

LIBRERIA JIMENEZ
Mayor, 66
MADRID

Nº 210 H
Mante H
Tabla 6ª
Carpeta 3

326

En la Almonada de

Sancti Spiritus

31. julio 849.

1843

v. v.

16

K.00001533421

R.137393

FA 142

Revisado

SAMUELIS (PUFENDORFII)
(D E)
JURE NATURÆ
E T
G E N T I U M.

LIBRI OCTO.

Editio Ultima, Auctior multo, & Emendatior.

AMSTELÆDAMI;

Apud JOANNEM WOLTERS, MDC. LXXXVIII.

SAMMELNIS PSEUDORILLI

D. E.

JURE NATURAE

E. T.

GENITIVUM.

LIBRI OCTO.

is
libri

Edino Vltima, Auctoritate, G. Emendatione.

AMSTELÆDAMI

Apud JOANNEM WOLTERS, MDCCCLXXXIII.

P R Æ F A T I O

Alteri Editioni præmissa.

LECTORI BENEVOLO.

*H*abes heic alteram editionem operis nostri de Jure Naturali & Gentium, quarta amplius parte auctiorem, insertis passim, quæ vel ad integritatem hujus disciplina, vel ad ejusdem illustrationem facerent. Fuerat animus ista quoque intexere, quæ à quibusdam uni & alteri loco objecta, quæque hisce à me reposita sunt. Sed restiterunt Amici, convelli non tantum, sed & sædari compagem operis causati, admixtione illorum, quæ malevolis inscitia fere aut calumniandi l' suggestit. Quibus à me occursum est magis prout merebantur, quam prout genio meo arridebat. Supersunt non pauca, quæ ad exornandam isthanc disciplinam facere possent, quibusque adeo Opus nostrum longe auctius fieri queat: Sed stat sententia eidem ne verbum quidem deinceps addere, ne inanes sumtus faciendi ansam præbeam amatoribus horum studiorum, pluribus codicibus diversarum editionum emendis. Sed si Deus vitam prorogaverit, & per alias occupationes horas subcisivas huic studio impendere licuerit, Appendices quasdam peculiaribus scriptis adornare constitui, supplendis iis, quæ adhuc desiderari videntur. Nam præterquam quod passim occurrant circa hanc disciplinam prævia sententia, quas convelli veritatis interfit, non unum restat argumentum, quod rite elaboratum insignem splendorem isti sænerari, dignationemque ejusdem & veram estimationem in clara luce collocare idoneum foret. Sic nemini non constat, plurima ad disciplinam Juris naturalis & gentium, seu Juris omnes homines gentesque obligantis in libris Juris Romani occurrere, sed quibus non pauca positiva, & ad peculiare rationes Romanæ civitatis adaptata interspersa sunt. Ista si non probe à se invicem separata fuerint, non potest non notitia Juris inde provenenire confusa, vacillans, ac inanum litigiorum plena. Unde meo judicio magnopere expediret succinctum indicem formare in libros Juris Romani, quo indigentur, quæ ibi ad jus naturale, quæque ad positivum jus spectent, sique adeo accurate fines inter Jus Naturale, seu universale, & Jus Romanum proprie dictum, seu civitati Romanæ peculiare

regantur. Sic & multos ante annos meditabar Commentarium de Politica Græcica, sed quem alia necessaria magis hæcenus interceptere. In eo recensere institueram dogmata Politica à Græcis scriptoribus, cum primis Platone & Aristotele tradita, quæ deinceps sese in Autores Romanos ac hujus quoque seculi scholas scriptoresque diffuderè: è quibus non pauca absurda & erronea, alia turbas ac convulsiones civitatum parere apta inveniuntur. Quale opus in os ingeri comprimis expediebat illis, qui adhuc pro tuenda decrepiti Aristotelis autoritate conjurationes inire narrantur Catilinariae similes, nisi quod fratribus sacramento adstringendis non cruor sanguine mistus, sed cerevisia fecibus turbida pateris circumlata sit. Sed & operæ pretium foret investigare, num quid perfectius & sublimius præceptis morum per nos traditis contineatur Libris Stoicorum, Senecæ, Epicteti & Marci Antonini. In primis autem, an & quousque Theologia Moralis Christiana ultra communes officiorum regulas Jure naturali traditas assurgat. Denique cum actiones summorum imperantium, & integrarum civitatum sæpe videantur discrepare à regulis officiorum, quas privatis inter se servare necessum est, haut abs re foret inquirere, an & quousque summi imperantes regulis privati Juris sint exempti, & quousque probari possint illa, quæ per Rationem Status vulgo fieri dicuntur, quæque Gallis vocabulo Coups d'Etat veniunt. Quam meditationem si quis ingressus fuerit, non modico ingenio juxta ac rerum civilium notitia opus esse sentiet. Sed num hisce elaborandis sat otii nobis futurum sit, polliceri non sinit futuri temporis caligo. Et fortasse inveniatur otio magis abundans, qui istis pro merito deductis eo labore nos sublevaverit. Interim uti id unice mihi elaboratur, ut pro modulo ingenii aliquid publico utile enitar; ita ut Tuum, Benevole Lector, favorem adversus livoris morsificationes mihi decenter depono.

B. V. **

LE.

I ingenio aut industriæ meæ satis confiderem, supervacuum foret rationes conquirere, quare & ego aliquid operæ sumserim circa excolendam & illustrandam nobilissimam atque utilissimam disciplinam; quæ diu neglecta & fere ignorata hoc demum seculo dignitati suæ adferri cœpit: cum id apud omnes sat favoris habeat, de publico bene velle mereri. Enimvero cum tam celebri ferantur fama scriptores, qui primi lumen huic scientiæ intulerunt; causas hujus instituti exponere non ab re fuerit, ne vel actum agere, vel improbam adversus monumenta tam illustrium ingeniorum comparationem affectare videar. Et primo quidem cum quondam juvenilibus annis Elementa quædam hujus disciplinæ in lucem dare sustinuissem, non tam ex temeritate, aut irreverentia adversus eruditissimum seculum, quam ut illi, qui mihi tunc bene cupiebant, qualescunque haberent specimen, ex quo occasionem me commendandi arripere possent; quæ apud plerosque bonos excusationem ex ætatis atque conatus simplicitate invenerunt: decorum sane videbatur, maturiore aliquo scripto prioris immaturitatem velut publice deprecari. Quo ipso etiam manifesti mendacii arguerentur impuri cujusdam sycophantæ commenta, contra istud opusculum libello famoso disseminata. Etsi jam tum viri boni publicis quoque scriptis calumniam istam ultro confutaverint; & mihi nunquam par visum fuerit, isti homini tantum dignationis addere, ut responsi quid eidem reponerem. Sed & illa causa me ad aliquid in hoc genere conandum impellere potuit, quod cum SERENISSIMUS ELECTOR PALATINUS ad isthanc disciplinam in Academia Heidelbergensi docendam clementissime me evocasset, primumque me ab eadem disciplina professoris titulum gerere jussisset; (quo exemplo deinde alii eandem professionem Juris Naturalis & Gentium in suas Academies recepisse videntur:) omnino elaborandum mihi fuerit, ut ad eam disciplinam excolendam aliquid conferrem, quæ primo me interprete in publicas cathedras ascendisset. Et sane poterat adhuc illa suppeditare materiam, quæ non minus ingenii quam industriæ caperet, nec solum *συνατομισίον* quod erudito cuiquam Viro visum, heic relictum: haustum forte ex illo *Quintil. Inst. Or. l. 5. c. 10. Dicta sunt omnia, antequam præciperebantur; mox ea scriptores observata & collecta ediderunt.* Equidem palmam hæctenus tulisse judicatus fuit non præter meritum *Hugo Grot.* qui & primus seculum ad istam disciplinam æstimandam evocasse videtur, & ita in eadem est versatus, ut circa magnam ipsius partem cæteris nil nisi specilegii laborem reliquerit. Quantumcunque tamen ejus viri fama nobis cordi sit, qui & peculiari nomine ejusdem Filio obstricti sumus; fatendum tamen est, non pauca ab ipso plane esse præterita; quædam levi duntaxat brachio tractata, quædam denique admista, quæ & ipsum hominem fuisse arguerent. In primis autem non exiguam nobilissimo operi labem adspargunt, queis passim à receptis orthodoxæ Ecclesiæ sententiis diversus abit. Qui quidem magnorum ingeniorum infelicissimus labor mihi semper visus fuit, circa divina aliquid novare; cum tanta aliarum rerum superflua copia, in qua alicui in-

noxie cornicum oculos configere liceat. Et per isthæc etiam vere ac utiliter dictis auctoritas detrahitur, ac plurimorum asperrimæ censuræ provocantur, qui alias contra tales viros ne hiscere quidem digni erant. Conati quidem sunt Viri quidam docti editis ad istius libros *de jure belli & pacis* commentariis his defectibus mederi; quorum unus & alter operæ pretium fecit non spernendum. Aliis tamen longe utilius judicatum fuit, totam istam materiam denuo incudi subijcere, ac in novam formam refingere. Sic & *Thomas Hobbes* in operibus suis ad civilem scientiam spectantibus plurima habet quantivis pretii; & nemo, cui rerum ejusmodi est intellectus, negaverit, tam profunde ipsum societatis humanæ & civilis compagem rimatum fuisse, ut pauci priorum cum ipso heic comparari queant. Et qua à vero aberrat, occasionem tamen ad talia meditanda suggerit, quæ fortasse alias nemini in mentem venissent. Sed quod & hic in religione peculiaria sibi & horrida dogmata finxerit, hoc ipso apud multos non citra rationem sui averfationem excitavit. Quanquam & illud non raro contingere videas, ut ab illis maximo cum supercilio condemnetur, abs quibus minime lectus fuit aut intellectus. *Joannes Seldenus* nemini fortasse secundus haberi posset, si ei propositum fuisset, eadem *ἀνεπίβητα* jus naturale ad universum humanum genus, quam ad tradita Ebræorum accommodare; aut si unius populi scita pro sufficienti promulgatione juris omnes gentes obligaturi possent haberi. His ergo causis motus operi huic manum admovi, atque universam hanc materiam eo, qui mihi commodissimus fuit visus, ordine digessi; atque id laboravi, ut omnia solidis & perspicuis rationibus, quantum fieri potuit, confirmarem, & illa, in quibus antea laudati auctores impegerant, declinarem. Id quoque penſi habens quod est apud *Quint. Inst. Orat. l. 12. c. ult.* *Si hanc cogitationem homines habuissent, ut nemo se meliorem fore eo, qui optimus fuisset, arbitraretur: ii ipsi qui sunt optimi non fuissent. Ac ut transeundi spes non sit, magna tamen est dignitas subsequendi.* De cætero uti omnibus à quibus aliquid ad hoc opus spectans didici, bona fide suum restitui; cum benignum sit, & plenum ingenii pudoris, fateri per quos profeceris, obnoxii contra animi, & infelicis ingenii, deprehendi in facto malle, quam mutuum reddere: ita in ejusmodi materia, in qua suo jure ratio regnat, nullius hominis auctoritas tanta mihi videri potuit, quin id potius amplecterer, quo graviores rationes ducebant. Eoque haut quidquam offensam metuo Virorum eruditorum, qui adhuc in vivis sunt, popularium cum primis meorum, quod non raro ab ipsorum placitis diversus abierim, modeste tamen, & citra detrahendum studium, & ut non nisi rationem cum ratione contenderem. Atque inde, quam in alios mihi summi libertatem, aliis quoque in mea lubens indulgeo. Neque enim inter illud genus hominum meum profiteor nomen, qui statim in odia & iras effervescunt, si sua omnia velut ex tripode dicta non adorentur; aut qui intolerabili cum fastu crepare non dubitant; se nullos agnoscere errores. Id tamen denunciare non verear, postquam isthoc opus *S. Regis Majestatis* ad probationem suam clementissime dignata est, me nullius præterea censoris auctoritatem formidare. Atque istis quidem, quos aut fastus cum ignorantia conjunctus, aut petulans quædam *πλυπραγμοσύνη* ad talia censenda propellit, promptissimum fuerit occinere illud: ne furor ultra crepidam. Si qui alii ad ista carpenda accedere velint, illi solis rationibus mecum sibi agendum sciant. Neque enim, si qui ex illis, queis divinas literas explicare injunctum, nonnullas quæstiones, ad hanc disciplinam propriè pertinentes, sibi definiendas sumfere, ideo aut hæ

in articulos fidei potuerant abire, aut sanæ rationi ultima earundem decisio subtrahi debet, aut ipsis majorem heic sibi auctoritatem arrogare convenit, quam quibus isthæc ex professo aguntur. Neque vero novitatis exprobratio, modo sana ratio addixerit, nobis in hisce magis defugienda aut metuenda est, quam illis, qui hoc seculo rem medicam, scientiam naturalem, & mathesin incognitis antea inventis immortalis sua cum gloria illustrarunt. *Quint. Inst. Or. l. 3. c. 6. Supervacuum foret in studiis longior labor, si nihil liceret melius invenire præteritis. Idem l. 8. c. 6. Tanquam consummata sint omnia, nihil generare audeamus ipsi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur.* (Add. *Baconi de Verulamio Cogitata & Visa p. m. 581. 582. & Novi Organi l. 1. c. 89. Ubi rationem reddit, quare versus incrementa, & novas velut oras philosophia, omnia ex parte religionis pravæ suspicionum & impotentis fastidii plena sint.*) Quamquam antiquitati debitum me honorem non detraxisse constat, utpote qui passim antiquos potissimum autores dictorum meorum testes excitem. Recentiorum scriptorum nubem allegando cumulare, supervacuum visum. Inprimis autem quare illos hinc excluderem scriptores, qui inter sectæ Romanæ addictos mores sibi atque conscientias hominum regendas sumere, quos ipse *Grotius* & alii magno agmine in partes vocare gaudent; ejus rei ratio mihi apud cordatos satis puto constabit. Scilicet istis hominibus suorum traditorum nullum certum fundamentum, aut hypothesein substernere solenne est: sed præter illa, quæ à Jctis mutuari solent, frivolas ut plurimum quæstiones paribus ratiunculis confirmare contenti, de cætero integras legiones suæ sectæ scriptorum allegasse præclarum habent, quorum unum si noveris, omnes noveris, ita omnes magno conatu magnas nugæ agunt: ut tamen vix ulla sit quæstio, in qua isti in partes non discedant. Cujus instituti hæc est arcana ratio, ut, postquam inter fundamenta sacræ istorum reip. est, hominum conscientias non ratione, sed auctoritate sacerdotum regi, ubique in promptu sit autorum nubes, quæ qualemcunque sententiam stabilire idonea sit, prout quemque persuaderi ipsorum interest. Atque inde de bono publico pessime mereri arbitramur, qui in tanta solidarum scientiarum luce ad istas adhuc nugæ, regni tenebrarum fœtum juxta ac stabilimentum, juventutem manuducere laborant. Turpiter vero otio suo abutitur, & vulpes jungit ac hircos mulget, qui ista in utramque partem disceptare, & cum sana ratione conciliare satagit. Cæterum id quoque monere visum, me fundamentum universi juris naturalis posuisse socialitatem hominis; quod nullum aliud principium deprehenderem, ad quod admittendum, ipsa mortalium conditione suffragante, adigi possent omnes homines, quamcunque demum circa divina persuasione habent. Neque vero posito hoc fundamento, justo arctiores hujus disciplinæ videntur limites fore; id quod *Prodrömus* magni cujusdam operis arguit. Equidem dicitur: *jus naturale societate esse antiquius.* Verum præterquam quod nihil repugnet, obligationem in altero existere, antequam existat objectum, in quod illa exerceri possit: etiam effatum Numinis, statim atque primus hominum conditus fuit, extat: non est bonum hominem esse solum. Dantur sane & officia seu *virtutes tum adversus Deum, tum cujuslibet adversus seipsum.* Verum cum religio, quatenus ad disciplinam juris naturalis pertinet, intra sphæram hujus vitæ terminetur; eo quoque intuitu ad socialitatem referri potest, quatenus illa societatis hominum efficacissimum vinculum præbet. Et quæ adversus seipsum homini observanda sunt, eundem utique societati commodiorem reddunt. Quænam autem sit illa *morum honestas & innocentia ubique &*

*extra societatem servanda, seu citra reflectionem ad alios homines, nondum dispicere potui. Quod additur: societatem formare, & ad eam media adplicare, in natura arbitrio relictum; eoque si societatis tantum esset jus naturale, fore more voluntarium, arbitrarium, atque mutabile: id inane est. Nam natura hominis semper ad socialitatem in genere à Creatore determinata est, sed peculiare societates constituere atque inire ex ductu rationis in hominum arbitrio relictum: per quod nullo modo jus naturale redditur arbitrarium. Quid porro planius est, quam hoc; naturam hominis, quatenus à Creatore socialis facta est, esse regulam & fundamentum ejus juris, quod in societate tam universali, quam particulari sit sequendum. Neque vero majorem firmitatem aut lucem huic disciplinæ inferunt, qui isthoc fundamentum commendant: *Ejus, quod naturaliter unumquodque justum sit, ultimum argumentum esse ipsam naturam, que legem sui facit. Ductum natura sequendum, ac diligenter considerandum, ad quod ex se in moralibus ducat, unde nos cohibeat. Quocirca jus naturale quærendum in convenientia & disconvenientia cum natura. Naturam autem heic accipiendam, non ut per corruptam progeniem, & improbos mores nunc depravata est, sed que primitus concreata est integra & incorrupta.* Enim vero præterquam quod pleraque hæc dicta videantur petere id, quod est in principio, & obscurum per æque obscurum explicare; etiam illud, naturam hominis primitus à Deo creatam fuisse integram, & post culpa hominis depravatam, quæstio facti est, de cujus veritate non nisi ex divinarum autoritate literarum constare potest. Et consequenter isthoc fundamentum illi tantum ex Christianis admittunt, qui cum nostris Ecclesiis peccatum originis agnoscunt. Ast cum hæc disciplina non solos Christianos, sed universum mortaliū genus spectet; tale sane principium constituere convenientius fuerit, quod nemo, modo rationis compos sit, abnuere queat. Sed de isthac re judicium penes sapientes esto. Quod superest, uti bonos & cordatos viros huncce laborem meum tuo favore dignaturos esse non despero; ita sicubi forte hallucinatus fuero, id ut humanæ conditionis imperfectiōni adscribant, summopere peto; cum inhumana plane, ac vesaniæ proxima sit immanitas, propter unam aut alteram inutilem herbulam toti segeti ignem immittere, juxta illud *Horatii: Ubi plura nitent in carmine, non ego paucis Offendar maculis, quas aut incuria fudit, Aut humana parum cavit natura.* Neque vero ea est mihi superbia, nec eam adhuc cani pertinaciam addunt, ut monitu sapientiorum aliquid didicisse, aut emendasse erubescendum mihi ducturus sim. Quin & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia paratus ero. Quomodo enim cuiquam cordato erubescendum sit, adplicare sibi illud *Marci Antonini l. 6. §. 21. Si quis convincere me poterit, palamque mihi facere, quod in re ulla minus recte vel sentiam, vel me geram, lato lubentique animo mutabo.* *Ἡμῶ γὰρ ἀλήθειαν, ὃν ἡς εἰς ἀπὸ τοῦ ἐλατῆ. βλάπτειν δὲ ὁ Περικλῆων ὅτι τὴν εἰρήνην ἀπάτης καὶ ἀγνοίας.* Sæctor enim veritatem, à qua nemo unquam læsus est. Læditur vero, qui in errore suo & ignorantia persistit. Neque ex eorum numero esse velim, de quibus *Aristoteles Nicom. VII. c. 10. εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς, καὶ οἱ ἀγροικοί.* Sunt pertinaces sua sententia homines & ineruditi, & rustici. B. V.*

JURE NATURÆ ET GENTIUM

LIBER PRIMUS,

Præcognita ejus juris continens.

CAPUT PRIMUM,

DE ORIGINE ET VARIETATE ENTIIUM MORALIUM.

1. <i>Introductio.</i>	12. <i>Divisiones personarum simplicium.</i>
2. <i>Vita humana temperatur per Entia moralia.</i>	13. <i>Et compositarum.</i>
3. <i>Quid sint Entia moralia, quæ eorum causa, qui finis?</i>	14. <i>Monita circa personas morales.</i>
4. <i>Modus eadem producendi. Impositio. Eorundem operatio & unde?</i>	15. <i>Personæ fictæ.</i>
5. <i>Divisio.</i>	16. <i>Res morales.</i>
6. <i>Status quid?</i>	17. <i>Modorum moralium divisio.</i>
7. <i>Status naturalis & adventitiuus.</i>	18. <i>Tituli.</i>
8. <i>Pax, & Bellum quid, & quotuplex?</i>	19. <i>Potestas.</i>
9. <i>Status determinati.</i>	20. <i>Fus.</i>
10. <i>Status respectum ad tempus habentes.</i>	21. <i>Reliquæ qualitates morales.</i>
11. <i>Monita quædam circa status.</i>	22. <i>Quantitates morales.</i>
	23. <i>Entia moralia quomodo pereant?</i>

Philosophiam primam spectabat, siquidem genuinæ suæ indolis mensuram impletura erat, latissimas rerum definitiones tradere, ac easdem in certas classes congrue disponere, adjuncto, quæ cujusque rerum generis in universum natura sit atque conditio. Verum uti in classe quidem rerum naturalium sic satis hoc præstitisse videntur, qui eam disciplinam excolendam hætenus sumere: ita res ipsa loquitur, eosdem circa entia mora-

lia non pro istorum dignitate fuisse sollicitos. Quin multi de iisdem ne cogitarunt quidem, alii levi duntaxat brachio attigerunt, velut inania, aut nullius momenti figmenta. Cum tamen eorundem naturam maxime deceret intelligere hominem, cui talium producendorum data est facultas, & per cujus vitam istorum vis sese penitus diffundit. Ea res necessitatem nobis imponit, neglectam à plerisque doctrinam hæc præmittendi, quantum quidem instituto nostro sufficere videbitur. Saltem ne definitiones rerum moralium, quas dabimus, obscuritate aut novitate sua lectorem morentur, cui ejusmodi genera in vulgaribus libellis fortasse rarius occurrerunt. Quod si pleraque isthæc delicatis innutriti literis fastidiant, & ad nova vocabula Latine ignota frontem contrahant, illos hanc veniam poscimus, ut si ipsos circa delicias suas quandoque plus satis argutantes ferimus, etiam iidem nos

paulisper *inpleatur* magis rerum, quam flosculos verborum spectantes tolerant. Nam qua ratione isthæc commodius exprimi possint, nondum dispicimus, ni per tædiosas ambages majore obscuritate eadem involvere velimus. Abs novitatis calumnia vindicabit nos illud *Ciceronis de finibus l. 3. Imponenda nova novis rebus nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cujus usus vulgaris communisque non sit, multam novitatem nominum esse.* Adductis dein exemplis tum artium liberalium, tum opificiorum subjungit: *quo magis hoc philosopho faciendum est: artem philosophia est vita: de qua differens accipere verba de foro non potest. Manilius Astron. l. 3. Ornari res ipsa negat, contenta doceri. Et si qua externa referantur nomina lingua. Hoc operis non vatis erit. Non omnia flecti possunt, & propria melius sub voce notantur.* Sed & si quis nullo modo isthæc tetrica digerere valet, ei licebit, his omissis, ad planiora statim transire.

§ 2. Res igitur omnes, quarum complexu hoc univcrsum componitur, uti suis constant principiis, quæ cujusque essentia constitutendæ assignavit, & attemperavit Creator O. M. ita earum quælibet suas habere affectiones, ex dispositione ac habilitate substantiæ redundantes, nec non in certas sese actiones pro modulo virium à Creatore inditarum effundere deprehenditur. Illas naturales solemus vocare; postquam naturæ vocabulo designare suevit tum ipsa rerum creaturarum universitas, tum modus ille & actus rerum, ex congenitis ipsarum viribus fluens: per quas producuntur infinitæ illæ motuum varietates, quibus omnia in hocce universo agitari cernimus. Ac cætera quidem, quæ operationes suas vel citra omnem sensum, vel cum sensu tantum directo, aut parum exquisite reflexo, exercent, solo naturæ instinctu aguntur, suasque actiones modis quibusdam à se ipsis inventis temperare haut quidquam norunt. Ast homini uti præter insignem corporis habilitatem datum est singulare mentis lumen, cujus ope res posset accuratius comprehendere, eas inter se conferre, ex notioribus ignotiora colligere, deque rerum convenientia inter se judicare; nec non ut motus suos non ad eundem semper modum cogeretur exserere, sed eosdem expromere, suspendere, ac moderari valeret, prout videretur: ita eidem homini indultum adminicula quædam invenire aut adhibere, quibus utraque facultas insigniter adjuvaretur ac dirigeretur. Quid notionum inventum fuerit sublevando intellectui, ne per infinitam rerum varietatem confunderetur, aliorum est curatius tradere. Nobis illud jam est dispiciendum, quomodo ad dirigendos voluntatis potissimum actus certum attributi genus rebus & motibus naturalibus sit superimpositum, ex quo peculiaris quædam convenientia in actionibus humanis resultaret, & insignis quidam decor atque ordo vitam hominum exornaret. Et ista attributa vocantur entia *moralia*, quod ad ista exiguntur, & iisdem temperantur mores actionesque hominum, quo diversum ab horrida brutorum simplicitate habitum faciemque induant.

§ 3. Exinde commodissime videmur entia moralia posse definire, quod sint modi quidam, rebus aut motibus physicis superadditi ab entibus intelligentibus, ad dirigendam potissimum & temperandam libertatem actuum hominis voluntariorum, & ad ordinem aliquem ac decorem vitæ humanæ conciliandum. *Modos* dicimus. Nam concinnius nobis videtur ens latissime dividere in substantiam & modum, quam in substantiam & accidens. Modus porro uti substantiæ contradi-

flingui-

stinguitur; ita eo ipso satis patet, entia moralia non per se subsistere, sed in substantiis, earumque motibus fundari, ipsasque certa duntaxat ratione afficere. Cæterum modorum alii ex ipsa re naturaliter velut profluunt, alii per potentiam intelligentem rebus modisque physicis superadduntur. Quod enim intellectu præditum est, id ex reflexa rerum cognitione, earundemque inter se collatione tales potest notiones formare, quæ ad dirigendam facultatem homogeneam sunt idoneæ. Ex hoc genere quoque sunt entia moralia. Quorum primum autorem merito DEUM O. M. dixeris, qui utique noluit, ut mortales hanc vitam sine cultu, sine more, ad brutorum instar transirent, sed ut ista, & eorundem actiones certa ratione forent temperata: id quod citra entia moralia fieri nequibat. Pleraque tamen arbitrio ipsorum hominum post superaddita, prout vitæ humanæ excolendæ, & velut in ordinem dirigendæ, talia introduci proficuum videbatur. Hinc etiam finis eorundem patescit, qui non est, uti entium physicorum, perfectio hujus universi, sed peculiariter perfectio vitæ humanæ, quatenus præ brutorum vita decori cujusdam ordinis capax erat, utque in re maxime vaga, qualis est motus animi humani, concinna aliqua harmonia inveniretur.

§. 4. Porro uti modus originarius producendi entia physica est creatio; ita modum, quo entia moralia producuntur, vix melius possis exprimere, quam per vocabulum *impositionis*. Scilicet quia illa non ex principiis intrinsicis substantiæ rerum proveniunt, sed rebus jam existentibus & physice perfectis, eorundemque effectibus naturalibus sunt superaddita ex arbitrio entium intelligentium, adeoque unice per eorundem determinationem existentiam nanciscuntur. Ac per eadem ipsis certi quoque effectus assignantur, qui iterum eorundem lubitu possunt deleri, nulla mutatione physica in re, cui erant superadditi, proveniente. Unde vis operandi quæ illis inest, non in hoc consistit, ut intrinseca sua efficacia motum aliquem physicum, aut mutationem in re aliqua immediate producant, sed tum in eo, ut pateat hominibus, qua ratione libertas actionum ipsis sit moderanda; tum ut peculiariter reddantur habiles ad commodum vel incommodum aliquod recipiendum, vel etiam ad certas actiones adversus alium cum peculiari effectu exercendas. Et efficacia quidem entium moralium à DEO institutorum inde fluit, quod penes ipsum tanquam creatorem fuerit libertatem voluntatis, quam homini concedere placuerat, certis limitibus circumscribere, & reluctanter intentato aliquo malo versus eam; quam ipse vult, partem flectere. Sed & homines abs se inventis vim potuerunt addere, per suas vires representato aliquo malo ei, qui sese istis conformare detrectaverit.

§. 5. Cum igitur entia moralia sint instituta ad conciliandum ordinem vitæ mortalium; cui fini requiritur, ut & illi, quæ ad eam normam est vivendum, certo se modo invicem habeant, & actiones suas certo modo regant, & denique circa res, quarum in vita humana usus est, certo modo sese gerant: ideo eadem potissimum velut inherere intelliguntur *hominibus*, ipsorumque *actionibus*, & aliquatenus *rebus*, per naturam, aut adjuvante eam industria hominum, productis. Quamvis autem juxta hæc tria subjecta eorundem divisio non absurde poterat institui; concinnius tamen visum fuit, ad normam entium physicorum ista quoque moralia in classes redigere. Idque tum quia in illa majori studio inquiescere

philosophi, sicut ex eorundem comparatione hinc multum lucis accedere possit; tum quia vix aliter quam ad analogiam entium physicorum intellectus noster materiæ immerfus moralia concipere valet.

§. 6. Etsi autem entia moralia non per se subsistant, adeoque in universum non in classe substantiarum, sed modorum sint censenda: deprehendimus tamen quædam concipi ad modum substantiarum, quia in iis alia moralia videntur immediate fundari pari fere ratione, qua substantiis corporeis quantitas & qualitates inhærent. Verum quemadmodum substantiæ physicæ velut supponunt spatium, in quo suam quam habent naturalem existentiam ponunt, & motus suos physicos exercent: ita ad harum analogiam etiam personæ potissimum morales dicuntur, & intelliguntur esse in *Statu*; qui itidem iis velut supponitur aut substernitur, ut in eo actiones atq; effectus suos exerant. Inde natura status non incongrue exprimi potest, quod sit ens morale suppositivum, ob analogiam, quam habet cum spatio; quod itidem non videtur aliquod ens primum, sed eo destinatum, ut cæteris velut substernatur, eaq; certo modo sustineat. Sic & certi status sunt instituti non propter se, sed ut in iis personæ morales existere intelligantur. Quanquam in eo differat status à spatio, quod hoc sit quoddam substantiæ genus immobile, & extensum primo ac per se quod etiam sublatis rebus naturalibus existere queat; status vero (ut & cætera moralia formaliter considerata & quæ talia) modi & attributi duntaxat rationem obtineat, ita ut remotis personis, quæ in statu illo morali esse intelliguntur, ipse quoq; status existentiam suam vix amplius tueri posse videatur.

§. 7. Porro uti spatium duplex est; unum secundum quod res *ubi* esse dicuntur, aut in loco, v. g. hic, illic; alterum secundum quod dicuntur esse *quando*, aut in tempore, v. g. hodie, heri, cras: ad eundem modum duplicis esse generis statum animadvertimus, unum qui notat *ubi* morale, seu qui cum loco aliquam habet analogiam; alterum qui notat respectum ad tempus, quatenus ex eo moralis aliquis effectus redundat in illos, qui in isto tempore existere dicuntur. Prior status loco analogus considerari potest vel *indeterminate*, quatenus duntaxat ex qualitatibus moralibus resultat: vel *determinate*, quatenus etiam respectum ad quantitatem aliquam moralem & comparationem involvit. Status hominis indeterminate consideratus est vel *naturalis*, vel *adventitius*. Naturalem hominis statum vocamus, non quod is citra omnem impositionem ex physicis principiis essentia humanæ fluat; sed quod ex impositione Numinis, non ex arbitrio hominum, hominem statim ab ipsa nativitate comitetur. Solemus autem statum hominis naturalem considerare vel *absolute*, vel *in ordine ad alios homines*. Priori modo consideratum statum hominis naturalem tantisper, cum commodiore vocabulo destituamur, vocabimus humanitatem, seu conditionem illam, in qua homo esse constitutus intelligitur, dum eximium præ aliis animantibus eum esse voluit Creator. Cicero off. 1. *Nobis personam imposuit ipsa natura, magna cum excellentia, præstantiaque animantium reliquorum*. Ex quo statu fluit, quod homo debeat esse creatura autorem sui agnoscens, colensque & ipsius opera admirans; quodque diversa planè à brutis ratione vita eidem sit exigenda. Huic statui vita & conditio bestiarum opponitur. Cum porro ex eo statu, quod quis homo sit certæ obligationes proveniant, nec minus certa eidem jura competant, non abs re fuerit heic monere, quando iste status in singulis hominibus initi-

um capiat. Quod recte videtur constitui, quando aliquis vere homo dici potest, etiam si adhuc desint illæ perfectiones, quæ non nisi post aliquem temporis tractum hominem sequuntur; adeoque quando tanquam peculiaris substantia vivere & sentire incipit, licet nondum visceribus maternis sit egressus. Sed quia obligationes ad sui impletionem requirunt intellectum sui, & ejus quod agitur; igitur non nisi tunc efficaciam suam actu exserunt, quando homo actiones suas ad normam aliquam conferre, & eas inter se discernere novit. Ast jura, quæ in aliis, rationis usu jam gaudentibus, obligationem quid præstandi interunt, & prodesse possunt etiam ignorantibus quid geratur, statim atque homo quis esse incipit, vim suam proferunt. Inde cum omnibus hominibus hoc jus competat, ne ab aliis lædantur, sane si ejus quoque, qui in utero est, corpus dolo malo lædatur, injuria fit non parentibus solis, sed & ipsi fœtui; quam etiam eundem adultum postea suo nomine exsequi posse arbitramur, ubi de ea intellexerit. Sed antequam illud quicquid est in formam hominis in utero materno coaluerit, si quis efficiat, ut illud corrumpatur atque elidatur, in massam illam injuriosum dici non poterit, etsi revera in legem naturæ peccet, societati humanæ membrum intercipiendo; & injuriam faciat civitati, quam cive, & parentibus, quam prole sperata spoliât. *In ordine autem ad alios homines* consideratus naturalis status ille dicitur, prout intelliguntur homines se invicem habere ex nuda illa & universali cognatione, quæ ex similitudine naturæ resultat, ante factum aliquod aut pactum humanum, quo peculiariter unus alteri redditus fuerit obnoxius. Quo sensu in statu naturali invicem vivere dicuntur, qui neque communem habent dominum & quorum unus alteri non est subjectus, quique inter se neque beneficio neque injuria sint cogniti. Quo etiam accedit tertia *status naturalis* consideratio, prout nempe abstracta intelliguntur omnia inventa, & instituta humana, aut homini divinitus suggesta, queis vitæ huic decor & commoditas fuit conciliata. *Adventitius* autem status est, qui nascentibus, aut jam natis factis aliquo humano supervenit. Cujus divisiones infra commodius adducentur. Ubi obiter observandum, non esse quod putet aliquis, statum naturalem posteriori sensu nunquam extitisse, aut existere posse, ideo quod nunquam extiterint plures homines, qui nuda illa naturæ similitudine, prout à cognatione abstrahit, citra vinculum adventitium inter se fuerint conjuncti. Evam quippe Adamo vinculo conjugali fuisse sociatam. Ex hisce descendentes per communionem sanguinis & stirpis, cognationemque arctius coaluisse. Verum sciendum, vinculum illud ex cognatione resultans paulatim inter eos exolefcere, qui longe à communi stirpe sunt remoti; nec idem ulterius fere judicatur vim aliquam obtinere, quam quousque isti exprimendo peculiariter homines vocabula invenerunt. Adeoque licet ab initio generis humani ille status actu non extiterit; idem tamen deinceps lapsu temporum emerfit, postquam communis stirpis memoria, aut ex eadem ortæ necessitudinis sensus foret extinctus.

§. 8. Quanquam autem omnis status respectum aliquem & habitudinem involvat adversus alios in eo, qui in statu esse dicitur; cum quemlibet statum comitetur jus aut obligatio aliqua, quæ sine objecto, in quo vim suam exserat, non intelligitur: magis expresse tamen quidam status respectum erga alios homines notant; quibus scilicet simul exprimitur modus, quo sua negotia invicem expediunt homines.

mines. Ubi sunt præcipue pax, & bellum. Libanius progymn. ἴδω καιροὶ πάντα διατάξω τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, λέγω δὲ πόλεμον καὶ εἰρήνην. *Sunt tempora duo, penes quæ totius vitæ est arbitrium, nempe pacis & belli.* Pax quippe est status ille, quo homines inter se quiete, & citra injurias violentas agunt, & quæ invicem debent, velut ex obligatione & ultro præstant. Bellum contra est status injurias violentas mutuo inferentium & propulsantium, aut quæ sibi debentur vi extorquere nitentium. Dividi potest pax in *communem*, quæ adversus quoslibet homines per sola officia, ex mero jure naturæ fluentia, colitur: & *peculiarem*, quæ expressis fœderibus, & certis præstationibus constat. Quæ iterum est vel *interna* inter membra ejusdem reipublicæ: vel *externa*, erga alios extra nostram rempublicam constitutos, amicos vulgares, aut peculiare ac fœderatos. Bellum aliquod *commune* aut universale omnium in omnes inter homines non datur; cum illud sit confectarium status bestiarum. Bellum *particulare*, quod in certos duntaxat homines geritur est vel *internum* seu civile, vel *externum*. Illud geritur inter ejusdem reip. membra; hoc inter eos qui eadem civitate non continentur. Quando suspenduntur actus bellici, statu manente, *inducis* vocantur.

§ 9. *Determinate* considerari possunt aliqui status prout adjunctam habent intentionem aut remissionem existimationis, seu prout multum aut parum honorifici censentur. Cum enim quemlibet statum aliqua jura aut obligationes comitentur: eo splendidior plerumque censetur status, quo plura & validiora jura is adjuncta habuerit; aut si obligationes eo tendant, ut tales teneatur præstare operas, quæ insignem vim animi aut ingenii requirunt. Contra quæ crasso labore obeuntur, ut plurimum parum dignationis habere judicantur.

§ 10. Posterius genus status, quod respectum ad tempus habet cum effectu morali consideratum, dividi potest 1 in *junioratum* & *senioratum*. Quorum uterque dicitur vel in respectu ad durationem existentiae in vita humana, vocaturque ætas; cujus gradus infantia, pueritia, adolescentia, juvenus, ætas virilis, statura, vergens, senilis, decrepita; vel in respectu ad statum aliquem adventitium, prout quis diu in eo fuit versatus. 2. In *majorennitatem*, quando quis per ætatem censetur idoneus ad bona sua proprio Marte administranda; & *minorennitatem*, cum quis tutore adhuc aut curatore opus habet, eo quod ob judicii imbecillitatem, aut affectuum in vana impetum rebus suis non satis dextre præesse posse præsumatur. Cui statui apud diversos populos diversi termini constituti deprehenduntur. A minorennitate differt ætas doli capax, cui itidem in universum certus terminus assignari nequit. Memorabilem modum doli explorandi refert *Aliamus* l. V. c. 16. Puer cum auream laminam, quæ ex Diana corona deciderat, sustulisset, in judicium adductus est. Judices igitur crepundia, talos, & laminam auream proposuerunt puero: qui cum iterum ad aurum se contulisset, plexus est tanquam sacrilegus.

§ 11. Antequam ad alia discedamus, illud quoque monendum videtur, quod ob inopiam vocabulorum uno eodemque nomine frequenter cogamur exprimere & statum, & attributum statui proprium. Quæ tamen revera distincta sunt, & diverso modo concipiuntur. (*Seneca de beneficiis* l. 2. c. 34. *ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis, commodatisque.*) Sic v. g. libertas pro statu concipitur ad analogiam spatii pro facultate agendi ad modum qualitatis activæ.

activæ. Sic nobilitas alias notat statum, alias attributum personæ, quod ad modum patibilis qualitatis concipitur. Sic & vocabulum induciarum, pacisque & statum, & conventionem notat. Sed nec illud prætereundum, quemadmodum una persona in pluribus statibus simul existere potest, modo obligationes, quæ status illos comitantur, sibi invicem non adversentur: ita obligationes, quæ unicuique statui adhærent, posse ex diversis principiis per partes derivari. Unde haut statim ille, qui obligationes ex uno aliquo principio fluentes colligit, reliquis prætermittis, ejusmodi format statum, cui præter eas, quarum ipse meminit, nullæ possint adhærere obligationes aut debeant. Sic qui ex folis Scripturis Sacris partes officii sacerdotum colligit, haut quidquam negat, ad illa quoque obeunda eosdem obligari, quæ ex constitutionibus singularum civitatum requiruntur. Sic & nos, qui heic illa duntaxat hominis officia tradimus, quorum necessitas ex lumine rationis colligi potest, nequaquam pertendimus ejusmodi statum hominum unquam extitisse, aut jam esse posse aut debere, in quo solæ istæ obligationes in eundem caderent. Quanquam illud fortasse supervacuum fuerit multis inquirere, an talis status hominum existere unquam debuerit. Neque enim ita liquido probatum adhuc est, quod aliqui tradunt: *si homo mansisset in statu sanctitatis primæ, solam naturæ legem, uti ab initio illum rexit, ita recturam deinceps fuisse, nisi quod una aut altera positiva accedere poterat.* Nescio enim, an probabile sit, genus humanum utut peccati expers, perpetuo intra unius horti spatia ævum fuisse exacturum, fructibus sponte enatis victitans, nec per industriam ac varias artes inventas cultura vitæ allata. Quid enim, hominibus multiplicatis, particulares societates, rerump. instar habentes, sanctitati obstitissent, nondum dispicio. At istiusmodi societates sine legibus positivis intelligi non posse videntur.

§. 12. Entia moralia, quæ ad analogiam substantiarum concipiuntur, dicuntur *personæ morales*, quæ sunt homines singuli, aut per vinculum morale in unum systema connexi, considerati cum statu suo aut munere, in quo in vita communi versantur. Sunt autem personæ morales vel *simplices* vel *compositæ*. Simples pro discrimine statuum vel munerum, in quibus versantur, sunt vel *publicæ* vel *privatæ*, prout ipsorum munus immediate ad usum societatis civilis, aut proprium cujusque commodum spectat. Personæ publicæ ex usu populorum Christianorum dispefcuntur in *politicas* & *ecclesiasticas*. Illæ sunt vel *principales* vel *minus principales*. Inter illas quædam cum summo imperio rep. regunt; quædam potestate à summo imperio delegata partem aliquam imperii exsequuntur, quos magistratus proprie accepto vocabulo dicunt; vel circa recte gubernandam rep. consilia suggerunt. *Minus principales* operam minus nobilem reip. & magistratibus ut talibus præstant. In bello magistratibus respondent duces superiores & inferiores, quibus subsunt milites gregarii; quos inter personas publicas eo respectu possis referre; quod per summam potestatem civilem immediate aut mediate autorantur ad arma rep. ferenda. Peculiaris quoque species personarum politicarum est, quas dicere possis *representativas*, ideo quod personam aliorum referant; quæ scil. potestate & autoritate agendi ab aliquo instructæ, hujus vice negotia expediunt eodem cum effectu, ac si ab illo ipso essent confecta: ut sunt legati, vicarii, syndici, & similes. Etsi recentius commentum sit distinguere inter eos ministros, qui

qui habent *characterem representantem*, uti sunt presse dicti Legati : & inter ministros secundi ordinis , puta missos, aut Residentes, qui fastigium eorum, ad quos mittuntur, haut ita, sicut priores representant. vid. *Autoris Anonymi Memoires touchant les Ambassadeurs* p. 542. Istorum instar aliquod inter privatas personas gerunt tutores & curatores ; quatenus pupillorum & minorum res atque negotia administrant. Quo loco minus recte monet *Hobbes Leviathane* c. XVI. in civitatibus non raro contingere, ut quis representet & gerat personam rei cuiusdam inanimatae, quæque adeo per se persona non est, puta Ecclesiæ, Nosocomii, pontis. &c. Nam non necessarium videtur, per fixationem quandam istarum rerum aliquam personam constitui ; cum simplicissime dicatur, à civitate certis hominibus injunctam curam colligendi reditus istis rebus servandis destinatos, & quæ eo nomine oriuntur actiones persequendi aut excipiendi. Quæ personarum ecclesiasticarum sit varietas, cuius agnoscere in proclivi est, prout religioni alicui innutritus fuerit. Quid personarum quoque scholæ generent, neminem eruditum fugere potest. Privatarum personarum magna est varietas. Præcipuæ illarum differentia defumuntur. 1. ex negotio, quæstu aut artificio, circa quod quis est occupatus, & unde rem facit, quod est vel ingenuo dignum, vel cum sordibus conjunctum. 2. Ex conditione seu situ quasi morali, quo quis utitur in civitate. Quo intuitu alius est civis, pleno aut minus pleno jure ; alius inquilinus, alius peregrinus. 3. Ex conditione in familia ; quo respectu aliquis est paterfamilias, qui mariti, patris ac heri personam simul complecti potest, alia uxor, alius filius, & servus ; quæ sunt membra velut ordinaria familiae, quibus extra ordinem accedit interdum hospes. 4. Ex stirpe, unde sunt nobiles, quorum diversis in civitatibus diversi gradus : & plebeji. 5. Ex sexu & ætate. Hinc est puer, juvenis, vir, senex : illinc mas, foemina. Quamquam enim sexus & numerus annorum non sit ex impositione ; ista tamen inter homines in vita communi aliquid moralitatis involvunt, quatenus diversos sexus diversa decere intelliguntur, alioque modo dispari cum sexu agere convenit.

§. 13 Persona moralis *composita* constituitur, quando plura individua humana ita inter se uniuntur, ut quæ vi istius unionis volunt aut agunt, pro una voluntate, unaque actione, non pro pluribus censeantur. Idque tunc fieri intelligitur, quando singuli voluntatem suam voluntati unius hominis aut concilii ita subjiciunt, ut pro omnium voluntate & actione velint agnoscere, & ab aliis haberi, quicquid iste decreverit aut gesserit circa illa, quæ ad unionis ejus naturam ut talem spectant, & fini ejusdem congruunt. Unde est, quod cum alias ubi plures quid voluerint, aut egerint, tot voluntates & actiones extare intelligantur, quot numero personæ physicae seu individua humana ibi numerantur ; in personam tamen compositam coalitis unavoluntas tribuatur, & quæ ab illis ut talibus proficiscitur actio, una censeatur, utut plura individua physica ad eandem concurrerint. Hinc etiam ejusmodi persona composita jura ac bona peculiariter potest ac solet obtinere, quæ haut quidquam singuli ex isto corpore, qua tales, sibi arrogare aut vindicare possint. Sed & illud heic observandum, quemadmodum corpora physica manent eadem, etsi successu temporis per varias particularum accessiones ac decessiones tacitis momentis non parum in iis fuerit mutatum ; sic per particularem individuorum successionem non desinere eandem manere personam, nisi uno & eodem

dem

dem tempore talis mutatio ingruat, quæ prioris corporis rationem penitus tollat. Qua de re alio loco pluribus. Personas porro morales compositas, seu societates ad modum personarum simplicium dividere possumus in *publicas* & *privatas*. Illæ iterum sunt vel *sacræ* vel *politice*. Inter sacræ alias possumus vocare *generales*, ut est ecclesia catholica, ecclesia particularis vel certis civitatum terminis comprehensa, vel publicis confessionum formulis distincta: vel *speciales*, ut sunt concilia & synodi, consistoria, presbyteria &c. Societas politica itidem est vel *generalis*, ut respublica, cujus multæ species, simplices, compositæ, regulares, irregulares; vel *particularis*, ut Senatus, ordo equestris, tribus, parlamentum &c. Societas *sagata* dicitur exercitus cujus partes sunt legio, turma, cohors, manipulus, &c. Societates *privatæ* non solum sunt familiæ, sed & in civitatibus quæ vocantur collegia, puta mercatorum, opificum & similia. Omnes species minutatim heic colligere, operæ pretium non videbatur.

§. 14. Id porro circa naturam personarum moralium simplicium observabimus, quemadmodum unus idemque homo in diversis statibus, sibi invicem non repugnantibus, esse potest: ita unus idemque simul plures velut personas gerere potest, modo munia, quæ personas illas comitantur, ab eodem simul obiri queant. Nam uti ex naturali ratione idem non potest esse maritus & uxor, filius & filia; nec ex morali ratione simul dominus & servus, iudex & reus, actor & testis: ita nil prohibet, quo minus idem simul esse queat v.g. domi paterfamilias, in curia senator, in foro advocatus, in aula consiliarius. Scilicet quatenus singula ista munia totum hominem non requirunt, sed distinctis temporibus commode obeuntur. Huc aliquomodo facit illud Ciceronis *Offic. 1. Intelligendum est, duabus quasi nos à natura indutos esse personis: quarum una communis est, ex eo quod omnes participes sumus rationis, præstantiæque ejus, quæ antecellimus bestiis. Altera autem, quæ proprie singulis est tributa. His tertia adjungitur, quam casus aliquis vel tempus imponit. Quarta etiam, quam nobismetipsis iudicio nostro accommodamus. Idem de oratore: tres personas unus sustineo, meam, adversarii, iudicis. Atque ea ratione sapientiores gentilium πολυθεότητα, quam ratione repugnare satis intelligebant, excusatum iverunt; scilicet ut in eodem numine plures velut personæ conciperentur, prout per diversas operationes in rerum natura sese illud exserit. Seneca de beneficiis. 1.4. c. 7. Tot appellationes Dei possunt esse, quotnumera. Maximus Tyrius dissert. 23 Θεῶν μία μὲν ἡ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ ὀνόματα, Deorum una natura, sed multa sunt nomina. Nos vero à subsidio, quod hominibus præstant, singulis eorum, quæ nostræ est ignorantia, nomina imponimus. Aliter alius Deorum appellatur. Sed & hoc ex natura impositionis facile intelligitur, quando alicui homini nova persona velut induitur, non fieri in ipso physicam quandam mutationem, aut novas in eo qualitates physicas produci, veteres vè augeri: sed quicquid novi heic generatur, id intra sphaeram rerum moralium subsistit. Sic quando aliquis consul renunciatur, non ideo fit prudentior, neque si Magistratu abierit, simplicior; etsi aliqui observarint, multorum actiones ex splendore muneris non parum ponderis mutuari, & aliquos cum imperio, & privatos non eosdem visos. Id quod tamen ego inter deceptiones velut opticas, quas adparatus inanum efficit, retulerim. Quomodo rustici ad efficaciam medicamentorum etiam doctoris titulum aliquid facere credunt. Juvenalis sat. 7. Purpura vendit Causidicum, vendunt amethystina, conveniunt illis, & strepitu & facie majoris vivere census. Nisi quod sæpe ingenia quædam magnitudine negotiorum excitentur, otio obtorpescant. Vid. Corn. Nepos Alcibiade*

r. 1. n. 3. 4. Quin tamen DEUS, si ipse alicui peculiarem imponat personam, eidem qualitates, moralium mensuram supergressas, addere possit, & soleat, dubitare non licet. Vid. *Exod.* III. IV. *Deut.* XXXIV. 6. 1. *Sam.* X. 6. 9. *Mat.* X. 1. 19. 20. Ex superioribus etiam patet, Judæos quondam regenerationi suæ, per quam antehac gentili nova persona Profelyti justitiæ imponebatur, effectus nimis amplos tribuisse, velut nulla ei restaret pristina cognatio, nec fratrem, sororem, patrem, matrem, liberos ante genitos omnino in suis haberet. Vid. *Seldenus de J. N. & G.* l. 2. c. 4. ubi & ejus erroris causa notatur, quod scilicet crederent, Profelyto novam animam infundi.

§. 15. Monendum denique & hoc videtur, homines personarum moralium quasdam velut umbras & simulacra quandoque fingere, quæ istas per ludicrum repræsentent. Unde factum, ut personæ vocabulum sibi peculiariter scena vindicaret. Fictæ autem personæ essentia in eo consistit, ut alterius sericæ personæ habitus, gestus, oratio dextre exprimatur; sicut & omnis ipsius adparatus non nisi ludicram faciem præ se fert; & quæ abs tali aguntur, aut dicuntur, nullum post se effectum moralem relinquunt, sed sola repræsentationis dexteritate æstimantur. Quam ob causam, ut hoc obiter addam, miror, quare Petrus Alexandria Episcopus adprobaverit baptismum, à puero Athanasio interludendum collatum, ap. *Sozomenum hist. Eccles.* l. 2. c. 16. Add. quæ ab Episcopo Minorensi disputantur de intentione ministri, sacramentum administrantis, apud *Petrum Suavem hist. consil. Trident.* l. 2. p. m. 214. 215. Ast veras personas morales quæ producit impositio haut quidquam ita est libera, quin ejusmodi qualitates debeat præsupponere, quæ apte sint, ut solidus aliquis effectus in vita humana inde proveniat. Et illas qui circa constituendas personas respicere neglexerit, per vecordem petulantiam mortalibus insultare est censendus. Sic poterat Caligula nequam aliquem & stolidum hominem consulem creare, dummodo civis Romanus ille foret, & inania saltem istius muneris obire nosset. Ast quod equo suo incitato consulatum quoque destinaret, id vero furor, & insipida petulantia erat. Non minus, quam quod eidem patrisfamilias personam indueret, data familia, domo ac suppellestili, quo invitati ejus nomine lautius acciperentur. Vid. *Suet. Calig.* c. 55. Par vesania, cum summa impietate conjuncta, erat, quod multi veterum populorum Principes, civitatum conditores, aliosque illustres viros post mortem ob merita aut per adulationem in Deorum numerum referrent. Vid. oratio Tiberii apud *Tacitum* A. IV. Sed & quid de relatione inter sanctos apud Pontificios sentiendum sit, cordatis judicare in proclivi est.

§. 16. Enimvero ut res, quatenus sub objectum juris veniunt, in censum entium moralium propriè inferamus, opus non videtur. Non enim, quemadmodum homines ob diversum statum aut minus tanquam diversæ personæ concipiuntur; ita res quoque aliter concipimus, prout nostræ, aut alienæ, aut nullius intelliguntur. Scilicet quando quædam res dominium subierunt, reliquæ dominio vacuæ fuerunt relictæ, non nova qualitas ipsis rebus imposita debet intelligi, sed potius introducta rerum proprietate moralis aliqua qualitas inter homines coepit existere, quæ hos quidem afficeret, in rebus autem duntaxat terminaretur. Uti enim, quum res in communi primæva forent, homini jus erat, in medio posita occupando usibus suis adplicare: ita domino constituto jus peculiare fuit datum domino de re disponendi, & in reliquis non dominis enata obligatio ab eadem re abstinenti

stinendi. Res autem ipsæ non nisi denominationem aliquam extrinsecam inde sunt fortitæ, prout istius juris & obligationis objectum constituunt. Sic quando certæ res dicuntur religiosæ & sacrae, non in ipsis rebus inhæret qualitas moralis & sanctimonia, sed hominibus tantum incumbit obligatio eas res certo modo tractandi; quæ obligatio quando remittitur, in promiscuum usum illæ iterum recidere intelliguntur. Si quis tamen omnino res quasdam morales dicendas contenderit, ista erit explicandus, ut moralitas non formaliter, sed objective duntaxat rebus tribuatur.

§. 17. Hactenus de entibus moralibus, quæ concipiuntur ad analogiam substantiarum. Dispiciendum jam de iis quoque quæ & formaliter sunt modi, & ut tales concipiuntur. Videntur autem modi commodissime posse distribui in *affectivos* & *æstimativos*: secundum illos personæ certa ratione affectæ intelliguntur, secundum hos personæ & res æstimari aptæ sunt. Illi vocabulo *qualitatis*, hi *quantitatis* latissime accepto veniunt. Qualitates, quantum nostro instituto sufficit, dividi possunt in *formales* & *operativas*. Illæ sunt, quæ non tendunt aut ordinantur ad actum & operationem aliquam, sed tantum ad instar nudæ formæ subiecto conveniunt, & tribuuntur. Unde istas quoque attributa simplicia possis vocare. Operativa qualitas est vel *prima* vel *orta*. Illa est; secundum quam res apta aut efficax esse concipitur ad actum, & est vel *interna*, vel *externa*, quam etiam dicere possis patibilem qualitatem moralem. Orta est, quæ à prima provenit; ut actus.

§. 18. Inter attributa moralia eminent *tituli*, quibus designantur discrimina personarum in vita communi secundum æstimationem ac statum. Hi in duplici potissimum differentia deprehenduntur. Quidam enim directe notant intensionem existimationis personarum in vita communi, earumve qualitates peculiare; statum autem connotant & innuunt, clarius aut obscurius, prout ille titulus paucis aut pluribus statibus assignari suevit. Uti sunt nomina adjectiva, quæ vocabulis personarum honoris causa solent adjungi, v. g. serenissimus, eminentissimus, illustrissimus, &c. quorum significatio pro ratione substantivorum, quibus junguntur, crescit aut decrescit. Quidam autem tituli directe notant aliquem statum, aut situm seu locum peculiarem in statu, indirecte vero connotant intensionem existimationis, quæ illi statui aut officio solet adhærere: ut sunt nomina personarum moralium, saltem honorificum statum obtinentium. Quæ heic spectantur non tam in se, quatenus sunt notiones alterius intellectui statum & officium alicujus personæ repræsentantes; quam quatenus ex impositione hominum jura, potestatem, ac munus denotant ejus, cui tribuuntur. Inde non est profus de nihilo, quod interdum magno ardore super titulis inter homines pugnatur; ideo quod titulo denegato, denegari quoque alicui intelligantur status, munus, potestas atque jura, quæ iste titulus exprimere aut innuere solet. Id autem accurate heic observandum, quod circa plerosque titulos impositio non sit perpetua & uniformis, sed apud diversos populos, aut apud eosdem diversis temporibus magnopere variet. Sic prioris generis tituli apud majores nostros oppido quam simplices & modici; & quod olim viro principi satis erat, hodie mediocri scribæ fastiditur. Inde ejusmodi titularum incrementa non semper augmentum dignitatis arguunt; sed ubi, titulis gliscentibus, res ipsa remansit, istorum valorem minuisse est censendum. Quandoque etiam ordini alicui tribuiter titulus aliquis

in clogii vicem, ideo quod res eo titulo notata plerisque ex illo ordine adfit, aut adesse debeat. Quo titulo & illi frui solent, qui rem ipsam non possident. Sic ex ordine literario aliqui clarissimi & doctissimi audiunt, qui nihil minus sunt. Sic etiam ignavus nobilis maxime strenuus solet salutari. Sæpe quoque privati aut alii titulos aliorum augent vel minuunt, prout illis adulari, aut eosdem parvipendere ex conditione præsentis rerum suarum ducunt. Quin & in posterioris generis titulis sæpissime contingit, ut titulus maneat, res ipsa, seu dignitas, & jus non parum augeatur, aut decreseat. Sed & hoc frequentissimum est, ut apud diversas civitates eodem vocabulo diversus dignitatis gradus exprimat. Unde valde imperitum foret, omnes, qui ubique locorum eundem titulum gerunt, eadem classe censere. Est & hoc observandum, aliquando alicui nudum titulum tribui sine re, seu sine functionibus & emolumentis illis, quæ alias istum titulum comitari solent; eo duntaxat sine, ut exteriora insignia & certum inter cives suos locum per eum consequatur. Circa titulos denique familiarum principalium in Europa potissimum contingit, ut idem titulus aliquando notet prosapiam simul cum possessione nominatæ ditionis, aliquando prosapiam citra possessionem cum solo jure, ubi ordo tetigerit, succedendi.

§. 19. Operativæ qualitates morales sunt vel *activæ* vel *passivæ*. Illarum nobilissimæ species sunt *potestas*, *jus* & *obligatio*. *Potestas* est, qua quis aliquid legitime, & cum effectu morali agere potest. Qui effectus est, ut alteri adferatur obligatio aliquid exequendi, aut actiones ab altero exercitas admittendi, vel non impediendi, aut ut valeat in alterum conferre facultatem aliquid agendi aut habendi, quæ antea aberat. Est enim hæc qualitas maxime velut diffusiva sui. Dividitur potestas ratione efficaciz in *perfectam* & *imperfectam*. Illa est, cujus exercitium etiam per vim adferri potest adversus illos, qui eandem illegitime impedire aggrediuntur, (vis autem in civitatibus exercitur potissimum per actionem, extra civitates per bellum.) Hæc est, cujus exercitium si quis illegitime fuerit prohibitus, inhumaniter quidem tractatur, ita tamen ut ad idem asserendum actionem aut bellandi jus non habeat, nisi forte, quod eidem efficaciz deest, necessitas suppleverit. Dein intuitu subjecti potestas dividitur in *personalem* & *communicabilem*. Illa est, quam quis in alterum legitime transferre non potest. In qua ipsa tamen nonnullæ differentiz occurrunt. Quædam enim potestates ita arte cum persona sunt conjunctæ, ut earum actus per alium recte exerceri omnino nequeant. Talis est potestas mariti in corpus uxoris, quam per vicarium obire leges haut quidquam admiserint. Quarundem autem, etsi ipsæ quoad *utrum* in alium transferri à nobis nequeant, actus aliis deligari ad exercendum possunt, ita tamen ut omnem autoritatem ab eo habeant, in quo istæ radicaliter hærent. Ex quo genere est potestas regum, qui voluntate populi sunt constituti. Isti enim jus regnandi in alium transferre nequeant, & tamen ad actus ejusdem exercendos opera ministrorum uti possunt. Potestas communicabilis est, quæ ab uno in alterum recte transferri potest, idque vel proprio arbitrio, vel accedente autoritate aut consensu superioris. Denique respectu objectorum pleræque potestates ad quatuor species revocari possunt. Respiciunt enim illæ vel *personas* vel *res*, & utrasque vel *proprias* vel *alienas*. Potestas in personam actionesque proprias vocatur *libertas*, (etsi quibus ambiguitatibus hoc vocabulum lahoreret, alibi sit tradendum.) Quæ tamen non tanquam divisum principium ab eo,

cui tribuitur, est concipienda, aut tanquam vis seipsum invitum ad quid adstringendi, (conf. l. 51. D. de recept. l. 13. D. ad L. Aquil.) sed ut facultas de se suisque actionibus proprio ex arbitrio disponendi; quæ & ipsa involvit negationem impedimenti ex alia quadam potestate superiore provenientis. Potestas in res proprias vocatur *dominium*. Potestas in personas alias *imperium* proprie est; potestas in rem alienam *servitus*.

§. 20. *Furis* vocabulum valde est ambiguum. Præter illas enim significationes, quibus usurpatur pro lege, & complexu seu Systemate legum homogenearum, ut & pro sententia à iudice pronunciata; frequentissimum est, ut accipiatur pro qualitate illa morali, qua recte vel personis imperamus, vel res tenemus, aut cujus vi aliquid nobis debetur. Videtur tamen inter vocabula potestatis & juris id discriminis intercedere, quod illa magis insinuet actualem præsentiam dictæ qualitatis in res vel personas, obscurius autem connotet modum, quo quis ea sit potestus. Jus autem proprie & perspicue indicat, recte eam fuisse adquisitam, & recte jam obtineri. Quia tamen pleræque species potestatis peculiare obtinent nomen, quo ea qualitas, per quam aliquid nobis deberi intelligitur, caret, eam heic peculiariter juris vocabulo insignire placuit, etsi propter pervulgatum usum alijs ejusdem vocabuli significationibus abstinere nolimus. Referimus autem jus ad qualitates activas eo respectu, quod propter illud aliquid ab altero possit exigi. Sed idem quoque inter *qualitates morales passivas*, censetur, quatenus per id aliquis recte quid accipere potest. Sunt enim qualitates passivæ, per quas aliquis recte quid habere, pati, admittere vel recipere potest. Earum tres dari videntur species. Una, secundum quam recte quid admittimus, sed ita tamen, ut nulla nobis sit potestas idem exigendi, nec alteri obligatio idem tribuendi, qualis est habitus accipiendi donum aliquid mere gratuitum. Eiusmodi autem qualitatem non plane de nihilo fingi, vel inde licet intelligere quod v. g. iudici, ne à partibus quocumq; prætextu donum accipiat, interdici potest. Altera, secundum quam idonei sumus ad recipiendum quid ab altero, non quidem ut ab invito id possit extorqueri, nisi forte subigente necessitate, sed ita tamen, ut alter idem ex virtute aliqua morali præstare teneatur. Hæc *Grotius* vocatur aptitudo. Tertia secundum quam nos alterum vel invitum ad quid exhibendum possumus adigere, & ipse ad idem plene est obligatus ex lege aliqua pœnam definitam dictitante. Observandum autem & hoc, multa communiter venire sub censum jurium, quæ, si accurate velimus loqui, compositum quid sunt ex potestate ac jure presse dictis, involventia simul aut supponentia obligationem, honorem, aut simile quid. Sic civitas seu jus civitatis complectitur facultatem exercendi cum pleno effectu actus istius civitatis membrum peculiarem, & jus fruendi commodis eisdem propriis, supponens obligationem erga eandem. Sic v. g. honores literatorum complectuntur potestatem exercendi certos actus isti dignitati proprios & jus commodis ejusdem ordinis fruendi, cui insuper intentio existimationis adhæret.

§. 21. *Obligatio* est, per quam quis præstare aut admittere vel pati quid necessitate morali tenetur; de cujus speciebus infra pluribus agetur. Dantur etiam qualitates morales patibiles, quæ certo modo iudicium hominum afficere intelliguntur; sicut inter qualitates physicas eo nomine vocantur, quibus facultas sensitiva afficitur; ut est honor, ignominia, auctoritas, gravitas, claritas, obscuritas, & similia.

§. 22. Jam pauca quoque subnectenda de modis æstimatorum seu *quantitatibus moralibus*. Adparet enim in vita communi personas & res æstimari non tantum secundum extensionem substantiæ physicæ, aut intensiorem motus, & qualitatum physicarum, prout considerantur tanquam aliquid ex principiis naturalibus resultans: sed & secundum aliud quantitatis genus, & diversum à quantitate tam physica quam mathematica; quæ quantitas ex impositione, & determinatione potentiæ rationalis oritur. Deprehenditur autem quantitas moralis & in rebus, quæ dicitur *pretium*, & in personis, quæ dicitur *existimatio*, quarum utraque sub valoris notione venit; & in actionibus, quæ peculiari vocabulo caret. De singulis suo loco agetur. Atque ist hæc de varietate entium moralium pro ratione instituti nostri sufficere possunt. De moralibus actionum humanarum quantitatis inferius agetur.

§. 23. Cæterum entia moralia uti impositioni suam debent originem; ita ab eadem stabilitatem quoque aut mutationes fortiuntur, & ubi ista velut cessaverit, ipsa simul evanescent; non secus atque extincto lumine umbra simul disparet. Et quidem, quæ divina ex impositione orta sunt, non nisi divino arbitrio iterum tolluntur. Quæ hominum placito constituta sunt, eodem iterum abolentur, ipsa personarum aut rerum substantia physica haut quidquam immutata. Quamquam enim id per rerum naturam nequeat fieri, ut quod semel est factum, factum non sit, ut qui consul fuit, consul non fuerit; ut tamen quis, quod fuit, desinet esse, id tota die videmus; simulque ut entia moralia, quæ in aliquo hærebant, penitus exoleant, nullo velut vestigio reali relicto, Nunquam enim ens morale in vim qualitatis physicæ evalescere potest. Unde valde imperitum est credere, si alicui persona quædam imponatur, per nudam impositionem moralem ipsi characterem aliquem indelebilem imprimi. Sic si ex plebejo quis fiat nobilis, jura duntaxat nova accipit, substantia & qualitates physicæ nihilum quidem mutantur. Nobilis si suo ordine ejiciatur, jurium tantum suorum jacturam facit; quæ natura dedit, omnia integra persistant.

CAPUT II.

DE CERTITUDINE DISCIPLINARUM,
QUÆ CIRCA MORALIA VERSANTUR.

1. Plerique disciplinis moralibus certitudinem apodicticam abjudicant. 2. Quid sit demonstratio? 3. Principia demonstrationum. 4. In illam duntaxat disciplinam moralem cadit demonstratio quæ de rectitudine & pravitæ actionum humanarum agit. 5. Objicitur rerum moralium incertitudo.	6. An quid honestum aut turpe ante omnium impositionem? 7. An istius rei argumentum sit pudor? 8. De latitudine actionum moralium ratione qualitatis. 9. Grotii sententia expenditur. 10. In quantitatibus moralibus datur latitudo. 11. Quid vocetur moraliter certum?

INSOLITA dudum plerisque eruditorum tenet persuasio, disciplinis moralibus deesse illam certitudinem, qua scientiæ aliæ, & cum primis mathematicæ gaudent; eo quod in illis locum non habeant demonstrationes, ex quibus solis li-
quida

quida scientia; metuque erroris vacua provenit; sed quæ circa easdem cognoscuntur, probabili duntaxat opinione constare. Quæ res quidem immane quantum nocuit nobilissimis, vitæque humanæ maxime necessariis disciplinis. Inde enim factum, ut suspenso fere brachio docti excolerent, quæ tam lubrico inniti fundamento credebant: & plausibilis heic negligentibus excusatio suppetebat, certis demonstrationibus ista hautquidquam contineri, sed crassâ duntaxat Minerva posse tractari. Quem errorem haut parum aluit autoritas *Aristotelis*, quem plerique intellexisse summum eruditionis fastigium credidere, quasi quo ulterius progredere humani ingenii solertia non haberet. Ejus sunt de disciplinis moralibus isthæc decreta *Ethic. ad Nicom. l. I. c. I.* Τὸ ἀκριβὲς ἔχει ὁμοίως ἐν ἀπασὶ τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Accurata tractatio non simili modo in unoquoque genere exquirenda est. Τὰ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ἧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή. Honestâ autem & justâ, de quibus civilis disciplina considerat, tantam differentiam tantumque errorem in se habent, ut lege non natura esse videantur. Ἀγαπητὸν ἔν περι τοῦτων καὶ ἐκ τοῦτων λέγοντας παχυλῶς καὶ τύπῳ τ' ἀληθὲς ἐνδείκνυσται. Contenti igitur erimus, si nos, cum de talibus & ex talibus differamus, pingui quadam Minerva, atque adumbrata figuratone verum ostendamus.* Παιδευμένους γὰρ ἐστὶν ἐπὶ τοσοῦτον τ' ἀκριβὲς ἐπιζητεῖν κατ' ἑκάστου γένους, ἐφ' ὅσον ἡ τῶν πραγμάτων φύσις ἐπιδέχεται. Παραπλήσιον γὰρ φαίνεται μαθηματικῆ τε πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι, καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξει ἀπαιτεῖν. Est enim eruditi eatenus exactam in unoquoque genere explicationem requirere, quatenus pati rei ipsius natura potest. Nam & mathematicum suasionibus utentem adprobare, & ab oratore demonstrationes exigere, simile vitium videtur. Enimvero uti sola hujus autoritate hautquidquam movetur; ita quid ad rationes ipsius aut aliorum præcipuas respondendum sit, exponemus, postquam de natura demonstrationis pauca præmiserimus.

§. 2. Demonstrare igitur nobis est, rerum propositarum certitudinem necessariam è certis principiis tanquam suis causis indubitato cognoscendam syllogistice deducere. Quod quanquam in se manifestum sit, & ex quotidiana Mathematicorum praxi liquido adpareat, quibus nemo sanus artificium demonstrandi abjudicavit; tamen unius atque alterius vocabuli prava interpretatio efficit; ut plurimi philosophorum hæctenus misere heic fuerint hallucinati, & ex multis philosophiæ partibus per summam inscitiam demonstrationes excluderint. Origo erroris inde potissimum promanavit, quod cum *subjectum demonstrationis* necessarium esse debere dicatur, id illi hoc modo sint interpretati, quod in syllogismo demonstrativo subjectum conclusionis, prædicato contradistinctum, debeat esse ens necessario existens. e. g. in trito illo exemplo, & quo tanquam cothurno utuntur, homo est risibilis, quia rationalis, homo subjectum demonstrationis habetur; qui utique ens necessarium. Enimvero subjectum demonstrationis non est simplex aliquis terminus; sed integra enunciatio, cujus necessaria veritas ex certis principiis syllogistice deducitur. Ubi quidem parum interest, an subjectum propositionis demonstrabilis necessario existat, vel non; sed sufficit, si posita ejus existentia certæ ipsi affectiones necessario competant, easque eidem competere ex indubiis principiis ostendi queat. Sicut parum mathematicis curæ est, necessarium an contingens sit ens triangulum, dummodo id demonstretur, ejus angulos esse duobus rectis æquales. Adeoque necessarium dicitur subjectum demonstrationis propter necessariam connexionem, qua in ea enunciatione prædicatum subjecto cohæret.

§. 3. Qua

§. 3. Quales autem oporteat esse illas propositiones, per quas demonstratio fit, ex fine, & effectu hujus facile intelligitur. Scientia est illud, quod per demonstrationem quærimus, id est, cognitio certa, liquida, undiquaque & perpetuo sibi constans, & ab erroris metu immunis, Πάντες ὑπολαμβάνομεν, ὁ ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως εἶχειν. Omnes id quod scimus, non posse aliter sese habere existimamus. Aristotel. Ethic. ad Nicom. l. VI. c. 3. Igitur veras esse illas necessum est, reapse, non ex sola concessione, aut ex hypothesi. Nam etsi ex posita hypothesi, multæ conclusiones connectenatæ deduci queant: non possunt non tamen, quæ ex principio velut precario aut illiquido derivantur, scaturiginis suæ indolem sapere. Et si vel maxime dentur duæ hypotheses contrariæ, quarum alterutram veram esse necessum fit; iisdem tamen τὸ ὅτι duntaxat indubitato demonstrari poterit, τὸ διότι firmitatem suæ hypotheseos semper tanquam conditionem supponet. Easdem quoque oportet esse primas, idque ut vel ulteriori probatione non indigeant, sed ipsa sui evidentia fidem mereantur; vel ut demum ultimo ad aliquam primam veritatem reduci queant. Quemadmodum autem quædam propositiones à primis principiis proprius, quædam longius absunt; ita non est credendum, quamvis demonstrationem unico syllogismo semper debere absolvi; sed à propositione demonstranda argumentationes eousque sunt continuandæ, donec ad primum aliquod principium deveniatur. Non enim illi solum recte ratiocinantur, qui subinde quicquid, atqui, ergo ingeminant, sed & qui incipiendo à principiis evidentissimis texere norunt discursum ex consequentibus continuo necessariis. Requiritur & hoc, ut immediata sint eadem, id est, citra interruptionem aut hiatum ex se continuo fluentes. Ad catenæ namque instar confertam oportet esse argumentationem demonstrativam, singulis enunciationibus velut annulatim mutuo nexis, quarum una abrupta aut deficiente, tota ratiocinii perit compages. Cause denique conclusionis ideo sunt, quod rationem contineant, quare in propositione demonstrabili prædicatum subiecto necessario competat. Quæ omnia prolixius explanavit Erhard. Weigelus in *Analysi Aristotelica ex Euclide restituta*, quo ex nostratibus de illa doctrina hæcenus nemo melius est meritus.

§. 4. His præmissis ulterius & hoc observandum; etsi quicquid est disciplinarum moralium id habeant commune, ut non intra nudam theoriam subsistant, sed in usum transferri debeant: non leve tamen discrimen inter duas illarum præcipuas licet deprehendere, quarum una versatur circa rectitudinem actionum humanarum in ordine ad leges, altera circa dextram gubernationem actionum suarum & alienarum, ad securitatem & utilitatem potissimum publicam. Posterior quippe hæc sedem suam potissimum fortitur sub prudentia, quam Aristoteles ad Nicom. l. VI. c. 5. definit εἶναι ἀληθῆ μετὰ λόγῳ πρακτικῇ περὶ τὰ ἀνθρώπων ἀγαθὰ καὶ κακὰ. Habituum verum cum ratione activum circa ea, quæ bona & mala homini sunt. Unde prudentis officium d. l. ita designatur: δοκεὶ δὲ φρονίμῳ εἶναι, τὸ δύνασθαι καλῶς βουλευσασθαι περὶ τὰ αὐτῶ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον. Videtur prudentis viri esse proprium, posse recte consultare de iis, quæ sibi ipsi bona sunt & utilia ad bene vivendum in universum. Atque hæc sua dogmata superstruit axiomatibus formatis ex dextra morum humanorum atque eventuum in rebus humanis observatione & collatione. Fabius apud Livium l. 22. v. 39. Non eventus modo hoc docet, stultorum iste magister est: sed eadem ratio quæ fuit, futuraque donec eadem res manebunt, immutabilis est. Ista tamen axiomata tam firma esse non viden-

videntur, ut inde demonstrationes indubiæ deduci queant, propter insignem lubricitatem, & inconstantiam, quæ subinde in hominum ingeniiis occurrit; & quod eventus rerum sæpenumero levi momento impulsu in diversum cadant. Accedit quod in applicatione istorum axiomatum humana perspicacia frequenter fallatur propter improvisos casus, qui omnia repente turbant; & quod divina providentia mortalibus etiam astutissime disposita sæpe eludere soleat. Unde qui in actu rerum versantur consilia sua hautquidquam ad ἀρχέτων demonstrationum exigere laborant; sed ubi sagacissima circumspeditione, & quadam quasi divinatio- ne fuerunt usi, eventum fati committunt. Vid. 2 Sam. X. v. 12. Licet enim sciri possit, quid possibile sit, possibilique inter se comparari queant, at certo sciri, quidnam ex duobus possibilibus non modo pluris aut minoris valiturum sit, si quando existant, sed etiam quodnam è pluribus causis, quod à paucioribus nunc existen- tibus aut mox exituris fieri possit; quod autem pluribus modis fieri potest, magis probabile sit futurum esse, plurisque valeat ejus expectatio: (vid. Rich Cumberland de leg. nat. c. 3. §. 4. n. 4.) tamen non omnia possiblea menti humanæ semper & ubique occurrunt, & rite ponderantur, & propter casus improvisos multa, quæ magis possiblea judicabantur, ubi in rem præsentem fuerit perventum, secus de- prehendantur. Sicuti & plerique circa comparandam prudentiam sufficere pu- tant sequi illud Aristotelis ad Nicom. I. VI. c. 12. δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπειρῶν καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονιμῶν ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις, ἐχῆττον τῶν ἀποδείξεων. διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι ταὶς ἀρχάς. Peritorum hominum & seniorum seu prudentum pronunciationibus & opinionibus absque demonstratione, non minus quam demonstrationibus attenden- dum est, quia namque ex ipsa experientia visum habent, principia intuentur. Verum super hac Helena alii certent. Ast illa disciplina, quæ considerat, quid in actionibus humanis sit rectum & pravum, & cujus præcipuam partem nos jam tradere instituimus, omnino ejusmodi fundamentis nititur, ut exinde genuinæ demonstrationes, quæ solidam scientiam parere sint aptæ, deduci queant. Adeoque ejusdem decreta ex certis principiis ita derivari possunt, ut dubitationi locus non amplius supersit. Seneca de beneficiis l. VII. c. I. *Natura quicquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit.* Quod eo clarius fiet, si quæ in contrarium heic adduci possunt, discussimus. Quanquam in eo fallat Hobbes de homine c. 10. qui ideo ethi- cam & politicam, i. e. scientiam justæ & injustæ, æqui & iniqui, à priori demon- strari posse putat, quod principia, quibus justum & æquum & contra injustum & injurium quid sit cognoscitur; i. e. justitiæ causas, nimirum leges & pacta ipsi fecimus: cum ante pacta & leges conditas nulla neque justitia, neque injustitia, neque boni neque mali publici natura fuerit inter homines, non magis quam inter bestias. Id quod falsissimum esse alibi demonstrabimus; sicuti & fraus sub voca- bulo publici latet.

§. 5. Sunt igitur, qui jactant, res morales in universum esse incertas ac instabi- les. Non posse autem majorem certitudinem esse ipsius scientiæ, quam earum rerum, quæ sciuntur. Ad hoc reponitur: etsi entia moralia suam originem debeant impositioni, eoque ipso non sint absolute necessaria; non tamen adeo dissoluto ac vago modo provenerunt, ut eam ob causam incerta penitus sit circa eadem scien- tia. Pleraque enim ut inducerentur, postulavit ipsa hominis conditio, à Creatore Optimo maximo eidem pro bonitate & sapientia sua assignata; ut isthæc saltem

incerta atque instabilia vocari hautquidquam possint. Id quod infra clarius adparebit; quando in originem legis naturalis inquiremus. Et si vel maxime actiones humanæ ideo morales dicantur, quod sint non necessariae, sed liberae; ex eo tamen non consequitur; positis certis principiis non posse competere illis actionibus ejusmodi affectiones, quæ de iis indubio possint demonstrari. Sane enim constat, actus, de quibus naturali lege disponitur, intrinsicam habere vim ad socialitatem; etsi ut isti actu existant, libera hominum voluntas efficiat. Ac dum deliberramus, merito liberi dicimur, & effectus è nostris actibus proventuri respectu illius libertatis recte dicuntur contingentes: postquam tamen nos ad agendum determinavimus, nexus inter actus nostros & effectus omnes independentes necessarius est, & plane naturalis, eoque demonstrationis capax. Nec ad rem facit, quod aliqui de actionibus humanis liquidum posse ferri judicium negent ob varietatem circumstantiarum, quarum vel unica aliam actioni affectionem conciliare videatur; unde & legislatores raro possint ferre ejusmodi legem, quæ nullam admittat exceptionem, atque adeo ubi deserta legis litera non sit ad æquitatem recurrendum. Nam dantur utique certa principia, ex quibus offendi possit, quantam vim quælibet circumstantiarum habeat circa efficiendam aut variandam aliquam actionem. Et illa ipsa principia faciunt, ut legislatores sæpe non ita anxii sint circa excipiendos à legibus suis casus peculiaribus circumstantiis vestitos, sed paulo securius verbis generalibus utantur. Scilicet quia confidunt iudices, quibus facta peculiariter ad leges exigere incumbit, intellecturos quid quævis circumstantia circa actionem aliquam valeat. Et ex his fere petenda est ratio ll. 3. 4. 5. 6. D. de legib. *Jura constitui oportet, ut dixit Theophrastus in his, quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, non quæ ἐκ παραλόγου.* Ex his, quæ sorte uno aliquo casu accidere possunt, jura non constituuntur. *Τὸ γὰρ ἀπαξ ἢ δις παραβαίνεσιν οἱ νομοθέται.* Id quod semel & bis existit, prætereunt legislatores. Ast hinc non conficitur, quod decreta juris perpetui aliquando fallant; sed quod operæ pretium non sit, ut legislatores scriptas leges promulgent circa casus rarissime contingentes; cum isti per iudices ex principiis juris naturalis facile decidi queant. Add. *Rich, Cumberland de leg. nat. c. 4. §. 4. n. 1.*

§. 6. Ad hoc tamen, ut disciplina juris naturæ, circa quam occupamur, & quæ genuinam ac solidam doctrinam moralem & civilem absolvit, veræ scientiæ menturam implere possit, hautquidquam necessarium arbitramur cum nonnullis statueri, quædam per se citra omnem impositionem esse honesta aut turpia: & hæc facere objectum juris naturalis & perpetui; cum illa, quæ ideo honesta aut turpia sunt, quia legislator voluit, sub legum positivarum censum veniant. Cum enim honestas sive necessitas moralis, & turpitudine sint affectiones actionum humanarum, ortæ ex convenientia aut disconvenientia à norma seu lege; lex vero sit jussum superioris; non adparet, quomodo honestas aut turpitudine intelligi possit ante legem, & citra superioris impositionem. *Seldenus de J. N. & G. l. 1. c. 4. Ex Jure efficitur in actibus discrimen boni & mali, seu turpis & honesti. In personis nascitur inde ad officium exsequendum obligatio & debitio.* Et sane qui extra impositionem divinam moralitatis actionum humanarum æternam aliquam statuunt regulam, nil aliud mihi videntur agere, quam ut Deo adjungant principium aliquod coæternum extrinsecum, quod ipse in assignandis rerum formis sequi necessum habuerit. Fatentur præterea omnes, Deum uti omnia, ita & hominem liberrima voluntate creasse; cui conse-

quens

quens est, in beneplacito ejusdem fuisse, qualem ei, quem creaturus erat, naturam vellet assignare. Qua ratione igitur actioni hominis possit competere aliqua affectio, quæ ex necessitate intrinseca & absoluta, extra Dei impositionem & beneplacitum, promanet? Sic ut revera omnes motus & actiones hominis, remota omni lege tam divina quam humana, sint indifferentes; earum autem aliquæ ideo tantum naturaliter honestæ aut turpes dicantur, quod eas fieri aut omitti quam maxime requirat conditio naturæ, quam Creator homini libere attribuit. Non autem, quod citra omnem legem in ipso motu, & adplicatione potentiaæ physicae per se insit aliqua moralitas. Huc facit etiam illud *Platonis Convivio*: *πᾶσα πράξις ἢ δ' ἔχει αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς πραττομένη ἢ τε καλὴ ἢ τε αἰσχροῦ ὄναι, ὃ νῦν ἡμεῖς ποιεῖμεν, πίνειν, ἢ ἀδελφῶν, ἢ διαλέγεσθαι, ἐκ ἑστὶ τῶν αὐτῶ καθ' αὐτὸ καλὸν ἔδεν. ἀλλ' ἐν τῇ πράξει, ὡς ἀν' ἀπραχθῆ τοιοῦτον ἀπέβη. καλῶς μὲν γὰρ πραττόμενον καὶ ὀρθῶς, καλὸν γίγνεται. μὴ ὀρθῶς δὲ, αἰσχρὸν.* *Actionis cujuslibet hæc est conditio, ut suapte natura neque honesta sit neque turpis, ut ea quæ nunc agimus, bibere, canere, disputare. Nullum ex his seipso turpe vel honestum. Sed agendi modus actioni certum tribuit cognomentum. Quod enim boni rectique agitur, honestum; quod non recte, turpe existit. Atque id deinceps ad amorem quoque applicat. Inde videmus quotidie bruta tales actus exercere citra peccatum, quibus homo patris, gravissimo se scelere fuerat obstricturus. Non quod motus physicus hominis & bruti in se differant; sed quia quibusdam hominis actionibus moralitas per legem est imposita, quæ à bruti actibus abest. Nec est, quod quis regerat; cum homo ratione gaudeat, qua brutum destituitur, igitur naturale discrimen inter hujus & illius actiones existere. Nam si consideremus rationem, quatenus non est imbuta cognitione & sensu legis, seu normæ moralis, potest quidem ista fortasse homini suppeditare facultatem expeditius aut dexterius quid agendi quam brutum, viresque naturales per solertiam adjuvare. Verum ut citra reflexionem ad legem in hominis actionibus moralitatem deprehendere possit, id æque est impossibile, atque cæcum natum discrimina colorum dijudicare. Aliud argumentum suppeditat *I. Ad. Osiander in Notis ad Gror. p. 60. Si daretur aliquid bonum & malum morale ante legem, quomodo obligatio, quæ non nisi à superiore proficiscitur, ibi adesse posset? nam bonum & malum morale involvit respectum ad personam, quæ istam actionem edit; cui si nulla est obligatio, neque etiam est bonum aut malum.* Probe autem notandum est, indifferentiam illam motus physici in actionibus humanis à nobis tantum statui in genere morum. Nam aliæ actiones lege naturali præceptæ ex determinatione primæ causæ nativam habent vim bonum & hominibus proficuum effectum producendi, sicut & actiones vitæ contrarium. Verum hæc ipsa bonitas & malitia naturalis actionem per se haut quidquam in genere morum constituit. Nam & multa sunt ad felicitatem & commodum hominis aliquid facientia, quæ non sunt moraliter bona, utpote nec voluntariæ actiones, nec ulla lege imperatæ; & multi actus, qui in hominis commodum cedunt, eundem quoque in brutis effectum naturalem producunt, qui in his tamen nullam moralitatem habent. Sic à mutuis læsionibus abstinere, cibo & potu moderate uti, sobolis curam agere, ad brutorum conservationem æque ac hominum faciunt: neque tamen ideo bruta actiones moraliter bonas exercere dicuntur. *Add. Rich. Cumberl. de leg. nat. c. 5. §. 9.* Unde & actionum humanarum, de quibus lege naturali disponitur, ultima resolutio fieri potest in vires earundem naturales ad commodum aut noxam hominibus, figillatim aut conjunctim spectatis, conciliandam.*

Sed non semper vice versa, quicquid habet vires naturales ad juvandum & nocendum in quovis genere animalium, id legis naturalis objectum est. Opponitur quoque illud *Aristotelis ad Nicom.* l. II. c. 6. & πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις ἕδρ' πᾶν πάθος, τὴν μεσότητά ἐνια γὰρ εὐθὺς ἀνόμασαι συνευλεμμένα μετὰ τῆς φανλότητος. οὐαί ἐπιχαιρεκακία, ἀναίσχυρία, φθόνος. καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων, μοιχεία, κλοπή, ἀνδροφονία. Neque tamen omnis actio, omnisque affectus mediocritatem admittit; nonnulli enim sunt affectus, qui statim vel ipso nomine cum pravitate implicantur, ut malevolentia, impudentia, invidia: & item actiones, ut adulterium, furtum, homicidium. Omnia enim hæc & ejusmodi ita appellantur, quia non excessus ipsorum, aut defectus, sed ipsa mala sunt: ut nullo modo possit quisquam in ipsis recte agere, sed peccare semper necesse sit. Enimvero non sequitur: dantur vocabula affectuum aut actionum, quæ vitium designant per se, non propter excessum aut defectum: ergo datur affectio aut actio in se turpis citra respectum ad legem. Quin hæc ipsa vocabula non notant nudos & simplices motus actusvè physicos; sed tales, qui legibus repugnant, adeoque integras actiones morales. Curenim ἐπιχαιρεκακία, & invidia pravi habentur affectus, quam quia per legem naturæ ab homine nihil humani debet esse alienum; cui repugnat non nisi ex aliorum malis lætitiâ capere, & intabescere videndo successus hominum. Add. *Stobæus serm.* CXI. Sic quid est impudentia, nisi prava firmitas animi adversus ea, quibus patrandis leges erubescere jubebant? Nam non erubescere, ubi leges id nolunt, extra reprehensionem est. Sic adulterium est pollutio uxoris alienæ, quam leges soli marito suo addicebant. Furtum est attrectatio rei alienæ invito domino, quem leges solum ejus arbitrum volebant. Homicidium est cædes hominis innocentis, & contra leges. Incestum est commixtio cum tali persona, abs qua leges abstinere jubebant ob reverentiam, quam vicino sanguini homines itidem ex lege debent. Sic de aliis quoque judicandum. Ast sane si abs his omnibus removeas respectum ad legem & illud, quod in istis actionibus est morale, in ipso actu physico nulla implicatur contradictio, propter quam ista etiam citra legem necessario turpia intelligi debeant. Hoc enim modo utique indifferentia sunt; misceri cum illa, quæ origini tuæ naturali proxime juncta est misceri eidem, cui miscetur & alter, cui tamen in eam nullum peculiare jus competit; eripere vitam ei, qui similis tecum est speciei: fumere rem, quam alius in suos usus destinaverat, cui tamen nullum jus per leges datum erat reliquos inde excludendi. Quodautem multi naturalem istam indifferentiam ægre concipere queant, inde est, quod à teneris istorum vitiorum detestatio nobis fuit inculcata; quæ opinio simplici adhuc menti impressa, in vim naturalis cujusdam affectus videtur invaluisse; adeoque efficit, ut paucis in mentem veniat inter materiale & formale istarum actionum distinguere. Unde adparet, non satis expendisse hanc rem *Grotium* de J. B. & P. l. I. c. 1. §. 10. dum inter illa, ad quæ divina se potentia non extendit eo quod contradictionem involvant, refert malitiam quorundam actuum humanorum. Equidem non possunt non bis duo esse quatuor, quia bis duo & quatuor reipsa sunt unum & idem, vocabulis tantum differunt, aut modo concipiendi: manifestissima autem contradictio est, idem simul esse idem, & non esse idem. Ast talis sane contradictio non adparet in actibus juri naturæ adversantibus. Unde *Idem* mox eam malitiam derivatum it ex comparatione ad naturam sana ratione utentem. Atqui in ipso vocabulo *sana ratio*, quando homini tribuitur, inest respectus ad legem socialitatis à Creatore homini injunctam.

Sicuti

Sicuti etiam *ib* §. 12. aliquid juris naturalis esse, probari, ait, ex convenientia aut disconvenientia necessaria cum *natura rationali ac sociali*. Atqui socialem naturam homo fortitus est non ex immutabili quapiam necessitate, sed ex beneplacito divino. Igitur moralitatem quoque actionum ipsi, ut sociali, convenientium vel disconvenientium ex eodem fonte derivari par est. Ut adeo ista his attributa sit & competat non ex necessitate absoluta, sed hypothetica, posita ea conditione, quam homini præ reliquis animantibus DEUS libere assignavit. Neque in dictis Sacrae Scripturae, quæ d. l. allegantur alterius sententiæ defensoribus aliquid est præsidii. Nam sine dubio ab initio DEUS humano generi denunciavit, se bonis fore remuneratorem, malis vindicem. *Hebr. XI. 6.* & se cuique daturum secundum sua opera. *Rom. II. 6.* Abs quo cum veracitas eum sua discedere non patitur, recte huc provocat Abrahamus *Genes. XVIII. 25.* add. *Ezech. XVIII. 25.* *Romanor. III. 6.* Ast quomodo inde sequitur, moralitatem inesse actionibus humanis per se citra impositionem divinam; Sicuti necdum adparet, quomodo eadem conclusio elici queat ex sententia illa apud *Esai. c. V. 3.* merito omitti culturam ejus rei in qua oleum & opera nequidquam perit. Denique *Mich. VI. 2.* dicitur quidem, proprio ex judicio mortales intelligere, par esse, ut pro beneficiis reddatur gratia. Sed ex hoc non licet colligere; ergo quod homines, quibus est beneficiorum sensus, debeant esse grati, id ipsis non est aliqua lege injunctum, sed idem ante omnem legem per se est necessarium. Ex quibus adparet, dictum illud, quod multis in ore est; præcepta juris naturæ esse æternæ veritatis; ita limitandum, ut ne ista æternitas ultra impositionem divinam, aut originem generis humani protrahatur. Quanquam revera æternitas, quæ legi naturæ attribuitur, ex oppositione legum positivarum, quæ mutationi subjectæ sunt, æstimanda & interpretanda est.

§. 7. Nonnulla etiam apud vulgum probabilitate urgeri potest: actionibus humanis honestatem ac turpitudinem per se & ex sua natura inesse, non autem ex impositione, ideo, quod turpium factorum velut naturalem sensum videatur habere ipse sanguis, ad istorum memoriam aut exprobrationem, etiam nobis invitis, faciem rubore suffundens. Jam autem non videri congruum, qualitati morali attribuire effectum physicum. Quin contra; cum certus motus sanguinis, ruborem in facie excitans, tanquam effectus physicus ex actione turpi resultet, turpitudinem quoque affectionem seu qualitatem physicam & necessariam actionis habendam. Ubi fatemur quidem, sapientissimum Creatorem animis hominum indidisse effectum pudoris, qui esset velut custos virtutis, & validum frænum reprimendæ malitiæ. Probabile quoque videtur, nî DEUS voluisset hominem suas actiones ad legem componere, ipsum hunc affectum animis humanis non fuisse insitutum; cum circa hoc nullus ejusdem usus adpareat. Enimvero nihil repugnat, qualitatem aliquam moralem, quæque adeo impositioni suam debeat originem, in homine saltem mediate producere effectum physicum; quippe cum anima, corpori conjunctissima, dum ista moralia adprehendit, iisdemque afficitur, eo ipso quoque motum parti alicui corporis possit imprimere. Probe autem observandum, pudorem oriri non ex sola actionum turpitudine, verum ex quavis re, etiam moraliter non turpi, quæ existimationem nostram lædere creditur. *Est* quippe pudor species aliqua tristitia, fundata super amorem sui metipsum. & qui procedit ab opinione vel metu vituperii, juxta *Cartes. de Passio. art. 205.* Aut, uti *Aristoteles* loquitur *Rhetor.* quippe

l. 2. c. 6. Ἀπὸ τῆς καὶ ταραχῆς περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρει τῶν κακῶν. *Dolor quidam; & confusio in iis, quæ ad offensionem existimationis videntur pertinere.* Scilicet ambitiosum est animal homo, suæque præstantiæ cum primis jactabundum, quodque maximam animi voluptatem in eo repositam habet, si talia in se deprehendat, quibus se præ aliis efferre, ac gloriari queat. De cujus præstantiæ opinione, ubi quid apud alios sibi decessurum metuit, penitissimam animo concipit tristitiam; cujus signum in propria velut humanæ dignitatis sede adparet, dum cor repente sanguinem versus faciem propellit. Ast non ex sola peccatorum abstinentia præstantiam suam vult æstimari homo, sed ex aliis quoque rebus, quibus moralitatis nihil est. Unde multos videmus valde erubescere pusilla statura, claudicatione, calvitio, struma, gibbere, aut alia corporis deformitate, certo morborum genere, paupertate, sordidis vestibus, ignorantia etiam quæ citra culpam adest, errore etiam innoxio, aliisque rebus, quæ moraliter turpes non sunt. Add. *Sirac. c. XLII. 19. seqq.* Et inter peccata illa potissimum ruborem incutiunt, quæ peculiariter infirmitatem aut abjectionem animi arguunt, quæque adeo nos viliores reddunt; & quidem non apud quosvis, sed apud illos, à quibus præcipue æstimari cupimus. Vid. *Arist. Rhetor. l. II. c. 6.* Qui autem semel existimationis curam digesserunt, etiam turpissimis non amplius erubescunt. Add. *Cartes. de Passion. art. 207.* Isthæc tamen omnia haut quidquam faciunt ad detrahendam disciplinæ moralibus certitudinem, quæ adhuc satis firma haberi potest, si vel maxime moralitas actionum humanarum impositioni originem debeat.

§. 8. Sed quid fiet de tantopere jactata latitudine morali, quæ subinde τῆς ἀκριβοῦς mathematicæ opponitur; anne & illa certitudini hujus disciplinæ aliquid detrahit? Id vero manifeste adparebit, si consideretur, quousque demonstrationes heic adhibendas asseramus, & in quibus demum rebus ista latitudo deprehendatur. Adhibentur igitur potissimum demonstrationes in moralibus circa qualitates morales hætenus, ut eas actionibus & personis certo competere, & quibus de causis, constet; puta an hæc actio sit justa vel injusta, an in hanc personam, in genere consideratam, cadat hoc jus, aut hæc obligatio. Qualia ita liquido ex genuinis suis principiis & causis deduci posse asserimus, ut nemo sanus ista in dubium revocare queat. Et si qua heic occurrerit latitudo, aut aliquid ei analogum, illa certitudini ipsi per se nihil officit. Equidem in ipsa actionum bonitate & malitia, quatenus notat convenientiam aut aberrationem à normâ legis, latitudo non videtur dari, quin statim, quod à recto discesserit, in se pravum sit habendum. Contingit nihilominus, ut alio respectu, saltem inter homines, aliquid heic quoque deprehendatur latitudinis instar; (nam alias latitudo proprie tantum in quantitate est.) Et quidem primo, quia in ipsis legibus vis adstringendi mortales non eodem se modo semper habet, sed circa quasdam actiones præcipiendas aut vetandas laxior, circa alias strictior adparet. Unde est, ut aliquid jure stricto, aliud ex æquitate, seu ex justitia strictè dicta, aut ex æquo & bono deberi dicatur. Quæ in eo differunt, quod istius præstandi major necessitas incumbat, ad hoc autem mollius adstringamur; etsi hujusquam illius objectum latius sese extendat. Latius quippe patent aliarum virtutum, quam justitiæ officia. Quin & contingit, ut inter homines, & in foro humano levium à lege aberrationum exigua habeatur ratio. Quædam etiam tam lan-

Ianguido modo præcipiuntur, ut fere in cujusvis pudore posita censeantur; & laudem mereatur, qui fecerit, reprehensionem non adeo formidet, qui omiserit. Et huc referre videtur Grotius l. I. c. 2. §. 6. *concupinatum, divortium, matrimonium cum pluribus fœminis*, antequam lege divina ista interdicerentur. *Sunt quidem hæc, ait, ejusmodi, ut eis abstinere honestius esse dicet ipsa ratio; at non talia, ut absque lege divina nefas* (id est atrox delictum) *in illis adpareat. De quibus tamen suo loco agetur. Huc spectat quoque illud Aristot. Nicom. II. c. ult. ὁ μὲν μικρὸν τοῦ εὖ παραβαίνων, & φέγεται, & ἐπὶ τὸ μάλλον, & ἐπὶ τὸ ἥττον ὁ δὲ πλεόν;τος γὰρ & λανθάνει. Qui parum à recte agendo sive ad majus, si ad minus declinat, non vituperatur; sed qui multum excedit: is enim minime later. Sæpe etiam accidit, ut aliquid in se sit indebitum ac indifferens, ut tamen ejus omisio quam actio aut vice versa, majorem utilitatem semper, aut certo tempore adferat. Quo pertinet illud Apostoli 1. Cor. VI. 12. VII. 6. 7. 8. 9. X. 23. Eodem spectat quoque illud Grotii de J. B. & P. l. I. c. I. §. 10. Interdum per abusivem ea, quæ ratio honesta aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, dici juris naturalis. Ex quibus intelligi potest, an & quatenus bono possit dari aliquid melius. Scilicet si bonum presic consideremus, pro eo quod congruit cum lege, manifestum est, bono melius non magis dari, quam recto rectius. Potest tamen unum bonum altero melius dici pro diverso necessitatis gradu, qui in utroq; deprehenditur, & per quem unum alteri cedit, si utrumq; simul obiri nequit, vid. Math. VIII. 21. 22. ubi bonum erat mortuum patrem sepelire, melius Christum sequi Actor. VI. 2. bonum erat ministrare pauperibus, sed melius prædicare Evangelium. Qua de re infra pluribus erit agendum. Quando denique actiones in se licitas & indifferentes utilitas metitur, una melior altera dicitur, prout plus emolumenti ex ea provenit*

§. 9. Ex hisce quoque explicanda sunt, quæ à Grotio l. II. c. XXIII. §. 1. traduntur, circa causas dubiorum in actionibus moralibus. Ubi ait, *in moralibus non aequè ut in mathematicis disciplinis certitudinem inveniri: quod eo evenit, quia mathematica disciplina à materia omni formas separant, & quia forma ipse tales plerumque sunt, ut nihil habeant interjectum, sicut inter rectum & curvum nihil est mediū. At in moralibus circumstantia etiam minima variant materiam, & forma de quibus agitur, solent habere interjectum aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur. Ita enim inter id, quod fieri oportet, & inter id quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic, modo illi parti propinquius: unde ambiguitas sæpe incidit, ut in crepusculo, aut in aqua frigida calescente. Ubi fatemur tum circa alias actiones, tum potissimum circa suscipiendum bellum posse dubium oriri, vel quia de factō, ob quod bellum movetur, nondum liquido constat, justum an injustum fuerit; vel quia non adparet, an illud ad bellum, rem periculosæ plenam aleæ, & secum tanta mala trahentem, sufficiat; vel quia adhuc ancipiti momento nutant rationes, an temporibus reip. expediat injurias bello exsequi, an potius easdem digerere aut differre, ne intempestive suscepta ultio plura mala arcessiat. Sed quod causæ dubitandi proveniant ex ipsa rerum moralium incertitudine, id vero negamus. Quod in mathematicis tam accuratæ dantur demonstrationes, causa non est abstractio à materia, sed alia, quam mox adferemus. In moralibus circumstantiam minimam variare materiam ambigue dicitur. Si enim hic est sensus; minimam circumstantiam variare actionis qualitatem i. e. efficere; ut ex bona fiat mala, id nihil facit ad incertitudinem disciplinæ moralis. Nam & linea, quæ vel minimum à rectitudine discedit, in curvitatē degenerat; neque*

que tamen inde in geometria aliquid incertitudinis provenit. Sin hoc dicitur, minima circumstantia intendit aut minuit actionis quantitatem; id saltem in foro civili semper verum non est, ubi sæpe minima non curat prætor. Et ponamus hoc, ne hinc tamen quidquam certitudini in moralibus detrahitur; cum etiam in mathematicis vel minima accessio aut decessio quantitatem variet. Licitum, quod inter præceptum & vetitum est medium, interdum ad alterutram partem vergere eo respectu diximus, quod illud quandoque omitti, quandoque fieri magis expediat. Verum neque id ullius incertitudinis causa existit; neque exinde formatur ejusmodi medium, quod rectum an pravum sit dignoscere liquido non liceat. Unde non congruunt similitudines de crepusculo, & aqua tepida. Hæc enim sunt ex eo genere, quæ solent vocari media participationis; sicut tepidum de calido & frigido participat. Sed quæ vocantur media negationis, quale est indifferens & licitum, de neutro extremorum aliquid trahunt, sed de utroque æque negantur. Æque enim dicitur, bonum non est indifferens, & malum non est indifferens. Quale medium, quomodo incertitudinis causa esse possit, non adparet.

§. 10. Revera tamen aliqua latitudo deprehenditur in quantitatibus moralibus, eoque potissimum nomine disciplinæ Mathematicæ morales subtilitate judicantur excellere. Cujus rei ratio dependet à diversa natura quantitatis physicæ, & moralis. Physicæ enim quantitates inter se exactissime comparari, mensurarique ac in certas partes dividi possunt: idque quia representantur in materia sensibus subjecta. Unde accurate licet determinare, quam rationem aut proportionem istæ inter se habeant, accedentibus præsertim numeris, quorum ope ista omnia subtilissime exprimuntur. Ac sunt præterea quantitates istæ aliquid naturale, eoque immotum & perpetuum. Ast quantitates morales proveniunt ex impositione & estimatione entium intelligentium & liberorum; quorum judicium atque placitum uti sub mensuram physicam non cadit; ita quod ista tanquam quantitatem sua impositione concipiunt atque determinant, ad similem mensuram revocari nequit, sed velut libertatem ac laxitatem suæ originis retinet. Neque vero finis, ob quem quantitates morales sunt introductæ, ejusmodi subtilitatem & minutiarum confectationem requirebat; sed ad vitæ humanæ usum sufficebat, *παχυλῶς* personas, res atque actiones estimari, atque inter se comparari. Sic igitur latitudo deprehenditur in valore personarum sive existimatione; per quam fit, ut licet intelligamus, unam personam alteri esse præferendam; non tamen præcise possimus determinare, duplo, triplo, an quadruplo una alteram dignatione superet. Similis quoque latitudo in pretiis diversarum rerum, & actionum in commercium venientium occurrit, per quam vix aliarum rerum, præterquam quæ functionem in suo genere recipiunt, pretia ad unguem exæquari possunt; de cætero fere pro æqualibus habentur, prout quæque hominum conventio & placitum determinavit. Sic & non nisi cum latitudine aliqua exæquatio inter delicta & pœnas instituitur. Quis enim examuffim definiverit, quot plagæ, & qua violentia incussæ atrocitatem certi v. g. furti exæquent; sed heic quoque æstimatio paulo crassius & securius capitur. Sed & in multis vitæ humanæ negotiis insignis quandoque latitudo conspicitur. Legislatores civiles non omnia ad vivum solent refecare. *Aliter leges, inquit Cicero Offic. 3. aliter philosophi tollunt astutias: leges, quatenus mandant teneri res possunt. philosophi, quatenus ratione & intelligentia.* Et in di-

ad vivum solent refecare. *Aliter leges*, inquit Cicero *Offic. 3. aliter philosophi tollunt astutias: leges, quatenus manu teneri res possunt: philosophi, quatenus ratione & intelligentia*. Et in dicendo jure minima fere à Prætoze non curari tralatitium est. Sic & in arbitriis bonorum virorum suo velut jure locum sibi vindicat latitudo. Add. quoq; l. 105. *D. de solutionibus*. Porro in exercenda justitia vindicativa non solum clementiæ, sed & ipsi rigori aliqua latitudo indulgetur. Quo spectat illud *Taciti Annal. XIV. 44. Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur*. Et illud *Jafonis Phærei ap. Plutarch. de sanitate tuenda. & in præcept. gerenda reip. ἀναγκαῖον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ τοὺς βελομένους τὰ μεγάλα δικαιοπραγεῖν. Necessè esse, ut in minutis rebus injuste agant, qui in magnis justitiam servare velint*. Quin & pleræque virtutes extra justitiam in exercitio sui sat laxa libertate & latitudine gaudent, puta misericordia, liberalitas, gratitudo, æquitas, caritas. Sic quoque in vita communi vocabula habitum denotantia non citra latitudinem frequenter hominibus imponuntur. Unde justus audit, qui paucula injusta etiam studio perpetrat. Denique si quando in moralibus nonnullæ quantitates ad punctum usque reductæ deprehendantur, uti in pretiis quarundam rerum, in temporibus fatalibus, aliisque; ista tamen tam præcisa determinatio non tam ex ipsis rebus, aut temporum momentis, quam ex impositione & placito hominum provenit. Add. *Rich Cumberland. de leg. nat. c. 8. §. 14. Ex hisce igitur genuinum discrimen inter mathematicas & morales demonstrationes patere arbitramur; quod nempe illæ circa quantitates potissimum, quæ ex sua natura exactissime determinari aptæ sunt, versentur, hæc autem certam duntaxat qualitatem de subjecto demonstrare satagant, quantum moralium determinatione in laxiore fere voluntatis placito relicta*.

§. II. Cavendum tamen est, ne hanc, quam hæctenus adstructum ivimus, certitudinem moralem confundamus cum illa, quæ sæpè quæstionibus facti adplicatur; quando e. g. dicimus, hoc vel illud moraliter certum esse, quod à testibus fide dignis fuit confirmatum. Isthæc enim certitudo moralis nihil aliud est, quam firma aliqua præsumptio, valde probabilibus rationibus subnixa, & quæ nisi rarissime fallere possit. Et hanc à priori non satis distinxit *Zieglerus ad Grot. l. 2. c. 20. §. 1. dum communiora quidem præcepta Ethicæ æque evidentia esse concedit, atque scientiarum proprie dictarum propositiones; conclusiones tamen particulariores certitudinem longe minorem, & contra multum sæpe obscuritatis conjunctum habere, quod res ipsæ, de quibus loquuntur, multis modis mutabiles & contingentes sint*. Et exempli loco subjungit: *moralis certitudo & evidentia est, verum esse, quod vir bonus & gravis jurejurando solemniter confirmat. Quæ tamen evidentia non absolute talis est, sed secundum quid; quia non simpliciter impossibile est, hominem justum & gravem pejorare, cum possit virtute sua deficere*. Atqui longe alia est certitudo, qua scitur, perjurium esse malum; & qua creditur, virum bonum non pejorare; neque posterior propositio proprie conclusio est, quæ ex priori deducitur. Sic etiam moraliter certa habetur fides historicorum, quando testantur de re, à nostra memoria remotissima, & cujus non amplius testimonia velut realia extant, præsertim si plures eadem tradiderint. Nam non est probabile, plures de compacto falsa posteritati voluisse propinare, aut sperare potuisse, mendacia sua non in apricum productum iri. Et tamen non desunt exempla popularium velut fabularum, quæ multis seculis sub specie veri sese venditaverunt.

DE INTELLECTU HOMINIS, PROUT CONCURRIT AD ACTIONES MORALES.

1. Intellectus duæ facultates.	8. Conscientia dubia.
2. Facultati intellectus representativa qualis in-
doles?	9. Scrupulosa.
3. Intellectus circa moralia naturaliter rectus
est.	10. Ignorantia quid, & quotuplex?
4. Conscientia quid, & quotuplex?	11. Error quotuplex.
5. Conscientia recta, probabilis.	12. Error circa actiones licitas.
6. Regula conscientia probabilis.	13. Error theoreticus circa actiones necessarias.
7. Regule circa eligenda utilia.	14. Aut indifferentes.
	15. Error practicus.
	16. Error circa actionem malam.

CUM disciplina hujus, quam evolvendam suscepimus, hoc præcipuum sit opus, ut quid in actionibus humanis rectum aut pravum, bonum aut malum, justum aut injustum sit, demonstretur; ante omnia istarum actionum principia & affectiones, tum qua ratione per imputationem cum homine moraliter velut connecti intelligantur, erunt consideranda. Ex hoc igitur dignitas hominis præ brutis maxime elucet, quod iste nobilissima præditus est anima, quæ & insigni lumine circa cognoscendas & dijudicandas res, & exquisita mobilitate circa easdem adpetendas aut rejiciendas pollet. Sic ut eo nomine actiones humanæ longe eminentiori classe censantur, quam motus brutorum, quos stimuli sensuum citra antegressam fere reflectionem eliciunt, quicquid in contrarium molitur Charon. de la Sagesse. l. 1. c. 34. n. 7. 8. Illa porro animæ humanæ potentia, quæ instar aliquod luminis gerit, intellectus nomine venit, cujus duæ velut facultates concipiuntur, quas circa actiones voluntario susceptas exerit. Una est, per quam velut in speculo objectum voluntati sistitur, & quæ in ipso sit ratio convenientiæ aut disconvenientiæ, bonitatis aut malitiæ, simpliciter ostenditur. Altera, per quam rationes bonitatis aut malitiæ, quæ sese circa multa objecta in utramque partem offerunt, expenduntur, & comparantur, ac demum quid, quando, & quomodo agendum sit, judicatur, simulque de mediis ad finem maxime accommodis consultatur. Ubi & hoc notandum, regulariter actionis voluntariæ initium esse ab intellectu hominis. Inde tritum illud: *Ignoti nulla cupido*. Quanquam ea cognitio, actum voluntatis antecedens, non semper sit distincta; cum etiam confusa ad hoc sufficere possit, ut voluntas sese moveat. Inde sæpe oritur cupido ignotum experiundi.

§. 2. Est autem circa priorem intellectus facultatem observandum, illam esse ex earum genere, quas communiter *naturales* vocant, contradistinctas *liberis* facultatibus; sic ut penes hominem non sit aliter res adprehendere, atque illarum imagines intellectui sese offerunt; neque voluntas intellectum possit cohibere, ne alicui propositioni assentiat, quæ ei clara & manifesta adparet. Id tamen est penes hominem, objecto considerando acriter incumbere, & accurata meditatione rationes bonitatis & malitiæ exactius trutinare; adeoque non in nuda duntaxat superficie

ficie hæerere, sed in ipsa rei velut viscera penetrare. Quo facto etiam accuratum de objecto sequi potest iudicium. Quomodo in discernendis per visum rebus multum interest, volanti quid oculo percurras, an intenta acie contempleris. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 2. §. 9.* Unde obiter intelligitur, quousque culturæ, & legibus circa hanc animæ partem locus sit. Id scilicet humana opera præstari nequit, ut intellectus res aliter adprehendat, quam istæ adparent. Et cum assensus seu fides non possit non respondere speciei ab intellectu adprehensæ; non potest quis aliter de re iudicare, quam prout ipse eandem percepisse visus est; neque ut secus faciat, ulla lege recte quis exegerit. Sicuti & nemo ex nudo & simplici mandato sapiens esse potest. Quia tamen obiter considerantem multa solent fugere, quæ curiosè rimantibus ultro sese velut offerunt, & voluntas intellectum è contemplatione alicujus veritatis impedire potest, alia objecta objiciendo: igitur & ad confirmandum intellectus iudicium plurimum valet diligens rerum contemplatio; & ut huic idonea suppetat occasio, illi prospicere debent, quibus aliorum cura demandata. Qui etiam pœnis sancire possunt, ut quis solícite adhibeat illa media, quibus rerum obscuritas dispelli earundemq; genuina conditio repræsentari valet.

§. 3. Porro cum intellectus velut faciem præferat nostris actionibus, eoque non recte prælucente non possumus non in devia aberrare; pro certo statuendum est, & in ipsa facultate adprehensiva, & in iudicio naturalem inesse rectitudinem, quæ, debita adhibita attentione nos decipi circa res morales non patiatur; nec utrumque ita depravari, ut circa easdem non possumus non decipi. Sane speculum male conformatum utique distortas imagines refert; & bilis linguæ suffusa de saporibus recte iudicare prohibet. Nec vitio nobis verti possit, quod male egerimus, si bonum & malum liquido discernere non datum; & non nisi per summam iniquitatem imputaveris errorem, quem exuisse nunquam licuit. Ergo nisi omnem actionum moralitatem velimus evertere, omnino tenendum est, intellectum hominis naturaliter esse rectum, & præmissa debita inquisitione res objectas liquido, & prout in se sunt, adprehendere. Quin nec iudicium practicum, saltem circa generalia præcepta juris naturalis, ita posse depravari, ut quæ inde suscipiuntur actiones pravae, ipsi nequeant imputari, velut ex invincibili errore aut ignorantia profectæ. Conf. *Rich. Cumberl. de leg. nat. c. 2. §. 10.* Quo loco monemus, non esse nobis heic sermone, quid citra res à peculiari Dei revelatione pendentes intellectus jam noster valeat circa singularem divinitus allubescentem gratiam; de quo alterius disciplinæ est inquirere. Neque de eo sumus solíciti, an quis circa veritates theoreticas, subtili mentis indagine investigandas per pravam informationem falsam opinionem ita possit imbibere; ut ea se evolvere nulla ratione queat. Sed agimus de viribus intellectus, prout illis opus est ad actiones legi naturæ rite attemperandas. Ubi arbitramur nullum hominem ætate matura, & rationis compotem tam hebetem esse, quin comprehendere queat saltem generalia juris naturalis præcepta, & quæ in vita communi frequentissimum usum habent, quamque illa cum hominis natura rationali & sociali habeant convenientiam perpicere. Et ut maxime quis per socordiam de uno atq; altero præcepto nunquam cogitaverit, aut per præcipitantiam & temeritatem falsas de agendis opiniones conceperit, aut ex prava informatione, vel corrupto per vitiosam assuetudinem pravosque affectus animo, veritatem ad necessitatem eorundem indubium revocaverit,

aut contrarias legi naturali agendi regulas sibi finxerit: istam tamen ignorantiam, aut errorem hautquidquam arbitramur invincibilem, quique adeo efficiat, ut inde susceptæ actiones non possint imputari. Ita enim ista sunt exposita, ita penitus naturæ insita, ut nunquam eousque obbrutescere possit homo, quin ad ista apprehendenda, ac dijudicanda sit adhuc idoneus. Quippe cum ad hoc non requiratur eximia quædam ingenii vis, aut peculiariis rationis solertia, sed sufficiat quaecunque naturæ rationis lumen; modo morbo mens non sit oppressa. Quo facit illud Ciceronis *Tusc. Quest. l. 3.* quando *stultitiam* i. e. *inconstantiam sanitate vacantem tueri posse, ait, mediocritatem officiorum, & viam communem cultum, atque usitatum; furorem autem esse mentis ad omnia cæcitatem.*

§. 4. Solet præterea iudicium intellectus circa actiones morales, quatenus iste cognitione legum est imbutus, adeoque circa agenda & omittenda legislatori conscius, peculiari nomine vocari *conscientia*. Quam prout actiones hominum antecedit, aut consequitur; distinctionis causa, possumus vocare *antecedentem*, vel *consequentem*. Hæc est iudicium velut reflexum intellectus super omissis aut commissis adprobans bene, damnans scelus facta; cui comes sequitur tranquillitas, aut inquietas animi, prout cuique ista testimonium fert, & de pace aut ira legislatoris, nec minus de cæterorum hominum erga nos benevolentia, aut infenso animo, sperare jubet. *Plin. Paneg. Alius fortasse alium, ipsum se nemo deceperit. Introspectat modo vitam, seque quid mereatur interroget.* Illa vero facta antecedit, quid bonum, quidque malum sit, & ideo agendum vel omittendum dictitans. Ubi tamen probe observandum, conscientia nullo alio respectu circa dirigendas hominis actiones locum aliquem tribui, quam quatenus cognitione legum est imbuta; nam harum proprie est actiones humanas dirigere. Unde si quis iudicio practico aut conscientia peculiarem vim dirigendi actiones tribuere velit, quæ a lege non dependeat aut proveniat, quibuslibet hominum phantasia vim legum tribuit, & summam confusionem negotiis humanis inducit. Et fatendum est, isthunc vocabuli conscientia sensum neque in divinis literis, neque apud veteres autores Latinos, quantum mihi constat, occurrere, sed à Scholasticis primo introductum, ac nuperis sæculis qui vocantur casus conscientia inventos à callidis sacerdotibus, flectendis ad suam libidinem hominum animis. Imo si genuinum ejus vocabuli sensum attendamus, contra conscientiam facere nihil aliud notat, quam scientem & volentem quid patrare, quod malum esse noras: & opponitur ei, quod ex errore aut ignorantia patrat. Nobis tamen abusu proscripto in bono sensu id vocabulum retinere placuit.

§. 5. Conscientia recte informata duplici se modo habet; vel enim liquido intelligit persuasionem, quam super agendis vel omittendis obtinet, certis & indubiis principiis niti, seu cum legibus congruere, quæ norma sunt actionum & conscientia: vel persuasionem quidem suam pro vera & certa habet, nec quare eam in dubium revocet idoneas rationes videt, etsi eandem ad formam demonstrationis deducere non norit, sed topicis fere argumentis adquiescat. Illam vulgo solent vocare conscientiam *rectam*, hanc *probabilem*. Circa conscientiam rectam hæc traditur regula: omnis actio spontanea, quæ fit contra eandem, & omnis omissio actionis, quam eadem necessariam dictitat, est peccatum; & quidem tanto gravius, quo liquidius officium suum homo intelligebat, cujus transgressio eo majorem

rem animi malitiam arguit. Vid. *Lucæ XII. 47, 48.* Conscientiam autem probabilem à recta differre arbitramur non quoad ipsam persuasioneis veritatem, sed quod eandem ad modum demonstrationis adornatam ita artificiose deducere ignoret, adeoque rectitudinis suæ ita evidentem & immotam non habeat cognitionem. Non enim datur, ut alii loquuntur, probabile in se, sed tantum respectu nostri intellectus. Et ista ratione pleraque pars mortalium suas actiones regit. Paucis quippe vitæ humanæ officia, quomodo ex primis fontibus profuant perlustrasse datum est. Plurimos vitæ communis tenor, & docentium, extra fraudis suspicionem positorum, autoritas, & ipsa adfuetudo, & manifestus actionum decor aut ita securos reddit, ut in talium rationes curiosius inquirere supervacuum putent. Quemadmodum magna pars artificum ad compendiosa quædam instrumenta opera sua exegisse satis habet; artificiosa eorundem demonstratione mathematicis relicta. Idque eo magis obtinet circa propositiones, quæ à primis principiis longius distant, quæque adeo operosiore deductione indigent; qualem comprehendere est fere supra captum eorum, qui scientiis variis animum non habent subactum. Quo pacto tamen nihil præsidii accedit pestilenti isti probabilitati, quam recentiores Casuistæ, & Jesuitæ potissimum comminiscuntur, quæ sese in solam autoritatem unius Doctoris, etiam à rationibus destituti, & abs quo cæteri dissentiant, resolvit. Quo figmento omnem doctrinam moralem subverti, conscientiasque hominum à libidine sacerdotum, commodis suis velificantium, suspendi manifeste ostendit *Lud. Montalius in literis provincialibus*, & ad eandem *Wendrokius*, & *Sam. Rachelius*. Ubi illud insuper observamus, male ab istis confundi probabilitatem facti, cum probabilitate dogmatis & velut juris. In quæstionibus equidem facti unius viri gravis autoritas potest efficere aliquam probabilem præsumtionem, & probationem semiplenam. Sed in definiendo jure absurdum plane, & temerarium fuerit, unius viri effata, rationibus non suffulto, & abs quo alii non minori autoritate præditi in diversa abeunt, tantum tribuere, ut illud pro norma agendorum tuto possit admitti.

§ 6. Cæterum solent vulgo nonnullæ regulæ pro informanda conscientia probabili tradi; de quibus nostra sententia est, eas locum posse habere, quando inter se collidi videtur jus strictum & æquitas; aut quando utraque pars est quidem extra obligationem legum, ita tamen ut vel una propius ad honestum videatur accedere, vel una magis apta judicetur, ex qua commodum, aut incommodum aliquod proveniat, quam altera. Nam in iis, quæ lege aliqua proprie præcipiuntur aut vetantur, non datur ejusmodi electio, ut uno rejecto alterum liceat suscipere, (quippe cum leges definite quid vetent aut jubeant, non per plura ac diversa velut æquipollentia sibi satisfieri velint;) sed in licitis duntaxat, quæque adeo extra leges sunt posita. Sunt autem regulæ istæ fere tales: 1. In conscientia probabili duabus sententiis propositis, quarum cum neutra legi adversetur, una firmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, utralibet suscipi potest. 2. Duabus sententiis propositis, quarum altera infirmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, recte tutior illi præfertur. 3. In conscientia probabili vir doctus eam sententiam sequi potest, quæ sibi probabilissima videtur, etsi aliis forte talis non videatur; nisi ex eo incommodum aliquod metuatur, quod à communi opinione abeat. 4. Indoctus tutissimè sequitur autoritatem prudentiorum. 5. Alterius imperio obnoxius recte potest jussu superiorum agere, quod illicitum certo non non

novit, etiam si non ita probabile sibi videatur. 6. In rebus parvi momenti, si utrinque sint probabilia argumenta, utrumlibet potest eligi. 7. in rebus magni momenti, si utrinque se ostendant argumenta probabilia, præferenda est pars tutior, seu ubi, si vel maxime à scopo sit aberratum, non adeo grave provenire potest malum, quam si ex altera parte fuisset impactum.

§. 7. Porro etsi nobis heic maxime de bono & malo, justoque & injusto agere sit propositum, disquisitione de utili & inutili ad aliam disciplinam rejecta; tamen non abs re fuerit paucis quoque hoc loco attingere, quas regulas in deliberatione circa utile iudicium intellectus respicere debeat. Præsertim cum superiores hisce fere nitantur, & in dirigendis nostris actionibus non minima soleat haberi ratio utilitatis: juxta illud *Apost. 1. Cor. VI. 12. omnia mihi licent, nempe de quibus ibi egerat, sed non omnia expediunt.* Et in muneribus civilibus sæpe negotia injuncta alicujus prudentiæ & dexteritati committuntur; ubi sane male egisse censetur, qui per imprudentiam aut socordiam, quod minus utile erat, suscepit. In deliberationibus igitur, quæ circa talia institui solent, ad quæ necessitate aut obligatione determinata non adstringimur, (necessitas quippe deliberationem excludit, & obligatio determinata solam executionem agenti relinquit;) id fundamenti loco supponitur, ne quid suscipiatur, ex quo morali æstimatione, (i. e. in quantum humana providentia inter incerta casuum, & futuri obcuritatem penetrare potest,) tantumdem mali atque boni, aut etiam plus mali quam boni videtur oriturum. Cujus ratio in propatulo est. Tantum ejus de cujusque rei bonitate decedit, quantum illa mali habet adjunctum, adeoque exiit rationem boni, si æquale fuerit malum. Infantum censetur prædium, cujus reditus impensas non superant. *Cato de re rustica l. 1. Ager quamvis quasiustus si sumtuosus sit, non malum superest.* Suscipiuntur quippe ejusmodi res, de quibus jam loquimur, eo fine, ut emolumentum quid inde nobis adquiratur. *Xenophon rerum Grec. l. VI. Non illos laudandos censeo, qui in certaminibus sæpius victoriam ac gloriam retulerunt; ita tamen contendunt, ut non antea desistant, quam victi laborem demum amittant. Neque alea lusores, qui cum semel lucrantur, inde duplo plus perdunt, quam lucrum jam antea partum. Videmus enim tales ut plurimum ad extremam redigi inopiam. Que & nos considerare decet, neque unquam eo certaminis descendere, ubi aut omnia vincere, aut cuncta perdere necessum sit. Lucanus l. 1. Par labor atque metus pretio majore petantur. Huc etiam potest facere illud *Isocratis Archidamo: Propositis duabus rebus bonis, quarum altera evidens est, altera obscura, nonne ridiculum fuerit, vos certam repudiare, controversam velle amplecti?* Ex quibus ista deducit *confectaria Grotius l. II. c. 24. §. 5. 1. Si res, de qua igitur, æqualem, morali æstimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum, i. e. si æque facile damnum quam lucrum ex ea provenire possit: ita demum est eligenda, si bonum aliquanto plus habeat boni, quam malum mali, i. e. si lucrum longe majus futurum est, ubi res bene cesserit, quam damnum, ubi fecus alea ceciderit. Sic temerarium non fuerit decem periculo exponere, si centum sis lucraturus, ubi forsnaverit, Conf. *Epicteti enchirid. c. 35. 36. 2. Si videatur esse æquale bonum & malum, quod à re, de qua queritur, possit procedere, ita demum ea res eligenda est, si efficacia ad bonum, quam ad malum major sit, i. e. si facilius sit lucrum inde, quam damnum provenire. Facere huc potest illud *Arnobii, l. 2. Cum hæc sit conditio futurorum, ut teneri & comprehendi nullius possint anticipationis attactu, nonne purior ratio est, ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus id potius credere, quod aliquas spes ferat, quam omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil est, si quod dicitur imminere, cassum fiat & vacuum: in hoc damnum est****

maxi-

maximum, si cum tempus adveniret, aperiretur non fuisse mendacium. Add. *Pensées de M. Pascal.* chap. VII. 3. *Si videatur & bonum & malum esse inaequale, nec minus inaequalis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda est, si efficacia ad bonum major sit collecta efficacia ad malum, quam ipsum malum est collatum bono, i. e. si excessus mali minor sit, quam facilitas, qua bonum provenire potest; aut si bonum sit majus comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata ad bonum, i. e. si efficacia, qua malum præ bono provenire potest, minor sit, quam excessus boni præ malo, 4. Ubi autem rei tam bonum quam malum, ut & efficacia ad utrumque sit inevidens, cauti est re abstinere, ubi nulla necessitas urferit.*

§. 8. Quod si autem iudicium intellectus anceps hæreat, & discernere nequeat, bonum aliquid vel malum, adeoque agendum sit aut omittendum, vocatur *conscientia dubia*. De hac isthæc fertur regula: quamdiu iudicium intellectus nullo rationum momento in neutram partem vergit, actio erit suspendenda; adeoque qui agit, conscientia velut in æquilibrio adhuc hærente, peccat. Nam talis, quantum in se, legem violavit. Perinde enim est, atque si diceret; mihi quidem non liquet, an hæc actio legi repugnet; nihilominus sive repugnet, sive non, eam suscipiam. Cicero *Off. I. Bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites æquum sit an iniquum.* *Æquitas enim lucet ipsa per se: dubitatio autem cogitationem significat injuriæ.* Subjungit *Grotius l. II. c. 23. §. 2. hoc locum habere non posse*, ut nempe actione abstinetur, ubi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de utroque an æquum sit dubitatur: tunc enim licet ei eligere, quod minus iniquum esse videtur. Semper enim, ubi electio evadere non potest, minus malum rationem induit boni. Ubi tamen arbitramur, hoc axioma proprie locum habere in malis damnosis, ac non moralibus; ubi sane lucri instar est, minori damno majus potuisse declinare. Quando autem idem applicatur ad mala moralia, dextra opus est interpretatione. Igitur proprie loquendo ex duobus malis moralibus neutrum est eligendum. Contingit tamen frequenter, ut duæ leges affirmativæ, aut altera affirmativa, altera negativa videantur inter se velut collidi, sic ut utrique eodem tempore nequeat satisfieri. Heic simpliciores quidem putant, comparisonem fieri inter duo mala seu peccata omissionis, illudque suscipiendum, quod omisit minus peccatum videtur. Revera tamen heic non ex duobus peccatis eligitur minus; sed quod extra ejusmodi collisionem peccatum erat, id peccatum esse definit, ubi validioris legis implendæ necessitas incumbit. Sic v. g. ubi collisio fit inter præceptum affirmativum, *da elemosynam*, & negativum, *ne furtum facias*; sine dubio non est furandum, ut elemosynæ suppetat materia; juxta illa Apostoli; *non sunt facienda mala, ut eveniant bona.* In hoc tamen casu non dare elemosynam peccatum proprie non est; quia præcepta affirmativa vim obligandi non exierunt, ubi agendi materia deficit. Sic ubi collisio fit inter duo præcepta affirmativa, v. g. *pare Deo*, & *pare magistratui*, sine dubio Deo magis oportebit obedire, quam hominibus; (quam sententiam etiam expressit Socrates apud Platonem in *Apologia*: ἐγὼ ὑμᾶς ὡς ἄνδρες Ἀθηναῖοι ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πέισομαι δὲ τῷ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν. ὁ viri Atheniensis, diligo vos equidem, atque amo, Deo tamen parere malo, quam vobis!) non quia ex duobus malis minus est eligendum, sed quia malum non est, magistratui non obedire, ubi id citra violationem obsequii Deo debiti nequit fieri. Obligatio quippe laxior cedit arctiori, quando utrique simul nequit satisfieri.

§. 9. Cum dubia conscientia cognationem habet *scrupulosa*, quam vocant, quando anxia formido iudicium intellectus comitatur, ne forte id ipsum malum sit, quod bonum aliquis existimaverit, & contra. Ejusmodi scrupulus ubi probabilibus argumentis nititur, actio erit suspendenda, donec eximatur rationibus, aut sapientum autoritate: qui autem ex molli quadam superstitione oritur, negligendus atque animo ejiciendus est. Add. *Cartes. de passion. art. 170. & 177.* ubi contra *fluctuationem animi, & morsus conscientie*, qui actionem antecedunt, recte quidem hoc remedium præscribit, *assuescere formandis judiciis certis & determinatis de omnibus rebus, quæ sese offerunt.* Sed addendum est; judicia illa esse formanda ex genuina & solida scientia morali, seu disciplina juris naturalis, ac religione Christiana, à superstitionis hominum additamentis repurgata. Nam citra hoc obfirmari quidem fortasse animus utcunque potest, ne morsus aut fluctuationes sentiat; sed neque talis firmitas ad diuturnitatem valet, neque à peccato liberat. Inde probari nequeunt, quæ d. l. sequuntur: *& censendo semper officium præstari, cum sit quod melius esse judicatur. etsi forte pessimo judicetur.* Atqui hoc non est morbum curare, sed per anodynum male temperatum stuporem animo inducere.

§. 10. Ubi circa actionem aliquam suscipiendam aut omittendam deest cognitio intellectus, vocatur *ignorantia*. Quæ, quantum ad institutum nostrum, dividitur vel respectu *influxus in actionem*, vel respectu *originis*. Priori respectu est duplex: alia enim est causa ejus, quod ignoranter fit, alia non. Illam possis vocare *efficacem hanc concomitantem*. Illa negat in intellectu eam cognitionem, qua præsentem actio fuisset impedita. Qualis erat in Abimelecho *Gen. XX. 4. 5.* qui si cognovisset, Saram Abrahami esse uxorem, haut quicquam ad eam ducendam animum fuerat adpliciturus. Hæc negat in intellectu eam cognitionem, quæ factum non impediisset, ita ut aliquis nihilominus id facturum fuisset, etiam si cognovisset, quod ignoravit. Ut si quis improvise hostem suum occiderit, quem nihilo secius occisurus fuerat, etiam si scivisset, in eo istum loco versari, in quem ipse telum fortuito, & citra intentionem quenquam ledendi, contorquet. Quo pertinet dictum istius, qui cum lapidem devolveret in canem, aberrante eo in novercam inpulit, eamque occidit, ait, *τ' αὐτόματον ἡμῶν καλλιῶν βελέεται: fors melius consilium cepit, quam nos.* Ithæc duo ita aliqui volunt discernere, ut quod ex priori ignorantie specie proficiscitur, dicatur simpliciter fieri *ex ignorantia*; quod ex posteriori, *ab ignorante*. Et si & posteriori casu non nisi fortuitum homicidium proprie sit admissum. Nam pravus ille affectus cum vitio quidem est conjunctus, ad cædem tamen nihil sane contulit. Ast respectu originis ignorantia dividitur in *voluntariam & involuntariam*. Illa quibusdam etiam vocatur consequens, & vincibilis; hæc antecedens, & invincibilis. Illa, (sive sit directe affectata, sive per oscitantiam & fœcordiam contracta,) est, cum quis ea ignorat, quæ scire poterat & debebat. Hæc est, cum quis ignorat circa certam rem, quæ nec scire poterat, nec tenebatur. Ignorantia porro invincibilis est vel talis *in se, sed non in sua causa*: vel *in se & in sua causa simul*. Illa est, quando quis in ipsa quidem actione ignorantiam, ex qua eadem procedit, exuere ac dispellere nequit; in culpa tamen est, quare in eam ignorantiam inciderit. Sic sæpe, qui per ebrietatem peccat, plane nescit, quid agat: est tamen in culpa, quare istud nesciat. Hæc est, quando quis non tantum ea ignorat, quæ scire ante actionem non potuit, sed etiam in culpa non fuit, cur in ista hæreret ignorantia, aut in eandem incideret.

ret. Pertinent huc ea, que habet *Aristot. Nic. II. c. I.* & ad eum locum *Eustratius*. Ubi distinguit inter id, quod fit ab ignorante, & quod fit ex ignorantia. Illius exemplum adfertur id, quod fit ab ebrio, aut irato. Heic enim, etsi ebrius aut iratus sæpe quid agant, ignorent; actionis tamen causa non est ignorantia, sed ebrietas aut ira, quarum illam declinare, hanc compescere penes hominem erat. Addit deinde, invitos dici non posse, qui ideo peccant, quod ignorent quid agendum, quid omittendum; quam ignorantiam ipse vocat in electione, & universalium. Nam ista quilibet scire tenebatur. Sed ignorantiam, quæ circa particularia versatur, actionem reddere invitam. Particularia illa sunt, quis, quid, circa quid, & in quo, quo instrumento, quo modo. Hæc omnia simul ignorare nemo sanus potest. Saltem enim quis intelliget seipsum agere. Sed circa singula reliqua ignorantia intervenire potest. In eo quod agitur, dicunt lapsos se esse, qui locuti sunt, quod volebant. Item si quis catapultam ostendere amico volens, jaculum emisit, amicumque vulneravit. Circa quid, & in quo, (quæ idem sunt,) ignorantia versatur, ut si filium hostem quis putet, & interficiat. Circa instrumentum; ut si quis hastam mucronatam, quam credat obtusam esse, in aliquem projiciat, atque ita imprudens interficiat. Cujus causa; ut si pharmacum alicui salutis causa exhibeamus, idque mortiferum esse ignoremus. Quo modo; ut si quis docendi causa leviter percutere volens, ictum vehementem inflixit. Jcti quoque Romani peculiari titulo tractant de ignorantia juris & facti. Verum isti hanc non tam considerant, prout effectum habet circa actiones morales, quam prout facit ad jus aut actionem aliquam retinendam, aut acquirendam, vel amittendam. Eorum autem, quæ circa utramque traduntur, huc fere ratio redit, quod ignorantia juris ut plurimum cum aliqua negligentia culpabili sit conjuncta, ignorantia facti non item; igitur æquitatem ferre, ut illa quidem noceat, hæc non obfit.

§. 11. Quando autem non solum cognitio veri deficit, sed & ejus loco falsa persuasio animum occupavit, sic ut hæc pro vera habeatur, in errore versari animus humanus dicitur. Qui error itidem est vel vincibilis, vel invincibilis. Ille est, quem quis adhibita diligentia moraliter possibili, seu quam communis conditio rerum humanarum admittit, discutere debuit ac potuit. Hic, quem quis omni diligentia moraliter possibili discutere non valuit. Ubi observandum, licet admitteretur illa sententia M. Antonini l. IX. c. 42. (Add. *Arrianus ad Epictetum* l. I. c. 28.) πᾶς ὁ ἀμαρτάνων ἀφ' αμαρτάνει τοῦ προκειμένου καὶ πεπλάνηται. *Quisquis delinquit, à proposito aberrat, & deceptus est*: tamen cum ille error non fuerit invincibilis, per eundem neq; prave facta à numero peccatorum eximi, neque iisdem promiscue veniam indulgendam.

§. 12. Accurate autem observandum, quod diversos habeat effectus error, circa actiones, quas homo pro lubitu suscipere potest, & intermittere, seu quarum exercitium in ipsius arbitrio est relictum; & circa illas actiones, quæ lege aut jussu superioris illi sunt præceptæ vel interdictæ. Circa prioris generis actiones error consensum interciperi intelligitur; adeoque ex illis non sequuntur isti effectus, qui alias ex actione, in quam consenseris, fluere apti sunt; præsertim ubi iste error non ex supina nimis incuria obrepserit. Inde in pactis error circa rem, ejusve qualitatem, cujus intuitu quis ad paciscendum fuit motus, pactum reddit invalidum. Censetur enim heic aliquis consensisse non absolute, sed supposita præsentia illius rei aut qualitatis, cui tanquam conditioni consensum suum superstru-

xit. Qua non adparente, consensus quoque nullus fuisse intelligitur. Qua de re infra suo loco pluribus agetur.

§. 13. Ast vero aliter se res videtur habere circa actiones necessarias, seu à superiore præceptas, aut vetitas. Ubi distinguendum est, utrum error versetur circa theoriam, an vero circa praxin; seu utrum aliquis falsam habeat opinionem circa actionum necessitatem, putetque intermittendas esse, quæ faciendæ erant, & vice versa; an vero in ipso actionis exercitio error intercurret, per quem factus quam par erat actio adplicetur. Prioris generis errores arbitramur non impedire, quo minus agenti actio imputetur, prout cum norma præscripta congruere aut non congruere videbitur; cum omnino censeantur esse vincibiles. Qui enim alicujus actiones ad normam adstringere vult, is utique voluntatem suam sufficienter declarare debet, ut ab illo, quem obligare instituit, liquido cognosci queat. Alias enim iniquissime exigitur obsequium legis ignotæ, aut cujus sensum genuinum eruere sit supra captum eorum, quibus illa est lata. Ergo si quis in theoria erret, i. e. si quis sibi persuaserit, præceptum esse, quod est interdictum, & contra, censeatur non adhibuisse debitam diligentiam; adeoque non poterit recusare, & quo minus ipsi imputetur, quod ex tali errore fuit commissum. Id ipsum alias sic effertur: Si conscientia versatur in errore vincibili circa rem malam, peccat homo tam si secundum, quam si contra eandem agit i. e. si persuaserit sibi, actionem esse præceptam, quæ erat intermittenda, aut contra intermittendam, quæ erat præcepta, peccat, si illam susceperit, & hanc intermiserit. Nam talis actio aut intermissio revera discrepat à lege: & agens verum legis sensum cognoscere poterat, & debebat. Et idem tamen non minus peccaverit, si actionem revera interdictam, quam tamen ipse præceptam credebat, omiserit; & actionem revera præceptam, quam tamen interdictam putabat, susceperit. Etsi enim nullus heic sit actus exterior, qui legi repugnet: tamen quia iste judicat, conscientiam suam legi congruere; ideo saltem proæresis ista legi repugnans pro peccato ipsi imputabitur. Nam mala intentio agentis facit actionem malam videri, saltem contra agentem. Unde adparet, ex judicio intellectus erroneo non posse procedere actiones, quæ pro rectis agenti queant imputari; & ei, cui falso persuasum est, aliquid esse injustum, id tantisper pro illicito haberi, quamdiu eam persuasivonem non correxit. Add. l. 46. §. 8. *D. de furtis.*

§. 14. Quod si tamen error theoreticus versetur circa rem in se indifferentem; i. e. si persuasus quis fuerit, aliquid necessario esse faciendum aut omittendum, quod revera est indifferens; peccabit tantum, si contra fecerit, atque falsa opinio suggerit, ob pravitatem proæreseos; non autem, si secundum errorem suum fecerit. Indifferentia enim sunt extra legem, quæ non violatur, sive quis ista suscipiat, sive omittat. Et innoxius videtur error, qui peccato ansam non præbet. Id tamen in aperto est, non posse ex ejusmodi errore susceptas actiones obtinere illos effectus, qui alias sequuntur actiones legibus præceptas. Sic si legislator præmium obsequentibus legum constituisset, id sane sibi vindicare non poterit, qui per errorem indifferentia, velut de illis per leges in alterutram partem foret dispositum, observavit.

§. 15. Ast in exercitio actionum à legibus præceptarum frequentius est, ut error interveniat; puta si objectum actionis legitimum fuerit subtractum, & pro
eodem

eodem aliud substitutum. Item si circa tempus, & locum executionis præscriptæ sit erratum. Tales actiones uti non consequitur ille effectus, quem alias recte adplicitæ actiones producant; ita error prohibet effectum malis actionibus proprium, siquidem iste non ex culpabili negligentia sit contractus. Quod alii sic efferunt: error interveniens prohibet, ne actio alicui in alterutram partem imputetur, neque tanquam bona, neque tanquam malitiosa. *Seneca Herc. fur. Quis nomen unquam sceleris errori dedit?* Sic cum alias obligatione libereris, si solvas illi, cui debes; ubi per errorem solveris, peccatum non admisisti; prior tamen obligatio non fuit sublata, Sic qui bona fide beneficium contulit ex inconsulta liberalitate in hominem improbum, qui eodem ad flagitia sit abusus, de proba actione gloriari haut quidquam poterit; excusabitur tamen à participatione flagitii, quasi ipse ei patrando quid contulerit. Verum ubi quis præcise objectum, locum, aut tempus actionis explorare fuit iussus, vix effugere poterit, quo minus ipsi effectus actionis prave adplicitæ imputentur, nisi errorem moraliter invincibilem demonstraverit. Sic si servo tuo præceperis, ut certa te hora noctis excitet, non audietur iste, si pulsus æris non recte abs se numeratos dixerit: culpa tamen carebit, si casu aliquo ipsum horologium aberraverit.

§. 16. Sed & illud sæpe contingit, ut in exercenda actione mala error intercurrat, dum ab objecto, quod sibi quis destinaverat, deviat. Quo ipso agentis quidem malitia manebit eadem; actio tamen ipsa gravior aut levior habebitur, prout objectum fuerit, in quod illa casu incidit. Sic qui inimicum suum telo petere destinaverat, si alium quempiam casu percusserit, homicida nihilominus erit. Vid. l. 18. §. 3. D. de injuriis l. 14. D. ad L. Corneliam de sicariis. & Grotius in *spars. florum ad b. l.* Ipsa tamen cædes eo plus aut minus atrocitatis habere judicabitur, quo præstantior aut vilior fuerit, qui alieno vulnere sternitur. Huc etiam pertinet casus, quando quis præter intentionem occidit, qui vulnerare tantum volebat, aut minus lædere. Nam de hoc ex ipso facto decernitur. Ubi autem in objectum licitum, fuerit aberratum; in ea actione nihil erit vitii, præterquam quod ex prava intentione agentis profluit. Sic ut error talis efficiat, ne iste actus proprie ejus vitii nomine venire possit, quod quis patrare intenderat. Inde saltem in foro humano non obtinebit illud *Seneca de constantia sapientis c. 7. Si quis cum uxore sua tanquam aliena concumbat, adulter erit, quamvis illa adultera non sit.* Add. *Idem de beneficiis l. 2. c. 19. & l. 5. c. 13. in fine.* Conferatur tamen *Libanius declam. 35. p. 780. B. C. D. edit. Morelli.*

CAPUT IV.

DE VOLUNTATE HOMINIS, PROUT
CONCURRIT AD ACTIONES MORALES.

1. <i>Voluntatis actus.</i>	6. <i>Item habitus.</i>
2. <i>Libertas voluntatis.</i>	7. <i>Et affectus.</i>
3. <i>Indifferentia voluntatis necessario asserenda.</i>	8. <i>Nec non ebrietas.</i>
4. <i>Voluntas quomodo in bonum feratur.</i>	9. <i>Actiones mixtae.</i>
5. <i>Voluntatem sollicitant constitutiones certae corporis.</i>	10. <i>Invitum quid.</i>

Cum sapientissimus Creator hominem vellet creare, animal per leges gubernandum, ipsius animæ voluntatem indidit tanquam internam actionum

moderatricem ; ut objectis propositis , & cognitis ex principio intrinseco citra necessitatem aliquam physicam ad ea se moveret , & eligere posset , quod sibi tanquam maxime congruum arrideret ; & contra ab illis se averteret , quæ sibi non convenire viderentur. Illa porro per duas velut facultates sese circa actiones humanas concipitur exserere , per quarum unam intelligitur agere *sponte* , per alteram *libere*. Spontaneitati , ut ita loquar , attribuunt certos actus aut motus ; quorum quidam interiores ; qui elicit , alii exteriores , qui imperati fuerunt vocari. Actus elicit sunt , qui à voluntate immediate producuntur , & ab eadem recipiuntur. Eorum alii occupantur circa finem , ut volitio , intentio , fructio : cæteri circa media , ut consensus , electio , & usus. Volitio dicitur actus voluntatis , quo ipsa simpliciter fertur in finem , non habito respectu , an ille præsens sit , an absens , seu quo simpliciter ipsi probatur finis. Alii vocant voluntatem simplicis adprobationis , qua aliqua res cum alicujus natura & inclinatione congruere intelligitur , ita tamen ut ad illam producendam , aut consequendam actu nondum sese efficaciter moverit. Intentio seu proæresis est desiderium efficax finem obtinendi ; seu est actus voluntatis , quo illa efficaciter fertur in finem obtinendi ; seu est actus voluntatis , quo illa efficaciter fertur in finem absentem , cumque ; actu producere aut consequi nititur. Hæc cum sit conjuncta cum conatu , & spe finem adsequendi , facile colligitur , qualia sint illa , circa quæ occupatur. Nempe , uti *Aristoteles* dicit *Nicom. III. c. 4.* ὅλως ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ' ἡμῶν εἶησαν. *Omnino in iis electio esse videtur , quæ in nostra potestate sita sunt.* Προαίρεται τις , ὅσα οἰεται ἀν γενέσθαι δι' αὐτῆς. *Eligit quis illa duntaxat , quæ ex sese fieri posse existimaverit.* Inde προαίρεσις οὐκ ἐστὶ τῶν ἀδυνάτων. *Electio minime est eorum , quæ fieri non possunt.* Idem *Nicom. VI. c. 2.* οὐκ ἐστὶ δὲ προαιρετὸν ἔδεν γεγονός , ἔδεν γὰρ βεβλήεται περὶ τοῦ γεγονότος , ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου , καὶ ἐνδεχομένου τὸ δὲ γεγονός οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι διὸ ὁρθῶς Ἀγάθων , Μόνος γὰρ αὐτῆς καὶ Θεὸς σερίσκεται , Ἀγένητα ποιεῖν ἄσ' ἂν ἢ πεπραγμένα. *Nihil est eligibile quod factum est ; non enim consultat quis de eo quod factum est , sed de eo , quod futurum est , esseque aliter potest : quod autem factum est , quom factum sit , fieri nullo modo potest.* Idcirco recte *Agatho* inquit : *Re namque sola hac ipse privatur Deus , ut facta minime infecta possit reddere* Est quippe ἡ προαίρεσις μεταλόγος καὶ διανοίας , cum ratione & cogitatione. Cæterum intentionis etiam plures dantur gradus ratione vehementiæ , tamen in usu vitæ civilis illa fere dividitur tantum in plenam & semiplenam. Illam vocant , qua voluntas , re prius sufficienter expensa , & per affectuum vehementiam non abrepta , in aliquid fertur. Semiplenam autem , ubi sufficiens deliberatio non adfuit , aut ratio affectuum turbine est concussa. Fructio est quies seu delectatio voluntatis in fine jam obtento , & præsentem. Cui opponitur pœnitentia , quæ est avertatatio , ut plurimum cum pudore , & dolore conjuncta , ejus , quod antea à nobis fuit destinatum , aut effectum. Consensus dicitur simplex approbatio mediorum , quatenus utilia judicantur ad finem ; quæ media , ubi in nostra potestate sunt sita , electio ad finem obtinendum destinatur , & usus applicatur. Actus imperatos vocant , qui ab aliis hominis facultatibus , per voluntatem motis , executioni dantur.

§. 2. Libertatem vocant facultatem voluntatis , qua positis omnibus ad agendum requisitis , ex pluribus objectis propositis unum vel aliqua potest eligere , reliqua rejicere ; aut uno duntaxat proposito id admittere , vel non admittere , agere vel non agere. Requisite ad agendum àlias vocabulo occasionis comprehendunt solent , à quibus ultima agentis determinatio tanquam separatam quid concipitur ;

tur; quippe qua ad cætera requisita accedente, actio utique sequitur. Sic ut ista requisita contradistinguantur ei, quod ab homine ad actiones accedit. Peculiariter autem facultatem ex pluribus objectis unum vel aliqua eligendi libertatem specificationis, seu contrarietatis; facultatem circa unius duntaxat objecti electionem aut rejectionem vellentem, libertatem contradictionis seu exercitii appellant. Intellegitur autem spontaneitati superaddere libertas tum indifferentiam suorum actuum quoad exercitium, ita ut voluntas alterum actuum suorum, nempe velle & nolle, non necessario eliciat; sed circa objectum propositum particulare (nam in universonon potest non in bonum qua tale ferri, & malum qua tale averfari;) utrum libet elicere possit, etsi fors ad hunc magis, quam ad illum propendeat; tum liberam determinationem, ita ut voluntas ex intrinseco impulsu alterutrum actuum suorum, velle aut nolle, heic & nunc eliciat. Est tamen & hoc addendum, etsi ut alicui res quæpiam adpetenda vel fugienda videatur, id à voluntate non dependeat, sed ab objecti conditione prout id boni vel mali faciem repræsentat; tamen ista appetitio & averfio quæ objecti velut faciem sequitur, non est adeo efficax, quin voluntati adhuc supersit libertas ad actum externum circa id objectum sese determinandi; præsertim cum unius mali facies tantisper velut adpetibilis reddi possit, ad latus posito alio malo. Inde ad elidendum dogma *Hobbesii de homine c. XI. §. 2.* quasi appetitio & averfio necessario sequatur præconceptum jucunditatis & molestiæ, ex ipsis objectis adfuturæ, eoque libero arbitrio nihil loci relinquatur, accurate volitio simplicis adprobationis ab efficaci seu proæresi est distinguenda; quarum hæc non ita necessario ab objectis particularibus dependet. In sequentibus verbis inanem adhibet subtilitatem, dum tradit: *quando dicimus liberum alicui esse arbitrium hoc vel illud faciendi, semper intelligendum esse cum apposita conditione hæc, si voluerit. Nam ut quis liberum arbitrium habeat faciendi hoc vel illud, utrum velit nec ne, absurde dicitur.* Nemo quippe est tam stupidus, quin videat, id contradictionem implicare. Et stultum est id ipsum, quod propositio asserit, eidem tanquam conditionem velle adjicere. Homo libere potest velle aliquid facere, si velit, est perinde ac si dicerem; Petrus currit, si currit. Quis hanc adjectionem conditionem vocaverit? Adparet quoque ex dictis, quid sentiendum sit de traditis ab *Antonio le Grand Instit. Philos. Cartes. part. 7. art. 5.* Quasi non possit non homo adpetere, quod clare & distincte tanquam bonum percipit, & vice versa; quodque adeo homo peccet; quia malum non clare & distincte percipit.

§. 3. Coeterum primaria voluntatis affectio, & quæ immediate ex ipsius natura emanare videtur, est quod intrinsece ad certum, fixum, atque indeclinabilem agendi modum non sit adstricta (quod tantisper *indifferentiam* vocabimus,) & quod isthæc intrinseca ipsius indifferentia per extraneum aliquod medium penitus extirpari nequeat. Idque eo firmiter est tenendum, quod ista sublata actionum humanarum moralitas funditus simul tollatur. *Arrianus in Epicteto. lib. 1. cap. 17.* *Quis appetitionem vincere possit? Alia appetitio. Quis desiderium & averfationem? Aliud desiderium & alia averfatio. Qui mihi mortis metum objicit, cogit ne, inquit. Non ad quod objicitur; sed illud quod præstare tibi videtur, aliquid istiusmodi committere, quam appetere mortem. Hic igitur etiam tua te coegit opinio, hoc est, voluntatem voluntas. Idem l. 1. c. 29. προαιρεσιν εδδεν αλλο νεκησαι θύναται πλην αυτη εαυτην. Voluntatem nihil vincere potest, nisi ipsa sese.* Add.

Simplicius ad Epicetum c. 1. p. m. 22. Atque hoc revera facere censendi sunt, qui nescio quam prædeterminationem physicam in actibus humanis fingunt, ex qua ipse quidem motus in se, ut consideratur tanquam ens physicum, à causa prima ita fit determinatus, ut non possit non eo quo determinatus est, modo fieri, cui deinde à causa secunda moralitas accedat. Neque minus illi, qui ex præscientia divina absolutam actionibus humanis accedere necessitatem volunt. Quæ licet falli nequeat, tamen quod ideo non statim tollatur voluntatis differentia, facile concipi potest, si vel vocabulum præscientiæ, ut alia, quæ à rebus humanis petita Deo adplicatur, ab imperfectione, quam innuit depuremus; (quippe cum in Deo nulla sit temporum successio;) vel dicamus, concursum divinum ita causas secundas comitari ut hisce relinquuntur agere illo modo, quem Deus ipsis assignavit; adeoque ut ne circa actiones morales ex classe causarum principalium inter causas mere instrumentales detrudantur. Add. *Lucian Minoë, & Iove confutato. Ant. le Grand Inst. Phil. Cart. part 8. c. 17. & 18.* Quantopere autem reip. noxia sint ejusmodi dogmata, bene monet *Grotius opsc. de dogmatibus reip. noxiis. Liberum arbitrium si qui plane tollunt, evadere vix possunt, quin Deum omnium scelerum causam faciant, quod in rep. minime esse tolerandum dixit Plato (de rep. l. II. τῶν κακῶν ἀλλ' ὅττα θεῖ ζῆτεῖν τὰ αἰτία, ἀλλ' ἔ τὸν Θεόν Malorum quamlibet aliam præter Deum causam querere decet.) Nec temere Suetonius (cap. 69.) Tiberium ideo ait religionum fuisse contemtorem, quod omnia fato agi crederet, assentiente ad *Timaum Proclo*, qui tria ait eorum, quos atheos vocat, esse genera: primum eorum, qui Deo curam esse rerum & actionum humanarum non agnoscunt: tertium illorum, qui Deo talem tribuunt curam, quæ necessitatem animis imprimat agendi quæcumque aguntur, nulla relicta homini libertate. *Salustius philosophus de diis & mundo c. 9. Τὸ δὲ ἀδίκως τε, καὶ ἀσελγέως ἐκ τῆς Εἰμαρμένης δίδοναι, ἡμᾶς μὲν ἀγαθὸς, τὰς δὲ Θεὸς ποιεῖν ἐστὶ κακός. Injustitias, & per lasciviam ac petulantiam commissa scelera ad fatum referre, nos quidem probos, Deos vero nequam ac scelestos efficit. Apud Plautum Aulular, cum unus diceret: Deos credo voluisse, nam ni vellent, non fiet, scio: lepide regerit alter; at ego Deos credo voluisse, ut te apud me in nervo enicem.**

§. 4. Sed ut ista voluntatis indifferentia recte intelligatur, de natura boni in genere quædam monenda sunt. Et quidem licet bonum à quibusdam Philosophis etiam absolute consideretur, sic ut omne ens, quod revera existit, bonum esse feratur; nos tamen, non attendita hac significatione, cujus nullum usum perspicimus, bonum hæcenus tantum consideramus, prout idem respectum ad alios habet, & prout idem bonum alicui vel pro aliquo esse intelligitur. Quo intuitu natura boni consistere videtur in aptitudine illa, qua res quæpiam alteri prodesse, eandem conservare, aut proficere idonea est. Et quia hæc aptitudo ab ipsa rerum natura, & nativa aut per industriam adaptata habilitate dependet; ideo isthoc bonum, quod naturale possumus vocare, firmum est atque uniforme, & nequaquam ab erroneis aut variis opinionibus hominum dependens. Quia autem bonum adpetitum hominis ultroneum non excitat nisi cognitum, saltem sub confusa notione; & vero cognitio velut sensualis satis crasse rerum genuinam indolem, & quæ inde provenire apta sunt repræsentet, ipsi quoque intellectui sæpe errores obrepant, sensuumque atque affectuum impetus velut obstrepant; inde fit, ut alii notionem boni falso alicui rei imponant, unde oritur bonum, quod vocant *imaginarium*. Et de cætero singuli homines quamlibet rem, quantum

in ea sui commodi, suæque conservacionis & perfectionis rationem contineri intelligunt eandem etiam appetunt amantque; ac vice versa prout malum concipiunt, ita & illud adversantur. Uti tamen ad rationem boni, ejusque vim eliciendi adpetitum non requiritur, ut illud consideretur præcise tanquam foli adpetenti bonum, & prout abstrahit à commodo aliorum præsertim cum ob socialitatem & conjunctionem hominum aliorum bonum in nos quoque redundare possit: ita inter omnes homines satis concors est consensus circa generalem boni naturam, ejusque partes & species præcipuas, ut propter dissensum circa particularia quædam haudquidquam neganda videatur vel generalis, eaque inconcussa & uniformis boni notio, vel illa unice in libertate naturali abs cujusvis, in civitate à summi imperantis opinione dependere, eaque sola metienda tradi debeat. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 3.* ubi quos *Hobbes* circa indolem boni tradit errores, refellit, & c. 1. §. 20. Sed de bono *moralit*, quod in actionibus humanis cernitur, infra suo loco agitur. His ita præmissis, manifestum est, hanc esse voluntatis naturam, ut bonum in genere semper adpetat, malum in genere semper averfetur. Nam contradictionem non obscure implicat, non ferri in id, quod congruum tibi vides; & ferri in id, quod non congruum tibi judicas. Atque in isthac voluntatis inclinatione velut generali nulla poni indifferentia potest, quasi perinde voluntas bonum, atque malum adpetat adpetitu simplicis adprobationis. Verum circa particularia demum bona & mala indifferentiæ suæ vires exserit voluntas singulorum hominum; peculiaribus momentis in diversa proclivium. Idque hanc ob causam, quod tantum non omnia bona & mala homini haudquidquam adparent velut pura, & simplicia, sed invicem mixta, mala bonis, bona malis. Quo cum accedat in singulis hominibus ad peculiaria quædam singularis inclinatio, neque omnibus solida & duratura à fucatis & momentaneis liceat discernere; inde infinita fere in voluntatibus ac studiis hominum solet oriri varietas & omnes sibi bonum sed diversa via quæsitum eunt. Imo & multi, quæ sibi bona sunt, ignorant, eoque non adpetunt; multi præ adparente facie mali, bonum adjunctum non æstimant, eoque rejiciunt, quod adpetendum erat, & contra adpetunt, quod fugiendum erat. Quo facit illud *Arist. Nicom. III. c. 6.* ἀρα φατέον, ἀπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν, βελητὸν εἶναι τ' ἀγαθόν, ἐκάσῳ δὲ τὸ φαινόμενον. Numquid dicendum, simpliciter quidem ac revera voluntate adpetibile esse id, quod est bonum: unicuique vero id, quod videtur unicuique. Possis huc adplicare illud *Guntheri Ligmino l. 3.* Tantum falsa loquendo Fallere nemo potest: veri sub imagine falsum Influit, & furium deceptas occupat aures. Sic igitur circa quamlibet fere rem & actionem sese offerunt simul species bonorum & malorum; verorum aut adparentium, quæ postquam animum hinc inde traxerunt, tandem ad alterutram se partem voluntas intrinsece determinat. Et quæ hoc modo suscipitur actio, spontanea dicitur, de qua *Arist. Nic. III. c. 13.* τὸ ἐκείνων δόξειν ἀν εἶναι, ἧ ἄρχῃ ἐν αὐτῷ εἶδοσι τὰ καθ' ἑκάστω ἐν οἷς ἡ πράξις. Spontaneum illud videbitur, cujus principium est in eo qui agit, particularia cognoscente, in quibus actio consistit. Ad quem locum *Eustratii*: Utræque hæc particula ad spontaneum constituendum necessariae sunt, ut scilicet & principium sit in agente, & agens particularia cognoscat. Nam & qui ignoracione agit, in se agendi habet principium; & qui particularia cognoscit, agere violentia inductus potest.

§. 5. Enimvero non semper contingit, ut velut in æquilibrio positus animus citra ullum accedens momentum sese ad agendum vel non agendum adplicet.

Quin

Quin sæpenumero per varias causas versus unam partem vehementer trahitur; aliquando exterior violentia ita graviter incumbit, ut illius vires non amplius locum invenire censeantur, Quemadmodum non semper secundo vento pelagus decurrit navita; sed aliquando transversa licet frementibus Zephyris clavum tenet tamen, aliquando gubernaculo penitus excussus procellarum libidini navem committere cogitur. Inter illa igitur, quæ voluntatem hominis versus alterutram partem vergere faciunt, sunt peculiare ingeniorum dispositiones, quibus ad certum genus actionis aliqui valde proclives redduntur; quales tam in integris nationibus, quam in singulis hominibus deprehenduntur. Circa quas producendas non exiguam vim habere videtur cœli nos ambientis, solique genius (*Lucanus l. 8. Emollit gentes clementia cœli. Herodotus Calliope: natura comparatum est, ut è mollibus regionibus molles viri existant, neque ex eadem terra admirandæ fruges, & egregii bello viri gignantur. Add. Charron de la Sageſſe l. 1. c. 42.*) humorum in corporibus temperatura, ex ipso semine, ætate, victu, valetudine, studiorum ratione, aliisque causis proveniens, conformatio organorum, queis animus ad functiones suas obeundas utitur, & similia. Add. *Hobbes de Homine c. 13. & Baco de Verulamio de augment. scient. l. 4. c. 1.* Circa quæ omnia id tenendum, nulli harum tantam esse vim, ut voluntas nullo modo possit in diversam partem pertendere, in quantum istæ spectant ad actionem aliquam moralem producendam. *Horat. II. sat. 8. Nemo adeo ferus est, ut non misereſcere possit. Si modo cultura patientem commoderet aurem.* Socrates ap. *Xenophontem Apomnem l. 1. πάντα μὲν ἐν ἡμοῖσι δοκεῖ τὰ κατὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀσκητὰ εἶναι.* *Mibi quidem videtur omnia bona atque honesta homines exercitatione consequi posse.* Et quanquam impetus aliqui ex corporis constitutione orti, quo minus existant, aut aliqua in actum erumpant, per voluntatem prohiberi quandoque non posse videantur; id tamen saltem effici poterit, ut sine peccato erumpant. Sic si aliquis adeo validis in Venerem stimulis agitur, ut eos reprimere non valeat; id tamen penes ipsum erit, ut citra peccatum iisdem satisfiat. Vid. *1. Corinib. VII. 2. Et Platol. IIX. de legibus recte disputat, posse etiam in Græca civitate per leges reprimi nefarias libidines in eundem sexum, utut istæ apud eam gentem in publicos mores tunc invaluisse. Idem sentiendum de illis, quæ apud Horatium de arte poetica, & passim de moribus ætatum traduntur. Sic sunt ad avaritiam proclives fenes; penes ipsos tamen erit, citra aliorum injuriam rem quærere, nec alios suis bonis injuste fraudare. Add. Huartes scrutin ingeniorum. c. 5.*

§. 6. Valde quoque voluntatem in certas actiones inclinat frequens earundem actionum repetitio, & consuetudo, per quam efficitur, ut expedite & libenter actio aliqua suscipiatur, objectoque præſente in id velut trahi animus videatur. Atque ejusmodi inclinationes cum lubricitate ac dexteritate agendi conjunctæ habituum vocabulo solent vulgo venire; qui quatenus circa actiones morales, bonas & malas occupantur, virtutes & vitia nuncupantur. In quibus enumerandis non est quod & nos defatigemur, cum hætenus plerique, qui philosophiam moralem se tradituros professi sunt, magnam disciplinæ suæ partem, explicatis undecim virtutum vocabulis, repræsentasse se crediderint. Illud tantum in genere monuisse sufficiat, virtutes esse illas animorum dispositiones, quibus inclinantur homines ad actiones, se ac societatem humanam conservantes; & vitia contra, quibus proclives redduntur agere illa, quæ ad seipsos & societatem destrucendam

struendam tendunt. Quo loco etiam notandus est *Hobbesius de homine c. 13. §. 9.* qui tradit, *nisi in vita civili virtutum & vitiorum communem mensuram non inveniri*: Eoque talem non dari in naturali statu, qua virtus aut vitium aestimari & definiti possint. Sane enim definitio à nobis proposita etiam in naturali statu locum invenit. Ad quam exigenda sunt, quæ in civitatibus tanquam virtutes præcipi debent. Et si in civitate aliquid præciperetur, in quod ista definitio non quadrat, id præceptum absurdum erit habendum. Varietas, quæ in legibus diversarum civitatum conspicitur, non efficit, ut non detur communis aliqua & uniformis definitio virtutum. Nam ea diversitas vel versatur circa ea, quæ extra leges naturales sunt; vel oritur inde, quod præcepta alicui legis naturalis alicubi vis legis civilis sit tributa, alicubi non; vel denique indicio est, quosdam legislatores sanam rationem non habuisse propitiam. De qua re infra plura. Porro quanquam vitia pravique mores diuturna assuetudine inolitati, in naturam fere videantur abire, sic ut ægerrime iis resistatur: *Calpurnius Flaccus declam. 2. Ubi semel pudor corrui, nulla inclinatis in vitium animis ruina deformis est.*) & *Lucianus adversus indoctum*: ἔδὲ γὰρ κύνων ἀπαξ πάσαι' ἀν σκυτοφάγειν μαθήσα: neque enim canis ad corium edendum adsueta facile desierit. Add. *Baco serm. fidel. c. 37.* non ideo tamen inde profectæ actiones inter spontaneas censei desinunt. Quin etiam, licet illæ actiones, quibus habitus introducitur, quæque eum præcedunt pleniori cum proæresi & intensiore cum conatu fuscipiantur, quam quæ post contractum habitum fiunt, ubi velut ultro & citra jussum voluntatis facultates reliquæ in objectum ruunt: nihil tamen inde bonitati aut malitiæ earundem videtur decedere. Nam sane inconveniens fuerit, ut ideo actio bona minoris sit, quia ab eodem crebro fuit exercita; aut ut ideo minus quis censeatur peccasse, quia sæpe peccavit. Præsertim cum quilibet ipse in causa fuerit, quare ita facile & expedite ageret. Quo facit illud *Arist. Nicom. III. c. 8.* ἔχ' ὁμοίως αἱ πράξεις ἐκείσσι εἰσι, καὶ αἱ ἔξεις. τῶν μὲνος γὰρ πράξεων ἀπὸ ἀρχῆς μέχρι τέλους κύριοι εἰσμεν, εἰδότες τὸ καθ' ἑκάσταν τῶν ἔξεων δε τῆς ἀρχῆς. τῶν καθ' ἑκάσταν δὲ, ἢ πρόσθεσις ἢ γνῶριμος, ὡσπερ ἐπὶ τῶν ἀφῆσσιων. ἀλλ' ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἦν, ἔτιωσ ἢ μὴ ἔτιω χρῆσασθαι, διὰ τῆτο ἐκείσσι. Non simili modo actiones spontaneæ sunt, atque habitus; actionum enim à principio usque ad finem domini sumus, cum singula queque cognoscamus: at habituum principii tantum facultas in nobis est: singulorum autem additio non nota, quemadmodum in agrotationibus, quoniam tamen erat in nostra potestate vel ita, vel non ita uti, etiam habitus ipsi spontanei sunt. Ad quem locum *Eustratius*: Habituum principii tantummodo facultatem habemus, incrementi ac finis non ita. Additio enim & incrementum eorum ignoratur, ac non advertitur: quippe cum sensim ac latenter augmentum accipiant; atque ulterius aliquando in improbitate ac vitii progrediantur nonnulli, quam voluissent. Ut in ebrietatibus ac libidinitibus videre licet, in quibus quandoque paulo liberius homines atque incautius progredientes, quasi in nostra potestate sit habitus acquirere, habitum continuatis actionibus imprudenter contraxere. Neque in vitii solum additamenta atque incrementa non percipiuntur, sed in virtutibus quoque profectus ipsi latenter fiunt, ut advertere, nisi ubi profecerit, queat nemo.

§. 7. Non parum quoque voluntatem versus certas actiones impellunt motus animi, objecta potissimum specie boni aut mali excitati, quos affectus vocant; præterquam quod iidem non parum iudicium intellectus obfuscant. *Pindarus Olymp. od. 7.* αἱ δὲ Φρενῶν παραχαὶ παρέπλαξαν καὶ σοφόν. Mentis autem perturbationes in errorem, impellunt etiam sapientem. Qui quotuplices sunt, & qua ratione excitentur ac sopiantur, quemque usum illi habeant, argute cumprimis tradidit *Cartesius de passionibus,*

& Anton. le Grand. Inst. Phil. Cartes. P. VII. c. 9. Quicum etiam conferri potest *Hobbes Leviathan* c. VI. & de *Homine* c. 12. Illud instituto nostro sufficit annotasse, affectus utcunque vehementes voluntatis vim hautquidquam omnino extinguere: quin illos ipsos quoque qui imbecilliores animas habent, posse adquirere imperium absolutissimum in omnes suas passiones, si sit industria adhiberetur ad eos instituendos & dirigendos; quod ostendit *Cartes. d. 1. art. 50. Cicero Tusc. Qu. 1. 3. Animorum omnes morbi & perturbationes ex insperatione rationis eveniunt. Et fallit Medea ap. Ovidium met. 7. quando dicit: sed trahit invitam navavis; præsertim cum ipsa dictamen rationis effectui reluctari agnoscat; aliudque cupido, mens aliud suadet. Video meliora proboque, deteriora sequor.* Non insuper quoque habendum, quod tradit *Grotius ad Matth. c. V. v. 22. diversa esse τὸ πάθος, τὴν ὁρμὴν, & τὴν συγκατάθεσιν. πάθος* ipsum, seu facultatem, qua irasci possumus, τὸ θυμοειδὲς à natura nobis insitum evelli non posse, & esse in rebus mediis, quibus recte aut secus uti liceat. Quia autem pars animi, in qua sunt τὰ πάθη, per se est ἀλογος, inde fieri, ut non expectato rationis iudicio ὁρμαὶ sese exserant: quæ nisi diligenter retrahentur, solere sequi συγκατάθεσιν, cum scilicet pars illa, quæ data est moderandis affectibus, habenis remissis trahi se patitur. Esse autem συγκατάθεσιν voluntariam, fierique hominis arbitratu. Sed & primos illos motus, quos philosophi comparant oculorum nictibus, ne aut durent diu aut invalescant, diligenti attentione & exercitatione, ante omnia vero Dei Spiritu obtineri solere. *Seneca de ira II. 4.* Sed & peculiaria homini instrumenta à natura esse data moderandis affectibus, simulque maximam vitæ & valetudini hominis noxam, præ reliquis animalibus ex violentis & male coërcitis affectibus imminere, eoque ad eosdem temperandos majorem homini necessitatem incumbere, docet *Rich. Cumb. de leg. nat. cap. 2. §. 26. 27.* Deinde cum affectuum alii excitentur specie boni, alii specie mali & stimulent ad acquirendum aliquod bonum, aut declinandum malum; id discriminis inter eos observatur, quod illi parum aut nihil excusationis afferant, si quid eorundem impulsu secus quam decebat, factum fuerit; hi autem eo plus veniæ habeant, quo iustius naturæ humanæ minatur malum, quod ipsos excitaverat. Longe quippe facilius est carere bono, ad naturam conservandam non necessario, quam excipere malum ad naturæ destructionem tendens; quicquid *Arist. Nic. II. c. 2.* pronunciet χαλεπώτερον ἡδονῆ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, *Difficilius voluptati repugnare, quam iræ.* Et si quis titillanti libidini obtemperans male egerit, intelligitur pro presenti voluptate eventuri inde mali aleam subiisse; adeoque cum jam fructus fuerit aliqua re, quæ ipsius iudicio tanti erat, quanti periculum secuturi inde mali, nullo prætextu ut malum id sibi mitigetur postulare potest. At qui terrore mali imminentis quid secus commisit, ei humanæ teneritas naturæ vehementer patrocinatur, quod levissimo malo, ut ipse iudicabat, voluerit defungi. Qua de re alibi prolixius erit agendum.

§. 8. Denique voluntatem ad certum genus actionis non parum irritat ebrietas, ex potu potissimum, aut fumis, vel etiam ex opio, per magnam Orientis partem avidissimè usurpato, proveniens; quæ violento motu spiritus atque sanguinem impellit, & perturbat, & ad libidinem cumprimis, (*Propertius l. 4. Potæ non satis unus erit,*) iracundiam, atque temeritatem homines proclives reddit: sic ut *Lycurgo* vinum dicatur malum medicamentum, quod mentes immutaret. apud *Hygin. fab. 132. Isocrates ad Demonicum: Cum vino mens corrupta fuerit, idem ei quod curribus evenit, &*
quibus

quibus aurigæ sunt excussi. Nam ut hi temere feruntur, carentes gubernatoribus; sic animus in multis delicta impellitur, mente subversa. Eoque lex Minoris apud Cretenses talis extabat: μη συμπίνειν ἀλλήλοις εἰς μέθην, non compotare invicem usque ad ebrietatem. Plato Minoë. Add. Plinius N. H. l. 14. c. 22. Aristophanes *Vespæ*. κακὸν τὸ πίνειν. ἀπὸ γὰρ οἴνου γεναί καὶ θυροκοπήσαι, καὶ πατάξαι, καὶ βαλεῖν κἄπειτ' ἀποτίνειν ἀργύριον ἐκ κραιπάλης. Potasse valde noxium est: vinum facit pultare januam, & fores confringere, tum pendere æra post solutam crapulam. Apud Indos ebrietas summopere improbatur, quam inter quinque gravissima peccata numerant, quæ sunt. 1. Cum matre concumbere, sub qua continetur etiam noverca, & uxor præceptoris. 2. Braminem occidere. 3. Aurum furari. 4. Incubriari. 5. Conversari cum illis, qui hæc faciunt. Manilius *Astrom.* l. 5. *Ardescit vitio vitium, viresque ministrat Bacchus, & inflamma sava exsuscitat iras.* Machometes religionis subsidio fuit usus, ut avidissimas vini nationes ab ejusdem usu abstraheret. Hanc qui sponte contraxerit, siquidem ipsius effectus apud se notos habebat, aut præsumere poterat, non magis sibi per eam commissa delicta ne imputentur postulare potest, quam queri de imbre in domum descendente, qui tectum suum ipse per petulantiam dejecit: Plaut *Aulular.* *Nimis vile est vinum, si ebrio impune facere, quod lubeat, licet.* Et si in actibus indifferentibus, & quos suscipere vel omittere in cujusvis est arbitrio, ipsa, ubi mentem nimis obfuscavit, id efficiat, ut ne actum ille effectus sequatur, qui secuturus erat, si deliberato fuisset animo susceptus. Et isthæc quidem fere sunt, quæ voluntati vergentiam velut physicam adferunt. Moraliter autem maxime eandem inclinât, aut certe inclinare debet obligatio; quæ tamen, quantacumque sit, neque intrinsicam voluntatis libertatem tollit, neque actionem reddit invitam, utut tendente forsitan in diversum libidine. Quo adplicare possis illud *Arist. Nicom.* III. 3. ἀποπὸν τὸ ἀνέστια φάσαι, ὡν δὲ ὀρέγεσθαι. *Absurdum est, invita ea esse dicere, quæ oportet appetere.* Dicimus autem, quod voluntatem inclinare debet obligatio. Nam ea est humani ingenii pravitas, ut sæpe ipsum interdictum peccandi libidinem accendat. Ovidius *Amorum* III. *El.* 4. *Nimirum in vetitum semper, cupimusque negata. Quicquid servatur, cupimus magis, ipsaque surem Cura vocat. Fuvat inconcessa voluptas. Cui peccare licet, peccat minus. Ipsa potestas Semina nequitiæ languidiora facit.* Id quod pressius referre possis partim ad pravam curiositatem mortalium, quibus omne ignotum pro magnifico est; quam opinionem asperitas interdicti, & sollicitudo custodiæ vehementer confirmat: partim ad odium & contumaciam adversus vetantem, qua dedignamur libertatem nostram circumscribi ab eo, in quem malè affecti sumus. Cum contra amoris sit, libenter sese amori placito adplicare.

§. 9. Præterea & hoc observandum, voluntatem quandoque ab imminentibus gravissimis malis, & quæ communem animi humani firmitatem judicantur excedere, ita vehementer urgeri, ut in aliquid suscipiendum consentiat, abs quo extra illam necessitatem constituta maxime abhorrebat. Quales actiones solent vocari mixtæ ex spontaneis & invitis. Hactenus enim spontaneæ sunt, quod utique principium est in agente; sciente singula, quæ actioni insunt; quodque adeo voluntas pro præsentis tempore & necessitate in eas fertur, tanquam minus malum, aut partem mali, cum alias totum, aut majus malum foret subeundum. Id quod pro præsentis conditione naturam boni imitatur, quatenus utrumque simul non potest declinari. *Arist. Nicom.* V, c. 7. *Ἐν ἀγαθῷ λόγῳ γίνεται τὸ ἐλαττον κακὸν πρὸς τὸ μείζον. Minus malum, si ad majus comparatur, boni locum obtinet.* Quintil. *Instit.* Or. l. 7. c. 4.

In comparatione malorum boni locum obtinent levius. Huc pertinet & illud *Arist. Nic. III. c. 1.* ἀπλῶς ἔδειξαι ἀποβάλλεται ἐκάν. ἐπὶ σωτηρίᾳ δὲ αὐτῶ καὶ λοιπῶν ἅπαντες οἱ νῦν ἔχοντες. μικταὶ μὲν ἐν εἶσιν αἱ τοιαῦται πράξεις, εὐκασι δὲ μάλλον ἐκασίοις. Nemo sponte absolute sua abjicit, sed ob salutem tuam suam, tum aliorum omnes, modo mentis sint compotes, facere id videntur. Mixta igitur hujusmodi actiones cum sint, spontaneis tamen magis sunt similes. Ex invito autem ejusmodi actiones id trahunt, quod ad eas contra suam inclinationem voluntas adigatur, nunquam eas susceptura, si gravius malum alia via liceret effugere. Quam ob causam id quoque cum invitis actionibus habent commune, quod effectus morales, qui alias actiones mere spontaneas consequuntur, in hisce omnino aut saltem ex parte deficient. Quanquam enim interdum tam rigida alicui obligatio injungatur, ut ne per intentatam quidem mortem, quæ inter naturalia mala terribilissimum habetur, ab ea discedere debeat: tamen ubi ista expresse non adparet, haut quidquam facile eadem præsumitur, tanquam conditione humana asperior; & ubi illa deest, stultum fuerit, non minima quaque parte mali velle defungi. Unde nonnulla quæ alias extra talem casum perpetrata reprehensionem erant meritura, si propter incumbentem ejusmodi necessitatem suscipiantur, ab æquis hominibus laudantur; alia commiseratione magis, quam indignatione digna habentur; alia excusatio penitus aut ex parte proficitur, in quibusdam denique odium ac culpa actionis in alium devolvitur, eo, qui factum executus est, innocente declarato. Quo pertinet illud *Aristotelis Nic. III. c. 1.* Ob hujusmodi actiones interdum etiam laudantur homines, cum pro magnis & honestis rebus turpe aliquid, i. e. indecorum, aut molestum sustinuerint. Ob nonnulla vero laus quidem minime, sed venia exhibetur, cum ea, quæ non debet, agit quispiam ob ejusmodi, quæ & humanam naturam excedunt, & à nullo sustinerentur. Quædam autem fortasse sunt, ad quæ perpetranda nemo cogi, compelli potest: sed potius extrema quaque pati ac mori convenit. Add. *Eustratus ad. d. l.* Ubi tamen nescio an in Episcopo cum primis Christiano probari possit, quod is actionis mixtæ exemplum tale proferat; rem habere cum aliena uxore turpe cum sit, efficitur, non turpe, si interficiendi tyranni causa fiat.

§. 10. Denique cum ad spontaneum requiratur, tum ut principium motus sit in agente, seu ut agens voluntatis suæ impulsu ad agendum accesserit, tum ut sciverit, quid ageretur; adparet, ubi alterutrum horum aut utrumque deficit; actionem reddi invitam. *Arist. Nic. III. c. 1.* δοκεῖ ἀκούσια εἶναι τὰ βίαια, ἢ δι' ἀγνοίαν γινόμενα. Videntur invita ea esse, quæ aut vi, aut ignoratione efficiuntur. Circa posteriora recte monet. *Id. ib. c. 2.* τῆ δια τοιαύτην τὴν ἀγνοίαν ἀκούσια λεγόμενα, ἐτιδεῖ τὴν πράξιν λυπηρὰ εἶναι καὶ ἐν μεταμελείᾳ. Oportet ut actio, quæ ex tali ignoratione involuntario facta esse dicitur, dolorem ac poenitentiam afferat. Coactum autem strictè dicitur, ad quod ab extrinseco principio validiore quis adigitur membra sua adplicare, ita ut averfationem, ac dissensum suum signis, & præcipue reluctancia seu renitentia corporali ostendat. Exempli causa *Aristot. Nic. III. c. 1.* assert: οἷα ἐν πνευμα νομισαὶ τὸ ποι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες, quemadmodum si ventus aliquo, aut homines, qui potestatem habeant, nos detulerint. Quo referri potest exemplum de navi rostrata vi tempestatis in portum Rhodiorum compulsæ, quam quæstor ex lege publicare volebat; apud *Ciceronem de inventione l. 2.* Sic amici Lucretiam consolantur egram animi, avertendo noxam ab coacta in auctorem delicti; mentem peccare, non corpus: & unde consilium abfuerit, culpam abesse apud *Livium l. 1. c. 58.* Ista autem reluctatio in foro civili adfuisse præsumitur circa quaslibet actiones aut passiones, quæ

quæ communiter sponte admitti non censentur, ubi omnia signa actualis consensus deficient; quæ nonnullis dicitur reluctatio interpretativa. Ut quando in lege Ebraica vim passa judicatur virgo, quicum in agro quis, remotis arbitris, concumbit. Inde *Philo Judæus de legibus specialibus*, negat legem patrocinari puellæ, quæ in solitudine lubens stupratorem admisit. Sicuti nec eadem nocet puellæ, quæ in urbe clamare non potuit, aut nequidquam clamavit. Est autem coactum aliquid in se, sed non in sua causa, quando quis in tali statu versatur in præsens, ut vim illatam repellere nequeat; in culpa tamen fuit, ut in istum statum perveniret. Quo referre possis stuprum Dinæ illatum. *Gen. 34.* Debebat enim virgo inter ignotos non peregrinari. Coactum autem in se, & in sua causa simul est, quando aliquis etiam in culpa non fuit, ut in talem perveniret statum, quo per vim ad aliquid cogi possit. Dicimus, *si in culpa non fuit*, i. e. si aliquid præter officii aut prudentiæ leges non suscepit. Nam si quis munere sibi conjuncto fungitur, vel alias jure suo utitur, nec temere aut inconsulto quid agit, ei si vel maxime vis ingruat, nihil poterit imputari.

CAPUT V.

DE ACTIONIBUS MORALIBUS IN GENERE DEQUE EARUMDEM AD AGENTEM PERTINENTIA, SEU AD IMPUTATIONEM APTITUDINE.

1. <i>Actio moralis quid?</i>	8. <i>Impossibilia.</i>
2. <i>Ejus materiale.</i>	9. <i>Coacta; ubi de mera executione.</i>
3. <i>Et formale, ubi de causa morali.</i>	10. <i>Per ignorantiam patratæ.</i>
4. <i>Actio moralis formaliter considerata semper est ens positivum.</i>	11. <i>Per somnum visa.</i>
5. <i>Causa, & fundamentum, cur imputari quid possit, vel non.</i>	12. <i>Mala futura.</i>
6. <i>Imputari non possunt homini necessaria.</i>	13. <i>Mala tamen actiones, etiam ex habitu profectæ omnino imputantur.</i>
7. <i>Vegetabilium facultatum effectus.</i>	14. <i>Actiones alienæ quomodo imputentur.</i>

Postquam pro ratione instituti nostri intellectum, & voluntatem expendimus, tanquam principia, ex quibus actiones humanæ id trahunt, ut peculiari ab actionibus brutorum classe censeriqueant; proximum est, ut de moralibus actionibus in genere dispiciamus, circa quarum rectitudinem aut pravitatem investigandam hæc disciplina quam maxime occupatur. Sunt igitur actiones morales actiones hominis voluntariæ cum imputatione suorum effectuum in vita communi spectatæ. Voluntarias actiones vocamus illas, quæ à voluntate hominis tanquam à causa libera ita dependent, ut citra ipsius determinationem, ab actibus ejusdem elicitis prævia cognitione intellectus profectam, non fierent; quæque adeo, ut fiant vel non fiant, in facultate hominis est positum. Quæ heic considerantur non quatenus sunt motus producti à potentia aliqua per naturam constituta, sed quatenus à decreto voluntatis, potentiæ ad utramque contradictionis partem flecti aptæ, proficiscuntur. Duo quippe involvit actio voluntaria unum est quasi materiale, quod est motus potentiæ per naturam existentis, seu ejusdem exercitium in se consideratum; alterum quasi formale, quod est dependentia ejus

motus seu exercitii à decreto voluntatis, secundum quam ut à causa libera, & se ipsam determinante, decreta concipitur. Ipsum exercitium seorsim, & in se spectatum, distinctionis gratia actio voluntatis potius, aut à potentia volendi in homine proveniens, quam voluntaria dicitur. Enimvero actio voluntatis ulterius consideratur, vel in se & absolute, prout est aliquis motus physicus prævio voluntatis decreto susceptus; vel reflexive; quatenus effectus ejus homini imputari possunt. Quam reflexionem complexæ actiones voluntariæ speciali vocis usu dicuntur humanæ. Et quoniam ab istis actionibus, prout bene aut male ab aliquo obeuntur, seu prout ad legem tanquam normam suam congruunt, vel non congruunt, ita moratus aliquis denominatur, ipsæque animorum inclinationes, ex frequentibus resultantibus actionibus mores adpellantur; inde factum, ut sæpe actiones humanæ moralium vocabulo designentur.

§. 2. Actionum moralium posteriori modo consideratarum essentia duo complectitur, unum velut materiale, alterum formale. Materiale est motus aliquis physicus potentiae physicae, puta, locomotivæ, appetitus sensitivi, sensuum exteriorum & interiorum, & intellectus quoad exercitium adprehensionis; (nam judicium ex qualitate objecti adparente ita dependet, ut circa istud voluntatis directioni non sit locus, etsi in formando illo judicio non sint nullæ arbitrii & industriae partes,) imo & ipsius voluntatis actus, in esse suo naturali consideratus, seu prout præcise spectatur ut effectus aliquis, per potentiam à natura inditam qua talem productus. Nec non privatio motus alicujus physici, quem homo vel in se, vel in sua causa poterat producere. Nam non minus omittendo quam committendo poenæ fit aliquis obnoxius. Item inclinationes potentiarum naturalium in certa objecta, comparatæ per antegressas actiones voluntarias, saltem in quantum ad agendum stimulos subdunt. Neque tantum mei motus, habitusvè, aut utrorumque privationes possunt esse materiale actionum mearum moralium, sed & isthæc omnia, ab aliis immediate profecta, siquidem à mea voluntate possunt ac debent dirigi. Sic Spartaë amasii peccata amator luebat. *Ælian. V. H. l. 3. c. 10.* Quin & meis actionibus moralibus velut materiam præbere possunt actiones aut operationes brutorum vegetabilium, & rerum inanimatarum, quæ sunt capaces directionis à voluntate mea proficiscentis. Hinc in ipsa lege divina domino imputatur damnum à bove cornupeta datum, siquidem quadrupedis vitium ipsi antea fuerat notum. *Add. l. 1. §. 1. in fin. 2. 3. D. si quadrupes. l. 11. §. 5. D. ad L. Aquil. Lex Wisigothorum l. 8. tit. 4. c. 16.* Sic vinitor tenetur, Si per ipsius negligentiam vitis omnem foecunditatem in sarmenta effudit. Sic ignis voracitatem luit, qui subjecit, vastationes à mari aut flumine datas, qui aggeres firmare neglexit, aut rupit. Apud Quintilianum *Inst. orat. l. 1. c. 10.* argumentum declamationis ponitur *tibicen, qui sacrificanti Phrygium cecinerat, actoque illo in insaniam, & per præcipitia delato, accusatur, quod causa mortis extiterit. Idem l. 7. c. 3. Juvenes, qui convivere solebant, constituerunt, ut in littore cœnarent. Unius, qui cœna defuerat, nomen tumulo, quem extruxerant, inscripserunt. Pater ejus à transmarina peregrinatione cum ad litus idem adpulisset, lecto nomine suspendit se; dicuntur hi causa mortis fuisse.* Denique & materiale actionum mearum moralium possunt esse admissiones seu receptiones actionum alterius, quatenus illæ ut perpetrarentur, ego in culpa fui. Sic foeminae ex parte imputatur stuprum violentum, si per temeritatem sese contulit in illa loca, ubi prævidere poterat vim sibi illatum iri.

§. 3. Formale actionis moralis consistit in imputativitate, ut ita loquar, per quam effectus actionis voluntariæ agenti potest imputari, seu tanquam ad ipsum proprie pertinens haberi sive ipse agens effectum quoque physice produxerit, sive ut per alios produceretur, effecerit. Et ab hac actionis formalitate ipsum quoque agens moralitatis denominationem participat, & *causa moralis* adpellatur. Unde facile intelligitur, causæ moralis proprie ac stricte loquendo formalem rationem in imputatione, sed terminaliter spectata, consistere; adeoque eam nihil esse aliud; quam agens voluntarium, cui effectus imputatur aut imputandus est, ideo quod ejus autor ex toto, aut ex parte extiterit; atque inde sive boni quid fuerit, sive mali, eidem in acceptis sit referendum, sic ut pro utroque rationem reddere teneatur. Sic causa moralis læsionis in altero est, sive quis ipsi propriis manibus caput tuber reddiderit, sive fuste id diminuerit, sive canes incitaverit, sive ficarios in eundem immiserit. Sic muli causa moralis est Ana. *Genes. 36. 24.* Sic causa moralis diversi coloris in ovibus Labanis erat Jacob. *Genes. 36. 37.* Sic *Lysias orat. contra Agoratum*, cujus delatione aliquod cives ad mortem erant compulsi, dicit: *ἐν οὖν αἴτιος τοῦ θανάτου, ἕτος ἐπ' αὐτοπαῶν ἐστὶ.* Qui itaque causa ipsis fuit mortis, hic est manifestarius. *Ovid. Heroid. ep. 1. 2. Phyllida Demophoon leto dedit, hospes, amantem; Ille necis causam præbuit, ipsa manum.* Et si non semper, qui nudam occasionem præbuit, ut aliquid ab altero fieret, facti causa moralis potest haberi. Unde stolidi erat, non crudelis solum sententia Cn. Pisonis apud *Senec. de ira l. 1. c. 16.* qui rationem, quare duci juberet militem, ob cujus occisi suspicionem alter damnatus erat, hanc allegabat: *te duci jubeo, quia causa damnationis commilitoni fuisti.* Neque valde videtur opus esse, ut cum *Autore dissertationis de principiis justitiae & decori*, p. m. 161. distinguamus inter causam moralem per se, & per accidens. Nam & obscurus est iste terminus, *causa per accidens*, ac inanibus litigiis ansam præbere aptus; & cui nullus effectus actionis recte imputari potest, eum causam moralem per accidens haut quidquam dicemus, si vel maxime ad materiale actionis quid contulerit. Et si hoc manifestum sit, ad ipsam imputationis gravitatem non parum interesset, principaliter actio ab aliquo profluxerit, an minus principaliter. Item directe quis effectum aliquem intenderit, an ille per agentis incogitantiam, aut per aliam velut concomitantiam, secutus fuerit. Ex hoc enim contingit, ut alicui actio imputetur non velut contra justitiæ, sed contra prudentiæ, aut providentiæ leges admissa; utque adeo aliquis non malitiose, sed imprudenter duntaxat aut præcipitanter egisse judicetur. Non tamen abs re fuerit paulo pressius nonnulla expendere, quæ eo loco traduntur. Initio igitur tale axioma ponit: *Quicquid sua natura malum est, ita ut nunquam bonum fieri possit; illud per accidens sequi potest ad usum aut defensionem mei juris extra peccati labem, neque ideo teneor temperare ab usu juris mei.* Similem regulam proponit quoque *Grotius l. 3. c. 1. §. 4.* sed quam ibidem, & *l. 3. c. 11. §. 9.* bene restringit. Pergit; *per accidens aliquod peccatum sequi dicitur ad alium actum liberum, cum ad usum rei, ad quam jus habeo, sequitur aliquis effectus, ad quem producendum, extra illum usum rei jus non habeo.* Exempli loco adduci posset, quod à Theologis vulgo scandalum acceptum dicitur; circa quod tradunt, non debere aliquem actionem honestam, piam, & debitam omittere, si vel maxime pravus quispiam homo sit offendendus; idque exemplo Salvatoris nostri confirmant. Enimvero vel ob hoc ipsum exemplum abstinendum fuerit à vocabulo causæ per accidens; quia ne cum hoc quidem additamento pium est, cau-

fam mali nominare omnis boni fontem. Sed potius dicendum fuerit, illum, qui bonam, & necessariam actionem edit, nullo modo esse causam ejus peccati, quod alter anfa inde arrepta perpetrat. Ad eundem fere modum, quo dicimus: qui jure suo utitur nemini injuriam facit. Quod porro addit; *cum quilibet jus habeat sanitatem suam conservandi, licere medicata poitione uti ad recuperandam sanitatem, licet secutura inde fit alienatio mentis (per exiguum temporis spatium,) aut ebrietas, aut (ultronea) effusio seminis, aut abortus,* (quando scil. aliàs matri & partui simul foret pereundum,) adeoque talium effectuum, qui medicamento utitur, esse duntaxat causam per accidens: Heic plinius fuerat dixisse, istos effectus in præsentibus casibus sub peccatorum censum non venire. Sed nec omnia exempla, quibus *causam moralem per se*, i. e. revera talem, illustrare vult, sat recte se habent. Equidem *qui ad supplicium capitale ducitur, licet ad locum supplicii incedat, & scalas conscendat,* hoc duntaxat nomine causa moralis suæ necis dici non potest; quia volentem lictores ducunt, nolentem trahunt. Quo minus tamen, qui poculis immodice indulget, aut laboribus honestis, & necessariis vires suas atterit, causa moralis acceleratæ sibi mortis dici queat, non video. Et si ille peccet, hic peccato vacet; & neuter proprie loquendo homicida vocari debeat. Illum tamen recte causam moralem suæ necis dixeris, qui ideo condemnatur, quod noluerit proferre illa, quibus innocentia ipsius demonstrari poterat.

§. 4. Est autem & hoc observandum, quod formale actionis moralis, i. e. imputativitas, habeat rationem formæ positivæ, ex qua radicaliter affectiones, proprietates, & consecutiva ejusdem resultant. Adeoque moralis actio ens positivum saltem in genere moralium, si non semper in genere naturalium, dici potest, sive materiale ejus sit motus physicus, sive motus physici privatio. Ut enim aliquid in genere morum sit ens positivum, sufficit, si adesse aliquid intelligatur, ex quo veræ affectiones ejusdem generis emanant: cum, ut non entis nullæ sunt affectiones; ita illud, cui certæ ac positivæ competunt affectiones, non ens simpliciter dici haut quidquam possit.

§. 5. Cæterum quod actio moralis ad aliquem pertinere, eique imputari possit, (in quo formalem ejusdem rationem consistere diximus;) ejus causa nulla est alia, quam quod in potestate & facultate alicujus fuit, illam fieri vel non fieri, suspici vel omitti. Id quod adeo manifestum est, ut etiam imperitissimi mortalium ubi super facto aut omisso aliquo accusantur, non efficaciorum se posse excusationem asserere putent, quam si dicant; penes se non stetisse, quo minus id factum vel non factum fuerit. Unde primarium axioma in moralibus est habendum, quod de illis actionibus rationem posci queat homo, quæ ut fiant vel non fiant, penes ipsum est. Seu, quod eodem recidit; quod quælibet actio, ad normam moralem dirigibilis, quam penes aliquem est fieri vel non fieri, ipsi possit imputari. Et contra; id quod neque in se, neque in sua causa penes aliquem fuit, non potest ipsi velut ex debito imputari. Neque huic regulæ obstat, quod aliquando quis casum fortuitum, qui utique in nostra facultate non est, teneatur præstare. Nam illud non fit, nisi ultro se quis ad hoc obligaverit. Ast hoc utique penes aliquem est obstringere se ad faciendum damnum, quod à causa extra directionem nostram posita provenit. Porro ut aliqua actio, seu factum, possit imputari, sufficit, si non invita fuerit, juxta illa, quæ c. præc. §. 10. diximus: & ut directioni nostræ voluntatis fuerit subjecta. Sed ut omisso alicui recte imputetur, requiritur, ut facultas, & occa-

& occasio actionem suscipiendi adfuerit. Quæ occasio isthæc quatuor videtur complecti; ut objectum actionis sit in promptu; ut adfit commodus locus, ubi ab aliis non possimus impediri, aut post actionem malo aliquo mactari; ut adfit commodum tempus, quo non sint obeunda negotia magis necessaria, quodque itidem aliis qui ad actionem concurrunt, sit idoneum: ut denique vires agendi naturales suppetant. Ubi horum quidpiam citra alicujus culpam defecerit, absurdum & iniquum fuerit ipsi imputare, cur quid factum non sit. Cicero de Invent. l. 1. *Occasio est pars temporis, habens in se alicujus rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem.* Add. Cartes. de passion. art. 144. 145. 146.

§. 6. His in genere præmissis, operæ pretium fuerit distinctius, & in specie considerare, quæ homini possint imputari, quæ non. Non possunt igitur imputari ulli hominum, quæ proveniunt ex necessitate physica, aut quibusvis causis, extra directionem hominum positas. Sic stultum est, quod de regibus Mexicanis traditur: eos sub initium regni subditis promississe, se effecturos, ut sol justo tempore oriat, & occidat, ut pluvia, quando opus est, cadant, ut terra fruges proferat. Sed nec ut homini potest imputari, quod causæ naturales hunc, & non alium effectum, hoc, & non alio modo producant; v. g. quod ignis calefaciat, non refrigeret. Hactenus tamen effectus causarum naturalium imputationi uberimam præbent materiam, quatenus ab homine vis earundem activa fuit elicitæ, aut confirmata, activa passivis adplicando, aut vires internas congruis mediis excitando. Qua ratione colono imputatur ubertas frugum, quantum ipsius diligens cultura fecunditatem agri lacesivit: incendiorem damnus illi, qui ignem supposuit: variegatus agnorum color pastoris Jacobi solertia, Genes. 30: 37. Potest etiam talis effectus naturalis hactenus imputari homini, quod causam supremam, ista omnia dirigentem, ad eum effectum determinandum moverit. Quo intuitu triennis siccitas precibus Eliæ imputari poterat. 1 Regum 17. v, 1 Iacob. 5: 17. Sic deprecante Æaco diuturnam siccitatem Græciæ cessasse, in fabulis est Apollodorus l. 3. Sic & mors illorum, quos pestilentia extinguebat, aliquatenus poterat Davidi, etsi non ad modum homicidii, imputari. 2 Samuel. 24: 13. 17.

§. 7. Imputari quoque non possunt homini actiones & effectus facultatum vegetabilium, quæ in ipsius corpore deprehenduntur, prout istæ per nativitatem aut ex causis ab ipso non dependentibus existunt. Etsi hoc penes hominem sit, facultatibus istis objectum suggerere congruum, aut ineptum, quodque virtutem ipsarum alat, debilitet, aut extinguat; nec non earundem organa detorquere, aut corrumpere. Sic cui natura corpus vegetum, robustum, procerum dedit, ipsi eo nomine nihil imputari potest. Sed debilitatem naturæ per industriam corrigere, nativesque vires augere, laudi; & contra easdem per locordiam aut petulantiam perdere, vitio habetur. Unde nemini poterit exprobari corpus imbecillum, tenerum, pusillum; membra distorta, aut mutila; robur languidum; siquidem debilitates istæ nulla ipsius culpa fuerint contractæ. Quo facit illud Aristotelis Nic. 3. cap. 7. *Non animi solum vitia spontanea sunt, verum corporis etiam in nonnullis, quos scilicet increpare consuevimus. Qui enim natura deformes sunt, eo reprehendit nemo: sed illos, qui δι' ἀγνοίας καὶ ἀμελείαν, per neglectum exercitiorum, & incuriam tales evaserunt. Simili modo, si turpitudine vel ex infirmitate, vel ex membri alicujus mutilatione contigerit. Nullus enim ei, qui vel natura, vel ex morbo, vel ex vulnere factus sit cæcus, cæcitatem exprobrabit, sed miserebitur potius: at eum*

objurgant omnes, qui ex temulentia, vel alia quapiam intemperantia excætatus fuerit. Similia habet Plutarchus de audiendis Poëtis: Ulysses Therfitæ non claudicationem, non calvitiam, non gibbum exprobrat, sed promiscue garriendi vitium. Sic Homerus deridet eos, quos claudicationis, cæcitatæ, aut similibus pudet; neque vituperabile ducens, quod turpe non sit; neque turpe, cujus non penes nos, sed penes fortunam est causa. Et mox: Sicut qui vestes flagellant, ii corpora ipsa non attingunt: sic qui fortunæ, aut natalium damna exprobrant, stulte & incassum ii exteriora verberant, animam ipsam non attingentes, neque ea, quæ revera correctione, aut insectatione indigent. Add. Idem Symposiaco l. 2. quæst. 1. p. m. 633. A.B.C. Non tamen sine ratione apud veteres Gallos, referente Strabone l. 4. multabatur juvenis, quisquis zona mensuram excefferat. Quod ventrem prominulum in illa ætate ex ingluvie & desidia provenire judicarent. Nicolaus Damascenus de moribus gentium. Iberi zonam habent mensura certæ, intra quam si venter cujusquam comprehendi nequeat, pro dedecore id magno habetur. Huc spectant & cæteræ facultates, quæ à natura citra nostram operam infunt; puta, quod quis ingenio præditus est acuto; aut stupido, sensibus acribus aut hebitioribus, memoria firma, aut labili, ni naturalis vis per hominem aucta sit, aut afflicta. Pertinet quoque huc illud Arist. Nicom. V. c. 10. πολλά καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων ἐιδότες καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὡς δὲν ἔτε ἐκείσιον, ἔτε ἀκέρσιον ἐστὶν εἶναι τὸ γυρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. Multa ex iis, quæ sunt natura, scientes etiam agimus & patimur: quorum nihil neque spontaneum est, neque invitum: ut senescere vel mori. Quæ, ut imputentur, idonea non sunt. Referre quoque huc possis, quod parentibus imputari nequeat pravos genuisse filios, modo ipsi pravitatem eorum in educatione non aluerint. Inde probari nequit sententia Vindicis, qui matrem Neronis ab ipso interfectam jure pronuntiabat, quæ tale portentum peperisset; apud Philostratum de vita Apollonii Thyani, l. V.

§. 8. Non posse quoque imputari, quæ vires nostras excedunt, neque per eas prohiberi aut effici queunt, in aprico est; modo illa impotentia per culpam nostram non sit contracta. Quo fundamento nituntur trita illa: impossibilem nullam esse obligationem: neminem lege sua censeri præcepisse impossibilia; adeoque si in aliqua lege, ut & conventionem aut testamento, tale quid occurrat, id pro non adjecto haberi, aut commodiorem ejus inveniendam interpretationem. Nulla potentia vires Præstandi, ne quid peccet amicus, habet. Ovid. de Ponto l. I. El. 8 Quintilian. Inst. Or. l. 6 c. 3. Inhumana solet videri fortuna insectatio; vel quia culpa caret, vel quia recidere in ipsos, qui obiecerunt, potest. Huc etiam pertinet id, quod Herodotus Urania memorat, cum Themistocles Andrios pecuniam posceret, duabus validissimis deabus subnixus, Suadela & Necessitate; illi validiores deas opposuerunt, Inopiam & impossibilitatem. Probe autem observandum, aliud dici physice, aliud moraliter impossibile. Prior impossibilitas ponit obstaculum, quod ipsam voluntatem confringit, ne in actum queat erumpere, aut conando omnem operam perdat. Verum moralis impossibilitas nullum impedimentum ponit superans agendi efficaciam in voluntate hærentem, sed illa tota ab ipsa voluntate oritur. Atque hoc modo impossibile dicimus, omnes homines velle conspirare, ut gratis aliquod mendacium posteritati tradant. Item, ut aliquis ita circumspicte & sancte vivat, ut ne in minimo quidem, saltem per affectuum præcipitantiæ, offendant. Ex hisce infert, Autor de princip. justæ & decori, p. 174. non posse quidem legislatorem præcipere quid physice impossibile, posse tamen imperare obedientiam de iis, quæ impossibili-

tatem moralem continent: quia voluntatis libertati nihil contrarium imperat, cum tota difficultas parvendi ex ipsa voluntate oriatur. Sicut nulli impossibile est mendacium gratis fingere, si nulli, ergo toti multitudini impossibile non est: certum tamen est totam multitudinem id non facturam. Pari ratione civis liberum est veritatem dicere, ergo & toti civium multitudini; certissimum tamen est, nunquam temp. tam beatam futuram, ut singuli cives à mendacio sibi sint temperaturi: attamen illa impossibilitas libertatem singulorum non tollit, nec à peccato excusat. Sic legis adimpletionem dicimus esse impossibilem, nec tamen illam impossibilitatem voluntatis libertatem imminutum ire. Tam enim homini singulari impossibile est in omnibus Dei voluntati obsequi, quam multitudinem ab omni mendacio puram esse: tam autem à singulis actibus peccaminosis sibi cavere potest, quam cives singuli à mendacio sese intemperatos conservare: quod tamen nunquam eventurum est. Quæ quidem, quatenus ad dogmata theologica adplicantur, suo loco relinquimus. Si tamen intra limites fori humani maneamus, non adparet; quare isthæc non potius admitti debeant, quam illa Grotii l. II. c. 20. §. 19. ubi de peccatis, quæ aliqui vocant, quotidianæ incurfationis agit: Imo dubitari potest, an hæc recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem, quam in specie habere videntur, in sua generalitate considerata non habeant. Quomodo enim velut collectim fidenti ejusmodi lapsus peccati naturam effugiant, cum tamen singuli peccata sint? Et si in foro humano iidem fere extra poenam positi sint.

§. 9. Imputari quoque nequeunt, quæ quis coacte patitur, aut agit. Talia enim ad illum moraliter pertinere intelliguntur, qui vim intulit; & qui ista excepit, aut exsecutus est; rationem duntaxat objecti aut instrumenti physici habet. Dionysius Halicarn. l. I. *ἀπαν συγγνώμης ἀξίον τὸ ἀνέσιον*. omne involuntarium meretur veniam. Cicero de Invent. l. I. Si iis, qui imprudenter laeserunt ignosci convenit, iis, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Coactum autem habetur, non solum quando principium motus est in alio, qui per vim alterius renitentis & abhorrentis membra ad aliquid agendum aut patiendum adplicat, sed etiam quando quis intento vitæ periculo, aut alio gravissimo malo, ab altero compellitur ad suscipiendam executionem facinoris, quod ipse alias vehementer averfatur; ita tamen ut non ipse, sed alter ille ejus facinoris autor haberi velit. Prioris exemplum est, si quis robustior aliquem in alterum violenter impulerit, aut arreptam ipsius manum eidem impeggerit; aut si quis violentum stuprum sceminae intulerit, quæ nulla sua culpa alienam libidinem provocavit. Cujus quidem corpori hoc modo contumelia inferitur, ut tamen ad animum ea labe non penetret. Corpus est tantum violatum, animus insons; dicebat Lucretia ap. Livium l. I. c. 58. De cuius facto eleganter differit Henr. Stephanus Apolog. pro Herodoto c. 15. Quanquam illas nequidquam excusaveris, quæ sibi digito male pertinaci annulum detrahi patiuntur. Posterioris exemplum est, v. g. si quis fatelles jubeatur virum, quem ipse infontem novit, interficere, nisi ipse malit interfici. Huic enim eo nomine nihil potest imputari, cum eidem nuda executio injungatur, quæ neque à persona ipsius abhorret, neque ut cum dispendio vitæ detrectetur ratio est; cum is sua nece innocentem haut quicquam sit servaturus: Fatendum tamen est, executionem quarundam actuum ita esse gravem aut foedam, ut generosum habeatur mori malle, quam talibus patrandis sua membra accommodare, licet culpa in alio sit hæsurâ. Quo facit locus Arist. Nicom. 3. c. 1. supra adductus. Et Exempli loco potest esse, si quis jubeatur matri stuprum inferre. Quo ex ignorantia invincibili admisso Oedipus ita indoluit, ut oculos sibi ipse eruerit. Unde etiam in illo loco Aristot. Nicom. 3. c. 1.

δίνει εἰ τύραννος πρόσφατοι αἰσχρὸν τι πράξαι, κύριος ἂν γονέων καὶ τέκνων, καὶ πράξαντος μὲν σώζονται, μὴ πράξαντος δὲ ἀποθνήσκουσιν. Ut si tyrannus aliquibus, quorum parentes ac liberos in potestate haberet, turpe aliquid agere juberet; quique id agerent, salvi essent; qui non agerent, perirent: τὸ αἰσχρὸν cum grano salis est accipiendum, & ne ad tale quid, cujus exemplum jam attulimus, extendatur.

§. 10. Ignorantia quoque in tantum imputationem tollit, quantum illa actionem reddit invitam. Xenophon Instit. Cyril. 3. ὅποσα ἀγνοία ἀνθρώποι ἐξαμαρτάνουσι, πάντα ἀέθλια ταύτ' ἔγωγε νομίζω. Quaecunque per errorem homines delinquant, ea prater animi sententiam committi arbitror. Eurip. Hippol. Coron. τὴν ἀμαρτίαν τὸ μὴ εἰδέναι μὲν πρῶτον ἐκλύει κακῆς. Erroris culpam primum solvis, quod nescieris. Quam ad rem illustrandam cum primis faciunt luculenta quaedam apud Aristotelem loca; puta magn. moral. l. 1. c. 34. Quandocunque perpetrandi aliquid causa fuerit ignorantia, id non fit sponte; & proinde ne afficit quidem injuria. At cum ipse sue causa fuerit ignorantia, perpetravitque quippiam ex ignorantia, cujus ipse extiterit causa, is plane afficit injuria, ac ejusmodi jure criminis arguetur: velut in ebriis evenit. Vino namque mersi si quid mali perpetrarint, sine controversia asserunt injuriam: quandoquidem ipsi sibi ejus ignorantia causa extiterunt. In iis enim fuit, ne tantum proluerentur, ut ignorantes caderent patrem. Idem in aliis est ignorantia, quæ ex ipsis gignuntur facientibus, ut qui per ipsas inferunt injuriam, sint injusti. Quorum autem ipsi non sunt causa, sed ignorantia, ut delinquant, neuiquam injusti. Est enimvero ejusmodi naturalis, velut nescii infantes dicuntur injusti. Ipsa siquidem hæc faciendi causa est inscitia. Neque ipsi sua sunt causa inscitia; ideo ne injusti quidem dicuntur. Seneca Phœnissis. Aliquis intra viscera Materna letum præcoquis fati tulit. Sed nunquid & peccavit? Quod tamen nolim ultra forum humanum extendi. Quanquam circa infantes notandum, ipsos quandoque propter talia increpari, aut verberari, non quod ista in foro humano pro peccatis proprie dictis haberi queant, sed per modum nudæ emendationis, ne per talia molestiam aliis facebant, aut illo, cui teneris in annis adfueverunt, post adultiores quoque facti delectentur. Idem de furiosis & mente motis habendum, quibus citra suam culpam iste morbus provenit. His enim si quando verbera infliguntur, non magis rationem poenæ delicto respondentis habent, quam quæ equo calcitroso impinguntur, ut calces deinceps jactare desistat. Add. Ant. Mattheus de crimin. proleg. c. 2. §. 5. 6. 7. 8. Ast qui ignorantia suæ causa est, ac sciens volens effecit, ut ignoraret, quæ nosse poterat, & debebat, perinde habetur, ac si sciens, & deliberato quid animo patraffet, Aristot. magn. moral. l. 1. c. 9. Ægrotos & deformes reprehendimus, cum ipsos putamus sibi aut morbi alicujus aut deformitatis esse autores, quia videlicet in ipsis id fuisse positum intelligitur. Et plenius ad Nic. l. 3. c. 7. Legislatores eos, qui mala perpetrant, castigant, ac puniunt, si tamen neque vi coacti ea egerint, neque ea ignorantia, cujus ipsi sibi causam non exhibuerint. Ob ignorantiam etiam puniunt, si sibi ignorantia causa quippiam fuisse videatur. Unde ebriis duplices poenæ instituta sunt. In ipso enim, qui inebriatur, principium est: cum sui quisque in eo dominus sit, ut non inebrietur: id quod ignorantia est causa. (Plautus Truculento act. 4. sc. 3. Non vinum hominibus moderari, sed vino homines solent, qui quidem probi sunt.) Eos quoque puniunt, qui aliquid eorum ignorant, quæ ad leges pertinent: quæ quidem & sciri debeant, & difficilia non sint. Simili modo etiam in aliis, quaecunque ignorare per negligentiam videntur, eo quod in ipsis sit non ignorare: quippe qui adhibenda diligentia domini sint, ac potestatem habeant. Sic & imputationem tollit non ignorantia universalium, & ejus quod quis scire tenebatur; sed tantum ignorantia singularium, & quæ in facto verfatür. Arist. Nicom. l. 3. c. 2. Invitus dici debet, non si quis

si quis ignorat id, quod conducit; non enim ignoratio, quæ in electione consistit, inviti est causa, sed pravitatis: neque eaque est universalis: quippe cum ob eam homines vituperentur; sed ea, quæ circa particularia versatur, in quibus, & circa quæ actio existit. In his enim & misericordia, & venia locum habet: nam qui horum aliquid ignorat, is sane invitus agit. Exemplum à Cicerone de inveni. l. 2. tale adfertur. Lex alicubi extabat, ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nauta, cum adversa tempestate in alto jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, portui essent, ei Deo; qui ibi esset, vitulum immolatueros. Casu erat in eo portu sanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur. Quod si autem ab alicujus factio malitia quidem abfuerit, & ultra contracta ignorantia, sed hæc duntaxat per aliquam inadvertentiam obrepserit, (quod Aristoteli proprie ἀμαρτήματος nomine venit,) imputatio non quidem plane tollitur, sed ex parte tamen minuitur. Et hæc tamen tantum admitti potest illud Quintilianii Inst. Or. l. 1. c. 6. Vel error honestus est, magnos duces sequentibus. Quo pertinet egregius locus Aristot. Nicom. l. V. c. 10. quem vertit, & illustravit Grot. l. 3. c. 11. §. 4. Et huc retulerim illud ex Arist. magn. moral. l. 1. c. 17. de muliere, quæ philtum amatori præbuit, ex quo ille mortuus est. Hanc accusatam Areopagitæ absolverunt, ideo quod non consulto, & cogitato id fecisset. Amoris enim causa, non hominis perimendi animo dedisse: verum ab isto aberasse. Circa quod iudicium tamen omnino præsupponendum fuit, fœminæ isti nunquam in mentem venisse, poculum illud ullo modo noxium esse posse. Alias enim potior est l. 38. §. 5. D. de pœnis. Add. Ant. Matthæus de crimin ad l. 48. D. tit. 5. c. 5. §. 6.

§. 11. Cum quoque non sit in arbitrio nostro, quas per quietem imagines phantasia formet; ideo non possunt imputari illa, quæ quis in somniis agere sibi videtur; nisi quatenus talibus interdum cogitandis cum delectatione immorans, eorum imagines alte animo impressit. Nonnus Dionys. l. 42. ἀντίτυπον γὰρ ἔργον, ὅπερ τελέει τις ἐν ἡματι, νυκτὶ δοκεύει. Simile enim opus quod facit quis in die, nocte cernit. Unde nullum sane crimen illius, qui Claudium per somnium corona spica redimitum viderat, apud Tacitum A. XI. Add. Ammian. Marcell. l. XV. c. 2. Sed & nequidquam anxius erat piscator ille apud Theocritum Idyl. 22. qui per somnum jurasse sibi visus erat, quod in mari non amplius pedem esset positurus. (Add. tamen de juramento ab Evagrio per somnium factio, apud Sozomenum hist. Eccles. l. 6. c. 30. (Neque incestus Cæsar ob somnium, quod refertur ap. Sueron. Caf. c. 7. Quanquam non omnino pura Biblis, quæ placida resoluta quiete Sape videt, quod amat, visa est quoque jungere fratri Corpus, & erubuit, quamvis sopita jaceret, apud Ovidium Metam. l. IX Neque vana omnino sunt, quæ Plutarchus de profect. virtut. sent. disputat, ex somniis non obscurum posse argumentum duci: quam composito aliquis animo fit. Epicurus apud Diogenem Laërtium l. 10. dicit sapientem καὶ καθ' ὕπνους ὁμοίον ἔσεσθαι, in somniis quoque sibi similem futurum. Nonnulli etiam huc adplicant Psalmum 17. 3. Add. Claudian. præfat. ad l. 3. de raptu Proserpina. Theocritus Idyll. 22. καὶ γὰρ ἐν ὕπνους πᾶσα κύνων ἄρτων μαντεύεται. In somno quævis canis panes divinat.

§. 12. Denique contra rationem est, ut futuri alicujus facionis mali imputatio ad antegressos velut retro trahatur; nisi forte futurum illud facinus à præfenti quopiam aut futuro nostro actu, tanquam effectus necessarius à sua causa, dependeat. Nam ut effectus illi imputetur, ad quem causa pertinebat, frequentissimum est. Equidem illud haut absurdum, ut per imputationem ex gratia fu-

turum aliquod factum in ipso agente, aut alio effectum velut in antecessum exferat. Cum enim cuilibet beneficium gratis dare liceat, penes benefactorem futuri gnarum erit, sub aliquo titulo beneficium impertire. Ast cum malæ actiones non nisi ex debito queant imputari, absurdum prorsus fuerit, retrorsum eas imputari aliis, queis nulla futuri cognitio, nulla obligatio, aut facultas id impediendi, quo minus fieret, nulla denique cum eo, qui commissurus id erat, actionis communicatio intercessit. Cicero de inventione l. 1. *Remotum est, quod ultra quam satis est petitur, hoc modo: Quid si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones orta non essent. Quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur.*

§. 13. Extra hæc nulla actio humana invita & imputationis incapax cenferi debet, si vel maxime eam suscipi à sana ratione abhorreat, aut morbo animi quis in eam vehementer rapiatur. Equidem Plato de leg. l. V. tradit. *in iis injuriis, que tales sunt, ut sanari possint, nosse inprimis oportet, nullum injustum sponte injustum esse. Nemo enim unquam maximorum malorum aliquid alicubi vellet habere, multoque minus in his, que sibi præstantissima sunt; uti est suus cuique animus. Add. Idem in Timeo p. m. 1085. A. & Marsilius Ficinus præf. ad Platon. l. 9. de LL. & Apulejus de Philosophia. Aristippus dicebat apud Diogenem Laert. l. 2. Errata (ἀμαρτήματα) venia digna esse; neque enim volentem quenquam errare, sed perturbatione aliqua coactum. Eadem sententia extat apud Marc. Antoninum l. 4. §. 3. l. 7. §. 22. 63. l. 8. §. 14. l. 11. §. 18. Quam sententiam non uno in loco refellit Aristoteles. Sic magn. moral. l. 1. c. 9. Socrates dixit, in nobis non est, probis vel malis esse: quandoquidem si quis roget aliquem, veline justus esse, an injustus? nemo delegerit injustitiam. Inde perspicuum est, si mali sint aliqui, non sponte eos esse malos, & proinde ne probos quidem. Id quod eo argumento rejicit Aristoteles, quod alias absurde legislator bona juberet, mala vetaret aut plecteret, ni utraque essent ἐφ' ἡμῶν, in nostra potestate. Et quod alias absurde virtutem laus, vitium vituperatio consequeretur. Et prolixius Nicom. l. 3. c. 7. Ubi recte quoque rejicit argumentum, πάντες ἐφίενται τῷ φαινομένῳ ἀγαθοῦ, τῆς καὶ φαντασίας ἐ κύριοι, ἀλλ' ὅποιός ποτ' ἕκαστός ἐστι, τοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ. Omnes appetunt, quod bonum esse ipsis videtur: phantasia autem dominus est nemo, sed talis unicuique finis adparet, qualis quisque est. Nam id utique in nostro arbitrio neque adeo arduum est, ut quid justum sit, quid non, recte intelligamus. Add. Eustratius ad d. l. Sic & ibidem recte docet Aristoteles: uti ignorantia, quam quis sua culpa contraxit, invitam non reddit actionem; ita nec pravos habitus, & corruptum crebris peccatis animum actionem invitam reddere. Si quis non ignorans, inquit, ea agit, ex quibus injustus efficitur, sponte injustus est; non tamen si voluerit, injustus esse desinet, & justus erit. Quod posterius tamen intelligendum vel in sensu composito, vel quod nuda voluntas non statim contractum semel animi morbum tollat: quem tamen sane connixum studium abolere iterum potest.) Nam neque qui egrotat, sanus efficitur; licet, si ita contigerit, sponte egrotet, tum intemperanter vivendo, tum Medicorum præceptis non obtemperando: verum tunc quidem licebat illi non egrotare; ubi tamen semel neglexit, non amplius licet. Quemadmodum qui lapidem projecit, resumere eum amplius non potest, quamvis in eo projiciendi facultas fuerit: principium enim in ipso erat: eodem modo quoque & injusto & intemperanti à principio licebat non esse ejusmodi: unde sponte ejusmodi sunt: ubi vero semel tales sunt, non amplius non esse talibus eis licet; antequam scil. sese correxerint. Hoc loco expendi quoque debent, quæ Autor de princip. justit. & decori p. m. 165. seqq. disputat; habitus morales, quos vulgo malos vocamus, revera non esse peccata, nec pœna dignos, si in se*

considerentur. Illos quippe nulla causalitate morali effectum attingere, quamdiu manent habitus, nec in actum prorumpunt. Ac si virtuti ponant impedimentum, id facere per actum, quem homo voluntate elicit, quæ voluntas tunc est causa vitii moralis. Voluntatis autem causam aliam moralem superiorem dare velle, esse voluntatis naturam tollere, & actum elicitum facere imperatum, & habitui actualem operandi efficaciam attribuere sine operatione. Operari enim tantum per voluntatem & ante elicitum actum voluntatis nihil morale operari potuisse, cum actus moralitas à voluntate proficiscatur. Imo ante voluntatis actum esse tantum rem physicam, sive motum animæ physicum. Quando autem anima operatur per voluntatem male, tunc desinere actu esse habitum. Illam efficaciam, qua habitus mali disponunt animam ad male agendum, esse diversam ab ea, qua v. g. sermo impudicus animis audientium instillat libidinem: cum ille sermo operetur ante voluntatem ejus, qui eum audit, licet effectus non semper sequatur. Quæ isthac similitudine declarari possunt. Pedis distortionem in se, & quamdiu pes quiescit, non peccare contra regulas artis saltatoriæ. Sed ubi loripes gressus male formatos fecerit, causam moralem esse non distortionem pedis, sed voluntatem ejus, qui pedem movit. Addit; causam quare malos habitus oderimus esse, tum quod malis actionibus homo eum comparaverit; tum quod homines istis imbuti in actus malos soleant esse proclives. Et quanquam isti sint morbi animæ; non tamen illos per se pœna dignos esse, sed quia voluntarie contracti sunt. Sicuti si puerum verberibus oneremus; qui petulanti, ac temerario saltu sibi talum detorsit; causa plagarum non est ipsa tali detorsio in se, sed saltus ille temerarius.

§. 14. Porro imputari homini solent non propriæ duntaxat, sed & alienæ actiones. Quod tamen ut recte fiat, necessum est, ut ad eas iste aliquo modo efficaciter concurrat. Aliàs enim ratio non fert, ut effectus actionis moralis de persona in personam transeat, nisi ad eandem quis influxerit, aliud agendo vel omitendo. *Arriani Epist. l. i c. 18 δι' ἄλλότριον ἔργον πταίεις ἑδείς.* Nemo ex alieno facto cladem accipit. *Marcus Antonius l. 8. §. 56. Arbitrio meo ex aquo res indifferens est arbitrium vicini mei, atque animula aut caruncula ejus.* Etiam si enim aliter alterius causa mutuo nati sumus, mentium nostrarum peculiaris sua constat potestas. Alioqui vicini mei malitia malum me faceret: id quod Deo non est visum, ne alieni arbitrii esset miserum me facere. Sic cum etiam nobis invitis sonus ad aures accidat, crimine caret aliquid audivisse; si nihil præterea accesserit. *Lucianus de imaginibus: ἐπὸς εἰ μὴ τινα νομίζεις ἀκροάσεως ἐυθύνην εἶναι.* nisi putes & in auditione culpam quandam esse. Etsi aliquando quæta auditio pro assensus signo habeatur. Hinc apud *Tacitum Ann. i.* Germanicus, cum seditiosi imperium ipsi offerrent, quasi scelere contaminaretur præcepto tribunali desiluit. *Themistius orat. V.* Olim in ejusmodi criminibus nihil inter culpam & fortunam discernebatur; parque & idem erat noxæ genus nefarium aliquid ac scelestum moliri, & id ipsum præter voluntatem audisse. Atqui hoc erat naturam hominis arguere, quod apertas ac patulas aures dedisset, nec quemadmodum palpebras atque os, sic etiam aures claudere ac diducere in nostra potestate esse voluisset: cum fere unus hic sensus potestatem nostram atque libertatem effugiat, ac quicquid in eum incurrerit, volut janua caremibus apertis adibus, ita necessario sint illi omnia suscipienda. *Σὺδὲ τὴν μὲν ἀκοὴν ἐξείλες παντάσῃ τῶν ἐγκλημάτων.* Tu vero auditum prorsus ab crimine separasti. Quandoque igitur contingit, ut ei, qui immediate actionem patrat, illa penitus non imputetur, sed alteri, qui eandem imperavit. Nempe si quis subiecto sibi, sub comminatione gravissimorum malorum, & quæ repræsentandi facultas ipsi est, meram executionem alicujus actionis injungat. Quæ spectat illud

illud *Procopii hist. Goth. l. 1. Legatus munitis jussu verba enunciat; eorum culpam, si quid peccatur, non ipsi, sed ei qui imperavit, æquum est imputari: cum legato obsequii incumbat necessitas.* Sic cum in Senatu Romano decretum esset de Consule Romano Samnitibus dedendo, stolide quidam censuit, eum quoque dedendum, qui dum fœdus feritur, porcam tenuerat. *Cicero de Invent. l. 2. Mamertin. paneg. 1. Ab imperatore proficiscitur, etiam quod per alios administratur. Seneca Troad. Ad autores redit sceleris coacti culpa.* Apud *Appianum Alexandr. Mithridat.* cum Mithridates Attilium & alios insidiarum sibi struatarum reos occidisset, Attilii libertos illæfos dimisit, *ὡς δεσπότη διακονησαμένους, tanquam patroni sui ministros.* Sed frequentius est, ut & ei, qui actionem patravit, illa simul imputetur. Idque fit triplici potissimum modo: vel ut alter principalis causa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel ut uterque pari velut passu ambulet; vel ut alter minus principalis, patrator principalis causa sit. Ubique autem concursus ad actionem alienam fit vel positive, vel private; seu committendo aliquid, aut omittendo. Principalis igitur causa actionis ab alio immediate patratae habetur, qui jubet aliquid fieri ab eo qui ipsius est imperio subjectus; vel qui autoritate duntaxat sua, cui non facile erat reluctari, aliquem permovet ad patrandum aliquid, quod pro imperio, stricte accepto, injungi non poterat. Quo pertinet proprie illud Tiberii apud *Tacit. Ann. 3. de M. Pisone*, quem ipse crimine civilis belli purgavit: *patris quippe jussa nec potuisse silium devertare.* *Add. l. 37. princ. D. ad L. Aquil. l. 11. §. 3. seqq. D. de injuriis, Ant. Mathæus de crimin. proleg. c. 1. §. 13.* Nam ut isto se crimine obstringeret, autoritas, non imperium paternum, valere quid poterat. Item qui consensum requisitum abhibet, citra quem alter non erat acturus. *Conf. Valer. Maxim. l. 2. c. 8. §. 2. Libanius progymn. ἢ μὴ συγχωρήσαντος ἐκ ἂν ποτε ἐπέπρακτο, τῆτον ἠγεῖτο δίκην τῶν πραχθέντων ὀφείλειν. Absque cujus permisso nunquam perpetraretur, eum pœnas commissi persolvere debere statuit, Id. ib. Δεῖ τὰ ἀδικήματα νομίζειν ἔ τῶν ταῖς χερσὶν ἐργαζομένων μᾶλλον, ἢ τῶν τὸ δυνηγῆναι δεδωκότων.* Malefactorum autores non tam putandi sunt illi, qui patraverunt illa manibus suis, quam qui ut patrari possent copiam dedere. Item, qui ex obligatione perfecta, & ex qua alteri jus erat illud ab ipso exigendi, quid debebat vetare, & non fecit. *Vid. l. 45. D. ad L. Aquil. l. 2. D. de noctal. act. l. 1. §. 1. D. si famil. furt. sec. dic. Seneca Troad. Qui non vetat peccare, cum possit. jubet. Sophocles Philoctete: οἱ δὲ ἀκοσμοῦντες βροτῶν διδασκάλων λόγοισι γιγνόνται κακοί. Delinquentes sunt mali exemplis regentium.* Quo nomine etiam Diogenes pædagogo pueri obsonis edendis dediti pugnum incussit; *ὀρθῶς ἔ τοῦ μὴ μανθάνοντος, ἀλλὰ τοῦ μὴ διδάξαντος βροτῶν, τὸ ἀμάρτημα ποιήσας. Recte non ei, qui non didicisset, sed qui non docuisset, culpam imputans. Plutarch. libro; virtutem doceri posse.* *Vid. quoque Alian. l. 3. c. 10. Juven. sat. 14. Nemo satis credit tantum delinquere, quantum permittas, adeo indulgent sibi latius ipsi. Add. l. 4. §. 2. D. de offic. proconf. Apud Tacitum A. IV. Messalinus censuit. Cavendum SCto, ut quanquam insontes magistratus, & culpæ alienæ nescii, provincialibus uxorum criminibus, perinde quam suis plecterentur.* Sic & legibus Angliæ maritus pro offensis uxoris, lingua aut opere adversus alterum patris, respondere, & satisfactionem præstare tenetur, eo quod non sit usus potestate sua, qua pollet circa errata ejus corrigenda. Quin si maritus simul & uxor feloniam committant, per leges uxor neque principalis habetur in delicto, neque in parte accessorii, quod propter obsequium, quo marito tenetur, necessitas ipsi illata credatur. *Edward Chamberlain Notitia Angliæ par. 1. c. 16. Pari fere culpa habetur,*

betur, qui mandat, aut alios ad patrandum facinus conducit. Vid. *Ant. Math.* d. l. §. 12. & *ad lib.* 48. D. tit. 5. c. 3. §. 16. Qui adjuvat; puta qui furi per fenestras in ædes invadenti scaldas supposuit; qui alicui nummos ex crumena excussit, ut ab altero rapi possent; qui alterius pecora fugavit, ut alius eadem interciperet. Add. l. 54. §. 4. l. 66. §. 2. D. de *furtis*. Qui receptum præstat, juxta verficulum *Phocylidis*: Ἀμφότεροι κλέπτες, καὶ ὁ κλεψόμενος, καὶ ὁ κρύβας. *Uterque fur, & qui furatus est, & qui occultavit.* Plato de *L. L.* 12. Si quis rem furto sublatam sciens receperit, in eadem culpâ sit, qua ille, qui furatus est. l. 1. princ. D. de *fugitivis*. Add. t. t. D. de *receptatoribus*. Et *Edictum Regis Theodorici* c. 116. De adjutoribus adulteriorum vid. l. 8. l. 9. D. ad *L. Juliam de adulteriis*. Periander Corinthiorum tyrannus τοὺς πρὸς γωνὰς πάσας κατεπόντισε, lenas omnes mari demersit. *Heraclid. de Polit.* Add. *Ant. Math. de crimin. proleg.* c. 1. §. 11. & *ad lib.* 47. D. tit. X. c. 1. & 2. Item, qui cum opem ferre deberet injuriam patienti, id non fecit. *Cicero Off.* 1. Qui non defendit, Nec obsistit, si potest, injuriæ, tam est in vitio, quam si parentes aut amicos aut patriam deserat. Add. *Ant. Math. proleg.* c. 1. §. 15. Sic conducti ad viatorum præsidium milites, ubi grassatores ingruentes, quibus pares sunt, repellere noluerint, pari cum his classe cenfebuntur. Sic recte imputabitur incendium vigili, qui cum illud exoriens prohibere possent, neglexit. Add. *Ezech.* 33. v. 6. Sic apud Ægyptios si quis in via hominem interfici, aut quamlibet vim sustinere videns, cum possent non vindicasset, capitali supplicio obnoxius erat. Si qui opem per infirmitatem ferre non potuisset, indicare tamen latrones, & actione scelus persequi tenebatur. Hoc negligenti plagæ certo numero inflictæ, ac triduo cibis interdictum. *Diod. Siculus* l. 1. c. 77. Add. l. 7. D. *Nauta, caup. stab.* l. 2. l. 6. D. ad *L. Pompejam de parricidiis* l. 7. d. t. l. 9. §. 1. D. ad *L. Cornel. de falsis* l. 6. §. 8. D. de *re militari*. Sic & Abas Persiæ rex, ut latrones extirparet, decretum emisit, ut si quis occisus aut spoliatus esset, incolæ proximi oppidi rationem de eo facto redderent. Vid. *Petrus de Valle Itin. part 2. epist.* 1. Sic apud Spartanos, qui se præsentem peccantem non castigaret verbis; in eadem erat culpa cum delinquente. *Plut. instit. Lacon.* Sic Cato, instigans magistratus ad imponenda fontibus supplicia, dicebat: eos, qui male agentes prohibere possent, neque id facerent, eorum flagitiis assentiri. Vid. l. 2. D. de *noxal. act.* l. 7. D. qui sine manumissione t. t. D. de *magistratibus conveniendis*. De silentio quoque atque dissimulatione magistratum egregie Plato de *LL.* l. 9. Secundus ille hostis est civitati, qui quamvis particeps hujus sceleris, (nempe læsæ majestatis) non sit, tamen cum amplissimis fungatur in ea rep. magistratibus, eas conjurationes non animadvertit, & si animadvertit, timiditate quadam patriæ non succurrit. Addatur historia de filiabus Scedasi apud *Plutarchum* in *amatoris narrationibus*. *Grot. ad. Prov.* 29. 24. Par furi est, qui à magistratu adjuratus furem sibi notum non indicat. Vid. quoque *Levit.* 5: 1. Sic & qui furiosum fuæ custodiæ creditum negligentius habuerit, & iste aliquem læserit, custos ex facto tenebitur; etsi ipsi furioso nihil imputetur. Vid. l. 14. D. de *offic. præsidis*. Minus principales autem causæ alieni facti habentur, qui consilium dant, qui laudant, & assentantur ante patratum facinus, & ita, ut ipsorum consilium, laus, & assentatio ad facinus suscipiendum aliquod momentum attulerit. Alias enim, qui laude sua ad pravum facinus nihil contulit, non ipsum facinus, sed pravam suam voluntatem luere potest, *Ovid. Trist.* l. 5. *Eleg. ult.* Qui monet ut facias, quod jam facis, ille monendo Laudat, & hortatu compræbat acta suo. Sic *lex Longobardorum* l. 1. tit. 9. §. 25. pro faciente habet,

qui facinorosum adstant hortatur. Add. *Roman. I. v. ult. Quintil. declam. 255. Natura simile est, facere scelus & probare. Ant. Mathæus de crimin. proleg. c. 1. §. 9. 10. & 14.* Possis etiam huc referre, qui sua commendatione efficiunt, ut negotium quoddam alicui committatur, quorum peccata non immerito istis quoque ruborem incutiunt. Vid. Socrates ap. *Xenophontem memorab. l. 2. p. m. 472.* Peculiariter autem circa consilium expendi meretur §. 11. I. *de furtis.* & quæ ibi *Interpr.* disputant. utrum verba, *ope & consilio*, conjunctim, an disjunctim sint intelligenda. Si enim consilium idem significat cum intentione aut destinatione; ille sane duntaxat furti est reus, qui non per imprudentiam, sed dolo malo furem adjuvit. l. 52. §. 13. *D. de furtis.* Quod si vero consilium quis citra opem dederit, videndum est, generale id fuerit, an speciale. Prius est, v. g. si quis de paupertate querentem hortetur, ut furto rem sibi quærat. Talis consiliarius, saltem in foro humano, profure haberi nequit. Sed si speciale consilium quis dederit; puta si ostenderit, quæ via in ædes sit penetrandum, & quo tempore, ubi res amoveri aptæ sint positæ, aut quæ ratio latendi: hic sane non mediocriter furem redolebit. Vid. *Ant. Mathæus de crimin. proleg. c. 1. §. 7.* Est præterea circa consilium, & similem influxum ad actionem alienam observandum, per id communicari duntaxat reatum, non autem à patrate in consulentem plane devolvi; nisi hic peculiariter ad eventum præstandum sit obligatus. Inde non injuria queritur *Diodotus* apud *Thucydidem* l. 3. quod oratores concilii sui rationem reddere debeant, non autem populus suæ auctultationis. Addit: *Equidem si quam suasor, tam is qui credit, damnum subiver, prudentius judicaretis. Nunc vero si quando ira ad irritum cadentis spei commovemini, suasorem solum multatis, non vosmetipsos, qui vos frequentes erroris comites præbuitis.* Inde in universum pronunciat *Hobbes Leviath. c. 25.* *Dantem consilium is qui petit neque punire, neque accusare jure potest. Nam qui petit, consilium arbitrio dantis dari voluit. Itaque qui Monarchæ vel cætui consilium dat petenti, sive placeat, sive displiceat, puniri non potest, ut quod volentibus datum est.* (Addiderim tamen, modo consiliarius bona fide sententiam dicat, & rei de qua consulit notitiam habeat. Improbum quippe est, circa res incognitas sententiam velle dicere.) *Sed si civis civi consilium det faciendi aliquid, quod lege prohibitum est, sive consilium id à prava intentione, sive ab ignorantia tantum procedat, puniri à civitate potest; quia ignorantia legis illum, qui legis notitiam habere debuit, non excusat.* Inde & sine grano falis admitti non potest illud axioma apud Anglos, cujus æquitatem commendat. *Georg. Bateus elencho motuum Anglic. part. 1. Rex nunquam potest errare, aut cuiquam injuriam facere: quippe in administratos & consiliarios, (quorum est admonere Principem, iniqua volenti denegare operam, aut officio renunciare potius, quam contra leges quidquam jubenti parere) tam culpa omnibus, quam pœna derivari & solet, & debet.* Add. *Gellius. l. 1. c. 3. de Chilone, qui conscientia vellicationes sensit, quod amicum facinoris manifestum ipse clam condemnaverat, sed aliis judicibus, ut cum absolvent, persuaserat. Memorabile est quoque illud apud Eundem l. 11. c. 18. ubi refert, furem esse hominis judicatum, qui quum fugitivus forte præter oculos domini iret, obtentu togæ tanquam se amiciens obstitisset; ne iste à domino videretur. Huc, an ad priorem classẽ pertinent, qui exemplo suo alios accendunt ad peccatum, quod citra istud omisiuri erant. *Matth. 18. vers. 6. Juvenalis sat. 2. Grex totus in agris Unius scæbie cadit & porrigine porci, Uvaeque inspecta livorem ducit ab uva.* Add. *Grotius l. 2. cap. 17. §. 6. seqq. & cap. 21. §. 1. seqq. Anton. Mathæus de criminibus prolegom. cap. 1. §. 6. seqq.**

Ex hæcenus dictis facile perspicitur ratio juxta ac limitatio vulgarium axiomatum: quod quis per alium facit, ejus autor ipse censetur; 1. 1. §. 1. D. de eo per quem factum erit: nostra facimus, quibus auctoritatem nostram impertimur; quod jussu nostro circa res nos spectantes ab altero gestum est, nos ipsos obligat: nostra actio habetur, cujus executionem alteri injunximus; & similia. Porro de illa actionum communicatione, quæ ex coitione in unum corpus morale resultat, alibi erit dicendi locus. Quando denique ex permissione, seu ex eo, quod quis alienam actionem fieri non impedivit, de actione alterius quis participare dicitur, requiritur, ut non solum per vires suas naturales eam impedire valuerit, sed ut obligatio quoque ipsi incubuerit eandem impediendi. Ubi alterutrum horum defecerit, nihil imputari poterit illi, qui alterum pro lubitu suo agere permisit. Unde Deo nihil potest imputari eo nomine, quod is peccata permittere dicitur. Non enim tenetur ad illa prohibenda eo modo, quo omnino fieri non possent; i. e. negando, aut subtrahendo vires naturales, aut libertatem voluntatis extinguendo. Hæc enim ni adessent, nulla actio moralis ab homine possit edi. Rotunde *Lucianus de mercede conductis, in fine.* Θεός ἀναίτιος, αἰτία δὲ ἐλαφύς. *Deus in culpa non est, verum qui sua sponte delegerit.* Sic jocularis tantum locutio est, quando v. g. permittere dicimus, ut pluat. Sic effectu morali caret illa permissio actionis ab altero susceptæ, quam prohibere nobis non est injunctum, aut supra nostras vires, nisi impotentia illa per nostram culpam sit contracta; aut ubi quid nobis ignorantibus sit actum, nisi per supinam negligentiam ignorantia obrepserit, & intra gradum diligentiam, quam adhibere tenebamur. Denique imputari non potest permissio actionis bonæ, quam de facto quidem prohibere poteram, sed non debebam. Sic nihil ille mihi potest imputare, qui meo me jure uti permisit, seu non impedivit, i. e. qui nullam mihi injuriam intulit.

CAPUT VI.

DE NORMA ACTIONUM MORALIUM,
SEU DE LEGE IN GENERE.

1. Lex differt à consilio;	10. Id non esse ex nudis viribus:
2. A pacto;	11. Neque ex sola natura præstantia.
3. Et jure.	12. Quid vis obligationibus addat?
4. Quid sit lex?	13. Legislatores & lex debent esse cognita.
5. Quid obligatio?	14. Partes legis essentielles quæ?
6. Unde sit ut quis possit obligari?	15. Permissio legis quid?
7. Sibi ipsi nemo obligatur.	16. Materia legum.
8. Qui obligandus est, debet habere superiorem.	17. Lege quis obligetur?
9. Unde sit, ut quis alteri possit obligationem injungere?	18. Legis divisio.

Dispiciendum porro est de norma illa morali, seu de lege, ad quam actiones morales debent exigi, & ad quam ubi congruunt vel non congruunt, peculiare qualitates fortiuntur. Ubi ante omnia accurate discernenda est lex ab illis rebus, quæ cum eadem cognitionem aliquam habere videntur, & ideo à quibusdam

busdam cum ea confunduntur; uti est *consilium*, *paſtum*, & *jus*. Et à conſilio quidem lex differt, quod per illud rationibus ex ipſa repetitis ad ſuſcipiendum quid, aut omittendum adducere quis conatur illum, in quem, ſaltem quoad præſens negotium, poteſtatem non habet, ſic ut obligatio nulla eidem directè adferatur, ſed in arbitrio ipſius relinquatur, ſequi velit conſilium, an minus. Eſt conſilium obligationi occaſionem præbere poſſit, quatenus notitiam alicui imprimi, quæ obligationem parit aut auget. Sic Medicus pro imperio nequit ægroto præſcribere, quid ipſi adhibendum, quibus abſtinendum: ſed dum oſtendit, quid huic ſalutare ſit, quid exitiabile, ægrotus illud amplecti, hoc fugere tenetur, non ex jure, quod in ipſum Medicus habet, ſed ex lege naturæ, quæ unicuique curam vitæ & incolumitatis ſuæ imperat. Lex vero licet & ipſa ſuis non debeat carere rationibus, hæ tamen proprie cauſa non ſunt, quare ipſi obſequium præſtetur, ſed poteſtas præcipientis, qui ubi voluntatis ſuæ decretum ſignificavit, obligationem ſubdito adfert omnino juxta præſcriptum ſuum faciendi; eſt fors ipſi rationes præcepti haut ita liquido adpareant. Huc fere redeunt, quæ traduntur *Hobbeſio de Cive c. 14. §. 1. Conſilium eſt præceptum, in quo ratio quare pareamus, ſumitur ab ipſa re, quæ præcipitur. Lex autem ſeu mandatum eſt præceptum, in quo parendi ratio deſumitur à voluntate præcipientis. Proprie enim non dicitur, ſic volo, ſic jubeo, niſi ſtet pro ratione voluntas. Adeoque legibus obeditur non principaliter propter rem ipſam, ſed propter voluntatem præcipientis. Inde quoque lex eſt ejus, qui poteſtatem habet in eos, quibus præcepit; conſilium ejus, qui poteſtatem non habet. Facere id quod lege præcipitur, officii, quod conſilio, arbitrii eſt. Conſilium dirigitur ad finem ejus, cui præcipitur, eumque finem hic ipſe æſtimare, & probare poteſt. Lex autem, utut sæpe quoque habeat finem ad eos tendentem, quibus præcipitur; horum tamen non eſt finem æſtimare aut reprobare, ſed eundem determinat, qui præcipit. Conſilium niſi volentibus non datur, lex etiam nolentibus fertur. Denique jus conſiliarii tollitur arbitrio ejus, cui conſilium datur: jus legiſlatoris non tollitur arbitrio ejus, cui imponitur lex. Add. 1. 2. §. 6. D. mandati.*

§. 2. Neque vero ſat accurate illi antiquorum, qui leges κοινάς & συνθήκας ὁμο-λογίας *communes conventiones* ſubinde vocant. Sicut apud *Iſocratem adverſus Callimachum* lex de amneſtia τῆς πόλεως συνθήκη vocatur: & *Ariſtotelom Rhetor. ad Alexandrum c. 1, 2, 3.* & paſſim apud Græcos. Apud *Dionyſium Halicarn. l. X.* dicitur, συνθήκας εἶναι κοινάς πόλεων τοὺς νόμους, *leges eſſe commune civitatis conventum*. Præterquam enim quod nec divinæ poſitivæ, nec naturales leges à conventionione hominum ortæ ſint, adeoque ad civiles duntaxat leges ea adpellatio pertinere poſſit; ne hæ quidem proprie pacta aut conventiones ſunt, licet in conſtituenda poteſtate civili legiſlatoria pacta intervenerint. Equidem fatiſ adparet, Græcos, uti in aliis dogmatibus politicis, ita & heic democraticas ſuas civitates ob oculos habuiſſe: in quibus quia leges rogante magiſtratu, & ſciſcente ac jubente populo, adeoque velut per modum ſtipulationis ferebantur, conventionione vocabulum illis fuit tributum. Quanquam ne hanc quidem ob cauſam, quod major pars populi debeat conſentire, leges democraticæ pacta proprie vocari poſſunt. Nam conſenſus iſte duntaxat eſt modus, quo vis ſummi imperii, quod penes cœtum univerſorum eſt, ſefe explicat; dum illud pro voluntate & decreto univerſorum habetur, in quod major pars conſenſit. Sic ut longe alia ſit efficacia ſuffragii, quod circa decretum aliquod conſciendum ſinguli ex concilio ferunt; & conſenſus, quem

quis

quis circa pactum ineundum declarat. Nam heic qui non consenserit, non tenetur, neque aliter pactum coire potest: illic autem etiam non consentiens per suffragia plurimum obstringitur. De cætero, quæ inter pactum & legem differentia sit, in aprico est. *Pactum enim est promissum; lex mandatum. In pactis dicitur, faciam: in legibus, fac. In pactis, cum eadem in origine sua à nostro arbitrio dependant, prius determinatur, quid faciendum sit, quam ad faciendum obligamur: in lege autem, quæ potestatem alterius in nos supponit, ante obligamur ad faciendum: quid vero faciendum sit, post determinatur.* Adeoque pacto non tenetur, nisi qui suo consensu sese obstrinxerit; lege autem obligamur, quia antea ejusdem auctori obsequium debebamus. Vid. *Hobbes. d. l. §. 2.* Add. quoque notata *Grotio ad Matth. inscript. vocab. η καὴν διαθήκη.*

§. 3. Denique juris vocabulum uti cum lege sæpe idem significat, ubi cum primis pro complexu legum ponitur; ita cavendum, ne pro lege id accipiamus, quando potestatem aliquid agendi, legibus concessam aut relictam notat. v. g. Ne quando hoc vel illud lege divina faciendi jus esse dicitur, putemus, idem lege divina præceptum; adeoque recte à nobis fieri posse, etiam si legibus humanis interdicitur. Cum enim homo illa omnia potestatem agendi habeat, quæ à viribus suis naturalibus proficisci possunt, nisi quæ per legem prohibetur; inde usus loquendi fert, ut quæ legis alicujus specie non interdiciuntur, ex illa lege eadem agendi jus esse dicatur. Igitur in hoc quidem significato jus ad libertatem pertinet: lex vero vinculum aliquod notat, quo libertas naturalis constringitur.

§. 4. In genere autem lex commodissime videtur definiri per decretum, quo superior sibi subjectum obligat, ut ad istius præscriptum actiones suas componat. *Decretum* dicimus, non quod intra mentem & voluntatem decernentis subsistit, sed quod subjecto est infinuatum tali modo, ut necessitatem ad idem se componendi intelligat: eoque id jussu nobis heic æqui pollet. Ubi etiam parum putamus interesse, legem quis decretum vocet, an orationem; modo non credatur, ad legem esse necessarium, ut viva voce, aut verbis in scriptum relatis promulgetur: cum sufficiat, si qualicumque modo voluntas legislatoris subjectis innotuerit, etiam per intrinsecam congeniti luminis suggestionem. Inde inutilem arbitramur subtilitatem *Hobbesii de cive c. 3. §. ult.* dum leges naturæ catenus duntaxat legum vim obtinere tradit, *quatenus in scripturis sacris oratione Dei sunt promulgatae; non autem quatenus sunt conclusiones quadam ratione intellectæ de agendis & omittendis.* Sane enim ex dictamine rationis non intelligitur solum, legum naturalium observantiam esse generi humano proficuum, sed & Deum velle ac jubere, ut mortales ad istarum normam actiones suas dirigant. Id quod ad essentiam legis sufficit. Quanquam & hoc reponi possit, leges naturales, etiam ut sunt dictamina rationis, non posse aliter quam per modum rationis concipi. Circa Grotianam definitionem l. 1. c. 1. §. 9. dum legem dicit obligare ad id, *quod rectum est*, notandum; ipsum supponere, dari aliquod justum & rectum ante legem & normam; adeoque legem naturæ rectum non facere, sed jam antea existens duntaxat significare. De qua hypothese quid sentiendum, supra à nobis fuit expositum. De cætero illud planum est, sub legibus comprehendi non solum, quæ ad justitiam proprie dictam pertinent, quæ ex obligatione perfecta aliis exhibenda dirigit; sed & quæ ad alias virtutes spectant, & in ipso agente terminantur. Qua

ratione leges contra ebrietatem, & alias intemperantiæ species, quæ ipsi patranti plurimum obsunt, ferri possunt & solent. Huc pertinet lex Zaleuci; *Si quis Locrensiū agrotans vinum merum bibisset, nisi jubente Medico, etiamsi ad pristinam valetudinem redisset, mors ei supplicium erat constitutum, quoniam non jussus biberat.* Apud *Ælianum* V. H. l. 2. cap. 37. quæ pœna tamen sine dubio nimis est rigida. Huc spectant quoque leges sumtuariæ, quæ modum præscribunt expensis in victum, vestes, ædificia, aliumque adparatum. In quas si quis peccaverit, nemini facit injuriam, cum eos sumtus de suo faciat. Neque tamen dubium, quin civis ad parsimoniam, quæ cuique maxime prodest, per leges adstringi queat.

§. 5. Cæterum cum in definitione legum dictum sit, illas à superiore proficisci, & in se habere vim obligandi; necessarium videtur hoc loco ostendere, quid obligatio sit, & unde oriatur, nec non quis obligationem recipere, & uti quis alterum obligare queat; seu quod eodem redit, unde sit, quod quis alteri pro imperio quid injungere possit. Obligationem igitur supra definivimus, per qualitatem moralem operativam, qua quis præstare aut pati quid tenetur (quando nempe obligationem consideramus, prout hæret in eo, qui obligatur. Secus atque *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 5. §. 27.* qui obligationem definit, prout est actus legislatoris, quo actiones legi suæ conformes eis, quibus lex fertur, necessarias esse indicat.) *Jcti Romani* vocarunt vinculum juris, quo necessitate adstringimur alicujus rei præstandæ. Injicitur enim per eandem velut frænum aliquod morale nostræ agendi libertati, ut in diversam, quam illa ducit partem tendere recte non possimus. Etsi per eam voluntas hautquidquam ita stringi queat, ut saltem de facto & suo periculo in diversa abire non detur. Quo sensu verum est illud *Arriani in Epicteto* l. IV. c. 12: *προαιρέσεως ἀλλοτρίας ἕδεις κύριος aliene voluntati nemo dominatur.* Porro licet multa alia voluntati, ut in alterutram partem vergat, momentum adferant; hoc tamen obligatio præ istis habet peculiare, quod ea velut naturali aliquo pondere voluntatem premant, quo remoto hæc ad indifferentiam suam ultro redeat: obligatio vero moraliter voluntatem afficiat, & peculiari quasi sensu eandem intrinsece imbuat, ut in suas actiones ipsa censuram exercere cogatur, ac malo seipsam dignam judicare, ni præscriptæ sese normæ reddiderit conformem. Quo ipso etiam sufficiens momentum obligationi inesse intelligitur ad flectendam voluntatem; quippe cum nihil sit, quod necessitatem quippiam agendi aut omittendi menti humanæ de futuro deliberanti afferre queat, præter cogitationes boni & mali, aliis aut nobis ex iis quæ facimus proventuri; siquidem sua voluntati libertas constare debet, ac tales edendæ sunt actiones, quæ agenti recte imputari possunt. Et in hoc præcipue obligatio differt à coactione, quod licet utraque ultimo metum aliquem ostendet; hæc tamen intrinsecus tantum voluntatem concutiat, & in electionem rei ingratae per solum sensum imminentiæ mali impellat: obligatio autem insuper efficiat, ut quis ipse adigatur agnoscere, sibi non immerito accidere malum, quod à proposito regula devianti est propositum, cum ultro eandem sequenti istud declinare licuerit.

§. 6. Quod igitur homo aptus sit ad recipiendam obligationem, una quidem causa est, quia voluntatem habet, quæ in utramque partem sese flectere, adeoque ad normam aliquam moralem se componere potest; secus atque illa entia, quæ ad uniformem agendi modum intrinsece sunt determinata. Ex quo consequitur, ut quatenus nulla ab extrinseco principio necessitas accessit, homo intelligatur liber,

liber,

liber, & habere potestatem agendi omnia, quæ per vires naturales ab ipso possunt effici. Quin & ubi sese ad aliquid semel determinavit, seu ubi quid elegit, ac secum constituit; in eo tamen decreto, quatenus consideratur ut ab ipsius voluntate profectum, haut quidquam tanta vis est, quin idem recte, quando lubitum fuit, mutare, aut tollere ipse queat; nisi extrinsecus accedat aliquid, quod voluntatem semel determinatam ac declaratam mutari prohibeat. Nam tunc homo, significato voluntatis suæ decreto, occasionem præbere potest, ut ab illo deinceps discedere fas ipsi non sit. Intelligitur autem mutatio in voluntate facta, non solum quando quis expressè significat, sibi prius placita jam desplicere; sed etiam cum quid fecit, quod cum priori voluntatis decreto stare non potest. Ex quo fundamento quoque deducenda sunt, quæ ab Jctis super *pœnitentia* traduntur. Si enim ultima & generalis causa quaeratur, quare in quibusdam actibus pœnitentia sit licita, in aliis minus, nulla reperitur alia, quam quia in quibusdam extrinsecus accessit vinculum, quod voluntatem semel declaratam prohibeat mutari; in reliquis autem voluntas intrinsecæ suæ libertati fuit relicta. Prius autem ut plurimum fieri suevit, quando alter ex ista voluntatis mutatione insigniter esset lædendus; adeoque inde occasio foret oritura socialitatem & amicitiam inter homines abrumpendi. Ex quali voluntatis significatione alteri jus quæsitum esse dicitur, per quod jam habeat facultatem aliquid ab altero exigendi, ut si id non præstetur, etiam vim adhibere possit, abs se aut superiore profectam, prout in naturali libertate; aut in civitate quis degit. Igitur quando ex declarata mea voluntate alteri jus non est quæsitum, ibi pœnitere mihi pro lubitu licet. Tunc autem jus nondum est quæsitum, quando à superiore, cui in nos imperium competit, alteri non est concessa facultas exigendi id, quod ab altero fuit significatum. Unde & hoc patet, quare leges positivæ ab illo, qui tulit, iterum abrogari possint: quia scilicet nemini ex illis tale est jus quæsitum, cujus vis exigere is possit, ut illæ leges perpetuo maneant. Etsi non paucae civitates per jusjurandum in leges conceptum earundem mutabilitatem tollere instituerint. Imo si vel maxime talis clausula sit addita, posterius decretum isti repugnans irritum fore, mutari nihilominus poterit, modo per eam clausulam nemini sit jus quæsitum. Absurdum enim est, per statutum præcedens statutum futurum velle frustrari. Absoluta quippe potestas seipsam constringere nequit, neque quod natura est revocabile figi potest. Vid. *Cicer. ad atticum 3. ep. 23.* Apud *Thucydidem l. 2.* Athenienses mille talenta in arce reponunt, capitis pœna indicta, si quis suaderet aut decerneret, ut in alios usus ea pecunia converteretur, nisi hostes classem urbem aggrederentur. Et tamen iidem ex defectione Chiorum metu perterriti eam legem deinceps antiquant, apud *Eundem l. 8.* Quando autem principes constitutionibus quibusdam expressè addunt; licet peculiari rescripto quid illis adversum jussissent, ei tamen à magistratibus aut iudicibus non esse parendum: id quod eum habet effectum, quasi istas abrogare ipsi nequeant; sed potius significant, posteriora rescripta non esse seria, aut sibi per imprudentiam excidisse. Quandoque etiam subtili hac arte procacium petitorum importunitatem amoliantur, quibus aperte negare non sustinebant. Add. *l. 2. c. 2. C. si ex rescripto nuptiæ petantur.* Accurate tamen distinguendum inter ipsam legem positivam, & jus illud, quod occasione ejus legis est quæsitum. Illa abrogari à legislatore iterum potest, manente,

nente tamen jure, quod occasione legis, quam diu illa duravit, fuit partum. Nam simul cum lege omnes ejus effectus antegressos tollere, iniquissimum foret v. g. Si in civitate lex sit; *uti paterfamilias super re sua legasset, ita jus esto*; sane licebit legislatori eam testandi licentiam circumscribere, & constituere, ut deinceps omnes hæreditatis ex intestato defærantur. Iniquum tamen foret, bona per testamentum adquisita illis adimere, qui hæreditates creverant, priori lege adhuc subsistente. Huc pertinet etiam, quod Bonifacius VIII. Papa in odium Philippi Pulcri Regis Galliarum omnes indulgentias Gallis per suos antecessores concessas annullavit; quod factum merito irridet *Henr. Stephanus Apol. pro Herodoto c. 40.* Sed & separandi sunt à legibus alii actus, qui à summis imperantibus suscipiuntur, ne quis credat, omnes eorum legitimas donationes, alienationes, & conventiones posse ab ipsis, aut eorundem successoribus retractari. Nam per tales actus aliis jus quæsitum est, quod invitis eripi non debet. Inde adparet, quando quis suo juri renunciat: non necessarium esse expresse addi; nihil ab ipso aut hæredibus contra illam cessionem tentatum iri, aut si quid tentatum fuerit, id pro irritato & nullo esse habendum. Nam cum ejusmodi cessione juri quis suo in rem aliquam sese penitus abdicet, idque in alium translatum profiteatur, etiam citra illam clausulam intelligebatur, illum nullo cum effectu deinceps circa illam rem disponere, in quam eidem nihil juris amplius competit. Ex eadem ratione, quia vivo testatore ex testamento nemini adhuc jus est quæsitum, testamentum licet mutare, etiam ubi talis clausula sit addita; ne posterius testamentum valeat. Nam hæc illud quidem efficit, ut posterius non serâ voluntate profectum præsumatur: si tamen illa clausula posteriori testamento revocata sit, prius utique nullum erit. Sic & regulariter, si inter instrumenta dispositionum & conventionum super eadem re pugna deprehendatur, posteriori derogabit.

§. 7. Ex dictis quoque colligi potest, quare quis sibi ipsi nequeat obligari, seu quare quis secum conventionem inire, aut sibi quid promittere nequeat, quod non nisi seipsum spectat. Scilicet cui per obligationem jus quæritur, hoc ipsi remittere est integrum, ubi in fraudem tertii id non cedit. In hoc autem casu idem est obligans & obligatus, seu cui jus quæsitum est, & qui obligatur. Ergo si vel maxime quis se ipsum sibi obligare destinaret, frustra tamen id est, cum liberare se arbitrio suo citra præstationem alicujus rei possit. Id quod qui potest, jam actu ipso liber est. Adde, quod nulla ejusmodi obligationis est futura utilitas, cum nec præstando quid alicui accedat, nec intermittendo decedat, quando quis ipsi sibi dat aut denegat. Add. *Sen. de beneficiis l. V. c. 7. seqq.* Quando autem dicitur, v. g. quemlibet obligari ad se ipsum conservandum, sensus iste est, obligationis illius homini inhærentis exercitium in ipso homine terminari. Quæ tamen ad Deum legis naturalis autorem refertur, tanquam illum, cui ejus obligationis exercitium exigendi, ejusdemque neglectum vindicandi jus sit. Adeoque hætenus homo seipsum conservare tenetur, quatenus Dei servus, & societatis humanæ pars est, cui sese utilem jussu DEI præstare, debet. Sicuti & dominus servum, & civitas civem recte plectere potest, si se ipsum ad labores & debita munia inaptum reddiderit. Atque hoc, quod nemo seipsum sibi possit obligare, procedit non solum in personis singularibus, sed & in integris cœtibus atque societatibus. Quod autem aliqui tradunt, interdum hominem sibi ipsi

jurare

jurare, puta, quod hoc vel illud sit omiffurus, in quod ipsum pravus adpetitus rapit, id aliquatenus rationem voti habet, cujus exactio penes Deum est. Conf. *Felden* ad *Grot.* l. 2 c. 13. §. 1.

§. 8. Altera autem causa, quare voluntati hominis, ad normam sese componere idoneæ, eadem præscribi possit cum hoc effectu, ut eam sequi utique teneatur, est, quod is à potestate superioris non sit immunis. Hæc duo faciunt, ut homo sit capax obligationis, ex principio extrinseco accedentis. Nam ubi alicujus agentis vires per naturam ad uniformem agendi modum sunt alligatæ, ita ut motu intrinseco in diversum nequeant discedere, actio physica, non moralis producitur, quæ ex necessitate potius, quam ex obligatione provenire dicitur. Ubi vero quis neminem agnoscit superiorem, nullum ad est validius principium extrinsecum, quod interiori libertati frænnum possit injicere. Et si maxime is in agendo certum modum observet, & à quibusdam actionibus constanter absteat; id non ex obligatione aliqua, sed proprio ex beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, ut ille obligationis sit capax, qui & normam præscriptam potest cognoscere, & voluntatem habet intrinsece liberam, & in diversa flexilem; quæ tamen, ubi norma per superiorem fuerit imposita, sentiat ab eadem sibi non esse discedendum. Quali natura hominem esse præditum patet.

§. 9. Introducitur autem obligatio in animum hominis proprie à superiore, i. e. tali, cui non solum sint vires malum aliquod repræsentandi contranitentibus; sed & cui justæ sint causæ, quare postulare queat, ex suo arbitrio voluntatis nostræ libertatem circumscribi. Talia enim ubi in aliquo fuerint, postquam quid velit, simulque quid voluntati ipsius parentes boni, renitentes mali maneat, significavit, necessum est in facultate rationis compote oriri metum reverentia temperatum; illum quidem ex ipsius potentia, hanc autem ex consideratione causarum, quæ etiam remoto metu, & per modum consilii sufficere debebant ad ipsius voluntatem amplectendam. Unde arbitramur jus injungendi alteri obligationem, seu, quod eodem recidit, jus alteri imperandi, legesque præscribendi oriri à solis viribus, neque etiam ab ὑπεροχῇ aut præstantia naturæ. Equidem solæ vires contra inclinationem meam eo me possunt permovere, ut malim alterius voluntati tantisper parere, quam ejusdem vim experiri. Isthoc tamen metu remoto nihil obstat, quo minus meo potius, quam ipsius arbitrio agam. Et ubi quis nil nisi vim potest allegare, quare ego ad ipsius arbitrium me debeam componere; nihil prohibet, ubi rationibus id meis conducere judicavero, omnem viam tentare, excussa istius vi, libertatem meam vindicandi. *Terentius Adelph.* Malo coactus qui suum officium facit, dum id rescitum iri credit, tantisper cavet: *sinsperat fore clam, rursus ad ingenium redit.*

§. 10. Quo loco expendi merentur, quæ tradit *Hobbes* de *Cive* c. 15. §. 5. In regno Dei naturali jus regnandi, & puniendi eos, qui leges suas violant, esse à sola potentia irresistibili. Idque hoc modo probare satagit. *Fus omne in alios vel est à natura, vel à pacto. A natura id jus derivatur, eo ipso quod per naturam non est sublatum. Cum enim per naturam jus esset omnibus in omnia, unicuique jus erat in omnes regnandi ipsi natura coævum. Id tamen inter homines abolitum ob mutuam metum ex æqualitate virium resultantem, quæ bellum erat paritura generi humano exitiosum. Quod si quis ceteros potentia in tantum antefisset, ut resistere ei ne omnes quidem conjunctis viribus potuissent, ratio quare de jure à natura sibi*

concesso decederet, nulla omnino fuisset. Mansisset igitur ipsi jus dominii in ceteros omnes propter potentia excessum, qua se & illos conservare potuisset. Is igitur, quorum potentia resisti non potest, & per consequens Deo omnipotenti, jus dominandi ab ipsa potentia derivatur. Enimvero in his non unum est, quod censuram mereatur. Nam primò nescio an satis cohæreant illæ locutiones; jus imperandi ex solis viribus est à natura concessum; & idem jus à natura derivatur, eo ipso quod à natura non sit sublatum. Alias enim non statim quod à me non est sublatum, illud à me est concessum. Et cum non sublatum & concessum esse unum & idem non sit, videri possit ab alio principio, quam à natura, jus illud esse concessum. Deinde id principium, natura dedit jus omnibus in omnia, dextre est explicandum. Jus ipsi est libertas quam quisque habet facultatibus naturalibus utendi secundum rectam rationem. Sensus igitur sanus dicti principii hic erit. Per naturam, i. e. remota omni lege, cuique licet viribus suis naturalibus uti, contra quemcunque sua cuique ratio easdem adhibendas dicitur, & quidem ad sui conservationem. Atqui ex hoc non consequitur; per solas vires naturales posse alteri obligationem proprie dictam injungi. Diversa quippe sunt cogere, & obligare. Illud solis viribus naturalibus potest effici; hoc vero nequaquam. Nam ex mente *Hobbesii* in statu naturali uti jus est alios cogendi; ita alii cogentibus jure resistunt. Atqui cum jure resistendi obligatio simul stare non potest. Obligatio enim præsupponit tales causas, quæ intrinsece hominis conscientiam ita afficiant, ut ex propriæ rationis dictamine judicet, non recte adeoque non jure sese resistere. Et quanquam contra rationem sit, incassum contra vires superioris tendere, & hoc modo sibi gravius malum arcessere; (*Pindarus Pythior. od. 2. ποτι κέντρον δε τοι λακτιζεμεν τελεθει ὀλισθηρὸς ὁίμος*, contra stimulum calcitrare est lubrica via:) remanet tamen jus omnes vias tentandi, si qua etiam per vim alterius vis possit excuti, aut subterfugio eludi. Id quod itidem cum obligatione proprie dicta, & quæ à *Grotio* passim extrinseca opponitur, nequit consistere. Adeoque per nudam vim non ipse jus resistendi, sed tantum ejusdem exercitium extinguitur. Declarari potest res exemplo brutorum, quibus cum homines in statu ex lege vivimus. Quæcunque eorum viribus superare possumus, subjugamus, & servitio nostro admoveamus. At si qua vim nostram effugere potuerint, nemo injuriam sibi ab ipsis factam queritur. Nec est, quod quis regerat, bruta obligationis non esse capacia, adeoque non nisi sola vi posse stringi. Nam & ipse *Hobbes. de Cive. c. 8. §. 2.* agnoscit, bello captum, obligationis utique capacem, quousque solis vinculis naturalibus coercetur, nulla obligatione contineri, priusquam pactum & fides intercesserit, adeoque talem sese captori per fugam subtrahere, aut etiam vi in eundem insurgere posse, quamprimum commodam occasionem nactus fuerit, *Seneca de Ira l. 2. c. 11. Ita natura constituit, ut quod alieno metu magnum est, suo non vacet.* Ne nunc dicam, quod illud axioma *Hobbesianum* natura dedit jus in omnia, absurde & nullo sensu ad Deum adplicetur. Quomodo enim Deo natura aliquid dedisse potuit, cum natura sit vel ipse Deus, vel opus Dei? Ex hisce igitur rationibus, & quia non satis dignum id bonitate divina videtur, hautquidquam jus dominandi, seu imperium Dei, quatenus notat vim imprimendi obligationem animis hominum, ex sola & nuda ipsius omnipotentia derivandum arbitramur. Quæ porro ab ipso ex Sacris Literis proferuntur, isthanc thesin non adstruunt. Quando Deus ad potentiam suam provocat, circa calamitates *Jobo* immisissas, ex

eo non consequitur, Deo nullum jus in creaturas competere, nisi ex nuda ipsius potentia. Quin ipse Jobus initio recte agnoscebat; quo jure Deus ipsum bonis, atque liberis spoliasset. *Dominus dedit, inquit, Dominus abstulit* q. d. Quare suum pro arbitrio non repeteret, qui id precario duntaxat concessit? Add. *Seneca ad Polyb. c. 29.* Verum ubi superante ægritudine cum Deo expostulare institueret, recte Deus retundendæ contumaci querelæ potentiam suam allegat, postquam iste alias imperii divini rationes æstimare neglexerat. Quemadmodum cæteris contumacibus subditis facere solemus, ut quando rationes audire detrectant, vim ipsis ostentemus; ut videant, stultos se quoque, non malos duntaxat esse, qui nobis cornua obvertere audeant. Sic si quis queratur, quod bonis mala, malis bona eveniant; ubi genuinas ejus rei causas agnoscere detrectat, ei demum ultimo loco potentia divina occinitur; quasi diceremus, quia tibi utique credis injuriam fieri, abi, & pugna contra Deum. Ex iisdem quoque adparet, male *Hobbesium* inferre, obligationem ad præstandam Deo obedientiam incumbere hominibus propter imbecillitatem. Nam hæc sola facere potest, ut quis stultum judicet, obsequio gravius malum non redimere: non autem per eandem adimitur jus, quo minus quis & desiderare, & omnem movere lapidem possit, ut alterius vim liceat effugere. Quod jus tamen vera obligatio omnino excludit. Neque sequitur, duorum omnipotentium neuter potest alteri obligari, ergo ideo tantum mortales Deo obligantur, quia non sunt omnipotentes; si vel maxime antecedens extra dubitationem positum esset. Ne nunc dicam, duos omnipotentes citra contradictionem poni non posse. Neque hoc solo argumento jus suum adversus Saulum assertum ibat Salvator noster, quod durum ipsi foret contra stimulum calcitrare, *Actor. 9: 5.* sed insana duntaxat ausa ipsius arguebat. Neque enim hac una ratione Ananias sub signa Christi vocabat Paulum, quod supra vires ipsius esset positum eam religionem subvertere. Eo diligentius autem illud dogma confutandum fuit, quo periculosos feroces homines eodem abuti possunt. Apud *Thucydidem* l. V. legatus Atheniensium: *ingenio utimur omnium hominum, ut quibus pravaleant, eis imperent. Eam legem neque nos primi tulimus, neque lata primi usi sumus: sed jam ante solitam accepimus, utimurque ea in perpetuum permansura.* *Dionysius Halicarn.* l. I. *Φύσεως γὰρ δὴ νόμος ἅπασιν κοινὸς, ὃν ἔδειξεν καταλύσει χρόνος, ἀρχεῖν αἰεὶ τῶν ἡττοῦνων τοὺς κρείττονας.* *Sempiterna & communi omnibus lege receptum est, inferiores parere præstantioribus.* Apud *Plutarchum* *Camillo* πρεσβύτατος νόμος, antiquissima lex Brenno vocatur, ὃς τῶ κρείττονι τῶ ἡττοῦνων δίδωσιν, ἀρχόμενος ἀπὸ τῆ Θεοῦ, καὶ τελευτῶν εἰς τὰ θνητὰ. καὶ γὰρ τούτοις ἐκ φύσεως ἐνεσιν, τὸ ζητεῖν πλεον ἔχειν τὰ κρείττονα τῶν ὑποδεσέρων. que fortibus res largitur ignavorum, ducta à Deo, & adbruta usque terminans. Nam & his natura comparatum est, ut præferri imbecillioribus velint præstantiora. Apud *Livium* l. 5. c. 36. brevius: *Omnia fortium virorum esse.* Gemina sunt, quæ differit *Callicles* apud *Platonem* *Gorgia.* Ubi præsupponit, plerumque contraria inter se esse naturam atque legem. Nam v. g. natura turpius esse injuriam accipere, utpote πάτημα ἐν ἀνδρὸς, ἀλλ' ἀνδραπόδος, passionem non viri, sed mancipii; & tamen lege turpius esse injuriam inferre. Idque legislatores, quippe multitudine viribus inferiores, constituisse, & laudes, ac vituperationes ita disposuisse, ne potentiores qua in re excedere eos possint; ἢ δέγε (αἶμαι) φύσις αὐτὴ ἀποφαίνει ὅν, ὅτι δίκαιόν ἐστι τὸν ἀμείνω τὸ χεῖρονος πλεον ἔχειν, καὶ τὸν δυνατώτερον τὸ ἀδυνατωτέρω. *Natura vero ipsa,*

veluti puto, demonstrat æquum esse, ut præstantiores potentioresque omnia cæteris habeant superiora. Inde quod Xerxes contra Græcos, Darius contra Scythas ex eo prætexto copias duxerint, hoc ipsos fecisse κατὰ νόμον τὸν τῆς φύσεως juxta legem naturæ. Reprehendit quoque generosorum adolescentum spiritus ea doctrina (de justo opprimi: contra si quis ista legum vincula abrumpat, in eo ἐκλάμπειν τὸ τῆς φύσεως δίκαιον, exsplendescere jus illud naturale. Sic Herculem neque emptos, neque donatos Geryonis boves abegisse, ὡστὶς ὄντος τῆ δίκαιῆς φύσει, καὶ βῆς, καὶ τ' ἄλλα κτήματα εἶναι πάντα τῆ βελτιόνος τε καὶ κρείτονος τὰ τῶν χειρόνων τε καὶ ἡττόνων. Utpote naturali ipso jure dictante, ὅ boves, ὅ cætera omnia que ab hominibus possidentur, illius, qui præstantior sit atque valentior, esse debere. Scilicet hoc Itachus velit, & magno mercetur Atridæ. Faciliori cum temperamento admitti potest illud Plutarchi Pelopida. Ὁ πρῶτος καὶ κυριώτατος νόμος, τῷ σώζεσθαι δεομένῳ, τῷ ζῆν δυνάμενον, ἄρχοντα κατὰ φύσιν ἀποδίδωσι. Prima & antiquissima lex naturæ ei, cui salute opus est, imperatorem illum, qui valet conservare, præficit.

§. II. Sunt alii, qui originem imperii, seu potestatis obligationem alteri injungendi deducunt ex ὑπεροχῇ seu eminentia naturæ, quam solum ad istam actu generandam sufficere tradunt. Argumentum petunt ex ipsa hominis natura, in qua penes mentem tanquam partem præstantissimam est τὸ ἡγεμονικόν, sive vis directrix. Quam in rem allegatur locus Cicer. Tuscul. l. 3. Itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis Latini, cum exisse de potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur, aut libidine, aut iracundia. Aristoteles quoque adducitur, qui judicat, si quis reperiatur omnibus virtutibus antecellens eum regem esse constituendum. Dei autem naturam eminentissimam mereri venerationem, si vel maxime mundum ille non condidisset. Imo istam naturæ eminentiam insuper volunt tribuere ἀνυπευθύναν; eamque ob causam, si homo brutis, quibus excellit, secus quem decet utatur, impune id ipsi esse, nec illa super dura tractatione posse queri. Qui enim jure cum altero contendit, illum sese eatenus cum eo comparare, & velle eadem lege cenferi. Id quod non licet naturis adeo dignitate differentibus, ut altera alterius causa facta dici possit: Deumque ob illam naturæ præstantiam jus hominis in bruta declarasse. Unde si quis pecude sua abutens à magistratu coercetur, id non fieri in favorem bruti, sed ob alios cives quorum sæpe interest, ne quis re sua male utatur. Sic corpus non posse queri, si mentis imperio laboribus atteratur, quippe cum mens præ corpore excellat. Enimvero ex sola naturæ ὑπεροχῇ jus injungendi obligationem alteri, qui principium gubernandi seipsum in se habet, oriri, nobis nondum persuadetur. Nam neque semper naturæ præstantia involvit aptitudinem gubernandi alium inferiori natura præditum: neque diversi gradus imperfectionem in substantiis naturalibus statim subordinationem, & dependentiam unius ab altera habent conjunctam. Cum enim is, cui obligatio est imponenda, in seipso habeat principium regendi suas actiones, quod ipse sibi sufficere judicare potest; non adparet ratio, quare statim propriæ conscientiæ dictamine convictus debeat intelligi, si suo potius, quam alterius, cui natura præstantior, arbitrio agat. Inde etsi impia sit Epicureorum opinio, quod traderent, Deos felicitate sua summa cum pace frui, longe semotos ab omni cura rerum humanarum; quique nec bene promeritis hominum capiantur, nec ob prava ab iisdem acta ira tangantur; recte tamen istis positus inferebant, inanem more omnem religionem ac metum deorum. Cur enim quis illum colat, qui ipsi nec

nec prodesse potest & vult, nec obesse? Nam admirationem quidem tam nobilibus essentia contemplatio excitare potest, obligationem non potest. Christiani genios natura humana nobiliores dari credimus; quorum tamen imperium in homines nulli agnoscimus; *Apocalyps. XXII. 9. Marcus Antoninus l. VI. §. 44. Si Dii de nulla profus re consilia ineunt, quod tamen impium est credere, quorum tunc immolemus, supplicemus, iuremus, alia faciamus singuli, tanquam si Deos praesentes & conversantes nobiscum habeamus. Cicero de Natura Deorum l. 1. Fuerunt, qui omnino nullam habere consenserent humanarum rerum procuraciones Deos. Quorum si vera sententia est, quo potest esse pietas? quae sanctitas? quae religio? Haec enim omnia pure ac castè tribuenda Deorum numini ita sunt, si animadvertentur ab iis, & si est aliquid à Diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Dii neque possunt nos iuvare, nec volunt, nec curant omnino, nec quid agamus animadvertunt, nec est, quod ab his ad hominum vitam permanare possit: quid est, quod ullos Diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem fictæ simulationis sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest, cum qua simul & sanctitatem & religionem tolli necesse est: quibus sublatis, perturbatio vitæ sequitur & magna confusio. Item: Quæ pietas ei debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum sit, ei deberi potest? Idem l. 2. de Nat. Deorum. Jupiter dicitur à majoribus nostris optimus maximus: & quidem ante optimus, i. e. beneficentissimus, quam maximus; quia majus est, certeque gratius prodesse, quam opes magnas habere. Ovidius de Pontol. 2. El. 9. Nam quid erit, quare solio dignemur honore Numina, si demas velle iuvare Deos? Quod de brutis adfertur, ad rem nihil facit. Illa enim non obligatione tenentur, sed sola vi, aut pabuli illecebra. Neque vero aliquid naturæ contrarium essent factura, siquidem humanum jugum excussum irent. Animam corpori imperare non citra figuram dicitur. Nam imperium proprie in diversa supposita intelligitur; & propter physicam combinationem, non vinculo aliquo morali, corpus animæ est obnoxium. Denique si rex per liberam electionem sit constituendus, præstantissimo utique diadema fuerit imponendum. Quo sensu recte se habet illud Cyri apud Plutarchum in Apobst. Ἄρχειν μηδεν προσήκειν, ὅς ἔ κρείτων ἐστὶ τῶν ἀρχομένων. Imperare neminem decere, qui non præstantior sit subjectis. Et ita quoque capienda sunt, quæ Socrates disputat ap. Xenophontem memorab. l. 3. p. m. 48. 9. Verum imperium iste habebit non jure ex sola præstantia enato, sed quod consensu eligentium fuit collatum.*

§. 12. Quæ cum ita sint, omnino agnoscendum est, non solas vires sufficere, ut mihi ex alterius voluntate obligatio nascatur; sed accedere insuper oportere, ut aut ab isto insignia quædam bona sint in me profecta, aut ut ipse ultro in ejusdem directionem consenserim. *Plinius Paneg. Non uti inter pecudes, sic lex natura potestatem & imperium valentioribus dedit.* Nam uti naturaliter non potest non illi quis conciliari, abs quo multa bona accepit; ita si constiterit eundem & bene mihi velle, & rectius, quam ipse valeam, mihi prospicere posse, simulque idem actu mei directionem sibi vindicet, nil adparet rationis, quare imperium istius detrectare velim. Idque eo magis, si etiam id ipsum, quod esse potuerim, eidem in acceptis referam. *Act. 17: 24. seqq.* Et qui homini dedit, ut libere possit agere, quare non is jure suo aliquem sejus libertatis particulam circumscribere queat? Qui vero ultro in alterius imperium consensit, is proprio declarat facto placitum sibi suum esse sequendum. Et si ut ex consensu nascatur imperium legitimum, necessum sit, ut ne per novam illam subjectionem præjudicetur juri tertii alicuius,

jus, rite fundato, & ut uni fas sit talem habere subiectum, & alteri talem habere imperantem. Ex hisce duobus fontibus manare arbitramur vim obligationum, quæ intrinsecum velut vinculum voluntatis nostræ libertati injicere intelliguntur. Enimvero quia naturalis humanæ voluntatis libertas nullo morali vinculo extinguitur, ea quoque in plurimis mortalium est animi levitas aut malitia, ut istas imperii rationes insuper habeant: igitur aliud accedere oportet, quod validiore momento enormes libidines, quam pudoris & decori sensus, premat. Idque eo magis est necessarium, quod pleraque hominum malitia aliis damno vergit. Nam alias facilius sibi quisque poterat relinquere, si nemo peccando, nisi sibi noceret. Istum porro effectum nihil habere deprehendimus, præter metum mali alicujus, ob violatam obligationem infligendi ab aliquo valentiore, cujus intererat ab ista non fuisse discessum. Sic ut demum ultima velut firmitas obligationibus accedat à vi, utque qui earundem observationem procurare velit, tanta sit potentia instructus, domestica, aut ab aliis collata, ut grave aliquod malum detrectantibus inferre possit. Inter pravos quippe precario imperat, qui impune potest contemni. Illius contra hominis imperium firmo stat talo, qui iustum illius gerit titulum, & tantum semper virium adparatum ex suo nutu pendentem habet, quo quosvis immorigeros coercere possit. *Sophocles Ajace flagellifero.*

& γὰρ ποτ' ἐπ' ἀν' ἐν πόλει νόμοι καλῶς φέροντ' ἀν', ἐνθα μὴ καθεσῆκοι δεός· ἐπ' ἀν' στρατὸς γέ σωφράνος ἀρχοῖτ' ἐτι, μεδὲν φόβος πρόβλημα μετ' αἰδῆς ἔχων. *Non enim unquam in civitate leges bene se habebunt, si absit metus; Neque exercitus moderatio imperio regi poterit, si nullum metus aut pudoris munimentum habeat.* *Arriani Epictetus l. I. c. 29.* ἀνθρώπος ἀνθρώπου κύριος οὐκ ἔστι, ἀλλὰ θάνατος καὶ ζωὴ, καὶ ἡδονὴ, καὶ πόνος. ἐπεὶ χωρὶς τῶτων, ἀγαγέ μοι τὸν καίσαρα. καὶ ὄψει πῶς ἐυσαδῶ. *Homo hominis dominus non est, sed mors & vita, voluptas & dolor. Nam absque his adduc mihi Casarem, & videbis, quam sum constans.* Ex dictis temperari debet, quod quidam nimis crude protulerunt, jus esse id, quod validiori placuit. Scilicet finem suum externum vix assequuntur leges, ni viribus sint fucinæ, quæ invitis quoque fibulam injicere possint. Sicut Solon, uti ipse prædicabat, res confecit maximas, ὁμοῦ βίλην τε καὶ δίκην συναρμόσας, simul vim, & jus copulans. *Plutarchus Solone.* Et nihil efficacius in rebus humanis, quam quod Scylla de Minoë dicebat apud Ovid. *Metam. 8.* causaque valet causamque juvantibus armis. Nam quod de lætitia conscientie ex impletionem officii, & tormentis ac vellicationibus internis, quæ scelera consequuntur, pii agnoscimus, id ipsum ex viribus Dei omnipotentis provenit, cui facillimum per semetipsum plectere, qui aliorum hominum potentiam contemnunt. *Juvenalis sat. 13.* Cur tamen hos tu Evasisse putes, quos diri conscia facti mens habet attonitos, & cæco verbere cadit. *Occultum quatiente animo tortore flagellum? Pæna autem vehemens & multo sevirior illis, Quas aut Caditius gravis invenit, aut Rhadamentus, Nocte dieque suum gestare in pectore testem.* Et sane totius generis humani quam maxime interest, abs nemine indubium vocari; tribunal divinum, corruptioni impenetrabile, subeundum esse etiam illis, qui fiducia virium, astutiæque aut corruptelarum officii negligentes fuerunt. Quo spectat illud apud *Plutarchum adversus Colotem.* Facilius urbem condi sine solo posse puto, quam opinione de diis penitus sublata civitatem coire aut constare. Hisce igitur fundamentis nititur potestas eorum, qui aliis efficaciter leges sunt præscripturi.

§. 13. Cæterum ut lex vim suam directivam in animis hominum queat exferre,

rere, in eo, cui illa fertur, requiritur cognitio tum legislatoris, tum ipsius legis. Quomodo enim obedientiam præstare quis possit, si neque cui parere debeat, neque ad quid teneatur, noverit. Ubi tamen sufficiet semel id cognovisse. Nam si quis semel cognitum oblivioni tradat, ideo obligatione hautquidquam solvitur; cum bene posset meminisse, si, quod debebat, parendi studium habuisset. Et legislatoris quidem cognitio neminem facile fugere potest. Legum namque naturalium eundem esse autorem, qui totius universi, nemo ignorabit, qui ratione uti noverit. Multo minus legum civilium lator civi obscurus esse potest; quippe cum ille vel expresso civium consensu constituatur, vel tacito, dum eadem quoquo modo se subjiunt. Porro lex naturæ quomodo ex contemplatione humanæ conditionis cognoscatur, alibi exponetur. Civiles autem leges per promulgationem, factam publice ac perspicue, subjectis innotescunt. In qua de duobus constare debet, tum quod leges procedant ab eo, qui summum in civitate habet imperium; tum quæ sit legis sententia. Prius cognoscitur, quando ipse, qui summo gaudet imperio, legem vel voce sua promulgat, vel per eos, qui sunt ab ipso delegati. Hi quin autoritate summi imperantis leges promulgent, dubitandi nulla est causa, si constat, eos communiter ab imperante ad declarandam ipsius voluntatem abhiberi; si in usum judiciorum istæ leges deducantur; sique nihil contineant, quod summæ istius potestati derogat. Neque enim credibile est, ministrum quempiam pro decreto principis diu duraturo venditaturum, quod tale non est, aut ejusmodi munus ultro sibi arrogaturum: cum ejusmodi conanti nulla sit spes latendi, aut pœnas tam protervi ausi estugiendi. Ut autem sententia legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit, quanta fieri potest perspicuitate uti. Secus ac Caligula minutis literis ex edito loco leges conscriptas proponebat. *Dio Cassius l. LIX. in excerptis Peverescianis.* Si quid in legibus obscurum videatur, ejus declaratio petenda erit à legislatore, aut illis, qui ad jus secundum illas dicendum publice sunt constituti. Horum enim est, leges ad singulos casus, observata recta interpretatione, adplicare, seu factis singularibus propositis declarare, quidnam circa illas legislator disposuerit. *Conf. Hobbes. de Civ. c. 14. §. 11. 12. 13. & Leviath. c. 26.* Cæterum hoc loco & illud monendum, qui contendunt, ad hoc ut leges subditos in conscientia obligent, requiri consensum populi, id neque de legibus naturalibus verum esse, neque de civilibus monarcharum aut optimatum, nisi ubi in pacto inter imperantes & cives ita conventum est; nec nisi de consensu implicito, quatenus qui in alicujus imperium consensit, eo ipso in omnes actus istius imperii consensisse intelligitur. Et si hoc sane utilissimum sit ad subditorum ultroneum obsequium eliciendum, si consentientibus & adprobantibus ipsis leges ferantur, ejusmodi cumprimis, quæ in mores eorumdem abire debeant. Et huc pertinet illud Periclis apud *Xenophontem apothnem. l. 1. πάντα μοι δοκεῖ, ὅσα τις μὴ πείσας ἀναγκάζει τινὰ ποιεῖν, εἴτε γράφων, εἴτε μὴ βία μᾶλλον ἢ νόμος εἶναι. omnia, que quispiam non per suatum quempiam sive in scriptis, sive non scriptis impellat agere, potius vis mihi esse videtur, quam lex* *Conf. Sandersonus de oblig. conscient. prælect. 7 §. 22. seqq.*

§. 14. Porro uti in eo, qui alterius actiones per leges est directurus, duo requiruntur; tum ut ipse intelligat, quid alteri præscribi conveniat; tum ut vires habeat malum aliquod repræsentandi, si ad præscriptum is sese componere neglexerit; (ponimus in, eo cui lex fertur, esse facultatem & libidinem mandato

dato

dato contraveniendi:) ita quælibet lex ex duabus partibus constare intelligitur. Per unam definitur, quid faciendum, quidvé omittendum: per alteram significatur, quod nam malum præceptum intermittenti, & interdictum facienti sit propositum: eaque pars solet vocari *sanctio*. De qua ut paulo latius disquiramus, ansam præbet *Rich. Cumberland de legib. nat. prolegom. §. 14. & c. 5. §. 40.* dum præter communem Jctorum sententiam non pœnis solum, sed & præmiis leges, & quidem magis principaliter quam pœnis sanciri tradit. Imo de sanctione legis naturalis ait; impossibile esse, ullis signis naturalibus hominibus apertius & efficacius suadere, aut cum autoritate judicare hoc à rectore universi imperari, quam si perpetuis & naturalibus præmiis tales actus ab eodem decorentur. Licet enim in sanctione legum ab hominibus usurpentur conceptus negativi, ac verba eos referentia: tamen in natura rerum quod eos ad agendum impellit esse bonum illud positivum, cujus adquisitio aut retentio ex amolitione causarum illi contrariarum speratur. Privationes & negationes voluntatem humanam non movere; nec alia ratione fugam mali illius esse objectum, quam quatenus conservationem alicujus boni connotat. Quicquid virium tribui solet pœnis malisvé naturalibus ad excitandos homines in eorum fugam, id totum resolvendum esse in vim impulsivam aut attractivam illorum bonorum, quibus à pœnis aut malis privarentur. Ea omnia, quæ ob mortis aut egestatis fugam fieri dicuntur, magis proprie ex amore vitæ & opum fieri dicenda esse. Nullum esse morti locum, nisi vita præcessisset, nec posse illam metui, nisi hæc prius expeteretur. Naturam rerum magis movere affectus boni præsentis amore, aut futuri spe, quam mali odio, metuvè; ac bona adpeti non propter oppositam eis privationem, sed propter intrinsecam eorum convenientiam cum natura nostra. Leges civiles magis stabiliri a fine earum, qui est bonum publicum, cujus pars aliqua singulis bonis civibus communicatur; quam per pœnas, quas minantur, quarum motu tantum moventur pauci pessimique. Hactenus *Cumberland*. Circa quæ illud primo observandum est; si sub sanctionis vocabulo etiam bona & præmia legis observantiam frequentia comprehendere velimus, requiri ut ista bona ex observantia legis promanent, & hac velut redimantur. Jam autem adparet, non omnia quæ obtinemus bona per observantiam legum nobis conciliari, eoque isthæc in rationem præmiorum venire non posse. Sic vitam nostram & nosmetipsos una cum omnibus facultatibus naturalibus, quas possidemus, non obtinemus tanquam præmium servatæ legis; sed divina bonitas ista nobis velut gratis contulit, antequam de lege implenda cogitare possemus. Quarum duratio ex intrinsecis substantiæ viribus proveniens, itidem ex observantia legis non derivatur, sed beneficium creatoris est; qui *solem suum oriri facit super bonos & malos; & pluviam cadere patitur super justos & injustos*. Sic & quæ labore & industria propria quis acquirit, directe & principaliter non legis observantiæ, sed Creatori, qui vires largitus est, & sibi in acceptis refert. Ast hic per leges effectus obtineri potest, ut & tuta nobis præstentur, quæ liberali vel donatione Creatoris habemus, aut propria industria acquisivimus, adversus incursum aliarum creaturarum, quæ illa lædere aut perdere possent; & ut bona nostra multis modis augeantur. Hæc ergo sola, in quantum penes legislatorem est ea præstare, rationem præmiorum possunt habere, quæ etiam ut efficaciam habeant animos ad obsequium legum disponendi

ponendi, à legislatore significandum est, istum effectum ex ea causa secuturum. Deinde & hoc observandum, etsi voluntas ad agendum moveri possit, ostentato bono ex actione proventuro; id tamen non statim necessitatem adfert faciendi, ni pœnæ comminatio adjecta sit, quæ non agentem mansura sit. Adeoque quod bonus effectus ex actione aliqua naturali consecutione provenit, id quidem indicium effusissimæ in Creatore bonitatis est, lubenter istud boni in nos conferre volentis, & ad illud amplectendum blande invitantis, & velut suadentis. Non tamen statim hoc necessarium est argumentum, eundem imperare, ut omnino id bonum, præstita actione, nobis adquiramus; cum ipsi sufficere possit benignitatis suæ fruendæ occasionem obtulisse. Ast si ob omissionem quoque malum intentetur, tunc demum dubium non superest, quin ea actio utique imperetur. Accedit quoque, quod utique validius animi hominum per inflictionem mali, quam per possessionem boni moveantur. Equidem & efficaces stimulos habet adquisitio boni, inprimis recentis, aut quod cum liberatione à præsentis aliquo malo sit conjunctum. Sensus tamen jucunditatis ipso tractu possessionis velut hebescit, ac absumto isto motu animi, quem absentia boni, aut recens ejusdem parta fructio generabat, vix aliud quam tranquilla quædam acquiescentia superest. Unde & multi tunc demum bona sua æstimare incipiunt, quando illa amiserunt, aut quando amittendi periculum ingruit. Ast dolor, in quem demum omnia mala & bonorum privationes resolvuntur, non est nuda privatio, sed aliquid quam maxime positivum, ac tantas vires habens, ut sensum & æstimationem omnium bonorum extinguere possit, sic ut in ipsius remedium aliquando & mors optetur. Unde satis puto ratio constat legislatoribus civilibus, quod leges suas per pœnas potius, quam præmia sancire soleant; etsi & observantia humanarum legum sat fructuosa sit ob retentionem & fruitionem bonorum, quæ vitam civilem comitantur; & si ordinariorum virtutum exercitium singularibus semper præmiis sancendum foret, nulla materia in hæc suffectura erat. Nam ostentatione pœnarum excutiendus erat torpor iste, qui in plurimis deprehenditur; & quia plerumque violatio legum cum noxa aliorum conjuncta est, & cum aliquo imaginario bono peccantis; igitur illecebræ ac peccandi per contrarii doloris imaginem commodissimè videbantur reprimi posse. Atque inde est, quod civiles leges pœnam in violatores semper habent conjunctam, dum vel expresse designant genus multæ aut supplicii; vel eo non definito idem arbitrio judicis, legumque executoris relictum innuunt. Equidem Jcti Romani quasdam leges faciunt imperfectas, quibus nempe sanctio pœnalis deest. Qualis memoratur lex Cincia, cui nulla alia fertur adjecta clausula quam hæc: *qui secus fecerit, improbe fecisse videbitur*. Verum putaverim, in ista lege vel infamiam fuisse pœnæ loco, vel penes Censores fuisse, violationis manifestos aliqua nota inurere. Quanquam transgressores ejus legis non ab omni pœna immunes fuisse ex Taciti *Ann. XIII. 5. 42.* colligi videtur Cicero de *LL. l. 2. Perjurii pœna divina exitium, humana dedecus*. Extat tamen aliud exemplum legis imperfectæ apud Livium *l. X. c. 9. Valeria lex, quæ eum, qui provocasset, virgibus cædi securique necari vetuisset, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra, quam improbe factum, adjecit*. Id (qui tum pudor hominum erat,) visum, credo, vinculum satis validum legis, nunc vix serio ita minetur quisquam. Ad eandem classẽ possis referre legem Zaleuci: *ne quis civium implacabili*

*inimicum odio persequatur: sed ita inimicitias cum illo suscipiat, tanquam brevi in gratiam cum eodem, & amicitiam rediturus. Si quis autem secus fecerit, ut pro inimicis ferocisque ingenii homine censeatur. Diodorus Siculus l. XII. c. 20. Nisi intamiam in pœnæ locum subire dixeris. Sicuti in hisce ejusdem legibus apud Eundem d. l. c. 21. Mulier ingenua, nisi forte ebria sit, non fit una ancillæ comitator. Extra urbem noctu pedem non infert, nisi cum mœchum forte accedit. Aureum ornatum, & intertextas auro vestes ne circumdato, nisi meretricem agere velit. Vir anulum subaureum, aut vestem Milesiæ parem ne gestato, nisi qui sortatione vel adultério se contaminat. Proinde sædis pœnarum exceptionibus, seu probrofitis conditionibus pœnæ annexis, à noxiis cives luxu & intemperantiæ studio facillime avertit. Nemo enim tam turpis probri confessione se ludibrio civium exponi sustinebat. Add. l. 14. §. 14. D. de relig. l. 3. §. 4. D. de sepulcro violato. Sic igitur legis duæ sunt partes, altera definitiva altera vindicativa, sive sanctio pœnalis; duæ partes, inquam, ejusdem legis, non duæ species legum. Nam uti supervacuum est dicere, hoc fac, si præterea nihi lsequatur; ita absurdum est dicere, pœnas dabis, ni causa, quæ pœnam mereatur, fuerit significata. Probe autem observandum, quod omnis vis legis proprie consistat in significando eo, quid superior à nobis fieri, vel non fieri velit, & quæ pœna violatores legis maneat. Et quo etiam intelligitur, quo sensu legi vis obligandi tribuatur. Nam proprie vis obligandi, i. e. facultas necessitatem intrinsecam afferendi ad quid præstandum, est in eo, qui habet imperium. Lex autem hujus duntaxat est instrumentum, per quod subjecto voluntas imperantis innotescit; qua cognita per vim imperii obligatio in isto producitur. Unde & hoc adparet, minus recte vulgo vim legis distingui in directivam, & coactivam, ni per vim coactivam intelligas clausulam pœnalem. Nam efficacia legis in dirigendo consistit, quatenus voluntatem imperantis, & minas subjectis repræsentat. Vis autem coactiva, i. e. potestas exigendi à subjectis conformationem actionum ad normam ab ipsis præscriptam, pœnasque intentandi, & actu easdem infligendi, proprie penes legumlatorem aut executorem est. Libanius Orat. V. *Ipsis certe legibus opus est iudicibus, qui quæ leges dicunt, exequantur. Non enim sane manus nec pedes legibus adsunt: neque si quis eas advocet, vocantem auscultabunt, neque ad succurrendum accedent: duntaxat per eos, qui judicant, adjuvant* Et si frequens valde sit apud scriptores, ut per figuram effectus summi imperii proprius legibus attribuat. Quale est illud *Apuleji de Mundo: quod est lex in urbe, dux in exercitu, id est in mundo Deus. Quod autem apud Livium l. 2. c. 1. imperia legum potentiora, quam hominum dicuntur, id hæcenus in democratiis duntaxat verum est, quod magistratui à legibus præscriptis discedere non liceat. Cæterum cogere dicuntur legislatores, ut tales moraliter, non quod per violentiam aliquam naturalem ita constringant hominem, ut diversum nullo modo facere queat; sed quod intentata, & repræsentata peccantibus pœna efficiant, ut nemo facile velle possit contra legem facere, eo quod propter imminentem pœnam legi parere, quam eandem violare præstabilius sit.**

§. 15. Eo ipso autem dum legibus tribuitur vis obligandi, ex numero legum proprie dictarum permissiones exclusæ intelliguntur. Utut *Modestinus l. 7. D. de LL. tradat: legis virtus hæc est, imperare, vetare, permittere, punire.* Nam permissio proprie non est actio legis, sed actionis negatio. Quæ lex permittit, illa neque præcipit, neque vetat; adeoque circa eadem nihil agit. Quippe cum alias, quæ neque vetantur, neque præcipiuntur, in cujusvis arbitrio posita intelligantur, & sic permissa

missa

missa ac licita sint, etsi lex nullam eorum mentionem fecisset. Aliqui tamen haec tenus in permissione obligationem statuunt, non quidem quæ ipsum, cui quid permissum dicitur, afficiat; sed quæ tertium quemvis stringat, ne impedimentum alteri ponat, si quod lege permissum est, velit exercere. Etsi & hoc aliqui duntaxat ad illa pertinere volunt, quæ plene & perfecte permittuntur; non si quid imperfecte, & per modum conniventiae indulgeatur. Uti v. g. leges civiles marito permittunt eadem uxoris in adulterio deprehensæ, neque tamen vetant, quo minus alius eam eadem impediatur. Enimvero si accurate velimus loqui, neque iste effectus proprie ex permissione legis resultat, sed ex propria cujusque libertate. Circa quæ enim lex mihi impedimentum non ponit, circa eadem libertate gaudeo; cuius hic præcipue est effectus, ut ne quis mihi innoxium ejusdem exercitium turbet. Sic ut expresse in legibus aliqua permittuntur, quorum licentia ex absentia interdicti satis colligitur, ac de qua non temere dubium oriri queat, supervacuum fere videatur. Sicuti & non semper necessarium est, ut quando lex aliqua vetans abrogatur, actus hæcenus vetitus expresse lege permissus deinceps declaretur; cum remoto impedimento naturalis libertas ultro velut reviviscere censeatur. In duobus tamen casibus potissimum expressa permissione solent uti legislatores civiles; vel quando actui alicui non nisi intra certam mensuram licentia aut impunitas indulgetur, vel quando illa onere aliquo est redimenda. Prioris exemplum aliqui afferunt, quod plurimorum populorum leges usuras intra certum duntaxat modum permittunt: posterioris, quod alicubi licentia corpore quæstum faciendi tributo redimitur; quod tamen quam recte fiat, non disputo. Vid. *Evagrius hist. Eccles. l. 3. c. 39.* de chryfargyro tributo meretricio, per Imp. Anastasium sublato. De cætero distinguere solent permissionem, quæ lege fit, in plenam, quæ jus dat omnino licite agendi, & minus plenam, quæ impunitatem dat à pœna, aut libertatem ab impedimento, aut utrumque. Quod autem quædam inter homines impunitatem habeant, illud est, vel quia deficit forum humanum, ut in delictis regum, vel quod lex humana ea de re nihil plane constituit, vel quia ut hoc liceret definivit, vel denique quia leges civiles multa cujusque pudori & honestati voluerunt relinquere. Add. l. 144. *D. de reg. jur.* & ibi notata *Jacobo Godofredo*. Circa permissionem legis ac fori civilis aliqui accuratius observant, eam fieri vel actione legis, vel tacite. Ad illud etiam referunt præteritionem, non quidem simpliciter, sed ex formula & consilio legis v. g. ita conceptæ, ut legislator ostenderit, se voluisse plena enumeratione partium desungi. Tunc enim permisisse censeatur, quod inter vetita non recensuit, modo id naturali honestati non repugnet. Tacite permissa intelliguntur, quæ tolerando, connivendo, dissimulandoque vel in præsens, vel in longum, ut in consuetudinem evaleant; potestas civilis transmittit. Non potest tamen permissio legis civilis efficere, ut actus aliquis non sit contra jus divinum, aut extra pœnæ divinitus imminentiæ metum. Sed & illud observandum, quando dicitur permissum, quod nulla lege civili volente aut jubente definitum est; non esse cavillanda verba legis civilis, sed mentem inspiciendam. Multa enim continentur in sensu legum, & ex necessaria consequentia, aut propter similitudinem ultro intelliguntur. Quin & semper cogitandum de jure naturali aut honestate, quæ perpetuum legis civilis supplementum habetur. Nec quæ tolerantur temporis aut

necessitatis causa, veri juris nomine æstimari queunt. Quæ omnia tamen de perfecta potissimum permissione intelligenda sunt. Vid. *Boecler ad Grot. l. i. c. i. §. 9.*

§. 16. Materia legum in genere est, quicquid ab iis, quibus feruntur, fieri potest, saltem eo tempore, quo leges promulgantur. Nam si quis postea per suam culpam amittat facultatem implendi legem, haut quidquam istius vis ideo expirat; sed relinquitur legislatori potestas poenam exigendi eo nomine, quod legibus suis jam satisfieri nequeat. De cætero legem ferre, quam subjectus implere nequeat, nec implendi vires sua culpa decoxerit, non modo frustra est, sed & cum summa iniquitate conjunctum. Sed circa quæ singularum legum species peculiariter versentur, suo loco commodius exponetur.

§. 17. Quis lege obligari possit, facile ex jure legislatoris intelligitur: nempe ille, qui legislatoris imperio est subjectus. Quem autem voluerit obligare legislator, ex ipsa lege fati perspicitur. Nam in omnibus legibus, qui iis sunt obligandi designantur vel per expressam determinationem, quæ fit aut signo universalis, aut restrictione ad certa individua, vel per conditionem aut rationem quampiam, quam dum subjectus in se deprehendit, simul intelligit, sese illa lege obligari. Regulariter igitur lex obligat omnes legislatori subjectos, in quos ratio legis quadrat, & ad quos materia legis potest applicari. Alias enim turba & confusio inter cives orietur; cui evitanda leges potissimum sunt inventæ. Adeoque nemo abs lege censetur exemptus; nisi peculiariter privilegium suum demonstraverit. Et si & hoc fieri soleat, ut quis deinceps ab obligatione legis eximatur, quod *dispensare* vocant. Si enim legislatori legem licet penitus abrogare, poterit ejusdem effectum utique etiam in certa persona suspendere. Differt autem isthæc dispensatio ab æquitate, (quam cum illa quidam confundunt,) quod illam adhibere possit non nisi legislativa potestate præditus; hanc aut etiam inferior judex adhibere non possit tantum, sed & debeat, adeo ut si nudam legis literam secutus fuerit in casu, ubi æquitati locus erat, contra mentem legislatoris fecisse sit censendus. Adeoque dispensatio ex mera legislatoris gratia, æquitas autem ex officio judicis dependet. Et si circa dispensationem indulgentiam prudentia opus sit, ne dum ea promiscue conceditur, vis & autoritas legis enervetur: vel si citra gravissimas causas reliquis, qui sunt ejusdem conditionis, denegatur, invidiæ & indignationi causa præbeatur, quod æquales æquali gratia digni non sint habiti. Exemplum subtilis dispensationis extat apud *Plutarchum apophth. Lac.* & in *Agefilao*, ubi Agefilaus leges ad unam diem suspendit, hac formula *κοιμῶσιν οἱ νόμοι σήμερον*, *dormiant leges hodie*, (uti est ap. *Appianum Alex. Lybico.*) ne infamiam subirent, qui ex acie profugerant. Sic apud *Eundem Demetrio*, cum Demetrius omnibus misteriis simul initiari cuperet, & tamen antea fas fuisset, parva quidem mysteria mense Anthestereone, magna Boedromeone celebrari, Stratocles legem promulgavit, ut mensis Munichion, quo Demetrius Athenas adventabat, Anthestereon mox Boedromion diceretur & haberetur. Add. *Idem Alexandro* p. m. 672. D. & p. 679. A. Plausibilis est quod *Idem Demosthene* narrat: Quum Demosthenes ab ex ilio revocatus multa pecuniaria districtus maneret, quam gratis jus non erat remittere, hoc modo *ἐσφιζοντο τὸν νόμον*, *eludebant legem*. Morem habebant, ut Jovis servatoris sacrificio ei, qui aram instrueret, & adoraret, argentum penderent. Hoc munus, & illa præbenda Demostheni locaverunt

verunt L. talentis, quanti & lis ei fuerat æstimata. Compar exemplum est apud *Diodorum Siculum* l. 13. c. 100. & *Plutarch. Lysandro*. Cum Lacedæmoniorum lege unus eundem magistratum capessere prohiberetur, Arato classis imperium fuit traditum, sed *Lysander* privatus illi adjunctus, cum mandatis; *ne dux à consiliis ejus unquam discedat*. Add. *Valer. Max.* l. 6. c. 5. §. 3. ext. Nescio an etiam inter subtiles dispensationes numerandum sit, quod *Gabriel Naudæus coups d'État* cap. 3. p. m. 193. Hispanis in usu esse refert, ut oculos judices dent in eum, quem læsi status reum æstimant, ac processum secreto contra illum instituunt, eumque damnent, ac postea omni ratione sententiam executioni dare laborent; ne aliquem causa non cognita occidisse videantur.

§. 18. Divisio legis commodissime sit respectu originis in *divinam*, & *humanam*, quarum illa Deum, hæc hominem habet autorem. Sed si lex consideretur, quam necessariam convenientiam illa cum subjectis habeat, alia ratione dividitur in *naturalem*, & *positivam*. Illa est, quæ cum rationali & sociali natura hominis ita congruit, ut humano generi honesta & pacifica societas citra eandem constare nequeat; aut, si ita mavis, quæ bonitatem velut naturalem seu utilitatem ex nativa sua efficaciam ordine ad genus humanum in univsum habet. Quanquam & alia ratio istius de nominationis extet, quod illa ex viribus ingenii hominibus congeniti, & ex consideratione humanæ naturæ in univsum investigari, & cognosci possit. Hæc est, quæ ex generali conditione naturæ humanæ haut quidquam fluit, sed quæ abs solo legislatoris arbitrio proficiscitur; etsi nec hæc sua ratione & usu, quem saltem certæ hominum societati præstat, carere debeat. Aliqui jus positivum adpellare solent *voluntarium*, non quod ipsa quoque lex naturalis non sit à voluntate Numinis profecta; sed quia istud non tantam convenientiam cum natura humana habebat, ut in univsum illi servandæ foret necessarium, aut ut citra expressam & peculiarem promulgationem posset innotescere. Unde & ipsius rationes non ab universali humani generis conditione, sed ex peculiari, & quandoque temporaria utilitate certorum cœtuum petuntur. *Tacitus A. XII. morem accommodari prout conducatur*. Adeoque posita jam hominum socialitate istæ per arbitrium superiorum definiuntur. Ad legis positivæ indolem intelligendam aliquo modo facit illud *Aristotelis Nicom.* l. V. c. 10. *Τὰ κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, ὁμοιά ἐστὶ τοῖς μέτροις· ἔ γὰρ πανταχῶ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτερά μέτρα, ἀλλ' ἔ μὲν ὠνοῦνται, μείζω ἔ δὲ πωλεῖσιν, ἐλάττω*. *Fura ex institutione & utilitate similia mensuris sunt: non enim ubique sunt æquales vinaria & frumentaria mensura; sed majores sunt, ubi emunt; minores, ubi vendunt*. Cæterum, *lex divina* quidem alia *naturalis*, alia *positiva* est. *Lex autem humana*, pressè accepta, omnis *positiva* est. De singulis in specie plura suo loco exponentur.

CAPUT VII.

DE ACTIONUM MORALIUM

QUALITATIBUS.

1. Qualitates actionum moralium quot?	4. Actio bona est, quæ omnia habet requisita, mala, in qua vel unum deficit.
2. Actio necessaria, licita.	5. Malitia causa nequaquam in Deo querenda.
3. Actionum bonitas, & malitia in quo consistat?	6. Justitia est vel personarum, vel actionum.
	7. Justitia

7. *Justitia actionum quid?*
8. *Justitia universalis, particularis.*
9. *Justitia distributiva.*
10. *Commutativa.*
11. *Grotii sententia de Justitia.*
12. *Aristotelis de eadem sententia.*

13. *Hobbesii sententia de Justitia & injuria.*
14. *Injusta actio quid?*
15. *Quid injuria?*
16. *Injuria fit tantum ex proeresi, ubi de culpa quoque.*
17. *Volenti non fit injuria.*

Proximum jam est, ut de qualitatibus actionum moralium dispiciamus. Juxta illas ergo actiones dicuntur necessariae vel non necessariae, licitae vel illicitae, bonae vel malae, justae vel injustae. Adeoque qualitates morales actionum moralium erunt necessitas, licentia, & his oppositae, quae proprio vocabulo deservuntur, bonitas, & malitia, justitia & injustitia.

§. 2. Actio necessaria est, quam ex lege aut jussu superioris omnino facere tenetur is, cuicæ lex aut jussum fuit datum. In hoc enim consistit hæc actionum moralium necessitas, quod illæ omitti, aut secus fieri non debeant; licet per vires naturales de facto omitti, aut secus fieri queant. Quanquam frequentissimum sit Jctis, ut illa, quæ ab isthac necessitate discedunt, ne fieri quidem posse dicant. Vid. l. 15. *D. condit. instit.* Opponitur autem necessariae actioni, non solum actio vetita, quæ legibus aut interdicto superioris fieri prohibetur; sed etiam licita, quam leges neque præcipiunt, neque vetant, sed quam suscipere aut omittere in cujusvis arbitrio est relictum. Cicero pro Balbo: *Est aliquid, quod non oporteat, etiamsi licet; quicquid vero non licet, certe non oportet.* Libanius declam. 16. *ἂν δὲ κενέλευσαι τις ποιῆν, τὰυτὰ ἑδὲ μὴ ποιῆν κενώλυται.* *Quæ non jussus est aliquis facere, hæc quo minus faciat non prohibitus est.* Ex usu autem communis sermonis non solum illa dicuntur licere, quæ neque divina neque humana lex vetat, quæque adeo sine omni peccato, & reprehensione suscipi possunt; sed etiam illa, quæ legibus naturalibus prohibita lex civilis hæcenus permittit, ut nullam illis in foro humano pœnam imponat; sed suo cujusque pudori ista committat. Cicero Tusc. Quæst. 1. 5. *Peccare nemini licet, & sermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur.* Quo pertinet, quod de Alexandro Severo tradit Lampridius: *habuit in animo, ut exoletos veteret; sed veritus est, ne prohibens publicum dedecus in privatas cupiditates converteret; cum homines illicita magis poscant, prohibitaque furore persequantur.* Illa possumus dicere perfecte, hæc imperfecte licita. Quin aliquando illa licere dicuntur, quæ omnium confessione turpissima sunt, siquidem qui illa perpetraturus est, tantis viribus polleat, ut humanam coërcitionem non metuat. Seneca de clementia l. 1. c. 18. *cum infervum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune jus animantium veter: quia ejusdem natura est, cujus tu.* Add. Grot. l. 3. c. 4. §. 2. & c. 10. §. 2.

§. 3. Actionem bonam moraliter, seu in genere morum, (nam de bonitate velut naturali & materiali, per quam res aut actio in commodum & perfectionem aliquis cedere intelligitur, alibi agitur, etsi hæc circa ea, quæ lege naturali, & ut plurimum etiam civili lege præcipiuntur, cum illa morali sit conjuncta, & inter animalia rationalia illi ansam velut dederit,) dicimus, quæ cum lege congruit: malam, quæ ab eadem discrepat. Scilicet formalis ratio bonitatis & malitiæ actionum consistit in habitudine, seu relatione determinativa ad normam directivam, quam dicimus legem; (eam semper hæc intelligimus necessitantem, non permit-

tentem,

tantem, & si humana sit, juri divino non repugnantem.) Quatenus enim ex præscripto normæ proficiscitur, & juxta eam instituitur actio proæretica, ita ut ad eandem exacte congruat, bona dicitur. Quatenus contra præscriptum normæ suscipitur, aut ab ipsa discrepat, mala, & uno vocabulo peccatum nuncupatur. Porro uti quævis norma directiva, v. g. pyxis nautica, causa dicitur rectitudinis itinerariæ, & perventionis ad portum, non tam quatenus navis cum fecat cursum, qui cum directione ejus conincidit, quam prout ex præscripto ejusdem nauclerus cursum dirigit: ita lex dicitur causa rectitudinis in actione, non tam quia actio quacunq; intentione suscepta ad illam quadrat, sed potissimum, quia ex legis dictamine, & ex dependentia à lege, i. e. cum intentione obedientiam eidem præstandi proficiscitur. Unde si quis casu, aut citra ullam cogitationem de obsequio legi præstando, id agit, quod in lege præcipitur, recte quidem (sensu magis negante, quam ajente, i. e. non male egisse dici potest, non tamé moraliter bene. Non secus ac is, qui fortuita sclopeti dispiensione avem dejecit, perite & artificiose jaculatus dici nequit.

§. 4. Porro cum lex determinet vel qualitatem seu dispositionem agentis, vel objectum, vel finem, vel certas denique circumstantias actionis; inde actio aliqua est moraliter bona aut mala, vel quia agens ita est dispositus, uti lex requirit, aut secus; vel quia actio dirigitur in objectum, eo fine, iisque circumstantiis, prout lege est dispositum, aut contra. Ubi tamen notandum, ut actio aliqua sit bona, necessum esse, tum ut secundum omnia requisita quasi materialia congruat ad legem, tum ut quantum ad formale non ex ignorantia, aut alia de causa, sed ad præstandam obedientiam legi debitam sit exercita. Unde actio alias velut materialiter bona, ob intentionem malam agentis ipsi pro mala imputatur. Sic præmii nihil meretur, qui dum nocere intendit prodest. Sicut ille, qui dum Jasonem trucidare intendit, vomica secuit, apud *Val. Max. l. 1. c. 8. §. 6. ext.* Sic qui potestate sua legitima malo sine utitur, v. g. judex potestate sumendi pœnas à noxiis ad satiandam privatam libidinem, peccat. Hinc apud Carthaginenses *in crucem tollebantur Imperatores, si prospero eventu, pravo consilio rem gesserant. Livus l. 38. c. 48. & Valer. Max. l. 2. c. 7. §. 1. ext.* Etsi contra actio, alias velut materialiter mala ob bonam intentionem agentis haut quidquam fiat bona. Inde est, quod nemo peccatis propriis possit uti velut mediis ad finem bonum adsequendum; ac non sint facienda mala, ut eveniant bona. Ut enim actio reddatur mala, sufficit, si vel in unico requisito materiali aut formali ad legem non congruat. Adeoque statim actio fit mala, si vel agentis qualitas, vel objectum, vel finis, vel aliqua circumstantiarum, vel intentio à lege discrepet. Ac vanum est, quod aliqui dicunt, actionem quoad substantiam operis bonam esse posse, etiamsi finis legitimus ab agente non intendatur. Nam ad essentiam actionis moralis cum primis etiam pertinet finis, quippe cohærens cum intentione, quæ est principium maxime afficiens qualitatem actionis. Inde non modo peccatum est, referre actionem ad malum finem: sed hoc quoque referre eandem ad diversum finem, quam qui legibus est præscriptus. *Matth. 6. vers. 5. Juvenal. sat. 7. Causa facit rem dissimilem.* Imo non solum perfectum facinus, & quod finem suum obtinuit, sed etiam inchoatum duntaxat pro scelestere reputatur; quod etiam interdum leges civiles eadem pœna, aut non multo leviore, quam consummatum plectunt, prout expedire judicant, intra primos conatus flagitium aliquod reprimi. *Seneca de constantia sapientis c. 7. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt.*

§. 5. Isthæc

§. 5. Isthæc actionis bonitas, & malitia uti formaliter in ea, quam diximus, convenientia & disconvenientia ad normam moralem consistit: ita efficienter unice ab illo dependet, abs quo ista actio lege præscripta, aut interdicta exercetur. Hujus quippe determinatio actionem ita constituit in genere entium moralium, ut ipsi soli, & non alii illa queat imputari. Inde inanis sane illos torfit metus, qui ne Deum omnium rerum creatorem peccati quoque autorem facere viderentur, malæ actiones formalem rationem in privatione congruentiæ cum lege collocarunt. Enimvero etfi positio ejuscunq; formæ privationem; aut absentiæ contrariæ formæ necessario inferat; tamen oppido quam falsus est opinio, qui essentiam rei in ista privatione quæsierit. Nec multum profecit, qui norit, rectitudinem esse privationem curvitatæ, & curvitatem rectitudinis. Sed talia fingere, aut metuere, inscitia rerum moralium subegit. Qui enim omnium physicorum entium creator est Deus, hautquidquam omnium moralium, aut notionalium, nec non artificialium autor & causa debet haberi. Illos vero profana admodum ingenii prurigo agitat, qui egregium subtilitatis specimen autumant, Deum quoquo modo inter causas peccandi immiscuisse. Nam cui aliquis erum moralium intellectus, nihil absurdius judicabit, quam inquirere; an is sit causa actionis, qui eam lege prohibet, ac contra interdictum suum commissam punit. Quod vero Deus ad id concurrat, quod in ista actione physicum est, non magis ideo peccati causa dici potest, quam v. g. deformitatis in opere ab artifice imperite confecto, qui materiam ad istud suppeditavit. Vocabulum autem causæ in improprium, & à communi sensu alienam heic trahere significationem, est id agere, ut irreverentiam erga divinum Numen non citra ambitionem ostentes. *Philo Judæus de profugis: qui potest esse blasphemia gravior, quam contendere, non ex nobis mala provenire sed ex Deo? Max. Tyrius. dissert. 3. εἰς ταῦτ' ἃ ὀνόματα, (αἴσα, μοῖρα, ἐριννύς) εἶναι μοχθηρίας ἀνθρώπων ἐν φημοὶ ἀποστροφῆς, ἀναθέντων αὐτῆς τὴν αἰτίαν τῷ δαιμονίῳ, καὶ ταῖς μοῖραις, καὶ ταῖς ἐριννύσιν. ἡ δὲ ἐριννύς καὶ ἡ αἴσα, καὶ οἱ δαίμονες, καὶ ὅσα ἄλλα διανοίας εἰμαρμένους ὀνόματα, ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ καθειργμένα, &c. Hæc nomina nihil aliud sunt, quam humana improbitatis speciosus prætextus, quæ culpam suam in Deos, in Parcas, in Erinnyas conferre solet. Nam & Erinnyes, & mala scæva, & vis Deorum, & si quæ alia vocabula, quæ fatalem exprimunt potentiam, in animo nostro circumgestamus, &c. Idem dissert. 25. αὐτῶ τοῦ ἐλομένου μοχθηρίαν αἰτία, θεὸς ἀνάιτιος, Malitiam qui assumit: culpam sibi adscribat, Deum extra noxiam relinquat.*

§. 6. Jam de justitia quoque dispiciamus: circa quam cum primis observandum, ejus significationem, qua personis tribuitur, non parum differre ab ea, qua attributum actionum notat. Quando enim de personis usurpatur, justum esse significat idem, quod juste faciendo delectari, justitiæ studere, vel conari facere in omni re id, quod justum est. Et esse injustum, est negligere justitiam vel eam non debito suo, sed præsentî commodo mensurandam existimare. Sic ut justî hominis non paucae possit actiones injustæ, & injusti justæ esse. Justus quippe homo dicendus est, qui justa facit propter præceptum legis, injusta non nisi per infirmitatem: injustus, qui justa facit propter pœnam legi adjunctam; injusta per animi iniquitatem, aut ad captandam gloriam aliudvè emolumentum. *Hobbes. de vive cap. 3. §. 5. Quibus fundamentis nititur illud Plinii panegyrici: Laudabilia multa etiam mali faciunt; ipse laudari nisi optimus non potest. Philemon apud Stobæum serm.*

serm. IX. Ἄνὴρ δίκαιός ἐστιν, ἔχῃ ὃ μὴ ἀδικῶν, Ἄλλ' ὅς τις ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ βούλεται, Ὁὐδὲ ὅς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέχετο, Ἄλλ' ὅς τὰ μεγάλα καρτερεῖ μὴ λαμβάνων, Ἐχέει δυνάμενος καὶ κρατεῖν ἀζήμιως. Ὁὐδὲ ὅς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον, Ἄλλ' ὅς τις ἀδολον γνησίαν τ' ἔχων φύσιν, εἶναι δίκαιος κ' ἔδοκεῖν εἶναι θέλει. *Non justus omnis abstinens injuria est, sed qui nocere cum potest, tunc abstinet. Nec qui recusat parva, sed qui maximis Tentatus, animi robur invictum gerit: Nec quisquis ista quolibet præstat modo: Sed qui dolosi nescius fuci, integra Probitate, justus esse, non credi studet. Architas de viro bono & beato: Quemadmodum qui aliquando vel immodeste, vel injuste, vel timide se gesserit, inter malos referendus non est: ita nec, quidquid in his recte, inter bonos. Verum enim judicium non ex uno tempore, sed ex vita tota faciendum.* Huc spectat & judicium Agathæ l. 5. de illis, qui terrore atrocis terræ-motus Byzantii certatim bona opera fecissent. *Hæc omnia, inquit; ad certum aliquod tempus fiebant, recenti videlicet adhuc & vigente metu. Simulac vero malum remitti ac cessare cæpit, confestim plerique ad pristinos mores redierunt. Vocari autem possit talis animorum motus atque impetus non justitia revera, neque pietas solida pariter atque efficax, qualis ex recta opinione & constantissimo studio in animis efformari solet, sed μηχανῆς ἀτάκτος, καὶ ὄιον ἐμπορία σφαλρωτάτη, machinatio quadam incompressa, & velut nundinatio fallacissima ad subterfugendum ac propulsandum malum instituta.* Bona itaque opera ita demum necessitate cogente degustamus, quamdiu metus premit. Ex quo patet, definitionem justitiæ, Jctis Romanis familiarem, qua eam dicunt constantem & perpetuam voluntatem suam cuique tribuendi; spectare ad justitiam personarum, non actionum. Id quod mihi satis inconveniens videtur, cum jurisprudentia maxime circa justitiam actionum sit occupata; justitiæ personarum non nisi obiter, & paucis in materiis rationem habeat.

§ 7. Differt autem justitia actionum à bonitate in hoc potissimum, quod bonitas simpliciter notet convenientiam cum lege, justitia autem præterea involvat respectum ad eos, in quos actio exercetur. Sic igitur actio justa nobis dicitur, quæ ex proærci adplicatur ad personam, cui illa debetur. Adeoque justitia hoc modo erit recta adplicatio actionum ad personam. Divisionem ejusdem nobis defumere placet potissimum ab ipsâ materia, quæ debetur, aut velut ex debito alteri adplicatur. Ubi in antecessum monemus, actionum alias posse vocari puras, alias velut mixtas. Illæ absolvuntur motu quodam alicujus potentia, certa ratione ad objectum adplicito; uti est, exhibitio honoris, obsequium, dilectio, averfatio, consolatio, laudatio, vituperatio, &c. quarum effectus consistit in eo, quod objectum ex actione certo modo afficiatur, aut affectum intelligatur ad complacentiam aut displicentiam. Hæ autem sunt conjunctæ cum translatione alicujus commodi, vel incommodi in personam, adversus quam dicuntur exerceri: adeoque earum effectus potissimum consistit in aliquo opere, re ipsa alterius personam aut res juvante vel lædente. Deinde sunt & actiones, quæ in commercium hominum veniunt, ac certo pretio taxantur; quædam autem pretio inter homines æstimari non solent, de quo discrimine pluribus infra. Denique & hoc observandum, quædam deberi nobis ex jure perfecto, quædam ex imperfecto. Illo modo quæ nobis debentur, ubi ultro non tribuuntur, fas est in libertate naturali degentibus vi belloque ad ea præstanda alterum adigere; aut in eadem civitate si vivamus, contra eundem actio datur: hoc autem modo debita bello vindicari, aut actione intentata extorqueri non possunt. Perfectum jus autores frequenter solent exprimere, addito vocabulo *sui*; v. g. ille *suo jure* hoc postulat.

Quod autem, alia nobis perfecte, alia imperfecte debeantur, causa est inter eos quidem, qui in naturali libertate invicem vivunt, diversitas præceptorum juris naturalis, quorum alia ad esse, alia duntaxat ad bene esse societatis faciunt. Unde cum minus necessarium sit, hæc quam illa alteri exhiberi; rationis quoque est, illa quam hæc rigidiori posse modo exigi: cum stolidum sit, medicinam morbo longe operosiorẽ & molestiorẽ adhibere. Accedit, quod circa illa fere pactum intercedat, circa hæc non item; adeoque cum hæc cujusque pudori ac conscientia relinquantur incongruens erat, talia ab altero per vim extorquere, nisi fors gravis necessitas subigat. Verum in civitatibus discrimen illud ex legibus civilibus, actionem dantibus aut negantibus, oritur; etsi civitates ut plurimum heic juris naturalis vestigia sint secutæ, nisi qua peculiare ipsarum rationes diversum fuaderent,

§. 8. Quando igitur exhibentur alicui actiones aut res, quæ illi ex jure duntaxat imperfecto debentur, aut quando adversus alterum exercentur actiones in commercium non venientes, communiter dicitur observari justitia universalis. Ut quando quis consilio, re, aut opera egenti subvenit, & officia pietatis, reverentia, grati animi, humanitatis, beneficentia exhibet, adversus quos ista exhibere tenetur. Hæc justitia illud tantum spectat, ut præstetur, quod alteri debetur, non attendendo, num id quod præstatur, sit æquale causa illi, ob quam quid debetur, an minus. Sic grati animi officio satisfacit, si quantum per facultates licet, reponatur, etiamsi beneficium fors longe supra fuerit. At quando alicui exhibentur actiones, in commercium venientes, aut quibus res aliqua in alterum transfertur, ad quam ille jus perfectum habebat, justitia particularis dicitur.

§. 9. Jus porro isthoc oritur vel singulis ex pacto (tacito, aut expresso) cum societate aliqua in hoc fine, ut ipsius membra fiant; vel societati ex pacto eodem cum singulis, ut eos sibi membra adjungat: vel oritur denique ex pactis quorumlibet cum quibuslibet circa res & actiones in commercium venientes. Ubi exercentur ea, quæ ex pacto societatis cum membro, aut membri cum societate ob finem jam dictum in hoc debentur, vocatur justitia distributiva. Quandounque enim aliquis in societatem recipitur, tale pactum expresse aut tacite in hoc inter societatem, & membrum recipiendum, quod societas quidem velit huic ratam partem tribuere de bonis, quæ societati, ut tali, competunt; membrum vero promittit, quod pro rata parte velit ferre onera, quæ ad societatem qua talem servandam faciunt. Determinatio autem ratae partis de bonis socio assignandis fit secundum æstimationem operæ, aut sumptuum, impensorum ad societatem qua talem servandam, spectatorum in proportione ad aliorum ejus societatis membrorum operam, aut sumptus impensos. Uti contra determinatio ratae partis de oneribus membro imponendis fit secundum æstimationem commodorum, quæ illud ex societate percipit, spectatorum in proportione ad commoda, ab aliis membris è societate percepta. Inde cum ut plurimum unum membrum plus conferat ad societatem conservandam, quam alterum, & unum quoque præ altero plus commodi ex eadem hauriat; facile patet ratio, cur positus pluribus personis, positaque inter easdem inæqualitate, in justitia distributiva fit observanda æqualitas comparata. Quæ in hoc consistit, ut quomodo se habet dignitas seu meritum unius ad dignitatem alterius; sic se quoque habeat præmium unius ad præmium alterius.

Nam

Nam, uti loquitur *Philo Judæus de Monarchia*, *æqualia dignitate imparibus tribuere est inæqualitas* *Arriani Epictetus* l. 3. c. 17. νόμος αὐτός φυσικὸς, τὸν κρείττονα τοῦ χείροντος πλεονέχειν, ἐν ᾧ κρείττων ἐστὶ. *Ea nature lex est, meliorem, in eo quo sit melior, meliore conditione esse illo, qui sit deterior.* Sic v. g. si distribuenda sint VI. inter Cajum, Sejum, & Titium, posito Titii merita superare merita Caji triplo, duplo Seji, Titio danda erunt III. Sejo II. Cajo I. Nec ad hanc æqualitatem requiritur, ut præmium simpliciter exæquet meritum personæ; sed sufficit, ut quam proportionem habet dignitas unius ad dignitatem alterius, eandem quoque habeat portio de re illa communi ad portionem alterius. Idem etiam ad onera imponenda debet adplicari. At vero quod *Hobb. de civ. c. 3. §. 6.* æqualitate respectivæ, quæ in hac justitiæ specie observatur, evertendæ adfert: de meo me distribuere posse plus merenti minus, minusque merenti plus dare, modo id dedero, quod pactus sum, allato pronunciato Salvatoris nostri *Matth. 20: 13.* id sane ad rem nihil facit. Nam in allegato dicto ostenditur, non peccare in justitiam commutativam, (quæ contractum locationis ac conductionis regit,) qui ex liberalitate quibusdam largiorem quam pro merito tribuit mercedem, aut mercedi, quæ ex justitia commutativa deberetur, aliquid ex liberalitate, quam sub se comprehendit justitia universalis, adjicit; modo cæteris quam pacti fuerunt mercedem, non denegat. Sed quid hoc ad nostram justitiam distributivam? secundum quam de re, ad quam plures perfectum jus, sed ratione quantitatis velut in æquale, habent, rata portio assignanda? Vocabulum autem *distribuendi*, in hoc exemplo occurrens, haut quidquam innuit, factum id ad justitiam distributivam pertinere; sed plures fuisse mercenarios, quibus sua cuique merces, ex justitia utique commutativa, fuerat danda. Circa difficultates autem, quas *Grotius* l. 1. c. 1. §. 8. movet, observandum, ipsius justitiam explettricem cum commutativa, & attributricem cum distributiva haut quidquam adamussim coincidere; neque divisionem ipsius eodem cum nostra fundamento niti. Nam illa nobis desumitur ab ipsa potissimum materia, quæ debetur, & ex debendi origine; ipsi autem à modo, & velut intentione, qua quid debetur. Unde ratio adparet; quare distributio lucri in contractu societatis illi ad justitiam explettricem, nobis ad distributivam pertineat. Etsi ut in contractu societatis proportio geometrica observetur, ex accidente est; cum non necessum sit, ut focii inæqualia contulerint, sed potuerint etiam æqualia contulisse. Quo pacto simplex erit æqualitas in partibus lucri. Circa illud autem exemplum; si unus tantum aptus inventiatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet: ulterius dispiciendum, ad iste ad illud munus habeat jus perfectum, an imperfectum. Si hoc, ad justitiam universalem id exemplum pertinebit: sin illud, agnoscimus quod circa proportionem monet, ut plurimum, non semper in justitia distributiva locum habere proportionem geometricam. Neque vero nos discrimen utriusque justitiæ ab usu diversæ proportionis desumimus. Sic & legata assignare non ad distributivam, sed ad universalem justitiam spectat. Et quando civitas de communi reddit, quod civium quidam in publicum impenderunt, commutativa, non distributiva exercetur justitia; quia causa debendi non oritur ex pacto, quo civitas civem recepit, sed ex peculiari, & diverso plane contractu.

§. 10. At si alicui exhibeantur, quæ debentur ex pacto reciproco, circa res & actiones in commercium venientes, vocatur justitia commutativa. Ea pacta

cum hoc spectent, ut pro mea re, aut actione in commercium veniente ab altero accipiam rem aut actionem æquipollentem, saltem quæ mea æstimatione talis sit, facile adparet ratio, cur hæc justitiæ species requirat æqualitatem simplicem, quam vulgo arithmeticam proportionem, nescio an ad mentem Mathematicorum vocant; etsi *Plutarchus de amore fraterno* vocabulum ἀριθμητικῆς ἀναλογίας in vulgari illo sensu usurpet. Adeoque heic res aut actio in commercium veniens alteri, quod pro ea datur, aut præstatur, exacte quantum moralis fert æstimatione, respondere debet. Nam quod *Hobbes de Cive c. 3. §. 6.* objicit: *si res nostras vendimus, quanti possumus, injuriam emtori non fieri, quid voluit, & petiit;* infra pluribus excutitur De justitia vindicativa, quæ ex mente nostra peculiarem speciem constituit; infra commodior erit agendi locus.

§. 11. Operæ pretium quoque fuerit *Grotii* sententiam super justitia expendisse, quam ille, neglecta differentia universalis & particularis justitiæ, in *expletricem*, & *attributricem* dispeccit; cujus discrimen fundatur in diversitate juris, quod quis ad aliquid ab altero accipiendum habet; quod est vel perfectum, vel imperfectum seu aptitudo. Adeoque ille actus ipsi pertinet ad justitiam expletricem, quando alicui tribuitur id, quod ex jure perfecto ei debebatur, quodque jure suo postulare poterat: ad justitiam autem attributricem, quando tribuitur, quod ex jure duntaxat imperfecto debebatur. Ratio autem istarum appellationum hæc videtur. Quod ex jure perfecto mihi debetur, id aliquo modo jam meum esse intelligitur, sic ut quamdiu idem non fuerit exhibitum, aliquid mei abesse judicetur. Ideo & nomina in patrimonio nostro reputantur, & in solutum aliis cedi possunt. Unde si accipiam quod ex jure perfecto debetur, non aliquid novi mihi tribuitur, sed res duntaxat, quæ aberat, & cujus locum tantisper sustinebat actio, expletur. Sicut v. g. qui librum ex bibliotheca mea commutato sumpsit, eo restituit illam non auget, sed lacunam duntaxat explet. Verum ad quæ accipienda jus imperfectum tantum habeo, illa pro meis nondum reputare, aut in patrimonio meo numerare possum; cum ea ab alterius pudore dependeant, neque idem violento aliquo medio ad eadem præstanda possit adigi. Unde ridiculum foret, v. g. si mendicus stipem, quam ab opulento viro expectat, futuri loco pretii pro calceo velit delegare. Adeoque qui ex jure imperfecto quid alteri præstat, revera ipsi aliquid attribuit, quod pro suo antea habere non poterat. Atque hinc *Grotius* isthanc justitiam vocat comitem earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem afferunt, puta liberalitatis, misericordiæ, humanitatis, & similibus. Nam ad talia habenda aliis jus duntaxat imperfectum competit. Quod autem *Grotius* huc quoque refert providentiam reëtricem, id potissimum arbitror pertinere ad illa præmia distribuenda, ad quæ cives jus duntaxat imperfectum habent; ubi licet amplior distribuenti sit libertas, quam circa ea, quæ ex contractu debentur, tamen consultissimum fuerit, heic quoque meritorum cujusque rationem habere, præveniendus querelis, & æmulationi. Quo spectat illud *Isocratis Ateoragico*, ubi de antiquis reip. Atheniensis administratoribus agit:

μέγιστον δὲ αὐτοῖς συνεβάλετο πρὸς τὸ καλῶς οἰκεῖν τὴν πόλιν, ὅτι δυοῖν ἰσοτήτιον νομιζόμεναι εἶναι, καὶ τῆς μὲν ταυτὸν ἀπασὶ ἀποσεμύσης, τῆς δὲ πρὸς τὸ προσήκον ἐκείνοις, ἕκ ἑγγύων ταύτων τὴν χρησιμότεραν, ἀλλὰ τὴν μὲν αὐτῶν ἀξίωσαν τοὺς χρηστὸς καὶ πονηροὺς ἀπεδοκίμαζον, ὡς ἐδικαίαν οὖσαν. τὴν δὲ κατ' ἀξίωσιν ἐκασὸν τιμῶσαν καὶ κολάζουσαν προηρούντο.

Plurimum autem

autem illis profuit ad temp. bene gerendam; quod cum duo existantur æqualitatis genera, quorum alterum unum & idem singulis, alterum unicuique quod convenit tribuit, non ignoravit, utra utri præferenda esset: sed illam quidem æqualitatem, quæ bonos malosque iisdem rebus dignatur, ut iniquam rejecerunt; eam autem, quæ unicuique pro merito honores præmiaque attribuit, sequendam sibi, præbabendamque duxerunt. Quare autem Grotius receptis Aristotelicorum terminis usus non fuerit, hanc ipse rationem affert. Vocabulum συναλλακτικῆς, commutativæ justitiæ ideo expleticæ examusium non quadrat, quod ut possessor rei meæ illam mihi reddat, non est ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad justitiam expleticam pertinet. Scilicet utut jus mihi perfectum sit rem meam abs quovis possessore vindicandi: non tamen actio mea fundatur super synallagmate, aut super contractu aliquo expressio, quem cum ipso de restituenda re iniverim; sed nil aliud probandum mihi incumbit, quam dominium ad me spectare. Ergo datur actus justitiæ expleticæ, circa quem non intervenit συναλλαγμα. Vocabulum autem διανεμητικῆς justitiæ ideo attributrici undiquaque non congruit, quia διανεμεῖν subinnuit plures, inter quos distributio debet fieri. Atque justitia attributrix exereetur, etiam quando uni duntaxat quid præstatur, ad quod ipse solus erat aptus.

§. 12. Aristotelis genuina mens super speciebus justitiæ, quantum nobis licuit assequi, hæc videtur. Justitia universalis, quæ ipsi est, τῆς ὅλης ἀρετῆς χρῆσις πρὸς ἄλλων universe virtutis usus erga alium, Nicom. V. c. 5. virtus est, quæ ad omnes homines pertinet. Particularis justitiæ tres facit species; unam διανεμητικὴν, distributivam, quæ cernitur ἐν ταῖς διανομαῖς ἢ τιμῆς, ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων, ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωῦσι τῆς πολιτείας: in distributionibus aut honorum, aut pecuniarum, aut ceterarum rerum, quæ dividi in eos possunt, qui ejusdem civitatis participes sunt. Altera διορθωτικὴ, correctiva, quæ in corrigendis συναλλάγμασι consistit; quorum alia ipsi sunt spontanea, alia invita. Illa συναλλάγματα ultroneo consensu constant, ut sunt emtio venditio, locatio conductio, mutuum, depositum, usura, sponsio. Hæc in criminibus cernuntur; in quibus eo nomine συναλλαγμα invitum statuitur, quod v. g. in furto res mea me invito ad furem transit; ex quo inæqualitas oritur, ut ille plus quam debebat, ego minus habeam. Quæ sic corrigenda est, ut quantum ille plus habet, ipsi dematur, mihi que addatur. Sic v. g. aliquis rem, quæ VI. valet, dolo venditoris emit pro IX. Hæc emtor habet III. venditor novem, justum pretium est VI. Inter hosce numeros 3. 6. 9. est proportio arithmetica, quia excessus, quo posterior numerus priorem superat, sunt æquales. Inde putato ratio patet, quare ista correctio secundum proportionem arithmeticam proprie sic dictam institui tradatur. Vid. Joh. à Felden [ad Grotii] l. I. c. 1. §. 8. Atque hæc duæ species justitiæ proprie, aut præcipue ad eos pertinent, qui in civitatibus, cum imperio sunt. Horum enim est, non privatorum, de publicis bonis inter singulos distribuere, & inæqualitates in contractibus, aut ex delictis ortas corrigere, & ad æqualitatem reducere. Aristot. Nic. V. c. 7. τὸ ἀδίκον τῶτο, ἀνίσον ἐν, ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής. Injustum hoc, cum sit inæquale, æquare conatur iudex. Tertia justitiæ species ipsi est τὸ ἀντιπεπονθὸς, retaliatio, qua permutationes rerum, per homines invicem factæ, reguntur, dum res diversæ & inæquales comparatione inter ipsas facta, ad leges proportionis geometricæ demum exæquantur; v. g. si permutandus sit calceus & equus, prius inquirendum, quoties calcei pretium

equus contineat, & posito duodecies id contineri, τὸ ἀντιπεπονθὸς fuerit, si quis pro uno equo duodecim calceos acceperit. Vid. *Arist. Nic. V. c. 8.* & *Michael Ephesus* ad d. 1. Atque isthoc ἀντιπεπονθὸς exercere tam in privatos, quam in imperantes cadit. Quod autem diximus, ex mente *Aristotelis* aliam justitiæ speciem omnibus hominibus esse communem, aliam ad magistratus & iudices duntaxat aut præcipue pertinere; id facile agnoscent, qui penitus inspecto istius opere morali deprehenderit, eundem in designandis virtutibus semper ob oculos habuisse ideam aliquam civitatis Græcanicæ. In qua cum non eadem omnibus civibus munia incumberent, mirum non est, ipsum nonnullas tradidisse virtutes, quæ non nisi in certum genus civium caderent.

§. 13. *Hobbes. de Cive. c. 3. §. 6. & Leviatb. c. 15.* justitiam videtur tantum uniformem facere, quæ nihil aliud sit, quam servatio fidei, & pactorum impletio. Quæ sententia mutuo sumpta est ab *Epicuro* apud *Diog. Laert. l. X. circa finem.* Et commutativam quidem ait considerari in contractibus permutatoriis, emtione venditione, locatione conductione, mutui datione & redditione, & similibus. Justitiam autem distributivam, etsi improprie dictam, exerceri ab arbitro, quando cuique partium, quæ in ipsum compromiserunt, addicit, quod ipsi debetur. Neque aliam æqualitatem in justitia observari, quam isthanc, quod cum æquales natura omnes simus, alter non debeat sibi arrogare plus juris, quam alteri concedat, nisi id juris per pacta sibi fuerit acquisitum. Porro cum injuria, sive actio aut omisio iniusta ex ipsius mente, idem sit, quod pacti violatio, exinde concludit, injuriam non posse fieri, nisi ei, quicum quis pactus est. Cujus sententiæ suæ rationem petit ex illo suo dogmate de jure in omnia à natura concessio, latius quam par erat extenso; quasi cum citra pactum, quo quis jure suo decesserit, illudque in alterum transtulerit, cuivis jus sit faciendi erga alterum quæcunque velit; is autem, qui jure suo utitur, injuriam non faciat. Conf. *Gassendus Syntagm. philosoph. Epicuri part. 3. c. 26, 27.* Enimvero infra pluribus ostendemus, jus illud in omnia non posse ulterius extendi, quam quod natura concedat homini uti omnibus mediis, quæ recta ratio judicat facere ad ipsius conservationem stabilem, atque diuturnam; sicut & *Ipse c. 1. §. 7.* in definitione juris usum rationis posuit. Jam autem sana ratio nunquam dictabit, per meram libidinem alteri esse inferenda, ex quibus ille non possit non ad bellum, & reciprocam lædendi cupidinem incitari. Deinde contradictionem sane implicat, positus pluribus hominibus, jure æqualibus, dicere, omnibus in omnia & in omnes jus competere; cum utique unius jus ad omnia non possit non cæterorum jura absorbere, si effectum aliquem sit habiturum. Illud enim non minus absurdum est, jus fingere, quod nullum effectum in ordine adversus alios obtineat. Nam in moralibus non esse, & nullum habere effectum idem fere est. Ast quale jus est, cui alter pari jure possit resistere? Quis dixerit, me jus habere alteri quid imperandi, si ille pari jure imperata mea potest negligere? Aut me jus habere verberibus quempiam cædendi, si pari jure & cum fœnore illa mihi reponi queunt? Igitur certum est, talia alteri faciendi jus hautquaquam esse; & qui ista facit, cum sine jure faciat, injuriam inferre. Contra alteri jus est, ne sibi talia ab alio inferantur; quibus illatis, injuria utique eidem fit. Unde jus illud, quo violato injuria dicitur fieri, non ex solo pacto cum aliis quæsitum, sed quoddam etiam ab ipsa natura, sine inter-

inter-

interveniente factō humano, datum fuit; adeoque falsum est, injuriam fieri posse nemini, nisi quicum pactum initium, aut cui dono quid datum sit. Sed & quod justitia non minus, quam dominium rerum civitatibus demum suam debeat originem, quod *Idem Leviath.* d. c. asserit, id falsum esse alio loco ostendemus. Quin tantum abest, ut justitia omnis resolvi possit, in fidem pactis præstandam, ut contra antea quam sciri possit, an pactum aliquod sit implendum, certum esse debeat, illud pactum legum naturalium jussu, aut saltem permissu initum esse. Add. *Cumberland de leg. nat.* cap. 8. §. 6. Ex dictis etiam intelligitur, quanquam alias damnum, & injuria omnino differant, & fieri queat, ut sola injuria in unum, damnum in alterum redundet: tamen hautquaquam admittendum, quod *Hobbesius d. l.* videtur innuere, nudo damno affici, non injuria, cui quid subtrahitur, aut qui læditur ab eo, qui cum nihil pactus est. Neque exempla, quibus suam sententiam stabilire vult, satis quadrant. Dicit, *si dominus servo, qui obedientiam sibi pactus est, imperet, ut pecuniam tertio numeret, vel beneficium conferat, is si non faciat, damnum quidem tertio, injuriam autem domino soli facit.* Verum si pecuniam debitam jussus solvere servus non solverit, damnum non patietur creditor, cui salva adversus dominum manet actio. Nec si beneficium jussus dare servus non dederit, alter damnum passus est. Quamquam iste furti, aut alterius criminis reus sit, si quæ aliis nomine tui domini debebat dare, ipse interceptit, & sibi retinuit. Præterquam enim quod beneficio: utpote indebito, non accepto damnum proprie dictum non accipiatur; (vid. *Grot. l. 2. c. 17. §. 2.*) etiam alteri licet apud dominum conqueri de malitia servi, qui sine dubio istum hoc impune ferre non sinet. Et si vel maxime isti tertio injuriam servus non fecit, non tamen ideo fecit, quod jure poterat; cum alteri utique super servo justa conquerendi causa suppetat. Alterum exemplum in *Leviath.* ita proponitur: *privati, quæ invicem debent, remittere possunt; sed furta, cædes, aliasque violentias, quibus læsi fuerunt, non possunt: quia denegatione debiti ipsi tantum injuria afficiuntur; per crimina autem ista violatur quoque, qui civitatis personam representat, seu legislator.* Quæ concedimus, modo inde non inferatur; per crimina illi quoque, qui læsus est, injuriam non fuisse factam. Sed prout de *Cive d. l.* hoc proponitur, nullo modo ferri potest. Dicit; *in civitate, si quis alicui noceat, quicum nihil pactus est, damnum ei infert cui malum, injuriam soli illi, qui totius civitatis potestatem habet.* Quid? an qui me lædit civis non mihi, sed soli regi injuriam facit? Aut, si vel maxime daremus, inter eos, qui in libertate naturali vivunt, jus in omnia obtinere, id quoque inter cives ejusdem reip, locum habebit, Qui sane communem dominum agnoscunt. Nam quod subjungit; *si is qui damnum accipit; injuriam exposularet, is qui fecit sic diceret, quid tu mihi? quare ego facerem tuo potius, quam meo libitu, siquidem, quin tu tuo non meo arbitrato facias, non impedio?* tantum abest, ut, licet nulla pacta peculiariter intercesserint, in hac oratione nihil reprehendum sit, ut potius à sensu communi eum discessisse sint judicaturi homines, qui hac exceptione læsi querelas repulsurum se speraverit. Id tamen recte ab *Eodem d. l.* observatur *injustitie vocabulum significare relative ad legem; injuria autem tum ad legem, tum ad personam certam.* Nam ubi quid injustum est factum, omnes id injustum vocare possunt, seu omnibus id injustum est. Sed injuria facta esse potuit, non tamen mihi, vel illi sed alii; & quandoque nemini privato, sed civitati tantum; v. g. in cæde per du-
ellum

ellum ex provocatione facta. Nam de injuria sibi facta ne ipse quidem, qui læsus est, queri potest, ideo quia consensit in aleam pugnae legibus vetitæ. Sed legislatori utique violatum suum intredictum exsequi fas erit

§. 14. Cognito quid justitia sit, facile de injustitia, ejusque speciebus colligere licet simulque quod actio injusta sit, quæ ex proæresi prave adplicatur ad personam, cui diversa debebatur, aut quando denegatur alicui, quod ipsi debebatur. Injustum quippe est, inferre alteri quid mali, quod nobis inferendi potestas non erat; aut denegare vel eripere quid boni, quod ipsi debebatur. Nam bona ejus sunt naturæ, ut cuivis citra causam tribui possint, siquidem id fiat citra fraudem tertii: & mala, quæ quis meritus est, citra injuriam ipsi non inferre possumus, si id aliis damno non sit. Adeoque injusta actio vel infert, quod inferre non debebat, vel aufert, quod auferre non debebat, vel denegat, quod tribuere debebat. Nam & actionis debitæ negatio sive intermissio moraliter pro actione censentur.

§. 15. Cæterum solet injusta actio ex proæresi suscepta, & quæ jus alterius perfectum lædit, uno vocabulo dici *injuriam*. De qua ut accurate percipiatur, sciendum, aliquem lædi posse triplici modo; vel ut denegetur, quod ipse debebat habere; (*Marcus Antoninus l. IX. §. 5. ἀδικεῖ πολλοὺς ὁ μὴ ποιοῦν τι, ἢ μόνον ὁ ποιοῦν τι. Sæpenumero contingit, ut injuste agat, tam qui non facit aliquid, quam & qui facit.*) vel ut ipsi suum, quod jam habet, auferatur; vel ut mali quid inferatur, cujus inferendi potestas alteri non erat. Circa priorem modum est observandum, deberi alicui vel ex mero jure naturæ, ita tamen, ut ad ea perfectum jus non habeat, uti sunt officia humanitatis, beneficentiæ, grati animi; vel ex pacto, eoque vel peculiari, vel contento in obligatione nostra ad leges civiles, qua nos adstringimus ad præstanda ea, quæ leges istæ alteri jubent exhibere. Hæc si denegantur alicui, proprie injuria dicitur: non autem si ista, etiamsi in jus naturæ peccetur. Neque vero per ipsum jus naturæ vi ad ista præstanda alterum licet adigere, saltem ubi imperium in istum non competit, nisi fors necessitas urgeat; quippe cum istorum genius officiorum requirat, ut ultro, & citra metum poenæ præstentur. Et hætenus duntaxat verum est illud Hobbesianum; *injuriam non fieri nisi ei, quicum pactum intercessit*. At vero, quando alicui invito, & non laceffenti, dedita opera malum inferitur, sive erepto bono quopiam, quod jam possidebat, sive inflictio positive malo aliquo, semper injuria fit, sive pactum intercesserit, sive non. Id enim cuilibet homini natura juris tribuit, ne ab altero homine ipsi citra antegressum suum meritum mali quid inferatur: neque homini fas est, ut ipse alterum non laceffitus lædat, nisi quantum necessitas imperii exercendi postulaverit. Addimus, *non laceffitus*. Nam ad injuriam requiritur quoque τὸ πρότερον, prius ὅ γὰρ διότι ἐπαθε, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, ἢ δὲκεῖ ἀδικεῖν. Nam qui propterea, quod passus est, idem vicissim facit, injuriam facere minime videtur. *Aristot. Nicom. l. V. c. 15.*

§. 16. Porro ad injuriam proprie dictam requiritur, ut ex proæresi, & destinato consilio alteri nocendi, aut ægre faciendi, processerit. Inde non solent injuriæ venire nomine ejusmodi læsiones, quæ casu fortuito fiunt ab ignaro, & invito; puta, si miles, dum jaculis se exercet in loco solito transeuntem trajecerit; aut si putator in medio fundo ramum in aliquem, cui nullum ibi versandi jus,

jus, improvise dejecerit. Apud *Antiphontem* orat. 7. qui puerum jaculo trajecerat, ita exculatur: non veitis operam dabat, sed justis: neque inter se exercentes, sed in ordine eorum, qui jaculabantur, jaculatus est: neque a scopo aberrans, in eos, qui a scopo discesserant jaculatus puerum attingit, sed omnia recte, ut sibi proposuerat faciens, nihil quod nollet fecit, passus quidem scopum, quem petebat, attingere prohibitus. Quo facit illud *Aristot. Nicom. V. cap. 10.* ἀδικήματα καὶ δικαιοπραγήματα ὄρισται τῷ ἔκουσίῳ καὶ ἀκούσιῳ. *Juste, vel injuste factum spontaneo, & invito definitur. Item ὅταν παραλόγως ἢ βλάβη γένηται, αὐτύχημα. Quando prater rationem evenerit læsio, infortunium est. ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἀνευ δὲ κακίας ἀμαρτήματα. Quando vero non prater rationem, sed sine tamen vitio, peccatum. Ad quem locum Michaël Ephesus: Læsiones alia ex ignoracione fiunt, & invitis nobis, alia ex cognicione, & sponte. Earum autem, quæ ex ignoracione fiunt, alia prater rationem & inopinato efficiuntur, alia involuntaria quidem sunt, non inopinato tamen, & prater rationem inferuntur. Dum dixerit autem, læsiones quæ ex ignoracione inferuntur, communi nomine errores ac peccata appellari; subdivisionem quandam facit, inquitque eas quæ prater rationem fiunt, infortunia; quæ non prater rationem, eodem quo genus nomine vocari peccata. Sunt autem prater rationem, ea quæ prater expectationem & inopinato raro contingunt: ut si quis dum repente fores aperit, patrem suum illic assilentem percussisset: aut dum in loco jaculatur, qua nullus transire consueverit, de improvise forte quadam occurrentem emisso jam telo vulneravit. Hac enim atque hujusmodi cetera inexpectata, praterque opinionem evenerunt. Nunquam enim opinatus esset quispiam, illac transiture esse aliquem, qua nemo unquam transire visus fuerat. At quæ licet ab ignorante efficiuntur, non sunt tamen inexpectata. & prater rationem, dicuntur peccata, & errores. Nam qui in via illa aut loco, ubi multi versari consueverunt, vel esse possunt, sagittandi artem exercendo aliquem ferit, peccat: atque hujusmodi læsio peccatum nominatur. Peccat enim, inquit, cum in se quisque principium cause habuerit: in ipso siquidem fuit principium, quatenus in locum eum ad jaculandum se contulit, qua transituros esse aliquos verisimile erat. Atque ejusmodi ἀμαρτήματα Jctis proprie culpa dicitur, quam describunt committi per negligentiam & imperitiam, quando quis negligit, & ignorat ea, quæ scire & observare debuisset ac potuisset. Ejus tres gradus faciunt, prout tres concipi possunt gradus diligentia, cujus ommissio culpa est. Est quippe diligentia communis omnium hominum, non acri ingenio vel industria excitata, sed velut ex sensu communi descendens. Est dein diligentia hominis magis exculi, & ultra istam communem, cuilibet in rebus suis propria, & quam hominum natura juxta cujusque solertiam & capacitatem requirit. Est denique diligentia exactissima, quam non nisi accuratissimus paterfam. in suis rebus adhibet. Huic quæ opponitur culpa levissima, illi, levis, isti lata dici fuevit. Circa culpam latam observant, eam dolo æquiparari in contractibus & similibus negotiis civilibus, & ubi de reparando damno agitur: non item in criminibus, etsi reatum non penitus tollat, sed duntaxat minuat. Sed quem effectum levis, & levissima culpa habeant, passim Jcti docent, ubi de præstationibus in contractibus agunt. Enimvero quando quis per affectus vehementes, adeoque cum intentione duntaxat semiplena, ad lædendum alterum impellitur non ideo ista læsio ab injuriæ nota eximitur, utut propter eandem injusti adpellationem quis non statim fortiat. Inde *Aristot. Nicom. d. 1.* Ὅταν δὲ εἰδῶς μὲν, μὴ προελευσας δὲ, ἀδικήματα εἶναι ὅσα τε διὰ θυμὸν, καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ, συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις· ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἀμαρτάνοντες, ἀδικῶσι μὲν, καὶ ἀδικήματα ἔσιν· ἔμντοι πῶ ἀδικοὶ διὰ ταῦτα, ἔδὲ πονηροὶ, ἔδὲ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἢ βλάβη.*

ὅταν δὲ ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός. διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμῷ ἐκ προνοίας κρίνεται. ἔ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσιος. *At cum cognoscens quidem, sed sine tamen praecognitione agit quispiam, injuste factum est; ut sunt qui ex ira fiunt, aliisque affectibus, qui necessarii, naturalesque hominibus accidunt. Qui in his enim ledunt, & peccant; injuste quidem agunt, suntque haec injuste facta, nondum tamen injusti ob haec, neque pravi ipsi homines habentur, quippe cum lesio ipsa ex pravitate minime evenerit. Nam cum ex electione leserit quispiam, tunc demum injustus ac pravus est. Quocirca recte ea, quae ex ira fiunt, non esse ex providentia judicantur: non enim principium affert. qui iratus facit, sed qui ad iram provocavit.*

§. 17. Denique & invito debet fieri, quae dicenda est injuria. Nam volenti non fieri injuriam, etiam communi sermone tritum est. *Aristot. Nicom. V. c. 11. ἐλάπτεται μὲν ἐν τις ἐκῶν καὶ τὰ ἄδικοι πάσχει ἀδικεῖται δὲ ἐδελὲ ἐκῶν. Leditur igitur aliquis sponte, & injuste patitur; nullus tamen est, qui injuria sponte afficiatur. Cujus ratio est, quia bonum, quod alteri volenti eripio; aut debitum, quod volenti non praesto, condonatum mihi ab eo censetur. At quis injuriam me fecisse dicet, si quod donatur acceperim? Nec pro malo reputari potest, quod quis sibi ipse inferri vult, quippe cum malum abhorrentiam voluntatis necessario involvat. Ubi tamen supponitur, ut homo pleno rationis usu gaudeat, nec violento aliquo affectu extra se raptus sit. Add. *Ant. Matthaeus de crimin. proleg. c. 3. §. 2, 3. Hobbesii demonstratio de civ. c. 3. §. 7. in eo laborat, quod praesupponit, injuriam non nisi in pacti violatione consistere. Exinde etiam Arist. Nicom. V. c. 15. colligit, illum, qui se ipsum per iram jugulaverit, non sibi facere injuriam; sed civitati, quam vel duce, vel milite, vel artifice, vel aliquo hujusmodi ministro privat. Unde etiam civitas, utpote abs tali homine offensa, cum multare consuevit, illata ipsius cadaveri, ac memoriae aliqua ignominia. Add. *Mich. Ephef. ad d. l. Quanquam d. l. aperte falsa sit illa Aristotelis sententia. ἔ κελεύει ἑαυτὸν ἀποκτενεῖν ὁ νόμος. ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει. Lex non jubet, seipsum quempiam occidere: quae autem non jubet, vetat. Nisi τὸ κελεύειν. Aristoteli h. l. idem quod permittere significat.***

CAPUT VIII. DE ACTIONUM MORALIUM QUANTITATE.

1. Quamitas actionum moralium absoluta? 2. Qualis intentio requiratur in foro divino? 3. Qualis intentio sufficiat in foro humano?	}	4. Quid sit actio perfecta seu completa? 5. Quantitas actionum relativa.

Consequens est, ut de actionum moralium quantitate paucis videamus, seu qua ratione eadem aestimantur, & velut quantæ concipiuntur. Deprehendimus quippe actiones hominum voluntarias aestimari vel absolute & in se, vel relative & ad se mutuo. Circa absolutam aestimationem insigne discrimen inter actionem bonam atque malam occurrit. In actione enim bona; si eam formaliter & praecise consideremus, nihil animadvertimus, quod indolem quantitatis obtineat; cum ipsa bonitas in coincidentia seu congruentia cum lege consistat, cujus nulla esse mensura intelligitur. Unde etiam formaliter & praecise spectata actio bona non est altera melior; etsi materialiter & ratione objecti, nec non quoad intentionem obligationis, una sit praestantior & nobilior altera. Mala autem actio

actio quoniam à norma legis declinat, distantiam utique majorem aut minorem à lege concipitur habere, eoque nomine unum peccatum etiam formaliter & in se spectatum, majus aut minus aestimari potest; sicuti una curvitas magis à rectitudine discedit, quam altera. Nam nihili est ratiocinium Zenonis apud *Diogenem Laërt.* 1. 7. *Peccata omnia esse aequalia. Ut enim nec vero verius, nec falso quidquam magis falsum est: sic neque fraus fraude, neque peccatum peccato majus est. Nam & qui centum stadiis, & qui uno à Canopo abest, aequè uterque Canopi non est: sic etiam qui magis minusve peccat, aequè uterque à recte facto abest.* Quoniam autem isthæc distantia à lege, si quis eam curiosius cum aliis speciebus quantitatis comparare velit, aliquod instar anguli rectilinei habere videtur; cujus magnitudo arcu circuli est puncto crurum communi tanquam centro descripti, cruribus dictis intercepto, mensuratur: inde olim, cum prima hujus disciplinæ *Elementa* juvenilibus annis meditaremur, placebat scemate aliquo sphaerico ista declarare. Quæ nunc plano lubet modo exponere, cum ejusmodi argutiæ istam magis, quam maturiorem ætatem decere judicentur.

§. 2. Porro cum ad actionis bonitatem requiratur non solum, ut fiat id, quod lex jubet, sed etiam ut fiat ea intentione, quæ eidem legi est conformis: inde adparet, ad hoc ut actio aliqua perfecte bona habeatur, requiri, tum id quod lege præscribitur juxta omnes partes impleatur, tum ut agentis animum unice excitet studium legislatori promptum obsequium exhibendi. Inde cum lege divina jubeamur Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus, ac proximum nostrum, sicut nos ipsos; manifestum est, nullam actionem posse Deo adprobari tanquam perfecte bonam, nisi quæ cum plenissima intentione fuerit suscepta, & ubi agens nihil aliud propositum sibi habuit, quam ut Creatoris O. M. voluntati satisficeret. Eoque magis, quod istum utpote *καρδιογνώστην* ne minutissima quidem aberratio aut vacillatio animi fugere possit. Isthoc qui expenderit non temere coram Deo probitatem suam jactare sustinebit.

§. 3. Ast in foro humano remissiore diligentia licet defungi. Cum enim legislatores humani latis suis legibus emolumentum civitatis procuratum eant, quod plerumque per exterius actionis exercitium provenit, quæ demum cunque sit agentis intentio: indi isti fere acquiescunt, si modo actus exterior lege præscriptus fiat. Eoque magis, quod in recessus animi humani ipsis penetrare sit negatum, nec intentionem agentis liceat intelligere, nisi per conjecturas, aut signa in sensus incurrentia, quæ inter mortales haut quidquam infallibilem generant cognitionem circa ea, quæ in animo fuere volutata. Hinc isti actionum quantitatem aestimant duntaxat sensualiter, seu prout sagacitatis humanæ conditio, ac vitæ civilis usus admittit; ac parum fere sunt solliciti, quam plena fuerit, & sincera agentis intentio, dummodo hic exterius opus adprobaverit. In actionibus tamen malis utique etiam inter homines major habetur ratio intentionis. Et quidem ubi illa plane abfuerit, quod contingit circa ea, quæ ex ignorantia aut errore invincibili suscipiuntur, actio pro invita habebitur; quæ uti imputari non solet agenti, ita & quantitate morali carere intelligitur. De cætero quævis actionum malarum, quæ ex proæresi suscipitur, eo deterior habetur, quo firmior ac plenior eadem intentio fuerit. Quam itidem judices humani, quæ in adyta animi penetrare non datum, ex variis conjecturis atque indicis aestimare sueverunt; prout alio loco pluribus exponitur.

§. 4. Quod autem actionum moralium velut materiale attinet, illa actio bona in suo genere perfecta habetur, quæ ultimum quasi complementum attingit, & cui nulla pars debita deest. Inter eas, quæ ab ista perfectione discedunt, eo inferior quælibet censetur, prout ab isthac abfuerit, sive pars aliqua pleno operi defuerit, sive intra conatum opus substiterit. Vice versa autem actionum malarum in suo genere deterrima habetur, quæ propositum finem plene assecuta est. Eo minus autem malitiæ quæque obtinet, quo longius citra ultimum complementum substiterit. Ubi tamen circa objecta actionum, prout legibus designantur, observandum, eadem esse in duplici potissimum differentia. Quædam enim divisionem admittunt, quædam secus; seu quædam ita sunt comparata, ut necessum sit, ea aut tota exprimi per actionem, aut prorsus omitti, aut plane contrarium fieri: in quibusdam autem etiam aliqua duntaxat pars potest exprimi, reliqua omitti, aut aliquid duntaxat oppositi fieri. Et in his iterum aliquid discriminis animadvertitur. Quædam enim objecta actionum, per leges descripta, comprehendunt ea, in quæ dividi possunt, tanquam species. Sic affirmativa lex quinti præcepti in decalogo, per Mosén divinitus promulgato, est: succurre necessitatibus corporis, in quibus proximus tuus versatur. Hęc comprehendit sub se velut species conservationem vitæ, membrorum, sanitatis, aversionem doloris, suppeditationem alimentorum tempore famis, &c. Opposita vero lex, quæ prohibet ledere corpus proximi, complectitur sub se cædem, mutilationem, vulnera, verbera, minas, (vid. l. 15. §. 1. D. de injuriis.) &c. Sic sexti præcepti lex affirmativa, quæ castimoniam injungit, sub se continet puritatem cogitationum, verecundiam sermonis & gestuum, abstinentiam à venere illicita, &c. Lex opposita impudicitiam prohibens complectitur adulteria, scortationem, gestus, ac sermones obscænos, cogitationes fœdas. Heic v. g. verba impudica proprie non habent ad adulterium instar gradus aut partis. Sed quia legislator divinus compendii gratia sub una lege generali multos actus speciales voluit comprehendere, inde solidum & integrum peccatum contra sextum præceptum patravit æque, qui simpliciter scortatus est, quam qui mœchatus est. Unde circa hæc objecta, ubi non fit, quod lege præcipitur, aut omitti illud necessum est, aut contrarium fieri. Ast vero quædam objecta actionum, per leges determinata, ita sunt divisibilia, ut ea, in quæ dividi possunt, contineant ad modum partium integralium. Ubi non statim totum est patrandum, totumve omittendum, aut etiam contrarium faciendum; sed potest ejus pars duntaxat fieri, reliquum omitti. Sic v. g. quando lex jubet operario mercedem integram exsolvi, ejus pars solvi, pars negari potest. Sed quando illi, cui quid dare debebam, non id solum denego, sed & insuper quid eidem subtraho, aut malum infero, prorsus alterius speciei fit actio, quæ priorem haut contingit.

§. 5. Præterea cum aliqua actio circa nobilius, alia circa ignobilius objectum versetur; ex una etiam plus boni, malivè, quam ex altera proveniat: adparet hoc respectu actionum quidem bonarum unam longe esse nobiliorem altera; & vice versa actionum malarum unam altera longe deteriore haberi. Quo spectat proprie illud *Horatii serm. l. 1. sat. 3. Nec vincet ratio hoc, tamundem ut peccet, idemque. Qui teneros caules alieni frigerit horti, Et qui nocturnus divum sacra legerit.* Add. *Cicero pro Murana.* ubi falsè Stoicorum illud dogma de æqualitate peccatorum exagitat.

Et si

Etsi non insuper sit habendum illud *Horatii l. ep. 15. De mille fabæ modis quum surripis unum: Damnum est, non facinus mihi pacto lenius isto.* Quæ est actionum æstimatio relativa. De qua infra l. VIII. cap. 3. prolixius agitur.

DE ACTIONUM MORALIUM IMPUTATIONE.

1. Imputatio actualis.	}	5. Meritum quid?
2. Imputatio ex gratia.		6. Quomodo effectus actionum moralium delectantur?
3. Imputatio ex debito.		
4. Quid alteri efficaciter possit imputari?		

Quid requiratur, ut actio alicui queat imputari, seu tanquam ad aliquem pertinens haberi, superius satis ostensum fuit. Superest ut videamus, qua ratione eadem actu imputetur, hæc ut illa effectum aliquem moralem producat vel in ipso agente, vel in alio. Ubi prius separandæ sunt actiones, de quibus lege disponitur, ab iis, quæ in cujusque arbitrio relictae sunt. Prioris generis actiones imputari agenti dicuntur, quando ille potissimum, qui circa eas lege disposuit, agentem earundem autorem declarat; simulque effectus ipsarum in istum actu redundare, aut in eodem hæerere statuit. Posterioris autem generis actiones imputari dicuntur, quando, qui eas citra necessitatem in alterius usum & emolumentum exercuit, significat, sese in ipsius gratiam actionem suscepisse, eoque nomine eundem sibi voluisse obstringere. Etsi posterior hæc vocabuli imputandi significatio frequentius apud Latinos autores occurrat; prior apud Theologos & Moralistas sit tritissima. Manifeste autem discrimen inter hanc & illam imputationem adparet, quod prior quidem ab latore aut custode leges tendat in agentem: posterior autem ab agente feratur in eum, in cuius gratiam, & usum actio fuit suscepta.

§. 2. Prioris imputationis vulgo circumfertur divisio, qua alia dicitur fieri *ex gratia*, alia *ex debito*. Illa est, quando quis in aliquem effectus actionis à tertio patratæ, quos iste sibi alias jure vindicare non poterat, ex benevolentia derivat: vel etiam ex alicujus actione plus effectus in agentem gratuito redundare facit, quam alias ex ipsa in se provenire aptum erat. Qualis imputatio duntaxat circa favorabilia locum habet, circa odiosa non item. Quemadmodum enim ea bonorum natura est, ut etiam gratis alicui, & citra prætextum exhiberi queant; ita si quis alteri bonam quodpiam sub nomine puri beneficii conferre nolit, licebit id facere sub titulo imputatæ actionis alicujus, quæ alias ad ipsum non pertinebat, aut cujus intuitu tale quid jure postulare non poterat. Ast illud ratio non permittit, ut ex ejusmodi prætextu in alterum velim derivare effectus actionis malæ, quæ cum ipso nullam habet connexionem, cum alias isti effectus naturalem ipsius conditionem non sequerentur. Adeoque inconveniens est, ut ex obtentu delicti mere alieni eripiantur alicui, quæ natura cuivis homini ut tali dedit, aut imponantur, à quibus gratis perpetiendis natura communi beneficio omnibus cavet. Sic v. g. princeps filio nullis propriis artibus insignia patris merita

imputare potest, eorumque intuitu honores ipsi alias non debitos conferre. Ast ob patris delictum innocentem filium poena afficere, absurdum est. Quanquam id fieri possit, ut delictum paternum sit occasio, ne in filium conferantur bona, aut ut & illa eripiantur, quæ non nisi sub certa lege in eum transitura, aut ejusdem mansura erant. Quo ipso tamen haut quidemquam tali malo involvitur, quod alias naturæ ipsius conditio respuebat. Nam nullo privilegio natura liberis cavit, ut bona paterna ipsi omnino possideant, aut ut ad certos honores admittantur. Talia enim non nisi sub hac conditione eos manebant, siquidem à parentibus illæsa iisdem fuissent tradita, aut nisi parentes certo se delicti genere obstrinxissent. Neque deteriori sorte, quam humana conditio admittit, est, qui, nullo à parentibus accepto patrimonio, suarum sibi fortunarum autor esse cogitur. Imo & ex atrocibus parentum delictis eo usque procedi potest contra liberos innoxios, ut illi extra civitatem faceffere adigantur. Nam à natura nemo jus habet, ut in hac vel illa civitate perpetuo degat, sed id juris facti suo aut alieno acquirit; cui retinendo hæc potest adjuncta esse conditio: ut amittatur, ubi certum delictum ab ipsius parentibus fuerit admissum. Possessionem quippe alicujus juris à conditione casuali suspendi, rationi non repugnat. Quanquam alicubi leges civiles heic justo duriores esse, nemo inficias iverit.

§. 3. Imputatio autem ex debito in hoc consistit, ut ii, quorum interest actionem factam vel non factam, declarent, eandem ad agentem pertinere, inque eundem redundaturos effectus, qui actioni illi sunt assignati. Unde si in lege aliqua actioni bonæ certum sit constitutum præmium, ubi custos legis ab aliquo istam actionem patratam agnoverit, manifestum est, hunc istud præmium suo jure posse petere. Ubi autem quis nude pro imperio, & citra promissum præmium facere quid iussus sit, sufficere ipsi debet nuda superioris adprobatio; & abundantis præmii loco erit habendum, istius offensam, quæ secus facientem mansura erat, declinasse. Vice versa, ubi actio vetita fuit patrata, si quis pro istius autore fuerit agnitus, habet, quod malum lege definitum metuat. Quod si autem alii, ad quos legum custodia & exsecutio non spectat, bene facta adprobaverint, male facta reprehenderit, nihil præter existimationem agentis aliquo modo inde afficitur. Et huc adplicari potest illud *Diodori Siculi in excerptis Peirescianis*: *ἔστι ὁ μὲν ἑπαίσιος ἑπαθλον ἀρετῆς ἀδάπανον, ὁ δὲ φόβος τιμωρία φουλότητος ἀνευ πληγῆς.* *Laus est quasi quoddam virtutis præmium nullo constans sumtu: vituperium vero poena est vitii absque vulnere.* Est tamen ulterius notandum, quando plurium interest, actionem aliquam fieri vel non fieri, si unus eorum istam non imputaverit agenti, cæterorum juri, quod ab illo non dependet, nihil decedere. Sic ei, qui contra leges injuriam mihi intulit, possum ego condonare, quantum eadem me tangit. Quo ipso tamen publicæ superiorum prætensionis, si qua est nihil decedit. Sic quam Deus peccantibus indulget veniam, jus humani fori non tollit. Ast quod omnes quorum interest non imputant, quoad effectus morales pro non facto habetur. Inter sit autem actionem aliquam fieri vel non fieri eorum, qui sunt actionis objectum aut directores, i. e. adversus quos actio aliqua suscipitur, & quibus illa bono vel malo credit; aut quibus eam dirigendi potestas competit. Unde si injuriam, & is cui facta est, & magistratus, & Deus remiserit, ea moraliter pro non facta censetur.

§. 4. Ab hac imputatione longe differt illa, qua agens suam actionem, quam omittere poterat, illi, in cuius usum suscepta fuit, imputare dicitur. Scilicet cum quis rite præstitit sibi pro imperio injuncta, adprobationem sui facti experitur cum à cæteris, cum imprimis ab eo, qui injunxit. Mercedis quid insuper prætereundum hautquidquam valet, nisi quantum expresse in lege fuerat promissum. Vid. *Luc. 17: 9, 10.* Eandem ob rationem nemo postulare potest, ut sibi ad producendum aliquod jus imputetur, quod actione mala, per leges & imperium superioris interdicta abstinerit; sed contentus erit, quod nuda istius adprobatio ipsius obsequium consequatur. Cum enim secus, quam lex jubebat, facientem grave malum jure maneret, isthoc effugisse mercedis loco erit. Inde apud *Senecam l. 4. contro. 7.* contradicitur illi, qui in adulterio deprehensus à tyranno, cum gladio extorto occiderat, & præmium tyrannicidii petebat, *imputat nobis, quod deprehensus in adulterio mori noluit.* Et recte *Cicero Philip. 2.* negat se ideo Antonio devinctum, quod ab ipso occisus non fuerit. *Quale beneficium est, quod te abstineris nefario scelere?* Alii rationem inde arcessunt, quod intermissiones actionum malarum sint pura non entia, quorum nullæ sint affectiones positivæ. Etsi reponi forte possit, has quoque moraliter pro entibus haberi posse, quatenus tanquam restrictio & coercitio facultatis naturalis concipiuntur. At contra, quando in alterius gratiam quid facio, quod recte aut commode poteram omittere, & omitto, quod commode poteram agere; rationis utique est, ut id ipsi queam imputare, id est, meo jure postulare, ut ille isthoc factum velut à me profectum agnoscat, & pro istius conditione mihi sit obstrictus. Ut tamen isthæc imputatio recte fieri possit, in agente quidem adesse debet intentio alteri sua actione boni aliquid conciliandi, in recipiente voluntas expressa aut præsumta ab isto illud admittendi. Nam operæ, quæ invito obtruditur, imputatio recte repellitur. Et impudenter mihi imputat, quod quis nullo mei respectu, aut etiam ut mihi noceret egit. Sic stulte petiturus est præmium, qui dum alterum occidere conatur, casu vomicam ipsius alias incurabilem dissecuit, eoque modo sanitati eum restituit. Quanquam apud *Tacitum H. 1. Marius Celsus constanter servate erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultro imputavit.* Add. *Genes. 45: 5. L. 20.* Sic Eudoxia, cum Imperatori Theodosio nupsisset, fratres à quibus como paterna fuerat ejecta, arcessit, neque irata illis, sed gratias potius agens, ut dignitatis tantæ autoribus. *Nisi enim ab eis exacta fuisset, nunquam venturam fuisse Constantinopolin;* apud *Zonaram tom. III.* Quod si eorum, quorum interest, consensu definiatur, quanti quid imputandum sit, pactum intervenit, in quo terminum velut suum attingit imputatio, nec quo ulterius isthoc in negotio tendat, invenit. Conf. *Matth. 20: 13, 14.* Quo spectat illud *Hobb. Leviath. c. X. meritum præsupponit jus ex promisso.*

§. 5. Ex hisce facile colligitur, quæ sit indoles meriti, aut quæ nam sint actiones meritoria, quas alii etiam adversus Deum valituras crepant. Scilicet scaturigo meriti præcipue est præstatio operæ indebitæ, & quam à nobis exigend alter jus non habebat. Qui enim præstitit, ad quod perfecte obligabatur, dei bitum duntaxat suum explevit, & nihil velut redundans habet, ex quo meritum possit enasci. *M. Seneca l. 1. contro. 8. Sine me aliquod meritum in patriam conferre: ad hoc militia mea legis munus est. Julius Capitolinus in Antonino Pio,* cum rationem cognominis memorasset, quod focerum ætate festâ manu, præsentem Senatu, levasset, addit-

addit: quod quidem non satis magna pietatis est argumentum; cum impius sit magis, qui ista non faciat, quam pius, qui debitum reddat. Nec indebita invito obtrusa imputare licet; multoque minus, si nulla in illum utilitas redundaverit. Unde manifestum est, mortali adversus Deum nullum comparari posse meritum, si vel maxime is legi divinæ examuffim implendæ par foret. Adeoque Deum nullo modo hominum debitorem posse fieri, nisi ex vi gratuitæ promissionis, quam destituere bonitas ipsius non fert; non autem quod exinde jus proprie dictum mortali nasci queat. Sic & pro imperio injunctæ actiones immediate meritum non gignunt, valiturum adversus eum, qui injunxit. Etsi tam Deus, quam homines, imperandi facultate gaudentes, sæpe jussa sua obeuntibus certa soleant bona conferre exci- tandæ obsequi promptitudini: ad quæ tamen exhibenda non ex merito agentis, aut velut ex contractu, sed ex promisso suo liberali teneri volunt. Unde & ista non mercedis, sed præmi liberalis nomine solent venire. Euripides *Rheso*: παντι προσκειμενον κέρδος προς έργω, την χάριν τίκει διπλήν. *Omni rei adjunctum præmium duplicem voluptatem parit.* Quod si tamen legislatores actione aliqua præstita expresse abs sese aliquid tanquam jure postulari statuunt, quin id recte & suo jure petere agens queat dubium non est. Nullo autem modo ad producendum meritum, aut materiam laudis, & gloriationis apta est una; intermissio actionum lege vetitarum. Quo pertinet illud apud *Philostratum de vita Apollonii Thyanci*. l. VI. c. 11. *Non est justitias opus ab injustis abstinere, neque prudentiæ opus est, stulte aliquid non cogitare; neque fortitudinis, aciem non relinquere, neque temperantiæ in Medorum turpitudines non incidere: nec omnino laude dignum est, quod non esse malus videaris: omne enim quod æque ab honore pœnaque distat, virtus non est.* Add. *Lucæ* 8. 11. *Ammianus Marcellinus* l. 30. c. 11. *Nec enim aliena non rapere laudis est.* Superfunt igitur ad adquirendum adversus homines meritum actiones, quæ ipsis, saltem perfecte, non debentur; five nulla prorsus obligatio ad eas præstandas adstringat; five naturalis quidem ratio eas jubeat, aut luadeat, adplicatione tamen ad certas personas in nostro relicta arbitrio; five jure civili duntaxat illæ non præcipiantur. Nam quæ alteri perfecte debeo, ab ea ipse jam jus obtinet, adeo ut si illa præstentur, proprie loquendo nihil decedat de eo, ad quod retinendum, aut arbitrio meo adplicandum in præsens jus habebam; iis quippe negatis aut retentis injuria alteri, ac damnum inferitur. Adeoque cum talia certo modo jam ad alterum pertineant, nec mihi de iis pro lubitu disponendi sit facultas, ad meritum producendum non amplius erunt idonea. Ast quando extra obligationem perfectam alteri quid præsto, id utique cum mihi decedat istique adcreseat relinquit apud me jus perfectum, aut imperfectum recipiendi ab isto quid æquipollens. Et hoc ipsum meritum est. Add. *Seneca de beneficiis* l. 3. cap. 21. 22. Hujus expletionem quando expressa conventionem determinamus, *merces* propriæ dicitur. Sed quando expletio illius, quoad modum, tempus, & quantitatem in arbitrio & æquitate alterius relinquitur, *præmium* vocatur. Quod est vel res corporalis, ut pecunia, prædium; vel incorporalis, ut concessio privilegii, immunitatum; vel moralis, ut honor, dignitas, vel notionalis, ut statuæ, inscriptiones, coronæ, & similia. Add. *Mich. Montaigne essais* l. 2. c. 7. Et sic quidem ex actionibus indebitis, potissimum quatenus aliis sunt utiles, meritum resultat. Sicut contra ex actionibus pravis, cum primis illis quibus alteri damnum injuria datur, enascitur demeritum, cujus vi quis ad illud damnum

damnum pensandum adstringitur. In universum autem malæ actiones producant reatum, per quem quis obnoxius intelligitur subeundæ pœnæ. De qua latius agendi infra locus erit.

§. 6. Cæterum quemadmodum actualis imputatio facit existere effectus actionum moralium; ita ejusdem cessatio ac velut revocatio eosdem abolet. Ist hæc pari fere modo circa actiones bonas, & malas sese videtur habere. Actiones bonas, & malas, quamdiu tales sunt, seu quamdiu legibus præcipiuntur, aut interdiciuntur, non potest non sequi imputatio simplex. Abolita autem lege, ist hæc quoque imputatio circa eandem actionem locum non amplius habet. Actionis indebitæ imputationem ille tantum remittere potest, cujus interest effectus actionis ipso actu existere. Unde si quis operam præstitit, inputationem remiserit, merces non amplius peti potest. Quam remissionem facere non est in arbitrio ejus, cui opera est exhibitæ. Creditoris quippe est debitum condonare, non debitoris. Sic etiam actionis malæ imputationem efficacem tollere penes eos est, quorum interest, eos effectus actu existere, i. e. ejus qui læsus fuit, & legum latoris, atque custodis; non autem ejus, qui malam actionem perpetravit. Qui jura civilia tractant, quinque potissimum modos faciunt, quibus crimen extinguitur in foro humano. Primo ubi pœna legibus definita fuerit exsoluta. Nam propter idem delictum bis, & quidem pœna ad æquata nemo punitur. Et si multæ pœnæ velut lituram post se relinquunt. Vid. *Sueton. Claudio c. 16.* Sæpe etiam exhausta pœna corporali, moralis pœna sive infamia, ejusque signa perdurant. Deinde quem iudices absolverunt, in foro civili pro innocente habetur. Tertio, si reus moriatur. Et si ad terrorem cæterorum in atrocissimis delictis aliquando etiam in defunctorum cadavera, bona, ac memoriam sæviri soleat. Quarto, lapsu temporis quoque crimina tolluntur hæctenus, ut postea propter ista in iudicium delinquens non vocetur. *Seneca Oedipo. Latere semper patere, quod latuit diu.* Et si diuturnitate temporis crimen deleri neget *Lysiasorat. XII.* Et denique si criminis venia ab eo, qui summum in civitate imperium habet, fuerit impetrata. De quibus vid. prolixè *Ant. Matheus de criminibus ad l. 48. D. tit. 19.* Cæterum uti velut sopiti latent effectus actionis malæ, quamdiu illa ignoratur, aut penitus dissimulatur, aut velut in antecessum condonatur: ita ubi semel isti effectus velut in publicum eruperunt, deleri quidem potest, quod in illis est morale, non autem, si quid circa eosdem physici intercurrit. Quod enim semel factum, id physice infectum fieri nequit; ut tamen idem in vita communi nullos amplius habeat effectus morales, effici potest. Sic qui propter delictum fugatus fuit, verbera quidem, quæ semel tergo excepit, retinet; infamia tamen decreto imperantium extingui potest. Sublata autem omni penitus imputatione moraliter actio pro non facta habetur. Ex hisce explicandum est illud *Ovidii de Pont. l. 1. El. 1. Estque pati pœnam, quam meruisse, minus. Pœna potest demi, culpa perennis erit. Mors faciet certe, ne sim cum venerit exul. Ne non peccarim, mors quoque non faciet.* Id duntaxat adhuc monendum; graviter illos hallucinari, qui ut reatus actionis malæ tollatur, præter non imputationem, seu condonationem requirunt infusionem qualitatis alicujus contrariæ, seu habitus justitiæ. Quemadmodum maculas parietis delemus superinducto tectorio; aut foetorem accenso thure dissipamus. In quem errorem istos introduxit ignorantia rerum moralium, & quod crede

rent, qualitates morales eodem modo produci aut deleri, quo physicae solent. Id quod quam absurdum sit, ex superioribus facile potuit colligi.

SAMUELIS PUFENDORFII
DE
JURE NATURÆ ET GENTIUM.
LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.
HOMINIS NATURÆ NON CONGRUERE,
UT VIVAT EXLEX.

1. <i>An lex in hominem cadat dubitatur?</i>	<i>dignitas.</i>
2. <i>Libertas in genere quid?</i>	6. <i>Pravitas.</i>
3. <i>Libertas in Deo qualis?</i>	7. <i>Varietas ingeniorum.</i>
4. <i>Libertas brutorum qualis?</i>	8. <i>Et imbecillitas ac naturalis incultus.</i>
5. <i>Hæc ne homini indulgeretur, obstabat ipse</i>	

Postquam priori libro res morales in genere, ac frequentissimi usus vocabula sunt explicata, quæ sprasim inserta compagem hujus disciplinæ erant interruptura; jam ad destinata nostra propius est accedendum, ac ante omnia inquirendum; an conveniens fuerit, hominem sine omni lege vitam hancce transigere. Ex quo ipso perspicuum evadet, quare Creator O.M. homini non indulserit ejusmodi libertatem, ut omnia pro nudo lubitu, aut ex vago quodam impetu ageret, nulli juri, regulæ, aut necessitati obnoxius. Sane enim cum Deus homini dederit voluntatem, i. e. facultatem ex intrinseco velut impulsu sese convertendi ad eas res, quæ ipsi congruæ videntur, & avertendi sese ab illis, quæ displicent, & quidem ut illa voluntas cogi sit nescia, dubitare quis possit, an non bonitatem ipsius decuerit, ut pateretur hominem illa voluntatis flexibilitate illibata, & citra impedimentum uti. Quid enim flexilem voluntatem Deus dederat, si illa deinceps ad certas sese regulas debebat adplicare? Et sicuti mobilitatem artuum vincula & compedes reddunt inutilem: sic incassum recidere videtur voluntatis libertas, si multa possumus velle, quæ necessario intermittenda, multa nolle, quæ necessario suscipienda sunt.

§. 2. Ut igitur paulo altius rem repetamus, ante omnia ostendendum videtur, omnimodam libertatem humanæ naturæ esse inutilem; ac perniciosam; adeoque ad salutem ipsius conducere, ut legibus ista constringatur. Ex quo ipso simul patebit, quousque illi fræna recte potuerint laxari. Hæc igitur sciendum est, libertatem in genere concipi per facultatem intrinsecam agendi aut omittendi, quod quis ipse judicaverit. Dum *facultatem* dicimus, eo ipso innuimus illi, cui libertas tribuitur, inesse vires ad aliquid agendum ac vim movendi non solum seipsum, sed & aliis motum imprimendi, aut eadem certo modo afficiendi.

Intrin-

Intrinsicam dicimus, ut intelligatur, motum, & vim illam oriri ex principio intrinseco, non autem ex impulsione violenta & extrinseca; quomodo lignum quoque interdum alienis nervis mobile existit. Additur denique; *quod quis ipse judicaverit*, ut innuatur, non temere, & cæco quodam impetu motum excitari, sed præsupponi agentem rem objectam, saltem utcunque cognovisse, ac post quemcunque deliberationem demum ad agendum sese determinasse, adeoque immediatam agendi rationem fuisse, quia ipsi sic visum fuerit. Sed & illud simul intelligitur, alia impedimenta, quæ motum inhibere, aut in diversum detorquere possint, hinc abesse debere, ubi illibata libertati locus statuitur.

§. 3. His positis adparet, si quis rerum universitatem perlustret, multa occurrere, quibus nulla omnino competit libertas; uti sunt omnia inanimata, & quibus vita duntaxat citra sensum est. Alia libertate gaudent, sed secundum diversos gradus. Omnimoda libertas, & omnis impedimenti, aut defectus nescia in solum DEUM O. M. cadit, quæ tanquam nobilissimum attributum perfectissimæ ipsius essentia concipitur. Quæ & ipsa nullam circumscriptionem admittit, & cum omnipotentia est conjuncta. Unde quod Deus quædam non agit, aut non omnia semper agit, illud non est ex defectu libertatis, sed ex proprio beneplacito. *Psal. 115. 3. Ephes. 1. 11.* Quod autem idem quædam non posse agere dicitur, id non provenit ex aliquo impedimento extrinsecus accedente, naturali, aut morali, sed ex proprio placito, quod mortales ad magnitudinem & præstantiam ipsius attemperatum concipimus. In quem sensum interpretandum est illud tritum: Deus sibi ipse est lex. Hinc & quando Deo tribuitur justitia, non illa est intelligenda respicere aliquam obligationem, aut jus in altero, sicut justitiæ humanæ natura id infert. Sed quia talem agendi modum perfectissimæ suæ naturæ congruere ipse operibus, & per revelationes ostendit; inde eidem mortales id vocabulum applicamus, quo, quæ recte à nobis adversus alios aguntur, exprimimus. Sic quod Dei promissa non fallunt, id non inde est, quod ejus libertas fuerit circumscripta per obligationem ex promisso ortam; sed quia præstantiæ divinæ convenit efficere, ne frustra quis expectaverit, quod ab ipso expectare est jussus; aut quia promissa fallere imperfectionem aliquam involvit, quæ à DEO quam longissime abest. Qua de causa etiam mortales promissa divina non velut jure nostro postulamus, sed tanquam ex liberrimo protecta arbitrio beneficia venerabundi acceptamus. Neque enim heic, quod in promissis humanis, obtinet; solve quod debes; promissum cadit in debitum; quod ab initio erat libertatis, id postea fit necessitatis. Sed non minus promissa Dei, quam quæ citra promissum ab ipso præstantur, illibatam beneficiorum naturam retinent. Ad hunc fere modum homines de libertate, quæ in Deum cadit, utcunque balbutire possumus. Etsi illud manifestum fit, libertatem isthanc divinam infinitis modis conditionem mortalium excedere. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 7. §. 6.*

§. 4. Animantia bruta, quæ infra nostram conditionem posita sunt, libertate quoque intra certum gradum videmus gaudere. Quæ catenus quidem valde est ignobilis, quod exiguis limitibus ipsorum vires sint circumscriptæ, & hebetudo sensuum, ac abjectio adpetitus neque circa multa objecta, idque fat super functione versetur, & non nisi ab iis, quæ ventri inserviunt, crassis fere, & ubique obviis excitetur. De cætero nullus illis mos, nulla lex, nullum jus, quo

aut inter se, aut adversus homines debeant uti. Apud pauca aliqua matrimonii rudimenta, sed quod nuda corporum conjunctione, & nonnulla benevolentiae specie, non fidei religione contineatur. Plerisque ubi Venerem explevere, nullum amoris vestigium superest, nec ulla pudoris aut sanguinis cura. Multis ardentissimus quidem sobolis amor; sed qui cœsusque durat, quoad alere seipsam illa queat. Uterius neque genitoribus geniti cura, & amor oblivione penitus deletur. Neque istis gratiæ reponendæ, velut ex debito, aut ullius officii sollicitudo. Sic quæ carnibus aluntur bruta, citra religionem lacerant ac devorant, quæcunque palato arriferint; nec pauca ex ira in mutuam perniciem efferantur. Jam cum illa leges domini ignorent, ubi fames subegerit, sæpe acriter super illis, quæ in medio exposita sunt, certatur; & quæ jam ab aliis congesta in suos usus sunt, rapere nullus pudor. Quin & nulla inter ipsa existimatio, nullus honos, nullum imperium, nulla prærogativa, nisi quam sola virum eminentia tribuit. Equidem apud quædam bruta instar aliquod amicitiae & societatis paritas generis conciliare solet. Inde non pauca gregatim vivere amant, & quæ præ cæteris feritate sunt prædita, in diversa potius genera, quam in proprium sæviunt. Quo spectat illud *Juvenalis sat. 15. Parcii cognatis maculis fera, quando leoni Fortior eripuit vitam leo? quo nemore unquam Expiravit aper majoris dentibus apri? Indica tigris agit rabida cum tigride pacem Perpetuam; sævis inter se convenit ursis.* Verum præterquam quod non citra figuram poëticam isthæc dicuntur, illa quasi cognatio male firmum vinculum est diuturnæ pacis; quippe quæ statim, ubi ventris respectus intervenit, abrumpitur. Blande inter sese luscitant catelli; sed offam in medium projice, & mox iras inter ipsos surgere videbis. Quod autem nonnulla adversus homines obsequii, amoris, fidei, gratitudinis simulacra exercent, id ex mera adfuetudine, aut illecebra pabuli est. Quibus remotis, ubi vires tulerint, aut in homine sit, quod ipforum adpetitum irritare possit, ne huic quidem parcitur. Ergo brutorum libertatem intrinsicum & morale vinculum hautquidquam imminuit. Sed exterior motus per hominum violentiam sæpissimè coercetur. Quod si quis quærat, quare isthæc exlex libertas brutis competat, simplicissima est responsio, quia Deus illis non dedit animum juris intelligentem. Inde non videbatur tanta sollicitudine fovenda & circumscribenda securitas animantium, in quæ maximo numero producenda non solum fecundissima, & parum laboriosa est natura; sed & quæ anima immortalis destituuntur, & quorum vita ex subtili particularum dispositione, & motu unice provenit. Quibus producendis ac destruedis Creator potentiam suam ostendere gaudet. Sed nec ideo bruta magnopere legum coërcitione opus habebant, quod adpetitus eorundem non nisi fame, siti, & Venere stimuletur, cui sedandæ istis paratam fere, & copiosam materiam natura procuravit. Nam ne hominibus istorum velut licentia nimis nocere possent, abunde ipsis virium ac solertiæ competit. Add. *Charron de la sagesse l. 1. c. 34. n. 11.*

§. 5. Enim vero quare Creator ejusmodi exlegem licentiam hominibus noluerit concedere, & quare eadem istis nullo modo conveniat, plures rationes adparent, ex conditione naturæ humanæ, primigenia aut post superveniente, resultantibus. Requirebat humanæ naturæ dignitas, & præstantia, quæ cæteras animantes eminet, ut certam ad normam ipsius actiones exigenterentur; quippe ci-
tra

tra quam ordo, decor, aut pulcritudo intelligi nequit. Maxima inde homini dignatio, quod animam obtinet immortalem, lumine intellectus, facultate res dijudicandi & eligendi præditam, & in plurimas artes solertissimam. Ob quam ille audit *sanctius reliquis animal, mentisque capacius alia, & quod dominari in cætera possit. Solinus c. 3. hominem vocat animal, quod rerum natura sensus iudicio, & rationis capacitate præposuit omnibus.* Animam porro ad longe nobiliorem finem destinatum esse à Creatore, quam ut corpusculo huic pro sale sit, vel inde colligitur, quod ejusmodi præcipue facultatibus exsplendescat, quæ ad conservationem corporis parum aut nihil videntur conferre, sic ut isthoc longe minore velut adparatu incolume esse potuerit. Sane enim animæ vis circa illa sese quam maximè exferit, quæ ad cultum Numinis, vitamque socialem ac civilem spectant. Quo cum primis facit, quod ex notioribus ignotiora queat colligere, & quid sibi congruat, vel non congruat judicare; notiones universales à singularibus abstractas formare; signa, per quæ notiones in animo hærentes aliis communicari queant, comminisci, numerum, pondera, ac mensuram intelligere, atque ista inter se comparare; ordinem ejusque vim intelligere, & observare; affectus ultro excitare, sistere, ac moderari, plurimas res memoria comprehendere, & pro re nata sub præsentem velut obtutum revocare; in seipsam aciem suam reflectere, ac sua dictamina recolligere, & cum actionibus componere, ex quo conscientia vis promanat. Quorum omnium exiguus usus, aut nullus in vita exlege, brutali, ac infociabili intelligitur, Add. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 2. §. 4. Qui & exstructura corporis humani præclara adfert, d. l. §. 33. seqq.* Jam quo splendoribus donis Creator hominem instruxerat, quo plura ipsius ingenium capiebat; eo foedius erat illa incultu obsolescere, aut sine ordine, sine decore temere velut effundi, & consumi. Neque vero frustra Deus homini dederat mentem decori ordinis intelligentem, utque eidem sese possit attemperare; sed par omnino erat concessis ipsum facultatibus ita uti, ut exinde Creatoris gloria exsplendesceret, ipsique homini amplior felicitas proveniret. Possis quoque huc adplicare illud *Maniliæ Astron. l. 2. Quis dubitet hominem conjungere cælo? Eximiam naturam dedit linguamque capaxque Ingenium, volucrumque animum, Quem denique in unum descendit Deus, atque habitat, seque ipse requirit.*

§. 6. Sed & quare consultum non esset, eandem homini cum brutis concedere licentiam, efficiebat ipsius præ hisce pravitas. Quam homini attribui nemo mirabitur, qui mortalium ingenia atque studia penitus fuerit rimatus. Quod bruta sollicitat, venter est, & Venus; & hæc quidem non nisi certis temporibus stimulat, & non ob superfluum titillationem, sed excitandæ soboli exercetur. Quo sine obtento, ultro velut sopita quiescit. *Oppianus Cyneget. l. 3. οὐ γὰρ τοι θήρεσσιν νομος, γαστήρ ὅτε πλήθει, Eis léchos êρχομέναις τελείειν Φιλοτήσιον êργον. Non enim feris est consuetudo, venter cum plenus est, Cubile in euntibus perficere venereum opus.* Ast hominis libido haut quidquam certis temporum articulis duntaxat exardescit, & longe frequentius vellicat, quam quantum conservandæ speciei necessarium videbatur. Sic brutorum venter facillime placatur per cibum à natura passim expositum, & qui nullo præterea adparatu nullisve condimentis indigeat, Hic si quiescat, nihil insuper curarum negotium faceffit. Nec in iras, & ad lædendum alium temere exardescunt bruta, fame ac Venere vacua, nisi laceffiantur. Ast hominis venter

non satiari duntaxat, sed & titillari vult. Vestibus ne indigerent bruta, natura dedit. Ast homo nuditatis suæ teneritatem in occasionem ostentandæ vanitatis & superbix arripit. Magna porro affectuum & cupidinum, brutis ignotorum, colluvie turget homo. Superflua habendi libido, ambitio, gloriæque & alios eminendi cupiditas, invidia, æmulatio, ingeniorumque contentio, superstitio, cura rerum futurarum, curiositas, mortales subinde agitatur: quorum omnium sensu bruta haut quidquam tanguntur. *Manilius Astron. l. 4. Nullo vororum sine beati Victuros agimus semper, nec vivimus unquam, Pauperiorque bonis quisque est, quo plura requirit: Nec quod habet, numerat, tantum quod non habet optat. Quumque sui parvos usus natura reposcat, Materiam struimus magna per voræ ruina, Luxuriamque lucris eminus, luxurique rapinas, Et summum sensus pretium est effundere censum. Libanius declam. IX. Nonne mite quidem animal verborum tenuis homo est: Sed rebus ipsis agreste & effrene? Nam quemnam leonum adversus leones expeditio? quod bellum inter ejusdem generis bullas? quod apud illas est perjurium? quæ pactorum violatio? quæ perfidia tanta & avaritia, quod apud illos aurum & pecuniarum amor? quas commestationes aut crapulas; quæ norum adulteria?* Hinc si quis consideret, quicquid contentionum, & bellorum quotidie inter homines agitatur; deprehendet pleraque ob desideria brutis ignorata fuscipi. *Add. Charron de la sagesse l. 1. c. 34. n. 12. & c. 39. n. 11.* In isthac ergo humanorum affectuum ferocia, & varietate, qualis futura erat hominum vita, si nullum jus eisdem componeret? Luporum, leonum, canum inter se decertantium turbam videres. Imo quilibet alteri leo, lupus, canis futurus erat, & his omnibus infestius quid; quippe cum nullum sit animans, quod homini plus, quam homo nocere possit & velit. Et cum tot mala homines nunc invicem inferant, quando lex & pœna imminet; quid futurum foret, si omnia impune fierent, si hominis desideria nullum intus frænum compefceret? *Add. Aristot. problem sect. 29. quest. 7. Plinius H. N. l. 18. proœmio. Fambricibus protrept. c. 20. Ut homines inter se vivant familiariter, simulque contra legum præscriptum, id fieri nullo modo potest. Eo enim pacto majus ipsis damnum inferretur, quam si quisque sigillatim vitam institueret. Itaque propter hæc necessitates tam lex, quam justitia regis loco inter homines sunt, neque ullo modo illa abesse ab iis, vel removeri possunt. Manilibus Astron. l. 2. p. 47. edit. Bæcleri. v. 13. seqq.*

§. 7. Accedit, quod in homine longe major sit ingenii diversitas, & varietas, quam in ullo genere brutorum. Singula brutorum genera confimiles fere inclinationes habent, parique adfectu & appetitu ducuntur. Unum si quis norit, omnia norit. Ast inter homines quot capita, tot sensus; & suum cuique pulchrum. *Horat. II. sat. 1. Quot capitum vivunt, totidem studiorum millia. Philemon apud Stobæum serm. 2. Ἐὰν τρισμυρίας ἄλωπενας τις συναγάγοι, μία φύσιν ἁπαξάπασιν ὀψεται, τρόπον δ' ἕνα. Ἡμῶν δ' ὅσα καὶ τὰ σώματα τὸν αἰριθμὸν Καθενός, τοσάυτας ἐστὶ καὶ τρόπος ἰδεῖν. Si triginta millia Vulpium congreget, unam naturam Omnibus cernet inesse, modumque vitæ & tenorem parem. Nostrium autem quot corpora numero, totidem est & vitæ rationes cernere. Plin. paneg. Nulla magis omnibus displicent, quam quæ sic fiunt, tanquam omnibus placeant. Nec simplici aut uniformi omnes cupidine agitantur, sed multiplici, & varie mixto. Imo idem homo sæpe sibi dissimilis, & quod hoc tempore concupivit, ab eodem alio tempore sum mopere abhorret. Magno curarum fluctuat æstu; Atque animum nunc huc celere, nunc dividit illic. In partesque rapit varias, perque omnia versat.*

versat. Add. *Charon de la sagesse*. l. 1. c. 38. Nec minor in studiis, institutis, & ad exferendum animi vigorem inclinationibus varietas, quæ jam in infinitis fere vitæ generibus cernitur. *Quintus Calaber*. l. 1. πᾶσι δ' ἄρ' ἀνθρώποισιν ὁμὸν γένος, ἀλλ' ἐπὶ ἔργα ἕρω Φῶντ' ἄλλος ἐπ' ἄλλα. *Eadem quidem generis origo est universis hominibus, sed circa munia alius alia versatur.* Quemadmodum autem quo plures sunt voces, eo foedior, & inamœnior aures ferit sonus, nisi in harmoniam rite conspirent: ita summa confusio inter homines futura erat, ni varietas ista per leges in decorum ordinem componeretur. Quanquam ista ingeniorum & inclinationum varietas alia ratione in insigne decus & emolumentum generi humano cedit, dum ex ea ipsa rite temperata mirabilis ordo atque pulchritudo resultare apta est, qui omnimoda similitudo hautquidquam productura erat. Simulq; minus collisionum in tanta hominum multitudine futurum erat. ingeniis in diversa studia tendentibus. Sicuti & mirandam illam in faciebus hominum varietatem natura sapientissimo consilio commenta videtur. Cum enim diversa officia diversis sint exhibenda, ac diverso nos modo erga diversos gerere debeamus, summa oritura foret confusio, si omnes homines ita sibi examussim essent similes, nec unus ab altero discerni posset, nisi notis quibusdam adscititiis, quæ infinitis fraudibus, cum ex arbitrio hominum dependant, materiam præbere possent. Add. *Rich Cumberland de leg. nat.* c. 2. §. 28. Sed & aliud velut arcanum sub ista diversitate latet, dum ex eadem uni hæc, alteri alia magis species arridet; ex quo fit, ut cuilibet formam, quæ sibi pulcherrima videatur, & qua maxime adquiescere possit, invenire liceat.

§. 8. Denique ut citra legem non viveret homo, requirebat quod; ipsius imbecillitas. Bruto non ita multi dies sufficiunt, ut eousque adolescat, quo sibi ipsi de victu prospicere queat. Nec ad eundem quærendum aliorum societate fere indiget. Ast hominem à prima ætate diuturna imbecillitas comitatur. *Quintilian. declam.* 306. *Caducum circa initia animal homines sumus. Nam ferarum pecudumque sævibus est statim ingressus, & ad ubera impetus: nobis tollendus infans, & adversus frigora nutriendus. Sic quoque inter parentum manus, gremiumque nutricis sæpe labitur.* *Theocritus Idyll.* 26. ἄλλὰ δὲ ἄλλον ἔθηκε Θεός γ' ἐπίδενεα Φωτῶν. *Nam Deus alium alio indigere statuit viro.* Add. *Plinius N. H.* l. 7. *præfat.* Quot anni requiruntur, quam sollicita informatio, ut quis idoneus fiat, ad victum & amictum proprio Marte parandum; Finge mihi hominem ab aliquo, nulla interveniente fermocinatione, nutritum, ut quo velit ambulare queat, de cætero ab omni informatione & disciplina destitutum, cuique adeo nihil sit scientiæ, nisi quod ex proprio velut ingenio pululavit. Finge eundem ab omnium aliorum hominum ope ac societate in solitudine relictum. Quam miserandum videbis animal; Mutum ac turpe pecus, cui nihil aliud relictum, quam herbas, radicesque vellere aut sponte natos fructus legere, sitim fonte, flumine, aut lacuna obvia, levare, repellendis aëris injuriis antra subire, aut musco graminevè corpus tegere, tempus tædiosissimum per otium exigere, ad quemvis strepitum, aut animantis alterius occursum exhorrescere, denique fame, frigore, aut lacerante fera bestia perire. Igitur quod homo non miserissimam vitam inter omnia animantia degit, à conjunctione, & societate sui similium habet. *Non est bonum hominem esse solum, non ad matrimonium duntaxat, sed & societatem cum aliis hominibus in univèrsum pertinet.* Societas autem inter homines sine lege neque iniri, neque tran-

tran-

tranquilla, & firma fervari pot. st. Igitur ne sc̄dissimus omnium animantium, & miserimus esiet homo, ex leg. in eundem vivere haut quidquam conveniebat, Cæterum omnimodam libertatem non congruere homini, docet quoque *Plutarch. de audu.* τῷ λόγῳ τοὺς ἐπομένους ἀξιόν ἐστι μίνας ἐλευθέρους νομίζειν. μόνοι γὰρ ἂ δει βύλευσθαι μαθόντες. ὡς βύλονται ζῶσι. Τοῖς δὲ ἀπαιδέυτοις καὶ παρα λόγοις ὁρμαῖς καὶ πράξεσιν ἐνεσι καὶ μικρὸν ἐν πολλῷ τῷ μετανοῶντι ἐκείσιν. *Rationi qui parent, soli digni sunt, qui pro liberis habeantur. soli enim hi vivunt ut volunt, qui quid velle debeant didicerunt. Inevadita autem & rationi experies animi incitationes atque actiones, exitem quandam ignobilemque voluntatis libertatem multa cum pœnventia coniunctam habent.* Ex quibus omnibus adparet, libertatem hominis naturalem, quæ quidem revera ipsi competit, & non per abstractionem concipitur, temper cum vinculo aliquo, sanæ rationis nimirum, & legis naturalis, esse intelligendam.

CAPUT II.

DE STATU HOMINUM NATURALI.

1. Status naturalis diversa consideratio.	8. Hobbesii rationibus occurritur.
2. Ejus miseria.	9. A statu naturali non debet exulare ratio.
3. Et iura.	10. Barbari mores statum naturalem non constituunt.
4. Status naturalis temperatus.	11. Pax naturalis pactis opus non habet.
5. An ille habeat indolem belli?	12. Pax naturalis est parum fida.
6. Affirmantis Hobbesii rationes adducuntur.	
7. Negativam suadet cognatio inter homines.	

PER statum hominis naturalem non intelligimus heic illam conditionem, quam velut perfectissimam, & homini quam maxime congruentem natura ultimo intendit; sed in qua homo per ipsam nativitatem constitutus concipitur, prout abstracta intelliguntur inventa, atque instituta humana, aut homini divinitus suggesta, quibus aliam velut faciem vita mortalium induit. Sub quibus comprehendimus non solum varias artes, & universum vitæ humanæ cultum, sed etiam potissimum societates civiles, quarum exortu genus humanum in concinnum ordinem fuit digestum. De isthoc igitur statu ut distinctius cognoscatur, considerabimus eum vel *in se*, & quidem potissimum, quæ ipsum incommoda, quæ itidem jura eundem comitentur; i. e. quæ conditio erat futura singulorum hominum, citra artes, cultumque ab hominibus, inventum, & citra introductas civitates: vel *in ordine ad alios homines*; pacis an belli faciem ille habeat, i. e. an homines, qui invicem in naturali libertate vivunt, ut neuter alteri sit subiectus, neque iidem communem habeant dominum, pro hostibus, an pro amicis sint habendi. Qui iterum est vel *merus* aut *absolutus*, qui adversus omnes omnino homines æqualiter se habet, vel *limitatus* & *restrictus*, prout certam duntaxat hominum partem respicit. Duplici quippe modo genus humanum considerari potest, vel ut concipiantur omnes & singuli homines in naturali libertate vivere; vel ut intelligantur cum aliquibus in societatem civilem coaluisse, cum cæteris autem nullo nisi communi humanitatis vinculo connecti.

§. 2. Ut igitur status naturalis faciem animo concipere queamus, qualis is citra

tra ulla subsidia & inventa humana, aut divinitus homini suggesta futurus fuerat, fingendus nobis est homo undecunque in huncce mundum projectus, ac sibi soli plane relictus citra omne subsidium humanum post nativitati ipsi accidens, & quidem ut non amplioribus animi corporisque dotibus sit instructus, quam nunc nulla prævia cultura deprehenduntur, neque eundem peculiari Numinis cura foværi. Hujus conditio non potest non miserrima concipi, si ve ponas illum infantem fuisse, cum ita undecunque exoriretur, si ve justa jam præditum statura ac robore. Sane infanti miserrimè fuisset pereundum, nisi velut per miraculum brutum aliquod animal ubera misero præbuisset: quod ipsum tamen cum brutis contubernium bestiarum alumno non parum feritatis daturum erat. Iste tamen justa jam statura, utique nudus erit concipiendus, non nisi inarticulatum sonum emittere valens, omni disciplina ac cultura vacuus, attonitus, & qui stupefactus novo penderet lumine mundi, uti *Manilius* l. 1. loquitur: cui fame vellicante obvium quidvis arriperetur, gustuque prætentaretur, situm obvius liquor levaret, contra injurias aëris antra aut dense arbores quaecunque suffugiunt darent. Talium si etiam plures in terra adhuc plane inculta sibi solis relictos concipiamus, quamdiu miserrimam ac fere belluinam vitam acturos fuisse arbitramur, donec propria experientia ac ingenio, aut occasione, ex solertia quorundam animalium petita; paulatim ad aliquem vitæ cultum proficerent, & *varias usus meditando extunderet artes?* Id quod facile agnosceret, si quis omnia illa velit circumspicere, quibus jam in vita nostra utimur, & quam difficile cuivis futurum fuerit omnia ista proprio Marte invenire, ni aliorum hominum manudictio & opera præiret; imo quam de plerisque nunquam in mentem plurimis fuerit venturum. Inde mirum non est, paganos scriptores, qui veras origines generis humani ex divinis literis ignorabant, tam foeda de primævo hominum statu proderet. *Horat. sermon. l. 1. satyr. 3. Quum prorepssissent primis animalia terris, Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter Unguibus & pugnis, dein sustibus atque ita porro Pugnabant armis, que post fabricaverat usus: Donec verba, quibus voces, sensusque notarent, Nominaque invenerent, dehinc abfisteret bello, Oppida cæperunt munire, & condere leges, Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter. Sic Lucretius l. V. Et genus humanum multo fuit illud in arvis Durus, ut decurr, tellus quod dura creasset. Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat Sponte sua, satis id placabat pectora donum. Glandiferas inter curabant corpora quercus Plerunque. At fedare sium fluvii fontesque vocabant. Nec dum res igni sciant tractate, neque uti Pellibus, & spoliis corpus vestire ferarum. Sed nemora, atque cavos momos, sylvasque colebant, Verbera ventorum vitare, imbresque coacti. Nec commune bonum poterant spectare, neque ullis Moribus inter se scibant, nec legibus uti. Quod cuique obtulerat præda fortuna, ferebat sponte sua, sibi quisque valere, & vivere doctus. Et Venus in sylvis iniebat corpora amantum: Conciliabat enim vel mutua quamque cupido, Vel violenta viri vis, atque impensa libido. Illud erat cura, quod secla ferarum Infestam miseris faciebant sepe quietem. Inde casus postquam, ac pelles, ignemque pararunt; Et mulier conjuncta viro concessit in unum; Castaque private Veneris contubia læta Cognita sunt, prolemque ex se videre creatam: Tum genus humanum primum mollescere cæpit. Ignis enim curavit, ut alia corpora frigus Non ita jam possent cæli sub tegmine ferre: Et Venus imminuit vires, puerique parentum Blanditiis facile ingenium fregere superbum. Tunc & amicitiam cæperunt jungere habentes Finitima inter se, nec ledere, nec violare: Et pueros commendarunt, muliebrique seclum; Vocibus & gestu cum balbe significarent, Imbecillorum esse æquum misererier*

omnium.

omnium. Non tamen omnimodis poterat concordia yggi, Nec potuisset adhuc perducere secula propago. At varios lingue sonitus natura subegit Mutere, & utilis expressit nomina rerum, &c. Gemina hisce habet Diodorus Sicul. l. 1. c. 8. Homines primitus natos vitam inconditam, & bellanam egisse, memorant: ut qui sparsim ad pascua exierint, & sapidissimam, quamque herbam, ac sponte natos arborum fructus comederint. Cumque à feris infestarentur mutuo sibi opitulari usu edocti, & metu ad societatem adacti, paulatim cognatas inter se formas agnovērunt. Mox; Primi homines, cum nihil dum ad vitam utile inventum esset laboriose vitam sustentarunt, utpote vestibus nondum amicti, domicilisque; & igni non adjecti, & mansuetioris victus omnino rudes. Nam cum alimenta rure domum comportare nondum scirent, terra sœtus ad necessarios usus non reponabant. Ideoque multi frigoris inclementia, & penuria victus, per biemem interibant. Verum inde sensim experientia edocti, hieme in speluncas refugere, & fructus ad servationem idoneos recondere, & cognitione ignis, aliorumque commodorum imbuti, multas artes & alia vitæ conducibilia invenire cœperunt. Add. Idem l. 1. c. 43. Cicero pro P. Sextio. Quis vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali neque civili jure discripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per eadem ac vulnera eripere, aut retinere potuissent. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil tamen interest, quam jus, atque vis. Similis locus occurrit ap. Eundem de Inventione l. 1. Eurip. Supplicibus: Laudo, quisquis deorum nostram vitam Abelluino & confuso ritu suis descripsit finibus: Primum quidem mentem indulgendo, deinde nunciam Verborum sensuumque linguam, ut voces cognoscere Possimus, & fructus alimoniam, desuperque alimonie Infusas guttas, quæ terræ sœtus alant, Et irrigent solum. Adhæc adversus biemem Quæ sint præsidia, ad arcendum cœli injurias. Item navigationes maris, per quas inter nos Haberemus, rerum permutationes, quibus quæque indiget Terra. Et solenne est Poëtis inventionem rerum vitæ humanæ utilissimarum ad Deos referre. Vid. Oppianus Halicut. l. 2. v. 16. seqq. Isthæc utut maxime fabulosa sint, in eo tamen ratio autores istos non fefellit, quod ejusmodi originibus generis humani positis, talem quoque, qualem ipsi delineant, ejusdem faciem extitisse necessum fuerit. Inde & esse videtur, quod cum iidem statum Paradisi ignorarent, finxerint de singulari quadam aëris temperie: terræque ultronea fertilitate, quæ primis mundi temporibus extiterit; quasi aliàs genus humanum ita recens enatum servari non potuerit, si ea, quæ nunc est, aëris intemperies extitisset, tantoque labore victus fuisset querendus. Vid. Ovid. Metamorph. l. 1. v. 107. Virgil. Georg. II. v. 336. Lucretius l. 6. At novitas mundi nec frigora prima ciebat, Nec ninios æstus, nec magnis viribus auras. Enimvero quanquam primævos mortales Numinis ductu artes maxime necessarias sat mature percepisse constet, (vid. Genes. III. 21. IV. 2. 17. 22.) quibus per solertiam hominum plures accessere: nihilominus misera & fœda conditio generis humani futura fuerat, nullis civitatibus institutis, si quisque suam sibi familiam seorsim rexisset, adultosque liberos in naturalem abire libertatem passus esset. Sique de universo genere humano dici potuisset, quod de Cyclopiibus extat apud Euripidem Cyclope: *νομάδες, ἀνούει δὲ οὐδὲν οὐδέϊς οὐδέως.* vagi pastores, nec ullus ulla in re alteri parat. Ejusmodi status incommoda nervose repræsentavit Hobbes. de Cive cap. X. §. 1. Extra civitatem, proprius tantum viribus protegimur; in civitate, omnium. Extra civitatem fructus ab industria nemini certus; in civitate omnibus. Denique extra civitatem, imperium affectuum, bellum, metus, paupertas, fœditas,

fæditas, solitudo, barbaries, ignorantia, feritas; in civitate imperium rationis, pax, securitas, divitiæ, ornatus, societas, elegantia, scientiæ, benevolentia. Conf. Polybius l. 4. c. 45. ubi de miseria Byzantinorum tradit propter inexplicabile cum vicinis Thracibus bellum. Sicuti & judicaverim, nulla ratione efficacius extingui posse querelas vulgi, quas circa onera & incommoda civitatum jactat, quam si ipsi ob oculos repræsententur naturalis status incommoda. Quæ recte æstimant, apud quos in proverbii vicem receptum est: *nisi judicia forent, unus alterum devoraret.*

§. 3. Quæ jura porro statum hominis naturalem comitentur, facile colligi potest tum ex inclinatione illa, omnibus animantibus communi, qua non possunt non ad conservationem sui corporis, vitæque; nec non ad dispellenda ea, quæ eandem destruere videntur, omnibus modis incumbere: tum quod in eo qui tegunt statu nullius hominis imperio sunt subjecti. Ex priori enim consequitur, quod in naturali statu constituti possint omnibus in medio positis uti, frui, omniaque adhibere, & agere, quæ ad conservationem sui faciunt, in quantum aliorum jus inde non læditur. Ex posteriori autem, quod iidem sicuti propriis viribus, ita & proprio judicio atque arbitrio ad legem tamen naturalem formato, utantur ad procurandam sui defensionem, atque conservationem. Atque hoc quoque respectu ille status nomine naturalis libertatis venit, dum quilibet citra antegressum humanum factum sui juris potestatisque, ac nullius alterius hominis potestati subjectus esse intelligitur. Quo ipso etiam quivis cuivis alteri, cui neque ipse subjectus est, neque eundem sibi subjectum habet, æqualis habetur. Atque in hunc sensum corrigenda & interpretanda sunt tradita ab *Hobbesio de cive c. I. §. 7. seqq. Juris naturalis fundamentum primum esse, ut quisque vitam & membra sua quantum potest tueatur, omnemque operam det, ut à morte & doloribus proprium corpus & membra defendat, conservetque. Cui consequens sit, ut, quoniam frustra jus habet ad finem, cui jus autem media denegatur, unusquisque jus habeat utendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, sine qua conservare se non potest.* Cum autem in naturali statu nemo alium hominem habeat superiorem, cujus arbitrio suam voluntatem, suumque judicium submiserit; inde quilibet naturali jure *judex est*, i. e. quilibet ex proprio judicio definit, *utrum media quibus usus est, & actio quam acturus est, ac conservationem vitæ vel membrorum suorum necessaria sint, nec ne.* Nam si vel maxime quis alteri heic consilium suppeditare instituat, tamen cum alter isti voluntatem suam atque judicium non subjecerit, licebit huic de ejusdem consilio judicare, an sibi congruens sit, vel minus. Adeoque iste faciet quod alter suaferit, non quatenus id consilium ab altero fuit dictatum, sed quatenus id ipsi irridet, & consequenter ex proprii judicii determinatione faciet. Ex quibus omnibus demum concludit; *naturam dedisse unicuique jus in omnia; hoc est, in statu mere naturali, & antequam homines ullis pactis sese invicem obstrinxissent, unicuique licuisse facere, quocumque & in quoscumque libeat, & possidere, uti frui omnibus, que volebat & poterat. Ex quo etiam intelligi, in statu nature mensuram juris esse utilitatem.* Quæ utut prima fronte paradoxa videantur, tantum hautquidquam aliquam licentiam quidvis in quodvis parandi inde deduci debere agnoscet, qui cogitaverit, *Hobbesium* in isthoc statu hominem utique legum naturalium, & sanæ rationis regimini subicere. Quæ licentia cum nequaquam sit, neque abs sano homine haberi possit idoneum medium ad conservationem hominis diuturnam, natura quoque nullo modo eam indulcisse censenda est. Ac si vel maxime quis eam exercere præsumat.

magno suo malo eandem sibi noxiam est deprehensurus. Sicut demum effati istius sensus huc redeat: natura res ad hominis conservationem facientes in medio posuit, antequam per pacta homines istas inter se dividerent: & qui neminem habet superiorem, ex propriae, ejusque sanæ rationes dictamine quævis agere potest, quæ ad diuturnam sui conservationem faciunt. Quod si tamen ita crassa fuit *Hobbesii* sententia, qualem prima fronte verba ejus præ se ferunt, ac benignam hancce interpretationem plane respuit, ipse viderit, quomodo meritam castigationem declinaverit. Id sane manifestum est, *Autorem Tractatus Theologico-Politiici*, quem *Spinosam Exjudæum* vocat *Sam. Maresius*, jus illud in omnia naturalem statum comitans fat horride descripsisse, quod discussisse non abs re fuerit. Is igitur per jus & institutum naturæ nihil aliud intelligit, quam regulas naturæ uniuscujusque individui, secundum quas unumquodque naturaliter determinatum concipimus ad certo modo existendum & operandum. v. g. pisces à natura determinati sunt ad natandum, magni ad minores comedendum; adeoque pisces summo naturali jure aqua potiuntur, & magni minores comedunt. Ubi notandum, hoc loco per vocabulum juris non notari legem, juxta quam agendum sit, sed facultatem agendi, & quid citra injuriam agere quis possit: eoque non recte inferri, omnia ad quæ agenda jus aliquis habet, necessario quoque eundem agere debere. Deinde uti impropria est acceptio vocabuli, *legis naturalis*, quando notat id, secundum quod unaqueque res certa ac determinata ratione agit: Sic & improprie potentia & modus agendi, qui in creaturis ratione non præditis conspicitur, juris nomine vocatur. Nam proprie illum duntaxat jus ad agendum habere dicimus, qui prævia ratione agit. Pergit ille: *naturam absolute consideratam jus summum habere ad omnia quæ potest, hoc est, jus naturæ se eousque extendere, quousque ejus potentia se extendit; naturæ enim potentia ipsa Dei potentia est, qui jus summum ad omnia habet.* Heic si per *naturam absolute consideratam* intelligitur Deus junctim cum rebus creatis, concedimus istam assertionem, Deoque jus summum ad omnia lubentes tribuimus, quod tamen ad perfectionem essentiæ ipsius sit attemperatum. Sed si per naturam intelligatur universitas rerum creatarum, Deo contradistincta, tunc negamus, potentiam naturæ esse ipsius Dei potentiam, & illam cum hac æque late patere. Nam est quidem potentia naturæ à Deo producta, ut tamen totam potentiam Dei non exhauriat, sed limitibus ab ipso assignatis circumscribatur. Exinde iste sic infert: *quia universalis potentia totius naturæ nihil est præter potentiam omnium individuorum simul, hinc sequitur, unumquodque individuum jus summum habere ad omnia quæ potest, sive jus uniuscujusque eousque se extendere, quousque ejus determinata potentia se extendit.* Ast ego non puto hæc consequi: potentia totius naturæ est potentia omnium individuorum simul: ergo quodlibet individuum habet summum jus ad omnia. Quin potius quodlibet individuum certam & definitam juris particulam obtinet; eoque hautquidquam singula individua sibi illud jus arrogare poterunt, quod cuius ex universitate naturæ competit. Addit: *Et quia summa lex naturæ est, ut unaquæque res in suo statu, quantum in se est, conetur perseverare, idque nulla alterius, sed tantum sui habita ratione, hinc sequitur, unumquodque individuum jus summum ad hoc habere, i. e. ad existendum & operandum, prout naturaliter determinatum est.* Ubi præterquam quod vocabulum *legis naturæ* improprie sumitur, saltem de hominibus falsum est, ipsorum naturam ita esse determinatam, ut conetur perseverare nulla alterius, sed sui tantum habita ratione. Sed & proprie *naturaliter* determinatæ illæ res dicuntur, quæ

quæ ad uniformem agendi modum alligata sunt, agentibus liberis contradistinctæ: coque homines circa actiones, quarum directio penes ipsos est, non à natura, sed à lege ad certi quid determinati sunt; & inde non statim illis jus ad agendum competit, quod intra vires naturæ ipsorum est. Clarius patebit vanitas horum ratiociniorum, si refectis ambagibus ita proponantur: Deus habet jus summum ad omnia; naturæ potentia est Dei potentia; ergo & natura jus habet ad omnia; potentia autem naturæ est potentia omnium individuorum simul: ergo singula individua jus ad omnia habent. Judicet qui potest, num in hoc ratiocinio iusta sit connexio. Falso autem Spinoza pronunciat, nullam heic agnoscendam differentiam inter homines & reliqua natura individua; cum non nisi de hominum jure quæstio institui queat; neque inter homines ratione præditos, & inter alios, qui rationem ignorant, neque inter fatuos, delirantes & sanos. Quanquam enim aliis promptior, aliis tardior usus rationis sit; cui tamen ullus rationis usus est, saltem id intelligere potest, ad sui conservationem jure illimitato in omnia sibi opus non esse, idque adeo sibi non posse competere. Quibus autem nullus rationis usus est de eorum jure frustra quæritur; neque ex morbidis hominibus de nativa conditione humani generis pronunciare licebit. Quin nullus horum alia ratione, quam per jus in omnia, servari nequit. Frustra est ratio ab Illo subjuncta: *quicquid enim unaquaque res ex legibus naturæ suæ agit, id summo jure agit, nimirum quia agit, prout ex natura determinata est, nec aliud potest.* Atqui negamus hominem, quando ex legibus naturæ suæ agit, jus in omnia affectare, aut ad idem exercendum à natura determinatum esse. Fallit igitur conclusio Spinozæ: *Inter homines, quamdiu sub imperio solius rationis vivere considerantur, tam illi, qui rationem nondum novit, seu qui virtutis habitum nondum habet, ex solis legibus appetitus summo jure vivit, quam ille, qui ex legibus rationis suæ vitam suam dirigit.* Hoc est, sicuti sapiens jus summum habet ad omnia, quæ ratio dicit, sive ex legibus rationis vivendi: sic etiam ignarus & animi impotens summum jus habet ad omnia, quæ appetitus suadet, sive ex legibus appetitus vivendi. At qui status naturalis & imperium naturæ in homine rationem utique includit; nec aliis legibus sapiens, aliis hebetior vivere tenetur. Qui porro solo appetitu reguntur, in eos jus & lex non cadit. Sed in homine, qua appetitus à ratione abit, non ex jure aut legibus vivitur, sed aberrationes legum committuntur. Non minore falsitate laborant confectaria, quæ ex præmissis deducuntur: *Jus naturale uniuscujusque hominis non sana ratione, sed cupiditate & potentia determinatur. Non enim omnes naturaliter determinati sunt ad operandum secundum regulas & leges rationis; sed contra omnes ignari omnium rerum nascuntur, & antequam veram vivendi rationem noscere possunt, & virtutis habitum acquirere, magna ætatis pars, etsi bene educati fuerint, transit, & nihilominus interim vivere tenentur, seque quantum in se est conservare, nempe ex solo appetitus impulsu, quandoquidem natura iis nihil aliud dedit, & actualem potentiam ex sana ratione vivendi denegavit; & propterea non magis ex legibus sanæ mentis vivere tenetur, quam felix ex legibus naturæ leonine.* Enimvero ut quis juxta rationem vivere teneatur, non necessum est, ut naturaliter determinatus sit ad operandum juxta leges rationis, id est, ut aliter agere non possit; sed sufficit tantum habere naturalis potentiæ, ex qua possit ab injuriis & molestiis inferendis abstinere, quo nihil est facilius. Sicuti & modus seipsam conservandi non adeo est operosus, ut jure in omnia opus sit. Ab eo autem, qui per ætatem omnium rerum est ignarus, non sane exigi potest accuratior actionum directio, quam pro

capiti rationis parte adhuc sese exerentis. Quo minus tamen, quæ ab eodem aguntur, nimis mollita aliis esse queant. natura providit, dum & exiguas ipsis vires attulit, & aliis istorum directi-
onem commendavit. Falsa denique est & isthæc illatio: *Quicquid itaque unusquisque, qui sub solo natura imperio consideratur, sibi utile vel ductu sane rationis, vel ex affectuum imperio iudicat, id summo naturæ jure adpetere, & quacunq; ratione sive vi, sive dolo, sive precibus sive quocunq; demum modo facilius poterit, ipsi capere licet, & consequenter pro hoste habere eum, qui impedire vult, quo minus animum expleat suum. Item: Ex quibus sequitur, jus & institutum naturæ, sub quo omnes nascuntur; & maxima ex parte vivunt, nihil nisi quod nemo cupit, & nemo potest prohibere, non contentiones, non odia, non iram, non dolos, nec absolute aliquid, quod adpetitus suadet, aversari.* Hæc assertio de hominibus falsissima est. Sed si ea ad omne genus animantium extendatur, hoc sensu: nullum esse agendi modum aut viam se conservandi, quæ non alicui animanti ex instinctu suæ naturæ usurpetur; tunc ea ad rem nihil facit, cum id duntaxat quaratur, num in homines jus in omnia adversus homines exercendum cadat. Et sane posteriorem sensum *Spinosæ* ob oculos iuisse sequentia verba arguunt: *Nec mirum; nam natura non legibus humanæ rationis, quæ non nisi hominum verum utile & conservationem intendunt, includitur, sed infinitis, aliis, quæ totius naturæ, cujus homo particula est, æternum ordinem respiciunt.* Et tamen mox fatetur, hominibus esse utilius secundum leges & certa nostræ rationis dictamina vivere, quæ verum hominis utile intendunt. At quid opus erat jus fingere, cujus usus homini, si salvus esse vellet, necessario deferendus erat; cum cæteris animalibus, qui aliquod instar juris in omnia exercent, hautquidquam necessum sit ad sui salutem eo se abdicare; quod itidem homini necessum non foret, si tale jus eidem naturaliter competeret.

§. 4. Fatemur tamen, universum genus humanum nunquam simul & semel in mero statu naturali extitisse; neque etiam existere potuisse, ideo quod divinarum autoritate literarum per sua, si, ex uno pari conjugum quicquid est mortalium originem ducere credamus. Nam Adamo utiq; Eva sua maritali imperio fuit subjecta. *Genes. III. 16.* Et qui inde nascebantur, sub potestate patria, & imperio familiari statim constituebantur. Tunc autem in ejusmodi statu universum genus mortalium esse potuisset, si, quod pagani quibusdam credebatur, ab initio ranarum instar è terra provenissent; aut, sicuti Cadmæi fratres, semine sparso germinassent. Qua fabula fallor an representari possit naturalis status, & bellum omnium in omnes, prout *Hobbesio* illud deformatur, ubi *surit omnis turba; suoque Marte cadunt subiti per mutua vulnera fratres. Ovid. Metam. 3.* Igitur naturalis status actu ipso nunquam extitit, nisi temperatus, & velut partialis, dum nempe cum quibusdam hominibus singuli in statum civilem, aut illi analogum coaluerunt; adversus reliquos naturalem adhuc libertatem retinuerunt. Et si quo plures, quoque minores in cœtus genus humanum fuit divisum, eo propius ad istum statum mere naturalem accessit. Sic & olim cum genus humanum in familiaribus segreges, & nunc postquam idem in civitates concessit, illi mutuo in naturali statu vivunt, quorum neuter alteri paret, quique communem dominum inter homines non habent. Sic patris temporibus, qui familia paterna excedebant fratres, ac singuli peculiarem sibi familiam, & ab alia non pendentem constituebant, in libertate & statu naturali mutuo vivere incipiebant. Adeoq; non quidem primi mortalium, sed horum posterii in naturali statu existere actu cœperunt. Atque isthoc modo temperatus hicce status, inter eos maxime, qui in civitates coiverunt, illis quidem in commodis caret, quæ mero statui naturali adhærent; & insuper amplissimi inter mortales fastigii instar habetur, totius civitatis viribus subnixum, in hisce terris neminem superiorem agnoscere. Sic ut civitates earumq; rectores statum suum eximie libertatis naturalis nomine insignire queant, quippe qui istis viribus sunt succincti, ut eam secure exercere queant. Cum illis, qui in statu mere naturali singuli degunt, parum lætabile aut utile sit, neminem habere superiorem; quippe queis per propriam vim virum tenuitatem salus sua perpetuo in ancipiti hæret. Frustra autem sunt, qui istam libertatem naturalem aut non existere, aut naturalem non recte dici contendunt, eo argumento; quod cum natura adpetat societatem ordinatam, ordo autem sine imperio non intelligatur, cum nulla societas sine imperio sit, imperium potius res vere naturalis sit dicenda. Cui probando adducitur locus *Ciceronis* 1.3. de L.L. *Nihil tam aptum est ad jus conditionemq; naturæ, quam imperium: nisi quo nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominem unum versus unum genus stare, nec verum natura omniv, nec ipse mundus potest. Nam & hic Deo paret, & huic obediunt maria terræque, & hominum vita suis supreme legis obtemperat.* Inde *Hobbesius* accusatur; quod statum mere naturalem nominaverit, & finxerit, qualis non esset homine dignus, aut naturalis humanus, sed belluis aptior, quæ in natura rationem & orationem ignorat. Nam ut omnibus omnia liceat agere, adpetere, possidere, nulla est ratio, nulla natura recte atque integre iudicans, quæ dicit. Depravatæ naturæ impetus ejusmodi esse posse, non dicta rectæ rationis, quæ eo ipso quod societatis appetit, ordinem societatis ad-

petit: qui licentiam ejuscemodi motibus incompofitis omnem præcludit Ordo enim eſſe qui poteſt, niſi ad primum aliquod tendat? Id primum eſt & ſummum, & omnia moderari aptum id eſt, imperium ſive ſumma in ſocietate potestas: ſine cujus reſpectu ſocietas nulla adpetitur ab eo animante, quod rationis & orationis inſtrumento uſitur. Huc uſq; progredi naturam, ut imperium in omni ſocietate naturale eſſe, libertatem autem, quæ imperium omne adſpernatur, cum natura pugnare demonſtret. Vid. *Bæcler. ad Groti prolegom.* Enimvero quid de his ſit ſentiendum, ex ſuperioribus facile conſtare potuit Mere naturalis ſtatus dicitur conditio hominis prout abitrahatur ab illis, quæ inſtituto humano ipſi ſupervenerunt; non quod natura hominem, ut in iſto ſtatu degeret, deſtinaverit. Sic omnium rerum ignorantia homini naturalis, ſeu congenita dici poteſt; non quod naturæ repugnet hominem multarum rerum cognitionem acquirere. Deinde nulla libertas naturalis homini à nobis attribuitur, quæ ſit exempta ab obligatione legis naturalis, imperiiq; divini. libertas autem, quæ omne imperium humanum adſpernatur, non magis cum natura pugnat quam eadem progreſſum in infinitum admittit. Naturale eſt equidem imperium, i. e. naturæ intentio fuit, ut homines imperia inter ſe contiuerunt. Sed non minus naturale eſt, ut qui id ſummum in alios homines gerit ipſe ab imperio humano ſit immunis; ad eoque hoc intuitu libertate naturali gaudeat. Ni ſummo ſuperius in eodem ordine admittere velimus. Sicuti & in univerſum naturale eſt, ut qui non habet dominum, ex diſtamine propriæ rationis ſe ac ſuas actiones gubernet.

§. 5. Majoris momenti diſquiſitio eſt, an ſtatus naturalis, in ordine ad alios homines, habeat indolem belli, an pacis; ſeu quod eodem redit, an qui in ſtatu naturali vivunt, i. e. qui neq; communem habent dominum, neque unum alteri pareat, aut imperat, invicem pro hoſtibus, an vero pro pacatis & amicis ſint habendi? Quo loco potiffimum meretur expendi ſententia *Hobbeſii*, qui uti ſtatum mere naturalem vocat bellum non ſimplex, ſed omnium in omnes; ita qui in eandem civitatem coivere hoſtilem ſtatum invicem exuere tradit, reliquos hoſtium loco manere. Sic de *Civitate* §. 2. *Hoſtis eſt quisq; cuique c ni neque pareat, neq; imperat.* Addi debuerat, & quicum communem dominum non habet. Item c. 13. §. 7. *Status civitatum inter ſe naturalis, id eſt, hoſtilis eſt. Neque ſi pugnare ceſſent, idcirco Pax dicenda eſt, ſed reſpiratio; in qua hoſtis alter alterius motum vultumq; obſervans, ſecuritatem ſuam non ex pacto, ſed ex viribus & conſiliis adverſarii, (addendum, & ex propriis viribus,) æſtimat.* Plane uti piſcium ſtatum diſcribit. *Oppianus haliens. l. 2. πάντες γὰρ ἀνάρσοι ἀλλήλοισι δυſμενέες πλάσσειν ὁ γὰρ κρατερώτερος αἰεὶ δαίνυτ' ἀφ' αὐροτέρους· ἄλλω δ' ἐπινίχεται ἄλλος πότμον ἀγων. ἕτερος δ' ἕτερω πόρσυννει ἐδωδὴν.* *Omnes enim injeſti invicem & inſenſi natant. Validior quippe ſemper devorat imbecilliozem, alter alterum perſequitur exitium intentans; & unus alteri in cibum cedit. Idem ibid. οἰδὲ ἄλλοι μάλ' αὖ πάντες ἐλέθριοι ἀλλήλοισιν ἔρχονται. τὸ καὶ ἔποτ' ἐσόψεται ὑπενόντας Ἐλλοπα· ἄλλ' ἄρα τοῖσι καὶ ὄμματα καὶ νοο αἰεὶ Ἐγρήσσει πανάνυπος ἐπέλ τρομέουσι μὲν αἰεὶ ἐφ' ἕρτερον ἀντιώοντα χρειοτέρους δὲ ἐλώουσι.* *Hi autem omnes exitioſi invicem exitiunt. Inæe nunquam vacas dormientes piſces; ſed ipſis ſemper & oculi & mens vigilant in ſomnes, quia metuunt quidem ſemper validiorem obviam venientem, imbecilliores vero perſequuntur.* Add. *Polybius l. XV. c. 20. Hobbeſi in Leviath. c. 13* adjungit: bellum non eſt illud duntaxat tempus, quo pugnis & præliis configitur, ſed quo voluntas pugnandi ſatis declaratur. Nam ſicut pravam tempeſtatem vocamus non ſolum, quando procellæ ruunt, ſed & quando aër ad iſtas producendas eſt diſpoſitus; ita bellum quoq; non tantum præliis, ſed & aperta hominum ad pugnandum proclivitate æſtimamus. Neq; vero primus iſta *Hobbeſius* tradidit; verum eadem jamdudum habenter apud *Plat. l. 1. de L. L.* ubi dum *Clinias Cretenſis* ratione reddit, quare *Cretenſium* legiſlator multa inſtituta rem militarem ſpeſtantia introduxerit, ita ſubjungit: *Ἄνοιαν δὴ μοὶ δοκεῖ καταγνώσκειν τῶν πολλῶν ὡς ἐμινθανόντων, ὅτι πόλεμος αἰεὶ πᾶσι δια βίβις ζυνεχῆς ἐστὶ πρὸς ἀπάσας τὰς πόλεις. ἢν γὰρ καλῶσιν οἱ πλείοι τῶν ἀνθρώπων πω χεῖρην, τῷτ' εἶναι μόνον ὄνομα, τῷ δὲ ἔργω πάσαις πρὸς πάσας τὰς πόλεις αἰεὶ πόλεμον ἀκήρυκτον κατὰ φύσιν εἶναι.* In quo ſane arbitror eum ſultitiæ crimine permultos condemnaffe, quod minime intelligant, bellum civitatibus omnibus cum omnibus juge ac perpetuum eſſe. Quam enim pleriq; pacem nominant, id eſſe nomen ſolummodo exiſtimandam; revero ipſa omnibus civitatibus adverſus omnes non-indictum bellum natura eſſe. Ubi & hoc obiter obſervandum, minus accurate à non nemine quæſtionem hanc ita explicari, quod per ſtatum naturalem intelligatur illa conditio, qua concipimur ſeorſim victuri, aut extra ſocietatem conſtituti eſſe, eumq; eſſe ſtatum belli, i. e. propoſiti, illud quod alter habet occupandi, illumq; inde arcendi. Ita ut ſenſus ſit; ſi homines viverent extra ſocietatem, verſarentur in perpetua diſcordia; vel ſi homines vitam ſocialem non viverent, in ſtatu perpetuæ diſcordiæ victuri eſſent, Nam ſtatus naturalis & vita ſocialis ſibi proprie non opponuntur; cum etiam illi, qui in ſtatu naturali vivunt, ſocialem invicem vitam age-

re possint, debeantque, & sæpe numero soleant. Enimvero cum super hac quæstione fundentur omnes fere considerationes, quas civitatum rectores circa vicinas civitates agitare decent ac solent, operæ pretium fuerit, quæ in utramque partem adferri possunt argumenta expendere.

§. 6. Quod igitur status naturalis sit status belli *Hobbef. de Cive c. 1. & Leviath. c. 13.* ita demonstrare conatur: Nimirum ut homo naturaliter hominem metuat, & adeo cum ipso in statu belli versetur, causam esse, quod hominibus & facultas & voluntas sit invicem nocendi. Facultatem nocendi inde ostendit, quod homines adultæ ætatis sint viribus invicem æquales. Nam licet sæpissime unus alterum robore corporis antecedit; tamen fieri posse, ut etiam imbecillior ex insidiis, aut conspiratione cum aliis inita, vel robustissimum opprimat; cujus vitalia æque ad mortem recipiendam idonea quam debilissimi cujusque. *Seneca de Ira l. 1 c. 3. Nemo tam humilis est, qui pœnam vel summi hominis sperare non possit, ad nocendum potentes sumus.* Neque vero naturalem solertiam, qua unus alterum solet excedere, id præstare posse, ut abs tali periculo tutus sit cui nullum nisi in se solo præsidium. Cum porro maximum malorum, quod homines invicem inferre possunt, sit mors; eam autem tam robustus debiliori, quam hic illi queat inferre? consequens esse, ut qui maximum inferre invicem possunt, sint viribus (in effectu) æquales. Voluntatem autem nocendi nonnullis inesse ex necessitate, aliis per libidinem. Dum enim aliqui sibi omnia volunt licere, & præcæteris honorem arrogant, aliosque petulantèr laceflunt; non posse non reliquis, modesto licet sint ingenio, ac libenter eadem aliis, quæ sibi, velint permittere, necessitatem nasci sese contra istorum ferociam defendendi. Datur quippe non unus, qui *jura negat sibi nata, nihil non arrogat armis*, aut uti *Manilius Astron. l. 5. loquitur, nec pacem a bello, civem discernit ab hoste. Ipse sibi lex est, & quæ fert cunque voluntas, Præcipitat vires: laus est contendere cuncta.* Et cui nulla quies placet; in nullo sunt otia fructu; *Sed populum turbamque petit, rerumque tumultus, Seditio, clamorque jurat.* Frequentissime quoque voluntatem nocendi oriri ex contentione ingeniorum, dum nemo non altero perspicaciorem sese credit; & contra alterius arrogantiam molestissime fert. Unde fieri, ut non modo contra contendere, sed & simpliciter non consentire sit odiosum. Nam cum duo contradictoria simul vera esse non possint, qui non consentit alteri tacite ipsum erroris arguit; qui in valde multis dissentit, pro stupido ipsum habet, quippe qui tam manifestam veritatem, uti quilibet de sua sententia credit, perspicere nequeat. *Cicero Offic. 1. falli, errare, labi, decipi tam dedecet, quam delirare & mente captum esse.* Huc pertinet illud *Horatii Ep. 1. Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt; Vel quia turpe putant parere minoribus, & quæ Imberbes didicere, senes perdenda sateri* Et *Juvenalis sat. 15. Numina vicinorum Odit uerque locus, quum solos credat habendos Esse deos, quos ipsi colit.* Inde cum omnis animi voluptas in hoc sita sit, ut quis aliis sese præferre queat, non posse non quandoque signa contentus adversus alios erumpere: quo nihil animos mortalium magis irritare solet: *Cicero Off. 1. Quicquid ejusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo plerumque sit tanta contentio, ut difficillimum sit sanctam servare societatem* Neque solum in *Græcorum levitate ista perversitas, ut maledictis insectentur eos, à quibus de veritate dissentiant.* *Idem de Fin. l. 2. Add. Charron de la Sagesse l. 1. c. 40. n. 6, 7, 8, Denique & inde creberrimam provenire causam, quare nocere invicem velint*

velint homines, dum plures ad unam & eandem rem animum simul adjiciant, qua neque frui communiter, neque eandem dividere possint aut velint. Quæ sane fortiori cedere debet; quis autem fortior, pugna dijudicandum est. Socrates apud Xenophontem memorat l. 2. *Homines partim quidem ad amicitiam naturaliter propensi sunt; etenim alter altero eget, ac invicem miserentur, & utilitatibus invicem affecti gratias mutuo agunt. Partim verd ad inimicitiam: cum enim eadem bona atque jucunda putant, de his contendunt, & dissentientes contrariantur. Hostile namque contentio & ira est. Inimicitia, atque cupiditas plus habendi atque invidia odium parit. Seneca de Ira l. 3. c. 34. Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odii causa est, idem velle. Ista quæ adpetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta transferri. eadem affectantibus pugnam & jurgia excitant.* Add. Charron de la Sageſſe l. 1. c. 39. n. 8. Ob has igitur causas non posse non homines mutuo metu ac suspicione perpetuo agitari. Ac cum non affectus solum naturalis, sed & ratio cuique salutem suam quam maxime commendet: omniaque adhibere media isti fini indulgeat; quorum aptitudinem, cum superior ibi non sit, quilibet ex suo judicio æstimat; non posse non oriri cupidinem prævidendi potius alios, quam ipsorum sese invasionibus præbendi. Ex quo ipso demum resultare statum infiniti cujusdam belli omnium in omnes. Cujus confectarium sit, ut quilibet cuilibet possit clam aut aperte inferre, quæcunque sibi expedire judicaverit. In quo etsi ratio ipsum quandoque fugiat, alteri tamen non fieri injuriam; quippe cum justitia & injustitia tantum locum habeat inter eos, qui in civitates coaluerunt. Etsi inepta sui conservandi media usurpando contra rationem peccare quis queat.

§. 7. Isthæc quidem utcunque tolerabilia videri possent, si duntaxat per modum hypotheseos assumerentur. In quo sensu eadem ab ipso *Hobbesio* accipi, ex c. 8. §. 1. de Civi videtur colligi, ubi ita dicit: *Ut redeamus iterum in statum naturalem, consideremusque homines, tanquam si essent jamjam sub to è terra fungorum more exorti & adulti, sine omni unius ad alterum obligatione, &c.* Alio tamen loco, de Cive c. 13. §. 7. & passim non per modum hypotheseos, sed serio statim civitatum vocat naturalem, i. e. hostilem. Quæ ita concilianda videntur, ut illud quidem hypothesis sit; omnes homines simul & semel in statu naturali invicem extitisse; sicuti futurum erat, si magna hominum multitudo subito è terra fuisset prognata; revera tamen status ille naturalis existat inter quosdam homines, qui nempe invicem subjeti non sunt, nec communem habent dominum, ut jam omnes sunt civitates. Sicuti etiam Ipse expresse in *Leviath.* c. 13. dicit: *quanquam tempus nunquam fuerit, in quo unusquisque uniuscujusque hostis erat: Reges tamen & persone summam habentes potestatem omni tempore hostes inter se sunt, &c.* Enimvero pro contraria sententia in primis faciunt originis generis humani, prout illas fallere nescia sacrarum literarum auctoritas nos edocet; quæ sane naturalem hominum statum pacificum potius, quam bellicum, hominesque invicem potius amicos quam hostes arguunt. Scilicet primo homini ex terra divinitus producto adjungitur sociæ, cujus materia ex illo ipso desumpta, ut eandem tenero statim amore complecteretur, tanquam ex carne & ossibus suis desumptam; quam insuper sanctissimo ipsi fœdere adjunxit Deus. Ex his duobus quidquid est mortalium cum descenderit, non vulgari duntaxat amicitia, quæ ex similitudine nature resultare potest; & de qua loquitur l. 3. *D. just. & jure.* Genus humanum sociatum intelligitur, sed & tali, quam com-

munis strips, & sanguis, cum blando fere affectu inter propiores junctam, conciliat; et si ejus sensus inter remotiores à communi stirpe fere exoleverit. Quam si quis exuerit, ac hostilem in alios animum sumserit, à primævo & naturali statu descivisse est censendus. Adversus quæ frustra excipitur, ex hoc ipso sequi, statum hominum naturalem esse statum belli. Nam si societates ideo fuerunt coævæ generi humano, ut homines pacate viverent, è contrario sequi, citra societatem homines pacate non victuros fuisse, & societates hominibus connasci oportuisse, ne illi pacatè viverent. Ad quæ reponimus, inquirei heic à nobis de statu naturali, non qualis abstrahendo concipi possit, sed qualis revera existat. Jam autem cum primi homines in tali statu extiterint, qui nil plane hostile, sed meram amicitiam spirabat, ex quali statu cæteri quoque homines provenerunt; manifestum est, homines, si primæ suæ originis meminisse velint, amicos potius, quam hostes invicem censendos. Neque vero ab initio ideo societates in genus humanum introductæ, ne status naturalis existeret; sed quia genus humanum aliter propagari & fervari nequibat. Status autem naturalis inde emerfit, quod multiplicati homines una societate non amplius continerentur. Inde etiam nullo sensu dicitur, homines sine sociali statu in primis rerum initiis inimice cum aliis victuros fuisse, nisi præsupponere velis, ab initio multitudinem hominum abs se invicem non procreatorum simul extitisse. Facit huc illud *Aristotelis Rhetor.* l. I. c. II. ἐπειτὸ κατὰ φύσιν ἡδὺ, τὰ συγγενῆ δὲ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις ἐστίν, ἀπαντὰ τὰ συγγενῆ καὶ ὁμοία ἡδέα, ὡς ἐπιτὸ πολὺ δύναι ἀνθρώπος ἀνθρώπῳ. Quoniam quod est secundum naturam, jucundum est, & quæ cognata sunt, secundum naturam invicem sunt, omnia cognata & similia jucunda sunt plerumque ut homo homini. *Cicero de Fin.* l. 3. Communis hominum inter homines naturalis est commendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipsum quod homo sit, non alienum videri. Nec in super habendum illud *Ejusdem de Nat. Deorum* l. 1. Non vides, quam blanda conciliatrix, & quasi sui sit lena natura? An putas ullam esse terra marique belluam, quæ non sui generis bellua maxime delectetur? Quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præscripsit, ut nihil pulcrius quam hominem putaret? *Quintil. declam. V. Publica omnium mortalium, quippe sub uno parente natura, cognatio est.* Add. *Marcus Antoninus* l. 9. §. 9. ubi argumentum de similitudine naturæ ad conciliationem mutuam faciente prolixius deducit. Et *Rich. Cumberland de leg. nat.* c. 2. §. 18. Nam illud de peculiari amore aut odio accipiendum, quod ait *Belifarius apud Procopium hist. Vandal.* l. 2. Natura homines hominibus neque addicti neque infesti sunt. Facta cujusque aut connexu societatem, aut diversitate inimicitiam provocantia, alios nobis caros, alios exosos faciunt.

§. 8. Sed nec deest, quod *Hobbesii* rationibus reponatur. Non possunt sibi invicem immediate nocere, quos locorum intercapedo disjungit. Nam qui absens mihi nocet, id facit per aliquem præsentem. Neque res meæ nisi per præsentem perdi queunt. Ergo cum longe inter se diffiti, quamdiu non propius inter se junguntur, nocere invicem nequeant, non adparet, quare non inter amicos potius quam hostes tales sint censendi. Nam si quis tales malit neutros dicere scire debet, amicitiam etiam voluntate & facultate non nocendi posse censer. Deinde illa ipsa virium æqualitas, quam *Hobbesius* adstruit, voluntatem nocendi potius refrænare, quam incitare est idonea. Quin nemo sanus cum æquali in pugnam descendere amat, nisi necessitate urgente, aut ubi occasio rei bene gerendæ fiducia subministrat. Alias enim pugnam citra necessitatem inire, in qua illatæ

plagæ

plagæ non minore impetu sint refundendæ, & ubi per purgantium vires exitus non nisi ab incerta pendet alea, stultorum & temere ferocium est. Sane enim ubi cum pari in pugnam descenditur, ubi utriusque vita periculo exponitur, neutri tantum è victoria accrescit, quantum ille amittit, qui in pugna occiditur; nec tanti est alium occidisse, quam vitam suam aleæ exposuisse. Periculum enim vitæ meæ plus mihi detrahit boni, quam mihi accedere ex eo potest, quod in pari periculo sit hostis mei vita; nec illius ideo augetur securitas, quoniam inde certa est mea, sed utrique hinc aliquid decedit; quod neutri credit in emolumentum. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 2. §. 29.* Inde *Scythæ apud Curtium l. 7. c. 8.* *Firmissima est inter pares amicitia; & videntur pares esse, qui non fecerunt inter se periculum virium.* Sic *Cæsar de B. C. l. 3.* Pompejum monet; hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterque consideret, & pares ambo viderentur. Et *Florus l. 4. c. 10.* *Expertis invicem Parthi atque Romanis, quum Crassus atque Pacorus utrinque virium mutuarum documenta fecissent, pari rursus reverentia integrata amicitia.* Apud *Thucyd. l. 3.* mutui metus tutissimas reddere dicitur societates; quippe qui eas violare cupit, dum ambigit, an superior esse possit, absterretur. Sed & causæ, quæ ab *Hobbessio* adducuntur, quare homines sese mutuo velint lædere, particulares duntaxat sunt, adeoque hautquidquam sufficientes ad excitandam in genere humano necessitatem belli omnium in omnes, sed duntaxat quorundam in quosdam. Neque enim semper contingit, ut modestis intermixti habitent feroces ac pravi, aut hos lubido subeat illos laceffendi. Et contentio ingeniorum vix apud alios deprehenditur, quam qui supra vulgus eminent. Magnam mortalium partem iste morbus non adit, aut non nisi leviter tentat. Denique non ita maligne necessitatibus mortalium Creator prospexit, ut circa eandem rem asserendam plures semper concurrere debeant. Et potest quidem communis hominum malitia causam præbere, ut ne quis temere cuivis fidat, & velut nudum latus præbeat præsertim si eum non penitus noverit; uti est ap. *Plaut. Asinar.* *Lupus est homo homini, non homo, quem qualis sit non novit.* Sed ut ista suspicio, ac diffidentia, ne peculiariter nocendi voluntas declaretur, ad occupandum, atque opprimendum alterum valeat, nemo sanus admiserit. Recte *Cic. Off. l. 1.* *injurias vocat, quæ à metu proficiuntur, cum is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne, nisi id alteri fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo.* Eo minus autem tolerabilis est *Hobbessii* opinio, quod naturalem suum statum duntaxat per subitionem imperii alterius, & coitionem in eandem civitatem tolli vult. Nam illas saltem civitates in statu belli invicem versari, quæ fœderibus & amicitia junguntur, à sensu omnium populorum abhorret. Nec statim nulla pax est, quæ non satis fida est. Sicuti non statim nemo alterius hominis gratia floret, quia affectus & voluntates humanæ mutabiles sunt.

§. 9. Est porro & hoc probe observandum, heic agi non de statu naturali animantis, quod solo impetu & inclinationibus animæ sensitivæ regatur; sed cuius pars præcipua, & cui in cæteras facultates regimen, sit ratio; quæ etiam in naturali statu communem, eamque firmam & uniformem habet mensuram, rerum nempe naturam, quæ sese saltem circa generalia vivendi præcepta, legemque naturalem suggerendam facilem admodum præbet atque expositam. Et istius rationis usum legitimum hautquidquam excludere, sed potius cum aliarum facultatum operatione conjungere debet, qui statum naturalem hominis est rite

designaturus. Cum igitur non solum affectuum libidinem, sed & rationem, non sane unice suis se commodis dimetientem, audire possit homo; à bello, in quod per pravos affectus impellitur, quale est etiam illud quod fingitur omnium in omnes, per rationem duplici potissimum argumento revocatur; nimirum quod deprehendit, bellum altero non lacescente susceptum esse & indecorum, & inutile. Sane enim facile licet homini colligere, se non extitisse à se ipso, sed ab aliquo superiore productum, quique adeo in ipsum potestatem habeat. Cum autem duplici sese velut principio impelli sentiat, quorum unum presentibus tantum imminet, alterum etiam futura & absentia cogitatione complectatur, & illius quidem instinctu in periculosa, ancipitia, ac deformia se videat impelli, per hoc autem in tuto ac decora duci: liquido potest inde judicare, Creatorem non velle ut prioris, sed ut posterioris ductui obtemperet. Quo cum manifesta accedat utilitas pacis, ad quam ratio revocat, non potest non naturaliter homo ad pacem inclinare. Præsertim cum postea, si quando neglecta ratione affectibus obtemperarit, ex eventu deprehendat, se deteriora secutum; ac fere optet, infecta posse fieri, quæ contra rationem facta sunt. Ex quibus omnibus concludimus, naturalem hominum statum, etiam extra civitates consideratorum, non esse bellum, sed pacem; quæ hæc fere legibus constat, ut quis alterum non lacescentem non lædat, suisque quemvis bonis frui patiatur ac si qua conveniunt, fideliter præstet, ac libenter aliorum commoda promoveat, quantum per arctiores obligationes licet. Cum enim status naturalis hominis usum rationis includat, non potest quoque aut debet ab eo separari obligatio, quam ratio subinde ostendit. Et quia quilibet homo in se ipso deprehendere potest, bonum sibi esse, si ita se gerat, ut aliis hominibus benevolis potius, quam infensis utatur: propter naturæ similitudinem facile præsumere potest, alios quoque paria sentire. Ac ideo male circa designandum eundem statum præsupponitur, homines saltem plerisque ductum rationis, quam natura supremam actionum humanarum directricem constituit, negligere: adeoque male status naturalis vocatur quem neglectus aut abusus principii maxime naturalis producit. Atque isthæc omnia prolixissime demonstrat *Rich. Cumberland. de leg. nat.* qui ad eundem, si cui nostra nondum sufficiant.

§. 10. Neque est, quod aliquis nobis occinat barbariem apud plerosque priscorum populorum, quos juvet semper recentes convectare prædas, & vivere rapto; quibusque adeo inter modos rem quærendi, vitæque genera fuit *ληστρική* seu prædatoria. Sicuti & *Aristoteli Polit. l. 1. c. 5.* inter vitas pecuariorum, agriculturalium, piscatorum, venatorum ponitur *βίος λεστικός, vita latronum.* Et mox d. *1. ἡ πολεμικὴ φύσει κτητικὴ πως, ἔσαι, ἢ γὰρ θηρευτικὴ μέρος αὐτῆς. ἢ δεῖ χρῆσθαι πρὸς τε τὰ θηρία, καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι πεπυκότες ἀρχεσθαι, μὴ θέλειν ὡς φύσει δίκαιον τῶν ὄντων τὸν πόλεμον.* *Ars bellica quodam modo ratio natura erit rei querenda. Nam venandi ars pars ejus est. Qua uti oportet & ad belluas, & in homines, qui ad parendum nati, nolunt: tanquam natura justum sit hoc bellum.* In eam rem passim apud antiquos testimonia extant. Vid. *Homer. Odys. γ. v. 73. & Odys. 11. v. 252.* ad quæ verba *Didymus: ἐν ἀδοξῶν ἦν παρὰ τοῖς παλαιῶς ληστεύειν, ἀλλ' ἐνδοξεῖ.* Non infame erat apud antiquos latrocinari, sed gloriosum. *Diodorus Siculus l. 3. c. 49. Libijs nulli un omnino jus, nullam quocunque pacto fidem erga peregrinos servavit.* De Germanis *Cæsar de B. G. l. 6. Latrocinia nullam habent infamiam, quæ ex-*

tra fines cujueque civitatis fiunt: atque ea juventutis exercenda, ac desidia minuendo causa fieri prædicant. Ibidem dicit, maximam civitatibus laudem apud eosdem fuisse, quam latissimas circa se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium viri tutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quempiam prope se audere consistere. Paria habet Melal. 3. c. 3. de Germanis: Jus in viribus habent, adeo ut ne latrocinii quidem pudeat; tantum hospitibus boni. Et si Tacit. German. de Venedis duntaxat memoret, eos, quicquid sylvarum ac montium erigitur intra Peucinos ac Fenios, latrocinii pererrare. De Hispanis Plutarchus in Mario, ad id usque tempus latrocinari inter pulcerrima ipsis fuisse habitum. De antiquis Græcis eadem Theucydides l. 1. Quoreferunt aliqui l. ult. D. de collegiis, ubi rata habentur pacta τῶν ἐπὶ λείων ἐρχομένων, vel οἰχομένων, eorum, qui prædæ causa coeunt. Et si Salamsius de usuris l. 1. c. 12. ibi legendum putet ἢ εἰς καπηλείων, aut in cauponationem. Sic & apud Polybium l. 3. c. 24. in fœdere Romanorum cum Carthaginensibus cautum, ne Romani ultra promontorium pulcrum, Mastiam, & Tarseium prædas agerent, neve mercaturam exercerent, quasi utrumque pari jure tunc æstimatum fuerit. De Phœnensibus Justinus l. 43. c. 5. eo etiam latrocinio maris vitam tolerasse, quod illis temporibus gloria habebatur. Sextus Empiricus Pyrron. hypot. l. 3. c. 24. Prædari apud multos barbaros infame non existimatur: imo vero etiam hoc fertur apud Cilices gloriosum fuisse, adeo ut eos, qui inter prædandum obissent, dignos esse, quos honore prosequerentur, judicarent. Et Nestor quidem apud Poëtam, postquam Telemachum, & qui cum eo erant comiter accepit, illis dicit: Estisne incerta vagantes Prædones quo more solent? Atqui si prædari fuisset absurdum, nequaquam eos tanta comitate, & benevolentia prosecutus fuisset; quia tales esse suspicari potuisset. Huc aliquo modo pertinet etiam l. 2. D. de captiv. & post lim. Si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitia causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt. conf. l. 118. D. de verb. signif.) Quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit, & liber homo noster ab iis captus, & eorum fit. Dio Cassius l. LIV. de Rhætis: Hi vicinam Galliam frequenter populati, ex Italia finibus prædas egerant, Romanosque & eorum socios iter per ipsorum terras facientes, infestaverant: id quidem consuetudine jam receptum erat, ut in eos, qui nullo essent fœdere juncti, ita staterent. Isocrates Panathenæico, de Triballis dicit, eos concordiores inter se esse, quam ullos alios homines: sed non finitimos tantum, & in vicinia sua habitantes perdere, sed eos omnes, ad quos penetrare possunt. Add. Grotius l. 2. c. 15. §. 5. Ubi & hoc addendum, ad veterem illam gentium inter se hostilitatem non parum contulisse videri persuasivonem antiquissimis seculis receptissimam, quasi cuivis populo peculiare essent Dii. Add. Juvenal. sat. XV. Enimvero ad ista recte regeritur, dictatum sanæ rationis apud multas quondam gentes per prava mores fuisse oblitteratum. Ex quo tamen non consequitur: nemini inter easdem gentes paulo humaniori fuisse perspectum, per ista latrocinia violari jura naturæ; aut pro statu naturali habendum, in quem homines feroces, neglecta nobilissima sui parte, sese conjecerunt. Nam utique ut quis promiscue rapiat & latrocinetur, ex statu naturali non fluit, sicuti ex statu civitatum inter se, naturali utique, adparet. Neque admittendum, quod idem Hobbes. de Cive c. V. §. 2. adferit; rebus sic stantibus λεσιτικὴν non fuisse contra legem naturæ. Nam illos quidem, qui ex pravo isto more, non lacessiti, nostra nobis eripiebant, nos iterum belli jure poteramus deprædari; neque quam autem tertium aliquem, qui nulla nos injuria præverterat. Neque enim si alii impudenter legem naturæ violant, nobis statim eorum improbitatem imitari licet. Sed & illud ferri non potest, quod subjungit, id vitæ genus non fuisse

sine gloria illis, qui id fortiter nec crudeliter exercebant. Uti quibusdam moris fuit, cetera rapientibus & vite parcere, & à bubus aratoribus, omnique instrumento agriculturæ abstinere. Ad quod ipsum tamen non lege naturæ fuerint obstricti; sed eisdem hoc modo gloriæ suæ consuluisse, & ne nimia crudelitate meticulosi arguerentur. Quasi vero id gloriæ quid habeat, parte duntaxat sceleris defungi, postquam integrum patrare minus proficuum erat futurum.

§. 11. Cæterum eo ipso quod asserimus, pacem adversus omnes homines, ut tales, exercendam, esse statum hominis naturalem, innuimus illam ab ipsa natura institutam & sancitam, citra aliquod factum humanum; adeoque eandem niti sola illa legis naturalis obligatione, qua omnes homines, ut sunt ratione præditi, fringuntur, neque ut illa ab initio introducat, abs conventionem hominum oriri. Unde etiam pactis aut foederibus solam isthanc pacem universalem muniri inutile videtur. Nam per tale foedus nihil superadditur obligationi legis naturæ, seu non convenitur de præstando quopiam, ad quod non jam antea homines ipsa lege naturali tenebantur: neque per id obligatio redditur arctior. Supponimus enim utrunque in naturali æqualitate permanere, sic ut nullo amplius vinculo teneatur ad servandum pactum, quam reverentia adversus Deum, & metu mali, quod ex pacto violato in ipsum possit redundare. Nisi quod majori cum malitia & fœditate videatur conjunctum, id non fervare, de quo quis expresse est testatus. Sic & idem licentiæ in juris naturæ violatorem læso datur, sive pactum aliquod antegressum fuerit, sive non. Unde & abhorret à consuetudine hominum cultiorum tale pactum inire, cujus capita & conditiones nihil aliud contineant, quam quod quis immediate non sit violaturus id, quod jam à natura expresse fuerat præceptum. Et parum id videtur reverens erga divinum Numen, quasi ipsius justum non satis jam necessitatis nobis attulisset, nisi & ipsi in idem ultro consentiremus; aut quasi ex nostro arbitrio ea obligatio dependeret. Unde in quolibet pacto ponendum est aliquid, quod alias alter ipso jure naturæ à me exigere non poterat, quodve antea eidem ex eodem jure perfecte non debebam, sed quod demum post declaratum, & acceptatum ab altero meum consensum plene debiturus ero. Sic quemadmodum qui alteri sua ministeria addicit, haut quidquam pro capitibus pacti expresse, & immediate constituit, quod perfide adversus ipsum non sit acturus, quod furtis ipsum non sit expilaturus; ita erubescenda est conventio, in qua quis ad nihil aliud alteri sese obstringit, quam quod non sit adversus ipsum violaturus pacem universalem, i. e. quod non sit usus in illum jure in bestias abhiberi solito. Quod si tamen inter quasdam gentes barbaræ istæ deprædationes in usu fuerunt, reducendæ paci universali pacto opus est, in quo ad exercendam invicem legem naturalem conspiratur. Id quod etiam fit, quando duo populi, bello hætenus collisi, arma ponunt; ubi si de peculiaribus quibusdam præstationibus non convenitur, non nisi communis illa pax reducit. Dantur tamen exempla non pauca civitatum, eo necessitatis redactarum, ut pacem istam universalem, & injuriarum abstinentiam non pactis solum, sed & tributis redimere cogerentur ab illis, quibus fas vivere rapto judicatum. *Claudius de Cons. Malli. Illi terribiles, quibus otia vendere semper Mos erat, & fœda requiem mercede pacisci.* Quod si inter populos qui hætenus neque beneficiis, neque injuriis, pace aut bello fuere cogniti, fœdera ineantur, in quibus circa peculiaria quæpiam præstanda non convenitur, illa amicitia

citæ faciendæ causâ iniri feruntur; quæ sane arctiorem conjunctionem, quam naturalis illa pax, judicatur producere. Aut habebunt duntaxat instar solennis alicujus contestationis de observando deinceps mutuo officio. Sicuti etiam qui primitus invicem innotescunt & congregiuntur cognati, prolixioribus verbis benevolentiam mutuam exprimere sueverunt.

§. 12. Fatendum tamen est, pacem isthanc naturalem esse satis debilem, & infidam, quæque adeo sola salutem hominum citra alia præfidia maligne admodum custodit. Sic ut adplicari huc possit illud *Ovidii Tristium l. V. El. 2. Pax tamen interdum est, pacis fiducia nunquam.* Cujus rei causa est malitia hominum, & effrenis augendæ propriæ potentiæ libido, alienisque imminens cupiditas. Sic apud *Salustium Fugurib. Micipsam terrebatur natura mortalium avida imperii, & præceptis ad explendam animi cupidinem: præterea oportunitas, quæ etiam medioeres viros spe prædæ transversos agit.* Quæ eousque validis stimulis mortalium animos subigit, ut ne mansuetissima quidem doctrina Christi, ubique pacem, humanitatem, mansuetudinem, benevolentiam, propensionem ad condonandas injurias, humilitatem, contemptum opum, ac potentiæ mundanæ inculcans, inter Christianos injustissimas infidias, bella, atque oppressiones aliorum extinguere queat. Sic ut in nonnullos quoque principes Christianos congruat illud *Plutarchi Pyrrho: Quorum cupiditates non pelagus, non mons, non vasta finit solitudo, nec qui Europam Asiamque dissepunt termini, circumscribunt: hi non video, ubi contingunt se mutuo, & sunt connexi, quemadmodum abstineant suis contenti ab injuria. Imo bellum gerunt semper, quod institutum iis sit, ut insidiantur, & invidiant. Ex duobus vero nominibus quasi nummis bello & pace utuntur presenti, non prout ratio postulat, sed prout est ex usu.* Nec in solos Romanos & Pœnos quadrat illud *Velleji Paterculi l. 1 c. 12. Aut bellum inter eos populos; aut belli præparatio, aut infida pax fuit.* Ergo uti probi est hominis rebus suis contentum alios non lacescere, nec aliena adpetere: ita cauti est viri, suæque salutis amantis, ita omnes homines amicos credere, ut tamen iidem mox hostes fieri queant; ita pacem istam cum omnibus habere, quasi quæ mox in bellum erumpere possit. Conf. *Sophocl. Ajace flagell. v. 688 seqq.* Et subinde meditandum illud *Dionysii Halicarn. l. VI. Έως αν παρη το δυνασθαι πονηρα δραν, εν ελλειψει τοις πονηροις το βλεσθαι. Quamdiu malis sit potestas male faciendi, nec voluntas defutura est. Quam ob causam quoque σύμφρονος άπιστίας εν εστιν εδεν χρησιμωτερον βροτοις. Prudenti dissidentia nihil est hominibus utilius.* Euripides *Helena.* Et cordatum hominem agere decet *μη ως πρόβατον, ει και επιεικής, η βλαπτικόν, ως θηρίον, nec ut ovem, licet mansuetum pecus sit, nec ut feram, nocendi studio.* Add. *Hobbes. de Cive c. 13. §. 7. 8. Apud Tacitum de mor. German. invidenda laus Chaucorum: Populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitia tueri, sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut lacrociniis populantur. Idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quod superiores agant, non per injurias adsequuntur. Prompta tamen omnibus arma, ac si res poscat exercitus; plurimum virorum equorumque, & quiescentibus eadem fama. Contra idem de Cheruscis: Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacesciti nutrierunt; idque jucundius quam tutius fuit: quia inter impotentes & validos falso quiescas; ubi manu agitur, modestia & probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur. Scilicet, uti est apud Dionem Chryostomum orat. 1. de regno: τοις κάλλιστα πολεμειν παρεσκευασμένοις, τῶτοις μάλιστα έξεστιν ειρήνην άγειν. iis, qui ad bellum gerendum optime sunt instructi, maxime licet in pace vivere.*

DE LEGE NATURALI IN GENERE.

<p>1. Transitus.
2. 3. Homini cum brutis jus naturæ non est commune.
4. Objectum juris naturalis non est necessarium ante legem.
5. 6. An jus naturale Deo cum hominibus commune?
7. 8. 9. Jus naturale non nititur consensu gentium.
10. 11. An utilitas fundamentum Juris?
12. An ex fine conditi mundi jus naturale elucescat?
13. De dictamine rectæ rationis.</p> | <p>14. Genuinum fundamentum I. N. petitur ex conditione humanis.
15. Lex naturæ fundamentalis.
16. 17. 18. In Hobbesii sententiam inquiritur.
19. Fundamentum dictum I. N. est sufficiens.
20. Obligatio legis naturalis est à Deo.
21. De sanctione legis naturalis.
22. Quædam dicuntur juris naturalis reductive, & abusive.
23. An detur jus gentium, naturali contradistinctum.
24. Juris naturalis partitio.</p> |
|--|--|

Postquam igitur conditio hominis non ferebat, ut ille viveret exlex, actio- nesque suas vago velut impetu, & citra respectum ad aliquam normam ederet; consequens est ut dispiciamus de communissima actionum humanarum regula, ad quam quilibet homo, ut est animal rationale, sese componere tenetur. Eam regulam juris seu legis naturæ vocabulo insignire usum invaluit; quam & legem universalem vocare possis, quo ad eandem universum genus mortalium sit obstrictum; & perpetuam, quod mutationi, sicut positivæ leges, non sit obnoxia. Illa lex quid sit, unde innotescat, quo indicio constet, quid ad eandem, aut quid ad positivum jus sit referendum, eo curatius est disquirendum, quod isthoc fundamento non recte posito, quæ superstruuntur, ultro ruere sit necessum. Bene Plato in *Cratylo*. Δεῖ δὲ περὶ τῆς ἀρχῆς παντὸς πράγματος παντὶ ἀνδρὶ τὸν πολὺν λόγον εἶναι, καὶ τὴν πολλὴν σκέψιν, ἢ τε ὀρθῶς, ἢ τε μὴ ὑποκείσθαι. Ἐκείνης δὲ ἐξετασθεὶς ἰκανῶς, τὰ λοιπὰ φαίνεσθαι ἐκείνη ἐπόμενα. Debet quisque circa rei cuiusque principium statuendum disserere multa, diligentissimeque considerare utrum recte docernat, nec ne, quo quidem sufficienter examinato, cetera jam principium sequi debent. Quod imprimis circa hanc disciplinam accurate observandum, quo verius est illud Lactantii l. 3. c. 7. Quomam in disponendo vitæ statu, formandisque moribus periculo majore peccatur: majorem diligentiam necesse est adhiberi, ut sciamus, quomodo nos oporteat vivere. Hic nullus dissidio, nullus errori est locus; unum omnes sentire oportet, ipsamque philosophiam uno quasi ore præcipere: quia si quid fuerit erratum, vita omnis evertitur. Nec minus bene Diogenes Apolloniata: λόγος παντὸς ἀρχόμενος, δοκεῖ μοι χρεῖός εἶναι τὴν ἀρχὴν ἀναμφισβήτητον παρέχασθαι τὴν δὲ ἐρμηνείαν ἀπλήν καὶ σεμνήν. Omnis mihi videtur sermonis principium à perspicuo quodam principio proficisci oportere, elocutionemque simplicem & gravem esse adhibendam. Diogenes Laërt. l. 9.

§. 2.] Cti Romani jus naturæ definiebant, quod natura omnia animalia docuit; quodque adeo homini peculiare non sit, sed cuius peritiam cetera quoque animantia censeantur. Sic ut ex hac hypothesi juris naturalis illa sint, in quæ bruta æque ac homines commu-

communiter ferri, & à quibus abhorrere deprehenduntur. Ex quo necessario fluit, jus dari, quod hominibus ac brutis sit commune. Quæ sententia fortasse profluxit ex dogmate illo, nonnullis antiquorum celebrato, de anima universi, cujus reliquæ animæ sint quædam ἀποσπασμάτια seu particulæ, quæ in se ejusdem naturæ, diversas edant operationes, prout in diversum corpus inciderint, organaque vires suas exferendi fortitæ fuerint. Cui cognatum fuit dogma de μετεμψυχώσεις, quod homines & bruta figura duntaxat corporea disferre ponebat, sed animas habere similes, atque invicem communicare. Vid. *Virgil. Æneid. VI. v. 724. seqq. Ovid. Metam. l. XV. v. 75. seqq.* Enimvero tale jus homini cum brutis commune eruditi passim rejiciunt; quippe cum jus in eum cadere, absquo ratio exulat, intelligi nequeat. *Hesiodus Op. & Dies. l. 1. Τὸν δὲ γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων. Ἰχθύσι μὲν καὶ θηροῖ καὶ οἰωνοῖς πετεινοῖς Ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ ἔδίκη ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς. Ἀνθρώποισι δὲ ἔδωκε δίκην,* Hanc enim hominibus legem constituit Jupiter piscibus quidem, & bestiis & avibus, ut se invicem comedant, quoniam justitia non inest illis. Sed hominibus dedit justitiam. Et quanquam complures dentur actus hominum atque brutorum inter sese similes, quibus exercitis homo legi satisfecisse dicitur; revera tamen magnum inter eos est discrimen, quod ex simplici naturæ inclinatione apud bruta iidem proveniant, quos homo velut ex obligatione exercet, cujus sensum ista non habent. Unde non sine figura intelligendi sunt, qui brutis quibusdam animantibus justitiam, fortitudinem, misericordiam, gratitudinem, castitatem tribuunt, ideo quod istarum virtutum simulacra quandoque in quibusdam brutorum actionibus cernantur. Vid. *Selden. de Fur. nat. & gent. l. 1. c. 5.* Quæ enim extrinseca facie similia videntur, hautquidquam eadem sunt, si ex diverso intrinsecus principio profluxerint. Cæterum quod *Grotius in prolegom. de I. B. & P. & l. 1. Verit. de Rel. Christ.* à ratione aliqua, aut principio intelligente intrinseco esse putat actus nonnullos brutorum insigniter ordinatos, uti fornicarum & apum, & quod in quibusdam utilitatis propriæ studium suorum foetuum aut congenerum respectu temperatur; id hoc tantum sensu admitti potest, quod à DEO Creatore natura ipsorum ad tales actus edendos sit attemperata, non autem quod principium aliquod externum ista dirigat, sicut gubernator navem. Neque arduum est intelligere, quare par solertia in aliis non difficilioribus hautquidquam deprehendatur, si quis recentiorum Philosophorum sententiam assumat, quicquid formæ est in brutis; id ex figura & dispositione particularum, motuque resultare. Præsertim cum & inter homines invenias; qui cum circa certos actus ingenio sint promptissimo, circa alios nequidquam abstrusiores aut difficiliores mire habeant, quod non aliunde, quam ex certa dispositione partium, & imprimis cerebri & spirituum provenire potest. Conf. *Plutarch. convivio VII. sapientum p. 163. E. edit Wechel.* Isthanc autem indolem brutorum, ex qua certos actus edunt, qui jus natura in brutis appellare gaudent, vocabulo juris præter necessitatem abutuntur. Sed & nullum invenitur brutum animal, quod omnia hominis officia exprimat; & nullum hominis officium datur, cujus contrarium non plurima bruta faciant. Quanquam apud populum ad exaggerationem alicujus sceleris plurimum judicetur facere, si ostendatur, ab istiusmodi facto ipsa quoque bruta abhorrere. Sic *Plato l. 8. de Legibus* in prohibenda macula Venere ad bestiarum naturam recte provocari posse ait, inter quas ejusmodi sceditas

haut quidquam deprehenditur. Theseus apud Senecam *Hippolyto*. v. 913. *Fera quoque ipsa Veneris evitant nefas, Generisque leges infers servat pudor.* Add. *Oppianus Cyneget. l. i. v. 239. seqq.* Sic contra parentes ἀσέβητος adferri possunt, quæ Idem *Halieut. l. i. v. 702. seqq.* habet.

§. 3. Conati sunt equidem aliqui, credo ingenii magis ostentandi causa, quam ferio, communionem juris inter homines & bruta conquistis undique rationibus adstruere; sed quibus viri eruditi dudum sati fecerunt. Quæ ex sacris literis adferuntur, paucis tetigisse suffecerit. Illud *Genes. IX. 5. sanguinem vestrum à manu cuncti animalis requiram* aliqui interpretantur, quod Deus velit ulcisci necem homini illatam non manu aut telo solum, sed & instigata in ipsum feroci bestia. Ante diluvium quippe impios homines feroces aluisse bestias, quarum ope alios sibi non obtemperantes lacerarint. Aliqui ita; DEUM homicidii pœnam etiam per feras bestias exacturum. Aliqui illud *omne vivens*, capiunt de homine tantum, q. d. nullus homo cædem humanam impune feret. *Levit. 18. 23. & 20. 15, 16.* jubentur equidem bestiæ, quibus vir aut mulier ad libidinem abusi fuerunt, interfici per lapidationem, sine ullo ætatis discrimine, vetula vacca, an juvenula fuerit. Quod discrimen tamen Ebræi in hominibus utriusque sexus observandum volebant, adeo ut si puer novennium non excederet, nec puella triennium, neque ipsis, neque bestiæ qualiscunque ætatis ex hac lege mortem instigendam affererent; quod ante istam ætatem coitum in lege interdicitum fieri non admittant. Enimvero id factum non quod brutum deliquerit, sed partim; ne illud alium forte suo adspectu ad similem libidinem irritaret; partim ne bestia superstes hominis supplicio affecti memoriam cum ignominia semper refricaret. *Gratianus caus. 15. quest. 1. c. 4. Pecora credendum est iussa interfici, qui tali flagitio contaminata, indignam refricant facti memoriam.* Addit *Philo Judæus de specialibus legibus: ne pariat abominandum aliquid, qualia nasci solent ex hujusmodi piaculis detestabilibus, quæ nemo honestus ferat in suis possessionibus.* Sic Deus *Deuterom. 13, 15, 16.* bruta, idololatriæ sane non capacia, interfici jubet, ad repræsentandam delicti atrocitatem. Id præterea observant, quando gentilis apud Ebræos degens cum brutum rem habuisset; hominem quidem supplicium luisse, bruto autem nihil mali illatum. Add. *Seldenus de I. N. & G. l. 1. c. 4. & Mornacius ad l. ult. D. de his qui effud. vel dejec. Exod. 21. 28.* lapidandus erat bos cornupeta, non quod peccasset, sed partim ne in posterum aliis similem noxam inferret, partim ut puniretur dominus in re sua, quia eam negligenter custodiisset. Quæ etiam causa erat, quod ejusmodi bovis carnes non deberent comedi. Et hoc modo plecebatur dominus amissione sui pecoris, quando levis tantum culpa ipse intervenerat, seu quando ignorabat ferociam bovis. Ast si dominus vitium noverat, ipse quoque pœnas capite dabat. Ubi itidem observant Ebræi, bovem fuisse occisum duntaxat, quando Judæum interfecerat, non quando gentilem. Enimvero instrumenta alicujus maleficii aut infortunii aboleri apud alias quoque gentes non inusitatum fuit. Sic ex *Demosthenis oratione contra Aristocratem, & Eschines contra Ctesiphontem* adparet, ex Atheniensium legibus lapidem; lignum, securim, & id genus alia, quotiens homicidii instrumenta fuerant, in prytaneo in judicium deducta, velut in pœnam. Sic statuas Theagenis, quæ casu suo aliquem oppresserat, Thasi in mare protrahendam decreverunt. Vid. *Dio Chrysostrorus in Rhodiaco*

Rhodiaca p. 340. edit. Morelli. *Ambrosius Hexaëmeri* l. 5. c. 3. afinorum & equarum coitus, ex quibus muli generantur, vetitos vocat, non quod bruta isto suscepto peccent, sed quia hominibus talem commixtionem procurare interdcebatur *Levit.* 19. 19. Videantur *Seldenus d. l. Ant. Matthæus de crimin. proleg. c. 2. §. 1.* & alii. Quæ de processu adversus mures apud Burgundos instituto referuntur apud *Thuanum* l. VI. jocularia sunt. Quid si tamen pro excusandis Jctis Romanis dicamus; ipsos l. 1. §. 3. *D. de Just. & Jure.* vocabulo juris naturalis minus proprie uti, pro ordine à Creatore constituto circa illa potissimum, quæ ad conservandam ipsam naturam, i. e. speciem & individua animalium faciunt. Cujus rei argumentum videtur, quod duntaxat maris & scemina conjunctio, sobolis procreatio, & educatio, nec non defensio sui tanquam istius juris præcipua capita exprimuntur. Sicuti & præter multos alios isto vocabulo ad similem fere modum abusus est *Ivo Parisinus* in tractatu *de jure naturali à Deo rebus creatis constituto.* Nec non *Cartesius* in *principiis philosophia.* Apposite tamen *Plutarchus de amore proli:* *Natura sicut in plantis sylvestribus, ut labruscis, caprificis, oleastris principia fructuum mitium cruda & imperfecta gignit: ita brutis quoque amorem sætus in sevit imperfectum, & non pertinentem ad justitiam, neque ultra utilitatem sese proferentem. Homini vero, quem protulit, ut animal esset ratione præditum ac civile, justitiamque leges, & Deum coleret, urbesque conderet, & amice cum aliis viveret; semina quoque harum rerum præclara, pulchra, & sæcunda inseruit, amorem scilicet proli, secuta in hoc prima principia, quæ in ipsa corporis insunt constructione.*

§. 4. Aliqui objectum juris naturalis constituunt actus illos, quibus per se inest moralis necessitas aut turpitudine, quique adeo in sua natura sunt debiti aut illiciti, eoque à Deo necessario præcepti aut vetiti intelliguntur. Qua nota distare tradunt jus naturale non ab humano tantum jure, sed & à divino voluntario seu positivo; quod non ea præcipit aut vetat, quæ per se ac suapte natura debita sunt aut illicita, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit. Lege enim naturali quæ vetantur, non ideo turpia esse, quia Deus vetuit, sed ideo Deum ista vetuisse, quia in se erant turpia. Sic & quæ eadem lege præcipiuntur, non ideo honesta aut necessaria fieri, quia à Deo præcipiuntur, sed ideo præcipi, quia in se sunt honesta. Vid. *Grotius* l. 1. c. 1. §. 10. Enimvero præterquam quod in obscuro maneat, hac sententia admittenda, quinam demum sint illi actus in se illiciti, & quo indicio ab aliis actibus liquido internoscantur; quæ item ratio sit proxima, quare iidem tales sint; etiam supra ostensum l. 1. c. 2. §. 6. nullos actus in se esse debitos aut illicitos, antequam per legem tales fiant. Nec est, quod aliquem moveat illa dubitatio: si omnis actuum humanorum moralitas à lege dependet, annon Deus potuerit legem naturæ ita formare, ut contraria forent præcepta illis, quæ jam sunt. v. gr. ut inter officia hominis mutua esse occidere, furari, mœchari, calumniari; inter vetita autem, gratum animum exhibere, pacta servare, mutuam reddere, & similia. Heic etsi supervacuum ac petulans videatur, quærere quid Deus facere potuerit, cum constet quid fecerit: tamen, si cui etiam vana convellere cordi sit, facile reponere potest, illam dubitationem non obscure contradictionem involvere. Nam etsi nulla necessitas Deum adegerit, ut omnino hominem crearet; (valde enim je june de potentia Dei sentiunt, qui putant ipsius gloriam in obscura fuisse hæsuram si terri-

colas nunquam condidisset. Vid *Iobi* 38. 7.) tamen postquam ipsum destinasset creare animal rationale ac sociale, non poterat non lex naturalis ipsi congruere, non ex necessitate absoluta; sed hypothetica. Si enim is ad contraria officia fuisset adstrictus; non sociale animal, sed alia feri & horridi species animantis fuisset producta. Quo tamen non obstante firmum manet, ante omnem legem quovis actus esse indifferentes. Nam eo ipso, dum Deus decrevit creare hominem, i. e. tale animal, cui non omnes actus deberent esse indifferentes, legem quoque simul eidem constituit. Sed neque exinde, quod omnes actus in se ante legem indifferentes asserimus, consequitur; Deum, si voluisset, potuisse constituere, ut blasphemis aut contemtu coleretur. Quod facit *Vasquius contr. illust. l. 1. c. 27. n. 9. seqq.* Nam sacra *Herculis Lindii*, de quibus inter alios est apud *Lactantium l. 1. c. 21.* infanorum hominum commentum sunt.) Nam creatura rationalis, i. e. cui Deus indidit facultatem res uti sunt adprehendendi, non potest Deum aliter concipere quam non solum infinita quadam eminentia, sed & summo in ipsam imperio præditum. Secus enim inane idolum, & quidvis potius, quam Deum conciperet. Jam autem aperte implicat; idem concipere tanquam eminentissimum simul, & abjectum; quod mihi imperat, tanquam cui possim recte insultare; exercere aliquid tanquam signum æstimandi eminentiam divinæ naturæ, & divini imperii, quod directe, & per se contrarium hujus notat. Quando igitur DEUM talia lege sancire non posse dicitur, id non plus ipsius omnipotentia detrahit, quam quod mori, mentiri, efficere, ut quæ facta sunt fiant infecta, nequit. Est præterea & hoc monendum, si definitio juris naturalis isti fundamento de necessaria honestate, & turpitudine quorundam actuum superstruatur, eam non posse non fieri obscuram, & velut in circulum revolvi. Id quod *Grotianam* definitionem perpendenti fat manifestum est. Et recte *Rich. Cumberlande de leg. nat. c. 5. §. 9.* monet, in definitione legis naturalis bonum sumendum esse pro bono naturali, non morali; quippe cum definitio absurde fiat per ea, quæ definitum jam ante notum supponunt.

§. 5. Qui juris naturalis prototypum in ipso Deo investigant, in duas partes discedunt. Alii enim primum velut fontem ipsius in voluntate divina collocant; quæ cum sit summe libera, exinde concludunt, abs Deo legem naturæ posse mutari, imo contrarium ejus præcipi, quemadmodum in legibus positivis fieri solet. Alii vero in sanctitate & justitia Dei essentiali illud fundari adserunt, sic ut jus naturæ istam vel ut *ἐκ τῶν ποσει* aliquid exprimat. Atque hinc quoque immutabilitatem juris naturalis provenire, quod justitia ac sanctitas Dei utique omnem alterationem atque mutationem respuat. Nobis circa priorem sententiam monendum videtur, in voluntate divina quidem positum fuisse, tale animal, cui lex naturæ congrueret, producere, vel non. Sed jam postquam à Deo creatus est homo, animal quod citra observationem legis naturalis salvum esse nequit; inde haut quidquam fas est credere, eundem velle legem naturæ tollere aut immutare, quamdiu naturæ humanæ nullam mutationem infert; & quamdiu actiones naturali lege præceptæ naturali consequentia ad socialitatem, qua temporaria felicitas humani generis continetur, faciunt, eidemque contrariæ pari necessitate hanc destruunt, i. e. quamdiu beneficentia, humanitas, fides, gratitudo, & similia vim habebunt animos hominum conciliandi; perfidia, injuria,

ingra-

ingratitude eosdem irritandi. Adeoque posita rerum, & humanæ naturæ constantia, etsi ex beneplacito divino illa ab initio sic formata fuerit, lex naturæ firma, & immota persistit: secus atque illæ leges, quæ ita abs divina voluntate dependent, ut abs hominum conditione in universum ita necessario desiderari non videantur. Præterea per hanc sententiam Deus quidem autor legis naturalis constituitur, de quo nemini sano dubitare licet: verum illud adhuc in obscuro manet, unde demum voluntas ista divina sit cognoscenda, & quo indicio constare possit, hoc vel illud sub lege naturali Deum voluisse comprehendere. Atque idem incommodum etiam posteriorem sententiam comitatur. Nam etsi nemo tam impius sit futurus, qui adferere audeat legem naturalem continere aliquid in se sanctitati, & justitiæ divinæ repugnans: Quo sensu quoque admittitur illud *Euripidis Hecuba* v. 800. τῶς θεῶς ἡγάμεθα *a lege ipsos deos censemus*: difficile tamen erit probatu, legem naturalem ita ad sanctitatem & justitiam divinam esse expressam, ut quo modo sese Deus erga creaturas suas, & peculiariter adversus homines gerit taliter etiam sese homines invicem, jubente naturali lege, gerere debeant. Add. *Rich. Cumberland de legibus naturæ prolegom.* §. 6. & c. 5. §. 13. Neque enim adparet, quomodo jus, inter æquales natura valiturum, exprimi potuerit ex eminentissimo illo jure, quo creator erga creaturam suam utitur: i. e. quomodo lex, mutuam hominibus obligationem afferens, possit esse specimen potestatis divinæ, quæ nulla lege, nullaque obligatione coerceri apta est. Quæ enim ex Scripturis sacris adferuntur, quod homo ad imaginem Dei sit conditus, huc non faciunt. Nam & qui imaginem illam amissam fatentur, legis naturalis sensum in homine remansisse agnoscunt. Inter homines sanctum solemus vocare, qui crassioribus sese vitiis abstinet, & officii est observans. Ad isthunc modum quis sanctitatem Dei conceperit; Justus inter homines habetur, cui cordi est neminem lædere, suum cuique tribuere. Ast Deo utique jus est, quod creavit destruendi, etiam cum aliquo doloris sensu. Neque vero Deus ulli hominum debere quidquam potest, ut eo negato injuriam fecisse dici queat. Si quid mortalibus promissum, id servat, non quod istis ex promisso jus adversus Deum quaesitum sit; sed quia magnitudine & bonitate ejus indignum foret, jubere aliquem frustra ab ipso quid sperare. Qui enim quod promissum non servat, is vel facultate præstandi deficitur, vel ex levitate au malitia bene conceptum propositum post deferit, vel tempore promissi facti conditionem rerum, quæ tempore præstandi promissi est ignoravit. Quæ omnia cum imperfectione sunt conjuncta. Unde promissa sua non potest non Deus servare, homo non debet non servare. Et humanum promissum cadit in debitum; Dei promissa ex mera gratia præstantur. Quas regulas justitia Dei vindicativa observet, supra nostrum est captum. Saltem hoc constat, eandem non usque quaque vestigia fori humani premere. Nec omnino absurde *Aristoteles Nicom X. cap. 8.* πράξεις δὲ ποίας ἀπονεύμιαι χρεῶν τοῖς θεοῖς; πότερα τὰς δικαίας; ἢ γελοῖαι φανῆνται συναλλάττοντες καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόντες, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα; ἀλλὰ τὰς ἀνδρείας; ὑπομένοντας τὰ φοβερά καὶ κινδυνεύοντας, οὐ καλόν. ἢ τὰς ἐλευθερίας; τίνι δὲ δῶσθαι; ἀποπον δὲ εἰ καὶ ἔσαι αὐτοῖς νόμισμα, ἥτι τοῖσιν. εἰ δὲ σώφρονες, τί ἂν εἶεν; ἢ φορτικὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι ἐκ ἔχουσι φάλας ἐπιθυμίας; διεξιῶσι δὲ πάντα φαίνοιτ' ἂν τὰ περι τὰς πράξεις μικρὰ καὶ ἀνάξια θεοῖς. *Quales actiones diis attribuire debemus? justas ne? Sed ridiculi sane viderentur, si commercia facerent, & deposita redderent,*

atque alia hujusmodi inter se contraherent. Nunquid foris, ut formidolosa sustineant, periclitenturque, quia honestum sit? An liberales? Sed cui dabunt? absurdum quippe, si etiam ipsis nummum, aut tale quidpiam adesse dicamus. Nam si temperantes eos esse asseruerimus, quidnam ejusmodi essent? quod enim pravas cupiditates non habeant, molesta atque invidiosa laus est. Si demum omnia percurramus, quæ ad actiones attinent, parva & indigna diis videbuntur. Catullus: *Atqui nec divis homines componer æquum est.* Cæterum exinde quod commune Deo cum hominibus jus non videatur admittendum, facile responso patet ad illa exempla, ex quibus aliqui colligere volunt, quasi Deus de lege naturæ dispensaverit, dum Abrahamum jusfit mactare filium; Israelitas subducere Ægyptiis vasa aurea & argentea. Deo quippe tanquam supremo omnium domino longe eminentius est jus in suas creaturas, quam homini in hominem natura sibi æqualem. Igitur proprie non est dispensatio de lege naturæ, quando homo per expressum Dei mandatum exsequitur jus Dei in homines, tanquam nudum ipsius instrumentum. Conf. *Grotius l. I. c. 1. §. 10.* Ubi arbitror, neminem fore tam simplicem, qui crediderit, quando objectum fuerit mutatum aut circumstantiis variatum, in lege accidisse aliquam mutationem. Non quod creditum creditor debitori acceptum retulit, non amplius comprehenditur sub illa lege: creditum est restituendum; quia creditum esse desiit. In illo autem exemplo, quando deponentis bona fisco addicuntur, neque lex, neque objectum legis mutatur. Lex enim ita proprie se habet: depositarius rem acceptam debet restituere ei, qui rem suam deposuit, aut qui in ejus jus successit. Sic igitur hæc lex non pertinet ad furem, quia res deposita non est ipsius: neque ad deportatum, quia in dominium ejus fisco successit.

§. 6. Sed neque argumenta *Authoris de principiis justis & decori p. 254.* id videntur efficere; ut jus naturale duplex statuamus, *divinum & humanum, quod stante hoc mundi ordine coincidat.* Cum enim omni juri sive legi insit obligatio, quæ extrinsecum aliquod & superius principium præsupponit: non adparet, quomodo citra absurditatem ista Deo possit attribui. Sicuti & valde *ἀόριστος* dicitur; *Deum à se ipso, aut à sua essentia obligari.* Neque vero ex *Roman. l. 32. exculpferis*, tale jus in Deo dari. Nam cum gentes intelligere ex rationis dictamine legem naturæ potuerint, proximum erat eos intellexisse, & Deum legislatorem non passurum eam impune violari. Igitur ex violata lege naturæ Deo quidem jus nascitur, (si ita loqui fas) ad exigendam pœnam; seu Deusposito peccato recte comminationem suam in effectum deducit. At quis exinde juri, i. e. legi Deum obnoxium concluderit? Sed & ambigue dicitur, *supremum jus Dei in creaturas ratione naturali innotescere iis principiis, que inter homines juris & æquitatis naturalis fundamenta faciunt.* Si enim hic sensus est; Deum multis in rebus eo cum hominibus modo procedere, quo ipsos mortales inter sese vult agere, nemo contradixerit. Vid. *Lucæ VI. 35.* Sic Deus per legem naturalem hominibus promissa servare injunxit, idem promissa ipsis facta firmiter servaturus. *Rom. III. 4. Ebr. VI. 17. 18.* Ab humanis judicibus innocentem damnari vetat, ipse similiter facturus. *2 Paralip. XIX. 7. Rom. II. 2.* Ast si hoc asseritur, Deo non plus juris esse in creaturas, quam hominibus inter se adhibere concessum; clarioribus argumentis opus est, ut credamus, domino eminentissimo non plus esse juris in servum, quam servo in conservum natura æqualem: seu, ut *Grotii* terminis utar, *jus rectorium & æquatorium* examulsum coincidere. Sed nec citra animad-

verfi-

verfionem præteriri debet, quod *idem Autor* p. m. 52. afferit, *Deum debere necessario leges naturales tanquam justas æstimare, posito & constituto ordine in hoc universo, qualem jam esse quorumvis oculis ingeritur: & non posse non quicquid ab iis defleat, tanquam iniquum aut indecorum agnoscere.* Nam sine dubio imperiosa ista vocabula, *Deus debet necessario,* majestati omnipotentis legislatoris sunt incongrua. Ac nulla heic deprehenditur necessitas, nisi quæ ex divino beneplacito originem duxit. Neque ratio ab ipso subjuncta illam thefin satis adstruit, quod omnes res, quas cogitatione nobis imaginari possumus, semper quandam σχέσιν seu relationem habeant, natam ex intrinseca rei natura, quæ à re, salva ratione, separari non potest. Illam quippe naturam, una cum adhærente relatione, res non ex se, verum ex Creatoris arbitrio habent; cui suæ voluntatis placitum lex proprie dicta esse nequit. Sic quod inter homines beneficium ad referendam gratiam obstringat; quod pactorum violatio, inhumanitas, superbia, contumelia licita nunquam esse possint; exinde est, quod Deus homini sociabilem naturam assignaverit; qua salva, quæ ad eandem quadrant honesta, quæ discrepant, illicita & turpia erunt. Id quod neque commune Deo cum hominibus jus, neque habitudinem aliquam seu σχέσιν rerum, quæ abs divina dispositione non dependeat, infert.

§. 7. Qui jus naturale omnium hominum, aut gentium, aut saltem plerarumque, & cultiorum consensui superstruunt, fecuti videntur autorem *Aristot. Nicom. V. c. 10.* ubi δίκαιον φυσικόν, *justum naturale* vocat, τὸ πανταχὲ τὴν αὐτὴν ἔχον δύνανται, καὶ ἂν τῷ δοκεῖν ἢ μή, *quod ubique eandem vim habet, & non quia ita videtur, vel minime.* Qui etiam *Rhetor. l. 1. c. 13.* dicit: ἔστι γὰρ, ὁ μαντεύονται τι πάντες, φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, καὶ μηδεμίαν κοινότητα πρὸς ἀλλήλους ἢ, μηδὲ συνθήκη. *Est enim quoddam, quod augurantur aut profitentur omnes, natura commune justum & injustum, etiam si nulla societas invicem sit, nullaque pactio.* Cicero *Tuscul. quæst. l. 1.* *Omni in re consensus omnium gentium lex naturæ putanda est. Et omnium consensus naturæ vox est.* Enimvero præterquam quod modus hic jus naturæ probandi sit à posteriori, & ex quo nondum constet, quare jure naturæ ita sit dispositum; idem etiam revera est lubricus, & infinitis ambagibus implicitus. Ad consensum universi generis humani provocare, ideo *Hobbesio de Cive c. 2. §. 1.* incongruum videtur, quia alias homini ratione actu utenti impossibile foret contra legem naturæ peccare; quippe cum ipso, qui utique generis humani pars est, in diversum abeunte, consensus humani generis jam sit mancus. Dein quia iniquum sit, naturæ leges ab eorum consensu recipere, qui eas violant sæpius, quam observant. Nam uti *Isocrat. orat. ad Philippum* loquitur: πάντες πλείω πεφύκαμεν ἑξαμαρτάνειν, ἢ κατορθῆν, *ita natura comparatum est, ut omnes sæpius peccemus, quam officio fungamur.* Nec felicius ad omnium gentium consensum provocatur. Cui enim omnium populorum tam antiquorum quam recentium vocabula, nedum mores & instituta sunt cognita; Quin nec res succedet, si dicamus, moratorum populorum consensum sufficere; barbarorum nullam habendam rationem. Nam quæ gens; cui aliqua seipsam conservandi ratio constat, ultro sese barbaram agnoscet; aut quæ tantum sibi tribuet, ut ad suos mores reliquas omnes exigi postulet; quæ ab istis discrepaverit, eam barbaram declaret; Quondam Græculorum arrogantia reliquos omnes tanquam barbaros despiciebat. In eum factum dein Romani succedebant. Hodie pauci quidam populi Europæ id nobis sumimus, ut cultura morum reliquis superiores nos feramus.

mus. Ast dantur ex adverso populi, qui sese nobis longe præferunt. Jamdudum à Chinesibus Europæis unus duntaxat oculus relictus, cæteri cœcitatæ damnati. Add. *Charron de la sagesse* l. 2. c. 8. & l. 1. c. 39. ubi inter stolidas opiniones refertur, aliquid damnare, & rejicere tanquam barbarum & malum, ideo tantum, quod illud à moribus & opinionibus nostris vulgaribus abhorret *Idem* l. 2. c. 2. n. 7. Nec desunt, qui literas, quibus nos excolendis tantam operam impendimus, cavillantur, velut subsidium nostræ hebetudinis; cum quorundam aliorum ingenia, citra cultum literarum, naturali bonitate enitescant; & ad bonam mentem paucis opus sit literis. Neque semper literæ bonos mores fortiuntur comites. *Plato epist. X.* τὸ βέλαιον, καὶ πιστὸν καὶ ὑγιὲς, τῷτο ἐγὼ φημι εἶναι τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν. *Firmitatem, fidem, sinceritatem veram esse philosophiam existimo.* Sed & quædam nationes operoso adparatu inanium aut superfluarum rerum vehementer sibi placent, despectis iis, quibus simplicior vita degitur. Atqui sæpe apud hos, quam illos, major morum innocentia. Adposite *Justinus* l. 2. c. 2. de Scythiis: *admirabile videtur, hoc illis naturam dare, quod Græci longa sapientium doctrina, præceptisque philosophorum consequi nequeunt; cultosque mores inculta barbarie collatione superari. Tanto plus in illis proficit vitiorum ignorantia, quam in his cognitio virtutis.* *Valer. Max.* l. 1. c. 1. §. 2. *inter externa.* Non pauca quoque occurrunt apud *Sextum Empiricum* *Pyrrhon. hypotyph.* l. 2. c. 5. quæ huc adplicari possunt. Præterea in isto consensu per se parum momenti esse, argumento est & hoc, quod & plures sint stulti, quam sapientes, & pauci investigatis ipsarum rerum fundamentis opiniones suas conceperint: plærique cæco assensu citra proprium judicium atque scrutinium alios præcunctos fecuti sint. Accedit denique, quod licet de consensu plerorumque populorum saltem circa generalia præcepta legis naturalis sat liquido constare videatur, ac de eorum quoque consensu, quos ignoramus, præsumere possimus ex placitis eorum, qui nobis cogniti sunt, propter naturæ similitudinem: tamen ex hoc ipso tutius colligitur, quid isti erga cives suos observari æquum duxerint, quam quid erga extraneos, in quos multis promiscue hostile odium, & quos hostili modo tractare nefas non fuit judicatum. Add. *Mich. Montaigne essais* l. 1. c. 30.

§. 8. Quanquam autem usus multorum populorum efficacius paulo videatur allegari ad ostendendum, aliquid esse licitum, quam jure naturæ præceptum: tamen ut ne illud quidem semper tuto liceat concludere, faciunt instituta discrepantia aut contraria celebrium populorum. Sic ut non male adplicari heic possit illud Socratis apud *Platonem Alcibiade* l. 1. ἐκ εἰς σπευδαίς γε διδασκάλως καταφύγεις, εἰς τοὺς πολλὰς ἀναφέρων Non ad probatos confugis præceptores, cum ad vulgus te refers. Scilicet uti est apud *Plutarchum Themistocle*: νόμοι διαφέρουσιν ἀνθρώπων ἀλλὰ δὲ ἄλλοις καλὰ. *Leges mortalibus discrepantes sunt, aliis alia honesta.* Et apud *Tacitum Hist.* 3. *Utiq; exercitu vario linguis moribus, cui cives, socii, externi interessent, diversa cupidines, & aliud cuique fas, nec quidquam illicitum.* Speci minis loco isthæc funto. *Aristot. Nicom.* 7. cap. 6. tradit, *quasdam efferatas circa Pontum nationes sibi invicem insantes ad epulandum mutare.* Quas ipse paulo post vocat ἀλογίστους, θηριώδεις, καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες, *irrationabiles ferinos, & solo sensu viventes.* *Eusebius de præparat. Euangel.* l. 1. cap. 3. dum fœdos mores per doctrinam Euangelii correctos recenset, inter alia enumerat Persarum concubitus cum matribus & filiabus, (de quibus etiam ex *Sotione* refert *Diogenes Laërtius præmio.*) esum carnis humanæ, & jugulationem liberorum ex prætextu reli.

religionis apud Scythas; & quod Massagetæ, ac Derbices propinquos senio confectos jugulaverint, & epulati sint; Tibareni seniores præcipitarint; Hyrcani alitibus, Caspii canibus mortuos projecerint devorandos. Quo referuntur pervigilia foeda, adulteriis stuprisque mixta, in honorem decorum, victimæque humanæ. Idem l. 6. c. 8. ex Bardesane Syro: *Apud Getulos lex est, ut fœminæ quibuscunque velint misceantur, ac præcipue advenis, nec ideo à maritis accusentur, aut adultera vocentur. Idem in Bactris obtinebat, Contra apud Arabes adulteræ omnes interimuntur, & suspectæ solummodo puniuntur. In Parthia & Armenia, qui uxorem, aut filium, aut filiam, aut calibem fratrem, aut inuuptam sororem interfecerit, nec accusatur quidem, lege namque ita sancitum est. In Atriis qui aliquid vel minimum furatus est, lapidibus obruitur. In Bactris qui pauca furatur, spuis dedecoratur. Græcorum sapientes speciosos pueros sequi non verentur. Multi apud Britannos unam uxorem habent, apud Parthos contra multe fœminæ unum maritum. Sextus Empericus Pyrrh. Hypotyp. l. 3. c. 24. ut ostenderet circa turpia & honesta nihil certi esse, magnam ejusmodi repugnantium institutorum cumulat farraginem. Ubi tamen in ipso limine graviter impingit, dum ait: *παρ ἡμῖν μὲν αἰσχρὸν, μάλλον δὲ καὶ παράνομον νομιμῶσαι τὸ τῆς ἀρρενομιξίας. παρὰ Γερμανοῖς δὲ, ὡς φασιν, ἐν αἰσχρὸν, ἀλλ' ὡς ἐν τι τῶν συνήθων.* Apud nos quidem turpe, imo vero etiam nefarium habetur mascula Venere uti: apud Germanos autem, ut fertur, turpe non est, sed unum ex iis, quæ usu recepta sunt. Nam eoufque quidem ei vitio dediti erant Græci, ut Plato de L. L. l. 1. aliquot rationibus opus judicet ad ostendendum, fieri posse, ut per leges id coërceatur. Neque solos Bœotios ab ea labe immunes fuisse, arguere videtur Cornel. Nepos Epaminonda c. 4. ni forte posterioribus seculis apud Thebanos id exolevit, quod innuere videntur sequentia verba; *Quin etiam apud Thebanos olim hoc turpe habitum non fuisse dicitur.* Sed quod de Germanis subjungit, id adeo inficetum est mendacium, ut mirum sit, quomodo illud in mentem venire potuerit ulli, qui vel minimam notitiam istius nationis habuerit. Addit; Cynicos philosophos, & Zenonem Cittieum, Cleanthem, & Chrysippum ἀρρενομιξίαν indifferentem habuisse. Quosdam Indorum publice cum uxoribus congregi turpe non judicare. Mulieres corpus prostituere apud multos ex Ægyptiis etiam honoratum; & quasdam apud illos puellas ante nuptias dotem ex arte meretricia quærere, deinde nubere. Quin Stoicos dicere, à ratione non abhorreere cum meretrice congregi, aut quæstu à meretrice facto aliquem sustentare vitam. Persas cum matribus, Ægyptios cum sororibus matrimonia contrahere. Quorum prius Cittieus Zenon à ratione non alienum dixerat. (Add. Idem d. l. c. 25. ubi quidem dicto Zenonis ad impudentiam nihil addi potest.) Chrysippum permittere patrem ex filia, matrem ex filio, & fratrem ex sorore liberos procreare. Platonem uxorum communionem admittere. Multis barbaris receptum carnibus humanis vesci; quod ipsi quoque Stoici adprobaverint. Apud multos adulteria pro re indifferenti haberi. Scythas Dianæ hospites immolare. Eosdem parentes sexaginta annos prætergressos jugulare. Solonis lege permisum unicuique apud Athenienses filium necare. Apud Romanos gladiatores perpetrato homicidio etiam honore affici. Apud Lacedæmonios punitos fures, non quod furati, sed quod deprehensi sint. Amazones, si quos parentem mares, claudos reddidisse, ut nullum forti viro dignum facinus edere possent. Multa deinde subnectit de diversis opinionibus circa Deos, de diversitate rituum sacrorum, de sepeliendi more, de morte. Add. Diogenes La-*

erius in Pyrrhone l. 9. Cicero Tusc. Quest. l. V. *Aegyptiorum imbutæ mentes pravitatis erroribus quamvis carnisicam prius subierint, quam ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etsi imprudentes quippiam fecerint, pœnam nullam recusent.* Sic Colchis in honore esse furtum facere, testatur *Bubequus epist. 3.* Et Abyssinis in more esse positum, ut fures partem rei furtivæ regi offerant, reliquum vero sine infamia retineant, memorat *Franc. Alvarez.* Pertinet quoque huc luculentus locus *Philonis Judæi de temulentia*: Illa quoque deterrent, ne temere credamus incertis, quæ pene per totum orbem diffusa sunt, communem tum Gracis, tum barbaris in iudicando lapsum inducentia. Quenam? institutiones ab ætate tenera, consuetudines patriæ, leges antiquæ, ex quibus universis in nullo consentiunt omnes, sed per singulas regiones gentes, civitates; vicos denique ac domos, saltem viri discrepant à mulierculis, & pueri à cæteris. Nam qua nobis turpia videntur, illis honesta: quæ decentia, illis indecora. Equidem non miror, si miscellanea confusaque turba, morum legumque utcumque inductarum serva; ab incunabulis obedire hīs aut secus ac dominis atque tyrannis assueta, & animam contusa colaphis, nihil magnum ac virile valens sapere, credit acceptis semel majorum traditionibus; & mentem sinens inexercitam, sine scrutatione ac examine vel affirmat vel negat. Philosophos miror, quorum plerique simulantes se venari manifestam in rebus certitudinem, catervatim divisi decernunt dissona, interdum etiam contraria prope modum de omnibus magnis parvisque. Add. *Mich. Montaigne essai l. 1. c. 22.* & *Charron de la sagesse l. 2. c. 8. §. 4. 7.*

§. 9. Sed & aliud incommodum comitatur sententiam illam de eruendo jure naturali ex moribus gentium; quod nulla videatur inveniri natio, quæ nudo jure naturæ regatur; sed quælibet leges scriptas aut non scriptas eidem habeat superadditas, quibus utitur, quando ipsi cives inter se negotii quid habent. Quin & sæpe ipsa gentium inter se negotia ex jure civili, utrique communi, aut jure naturali, sed multis positivis additamentis velut vestito, definiuntur. Unde non ita facile est perspicere, quid illæ nationes pro naturali, quid pro positivo & civili jure habuerint. Quid quod sæpe inolita diu consuetudo naturalis rationis faciem mentitur? *Agathias l. 2.* Manifestum est, singulas hominum nationes, sicui legi, quæ à multo tempore obtinuerit, assueverint, optimam eam, æquissimamque judicare; & sicubi quid præter eam fiat, rejectaneum id ipsis ac ridiculum videri, dignumque cui fides abrogetur. Quam in rem facit illud ap. *Herodot. Thalia* *Darius accitos Græcos, qui in sua ditione erant, percontatur, quanta pecunia vellent defunctis parentibus, juxta Indorum aliquot morem, resciri; hi negabant se ulla pecunia ad hoc posse induci: rogavit dein pariter Indos, quantum acciperent, ut patres defunctos ipsi juxta Græcorum morem comburerent, nec postea comederent: qui vehementer reclamantes, meliora ipsum ominari jubebant.* Quin & tantam vim habet ab infantia alicui opinioni esse innutritum, ut licet illa falsa sit, vix unquam tamen de eadem dubitare in mentem veniat iis saltem, queis intra vulgarem sortem est ingenii perspicacia. *Aristot. problem. sect. 18. quest. 6.* ὅ, τι δὲ ἀντιπρὸς ἐξ ἀρχῆς ἐλθόνται, καὶ οἷς ἀντιπρὸς ὄντων. ἔδὲ κρῖνει δύναται τὰ βελτίω. διέφθαρται γὰρ ἡ διάνοις διὰ φαύλας προαιρέσεις. Quis principio aliqui sibi delegerint, quibusque infueverint, in iis ne judicare quidem possunt, quidnam melius sit: animus enim eorum jam corruptus est propter pravæ presumptiones. Cicero *Academ. Quest. l. 4.* Quidam primum ante tenentur adstricti, quam quid esset optimum judicare potuerunt; deinde infirmissimo tempore ætatis aut obsecuti amico cuidam, aut una alicujus, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis judicant, & ad quamcunque disciplinam quasi tempestate delati, ad eam tanquam ad saxum adhaerescunt. Et paulo post: *Nescio quo-*

quo modo plerique errare malunt, eamque sententiam, quam adamarunt, pugnacissime defendere, quam sine pertinacia quid constantissime dicatur, exquirere. Add. Mich. Montaigne est. l. 1. c. 22. Philo Judæus de Abrahamo: Inveterata consuetudo plerumque tantum potest, quantum natura. Et ad maximam partem mortalium adplicari potest illud Sexti Empirici Pyrrhon. hypotyp. l. 3. c. 24. ἔπειται δὲ ἀδοξάσως τῇ βιωτικῇ τρηῆσει. Sequitur citra ullam opinionem vita communis observationem. Et illud Euripid. Bacchis. Πατὴρ παραδοχὰς, ὡς δ' ἑμῆλικας χρόνῳ κεκτήμεθ', εἰδὲς αὐτὰ καταβάλλει λόγος, εἰδ' εἰ δὲ αἰρων τὸ σοφὸν εὐρηται Φρενῶν. Patris traditiones, quas coetaneas nobis diu servamus, eas nulla labefaciet ratio, neque si maximis sapientia sit exquisita ingenis. Quo referre possis illud Apostoli 1. Cor. XI. 14. Et aliquo modo illud Platonis de L. L. l. 7. ex assuetudine esse, quod sinistra manu minus habili quam dextra utamur, cum natura fere ad utramque partem æque se habeat, Sic apud multos populos non exigua est barbæ dignitas. Vid. Arriani Epiſtetus l. 1. c. 16. Cum contra plerisque Americanis illam alere belluinum quid habere videatur. Vid. Rochefort descript. Antill. parte 2. cap. 8. §. 6. & c. 9. Etsi haut quidquam adfuetudini eas vires tribuamus, ut rationis iudicium eousque detorque ac depravare queat, quo ipsi impossibile fit veritatem circa leges naturales perspicere. Add. Seldens de J. N. & G. l. 1. c. 6.

§. 10. Cæterum ista legum atque morum apud diversas gentes discrepantia sine dubio etiam aliquibus ansam dedit asserendi; nullum jus naturale dari; atque omne jus ex utilitate singularum civitatum promanasse, eaque unice metiendum esse. Sic enim Horatius serm. l. 1. sat. 3. Utilitas justi prope mater & æqui. Jura inventa metu iniusti fateare necesse est, Tempora si fastosque velis evolvere mundi. Nec natura potest iusto secernere iniquum, Dividit ut bona diversis, fugienda petendis. Ovidius Heroid. I. Ep. 4. Ista verus pietas, ævo moritura futuro, Rustica, Saturno regna tenente, fuit. Jupiter esse pium statuit quodcumque jure. Lucanus l. 8. Sidera terra ut distant, & flamma mari, Sic utile recto. Sceptorum vis tota perit, si pendere iusta Incipit; everti que arces respectus honesti. Libertas scelerum est, que regna invisa tuetur. Crasse quoque valde super origine justis & injustis loquitur Aristippus ap. Diog. Laërtium l. 2. & Pyrrho ap. Eundem l. 9. Late quondam super hac re disputaverat Carneades, cujus argumenta contraxit Lactant. div. inst. l. 5. c. 16. Jura sibi homines pro utilitate sanxisse, scilicet varia pro moribus; & apud eosdem pro temporibus sæpe mutata; jus autem naturale esse nullum. Omnes & homines, & alias animantes ad utilitates suas natura ducente ferri; proinde aut nullam esse justitiam; aut si sit aliqua summam esse stultitiam; quoniam sibi noceret, alienis commodis consulens. Omnibus populis, qui florent imperio, & Romanis quoque ipsis, qui totius orbis potirentur, si justis velint esse, hoc est, si aliena restituant, ad causas esse redeandum. Add. Grotii prolegomena ad libr. de J. B. & P. Ad isthæc dissolvenda conveniens erit præmittere illud Ciceronis Offic. 2. In hoc verbo, (utilis,) lapsa consuetudo flexit de via, sensimque eo deducta est, ut ab honesto utile secerneret, & constitueret honestum aliquid, quod utile non esset, & utile, quod non honestum. Qua nulla pernicis major hominum vite potuit afferri. Et quod Idem Off. l. 3. tradit. Socratem solitum execrari eos, qui primum hac natura coherentia opinione distraxissent. Scilicet imposuerunt isti imperitioribus ambiguo utilitatis vocabulo, quæ duplex est, prout ex diverso principio æstinatur. Aliud enim utile videtur affectuum male compositorum pravo iudicio, qui præsentibus fere, ac cito transitoris commodis imminent, de futuro parum solliciti. Aliud sana ratio utile iudicat, quæ non tantum ante pedes posita considerat, sed & quid in futurum sit inde emerfurum perpendit.

Cui adeo id demum vere est utile, quod in universum tale est, & ad diuturnitatem facit: (*Marcus Antonius* l. 7. §. 74. *ὠφέλεια πράξις κατὰ φύσιν. emolumentum est actio omnis naturæ consentanea.*) nequaquam autem adpetendum judicatur, momentaneo commodo frui, quod magnum malorum agmen post sese est tracturum. Quæ modo maligna valde est voluptas, inter febriles ardores gelida sese ingurgitare, mox acerbissimis ideo doloribus excruciarî. Habent quippe hoc actiones legi naturali congruentes, ut non solum honestæ sint, i. e. quæ ad honorem, existimationem & dignitatem hominis conservandam & augendam faciant, sed & utiles, eadem existant, seu quæ commodum aliquod & emolumentum homini concilient, & ad felicitatem ipsius conferant. Quod attributum usque adeo dignationem virtutis non dedecet, ut in divinis quoque literis *pietas ad omnia utilis* dicatur, tanquam quæ promissionem habeat hujus & illius vitæ. Sed quæ actiones legi naturali repugnant, semper quidem turpes sunt, aliquando tamen utilitatis quid & sæpius jucunditatis producere videntur, sed quæ neque ad diuturnitatem valet, & quam longe majorum moles malorum à tergo sequitur. Vid. *Proverb.* XX. 17. V. 3. 4. IX. 17. 18. XXI. 6. Facit quoque huc illud *Ciceronis Off.* I. *Inter hominem & bellum hoc maxime interest, quod hæc tantum, quantum sensu movetur, ad id solum, quod adest, quodque præsens est, se accommodat, paululum admodum sentiens præteritum aut futurum: homo autem; qui rationis est particeps, per quam consequentia cernit, principia & causas rerum videt, earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, rebusque præsentibus adjungit, & quasi annexit futuras, facile totius vitæ cursum videt, ad eamque legendam præparat res necessarias.* Ergo tantum abest, ut etiam civilia jura intuitu spurixæ istius & momentaneæ utilitatis sint constituta, ut vel præcipuus harum finis sit, ne cives ista utilitate suas actiones metiantur. Si quis enim omnia ad proprium duntaxat commodum referre, citra respectum ad alios homines, velit, cum cæteris quoque eandem detur viam insistere, non poterit non inde emergere summa rerum confusio, & quoddam velut bellum omnium in omnes; quo statu nihil homini inutilius, nihil inconvenientius. Cum contra manifestum sit, longe certiores spem utilitatis ab aliis sibi accessuræ concipere posse, qui legem naturalem observando alios sibi demereri studet, quam qui potentix suæ confusus quælibet quibus licet pro lubitu inferre instituit. Add. *Rich. Cumberland de leg. Nat. c. 2. §. 29. n. 2.* Neque vero mortalibus licet aliquam utilitatem fingere, quæ non in universum valere queat; cum nemini per naturam hoc privilegii concessum sit, ut, quo is jure in alios utitur, idem alii adversus ipsum non vicissim exerceant. Inde frustra credis, utile tibi esse, aliorum labore parta clam aut per vim eripere; cum alii & resistere, & pari adversus te licentia uti possint. Aut expedire tibi datam fidem fallere, cum tua in te ipsum exempla redire queant. *Prov.* l. 13. 14. seqq. *Isocrates Areopagitico: Qui fidem contractuum violarent, eos pauperibus censebant plus nocere, quam opulentis. Hos enim, si desererent clientelas sibi adsciscere, parvis reductibus spoliatum iri: illos, si deessent, qui opem ferrent, extreme inopia laboraturos. Idem orat. de pace, fundamentum consiliorum suorum in eo collocat, ut civibus suis persuasum sit, τὴν μὲν ἡσυχίαν ὠφέλιμωτέραν καὶ κερδαλωτέραν εἶναι τῆς πολυπνεγμοσύνης, τὴν δὲ δικαιοσύνην τῆς ἀδικίας, τὴν δὲ τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν τῆς τῶν ἄλλοτρίων ἐπιθυρίας. Plus utilitatis & lucri esse in tranquillitate quam in conatu supervacaneo multarum rerum: & justitiam præstare injuriæ, suarumque rerum curam abpetitionis alienarum.*

alienarum. Id quod in sequentibus luculenter deducit. Neque etiam est, quod quis suæ potentæ tantum tribuat, ut sibi ab aliis paria reponi non posse credat. Omnis quippe potentia ex conjunctione cum aliis hominibus resultat, quos sola vi ne quidquam continueris. Igitur si omnia licet utilitate illa spuria metiri, etiam potentissimi cujusque salus toties in lubrico versatur, quoties ulli utile videtur ipsum perire: & eam qui viam sequitur, suo exemplo docet alios tantundem contra ipsum audere. Adeoque non iustitia, sed iniustitia revera est summa stultitia, quæ neque in universum, neque ad diuturnitatem prodest, etiam si cui malitia sua aliquantisper succedere videatur; & ipsam salutem hominis, quæ societate continetur, it eversum. Idque non in singulos duntaxat homines, sed & in integras civitates congruit, quarum nulla hæctenus tam copiosa aut firma extitit, ut aliarum amicitia non indiguerit, nec saltem à pluribus conjunctis lædi potuerit. *Quintilianus declam. 255.* Nunquam prodest malum exemplum: etiamsi in præsentis occasione quadam deletat, in futurum tamen aliis nocet. *Demosthenis Olynth. 2.* ἐν ἐστίῳ ἀδικεῖντα, καὶ ἐπιορκεῖντα καὶ ψευδοµενον δυνάμιν βελταίαν κτήσασθαι. Non fieri potest, ut per injurias, & perjuriam, & mendacia stabilis potentia comparetur. Conspirant cum hisce, quæ quondam circa justitiam Epicurus tradebat, teste *Gassendo philos. Epicuri symag. part. 3. cap. 24. & 25.* Iustitia non modo nunquam nocet cuiquam, sed contra semper alii aliquid tum visus, atque natura, quod tranquillet animos; tum spe nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata desideret. Cujus in mente iniustitia consedit, hoc ipso quod adest, non potest non turbulenta fieri: etsi vero molita quidpiam est, quamvis occulte fecerit, nunquam tamen confidet id fore semper occultum. Cumque iustitia ad commune bonum sit excogitata, necesse est, jus seu justum, quod spectat, tale quidpiam sit, quod sit omnibus & singulis, qui participes sunt societatis, bonum. Et quia unusquisque id, quod sibi est bonum, natura duce expetit, necesse est id, quod est jus seu justum quidpiam, secundum naturam sit, ac naturale ideo dicatur. Quod nihil aliud est, quam ressera utilitatis, seu ea conspirantibus votis proposita utilitas, ut homines ad invicem neque ladant, neque ladantur, atque adeo secure degant: quod ut bonum & utile est, ita quisque natura duce expetit. Etsi quæ post de utilitate apud diversos diversa, & inde justo variabili subnectuntur, non de jure naturali sed civili duntaxat possint admitti. Breviter *Diodorus Siculus l. xxv. eclog. 1.* Epicurus in libro, quem raras doctrinas inscripsit, vitam cum iustitia cum conjunctam perturbatione vacare pronunciat: iniustam vero perturbatione quam plurima refertam esse. *Lucretius l. V.* Circumretit enim vis atque injuria quemque, Atque unde exorta est, ad eum plerumque revertit. Nec facile est placidam ac placatam ducere vitam, Qui violat factis communia sædera pacis. Porro quantopere à communi velut sensu abhorreat, omnes actiones ex utilitate, justitiæ contradistincta, metiri, nemini non constat. Adposite nihili aliàs *Sophista Protagoras apud Platonem Protagora:* In cæteris facultatibus, si quis jaçter, puta quod tibicen optimus sit, cum tamen in eo ipse sit rudis, audientes hunc aut rident, aut rei indignantur. Propinqui vero ut insanum admonent, & increpant. Contra vero in iustitia accidit. Nam licet sciant aliqui quempiam iniustum esse, tamen si ille hoc coram nescientibus fateatur, insanire eum existimant, neque patefaciendam censent iniquitatem, imo semper, sive ea præditus sit, sive non, justitiam ostentandam: cum vero qui non simulat iustitiam delirare, tanquam oporteat unumquemque aut istius participem esse, aut ex hominum cætu exterminari. *Quintilianus Instit. Orat. l. 3. c. 8.* Nec enim quisquam tam malus est, ut malus videri velit. Quin & nemo est, quin honestius loquatur, quam aut sentiat, aut faciat. Sed & divina providentia tam pestilentis dogmatis assertores ipso eventu fatis arguit

guit. Ut ex infinitis exemplis unum duntaxat aut alterum attingamus; Lyfander ille homo versutus, & pleraque fraudibus miscens, jusque in sola ponens utilitate; qui veritatem mendacio nibilo meliorem aiebat, sed utriusque pretium & dignitatem usu definiebat; qui pueros talis, viros sacramenti decipi debere jactavit; uti est apud Pluarchum Lacon aphobht. & Polyanum Strateg. l. 1 an firmiori fundamento fortunas suas superstruxit, quam si omnia ad veritatem & honestatem retulisset? Vid. Cornel. Nepos Lyfandro. Sic agefilaus, qui alias in omni sermone justitiam decernebat omnium principem virtutum, quippe cum fortitudinis, si adsit justitia, nullus sit usus; factum Phœbidæ, Cadmeam occupantis defendit hoc colore: ὅτι θεῖ τὴν πράξιν αὐτὴν, ἔστι χρησιμὸν ἔχει σκοπεῖν. τὰ γὰρ συμφέροντα τῆ λακεδαίμονι καλῶς ἔχειν αὐτοματιζέσθαι, κὰν μηδεὶς κελεύσῃ. Ipsum factum, quatenus ex usu foret, spectandum. Nam que essent à republica Lacedæmoniorum, ea, ut nemo mandet, debere ultro fieri. Verum annon id ipsum factum occasionem præbuit, ut Spartani imperio Græciæ exciderent.

§. 11. His positis facilem habent, quæ obijciuntur, argumenta solutionem. Inepta est conclusio; civitates sibi diversa jura statuerunt pro ratione utilitatis, ergo non datur jus naturale & perpetuum. Omnia quippe jura civilia saltem præcipua legis naturalis capita, quibus salus generis humani continetur, præsupponunt, aut includunt; quæ hautquidquam destruuntur per illa, quæ istis superaddi peculiaris singularum civitatum utilitas requisivit. Jura pœnalia, seu sanctiones pœnales, metu injusti inventa, admittimus, scilicet postquam nuda legis naturalis dictamina non sufficiebant reprimendæ hominum malitiæ. Quod vero Horatius negabat naturam posse justo fecernere iniquum; id concedimus de illa natura, quam homo cum brutis habet communem; per quam bruta utique sensu percipiunt, quæ corpori convenient, quæ noceant, citra tamen honesti aut turpis intellectum. De natura rationali illud negamus. Quod Carneades argumentatur, Romanis, si justis esse velim, id est, si aliena restituant ad casus fore redeundum, igitur justitiam esse stultitiam; id speciem aliquam ad vulgus habet, penitus insipientibus nihil solidi continet. Nam cum aliis liceat id juris in nos statuere, quo ipsi adversus alios utimur, sane hautquidquam utile est aliena per injuriam rapiendo, alios ad nestra rapienda invitare. Ac in definiendo utili non respiciendum est, quid huic vel illi ad tempus cum aliorum detrimento videatur conducere, sed quid in universum & ad perpetuitatem expediat. Sic ponamus aliquem ex peculatu magnas opes cumulasse. Huic stultum videtur injuste rapta restituendo ad pristinas fortunæ angustias ultro sese revolvere. At ubi postea princeps deprehensis furtis eas opes fisco applicuerit, prave solertem collectorem patibulo aut carceri mancipaverit; credimus hunc sapientius fortunam suam fundasse, quam qui modica re, innocenter parta, contentus esse maluit; Sic nescio an satius fuerat urbi Romanæ intra modicas & juste quæsitæ opes subsistere, quam postquam orbem diripuisset, in sua viscera sævire, & enervem truncum Gothis, Vandalisque lacerandum prostituere. Sed nec ad reliqua Carneadis argumenta, quæ Lactantius l. d. adfert, operosa responsione opus est. Si quis enim sapientis putat, venditorem pestilentiam ædium dissimulare, ut eo pluris illas vendat; etiam sapiens erit emtor, qui numos adulterinos pro bonis dederit, aut venditorem comperta fraude, magno malo mastraverit. Denique an in naufragio robustior imbecilliori tabulam eripere, in fuga faucium

integer

integer equo deturbare possit, ut ipse potius quam alter fervetur; alio loco erit discutiendum. Id durtaxat heic monuisse suffecerit, quod per necessitatem, animique ex imminente periculo consternationem magis excusatur, quam adprobatur, hautquidquam in communem agendi regulam esse trahendum. *Autor de princip. just. & decori p. 114. seqq.*

§. 12. Idem *Autor de princip. just. & decori* isthac via jus naturale investigare instituit. Principio præsupponit, *Deum esse, & mundum condidisse in sapientia*; de quo nemo sanus litem movebit. Addit, *Eundem virtutis justitiæ & veritatis exercere velle in mundi regimine*. Ps. 96. v. ult. Enimvero præterquam quod vix videatur veritas & justitiæ divina ad modum virtutis recte concipi, etiam illud satis manifestum est, justitiæ, quæ Deo tribuitur, esse longe aliam indolem, quam ejus, quæ mortalibus est invicem exercenda; cum illa denotet modum, quo eminentissimus juxta ac optimus Creator creaturas imperii intelligentes moderatur; hæc vero inter pares natura, eidemque summo domino subjectos locum habeat. Justitiam porrotam divinam, quam humanam eodem modulo metiendam esse, hautquidquam inde statim evincitur, quod in sacris literis sæpe ad exemplum Dei revocatur. Luc. 6. 36. Matth. 5. 44. 45. & 18. 33. quippe cum in istis locis argumentum à minori ad majus ductum videatur. Ex hiisce positis concludit: *Deum in creando mundo sibi finem proposuisse: ac media in se habere aptitudinem ad finis consecutionem: denique hominem non impune laturum, si deviat ab illo ordine, quem ab homine observari vult Deus in consecutione finis, quem sibi, & homini proposuit; & premio afficiendum, qui vitam & mores instituit juxta ordinem à Deo præscriptum; justitiam quippe Dei nihil aliud innuere, quam pœnarum & præmiorum legitimam distributionem*. Ubi nescio an ullo commodo sensu dici queat, *Deum sibi & homini finem aliquem communem constituisse, aut ordinem illum homini constitutum, id est, observationem legis naturalis producere finem mundi à Deo conditi*. Sicuti nec illa, quæ sequuntur, facile quis digesserit: *naturalem in Deo necessitatem hominibus imponere necessitatem studii virtutum, & fugæ vitiorum*. Verum si vel maxime isthæc omnia daremus, ac eruendo dein juri naturali talia substerneremus effata: *quæcunque natura sua ita sunt comparata, ut finem in creatione mundi à Deo intentum impediunt, illa omnia jure naturali prohibita sunt: quæcunque autem istius sunt nature, ut sine iis idem finis obtineri non possit, illa omnia jure naturali sunt imperata: nondum tamen liquido & distincte intelligere datur, quam necessariam relationem singula juris naturalis præcepta ad eum finem habeant; cum ille ipse finis nondum fat delucide sit designatus*. Sic v. g. operosa admodum deductione opus fuerit, ut intelligam, sine honore parentum non posse obtineri finem mundi conditi; aut furtum eidem fini repugnare. Quin nihil agit, qui intra generalia ejusmodi vocabula hæret, nisi propiora, & magis distincta principia adsumserit. Igitur intra tenebras adhuc relinquit fundamentum juris naturalis, qui nihil aliud quam hoc ingeminare novit: *cum mundus in sapientia sit ordinatus, & homini partes agendi in hoc universo assignate sint: ordo ille necessario homini indicare debet, quodnam cujusque in agendo sit officium*.

§. 13. In eo plerique conveniunt, jus naturale ex ipsa hominis ratione eruumendum, idemque adeo ex istius recte se habentis dictamine profluere. *Dio Chrysostomus Orat. X. quæ inscribitur de servis.* *νὴν ἔχων γνώσῃ ἀπὸ σεαυτῆ; ὅτι σοὶ πρόσωπον*

ἐστὶ, καὶ ὁμοίως. *Mentem habens scies ex teetipso, quid tibi sit faciendum, & quomodo.* Quo nomine etiam sacrae literae eandem cordibus hominum inscriptam pronunciant. Ubi illud manifestum judicamus, etsi divinae literae liquidius cognoscendo juri naturali plurimam lucem adferant? illud tamen etiam citra istud adminiculum per vires rationis, homini abs Creatore concessae, & adhuc superstitis, posse investigari, & solide demonstrari. Quam ad rem tamen vix necessarium arbitramur praefraete contendere, animis hominum ab ipsa nativitate congenita, & velut impressa esse juris naturalis saltem generalia praecipua; ad modum distinctarum, & actualium propositionum, quae statim atque usus sermonis accesserit, citra ulteriorem informationem aut meditationem abs homine possint exprimi. Haec enim gratis fingi facile deprehendet, qui curiosius puerorum ex infantili inscitia paulatim emergentium profectus accuratius observare instituerit. Nec in super habendum, quod Sacrae Literae infantilem aetatem describere soleant ignorantia recti & turpis; adultiorem istius notitia. Vid. *Fons IV. 11. Deuter. 1. 39. Esai. 7. 14, 15, 16.* Add. *Rich. Cumberland de legibus Naturae, prolegom. §. 5.* qui & ipse d. l. §. 7. 8. clare demonstrat, etsi congenitae illae propositiones abnuantur, revera tamen notitiam legis naturalis ab ipso Deo tanquam primo motore animis hominum imprimi; ex quo cuivis patere quoque potest, ipsum velle & jubere, ut juxta eam legem homines faciant. Quae à plerisque nimis pressè urgetur phrasis *Roman. II. 15.* figurata est; ac nihil aliud notat, quam liquidam, altaque mente repositam cognitionem, & de qua quis in conscientia sua convictus sit, undecunque demum eadem animo impressa sit. Sicut quae *Jerem. 17. 1.* *tabulis cordium insculpta* dicuntur peccata, actualia utique, haut quidquam ab ipsa statim nativitate erant cognita. Add. *Luc. II. 51. Proverb. VII. 3.* Sic quod etiam in pueris, & rudi vulgo magna deprehenditur facilitas æquum ab iniquo discernendi, id ex assuetudine provenit: dum à teneris annis, & statim atque usum aliquem rationis exserunt, vident bona probari, mala improbari, & illa laudem, hæc poenam sequi. Quorum quotidianum exercitium, & totius vitæ communis compages ad istum modum digesta, ita animos disponit, ut paucis dubitare succurrat, an aliter ista fieri possint. Verum si quis accuratius ista cœperit expendere, deprehendet, multarum rerum rationes reddere oppido quam difficile esse, quae à vulgo tamen expedite, & citra hæsitacionem obeuntur. Exempli loco *Author de princip. justis & decori* assert: *si quispiam in furto deprehensus sit, omnis multitudo animo & viribus annuitur furem comprehendere: si autem quispiam ira percussus homicidium perpetraverit, omnes ejus libertatem optant, nullus saltem operam suam libenter ad illum capiendum commodat.* Rationem vulgus ignorat; quae hæc est, quia plus periculi cuiusvis ex fure, qui cujusvis fortunas rapere intendit, quam à tali homicida, qui in illum tantum excanduit, à quo laceffitus fuerat. Igitur hoc sensu lex naturalis nobis dictamen rectæ rationis asseritur, quod intellectui humano ea sit facultas, ut ex contemplatione conditionis humanæ liquido perspicere possit, ad normam ejus legis sibi necessario vivendum: simulque investigare principium, ex quo ejusdem præcepta solide & plane demonstrari queant. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 4. §. 3.* Neque obstat, quod qua ratione præcepta legis naturalis artificiose demonstrantur à pluribus ignoretur, aut non capiatur; ac plerique ex adfuetudine, aut vitæ communis tenore legem naturæ addiscere & observare soleant. Nam & ab artifi-
 cibus.

cibus quotidie multa exerceri videmus ex imitatione, aut per instrumentorum compendia, quorum demonstrationem ipsi quidem ignorant, neque minus tamen ista mathematica inventa vocari queunt, solidissima ratione subnixæ. Ex hisce etiam liquet, unde rectitudo rationis circa eruendum jus naturæ sit metienda; seu inde constet, an dictamen aliquod rectæ, an vero pravæ rationis sit. Nimirum rectæ rationis dictamina sunt vera principia, quæ cum rerum natura probe observata & examinata conveniunt, & quæ ex primis & veris principiis per bonam consequentiam deducuntur. Contra pravæ rationis dictamen est, ubi quis vel falsa principia ponit, vel per *ἀσυλλογισίαν* falsas conclusiones format. Eo ipso enim quo lex naturalis à rerum natura imprimi dicitur, veram eandem esse insinuantur, quia illa non indicat, nisi quod existit, ejusque causa est, in quo nihil unquam est falsi; quippe cum falsum oriatur ex errore hominum, notiones natura cohærentes disjunctentium, aut natura disjunctas conjungentium. Add. *Rich. Cumberland* cap. 5. §. 1. Quo observato non est amplius metus, ne quis cerebri sui male purgati deliria, aut incompositam animi cupidinem pro lege naturali venditare possit. Nam nequidquam ad rationem provocat, qui asserita sua ex legitimis principiis naturæque rerum congruentibus demonstrare nequit: quippe cum utique veritas & rectitudo in convenientia conceptuum & propositionum cum rebus ipsis, quæ per istas exprimendæ sunt, consistat. Qui autem per ingenii hebitudinem demonstrationes necesse ignorat, valde impudens est, si sui cerebri dictatis, quatenus à receptis sententiis abeunt, aliquid tribuendum postulaverit. Sed & indolem demonstrationum intelligentibus facile patet, principia non solum necessario vera, & prima esse debere, sed etiam propria, & velut domestica huic disciplinæ, de qua anquiritur, & ita perspicua, ut animus, percepta ex illis asseritionis causa, placide adquiescat, nec ulterioribus probationibus immineat. Contra quam legem genuina rectæ rationis dictamina eliciendi impeerunt non solum illi, quorum fundamenta juris naturalis hæcenus discussimus; sed & qui credunt, sufficiens se legis naturalis fundamentum constituisse, si dicant: *honestatem naturalem consistere in concordia rationis, & appetitus, cujus honestatis norma sit excellentia & dignitas humana nature, & finis ille nobilissimus, propter quem videmur à natura in universi hujus possessionem immitti.* Nam si vel maxime sic argumenter: hæc actio congruit cum excellentia & dignitate hominis, ergo est honesta, & ideo faciendæ; nondum adeptus sum liquidam & distinctam scientiam, cui mens mea firmiter queat adquiescere; sed in obscuro adhuc est, in quoniam illa excellentia consistat, & quæ causa sit, cur ea homini competat. Sicuti si quis sacerdoti dicat: non decet te in ganeis & popinis volutari, quia hoc repugnat dignitati sacerdotis; verum quidem dicit, sed non ideo ultimam rationem, & postquam dubio non amplius locus sit, expressi. Conf. *Rachelius prolegom. ad Offic. Cicer. §. 38. seqq.* Cæterum quanquam non cujusvis sit, legem naturalem artificiosa deductione ex principio suo eruere; ut tamen omnibus hominibus, usu rationis gaudentibus, illa cognita dici possit, sufficit, quod saltem mediocria ingenia eam demonstrationem sibi ab aliis propositam capere, & ejusdem veritatem, collata naturæ suæ conditione, liquido perspicere queant. Vulgo autem, quod legem naturæ ex populari informatione, usuque publico haurire solet, ad ejusdem certitudinem satis esse debet autoritas superiorum, qui illud in civitati-

bus exerceri curant; & quod ipsi rationes probabiles desint, quibus ejusdem veritas labefactari, aut convelli possit; & quod præsentem ipsius utilitatem quotidie deprehendit. Quo ipso etiam lex naturalis sufficienter promulgata intelligitur, ita ut nemo adultus & mentis compos invincibilem ejus ignorantiam obtinere possit. Pro facili quoque cognitione ejus, quod jus naturale dicitur, *Hobbes. de Cive c. 3. §. 26. & Leviath. c. 15.* hancce regulam commendat, *ut cum quis dubitet, id quod facturum in alterum sit, jure naturali facturum sit, nec ne, putet se esse in illius alterius loco.* Hoc modo enim ubi amor proprius, & perturbationes, quæ unam lancis partem vehementer premebant, velut in alteram lancem translatae fuerint, quo ratio vergat facile adpariturum. Quæ regula ab ipso Salvatore nostro confirmatur *Matth. 7. 12. Moschus Idyll. V. σέργετε τοὺς φιλέοντας, ἵν' ἦν φιλέητε, φιλήσθε. Diligite amantes, ut si ameis, redamini.* Add. *Selden. de I. N. & G. l. 7. c. 12. Aristoteles apud Diogenem Laërtium, rogatus erga amicos quales esse debeamus, dixit: ὡς ἀν' ἐνθάδε. ὡς ἀντὶς. ἢ μὴν προσφέροσθαι. quales eos erga non esse optamus. l. 1. & l. ult. D. quod quis juris in alterum. Seneca de Ira l. 3. Eo loco nos constituamus, quo ille est, cui irascimur: nunc facit: iracundos iniqua nostri estimatio, & quæ facere vellemus, pati nolumus.* Confutii dictum est apud *Martinium hist. Sin. l. 4. c. 25. Ne facias ulli, quod pati nolis.* Idem inculcabatur civibus, quod ad cultiorem vitam adducere instituebat, ab Ynca Manco Capac. imperii Peruvani fundatore, apud *Garcilassum Comment. Reg. l. 1. c. 21.* Eam tamen regulam *Sbarro de Officiis sec. Jus natura c. 2. n. 11.* eo nomine universalem non censet, quod alias judici de latronibus calculum lato, illi sint absolvendi, quod sine dubio iste horum loco positus vitam sibi donari sit optaturus; aut quod cuivis indigenti, quantum petierit, dandum sit, quia ipse indigens hoc velim; aut quod servo meo calceos purgare debeam, quia hoc, ut mihi faciat, ab ipso postulare soleo. Enimvero facile sibi constabit isthæc regula, si observetur, non unam duntaxat, sed utramque simul lancem esse considerandam; seu non id solum expendendum, quid mihi placeat, sed etiam quæ alteri obligatio aut necessitas incumbat, & quid ego; salvo utrinque officio, ab altero postulare queam. Fatemur tamen id præceptum pro fundamentali axiomate legis naturalis haberi non posse; cum sit confectarium illius legis de æqualiter habendis nobiscum aliis hominibus, adeoque à priori demonstrari queat.

§. 14. Nobis nulla via propior videtur, & magis adposita, ad investigandum jus naturale, quam ipsam hominis naturam, conditionemque, & inclinationes accuratius contemplari: etsi in ea consideratione necessario etiam ad alia, quæ extra hominem sunt, reflexio sit facienda, ac imprimis ad ea, quæ ad commodum aut incommodum aliquod eidem conciliandum apta sunt. Sive enim ad promovendam ipsius felicitatem, sive ad coërcendam ejusdem malitiam, in proprium exitium eruptionem, lex illa homini est imposita; non feliciter eadem addiscedet, quam perfecte, quæ ipse subsidio, quæ freno opus habeat. Id igitur primo homo habet commune cum omnibus animantibus, quæ sensus sui inest, ut seipsum quam maxime amet, seipsum studeat omnibus modis conservare, quæ bona sibi videntur nitatur acquirere, mala repellere. *Cicero de Fin. l. 3. Simul atque natum est animal, ipsum sibi conciliatur & commendatur ad se conservandum, & ad suum statum, & ad ea, quæ conservantia sunt ejus status, diligenda: alienatur autem ab interitu, iisque rebus, quæ inter-*

interitum videantur afferre. Valerius Flaccus l. V. Est amor, & rerum cunctis tutela suarum. Add. Diogenes Laërt. l. 7. in Zenone Marcus Antonius l. XI. §. 8. Epicteti Enchir. c. 38. n. 2. Et iste quidem cujuslibet erga seipsum amor regulariter tam validus est, ut quævis inclinatio erga quemvis alium hominem ipsi cedat. Equidem videntur quandoque aliqui teneriore affectu alios amplecti, quam seipsum: ac magis istorum bonis, quam propriis gaudere, magisque eorundem malis, quam suis indolescere. Sicuti Cartesius de passionibus c. 82. ait: amor, quo fertur bonus parens in suos liberos, adeo purus est, ut nihil ab ipsis consequi cupiat, nec eos aliter possidere velit, quam jam habet; vel illis jungi arctius, quam jam est; sed eos considerans tanquam alios seipsum, querit eorum bonum ut suum proprium; quin etiam majori cura, utpote cum concipiat se & illos unum totum constituere, cujus melior pars ipse non sit, sæpe eorum utilitatem sua præferi, nec metuit se perdere, ut eos seruet. Vid. 2. Samuel. XVIII. v. 33. Euripides Alceste v. 653. seqq. ad v. 705. Enimvero præterquam quod hoc non sit perpetuum, etiam ideo sæpe mala liberorum in se translata vellent parentes, quod credunt, sese melius ea sustinere, quam istos posse; aut quod illorum ætas vita sit dignior. Sic & bonis liberorum tantopere afficiuntur parentes, quod gloriæ sibi esse judicent, tales genuisse. Vid. Luc. XI. 27. Qui tanti talem genuere parentes. Virg. Æn. I. Sicut vice versa Epaminondas eorum, quæ ipsi evenissent bona atq; commoda, omnium hoc sibi ajebat accidisse jucundissimum, quod utroq; parente vivente, Lacedæmonios ad Leuctra vicisset. Plut. Apophth. Sed & multos pro aliis fat æquo animo mortem oppetiisse constat, quos peculiari affectu profecti sunt, aut quibus sese penitus devoverunt. Quibuscum ita sese junctos atque unitos intelligunt, tanquam minorem partem totius, eoque se malunt perdere, ut alterum tanquam majorem partem conservent. Vid. Cartes. d.l. c. 83. De Solduriis Cæsar de bello Gallico. l. 3. Procopius de bello Persico. l. I. c. 3. Apud Hunnos Ephthalitis opulentiores quique amicos sibi adjungunt vicenos, aut si fors tulerit etiam plures, quos semper habent convivias, omniumque facultatum suarum participes, dato singulis communi quodam in eos jure. At ubi fato concessit, qui illos sibi sodales adsciverat, obtinuit, consuetudo, ut ipsi adhuc vite pleni in tumultum cum mortuo inferantur. Quales devotiones adhuc apud Japonenses frequentari testatur Franc. Carron. in descript. Japonia c. 7. De Æthiopicis vid. Diodorus Siculus l. 3. c. 7. Verum talibus jactantia fidei & affectus, atque inde orta gloria ante omnia habetur, quæque adeo ipsa vita bene emi judicatur. Nonnulli quoque per impatientiam vitam projiciunt, tanquam sibi deinceps acerbissimam futuram, extincto eo, in quo omnem suam spem collocarant. Sane quicquid pro aliis homo facit, sui nunquam obliviscitur, & communem hominum affectum bene expressit Satanas apud Jobum 2. 4. Præter hunc amorem sui, studiumque seipsum omnibus modis conservandi, deprehenditur quoque in homine summa imbecillitas, atque naturalis indigentia, ut si homo solus absque ullo auxilio, per alios homines accedente, in hoc orbe destitutus concipiatur, vita ipsi in pœnam data videri possit. Manifestum quoque est, post divinum Numen homini non plus subsidii, atque solatii posse accedere, quam ab aliis hominibus. Quanquam enim singulorum vires ad seipsum conservandos adeo tenues deprehendantur, ut multarum rerum & hominum opera ad bene & commode vivendum indigeant, cum ad pleraque hominibus utilissima & summe necessaria efficienda singulos & vires & tempus defecturum sit, nisi plures hominum operas conjunxerint: tamen vicissim singuli in aliorum usus multa possunt præstare, quibus ipsi non egent, & quæ adeo ipsis nulli erant futura usui,

nisi in alios dispensarentur homines. Seneca de Ira l. 1. c. 5. *Homo in adiutorium mutuum generatus est.* Marcus Antonius l. 2. c. 1. *γενόμενον πρὸς συνεργίαν, ad mutuum operas nati sumus, quomodo pedes, manus, palpebra, demum superiorum interiorumque ordines.* Idem tamen homines non minus invicem nocementi & molestiæ inferre possunt, & sæpe volunt, vel instigante prava libidine, vel subigente necessitate seipsum contra aliorum noxas defendendi. Quæ omnia quotidie in oculos nostros incurunt, & supra cap. 1. l. 2. latius sunt deducta. Add. Cumberland de leg. Nat. c. 1. §. 14. 18. Quo loco tamen & illud monendum, nos in evuenda hominis conditione amori proprio priorem locum assignasse, non quod quilibet seipsum solum reliquis omnibus ubique præferre debeat, aut omnia propria utilitate metiri, eamque, quatenus ab aliorum commodo separata est, summum sibi scopum proponere. Sed quia morem proprium naturaliter homo prius sentit, quam aliorum curam, eo ipso, quod naturaliter prius est sentire sui, quam aliorum existentiam. Deinde quia ut ego me ipsius curam habeam, ad neminem propius, quam ad meipsum spectat. Licet enim scopum nobis præfigamus bonum commune, tamen cum ego quoque generis humani pars sim, cujus salutem aliqua etiam cura debetur, nemo sane est, cui distincta magis & specialis mei cura incumbere possit, quam mihi metipso.

§. 15. Ex hisce positis facile est fundamentum legis naturalis invenire. Scilicet manifesto adparet, hominem esse animal sui conservandi studiosissimum, per se egenum, sine sui similium auxilio servari ineptum, ad mutua commoda promovenda maxime idoneum; idem tamen sæpe malitiosum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam inferendam promptum, ac validum. Ejusmodi animali, ut salvum sit, bonisque fruatur, quæ in ipsius conditionem heic cadunt, necessarium est, ut sit sociabile, id est, ut conjungi cum sui similibus velit, & adversus illos ita se gerat, ut ne isti ansam accipiant eum lædendi, sed potius rationem habeant ejusdem commoda servandi, aut promovendi. Cicero de L. L. l. 1. *Non opinione, sed natura constitutum esse jus, patebit, si hominum inter ipsos societatem conjunctionemque perspexeris.* Tamblichus prolept. c. 20. *ὁν ἀλλήλοις εἶναι ἀνθρώπων, καὶ ἀνομίᾳ διατρεσθῆναι ἐκ δῖόν τε. μέγιστον γὰρ ἀνθρώποις ζῆλον εἶναι γίνεσθαι ἐκείνης τῆς κατὰ ἕνα δικαιοσύνης.* Ut homines simul, & tamen sine lege vivant, fieri non potest. Eo enim pacto majus ipsis damnum inferetur, quam si quisque sigillatim vitam institueret. Inde fundamentalis lex naturæ isthæc erit: cuiuslibet homini, quantum in se, colendam & conservandam esse pacificam adversus alios socialitatem, indoli & scopo generis humani in universum congruentem. Neque enim per socialitatem heic intelligimus præcise proclivitatem ad jungendas societates particulares, quæ etiam malo fine & modo iniri possunt, uti est conjunctio latronum; quasi sufficere qualicumque intentione sese cum altero conjunxisse. Sed per socialitatem innuimus ejusmodi dispositionem hominis erga quemvis hominem, per quam ipsi benevolentia, pace & caritate, mutuaque adeo obligatione conjunctus intelligitur. Ut adeo falsissimum sit, eam, quam nos insinuamus socialitatem indifferenter se ad bonam & malam societatem habere. Diximus autem, cuiuslibet homini socialitatem colendam, & actu exercendam quantum in se. Quia cum pænes nos non sit præstare, ut alii omnes sese erga nos, prout par erat, gerant: igitur officio nostro satisfacimus, si nihil eorum, quæ in nostra erant facultate omisimus, quod istos, ut vicissim erga nos sociabiles essent, permovere.

vere posset. Ex quo conlequitur, quia qui obligat ad finem, simul obligare intelligitur ad media, sine quibus finis non potest obtineri; omnia, quæ ad istam socialitatem necessario faciunt, jure naturali præcepta, quæ eandem turbant aut abrumpunt, vitia intelligi. Istam hanc viam eruendo juri naturali non planissimam solum esse patet; sed & eandem maxime genuinam, & propriam plerique sapientum magno consensu agnoscunt. Multa testimonia accumulare opus non est. Instar omnium potest esse illud Senecæ de benefic. l. IV. c. 18. Quo alio tui sumus, quam quod mutuis juvamus officii? hoc uno instructior vita, contraque incursionibus subitas manior est, beneficiorum commercio. Pac nos singulos: quid sumus? præda animalium & victima, ac imbecillissimus & facilissimus sanguis. Hominem in bellis cingit: nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si seduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula propehit, solatia contra dolores dedit. Hanc tolle; & unitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. Ἀνὴρ γὰρ ἄνδρα, καὶ πόλις σὺ ζεῖ πόλιν. χεῖρ χεῖρα νίπτει, δάκτυλός τε δάκτυλον. Vir virum, & urbs servat urbem. Manus manum lavat, & digitus digitum. Salus omnis in sociis. Plinius N. H. l. 9. c. 46. Add. Marcus Antonius l. IV. §. 4. qui & l. V. §. 16. τὸ ἀγαθὸν τοῦ λογικοῦ ζῶος κοινωνίαν, bonum animalis rationalis societatem vocat; & l. V. §. 29. ac passim hominem κατὰ φύσιν ζῶον κοινωνικὸν animal ad societatem natum pronunciat. Add. Idem l. 7. §. 55. Libanius declam. 19. φύσις ἀνθρώπου ἀνδραπύς συνεργάτην εἶναι καὶ βίῃ κοινωνὸν ἀπέδειξε natura hominem homini adjutorem & socium vita efficit. Quanquam & aliæ accedant causæ, licet minus principales, aut argumenta socialis in homine naturæ; puta, quod nihil perpetua solitudine homini si tristius; (Cicero de Fin. l. 3. Nemo in solitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia. Unde facile intelligitur; nos ad conjunctionem congregationemque hominum, & ad naturalem communitatem esse natos.) quod inutilis alias foret lingua, nobilissimum instrumentum, per quam solus homo præ cæteris animantibus animi sensa articulato sono potest exprimere; (Vid. Quint. Inst. Orat. l. 2. c. 16.) quod optimus quisque præclare agendo inter alios sese ostentare quam maxime gaudeat. Sicuti & inter secundarias duntaxat rationes socialitatis habendum est, quod tradit Cicero Offic. l. 1. Quod si omnia nobis, quæ ad victum cultumque pertinent, quasi virgula divina, ut ajunt, suppeditarentur, tum optimo quisque ingenio, negotiis omnibus omisissis, totum se in cognitione & scientia collocaret. Non est ita. Nam & solitudinem fugeret, & socium studii quæreretur, tum docere, tum discere vellet, tum audire, tum dicere. Eodem pertinet quod Idem Offic. l. 3. dicit: Magis est secundum naturam, pro omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis aut juvandis maximos labores molestiasque suscipere, imitantem Herculeum illum, quem hominum fama beneficiorum memor in concilio cælestium collocavit, quam vivere in solitudine, non modo sine ullis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus abundantem omnibus copiis, ut excellas etiam pulcritudine & viribus. Quocirca optimo quisque & splendidissimo ingenio longe illam vitam huic anteponeat. Illud autem Eiusdem in Latio ad peculiarem amicitiam magis, quam communem illam socialitatem spectat: A natura potius, quam ab imbecillitate orta amicitia est, & societas, adplicatione magis animi, quam cogitatione, quantum illa res utilitatis esset habitura. Cæterum à nostra lege fundamentali non abit illa Richardi Cumberland de leg. nat. cap. 1. §. 4. de studio communis boni, & exhibenda erga omnes benevolentia quantum fieri potest maxima. Nam & nos dum sociabilem esse debere hominem tradimus, ei non suum bonum, ab aliis distinctum, pro scopo habendum,

dum, sed & cæterorum inuimus, nec ulli commodum suum cum oppressione aut neglectu reliquorum quærendum, nec cuiquam suam felicitatem sperandam, si alios negligat, aut injuriis laceſſat. Ex socialitate porro hominis, & quod quisque non sibi ſoli, sed generi humano natus sit, egregia quædam conſectaria deducit *Baco de Verulamio de Augment. ſcient. l. 7. c. 1.* puta, quod vita actiua sit præferenda contemplatiuæ; quod felicitas hominis in virtute, non in voluptate quærenda sit; quod propter casus improviſos rebus gerendis subtrahere nos non debeamus, aut à conſortio aliorum nos remove-re; denique quod propter teneritatem quandam animi, & ineptitudinem ad morigerandum à rebus civilibus ſubducere nos non debeamus. Quo loco & illud monet; nullam omnibus ſeculis repertam philoſophiam, religionem, legem, diſciplinam, quæ tantum bonum communionis exaltavit, bonum vero individuale depreſſit, quantum fides Chriſtiana.

§. 16. Conſideremus jam, an cum hiſce pugnent, quæ traduntur ab *Hobbefio de Cive cap. 1. §. 2.* Cujus quidem mens à quibuſdam eruditis nimis quam ſiniſtre fuit accepta, quaſi is doceret; *natura inter homines non ſocietatem, ſed diſcordiam inſtitutam eſſe*: ex quo conſequi credunt, *ut omnis ſocietas humana contra naturam fuerit inſtitutum*: Conf. *Conring. de civili prudentia c. 14. in fine.* Quod perinde eſt, ac ſi dicerem: nulli homini per naturam actu loquela connaſcitur, ergo omnis loquela, quæ addiſcitur, eſt contra naturam inſtitutum. Aut, omnes homines per naturam parvuli in lucem producantur, ergo ut illi adoleſcant contra naturam eſt. Aut, homines natura ſunt obnoxii morbis, ergo contra naturam eſt, diæta & medicamentis morbos antevertere aut depellere. Equidem prima fronte *Hobbefii* doctrina ſatis paradoxa videtur, præſertim ubi quis ambiguitatem vocabuli *natura* non accurate attenderit. Ne quis tamen per eandem in errorem ducatur, primo obſervandum fuerit: amorem proprium, & ſocialitatem hautquidquam ſibi invicem opponi debere; ſed potius ita temperandas eas inclinationes, ut ne per illum hæc perturbetur aut evertatur. (*Arriani Epictetus l. 1. c. 19. ἐνέρι ἀκοινωνήτων ζήνεται. τὸ πάντα αὐτῷ ἕνεκα ποιῆν. Private utilitatis ſtudium à communitate non excluditur.*) Iſtud temperamentum ubi per enormem libidinem fuerit abruptum, & quisque ſuum commodum quæ-ere inſtituat cum læſione aliorum, enaſcitur quicquid eſt turbarum, quo genus mortalium invicem colliditur. Quæ ut declinentur, ipſa ſalutis propriæ cura jubet ſocialitatis leges obſervari, quippe cum illa citra hanc firma ſubſiſtere nequeat. Quod autem ex ſola propriæ ſalutis cura *Hobbefius* leges naturales ſat argute deduxit; circa eam demonſtrationem initio eſt notandum; id quidem liquido ex illa conſtare, ſaluti hominum expedire, ut ab hominibus juxta iſta rationis dictamina vita agatur. Non tamen ſtatim ita concludi poſſe; juſ eſt homini iſta media ad ſui conſervationem adhibere; ergo & ad eandem obſervanda velut ex lege aliqua tenetur. Inde ut illa rationis dictamina vim legum accipiant, omnino ex alio principio eſt deducendum. Deinde id quoque cavendum vehementer eſt, ne quis inde concludat; ubi quis ſalutem ſuam in tuto collocare ſibi viſus fuerit, non eſſe quod aliorum rationem habeat; aut illi pro lubitu poſſe inſultari, qui ad ſalutem meam nihil confert, vel eidem lædendæ non ſatis habet virium. Nam etiam ideo animal ſociabile hominem diximus, quod homines mutua commoda, magis quam ullum aliorum animantium, promo-

promovere idonei sint; sicuti & contra nullum animal plus commodi ab homine experiri potest, quam ipse homo. Imo eo magis cujusvis hominis præstantia & perfectio exsplendescit, quo plura ab eodem in cæterorum commodum proficiuntur, eaque ipsa opera nobilissima habentur, summamque sapientiam postulant: cum contra aliis negotium facessere & nocere etiam nauci & stolidus homo possit. Accedit, quod si propria cuique utilitas unicus scopus recte haberetur, ubi plures eadem in re summam suam utilitatem versari iudicent, necessum erit, ut aut plurium scopi contradictionem involventes simul cum recta ratione congruere dicantur, quod est absurdum; aut cum nullus prætereundum possit, suum scopum alterius scopo præferendum, necessario fuerit admittendum, non debere hominem ita suam sibi utilitatem pro scopo proponere, quin aliorum quoque rationem habeat. Quin omnia ad suam tantum utilitatem neglectis cæteris trahere aggrediens, & incassum laborabit, cum impossibile sit res omnes & personas secundum voluntates singulorum hominum contraria volentium disponi; & alios in sui perniciem attrahet. Præterea si illud tantum cuique bonum est, quod ipsius solius utilitati inservit, sequitur cæteris idem malum esse, quia ipsorum utilitati inservire nequit. Atqui sic idem ab uno adpetetur, abs reliquis oppugnabitur; id quod non potest non collisionibus inter homines ansam præbere. Vid. late *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 5.* Argute quoque *Baco sermon. fidel. c. 23.* *Centrum plane ignobile est actionum hominis cujuspiam, Commodum proprium.* Denique si vel maxime ab aliquo neque boni quid, neque mali in me proficisci possit, nihilque in se is habeat, quod vel metuum, vel desiderem; tamen & hunc tanquam cognatum & æqualem haberi natura vult. Quæ etiam sola ratio, si cæteræ deficerent, ad amicam societatem colendam humano generi sufficit. Unde si foret populus aliquis, internam inter se pacem & justitiam colens, tantisque pollens viribus, ut reliquis omnibus queat esse formidabilis; adeoque ab aliis lædendis haut quidem isto metu reprimatur, ne fors sua in ipsum exempla recidant: & is tamen populus in aliis imbecilliores pro lubitu grassaretur, ageret, raperet, occideret, in servitutem abstraheret alios, prout sibi expedire iudicaret, utique ab hoc directe jus naturæ violari dicemus. Et poterat tamen iste, (quod supponimus,) se conservare, etiam si nullum fors jus adversus alios adhiberet. *Cicero de Fin. l. 3.* *Non magis vituperandus est proditor patriæ, quam communis utilitatis aut salutis deseritor propter suam utilitatem aut salutem.* Sicuti nemo latronum vitam ideo probaverit, quod particulam aliquam justitiæ inter se exerceant, & quasdam leges observent; quodque ipsorum princeps æqualiter prædam distribuatur, & qui eorum cuiquam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit, sibi ne in latrocinio quidem relinquatur locum. Vid. *Cicero Offic. II.* Atque hoc eo diligentius observandum est, quo liquidius adparet, ad violandum jus naturæ potentissimum quemque induci illa persuasione; ipsum sibi sufficere, salutis suæ jam abunde prospectum, non esse quod adversus reliquos pacificum & amicum sese exhibeat. De cætero uti cura propriæ salutis curam socialitatis non excludit, ita illam cum hac optime stare posse vel ex Salvatoris nostri dicto adparet, ubi jubet nos proximum diligere, sicut nos ipsos *Chrysippus apud Ciceronem Offic. 3.* *Qui stadium currit, enim & contendere debet, quam maxime possit, ut vincat; supplantare eum, quicum certet, aut manu deperdere nullo modo debet. Sic in vita sibi quemque petere, quod per-*

vincat ad usum, non iniquum est: alteri furrere jus non est. Quin & hoc ratio satis dicitur, quod cui salus & conservatio sua cordi est, aliorum curam abdicare non possit. Cum enim nostra incolumitas & felicitas magnam partem à benevolentia & auxilio aliorum dependeat, & vero ea sit hominum natura, ut pro benefactis paria sibi reponi velint, ubi id non fit, animum benefaciendi exuant: utique nemo sanus sui conservationem ita sibi pro scopo proponere potest, ut aliorum omnium respectum exuat. Sed potius quo magis se cum ratione amat, eo magis officiis suis ut alii ipsum ament, curabit. Postquam nemo cum ratione sperare potest, homines iis blandis libenter operam impendere velle, quos norunt in se esse malevolos, perfidos, ingratos, inhumanos: sed credendum potius fit, alios homines ad istos coercendos & extirpandos esse incubituros.

§. 17. Denique non sequitur; singuli homines, quando certis cum hominibus in particularem societatem aut cœtum cœunt, peculiare aliquod commodum spectant, quod exinde fit in ipsos redundaturum; igitur natura humana in universum non est destinata ad socialitatem; aut adversus illum socialis esse non teneor, ex quo singulare aliquod emolumentum mihi non prospicio. Nam hoc sane in aperto est, quod certi homines in certam societatis speciem coalescant, id provenire vel ex peculiari ingeniorum, aut aliarum qualitatum congruentia, vel quod finem aliquem singularem magis apud hos, quam illos obtinere se posse putent. Præterquam tamen quod regulariter nulli homini conveniat, ut in nulla particulari societate vivat, inter eos quoque, qui non alio quam humanitatis vinculo connectuntur, communis illa socialitas, & pax comiter colenda: quæ in eo fere consistit, ut læsionibus injustis abstinetur, & quantum per arctiores licet obligationes, commoda & bona invicem promoveantur, & communicentur.

§. 18. Unde facile adparet, quid respondendum sit ad istam objectionem: si homo amaret hominem naturaliter, i. e. ut hominem, nulla ratio reddi posset, quare unusquisque unumquemque non æque amaret, ut æque hominem; aut cur eos frequentaret potius, in quorum societate sibi præ ceteris honor defertur, aut utilitas. Scilicet confunditur heic communis illa socialitas cum peculiaribus & arctioribus societatibus; communis amor cum illo, qui ex peculiaribus causis provenit. Nam revera ad communem istum amorem nulla alia requiritur ratio, quam quod quis homo sit. Natura quippe ob causas supra dictas revera generalem aliquam amicitiam inter omnes homines constituit, abs qua nemo est excludendus, nisi per immania scelera sese eadem indignum reddiderit. Quanquam autem per Creatoris sapientiam lex naturalis ita humanæ naturæ sit adaptata, ut ejus observatio semper cum utilitate & commodio hominum sit conjuncta; eoque & communis ille amor hominibus maximo bono cedat; tamen in assignanda hujus ratione non ad commodum inde proveniens, sed ad communem naturam solet provocari, v. g. si ratio reddenda sit, quare homo homini nocere non debeat, non solet dici, quia id utile est, etsi revera id sit quantum utilissimum; sed quia & alter homo, i. e. à natura cognatum animal est, cui nocere nefas. *Lucianus in Amicibus: ἔ κατὰ ταυτὰ τοῖς ἀλόγοις ζώοις τὰς μονήρεις διατριβὰς ἀσμενίζομεν. ἀλλὰ πως φιλεταίρω κοινωνίᾳ συζυγόντες, ἠδίω τὰ τε ἀγαθὰ σὺν ἀλλήλοις ἠγάμεθα, καὶ τὰ δυσχερῆ καὶ φότερα μετ' ἀλλήλων, καὶ τοῖς ἠδοναῖς κοινωνησάμενοι, μᾶλλον εὐφραυνόμεθα.* Non ut bruta animantia solitaria conversationes amamus, sed

amica

amica quodammodo societate conjuncti, & suaviora mutua bona, adversa leviora ducimus: se voluptates inter nos communicantes majori letitia afficimur. Sic Dio Chrysostorus orat. XII. dicit, Jovem φίλιον & ἑταιραῖον cognominatum, quod omnes homines congreget, velique inter se esse amicos, nullum autem ullius hostem aut inimicum; ξένιον autem, quod ne hospites quidem oporteat negligere, μὴ δὲ ἀλλότριον ἡγεῖσθαι ἄνθρωπον μηδένα. neque exterum existimare ullum hominem. Enimvero ad communem illam amicitiam complura accedunt, ob quæ majori quis amoris gradu hunc, quam illum prosequitur; puta, quod major sit ingeniorum inter ipsos circa peculiare inclinationes congruentia; quod hic magis idoneus sit, quam alter, aut proclivis ad commoda ejus promovenda; aut quod propius ipsorum origines distent. Cæterum ideo libentius eos frequentat homo, in quorum societate ipsi potius, quam alteri defertur honor & utilitas; quod quisque commoda sua naturaliter non possit non amare, siquidem ea recte æstimare norit. Id quod hautquaquam naturæ hominum sociabili repugnat, modo harmonia societatis per istum amorem non turbetur. Neque enim ideo sociabiles nos esse natura jussit, ut nostri curam negligere mus. Quin ideo sociabilitas hominibus colitur, ut per mutuum auxilium atque bonorum inter plures communicationem nostris bonis eo commodius possemus prospicere. Ac licet quis, dum societati alicui peculiari sese adjungit, primario suum, secundario sociorum commodum, quatenus illud citra hos obtineri nequit, ob oculos habeat: id tamen non obstat, quo minus teneatur ita studere proprio commodo, ne commodum societatis lædatur, singulisve membris injuria inferatur; aut interdum, posthabito proprio commodo, bonum societatis curare. Et nihil ad rem facit, quod adfertur, originem magnarum & diuturnarum societatum; id est, civitatem non à mutua hominum benevolentia, sed à mutuo metu extitisse; vocabulo hoc pro quolibet prospectu ac præcautione futuri mali sumto. Nam præterquam quod non de origine civilis societatis, sed de communi socialitate agatur, etiam illud vel maxime naturæ humanæ conditioni congruit, ut cum singuli aut pauci injuriis futuri essent obnoxii eorum, qui citra alium quemcunque respectum commodis suis imminet, plures inter se uniti adversus ista mala se munirent. Nec id requiritur ad hoc, ut societas aliqua naturæ congrua dicatur, ex sola benevolentia mutua coaluisse. Quæ tamen neque in civitatibus constituendis penitus abest; quippe cum illi saltem, qui prima velut fundamenta illarum ponunt, plerique mutua benevolentia invicem jungantur, etsi fors alii deinceps ex metu his sese associare compellantur. Verum de metu, civitatum velut coagulo, nec non de ista disceptatione, an homo natura sit ζῶον πολιτικόν, infra fusius agetur, quando de origine civitatum erit inquirendum.

§. 19. Cæterum isthoc principium deducendi juris naturalis non genuinum solum & manifestum, sed & sufficiens atque adæquatum esse arbitramur hactenus, ut non sit ullum præceptum juris naturalis, alios homines spectans, cujus ratio non ultimo exinde petatur. Etsi, quod mox ostendemus, ut ista rationis dictamina obtineant vim legum, necessum sit præsupponere, Deum esse, & per ipsius providentiam tum omnia, tum inprimis genus humanum gubernari. Neque enim ad stipulari possumus Grotio, qui in prolegomenis autumat, jura naturalia locum aliquem habitura, etiamsi daverimus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse De-

um, aut non curari ab eo negotia humana. Nam si vel maxime quis impiam istam, & absurdam hypothesin fingeret, ac genus humanum ex se scilicet ortum conciperet; ista tamen rationis dictata tunc nullo modo possent habere vim legis, quippe quæ necessario superiorem ponit. Recte Cicero de natura deor. l. 1. *Atque haud scio, an pietate adversus deos sublata, fides etiam, & societas humani generis, & una excellentissima iustitia tollatur.* Libanius declam. 3. *τῆ εἰς θεοὺς ὀδύρωσις πίσις ἐξ ἔπειται.* Numinis despectionem nulla fides sequitur. Et si fortasse possent observari intuitu utilitatis, sicuti quæ à Medicis regendæ valetudini præscribuntur. Videtur autem Grotii sententia expressâ ex illo M. Antonini l. VI. §. 44. *Si de nulla re nostra consilia Dii ineunt, quod tamen impium est credere; quidam egomet mihi consulam? Mibi autem deliberatio competit de eo, quod conducatur mihi. Conducit vero utriusque, quod est constitutioni & nature ipsius consentaneum. Porro natura mea rationalis & civilis est, civitas & patria, qua Antonius. Roma; qua homo mundus; hisce civitatibus quæ utilia, & mihi sunt bona.* Quod autem quidam eruditus vir credidit, ex nostro principio non posse demonstrari saltem virtutem fortitudinis, nisi fundamenti loco subsistatur simul immortalitas animæ; cum aliàs præmium non possit cadere in eum, qui pro bona causa vitam profundit; id parum habet difficultatis. Quanquam enim alias istam negare, aut in dubium revocare impium sit; tamen etiam citra eandem demonstrare licet, militi posse injungi, ut pro patria ad necem usque pugnet. Præterquam enim quod nondum liquido sit probatum, quodlibet recte factum necessario aliquo præmio velut extrinseco esse mactandum; id sane in confessio est, penes summum imperium esse, cives armare, & in hostem educere pro securitate civitatis, ac, ubi ratio belli postulaverit, sub pœna capitis edicere, ne quis assignatam stationem per fugam deserat. Jam vero ex duobus malis non potest non minus eligere homo. Est vero minus malum, pugnare cum periculo, & ad extremum usque spiritum, quam certam subire mortem. Igitur stultissimus juxta & ignavissimus foret miles, qui non mallet hostis dextra cadere, anticipata sui ultione, quam carnifici cum ignominia jugulum præbere. Quo adplicari potest illud Samblichi in protreptico: *Φόβω μείζονων ὑπομένειν αὐτῶν εἰ ἀνδρείοι τὸν θάνατον, ὅταν ὑπομένωσι.* Metu plurimum malorum sustinent, qui ex illis fortes sunt, mortem, quandocunque sustinent. Sufficere autem videtur, ut quocunque intuitu aliquis acriter & connexus omnibus viribus pugnet; neque ad conservationem civitatum, aut societatis inter hominem in universum requiritur, ut omnibus insit firmitas animi, terrore mortis concuti nescia; quæ sane non in qualvis animas cadit. Quid quod fortitudinis usus non in eo solum conspicitur, ut mors ubi opus sit, intrepide subeatur, sed vel præcipue ut mortis periculum acriter propulsetur. Nam & sæpe non aliud remedium periculorum, quam pericula sunt; & mors etiam fugacem persequitur virum, nec parcat imbellis juvenem poplitibus timidoque tergo. Neque vero sequitur, nisi immortalitas animæ supponatur, collocandum hominis summum bonum in voluptate. Nam præterquam quod in disciplina juris naturalis, hoc modo adornata, immortalitas animæ non negatur, sed duntaxat ab eadem abstrahitur, voluptas illa corporis, quæ vulgo Epicuri summum bonum dicitur, ad conservationem, socialitatem, pacem & tranquillitatem generis humani non facit, sed potius eidem adversatur. Alia autem est indoles, alius scopus religionis

gionis Christianæ ab hac disciplina juris naturalis; eoque recte Apostolus miserimos dicit fore Christianos omnium mortalium, si in hac tantum vita in Christum sperarent.

§. 20. Enimvero ut isthæc rationis dictamina vim legis obtineant, sublimum principio opus est. Quanquam enim eorum utilitas sit longe manifestissima; illa tamen sola tam firmum animis hominum inducere vinculum non valebat, quin ab istis discedi posset, si cui utilitatem eam negligere allubesceret, aut alia se via utilitati suæ magis consulere posse arbitraretur. Neque vero nudis suis destinatis ita obstringi potest voluntas hominis, ut in diversum, quodocunque libitum fuerit, discedere nequeat. Sed & licet plures homines, in naturali libertate constituti, ad ista dictata servanda conspiraverint; diutius tamen eadem haut quidquam subsistent, quam ipsorum consensus duraverit. Neque solum si omnibus, qui conspiraverunt, simul discedere placuerit, obligatio expirabit; (sicuti jam, quando à pactis mutuo dissensu resilitur, fieri suevit:) sed etiam durante eo consensu vis obligandi deerit; quippe cum illud dictatum rationis de servandis pactis nondum vim legis induerit, id quod supponitur; adeoque etiam singulis pro libitu, cæteris licet dissentientibus, ab ejusmodi placito licebit abire. Denique ne solum quidem imperium humanum iisdem vim obligandi tribuere posse videtur. Nam cum illud exurgere nequeat, nisi mediantibus pactis, hæc vero ex lege vim suam mutuentur; non adparet, quomodo enasci possit imperium humanum, vim obligandi afferre valens, nisi dictamina rationis prius in legem evaluerint. Aut si maxime fingere velis, imperium humanum solo hominum consensu stare, ac per illud dictamina rationis pro legibus observanda injungi: tamen non ampliorem, quam leges positivæ, vim eadem obtinerent, quæ à voluntate legislatoris in origine & duratione dependent. Conf. *Seldenus de J. N. & G. l. 1. c. 7.* Igitur omnino statuendum est, obligationem legis naturalis esse ab ipso Deo Creatore, ac summo generis humani moderatore, qui homines creaturas suas ab istam observandam pro imperio adstrinxit. Atque hoc ipsum ex lumine rationis demonstrari potest. Deum universi hujus conditorem ac rectorem esse, cum à sapientibus dudum sit manifeste ostensum, & nemo pius id in controversiam vocet, jam supponimus. Hic cum naturam rerum & hominis ita formarit, ut hic citra sociabilem vitam servari nequeat, eaque de causa eidem indiderit animum, notionum huc inservientium capacem; easque notiones per motum rerum naturalium, ab ipso tanquam primo motore profectum, animis insinuet, earumque necessariam connexionem ac veritatem perspicue præsentet; intelligitur sane Eundem quoque voluisse, ut homo actiones suas attemperet illi velut indoli, quam vitæ hominum præ brutis peculiariter ipse assignasse cernitur. Cum autem non aliter, quam observata lege naturali, id obtineatur; intelligitur quoque à Creatore obligatum hominem ad isthanc servandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inventum, ac ex eorum libidine mutabile, sed expressè ab ipso Creatore huic fini procurando constitutum. Qui enim alicui pro imperio injungit finem, censetur quoque eundem obligasse ad usurpanda illa media, sine quibus finis non potest obtineri. Vid. *Marcus Antoninus l. 9. §. 1.* Socialem autem vitam pro imperio mortalibus à Numine injunctam esse,

non inde solum patet, quod ea sit conditione jam præditum genus humanum, ut, ni hæc perluasio firma subsistat, saluum illud existere nequeat; quodque adeo voluntate primæ causæ factum sit, ut ex actibus lege naturali præceptis humani generis felicitas, & ex vetitis ejusdem infelicitas naturali consecutione proveniret: sed & quod in nullo animantium præter ipsum ullus religionis sensus, aut metus Numinisprehendatur. Quo accedit tener admodum conscientiaæ sensus in animis hominum non corruptorum, quo vincuntur in legem naturæ peccando offendi illum, cui in animos hominum imperium est, & qui metuendus sit, etiam ubi ab hominibus metus non impendat. Huc spectat illud Taciti A. 6. de Tiberio: adeo factionora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium vererant. Neque frustra præstantissimus sapientia firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse affici laniatus, & ictus; quando ut corpora verberibus, ita savitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur. Cicero de Finibus l. 1. Si qui satis sibi contra hominum conscientiam sepi esse & muniti videntur, decorum tamen numen horrent; easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi nocentes atque dies exeduntur, à diis immortalibus supplicii causa importari putant. Seneca apud Laëtantium l. 6. c. 24. Demens, quid tibi prodest non habere conscium, habenti conscientiam? Avicinus de Deorum imaginibus: Nunquam malitia libera frontis est. Add. Juvenalis sat. 13. Contra de bona conscientia Martialis l. 10. Ep. 23. Ampliat ætatis spatium sibi vir bonus: hoc est vivere bis, vita posse priore frui. Add. Philostratus de vita Apollonii Thyanci l. 7. cap. 17. Habuissent porro leges naturæ perfectam vim obligandi hominem, licet Deus eas nunquam in verbo quoque revelato proposuisset. Tenebatur enim homo Creatori suo obtemperare, quocumque demum modo voluntatem ipsi suam ostendisset. Nec ut rationalis creatura summi rerum arbitri imperio se subjectam sentiret, peculiaris revelatio absolute necessaria erat. Quin nemo negaverit, eos quoque, queis Scripturæ sacræ non innotuerunt, in legem naturæ peccasse: quod dici non possit, siquidem ea vim legis ex promulgatione per Scripturas facta demum mutaretur. Unde non possumus probare illud Hobbesii c. 3. §. ult. Cum nature, que vocantur, leges nihil sint aliud, quam conclusiones quadam ratione intellectæ, de agendis & omittendis: lex autem proprie loquendo sit oratio ejus, qui aliquid fieri vel non fieri aliis jure imperat: igitur non esse illas proprie loquendo leges, quatenus à natura procedunt; sed duntaxat quatenus à Deo in Scripturis lata sunt. Enimvero nos de essentia legis non arbitramur, ut sit oratio, seu ut per vocabula in orationem formata subjectis innotescat; sed sufficit, si quocumque modo, etiam interiori mentis dictamine, aut ex conditione naturæ aut negotii, quod gerendum, superioris voluntas colligatur atque cognoscatur. Sicuti Ipse d. l. c. 15. §. 3. agnoscit, Dei leges triplici modo declarari, primo per tacita rectæ rationis dictamina, &c. Sed & leges naturæ ratiocinando erutæ non nisi permodum propositionum possunt concipi; eoque respectu recte propositiones vocantur. Quemadmodum autem nihil interest in legibus civilibus, scripto, an viva voce promulgentur: ita lex divina æque obligabit, sive per ipsum Deum visibili specie, & humanæ vocis sonitu assimilato, sive per sanctissimos viros, peculiari divinitus instinctu animatos, mortalibus innotuerit; sive denique per naturalem rationem ex contemplatione humanæ conditionis eruatur. Neque enim ratio proprie loquendo est ipsa lex naturæ, sed medium, quo rite usurpato illa cognoscatur. Modus autem legem promulgandi ad
iplius

ipsius substantiam intrinsecam nihil pertinet. Licet porro planior & velut compendiosior modus sit alteri voluntatem suam revelandi, si quis eam propositionibus per vocabula expressis alterius sensibus ingerat: tamen & hoc sufficienter revelatum censetur, cujus colligendi & per congenitam ratiocinandi facultatem eruendi occasio quasi inevitabilis fuit præbita. Sicut utique homo, cui beneficio Creatoris datum est actiones tam proprias quam alienas comprehendere, ac de earundem congruentia ad naturam humanam judicare, non potest non, positus aliis hominibus, de ista actionem congruentia cogitandi aniam accipere. Add. *Rich. Cumberland de leg. Nat. c. 1. §. 11. & c. 5. §. 1.* Quamquam autem ut lex obliget, necessum sit, eam subjectis innotescere, legem autem naturalem ex dictamine rationis deducere, ejusque fundamentum & necessariam cum humana conditione connexionem intelligere non sit cujusvis: non tamen ideo aut lex naturalis omnes homines obligare desinit, aut eadem ex lumine rationis nota dici nequit. Nam ut lex obliget, popularis duntaxat & simplex notitia sufficit, neque artificiosa ejusdem demonstratio ac deductio ad hunc finem requiritur. Ac licet probabile sit, primis mortalium præcipua juris naturalis capita à Numine fuisse tradita, quæ deinde disciplina & assuetudine fuere in alios propagata: naturalis tamen nihilominus ejus juris poterit dici notitia, quatenus ejusdem necessaria veritas ex ratiocinatione seu usu naturalis rationis colligi potest. Eo ipso autem, quod propositiones legem naturalem repræsentantes, ex contemplatione naturæ rerum animis hominum insinuantur, eo ipso ad autorem naturæ Deum referuntur. Add. *Rich. Cumberland de leg. Nat. c. 1. §. 10.* Cæterum originem naturalis juris ad Deum refert præstantissimus quisque sapientum. *Plutarch. de auditione: τὸν τὸν ἐστὶ τὸ ἐπεσθαι Θεῷ καὶ τὸ μετ' ἐσθαι λόγῳ.* Idem est Deum sequi, & parere rationi. Pulchre cum primis Cicero l. 3. de republ. apud Lactantium l. 6. c. 8. Est quidem vera lex, recta ratio, natura congruens, diffusiva in omnes, constans, sempiterna; quæ vocet ad officium jubendo; vetando à fraude deterreat: quæ tamen neque probos frustra jubet, aut vetet; nec improbos jubendo, aut vetando movet. Huc legi nec obrogari fas est; neque derogari ex hac aliquid licet; neque tota abrogari potest. Nec vero aut per senatum, aut per populum solvi hac lege possumus. Neque est querendus explanator, aut interpret ejus alius. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac; sed & omnes gentes, & omni tempore una lex & sempiterna, & immutabilis continebit; unusque erit communis quasi magister, & imperator omnium Deus; ille legis hujus inventor, desceptor, lator; cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis adspernabitur; hoc ipso luet maximas pœnas, etiam si cætera supplicia, quæ putantur, effugerit. *Sophocles Oedipotyranno: νόμοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ γ' ἐπαύριον διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐτέθησαν ὡς ἐλευθερίας πατρὸς μένος, εἰ δὲ τίς θνατὰ φύσιν ἀνθρώπων ἔτιμειν.* Leges excelsæ, quæ cælestis dato sunt, quarum solus Deus pater est, neque eas mortalis hominum natura peperit. Add. *Seldenus de J. N. & G. l. 1. c. 8.* Ubi ostendit, etsi gentiles per depravatos hominum mores ipsa juris naturalis capita à gentibus interdum violari, & iniquis constitutionibus velut obrui agnoverint: tamen τὸ ἀντοδίκαιον, sive quod revera est justum ex deorum præscripto, perpetuo sibi simile manere, parilem semper obligationis vim habere, ipsos fuisse persuasos. Ex quo fonte promanavit communis illa opinio gentilium de suppliciis impiorum apud inferos, quæ illos manerent, qui immania scelera contra jus naturæ commisissent. Nam cum pœnas violati juris naturalis à diis exigi crede-

rent, sane & eisdem illius juris autores credidisse certum est. Sicuti etiam vice versa optimo cuique gentilium persuasum fuit, bonis viris virtutem non citra favorem Numinis exerceri. *Jamblichus protrepti. c. 13.* Ἐν τι ἔν τῷτο διανοεῖσθαι δεῖ ἀληθές, ὅτι ἐὰν ἴσται ἀνδρὶ ἀγαθῷ κακὸν ἔδεν ἔτε ζῶντι ἔτε τελευτήσαντι. οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ Θεῶν τὰ τέτων πράγματα. Hoc unum igitur verum cogitandum est, non eventurum viro bono ullum malum iam viventi, quam mortuo: neque negliguntur huius viri res ab diis immortalibus. *Euripides Fone: Eis τέλος οἱ μὲν ἐσθλοὶ τυγχάνουσιν ἀξίων, οἱ κακοὶ δ', ὡσπερ πεφύκασ', ἔποτ' εὐπράξειαν αὐ.* Tandem quæ merentur boni consequuntur: mali autem, ut digni sunt, nunquam felices erunt. Deinde docet; apud veteres Christianos constantem opinionem viguisse, etiam in intervallo, creationem inter, & decalogi promulgationem, jura naturalia & universalia à Deo humano generi lata fuisse, quæ postea corpori legum Mosaicarum sint inserta. Inde elegans annotatio *Chrisostomi orat. 12. ad pop. Antioch.* Deum ideo legibus de honore parentum, de homicidio, adulterio, furto nullam addidisse rationem, quod illa jam antea tanquam juris naturalis capita fuerint quam notissima. Ast præcepto de sabbatho, quia positivum, sollicitè rationem adiungit. Addatur quoque *Ibid c. 9. & l. 7. c. 9. 10.* Denique quasvis leges à religione maximam firmitatem sumere sapientissimi quique legislatores intellexerunt, quibus à cultu Numinis leges suas auspicari solenne est. Vid. exordium legum Zaleuci apud *Diod. Sicul. l. 12. c. 21.*

§. 21. Operæ pretium quoque est, super sanctione legis naturalis paulo curatius dispicere. Ubi præter ea, quæ supra de sanctione legum in genere tradita sunt, præmittimus, bona juxta atque mala, quæ homini obveniunt, in tres posse classes dividi. Ac bonorum quidem alia ex liberali donatione Creatoris, aut ultro nea aliorum hominum benevolentia proficiuntur, aut etiam per industriam hominis, ad quam is libere & ultro sese determinavit, adquiruntur. Quæ legum observantiæ non debentur adparet. Alia autem ex actione legibus præcepta per naturalem consecutionem promanant, dum Creator certo actui legibus congruo perpetuum & naturalem effectum, bono hominis cedentem, assignavit. Quæ *Rich. Cumberland* præmia naturalia vocat. Aliqua denique ex certis actionibus proveniunt arbitrio legislatoris, aut conventionione hominum: quorum illa κατ' ἐξοχὴν præmia, aut præmia arbitraria, hæc mercedes vocantur. Sic & malorum alia ipsam naturam hominis, & conditionem sequuntur, abstrahendo unde ea conditio primitus orta sit, aut citra peculiarem culpam ejus, cui incumbunt, contigerunt. Quæ sano sensu possis vocare mala fatalia, fati vocabulo non opposito divinæ dispositioni, sed peculiari culpæ ejus, qui isto malo premitur. Alia per naturalem consecutionem & connexionem ex peccatis proveniunt; quæ à quibusdam vocari solent *pœnæ naturales*. Alia denique ex peccatis oriuntur per peculiarem determinationem & dispositionem legislatoris extra naturalium effectuum consecutionem; ubi qualitas, modus, locus, tempus mali ex arbitrio est legislatoris. Et hæc nobis pœnæ vocantur proprie dictæ, aut laxiore vocabuli sensu pœnæ arbitrariæ. His præmissis dicimus, etsi Creator O. M. obsequium à nobis pro imperio potuisset exigere, fructu aliquo in nos redundante plane sterile; placuisse tamen ipsius bonitati naturam rerum & hominum ita disponere, ut observantiam legum naturalium bona quædam, violationem mala naturali qua-

qua-

quadem connexione sequerentur. Ac observantiam quidem legum naturalium comitatur ferenitas & securitas conscientiae cum bona fiducia conjuncta, bona constitutio & tranquillitas animi, conservatio corporis à multis malis non fatalibus, ac infinita commoda, quae ex benevolentia & mutuis officiis aliorum hominum conciliari possunt. Sic Seneca de Ira l. 2. c. 13. *magnum praeium vocatur felicitis animi immota tranquillitas. Id. ib. Facilis est ad beatam vitam via. Quid enim quiete otiosius animi? Quid ira laboriosius? Quid clementia remissius, quid crudelitate negotiosius? Vacat pudicitia, libido occupatissima est. Omnium denique virtutum tutela facilius est: vitia magno coluntur.* Add. Idem de Ira l. 2. c. 30. & ult. & l. 3. c. 5. & 26. Huc spectant, quae ex Prodicō de Hercule in bivio constituto habentur apud Xenophōnem apomnem. l. 2. Proverb. II. v. 4. VIII. 18. X. 9. XI. 3. 5. 10. 18. 19. 25. XVIII. 20. Sir. VI. 5. VII. 37. 39. XXXI. 28. Contra ex violatione ejusdem legis per naturalem connexionem oritur inquietudo conscientiae, perturbatio, & corruptio animi, destructio corporis, ac infinita mala, quae ab irritata violentia aliorum hominum, & à subtractione auxilii eorundem provenire possunt. Marcus Antonius l. 9. §. 4. *ὁ ἀδικῶν ἑαυτὸν κακοῖ, κακὸν ἑαυτὸν ποιεῖν. qui injuste agit, sibi nocet, dum malum se facit.* Cicero de homine perditō: *ulciscuntur illum mores sui.* Proverb. V. 9. 10. 11. VI. 33. 34. 35. XII. 13. XIV. 14. 12. 32. 34. XVII. 13. XIX. 29. XX. 1. XXII. 5. XXIII. 20. 28. seqq. Sirac. XIX. 3. XXXI. 22. seqq. 39. 40. Quamquam autem haec praemia, & mala, quibusdam ideo parum certo ex actionibus bonis atque malis provenire dicantur, quod & multis pro benefactis odium, invidia, & alia mala reponantur, alii contra scelerum suorum fructu, impune gaudeant; adeoque infallibiliter non praesciatur pro meritis nostris paria nobis ab aliis hominibus repositum iri, (nam qui in nobismetipsis producit fructus, nunquam intercipitur:) id tamen certum est, ex bonis & justis actionibus commoda tanta cum certitudine sequi, quanta ex oppositis vitiis cum ratione sperare non possumus. Prov. 11. 31. Ac licet non semper omnia illa bona consequantur, quae aliàs per rerum naturam consequi idonea erant; evidens tamen probabilitas est, illorum non pauca secutura, aut saltem plura, quam ex malis actionibus sperari possunt. Et sic hoc modo salutem nostram longe melius consulimus, & longe probabiliorem spem concipere possumus, fore ut ab aliis vicissim quid ad emolumentum nostrum conferatur, quam si nullo ad ceteros homines habito respectu ad solam nostram utilitatem omnia referremus; multoque magis, si vi doloque adversus alios adhibita ex ipsorum damno lucrum nostrum quaerere institueremus. Hoc modo igitur valor praemii ex bona actione oriundi omnibus recte perpensis excedit lucrum ex actu legi contrario oriturum. Bene tamen observandum, haec ubi de naturali effectu actionum bonarum ac malarum agitur, non attendi illa bona & mala, quae supra ad primam classem referebamur, & quae consilio & industria nostra vel non possunt acquiri, vel non possunt evitari. Haec enim bonis aequae ac malis accidere possunt & solent. Sic malus corpus vegetum ac firmum, bonus debile ac morbis obnoxium à natura fortiri potest. Sic mors nunc bonos aequae ac malos rapit. Verum illa tantum haec aestimantur, quae à ratione humana provideri possunt, velut aliquatenus dependentia ab actibus nostris. Ceterum quamquam pars bonorum, quae per observationem legis naturalis ab aliis hominibus obtinere intendimus, à benevolentia

lencia

lencia & probitate aliorum dependeant, adeoque non plane sint in nostra potestate tamen cum & ipsos probabile sit eundem nobiscum finem habere, saltem ut plurimum isti effectus ab aliis dependentes erunt sperandi, etsi in antecessum non ita accurate possint determinari. Et vix ullus tam infensos sibi homines expertus est, ut non plurima aliorum benevolentiae sese agnoscat debere. Sane mala, quae ab hominibus provenerunt, nunquam evalescere potuerunt ad totius generis humani destructionem: quod indicio est, actiones bonas saepius effectu suo fuisse potitas, quam eodem excidisse. Sic & licet quandoque eum, qui leges naturales negligit, per improvisum concursum causarum externarum multa bona ab aliis hominibus velut ultro inundent: tamen quia illi effectus hoc casu respectu illius sunt mere contingentes, & quidem raro, patet, rationem actus eo ducentes non praescribere, nedum ut lex tale quid praecipiat. Quin ratio fatis evidenter docet, ad felicitatem longe probabilius conducere, ut è previsto fine, mediisque quae possimus optimis adhibitis agamus, quam ut seposito consilio nos totos incertae rerum aleae committamus. Verum isthaec planissima sunt, & inprimis à *Rich. Cumberland de legibus naturae* diligenter admodum demonstrantur. Igitur illa quaestio restat, num praeter illos effectus naturales actionum malarum, & qui ex sanctione legum civilium oriuntur, sint alii adhuc arbitrio Numinis constituti, manu velut regia exercendi; seu num etiam poena arbitraria leges naturales à Numine sint sancitae, praesertim postquam animadvertitur, effectus malarum actionum naturales quandoque intercipi, & quibusdam scelera sua ex parte lucro cedere? Ubi quid Sacrae Literae haec definiant, in aprico est. Sed & in affirmationem hujus quaestionis inclinat antiquissima, & latissime diffusa plebsque apud gentes traditio de Nemese divina, deque poenis inferorum. Quo facit *Jona l. 7. Actor. 28. v. 4.* ubi nulla sane naturalis erat consecutio inter delictum à Jona patratum, & procellam in mari exortam, & inter homicidium & morsum aspidis; igitur nautae Palaestini, & Melitenes utique praesupponebant, manu velut regia scelera divinitus vindicari. Add. *Grotius de veritate Relig. Christ. l. 1. §. 19. 20. 21. 22. & l. 11. §. 9.* Et sane cum constet, Deum velle, ut istae leges ab hominibus observentur, & vero adpareat, à quibusdam effectus earum naturales, saltem ex parte eludi: valde probabile est, Deum alia via malitiam istorum multaturum; praesertim cum morsus conscientiae & defectus securitatis, in quo facionorosi versantur, magnitudinem scelerum aliquando exaequare non videantur. Add. *Cumberland de leg. nat. cap. 5. §. 25.* Verum quia ratio à priori non plane videtur apodictica, sed tantum valde probabilis, ac quia arbitraria ista poena praesupponit positivam voluntatis divinae determinationem, quam citra peculiarem Dei revelationem assequi vix datur; & inductio aut experientia adhuc imperfecta est: effugere non possumus, quin fateamur, solum rationis lumen sequentibus hanc quaestionem obscuri adhuc quid habere.

§. 22. Circa materiam legis naturalis *Grotius l. 1. c. 1. §. 10.* observat, multa vulgo juris naturalis dici non proprie, sed *reductive*, quibus jus illud non repugnat; sicut iusta adpellantur non solum, quae ex justitia debentur, sed etiam quae cum justitia non pugnant; quanquam ista melius vocares permissa. Commodius tamen fortasse istam distinctionem applicaveris ad illa instituta, quae pro certo

certo statu generis humani ratio pacis & tranquillitatis introduci suavit, & ad actus, qui ex institutis istis suscipiuntur atque exercentur. Nam & ejusmodi quæstiones inter Jctos agitari audias, v. g. an dominia rerum, an usucapio, testamenti factio, emptio venditio, sint juris naturalis? Ad quas adposite responderi non potest, nisi separaveris ea, circa quæ jus naturæ disponit præcipiendo aut vetando, ab illis, quæ ratio socialitatis ab hominibus institui suavit, aut quorum suscipiendorum licentia ex istis institutis immediate profluit; ut hæc reductive ad jus naturæ dicantur spectare. Sic dominium rerum à natura quidem immediate non est, neque expressum aliquod ac determinatum præceptum illi introducendo fingi potest; juris tamen naturalis dicitur, quatenus conditio & pax multiplicati generis humani primævam communionem non amplius tulit. Sic ut usucapio sit, disertum legis naturalis præceptum non extat: positis tamen distinctis rerum dominiis, tranquillitas generis humani eidem favebat, ne dominia semper forent in ancipiti. Sic ultimas voluntates edere, emere aut vendere, natura nemini præcipit; sed exposito dominio naturaliter consequitur, ut moriturus de bonis suis disponere, aut ut quis suas res alienare, aut alienas per contractum acquirere possit. *Idem* dein d. l. monet, interdum abusive dici juris naturalis, quæ ratio quidem dicitur esse honesta, & meliora suis oppositis, etsi proprie non sint debita. Cujus generis sunt multi actus generosioris & communem modum supergressivæ liberalitatis, misericordiæ & mansuetudinis, & quando quis præter necessitatem de jure suo remittit. Quæ illustrantur per illud Apostoli I. Corinth. X. 23. VI. 12. VII. 38. Sic & *Ulpianus* l. 4. §. 1. D. de alien. jud. mut. caus. *Non tamen ejus factum improbat prætor, qui tanti habuit re carere, ne propter eam sepius litigaret: hæc enim cogitatio ejus, qui lites execratur, non est vituperanda.* Sic Socrates nebulonem, à quo injuria fuerat affectus, in jus noluit vocare, æstimans eam, velut asinus ipsum calce ferisset. Sic Cato, cum illi os percussum esset, non excanduit, non vindicavit injuriam; ne remisit quidem, sed factum negavit. *Melius putavit non agnoscere, quam vindicare.* Seneca de Ira l. 2. c. 32. & de Constantia sapientis. c. 14.

§. 23. Est denique & illud heic expendendum, an detur peculiare jus gentium, positivum, & juri naturali contradistinctum? Super hac re enim inter eruditos non satis convenit. Multis jus naturæ & jus gentium in se unum & idem habetur, quod extrinseca duntaxat denominatione differat. Inde & *Hobbes*. de Cive cap. 14. 4, 5. naturalem legem dividit in naturalem hominum, & naturalem civitatum, quæ vulgo jus gentium adpellatur. Præcepta utriusque, addit, eadem sunt: sed quia civitates semel institutæ induunt proprietates hominum personales, lex, quam loquentes de hominum singulorum officio naturalem dicimus, applicata totis civitatibus, nationibus sive gentibus, vocatur jus Gentium. Cui sententiæ & nos plane subscribimus. Nec præterea aliud jus gentium voluntarium seu positivum dari arbitramur, quod quidem legis proprie dictæ vim habeat, quæ gentes tanquam à superiore profecta stringat. Add. *Bæcler*. ad Grot. l. 1. c. 1. §. 14. & ad l. 2. c. 4. §. 9. Inde nobis revera non contradicunt, quibus jus naturæ id vocare placet, quod in conformitate cum natura rationali consistit; jus gentium autem, quod ex ratiociniis indigentiae nostræ, cui quam maxime per socialitatem succurritur, fluit. Nam nos positivum aliquod jus gentium, à superiore profectum, negamus. Quæ autem ex indigentia humanæ naturæ colliguntur,

guntur, ad jus naturale referimus, quod ideo ex conformitate cum natura rationali deducere nolimus, quia hoc modo ratio constituitur norma sui ipsius, & quæ isthac viâ suscipitur demonstratio legum naturalium, in circulum revolvitur. Pleraque autem, quæ apud JCTos Romanos, aliosque ad jus gentium referentur, puta circa modos acquirendi, contractus, & alia, vel ad jus naturæ pertinent, vel ad jus civile singularum gentium, quod istis in rebus, quæ alias universali & ad totum genus humanum pertinente ratione non nituntur, apud complures conspirat. Ex quibus tamen peculiaris species juris non recte constituitur; quippe cum ista jura gentibus inter se sint communia non ex aliqua conventionione aut obligatione mutua; sed ex placito peculiari legislatorum in singulis civitatibus per accidens conspirent. Unde & eadem ab uno populo inconsultis aliis mutari possunt, ac sæpenumero mutata deprehenduntur. Quanquam neque plane rejicienda videatur sententia *Feldeni ad Grot.* 1. 2. c. 2. §. 20. & c. 8. §. 1. ubi tradit, quod JCTis Romanis jus gentium sit facultas ad actus & negotia peregrinis in civitate Romana competens; jus civile autem proprium sit civium, peregrinos excludens. Unde testamenta & matrimonia dici juris civilis, contractus autem juris gentium; quod illorum soli cives, horum autem etiam peregrini Romæ participes essent. Apud multos quoque sub vocabulo juris gentium venire solent quædam consuetudines, inter plerasque gentes, saltem quæ cultiorum & humaniorum sibi famam vindicant, potissimum circa bellum tacito quodam consensu usurpari solitæ. Postquam enim etiam cultiores inter gentes maximum fuit decus habitum, bello gloriâ quærere, i. e. in eo præstantiam suam præ cæteris hominibus ostendere, quod quis multos homines auderet, & dextre caleret perdere, adeoque in bella non necessaria, aut injusta vulgo est procursum: ne ambitionem suam invidiæ nimis exponerent magni bellatores, usurpata omni licentia justî belli, humanitatis, & magnanimitatis quadam specie bellorum atrocitatem temperare multis populis est visum. Unde ortæ consuetudines circa exemptiones certarum rerum & personarum à vi bellica, modum nocendi hostibus, modum tractandi captivos, & similia. Nescio tamen, an viros militares satis deceat mos, ab Alberico Comensi è Flaminia introductus, & in Italia superioribus sæculis usitatus, inter equestrem militiam mercenariam. *Quo in id maxime omni industria incumbendum contenderant, ut à se atque à militibus omnem laborem & metum adimerent, ne ulle cades fierent, capi tantummodo utrinque liceret, & sine ullo pretio dimitti. In objecta sibi oppida noctu tormenta bellica non emitterentur; nec item qui in oppidis essent, intentiora jacerent. Castra præterea nullo vallo, nullave fossa cingebantur; nec illa hibernis temporibus habebantur. Hac omnia in eorum militaribus, atque ab ipsis inventis institutis permessa erant. Machiavellus Principe c. XII.* Cui non dispar conventio inter Eretrienses, & Chalcidenses, ne missilibus telis invicem uterentur, legitur apud *Strabonem* l. X. Quo referre quoque possis indorum morem, quo per intestina bella agricolæ ab omni noxa liberi præstabantur. *Arrianus in Indicis.* Cæterum consuetudines illæ licet videantur continere obligationem ex pacto saltem tacito ortam; tamen si legitimum bellum gerens eas neglexerit, iisdemque se nolle teneri professus fuerit, modo contrarium earundem per jus naturæ recte fieri possit, nullius alterius peccati arguetur, quam cujusdam ruditatis; quod quis sese ad numeros velut eorum non composuerit,

erit, queis bellum inter artes liberales habetur. Non fecus atque imperitiæ inter gladiatores accusatur, qui alterum non juxta regulas artis vulneraverit. Igitur si quis justa gerit bella, solo naturæ jure, neglectis illis consuetudinibus, ea potest regere; nisi forte ob commodum aliquid suum easdem malit observare, ut & ipse hostem in se suosvè minus sævum experiatur. Ast qui injustis grassatur bellis, vel ideo illas recte sequitur, ut saltem cum aliquo temperamento scelestus sit. Quæ tamen rationes cum generales non sint, jus aliquid universale, & quod omnes stringit, constituere nequeunt. Præsertim cum quilibet iis, quæ non nisi tacito consensu nituntur, exolvere se posse videatur, si expresse profiteatur, se illis nolle teneri, seque non recusare, quo minus & cæteri ista adversus se non adhibeant. Unde & videmus plurimas ejusmodi consuetudines successu temporis exoluisse, aut adversum istis morem invaluisse. Nec est quod non nemo quiriteretur, quasi hac doctrina securitatis, utilitatis, aut salutis gentium præfidia destruantur; quæ sane non in illis consuetudinibus, sed in observantia juris naturalis, longe utique sanctioris, posita sunt. Quo incolumi istas non magnopere desiderat genus humanum. Quod si autem aliquis mos ad jus naturale referatur, ejus dignationi sane longe magis consulitur, quam si ejus origo ad simplicem gentium conventionem referatur. Inter præcipua capita juris gentium voluntarii *Grotius* numerat jus legationum. Ubi arbitramur, ipso jure naturæ legatos esse inviolabiles, etiam apud hostem, siquidem speciem legatorum, non speculatorum præ se ferant; quamdiu in eum, ad quem missi sunt, hostilia non moliuntur, etsi fors ordinario modo per tractatus domini sui commodum præ alterius commodo quærant. Cum enim ejusmodi personæ sint necessariæ ad pacem conciliandam, servandam, aut arctius per fœdera & pacta adstringendam, quam ipsum jus naturæ omnibus modis honestis amplecti jubet; utique & cavisse censetur idem jus securitati personarum, sine quibus finis ab eodem præceptus obtineri nequit. Add. *Marselaer Legato*. l. 2. c. 13. Cui conjunctum est, ut legati saltem circa ea, quæ officium ipsorum spectant, sint exempti à jurisdictione & coactione ejus, ad quem mittuntur: cum alias nulla relinqueretur facultas legatis eo, quo decet, studio pro emolumentis domini sui nitendi, si alteri, præterquam huic eo nomine rationem tenerentur reddere. At vero quæ alia vulgo legatis tribuuntur privilegia, iis præfertim, qui magis ad expiscanda alterius reip. secreta, quam pacis gratia, in aliquo loco hærent; illa ex mera ejus, ad quem mittuntur, indulgentia dependent, adeoque si commodum videatur, citra violationem ullius juris denegari ipsis possunt; si modo is pati velit, ut sui quoque pari modo tractentur. Jus quoque sepulturæ, quod itidem peculiare caput juris gentium apud *Grotium* videtur facere, ad officia humanitatis referri potest. Add. *Ant. Matth. de crimin. prol. c. 3. §. 5.* Neque cætera tanti sunt, ut peculiarem juris speciem constituere debeant, cum sat commode in systemate juris naturalis locum sortiri queant. Sed quod non nemo ad jus gentium quoque referre instituit peculiaria conventa duorum pluriumvè populorum, fœderibus & pacificationibus definiri solita, id nobis plane incongruum videtur. Etsi enim illis stare lex naturalis de servanda fide jubet, legum tamen & juris vocabulo valde improprie veniunt. Et præterea infinita, ac magnam partem temporaria sunt. Quin nec magis partem juris constituunt, quam pacta singulorum civium inter se ad cor

Pus juris civilis spectant; cum potius historia sibi eadem vindicet. Add. quoque *Seld. de mari clauso* l. 1. c. 2. De jure non scripto, seu consuetudine præter alios vid. *Bæcl. ad Grot.* l. 2. c. 4. §. 5.

§. 24. Distributio juris naturalis isthæc nobis videtur expeditissima, ut primo loco consideretur, quomodo istius jussu quis sese debeat gerere adversus *seipsum*; deinde, quomodo adversus *alios homines*. Præcepta juris naturalis, quæ alios homines spectant, iterum possunt dividi in *absoluta & hypothetica*. Illa sunt, quæ omnes homines in quovis statu obligant, ac citra positionem alicujus instituti, per homines introducti aut formati. Hæc autem certum statum aut institutum, per homines formatum aut receptum, præsupponunt. Quod *Grotius d. l.* sic exprimit: *jus naturale non de iis tantum agit, quæ citra voluntatem humanam existunt, sed & de multis, quæ voluntatis humana actum consequuntur*. Unde licet dominia rerum, quæ nunc sunt, voluntas humana constituerit; iis tamen positis ipsum jus naturale dicitur, nefas esse alienam rem invito domino subtrahere. Vid. l. 1. §. 3. *D. de furtis* l. 42. *D. de verb. sig.* Scilicet. multa dantur, quæ quo ad exercitium actus arbitraria sunt, seu ubi in arbitrio hominum positum est, actum aliquem suscipere velint, vel non; verum quando actus ille fuit susceptus, ex aliquo præcepto juris naturalis necessitas moralis seu obligatio ipsum consequitur, aut ex eodem modus & circumstantiæ determinantur. Sic v. g. etsi jus naturæ non præcipiat, ut ab altero emam;posito tamen, me libere emere, idem jubet, ne alterius damno lucrum meum quæram, neque in contractu eundem defraudem. Sic plurima sunt juris naturalis præcepta, quæ nisi posito dominio rerum distincto, atque imperio civili non intelliguntur, neque locum habent. Ex quo tamen non conficitur, omnes quoque leges positivas esse juris naturalis; eo quod per consensum nostrum alterius nos summo imperio subdamus, cujus jussis ut pareamus, ipsa lex naturæ præcipit. Equidem id certum est, violatores legum civilium propter intercedens istud pactum mediate in ipsam quoque naturæ legem peccare. Est tamen ingens adhuc discrimen inter leges naturales hypotheticas, & civiles positivas; quod illarum ratio petitur ex conditione humani generis in universum considerati; harum autem ratio desumta est ex peculiari certæ alicujus civitatis utilitate, aut ex nudo legislatoris arbitrio. Adeoque leges civiles positivæ præcepta juris naturalis hypothetica non sunt, sed ex præcepto hypothetico vim obligandi in foro humano mutuantur. Eorum autem institutorum, quibus præcepta hypothetica nituntur, tria potissimum deprehendimus, *sermonem, dominium rerum, earundemque pretium, & imperium humanum*. Et secundum hanc partitionem nobis deinceps hæc disciplina tractabitur.

C A P U T IV.

DE PRÆSTATIONIBUS HOMINIS ADVERSUS SE-
IPSUM TAM CIRCA CULTURAM ANIMI, QUAM CU-
RAM CORPORIS ET VITÆ.

1. Homini cultura sui est necessaria.
2. Circa que ista versetur.

3. Animus primo religione imbuendus.
4. Ei adversantes opiniones extirpandæ.

5. *Notitia*

<p>5. <i>Notitia sui est necessaria.</i>
 6. <i>Noscendus homini suus animus, suumque officium;</i>
 7. <i>Et quousque vires ipsius se extendant.</i>
 8. <i>Supra vires non nitendum.</i>
 9. <i>Quantum circa existimationem laborandum:</i>
 10. <i>Quantum circa opes;</i>
 11. <i>Et circa delectationes.</i>
 12. <i>Affectus ratione regendi.</i></p> | <p>13. <i>De studiis literarum.</i>
 14. <i>De cura corporis.</i>
 15. <i>De usu vite.</i>
 16. <i>An sit aliqua obligatio ad servandam vitam.</i>
 17. <i>Vita quatenus in aliorum usus impendenda.</i>
 18. <i>Aut pro altero periculo exponenda.</i>
 19. <i>An propria cades sit licita.</i></p> |
|--|--|

ET si homo cum cæteris animantibus hoc commune habeat, quod sua conservatio curæ ipsi sit, ac ut quam optime sese habeat, ultro gaudeat: tamen quod ea cura longe exquisitior & sublimioris indolis esse debeat, quam qua bruta defunguntur, causa est non solum, quod iste præ his longe plura accepit, eximiam & fructuosam culturam admittentia; sed etiam quia præstationes, quæ obstrictus est, decenter obire nequit, nisi cultura insitam facultatem promoverit, ac egregiis actionibus habilem reddiderit. Inde quod operæ circa seipsum excolendum sumit homo, non in ipso solo terminatur, sed fructum suum quam maxime in genus humanum diffundit; & quo præstantior quis sibi ipsi fuerit, eo nobilior hujus universi civis, & munificentior habetur. Eoque homo leges socialitatis, Cui à Creatore destinatus est, implere studens, merito primam circa seipsum operam collocare debet, eo felicius officiis adversus alios satisfactorius, quo curatius circa sui perfectionem laboraverit. Et qui sibi est ipse inutilis ignavusque, ab eo cæteri nequidquam emolumenti quid expectaverint. Habet autem ista cura non minus necessitatis, quam sollicitudinis, quod non solum in summa omnium rerum ignorantia nascantur homines, quorum teneri adhuc animi facile pravarum opinionum sordibus imbui possunt, quas ægre deinceps iterum elueris; sed & per congenitas jam libidines in devia à recta ratione, validius, languidius, abripiantur, quæ nisi coercantur, per totam vitam pravarum colluviem actionum progenerant. Præsertim cum vana sit querela illa apud Euripidem Supplicibus. Οἱ μοι τίδ' ἔβροτοῖσιν ἐκ ἔστιν τὸ δε, Νέους δις εἶναι, καὶ γέροντας αὐτὸ πάλιν; Ἄλλ' ἐν δόμοις μὲν ἦν τι μὴ καλῶς ἔχῃ, Γνόμαισιν ὑσέραισιν ἐξορδοῦμεθα. Αἰῶνα δὲ ἐκ ἔξουσιν. εἰ δὲ ἡμεῖς νέοι δις καὶ γέροντες, εἴ τις ἐξαμάρτανεν, Διπλοῦ βίου λαχόντες ἐξορδοῦμεθ' ἄν. *Hei mihi, quare non licet hoc hominibus, Bis fieri juvenes, & rursus senes. Nam in adibus quidem si quid non recte se habeat, id Posterioribus sententiis emendamus: Vitam vero non licet: si autem essemus juvenes Bis, & senes, si quid peccavisset, id nos Duplicis vitæ facti composites facti corrigeremus.* Cum autem ex duabus partibus homo constet, anima & corpore, quarum illa actionum homini propriarum origo & principium est, hoc instrumenti vicem obit, illius cura & cultura merito primas sibi partes vindicat.

§. 2. Cultura animi, ad quam capeffendam omnes homines obstringuntur, & quæ ad rite obeundum hominis officium est necessaria, huc potissimum redit, ut recte sese habeant sententiæ de rebus, quæ ad officium ipsius respiciunt, ac ut rite formetur judicium & æstimatio circa res, quæ ad petendum stimulare solent, utque motus animi ad normam sanæ rationis revocentur, & temperentur.

§. 3. Inter sententias igitur, quas penitus imbibisse omnes homines oportet, princeps est ea, quæ circa Deum tanquam Creatorem & Rectorem hujus universi versatur; quod scilicet revera existat summum aliquod ens, abs quo cæteræ res originem, & motus sui principium habeant, non quidem tanquam abs potentia aliqua bruta, sicut v. g. pondus horologio appensum id impellit; sed quod intelligens sit, & liberum: quod idem tum in universum mundum, tum in genus humanum, quin & singulos homines regimen exerceat; cujus notitiam nihil fugiat; abs quo per legem naturalem certa officia hominibus pro imperio injuncta, quorum observatio ipsi probetur, violatio & neglectus displiceat, eoque nomine ab omnibus incorrupte & citra respectum personarum rationem sit exacturum. In hac autem persuasione non solum præcipuum hominis officium vertitur, de quo alibi plenius egimus, quod huc transcribendum non duximus; sed etiam ea fundamentum est illius adquefcentiæ, qua hominum animi intrinsece perfunduntur; quin & illa ipsa velut firmamentum est omnis probitatis, adversus alios homines exercendæ, & citra quam nemini recte fecisse serio cordi est, nec aliis de cujusdam probitate satis cautum creditur. *Boëtius de consolat. Philos. Magna vobis necessitas incumbit probitatis, eum degatis sub oculis iudicis omnia cernentis. Grotius ad libr. Sapient. cap. 12. 1. Quanquam magnifice dicunt quidam, honestum per se expetendum; tanta tamen in animo est vis eorum, que conspiciamus, ut nisi adsit de divina providentia, & quidem facta hominum repensante persuasio, simulque leges quedam, que in rectam viam homines dirigant, fieri non possit, quin extra orbem evagentur, & quidem sæpe graviter. Nam ut vaga est hominum ratio, ubi affectus, & blandientes affectibus mores accesserit, facile reperit rebus pravæ velamenta, obstatque sibi, donec plane obsurdescat. Vanos ergo dicit eos, qui Dei & providentiæ ipsius cognitionem non sollicitè custodiunt, sed de ea re sententias cujusque permittunt arbitrari; quo nihil potest reperiri, non jam dico bonis moribus, sed & reip. exitiosus. Quanquam autem ex decretis religionis Christianæ constet, Deum non quovis genere cultus hominibus propitiari hæcenus, ut peculiari ipsos gratia complecti, & æternæ felicitatis compotes reddere velit; qui effectus eum duntaxat comitatur, quem ipse singulari modo generi humano promulgavit: habet tamen quævis serâ persuasio de Numine, ejusque providentiâ sub quocunque conceptu particulari, aut modo cultus hanc efficaciam, ut homines reddat officii observantiores. *Lucianus de Imaginibus: ὅσοι τὸ θεῖον μὴ ἐν παρέρῳ σεβῶσι, ἔτσι καὶ τὰ πρὸς ἀνθρώπους ἀρισταὶ ἀν' εἶεν* quicumque Numen non superfunctorie colunt, illi circa humana officia optimi extiterint. Argumento est, quod & olim & nunc dentur, religioni pro salute animarum pestiferæ addicti, puta Muhammedanæ, aut Ethnicæ, quos propter suam de providentiâ Numinis persuasione non spernenda honesti & officii cura agitât, ut saltem quoad exteriores actus plurimis Christianorum non videantur concedere. Imo sunt, qui longinquis peregrinationibus observasse se ferant, Christianam religionem peculiare populorum versus certa vitia inclinationes non mutasse, nec veritatem religionis moribus & actionibus externis discerni. Cujus rei tamen causam ego putaverim, quod religio Christiana, quam plerique non tam proprio judicio, quam adfuetudine, & ex usu civitatis, in qua nati sunt, amplectuntur, plurimis magis in primoribus labiis, quam in animo hæreat, quod-*

que

que adeo tam paucis cordi est juxta scita ejusdem animum suum emendare. Quin enim saltem externos actus etiam vitiorum velut nationalium inhibere possint, siquidem professione sua dignos sese gerere serio laborarent, mihi dubium non est.

§. 4. Uti ergo isthæc persuasio, & quæ præterea super cultu Numinis recta ratio, aut singularis revelatio tradit, animo rite excolendo ante omnia est implantanda: ita quæ huic repugnant opiniones sollicitè excludendæ. Nec solum heic intelligimus Atheismum, & Epicureismum; sed alias quoque opiniones non paucas, veræ religioni, bonis moribus & societati humanæ exitiosas; quas penitus eradicari generis humani quam maxime interest. Quas inter est illa de fato Stoico, seu de immutabili consecutione omnium rerum & actionum, etiam humanarum, per quam homines non nisi instrumenta redduntur suarum actionum, quas libere moderari penes ipsos non sit, quantumcunque conatum velint adhibere. Stante enim hac opinione non adparet, quomodo homini magis suæ actiones queant imputari, quam motus rotis in horologio; aut quem usum religio, quamque æquitatem leges ac pœnæ habeant. Seneca Oedipo: *Fati ista culpa est; nemo fit fato nocens.* Add. Idem ibid. v. 980. seqq. *Homerus Iliad. τ. ἐγὼ δὲ ἐκ αἰτίας εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα, καὶ ἕροφοῖτις ἑριννός.* ego non in culpa sum, sed Jupiter, & fatum, & ærivağa Erinnys. Quem obtentum tamen lepide elusit magis, quam sustulit Zeno apud Diogenem Laërt. 7. *Servum in furto deprehensum aliquando verberabat. Eo vero dicente: Mibi ut furarer, fatum erat: & ut vapulares, inquit. Melius Marcus Antoninus l. 2. c. 11. Θεοὶ τοῖς κατ' ἀλήθειαν κακοῖς, ἵνα μὴ περιόπτῃ ὁ ἄνθρωπος, ἐπ' αὐτῶ τὸ πᾶν ἔθεντο.* Dii, ne in ea, quæ vere mala sunt, incidat quispiam, in ipsius arbitrio prorsus posuere. Cognatum huic dogma est, quod consecutiones causarum & effectuum, seu illa velut catena rerum à Creatore constituta tam immobilem habeat legem, ut Deus circa eandem ne in particularibus quidem casibus libertatis sibi quid reservarit. Per hoc enim miracula, & extraordinarium Dei auxilium, effectusque precum, pœnitentiæ, & emendationis perimi videntur. Quo pertinet & illa persuasio antiquissima juxta ac diffusissima, quasi positis siderum actionibus & eventibus humanis indispensabilem quandam necessitatem adferat; aut quod prima nascendi hora universum vitæ curriculum temperet. Cujus inter alios sese adfertorem fert Manilius, qui l. 4. ita pronunciat: *Furit alter amore, Et pontum tranare potest, & vertere Trojam, Alierius fors est scribendis legibus apta: Ecce patrem nati perimunt, natosque parentes, Mutuaque armati cœunt in vulnera fratres: Non nostrum hoc bellum est, coguntur tanta movere, Inque suas ferri pœnas lacerandaque membra. Hoc quoque fatalis est sic ipsum expendere fatum.* Et hæc superstitio magnam adhuc partem Orientis occupat, ubi nihil alicujus momenti suscipitur, nisi consultis astrologis, quæ ipsorum phrasis, ut legant quod in cœlo scriptum est. Quam in rem facetam historiam narrat Bernier *de rebus gestis in regno Mogolis*, de hortulano Regis Persarum Abas, qui arbores, ex consilio astrologi auspiciatissima hora à Rege positas, iterum eruit; cum ab hoc increparetur, ad astrologum conversus; miseram ipsum horam elegisse, inquit, quod arbores meridie positæ, vespera sint erutæ. Item, de servo aliquo Goâ profugo, qui in urbe Dehli populo fidentur multa prædicebat, inspecta subinde pyxide nautica, & libro

& libro *Horarum*, quem vocant, velut nobilissimis instrumentis; & cum, quia antea eum norant, novam ejus professionem & adparatum mirarentur, reposuit: *A tal bestias tal astrologo*. Enimvero ista astrologia revera nihil est aliud, quam speciosum commentum quorundam deceptorum, ad credulos pecunia emungendos. Qui audacter de futuris loquuntur aliena magis credulitate, quam suapte arte freti; & si res, uti dixerint, cadat, ingenti sunt in gloria; si quid aliter eveniat, in oblivionem eorum dicta abeunt. *Tacitus Hist. I.* istos pseudomathematicos vocat *genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax*. Add. *Hobbes de Homine c. 14. §. 12.* *Agathias l. 1.* *Malorum causam non arbitror esse in siderum cursu, constitutisque fatalibus, & incredibili necessitate. Quippe si vincit ubique facti vis, perit ab omnibus libera voluntatis electio, tum vero monita omnia, artes, disciplina in irritum cadunt: evanescent spes eorum, qui vitam honestissimam egerunt. Sed nec fas reor cedes mutuas & vulnera Deo adscribere.* Vid. quoque *Grocius de verit. rel. Christ. l. 4. §. 11.* Ac præter alia mala, quæ hanc opinionem sequuntur, etiam hoc inde oritur, quod qui sideribus tantum inhiant, parum solliciti sunt circa actiones suas ad normam sanæ rationis dirigendas. *Cordate Euripides Helena: γράμη δὲ ἀρίστη μόντις, ἢ τ' ἐυεχθία.* optimus vates prudentia & bona consultatio. *Statius Thebaid. 2.* *Quid crastina volveret atas Scire nefas homini. Nos pravum ac debile vulgus Scrutamur penitus superos. Hinc pallor & ira, Hinc scelus, infidiasque & nulla modestia voti.* Perniciosa quoque est persuasio, quod Numen peccata hominum velut nundinetur, & ea redimi patiatur pecunia, aliisque muneribus, nec non inanibus quibusdam ritibus, aut conceptis verborum formulis, citra emendationem vitæ. Item, quod Numen capiatur ejusmodi inventis hominum, adsumtisque vitæ institutis, quæ ad societatem humanam & civilem, ad sanæ rationis & legis naturalis dictamen attemperatam, non quadrant. Quo pertinent pleuraque instituta Monachorum, quorum magna seges non solum inter quasdam Christianorum sectas, sed & inter Muhammedanos, & Ethnicos datur. Item quævis superstitio; quæ abjecte valde de Deo, ejusque cultu sentit. Cum contra quivis cordatus debeat esse θεοσεβής χωρίς δευσιδαιμονίας, pius sine superstitione *Marcus Anto. l. 6. §. 30.* Add. *Baco sermon. fidel. c. 17.* Mala quoque est illa persuasio, quasi homini solum pietatis exercitium erga Deum sufficeret citra respectum ad probitatem & officia erga homines exercenda; aut quasi imitamenta pietatis & exteriora cultus divini accurate obita pensare queant injustitiam erga homines exercitam; ac per totam vitam malis bonisque artibus pecunias corradere fas esse, dummodo moribundus aliquid ad pias causas, uti vocant, relinquat. Add. *Charon de la sageſſe l. 2. cap. 5. §. 25. seqq.* Prava quoque est opinio, simplicem hominem posse non solum pro se officio suo adversus Deum satisfacere, sed & ipsi superesse posse, quod in alios transfundat, sic ut alieno merito humano defectus neglecti officii velut suppleri queat. Nec melior est illa opinio, quasi propter satisfactionem & meritum Christi homines minus teneantur probitati, morumque sanctimoniam studere; aut quod ejusdem fiducia securitatem peccandi præstet. Cui enim persuasum est, sibi propter alienum mendum peccata remitti; nisi eidem quoque persuasum sit ipsi propriam incumbere obligationem summo studio in sanctimoniam vitæ incumbendi, vix poterit in dissolutam licentiam non prolabi. Illa non minus pestilens quam bruta est opinio, Numen dexteritati & nequi-

nequitia scelerum indulgere, & quædam peccata habere velut jocularia. Sicuti veteres Poëtæ nugantur, Deos perjuriam amantum negligere, & furtis illis ignoscere. Tibullus l. 3. *Perjuria ridet amantum Jupiter, & ventos irrita ferre jubet.* Quorum veritas eo provecta est, ut scelera ab ipsis Numinibus patrari fingere non horrerent, & certis sceleribus certos Deos velut præfides præficerent. Recte Fulgenius *mythol.* l. 1. *Si furtis præfuerit dii (Mercurius & Laverna) non erat opus criminibus iudice, ex quo culpa habuere caelestem autorem.* Seneca Hippolyto: *DEUM esse Anorem, turpis & vitio favens Finxit libido: quoque liberior foret, Titulum furori Numinis falso addidit.* Euripides *Jone*: *ἔκετ' ἀνθρώπους κακῶς λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν κακὰ μιμνήμεθ', ἀλλὰ τὸς διδάσκοντας τὰδε.* non amplius homines accusari justum est; si deorum vitia imitemur; sed Deos qui docent hæc. Nec male ratiocinabatur ille Indus, qui Hispano, Christianum se jactanti, & filium Dei creatoris cœli & terræ, & venire, ut ejus legem annunciet, reponebat: *Si DEUS tuuste jubet ita vadere per alienas regiones, rapientem, urentem, occidentem, & facientem omnia mala, quæ animo concipere potes: scias, nos nequaquam in eum Deum credituros, aut ejus legem suscepturos.* Hieron. *Benzonis hist. novi orb.* l. 2. cap. 13. Malum quoque est credere, Deo placere preces, quas quis fundit, ut alii homines immerito malo maectentur. quo ipsis lucri aperiatur occasio. Puta, si accolæ litoris orent, ut multa circa id fiant naufragia. Nec sanctiores judicaverim supplicationes, quæ instituuntur, quando quis injustum alteri bellam infert, aut ubi successus in tali bello arriserit. Prava quoque opinio est, partem esse religionis & cultus divini, ullum præceptum legis naturalis adversus alterum violare. Quo pertinet, quod quibusdam persuasum est; hostili odio prosequendos, qui à nostra religione sunt alieni: religionem gladio esse propagandam; diversis à religione nostra fidem non esse servandam, nec politicam, quam vocant, amicitiam & officia humanitatis cum iisdem exercenda; aut eosdem in externa conservatione velut immundos averfandos: quævis scelera, prodicionem, perfidiam, sedicionem, rebellionem, esse licita, imo laudabilia, si ad religionem promovendam suscipiantur. Perniciosa quoque opinio est, ad solidam felicitatem nihil interesse, virtuti quis studeat, an vitiis sese dedat, nec meliorem conditionem manere probos, quam improbos. Cicero *de nat. deorum* l. 3. *Divina in homines moderatio profecto nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum & malorum.* Item, nil sublimius esse homini expectandum, quam ut præfenti sensuum titillatione fruatur; & cum corporibus animas quoque interire. Item, omne jus, etiam quod naturale vocatur, esse commentum humanum, nec ad autorem Deum referri, ab eoque vim & sanctimoniam obtinere. Hæc igitur & similes opiniones plane sunt eradicandæ, quippe quæ officium hominis erga Deum destruant, ac firmum studium mores ad sanam rationem componendi intercipiunt.

§. 5. Post hæc cuique cultura sui circa hoc potissimum occupatur, ut seipsum, suamque naturam probe exploret, & nosse discat. Quam inquisitionem, tanquam iter veræ sapientiæ præeuntem, tanti fecit vetustas, ut aureis literis in templo Delphico dedicatum quondam sit: *γνῶθι σεαυτόν, nosce teipsum.* De quo Cicero *Tuscul.* l. 1. *Præceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat, non, credo, id præcipit, ut membra nostra, aut staturam, figuramve noscamus: neque nos corpora sumus. Cum igitur Nosce te dicit, hoc dicit, Nosce animum tuum; nam corpus quasi vas est, aut aliquid anime*

receptaculum. Ab animo tuo quidquid agitur, id agitur à te. Add. quæ *Casaubonus* ad *Persii* sat. 3. v. 67. commentatur. Ex hac autem cognitione sui ipsius rite suscepta homo deducitur ad cognitionem suæ conditionis ac muneris, quod sibi in hoc orbe gerendum impositum est, dum animadvertit, se non à seipso extitisse, sed sublimiori principio origines suas debere; se nobilioribus facultatibus dotatum, quam quæ circa se conspicit bruta; se denique non solum, nec sibi soli natum, sed partem esse generis humani, adversus quod sociabilem se teneatur gerere. Ex hisce autem velut fontibus facile notitia humani officii deducitur. Vid. *Marcus Antoninus* l. 10. §. 6. *Persius* sat. 3. *Quem te Deus esse Fuisse, & humana qua parte locatus es in re, Discere.* Sed & ad cognitionem sui pertinet, ut quis norit, quæ sua sit potentia, & quousque illa se extendat, tum circa eliciendas actiones proprias, tum circa movendas res alias. Quo cum primis respicit in explicatione ejus dicti aurei Socrates apud *Xenophontem apomnem.* l. 4. Add. *Baco sermon. fidel.* cap. 36. Cui conjunctum est, ut norit, quis cujusque actionis humanæ sit effectus; tum quem respectum & usum res extra hominem positæ ad ipsum hominem habeant.

§. 6. Ex hac igitur notitia sequitur, ut homo intelligat, se esse imperio Dei subjectum, ac pro captu donorum sibi concessorum obligatum, tum ad celebrandam majestatem Dei, tum etiam ad exhibendum sese adversus alios homines sociabilem. Et quia lumine intellectus à Deo donatus est, certo colligere debet, sibi non cæco impetu omnia agenda, aut citra certum finem, sed quæ agenda sibi sunt, prius recte expendenda & disponenda. Cui consequens est, ut & finem sibi proponat, naturæ suæ convenientem, & tum actiones suas, tum alia media ad eum finem recte attemperet. Et ita quidem, ut neque ad medium adplicationem prius progrediatur, quam de fine constiterit; nec finem statuat, cui adsequendo media deficient. Cui conjunctum est, ut quia verum & rectum semper uniforme est, ita iudicium suum formare debeat, quo semper de similibus similiter judicet, sibi que postquam recte judicaverit, semper constet. Tum ut voluntas & appetitus rectum iudicium non præcurrat, sed subsequatur, nec ejusdem decretis obluetur. Hanc enim viam qui insistit, & prudenter agat, & constanter, & moderate. Qualem Catonem suum describit *Lucanus* l. 2. *Servare modum, finemque tenere, Naturamque sequi, patriæque impendere vitam, Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.* Secus qui agit, per hunc mundum volvitur potius, quam procedit; & *toto disconvenit ordine vite*; nec ad felicitatem unquam adspirabit. Nam, uti *Sophocles Antigone* ait: πολλῶ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας πρῶτον ὑπάρχει. *Sapere ad beatitudinem precipuum est.*

§. 7. Suas autem vires, suamque potentiam si rite cognoverit homo, deprehendet eam finitam esse, certosque habere limites, ultra quos sese non extendat; coque plurima esse in hoc universo, quæ dirigere, aut quibus obistere nulla ratione queat. Aliqua non quidem absolute supra hominis potentiam sunt, sed quæ tamen intercursu & oppositione aliarum potentiarum intercipi possunt. Quædam denique nostræ potentæ non aliter cedunt; quam si eadem dexteritate fulciatur. Cum quibus conspirat notissima distinctio philosophiæ Stoicæ, qua aliqua ἐφ' ἡμῶν, seu in nostra potestate constituta, cætera ἐκ ἐφ' ἡμῶν esse dicuntur. Quod maxime intra potentiam nostram positum videtur, est liberum nostrum arbi-

arbitrium, ejusque potentia quatenus circa proprias hominis actiones elicienda diffunditur. Quanquam enim & idem nonnulla circumstant, contumaciæ quid habentia, & quæ ab æquilibrio suo id vergere faciant: tamen neque propius quid isto est homini, neque magis conjunctum, & quod minus à potentiis externis intercipi queat; cujusque adeo motus magis ad hominem pertineant, eidemque imputari queant. Unde in id præcipue cuius incumbendum est, ut suis facultatibus & viribus bene, & ad præscriptum sanæ rationis utatur, saltem ut constans & perpetuum habeat propositum, quantum in se est, faciendi, quæ suo fini officioque congruunt. Hoc quippe illud est, ex quo quilibet homo est æstimandus, & quo cujusque intrinseca præstantia & probitas est metienda. *Arrianus Epicteto l. 1. c. 1. Τι οὖν δεῖ; τὰ ἐφ' ἡμῖν βέλτιστα κατασκευάζειν τοῖς δὲ ἄλλοις χρῆσθαι, ὡς πέφυκε. Quid ergo est opus? ut ea quæ in nostra potestate sunt quam optima faciamus: cæteris autem pro ipsorum natura utamur.*

§. 8. Circa cætera autem, quæ extra nos posita sunt, ita laborabit homo, si & vires nostras non excedant, & ad finem ejus legitimum faciant, & digna sunt, propter quæ labor fumatur. Quæ supra nos sunt, improba spe & vano conatu non affectabit, & stultum ducet magno conatu finem persequi, quem novit vires suas una cum auxiliis merito expectatis assequi non posse, aut nisi saltem certo constet, spem probabilem finem suum obtinendi pluris valere, quam effectum ullum, quem eodem tempore conatu suo certo possit producere. Cætera providentiæ divinæ committet, & ad ea placide excipienda quantum potest animum obfirmat: nec sese inquietabit ob mala, quæ sine sua culpa obvenerunt, aut posthac obvenire poterunt; adeoque molestiarum magnam partem sibi præscindet, quas vel vana spes, in improbos conatus sollicitans, vel dolor, ira, metu sive progignere solet. *Arrianus Epicteto l. 2. c. 7. ἄλλο τι ἀμεινον, ἢ τὸ τῷ Θεῷ δοκῶν; Quid conducit magis, quam quod Deo visum est? Libanius declam. 21. ἄχρηστος καὶ σπυδαῖος ἀνὴρ, τῇ γνώμῃ καὶ οἷς προείληπτο, κρίνεται· καὶ μὴ τὸ πέρας ἀκολυθηθήσῃ τῶν βεβηλευμένων ἀξίων, οὐδὲν ἤττον ἐστὶ σπυδαῖος. Probus vir ac virtute præditus proposito ex iis quæ animo præcepit prædicatur; & quamvis eventus consultiis rebus dignus non sequatur, nihilominus frugi est. Ex quibus etiam hoc consequitur, non debere sibi hominem, in quantum solo rationis lumine regitur, in his terris aliam fingere felicitatem, & ad eam adspirare, quam quæ nascitur ex prudenti facultatum suarum regimine, & ex subsidiis illis, quas novimus providentiæ divinam in universi hujus administratione nobis esse oblaturam. Sed & illud ex superioribus fluit, sicuti cæcæ velut alæ res non est committenda, ubi providentiæ humanæ locus est: ita si quantum penes nos est, factum sit, de cætero improvifum, & à nostra directione non pendentem eventum à nobis non posse præstari. Nam uti οὐ στρατηγικὸν τὸ ἐκ ὤμων, non est imperatorium dicere, non putavam, quod est dictum Iphicratis apud *Polyænum strateg. l. 3.* etiam quibusvis cordatis adplicandum: ita recte Poëta: *Caveat successibus optio. Quisquis ab eventu facta probanda putat.* Quæ tamen opinio apud Muhammedanos communis esse fertur, ut successum infallibile argumentum justæ causæ, & velut suffragium cæli, quo illa comprobetur. Sed quæ ab aliis rectius inter stultas vulgi opiniones refertur. *Multi quippe committunt eadem diverso crimina fato. Ille crimineum sceleris tulit, hic diadema. Juven. sat. 13.* Sed & illud inde consequitur, si-*

cut sapientis est non quod ante pedes modo est videre, sed etiam illa quæ futura sunt prospicere, propositum autem recte formatum pro viribus urgere, nec ab eo vel metu, vel præsentis voluptatis illecebris in transversum abripi: ita stolidi esse adversus torrentem niti, & non potius se rebus accommodare, quatenus illæ se nobis accommodare nolunt. *Martialis: Cedere majori virtutis fama secunda est.* Denique quia circa futuros eventus providentia humana vehementer cæcutit, eosque adeo penes hominem non est dirigere, qui tamen sæpe præter nostram spem cadunt; (*Thryphiodoro vocatur ἀμίχλη ἀσμοτος ἐσσομένων, caligo obscura futurorum:*) inde nec præsentibus nimis secure confidendum, nec futura supervacua anxietate & cura præcipienda. Sed & ob eandem causam secundis rebus insolentia, adversis desperatio procul habenda. Quæ omnia infinitis sapientum dictis illustrare in proclivi foret. Pauca tantum florum instar spargere suffecerit. *Arrianus Epicteto lib. 2. cap. 1. πρὸς τὰ ἀπροαίρετα θάρσειν, ἐν δὲ τοῖς προαιρετικοῖς ἐυλαεῖσθαι. Fidentes in rebus non voluntariis, cauti in rebus, quæ nostri sunt arbitrii.* *Plutarchus de superstitione: ἀρετῆς ἐλπίς ὁ θεὸς ἐστίν, οὐ θειλίας πρόφασις. virtutis spes, non timiditatis prætextus est Deus.* *Juvenalis sat. X. Nullum Numen abest, si sit Prudentia.* *Horatius Carm. III. 4. Vñ consilii expers mole ruit sua, Vim temperatam Dii quoque promoveat in majus.* *Lucretius l. 3. Petere quod inane est, nec datur unquam, Atque in eo semper durum perferre laborem, Hoc est adverso nixantem trudere monte saxum, quod tamen à summo jam vertice rursus Volvitur, & plani raptim petit æquora campi.* *Horatius II. Od. 3. Equam memento rebus in arduis servare mentem: non secus in bonis Ab insolenti temperatam lætitia.* *Ibidem Od. 10. Rebus angustis animosus atque Fortis adpare: sapienter idem Contrahes vento nimium secundo Turgida vela.* *Ibid III. 29. Ille potens sui, Latusque doget, cui licet in dies Dixisse, vixi: cras vel atra Nube polum pater occupato, vel sole puro.* *Idem II. sat. 7. Quisnam igitur liber? sapiens, sibi que imperiosus: Quem neque pauperies, neque mors, neque vincula tenent: Respon sare cupidinibus, contemnere honores Fortis, & in seipso totus teres atque rotundus; Externi ne quid valeat per leve morari.* *Juvenalis sat 13. Dicimus autem Hos quoque felices, qui ferre incommoda vitæ, Nec jactare jugum vita elidicere magistra.* *Idem sat. 10. Permites ipsis expendere Numinibus, quid conveniat nobis, rebusque sit utile nostris. Nam pro jucundis apertissima quaque dabunt Dii. Cbarior est illis homo, quam sibi.*

§. 9. Est quoque illa culturæ pars maxime necessària, ut quis justum pretium rebus, quæ adpetitum humanum præcipue stimulant, ponere norit. Ex hoc quippe dependet, quantum circa quamque earum conniti deceat. Inter eas igitur judicatur vel splendidissima, & quæ erectioris homines indolis præcipue follicitare idonea sit, opinio præstantiæ & excellentiæ, unde honor & gloria progignitur. Circa hæc animus ita est formandus, ut omni quidem studio existimationem simplicem, seu opinionem boni viri conservare laboret; quippe quæ regulariter ex legis naturalis & officii observantia promanat, & cujus defectus ad multa incommoda adversus nos occasionem pandere potest. Et si ea per calumnias & mendacia improborum impetatur, ut eadem nitore suo restituatur, opera danda est. Quando tamen penes nos non est calumnias, & falso de nobis conceptas opiniones discutere, conscientiæ non restitudo solabitur, & quod Deo de innocentia nostra constet. Add. *Anon. le Grand Instit. Philosoph. Cartes. parte 8. art. 19. p. 420.* Intensiva autem existimatio, honor & gloria, eatenus adpetenda, qua-

quatenus ex præclaris factis, rationi congruentibus, & ad bonum societatis humanæ spectantibus redundat, aut ad talia patranda latiore campum aperit. Quantacunque tamen etiam solidis ex causis obtigit, cavendum, ne animus arrogantia & insolentia infletur. *Plinius Panegyry. Cui nihil ad tangendum fastigium superest, hic uno modo crescere potest, si seipse submittat, securus magnitudinis suæ.* Inter stultissima autem habeatur eo velle gloriari, quod inane est, nec præstantiæ nostræ solidum continet argumentum. Sicut v. g. apud *Lucianum Demonactes* cum conspexisset quempiam propter purpuræ, quæ vestiebatur, latitudinem superbire, admoto ad illius aurem capite, adprehensaque ipsius veste; *Heus tu, inquit, hoc ante te ovīs ferre solebat, & ovīs fuit.* Sed ubi occasio, qua præstantiam nostram exferamus, deficit, nec eam procurare penes nos sit, id æquo animo ferendum; cum hoc casu nihil sit, quod nobis exprobari queat. *Horatius III. Odyss. 2. Virtus repulsæ nescit fordide, Intaminatis fulget honoribus: Nec sumit aut ponit securus Arbitrio popularis aure.* *Claudianus de conf. Mallii: Ipsa quidem virtus pretium sibi, solaque late Fortune secunda nitet, nec fascibus ullis Erigitur, plausivè petit clarescere vulgi; Nil opus externæ cupiens, nil indiga laudis, Divitis animosa suis, immotaque cunctis Casibus, ex alta mortalia despicit arce.* Ex adverso patet, stolidum esse, & improbum, insignia honoris affectare, ubi intrinseca ejusdem fundamenta deficiunt; insanum & detestabile, per malas artes & rationi adversantia facinora ad famam & honores grassari: aut ideo alios eminere velle, ut eos insultare & libidini tuæ obnoxios habere queas. Cumque penes nos non semper sit fortunam nobis pro lubitu fabricari, quantum illa à causis extrinsecis dependet: disponendus est animus, ut postquam quæ in se erant, fecerit, illi forti, quæ obtigit, adquiescat, & ea, quæ potiri non datum, velut ad se nihil pertinentia citra ægritudinem adspiciat. *Valer. Maximus l. 7. c. 2. §. 1. inter externa. Seneca Agamem. Modicis rebus longius avum est. Felix mediæ quisquis turba sorte quietus aura stringit littora tuta; timidusque mari credere cymbam, remo terras propiore legit.* Idem *Hercule Oeteo: Male pensantur magna ruinis. Felix alius, magnusque sonet. Me nulla vocet turba potentem. Stringat tenuis littora puppis. Nec magna meos aura phaselos jubeat medium scindere pontum. Transit tutos fortuna sinus medioque rates quærit in alto, quarum feriant suppara nubes.* Add. Idem *Oedipo v. 882. seqq.*

§. 10. Rebus extrinsecis ad sui conservationem homo utique indiget, de quibus etiam aliis prospicere sæpe inter officia est. Inde rationis quidem est, ut circa istas parandas studium adhibeatur, quantum vires, occasio, & honestas admittit. Quæ *Virgilio Georg. I. inopi metuens formica senecta* dicitur, etiam in divinis literis inter exempla innocentis industriæ commendatur. *Proverb. cap. 6. vers. 6. Euripides Electra: ἀργος ἐδὲλς θεὸς ἔχων ἀνὰ σώμα βίον δύναιτ' ἀν' ἐυλλέγειν ἀνευ πόνου.* Nemo ignavus Deos in ore habens, facultates acquirit sine laboribus. Verum quia indigentia nostra non est infinita, sed valde modica; igitur ad naturæ modulum, & sobrietatem istarum rerum desiderium est attemperandum. *Proverb. cap. 13. vers. 7. Socrates apud Diogenem Laërtium l. 2. memoratur sæpe rerum venalium multitudinem conspicatus sibi ipse dixisse: πόσων ἐγὼ χρεῖάν ἐν ἐγώ; quam multis ego opus non habeo?* *Juvenalis sat. V. Ventre nihil frugalius.* Idem *sat. 14. Mensura tamen, qua sufficiat census, si quis me consulat, edam: In quantum sitis atque fames, & frigora poscunt.* *Apulejus Apologia. Fortunam velut tunicam magis concinnam, quam longam probo.* Etenim in omnibus ad vitæ munia utentis,

quicquid aptam moderationem supergreditur, oneri potius : quam usui exuberat. Igitur & immodica divitiis velut ingentia & enormia gubernacula, facilius mergunt, quam regunt : quod habent irritam copiam, anxiam nimietatem. Lucanus l. 4. Discite, quam parvo liceat producere vitam. Et quantum natura petat. Satis est populis fluviusque Ceresque. Lucretius l. V. Quod si quis vera vitam ratione gubernet; Divitiis grandes homini sunt, vivere parce Equo animo. Claudianus in Rufinum. I. Vivitur exiguo melius, natura beatis Omnibus esse dedit, si quis cognoverit uti. Horatius III. Od. 16. Contracto melius parva cupidine Vestigalia porrigam, quam si Mygdoniis regnum Halyattici Campis continuem. Multa petentibus desunt multa, bene est, cui DEUS obtulit Parca quod satis est manu. Idem I. Epist. 10. Licet sub paupere recto Reges, & Regum vita præcurrere amicos. Ibidem Epist. 12. Pauper enim non est, cui rerum suppetit usus. Quintilianus declam. 13. Satis divitiarum est, nihil amplius velle. Turpiliius apud Priscianum : Profecto ut quisque minimo contentus fuit; ita fortunatam vitam duxit maxime. Inde nec quærendi cupidini frænum nimis laxandum; multoque minus per pravas artes & injurias aliorum ad opes grassandum. Horatius I. sat. 1. Denique sit finis quærendi; cumque habeas plus Pauperiem metua minus, & finire laborem Incipias, parvo quod avebas. Eumenius panegy. Nullis muneribus fortunæ explemtur, quorum cupiditates ratio non terminat, atque ita eos felicitas ingrata subterfluit, ut semper pleni sperum, vacui commodorum, presentibus careant, dum futura prospectant. Addat. Charron de la Sageffe l. 1 c. 21. Tum quæ parta sunt, non alio loco habenda, qua subsidia nostræ necessitatis, & materia de aliis bene merendi. Nequaquam autem ut in sola eorum possessione & custodia, ac in infinito eadem accumulandi studio animus unice velut occupetur aut adquiescat. Juvenalis sat. 14. Manifesta pbernesis, Ut locuples moriaris egenti vivere fato. Egregia est illa commendatio viri sapientis apud Statium Sylvar. 1. 2. Non tibi sepelias infelix strangulat arca Divitias, avidique animum dispendia torquent Fœnoris : expositi census, & docta fruendi Temperies. Hippodamus de felicitate : οὐ μόνον τὰν κτῶσιν ἔχειν δεῖ τῶν καλῶν, ἀλλὰ καὶ ὄνασιν. non solum possidere oportet bona, sed & iisdem uti. Add. Theocritus Idyll. 16. Horatius Epod. 2. Haut paravero, Quod aut avarus, ut Chremes, terra premam : Discinctus aut perdam ut nepos. Idem IV. Od. 9. Non possidentem multa vocaveris recte beatum, rectius occupat nomen beati, Qui Deorum muneribus sapienter uti callet. Idem I. Epist. 2. Semper avarus eget; certum voto pete finem. Quod satis est cui contingit, nihil amplius optet. Idem II. Epist. 2. Utar, & ex modico, quantum res poscet acervo Tollam; nec metuam, quid de me judicet hæres, Quod non plura datis invenerit. Addat. Gellius lib. X. cap. 17. Cogitandum quoque, quod natura non desinat fœcunda esse in producendis iis, quæ indigentia humanæ subserviunt. Arrianus Epicteto lib. 3. cap. 24. οὐδεὶς ἐστὶ ἀνθρώπος ὀρφανός, ἀλλὰ πάντων αἰεὶ καὶ διηγεκῶς ὁ πατὴρ ἐστὶν ὁ κηθόμενος. mortalium nemo pupillus est, sed est pater, qui continenter omnes curat. Item, quod quæ in futuros usus disponuntur opes tam variis casibus obnoxia sint; & custodia sæpe non minus sollicitudinis, quam adquisitio laboris requirat. Horat. III. od. 16. Crescentem sequitur cura pecuniam. Quod denique à morientibus omnia, quæ nobis superfuere, hæredi sæpe indigno aut ridenti relinquenda sint. Bion, idyl. v. Ἐς πόσον ἂν δειλοὶ καμᾶτως κ' εἰς ἔργα πονεῦμες; Ἰσχᾶν δ' ἄχρι τίνος ποτὶ κέρδεα, καὶ ποτὶ τέχνας βάλλομες, ἰμείροντες αἰεὶ πολὺ πλῆθους ὄλω; λαθόμεθ' ἢ ἄρα πάντες ὅτι θνετοὶ γεγόμεσθα. Quamdiu vob miseri in labore & opera nos fatigamus? Et quousque animum ad lucra & artes applica-

applicamus, semper desiderando multo majores opes? Omnes sane obliti sumus, mortales nos esse natos. Igitur uti non negligenda, si qua se offerat, occasio fuerit honeste opes acquirendi: ita animus assuefaciendus est, ut si fors ferat, iis amissis non velit concidere. *Horat. III. od. 29. Laudo manentem fortunam; si celeres quatit pennas resigno qua dedit, & mea virtute me involvo, probamque pauperiem sine dote quaero.* Addat. *Charron de la sagesse l. I. c. 39. n. II. §. 9.* Vice versa circa erogationem istarum ita temperandus est animus, ut & quæ expendere officium jubet, libenter erogat, & eandem præter necessitatem & rationem ne dissipet. *Horatius II. ep. 2. Distat enim, spargas tua prodigus, an neque suntum Invitus facias, neque plura parare labores.* *Juvenal. sat. XI. Nec multum cupias, cum sit tibi gobio tantum In laculis.* Quis enim te deficiente crumena, & crescente gula manet exitus? Æque enim stultum est, non velle istas ei fini, cui destinatae sunt, adhibere; & temere profundere, quæ melioribus usibus debebantur. Præsertim cum illud multiplicem officii violationem habeat conjunctam; & hoc ad multa vitia ac molestias, puta, æs alienum, foedam paupertatem, rapinas, fraudes, furta viam sternat. *Catullus: Villa nostra non ad Austri Flatus opposita est, nec ad Favoni, Nec sevi Borea, aut Apeliote: Verum ad millia quindecim & ducentos. O ventum horribilem atque pestilentem. Lucanus l. I. Hinc usura vorax, avidumque in tempore sænus, Et concussa fides, & multis utile bellum.* *Ovidius Horoid I. epist. 15. Quasque male emisit, nunc male quaerit opes.* Add. *Baco sermon. fidel. c. 28. & 34.*

§. 11. Id præterea rationi non repugnat, dolorem non necessarium averfari, & quantum licet fugere; quippe qui ad destructionem corporis tendit; nec solum ut quis doloris sit expers, sed ut objecta quoque adsint sensibus accommodata & grata. Vid. *Charron de la Sagesse l. 2. c. 6. n. 1. 2.* Sed ut singularem & exquisitam sensuum titillationem cupide affectet animus, assuefaciendus non est; cum illa aut enervet hominem, & corporis juxta ac animi vigorem opprimat, atque gravibus negotiis inutilem reddat; aut tempus melioribus & necessariis operis suffuretur; aut necessarium homini adparatum, opesque melius erogandas absumat ac dissipet; aut sæpe cum delicto conjuncta, periculum, damnum, dedecus, aut dolorem post se trahat. Ergo uti dolores non necessarios; nullique usui sibi arcessere vesaniæ proximum; ita rationis est, licitas etiam & innocuas voluptates modice potius degustare, quam penitus iisdem immergi. Nullo modo autem ob voluptatem officium negligendum aut violandum.

§. 12. Denique & circa id sollicitè animo cura est adhibenda, ut motus suos & affectus in potestate habeat; quippe quorum plerique non solum valetudinem corporis, & vigorem animi vehementer profligant, sed & judicium intellectus velut obnubilant ac distorquent, & in devia ab officio & ratione non leviter inclinant, sic ut frigus affectuum sit velut naturale principium prudentiæ & probitatis inter homines. *Quintilian. declam. 296. Magni affectus jura non spectant.* Circa singulos pauca notare tædio non erit. *Læntia* in se naturæ cum primis congruit. Id tamen cavendum, ne intempestive, aut ex causis non idoneis sese exlerat, puta ob aliena mala; & ne ad ineptias, vanitatem, & quæ turpia aut indecora sunt propellat. *Tristitia* animum corpusque velut carie quadam exedit. Igitur ea quantum potest exterminanda: nisi quatenus inter officia humanitatis habetur, calamitatem

mitatem aut mortem aliorum miseratione & luctu profèqui, aut quatenus pœnitentiæ ob prava facinora exprimendæ requiritur. *Anor* naturæ humanæ amicus affectus, sed qui ratione hæctenus est temperandus, ut in objectum dignum feratur; ut ad turpia patranda se non vertat, aut ex turpibus velut pabulum sibi quærat; ut aliis officiis remoram ne injiciat; ne in morbum degeneret; ne si versetur circa rem corruptioni aut amissioni obnoxiam, adeo arctè eandem complectatur, ut ea amissâ, animus se colligere nequeat. *Sophocles Antigone*: μή ποτε τὰς φρένας ὑφ' ἡδονῆς γυναικὸς ἔνεκ' ἐκβάλλῃς. *ne mentem per amorem mulieris causa abjicias.* *Eurides Hippol. coron.* χρῆν πετρίας εἰς ἀλλήλων φιλίας θνητῶν ἀνακίρνασθαι, καὶ μὴ πρὸς ἀκρόν μυελὸν ψυχῆς, εὐλύτα δ' εἶναι σέργηθραι φρενῶν, ἀπὸ τῶν ὤσασθαι καὶ ζυντεῖναι. *Oportebat mediocres inter se mutuo mortales miscere amicitias, & non usque ad extremam medullam animæ, Et amores animorum facile solvi posse, & expelli, & intendi, seu minui & augeri.* Addatur *Baco sermon. fidel. c. 10.* Odium infestus affectus tam habenti, quam illis, in quos fertur. Ergo id quantum potest restringendum, ac obnitendum, ne illo impulsu aliis inferamus, quod officio repugnat. Et si quis omnino dignus sit quem aversetur, ne tamen ideo nobis ipsis ægritudinem conciliemus. *Invidia* deformis plane affectus, & qui sæpe in aliis, semper autem in ipso invidio pravos effectus producit; dum invidus propriis moribus, sicut rubigine ferrum, conficitur. *Videt ingratos, intabescitque videndo successus hominum, carpitque & carpitur una, suppliciumque suum est.* *Ovid. Metam. 2.* *Invidia Siculi non invenere tyranni tormentum majus.* *Horat. I. Epist. 2.* *Spes* lenior quantumvis affectus, ita temperanda, ne animus per eam ægrefcat, ac ne dum vana, incerta, aut supra vires posita complectitur, gratis sese fatiget, & sit ἐρηγορότος ἐνύπνιον, *vigilantis somnium*, uti *Aristoteli* dicitur apud *Diogenem Laërt. 1. 5.* Neve in nos cadat, quod est apud *Lucretium* l. 3. *Dum abest, quod avemus, id exsuperare videtur cætera; post aliud, cum contigit illud, avemus: Et sitis aqua tenet vitæ semper hiantis.* *Mctus* humanæ menti inimicus, planeque inutilis. Nam cautelam, quæ ex illo provenire putatur, etiam citra eum prudentia & circumspectio nequidquam trepida, aut anxia producere potest. *Ira* violentissimus juxta ac perniciosissimus affectus, cui omni studio reluctandum, quæ & ipsam fortitudinem ac in periculis constantiam, cui vulgo subservire putatur, velut occæcat & præcipitat. *Xenophon de re equestri*, ἡ προνοητόν ἢ ὄργη, ὥστε πολλάκις ἐξεργάζεσθαι, ἢ μεταμελεῖν ἀνάγκη. *Improvida est ira, ut sæpe efficiat, quæ pœnitenda sunt.* *Stattius Theb. 1. 10.* *Ne frana animo permittite calenti: Da spatium tenuemque moram: male cuncta ministrat Impetus.* *Horatius I. Epist. 2.* *Qui non moderabitur ira, Infectum volet esse, dolor quod suaserit, & mens, Dum pœnas odio per vim festinat inulto. Ira furor brevis est.* Add. *Libanius progym. vituper. ira.* *Ira* cognata est libido vindictæ, quæ quatenus excedit legitimam & moderatam sui & suorum defensionem, & suorum jurium assertionem adversus violatores, plane in vitio est. Addat. *Anton. le Grand. Instit. Philos. Cartes. part. 8. c. 12. seqq.*

§. 13. Atque in his fere consistit illa cultura animi, ad quam capeffendam omnes tenentur, & circa quam ingenerandam potissimum solliciti esse debent, quibus aliorum informatio incumbit. Hujus quippe privatio, aut contraria eidem dispositio officio hominis ad versatur, aut ad idem rite obeundum non parum remoræ injicit. Eoque qui ejusmodi cultu destituitur, in reprehensione est.

Datu

Datur præterea peculiaris animi cultura, in variarum rerum, artium & disciplinarum notitia consistens, quæ non quibusvis adeo necessaria est ad officium hominis rite obeundum; eoque illam quisque capeflet, prout ipsius capacitas, & occasio, & causæ impellentis, & fructus, cui producendo idonea est, suadebit. Cæterum quin artes illæ, quæ necessitatibus, & commoditatibus vitæ humanæ subserviunt, utiles sint, nemo in dubium vocat. Sed circa studia literarum non pauci scrupulum injiciunt, quasi illa non inutilia solum, sed & perniciosa forent; eoque in multis rebus publicis illa plane proscripserunt, quatenus supra peritiam legendi, scribendique, & numeros tractandi procedunt. Quin per illa homines ineptos ad negotia gerenda reddi multis persuadetur. *Erasmus l. 17. Epist. 12.* in elogio viri cujusdam eruditi hoc quoque ponit: *rerum communium prudentia valens, quæ fere solet in studiorum cultoribus desiderari.* Ac nemini ignotum est, quæ vocabula in homines literatos jactentur. Sic celebris est locus apud *Procopium hist. Goth. l. 1.* *Multum abesse à virtute literas, & senili institutione dejici plerunque & ad metum incurvari indolem. Theudericum solitum dicere: Fieri non posse, ut qui didicissent flagra extimescere, ad contentum ensium hastarumque exsurgere.* Non multum abit illud *Platonis de Rep. l. 7.* *ἔδὲν μάθημα μετὰ δουλείας τὸν ἐλεύθερον χρὴ μαντάνειν. nullam disciplinam serviliter ingenium oportet discere.* Et *Seneca Hippolito: Ingenia melius recta se in laudem ferunt, si nobilem animam vegeta libertas alit.* *Plato Gorgia de philosophis: ἐπειδὴ ἔλθωσιν εἰς τινα ἰδίαν ἢ πολιτικὴν πράξιν, καταγέλαστο γίγνονται. quoties ad aliquam rem gerendam vel publicam vel privatam se conferunt, habentur ridiculi.* *Arrianus Epicteto l. 1. c. 11.* scholasticum vocat. *ζῶων, & πάντες καταλεγόμεν, animal, quod deridetur ab omnibus.* Add. *Michael Montaigne l. 1. c. 24.* *Charvon de la Sageffe l. 1. c. 39. in fine & l. 3. c. 14. n. 19. seqq.* Eam ad rem liquido definiendam, utque adeo & literis justum pretium ponere sciamus, multum facit, si id primo tanquam indubitatum ponamus, ad prudentiam & sapientiam non sufficere solas literas, sed omnino requiri nativam animi bonitatem; quæ si abfuerit, non magis per solas literas sapientiam producere poteris, quam opimam fegetem, si steriles arenas vomere prosciditis. Aliud quippe est, multa legisse, aliud sapere & prudentem esse. Vetus Poëta: *ὡς ἔδὲν ἢ μάθησις, ἢν μὴ νῦς παρῆ.* *Ut nihil est doctrina, si mens abfuerit.* Et recte *Quintilianus instituit. 32. l. 6. c. 6.* *Plus sine doctrina prudentiam, quam sine prudentia facere doctrinam certum est.* Inde quod per naturam stupidus & stultus ope literarum prudens & sapiens non evadit, id non magis quid præstantiæ solidarum literarum detrahit, quam efficaciam medicamentorum quid decedit, quod ea mortuis vitam restituere nequeunt. *Habenti dabitur.* Et *cultura vim promovet insitam;* eoque illa frustra adhibetur, ubi nihil est insitum. Quin & hoc observatum est, non minus nativam stoliditatem, quam malitiam & impietatem, ubi accesserint literæ, fieri incurabilem, & intractabilem magis; quia per has illi velut arma accedunt, quibus utramque defendat, & in apricum producat. Et *Hobbes Leviath. c. 4.* pronunciat: *neque sine literis homines fieri solent insigniter sapientes, neque nisi cui sorte morbo vel prava constitutione organorum animus læsus sit, insigniter stulti.* Add. *Baco sermonum fidulium c. 48.* Deinde non omnia, quæ literarum vocabulo continentur, sunt ejusdem indolis, nec pari dignatione habenda. Alias enim literas possumus vocare utiles, alias elegantes & curiosas, alias denique inanes. Utiles literas ad tres licet revocare classes; ad doctrinam moralem,

medicinam, & mathesin. Nam Theologia illa vera & solida proprio stat pretio; nisi quis eam ad priorem classẽ revocare velit. Prima circa culturam animi, ac socialis vitæ promotionem, altera circa sanitatem corporis; tertia circâ varias artes vitæ humanæ maximam commoditatem adferentes, manifestum habet usum. Per elegantes & curiosas literas intelligimus; quarum utilitas non quidem tanta est, ut citra eas vita humana minus sociabilis aut commoda sit futura, quarum tamen notitia ingenuo homine digna, quod vel penitus in rimanda opera naturæ nos deducat, vel præstantiam humani ingenii, & dexteritatem arguat, vel humani generis, operumque & actionum humanarum memoriam conservet. Et huc possumus referre cognitionem variarum linguarum, subtilem naturalium rerum inquisitionem, subtiliores partes mathecos, historiam omnigenam, criticam, quatenus per eam monumenta ingeniorum integra præstantur, poëticam, oratoriam, & similes. Quæ sane in se egregiæ & laude dignæ sunt, & condimenti atque ornamenti vicem in cultura hominis habent; & ad hunc modulum sunt tractandæ atque æstimandæ. Inanes autem literas vocamus, non illas solum, quæ circa falsa & erronea sunt occupatæ, sed etiam quæ fatagunt circa commenta astutorum aut otiosorum hominum, distindendis ingenii, ne ad solidam rerum cognitionem adspirarent. Qua classe censerentur debent non solum multa veterum philosophorum dogmata, oppidò quam à rerum natura abeuntia; sed & pleraque, quibus per superiora secula barbara scholæ personabant, quæ adhuc à multis mordicus retinentur, incitiam meliorum, aut quia dediscere pudet, quæ tam operosè didicerunt, aut quia monarchiæ Papalis interest vegeta ingenia nugis detineri. Vid. *Hobbes Leviathan* c. 46. 47. *Plutarchus Alexandro* de metaphysicis Aristotelis: ἀληθῶς ἢ μετὰ τὰ φυσικὰ πραγματεία, πρὸς διδασκαλίαν καὶ μάθησιν οὐδὲν ἔχει χρῆσιμον. *Revera commentarius ille metaphysicus ad docendum vel discendum nihil habet compendii.* *Martialus* II. *Epist.* 86. *Turpe est difficiles habere nugas, & stultus labor est ineptiarum.* Has inanes literas maxime despicit, prout quisque solidis literis fuerit instructor. Denique quod vitium est ineptæ disciplinæ & malefanorum Orbiliorum, id hautquaquam ipsis literis est adscribendum. Vid. *Charron de la Sageffe* l. 3. c. 14. n. 21. *seqq.* Sic quis ad sapientiam & prudentiam aliquid proficiat in tali schola, qualem Uranii philosophastri describit *Agathias* l. 2. *Cum sua habent conciliabula, prout cuique libitum fuerit, irreverenter de sublimibus hiscerebus, divinisque quæstionibus sermones miscent; & semper de iisdem argutantes, nec ipsi aliis quidquam persuadent, neque de concepta semel opinione, qualiscunque ea tandem sit, discedunt, sed eadem semper mordicus retinent & tuentur, finitaque altercatione insensis inter se animis decedunt, & apertis conviciis sese mutuo lacesunt, turpes voces emittentes, instar aleatorum rixantium.* Atque ita solvitur ipsis certamen, nullo cum fructu dato vel accepto, acerrimi verd hostes ex amicis facti. Ad directorem autem diatribes hoc pertinet: μόνω δὲ τῷ θεῷ οὐδὲ εἶναι καὶ σωμωλώτατος ἐκ εἰδῶς ἐν ἐκ εἰδῶσιν ἐνίκαι. *Sola præfidentia & inani lingue volubilitate nihil sciens inter nihil scientes vincebat.* Similem disputandi processum describit *Lucianus in bis accusato.* Addatur *Idem* in dialogo, qui inscribitur *Charon.* De cætero quis dubitet bona indole præditum, ubi solidis literis imbutus fuerit, in rebus gerendis expeditius progressorum, quam solis naturalibus viribus succinctum? *Plutarchus de educ. lib.* ὁ θεωρητικὸς τὲ πρακτικῶν διαμαρτάνων, ἀνωφελῆς. ὁ δὲ

πρακτικός, ἀμοιρήσας φιλοσοφίας, ἀμσος καὶ πλημμελής. *Contemplator si actionibus abstineat, inutilis : rebus gerendis deditus, philosophiæ ignarus, rudis est & facile errat. Vetus Poëta : γράμματα μαθεῖν δεῖ, καὶ μαθόντα νοῦν ἔχειν. Oportet literas discere, & discitem sapere. Salustius Fugurib. Quo magis pravitas eorum admiranda est, qui ingenium, quo neque melius, neque amplius in natura mortalium est, incultu atque socordia torpescere sinunt. Ælian. V. H. l. 7. c. 15 Cum Mitylenenses imperium maris tenerent, sociis, qui desciscerant, hanc pœnam imposuerunt, ut liberos suos non docerent literas, neque Musicam : omnium suppliciorum hoc gravissimum iudicantes, in inscitia & ignorantia artium liberalium vitam transigere. Addantur quæ Cicero Offic. I. tradit de studio veritatis investigandæ. Est tamen illis, qui circa studia literarum versantur, in primis observandum, ut illa ad usum aliquem vitæ humanæ referant, & ad culturam ac perfectionem animi, nec pro sterili occupatione fallendo tempori habeant. Aristippus apud Diogenem Laërt. l. 2. interrogatus, quænam sint ea, quæ pueros honestos addiscere oporteat? Ea, inquit, quibus, cum viri fuerint utantur. Ac improbum est, qui tam egregias animo teneat sententias, idiotis nihilo meliorem esse. Pacuvius apud Gellium l. 53. c. 8. Ego odi homines ignava opera, & philosopha sententia. Isocrates encom. Helena : Sophistas decebat suos auditores in iis rebus, quæ in vita communi usum habent, erudire; atque in actionibus civilibus, earumque peritiâ exercere; illud cogitantes, longe præstabilius esse, de rebus utilibus mediocres opiniones habere, quam supervacuarum exquisitam notitiâ : & aliis paulo superiore esse in magnis, quam in parvis, præsertim iis, quæ vitam nihil adjuvant, multum excellere. Lucianus Convivio : ἔδεν ὄφελος ἐπίσασθαι τὰ μαθήματα, εἰ μὴ τις ἄρα καὶ τὸν βίον ρυθμίζει πρὸς τὸ βέλτιον. Nil prodest nosse literas, nisi quis & vitam melius disponat. Apud Ægyptios bibliotheca inscribebatur medicamentum animæ. Diodorus Siculus l. 1. cap. 49 Prave eruditi sunt, in quos cadit illud Arriani Epicteto, lib. 4. cap. 5. ἐν σχολῇ λέοντες, ἔξω δ' ἀλωπεκες in schola leones, foris vulpecule. Tum ne omnis scientiâ in nudam autoritatem, & audiendi consuetudinem, ac verborum non intellectorem imitationem resolvatur; sed ut in solida rerum fundamenta inquiretur. Circa ea, quæ nondum ad liquidam demonstrationem deducta sunt, pertinacia absit, ac lubenter prior opinio mutetur, ubi meliora & certiora fuerint ostensa; quod facile fit, ut alii perspicacia ingenii nos superent, & sequens dies priorem doceat. Id enim certissimum generosi animi indicium. Sophocles Antigone. ἀλλ' ἄνδρα κῆντις ἢ σοφός, τὸ μανθάνειν πολλ' αἰσχρὸν ἔδεν καὶ τὸ μὴ τεῖνεῖν ἄγαν. Sed & sapientem virum discere multa non est turpe, & non nimium repugnare. Plinius N. H. l. 3. proœm. Minime mirum est, hominem genitum non omnia humana novisse. Idem l. 11. c. 3. Mibi contuenti se persuasit rerum natura, nihil incredibile existimare de ea. Inde est apud Diog. Laërt. l. 10. & κατὰ νομοθεσίας φυσιολογητέον, ἀλλ' ὡς τὰ φαινόμενα ἐκκαλεῖται. non juxta legis sanctionem de naturâ disserendum, sed sicut ea, quæ videatur, hortantur. Cicero de Nat. Deor. l. 1. Obest plerumque iis, qui discere volunt, autoritas eorum, qui se docere profitentur. Desinunt enim suum iudicium adhibere; id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iudicatum vident. Quintil Instit. Orat. l. 3. c. 1. Illi probant qualescunque ingressi sunt iter : nec facile inculcatis pueris persuasiones mutaveris, quia nemo non didicisse mavult, quam discere. Idem l. 7. c. ult. Nemo minui velit id, in quo maximus fuit. Horat. 11. epist. 1. Vel quia nil rectam, nisi quod placuit sibi ducunt. Vel quis*

quia turpe putant parere minoribus, & quo Imberbes didicere, senes perdenda fateri. Enimvero τῷ ἀλλοθῆι χαλεπαίνειν ἔθρμυς, veritati indignari nefas. Plato de rep. l. 5. Et supervacuis foret in studiis longior labor, si nihil liceret melius invenire præteritis. Denique ne quis ita se penitus immergat libris, ut alia officia negligat, & ad vitæ civilis genium inhabilis reddatur. Lucianus convivio. τὸ πεπαιδευθῆναι ἀπάγει τῶν ὀρτῶν λογισμῶν πρὸς εἰς μόνον τὰ βιβλία, καὶ τὰ ἐν ἐκείνοις φρονιδῶς συνεχῆς ἀφορῶντας. Literarum studia à recta ratiocinatione abdicunt eos, qui in solos libros, & eorum curam cogitationes continuo defixerunt. Alias enim pedantismus mentis, non literarum aut sectæ alicujus initium est, sed omnis generis, conditionis & ordinis homines perambulat.

§. 14. Quamquam autem præcipua & maxime operosa circa animum cultura versetur, non tamen ideo corporis cura est negligenda, quippe cujus fulturis animus sustinetur, & quo male se habente animus quoque parum præclari effecerit. Est igitur quantum in nobis, operanda, ut mens sana in sano corpore habitet, & ut illud ad laborum potius patientiam induretur, quam deliciis, & molli otio frangatur. Vid. Diodorus Siculus l. 1. c. 45. Apud Lucianum de lapsu inter salutandum. Pyrrhus memoratur quotidianis sacrificiis Deos nihil aliud orasse, quam ὑγιαίνειν, valere, quod hoc omnia bona continet. Tum cavendum, ne intemperantia cibi, potusque, intemptivo & non necessario labore, aliavè ratione ejus vigor viresque affligantur. Quo nomine vitanda est ingluvies, ebrietas, immodica Venus, & similia. Juvenal. sat. XI. Bucca noscenda est mensura tua. Add. quæ contra incontinentiam disputat Socrates apud Xenophontem apomnem l. 1. Argutum est dictum Democriti apud Plutarchum de sanitate tuenda: εἰ τὸ σῶμα δικόσαιτο τῇ ψυχῇ, κακώσεως, ἐν ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν. Si damni dati accusaret animam corpus, illam quin condemnetur effugere non posse. Et si reponi queat, errores animi circa victum ac voluptatem, cæteraque quæ corporis tutelam spectant, inde provenire, quod animus præter rationis mōnita cedat adpetitui & affectibus corporeis, sic ut conditio corporis per mentem nunquam reddatur deterior. Nec minus celebre Theophrasti dictum; πολλὸ τῷ σώματι τέλει ἐκείμιον ἡ ψυχῇ. magnam mercedem pro inhabitatione anima persolvit corpori. Add. Baco sermon. fidel. c. 30.

§. 15. Vita nostra nobis à Creatore concessa est, velut stadium aliquod, inferendis ex diætamine rationis nostris viribus: eoque illa non reciprocatione spiritus, sed bonis actionibus metienda est. Unde cavendum cuilibet, ne sit ἐνώσιον ἀχθὸς ἀρούρης, inutile terræ pondus, sibi inutilis, aliis gravis; numerus tantum, & fruges consumere natus; aut cui in solo vivendi causa palato est. Cicero de Natur. Deorum l. 2. Mihi, qui nihil agit, esse omnino non videatur. Ovidius de Ponto l. 1. El. 6. Mors nobis tempus habetur iners. Silius Italicus l. 3. Quantum etenim distant à morte silentia vitæ? Theophrasti idyl. 14. ποιεῖν τι δεῖ οἷς γόνυ χλωρόν. Oportet quid agere, quibus genu est viride. Add. Gellius l. 19. c. 10. Cum porro industria hominum sese soleat exferere vel circa quærendas res vitæ servandæ necessarias, vel circa obeunda munia vitæ socialis & civilis, quæ magnam fere habeat varietatem, & quibus non quivis æque idoneus est; inde cuilibet mature capiendum & eligendum genus vitæ, honestum, proficuum & suæ capacitati conveniens. Ad quod plerumque viam vel designat impulsus genii, corporis & ingenii peculiaris habitus, natalium conditio, fortunæ bona, parentum autoritas, quandoque imperium civile, invitans oc-
casio,

casio, aut necessitas. *Isoocrates Areopagitico* de veteribus Atheniensibus: *Universis easdem exercitationes prescribere in tanta rei familiaris insqualitate non potuerunt: sed ut singulorum facultates ferebant, ita singulis precipiebant. Nam tenuiores ad agriculturam & negotiationes deducebant: non ignari. & inopie causam esse pigritiam, & ad facinus inopia plerosque impelli. Quare fonte malorum sublato, etiam caetera delicta, quae inde velut ebullirent, censebant posse praecaveri. Locupletes autem animum ad rem equestrem, ad gymnasia, ad venationes, & philosophiam adungere cogebant. Hoc enim eam vim habere perspiciebant, ut alii virtutibus excellerent, alii flagitiis plurimis abstinerent. Apud Aegyptios & Indos quilibet paternam artem excolere jubebatur. Diodorus Sicul. l. 1. c. 74. & l. 12. c. 41. cujus instituti rationem reddidit *Isoocrates laud. Busir.* Idem receptum erat sub imperio Yncarum apud Peruvianos; solis autem nobiles licebat capeffere cultum scientiarum, non item plebejis. *Garcilassus de la Vega Comment. Reg. l. 4. c. 19.* Huc quoque facit illud *Xenophonis Cyrop. l. 2.* Ἐτοι κράτιστοι ἕκαστα γίγνονται, εἰ ἂν ἀφόμενοι τὰ πολλοῖς προσέχων τῶν νέων, ἐπὶ τὸν ἔργον τράπονται. *Singulis in rebus ii praestantissimi efficiuntur, qui missis multarum rerum occupationibus, unise operi alicui dederint.* Et l. 8. ἀδύνατον πολλὰ τεχνόμενον ἄνθρωπον πάντα καλῶς ποιεῖν. *Fieri non potest, ut qui multas artes exercet, multa praclare faciat.* Unde in statu sanæ rationi adverso vivunt, non solum qui ex facinoribus victitant; sed & qui muneribus vitæ communibus sese præter necessitatem subtrahunt, uti inter alios sunt multi ex eremitis, & monachis, & ex veteribus pholosophis nonnulli. Item valida mendicabula abusum divini Nomiais in quæstum vertentia, Deumque sibi velut tributarium reddentia; quorum nequitia eo major est, si ultro sibi membra distorqueant, aut mutilent, ut ne si velint quidem, frugis deinceps esse possint. Memorabile est, quod apud Chineses nemini sano, quantumvis oculis orbato, mendicare permittitur, sed hi molas trusatiles versando victum sibi parant. *Martinius Hist. Sin. l. c. c. 34.* Quia autem celeri lapsu ruit tempus, & inopinantes sæpe mors opprimit, ac nemini jam eam defugere licet; ideo & mature vita utendum, nec prolixa nimis tela actionum ordiendâ. *Martialis l. Epist. 16.* Non est crede mihi sapientis dicere, Vivam. sera nimis vita est crastina; Vive hodie. *Silius Italicus l. 3.* Brevitas vetat mutabilis horæ prolatare diem. *Horat. l. Epist. 4.* Inter spem, curamque timores inter & iras, Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. Grata superveniet, quæ non sperabitur, hora. Idem. *Vix summa brevis spes nos vetat inchoare longam.* Denique & semper velut subductas vitæ rationes habere debemus, & mature adversus terrores mortis animum obfirmare, quo citra indignationem & trepidationem Creatori, quod precario dedit utendum, reposcenti resignare queamus. *Silius Italicus l. 9.* Virtus futile nomen, Ni decus adfuerit patiendo, ubi tempora leibi Proxima sint. *Plinius N. H. l. 7. c. 40.* Alius de alio judicat dies, & tamen supremas de omnibus. *Arrianus Epicteto l. 1. c. 1.* Τῆς ὥρας ἐλθούσης εἶτα τότε τεθνήσκωμαι πῶς; ὡς προσήκει τὸν τὰ ἀλλότρια ἐποδιδόντα. *Cum hora aderit, tunc statim moriar, quomodo? ut eum decet, qui restituit aliena.* Addatur *Marcus Antoninus l. 12. §. ult. & Baco sermon. fidel. c. 2.**

§ 16. Porro quantopere homo vitam suam amet, & quam ejus conservatio ipsi cordi sit, manifestum est. Verum an solus ille naturalis instinctus, quem cum brutis habet communem, eum ad id propellat; an vero in super accedat aliquod justum legis naturalis, dubio non caret. Cum enim sibi ipsi nemo possit obligari non adparet; quæ efficacia sit illius legis, quæ in incipso terminatur, cujusque

servandæ necessitatem mihi, quodocunque velim, remittere queam, & qua violata, nemini injuria fiat. Sed & supervacuum videri potest, super isthac re legem ferre, cum jam antea per anxiam teneritatem amoris proprii homo ita feratur ad se ipsum curandum & conservandum, ut ne si velit quidem, facile in diversum abire queat. *Seneca de beneficio* l. 4. c. 17. *Supervacuum est, in quod imus impelli. Nemo in amorem sui cohortandus est, quem adeo dum nascitur, trahit.* Enimvero si soli duntaxat sibi homo esset natus; fatemur conveniens fore, ut in absoluto ipsius arbitrio relinqueretur, quid de se ipse statueret. Sed cum ex omnium sapientum consensu Creator Opt. Max. hominem condiderit, ut ipsi inserviat, excultisque bonis, ab ipso sibi concessis, ejusdem gloriam redderet illustriorem; cumque socialitas, ad quam homo conditus est, exerceri commode & servari nequeat, nî quilibet se ipsum, quantum in se, excolat, & fervet; cum totius societatis humanæ salus intelligi nequeat, si singuli salvi sint, nec ne, nihil interfit: adparet abjecta plane sui cura hominem non sibi quidem, sed Deo creatori, sed generi humano facere injuriam. Conf. tamen *Anton. Mathæus de crimin. proleg.* c. 3. §. 4. Deinde usque adeo non sequitur, jus naturæ istud non præcipere, quia instinctus jam ante in id satis acriter ferebatur; ut potius iste dictamini rationis velut succenturiari videatur, quasi hoc solum non sufficiat fundamento generis humani continendo. Sane enim si considerentur molestiæ, quæ vitam humanam comitantur, longe superantes exiguum illud & vile voluptatum, eodem tenore, sed languidius fere & non citra fastidium recursans: ac quam multis vita producat, ut plura excipere mala possint; quotusquisque non primo quoque tempore vitam abrumperet, nî instinctus tantopere eandem commendaret; aut nî morti tanta opinio acerbitalis esset conjuncta: aut quotusquisque instinctum istum non vinceret, nî omnipotentis Creatoris jussa obstarent? Nec plane de nihilo sunt illa apud *Quintilianum declam.* 4. *Quid juvat, ð misera mortalitas, animam per tot annos, etiam si natura patiat, per infinita temporum spatia tristissimo corporis retinere complexu? Si cuncta gaudia nostra, si voluptates, & quæcunque ex hac universitate mundi vel sollicitant adspectu, vel blandiuntur usu, diligenter excutias, tota vita hominis unus est dies. Humiles prorsus abjectæque mentes, quas non implent hæc eadem semperque redeuntia: ut qui honestis operatus artibus sciat, quis finis bonorum, que vera felicitas, nunquam sibi videbitur præmatura morte periturus: & lucis causas ad animum mentemque referentium neminem quotidie vita non satiat. Relaturum me nunc putatis, quanto plura sint in hac ævi brevitate fugienda: comparaturum gaudiis, prosperis, metus, calamitates? Illa astinemus, propter quæ fatigamus votis deos, propter quæ brevem querimus ætatem. Nempe sunt vanitas, cupido, luxuria, libido. Non putes propter hæc ferre debilitates, luctus, spatia morborum? & cum liceat evadere, malle pati? Et paulo ante: Hoc maximum, quod pro incolumitate hominis natura commenta est, ut periremus inviti: & contra tot adversos casus, patientia nobis æquanimitatè succurreret. Apud *Xenophontem apomnem.* l. 1. Socrates σοφῆ δημιουργῆ τέχνημα, sapientis conditoris artificium judicat, quod cupiditatem procreando sobolis nobis immisit, maribus vero cupiditatem nutriendi, procreatis autem atque nutritis magnum vivendi desiderium, maximumque moriendi timorem. Quorum ultimus etiam suam cuique vitam ab aliis hominibus tutam præstat. Quam facile enim esset occidere,*

nî mori acerbum foret? Unde dominus est alienæ vitæ, qui suam contem-
fit; & aliena capita meum custodiunt. Addat. *Charon de la Sageſſe* lib. 2. cap.
II. n. 8.

§. 17. Illud altioris est indaginis, an & quousque homini aliqua potestas in
propriam vitam competat, ad eam vel periculo ancipiti ultro exponendam,
vel lentis viis atterendam, vel denique violento modo abrumpendam. Sane
multi antiquorum absolutum heic fati homini jus concedebant, sic ut crede-
rent, posse aliquem ultro vitam pro altero pignori opponere, eam etiam citra
conservationem alterius pro ipso devovere, & ubi ejus pertæsum foret, ante na-
turalem feu fatalem terminum ipsam abrumpere. *Plinio Nat. Hist.* 1. 2. b. 7. mortem
sibi confiscere posse vocatur *optimam in tantis vitæ pœnis*. Qui quidem nullo modo
ab impietatis crimine absolvi potest, dum ita abjecte de maximo Dei beneficio
sentire non veretur. Nobis quid principiis juris naturalis maxime videatur
congruum, inquisivisse curæ erit. Illud igitur primo dubium non habet,
cum homo possit, & debeat sua opera aliis inservire & vero certum genus
laborum, aut eorum intensio vires hominis ita afficiat, ut senium, vitæque
terminus maturius ingruat, quam si quis molliter ætatem exegisset, recte posse
aliquem paulo brevius ævi spatium eligere ut facultatum suarum usum aliis
hominibus largius dispenset. Cum enim non nobis solis vivamus, sed Deo
& societati humanæ; inde si vel gloria Creatoris, vel salus societatis huma-
næ vitam nostram velut deponat, eam sane ad istos usus libenter consumere
debemus. *Statius Thebaid.* 1. X. *Felix qui tanta lucem mercede relinquit.* *Horat.*
Carm. III. 2. *Dulce & decorum est pro patria mori. Mors & fugacem persequitur virum.*
Nec parcat imbellis juvenæ Poplitibus, timidoque tergo. Huc facit Pompeii Magni di-
ctum, qui cum Romam fames premeret, annonæ importandæ præfectus,
& amici vehementer dissuaderent, ne mari tempestuoso se crederet, respondit:
neesse est ut eam, non ut vivam. Achilles apud *Homerum* *Iliad.* i. elegit vita potius bre-
vi, sed gloriosa defungi, quam ingloriam, domi desidem ad extremas ætatis
metas pervenire.

§. 18. Denique cum certum sit, sæpenumero multorum vitam servari non pos-
se, nisi pro iis aliî probabili sese vitæ periculo exponant; id quoque constat, ex jussu
imperantis legitimi posse alicui injungi obligationem, ut ejusmodi periculum de-
clinare ipsi non liceat, nî gravissimas subire pœnas velit. Quo fundamento obliga-
tio militum nititur, de qua suo loco pluribus. Egregie Socrates apud *Platonem* in
apologia: *ἔάν τις ἐαυτὸν τάξῃ ἡγήσάμενος βέλτιστον εἶναι ἢ ἀπὸ ἀρχόντων ταχθῆ, ἐνταυθα δεῖ
μένοντα κινδυνεύειν, μηδὲν ὑπολογίζομενον. μήτε θάνατον μήτε ἄλλο τι μηδὲν πρὸ τῶν αἰσχυρῶ.*
*Quo quisque in loco vel seipsum constituit, arbitratus id optimum esse, vel à superiore jubetur consi-
stere, in eo permanere oportet, periculumque subire, neque mortem, neque aliud quidquam ma-
gis, quam turpitudinem formidantem.* Sed neque in ipsa ratione naturali, neque in di-
vinis literis; quæ vitam pro fratribus profundere jubent, quidquam repugnare
videtur, quo minus etiam citra tam rigidum imperium ultro quis probabili sese
vitæ periculo pro aliis exponere queat; modo spes aliqua sit istud in aliorum sa-
lutem cessurum, & hi digni sint, qui tam care redimantur. Nam id stolidum
fuerit, alteri perituro sese frustra comitem addere, aut egregium virum pro
homine

homine nauici jugulari. *Grotius ad Iona c. 1. 12. Si homo unus, ut multos fervet, recte morti se offert, quod Demostheni dicebat Phocius: multo id faciet justius, qui se aliis periculi sciri esse causam.* Unde etiam nos licitum putamus: ut quis pro altero, præsertim innocente ac præstanti viro, vadem sese constituat, aut ad securitatem salutis multorum obsidem se dedat, sub periculo mortis subeundæ, si reus se non fliterit, aut pactum non fuerit servatum. Quanquam ab altero hujusmodi vades ac obsides recte morte plecti nequeant: uti alibi ostendemus. Ejusmodi tamen devotiones, quæ non nisi vanam fidei, & fortitudinis ostentationem citra ullum usum habent, quales apud Japonenses adhuc frequentari supra diximus, quin juri naturali repugnent, nulli dubitamus. Frustra enim pro virtute venditur, quod ratione caret. Enim vero hoc per legem naturæ præcipi, ut quivis cujusvis alterius vitam, cæteris præsertim paribus, suæ præferat, haut quidquam arbitramur; & contrarium non obscure tuadent hominum communis illa inclinatio, & omni exceptione majores testes; qui proximum sibi quemque esse admittunt. *Vid. 2 Corinth. 8. 13. 14. l. 14. princ. D. præscript. verb. l. 6. C. de servitut. l. 2. §. 9. D. de aqua plu. arc. Non obstat l. 5. §. 4. D. commodati l. 1. §. 28. D. de Scio Silan. Add. Autor de princip. just. & decori p. m. 122. seqq.*

§. 19. Illud denique discutiendum restat, an homo proprio ex arbitrio, ubi jucunditate vitalis auræ adspersus fuerit, aut declinandis ingentibus miseriis, & antevendendæ ignominiosæ morti jamjam impendenti, sibi ipse fata properare queat? Hanc in rem notissima est sententia *Platonis in Phædone*, Christianis etiam scriptoribus laudata. *ὡς ἐν τινι φρεσὶ ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἔδει δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν ἔδ' ἀποδιδράσκειν. in custodia quadam nos homines sumus, neque decet quemquam ex hac seipsum solvere, neque aufugere.* Id quod copiosius expressit *Lactantius div. instit. l. 3. c. 18.* *Sicut in hanc vitam non nostra sponte venimus, ita rursus ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis assignatum est, ejusdem jussu recedendum est, qui nos in hoc corpus induxit, tam diu habituros, donec jubeat emitti.* Et si bene observandum, qualem sui interfectorem *Plato de L. L. l. 9.* ignominiosa sepultura afficiendum pronunciet. *ὡς ἂν ἑαυτὸν κτείνει, τὴν τῆς εἰμαρμένης βία ἀποσερῶν μοῖραν, μήτε πόλεως τὰ αἴσης δίκην, μήτε περιόδου ἀφύκτω προσπεσοῦσθι τύχη ἀναγκασθεῖς, μηδὲ αἰσχύνῃς τινὸς ἀπόρος καὶ αἴθλις μεταλαχῶν, ἀργία δὲ καὶ ἀνανδρίας δειλία ἑαυτῶ δίκην ἀδικῶν ἐπιθῆ.* *Qui seipsum vita & sorte factorum vi privaverit; non judicio civitatis, nec tristi & inevitabili fortuna casu coactus, neque pudore aliquo extremo compulsus; sed ignavia, & formidolosi animi imbecillitate de seipso injuste statuerit.* *Aristoteles quoque Nic. III. cap. 11.* *Τὸ δ' ἀποθνήσκειν, Φεύγοντα πένιαν, ἢ ἔρωτα ἢ τι λυπηρὸν, ἢ ἀνδρείαν, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ. μαλακία γὰρ τὸ Φεύγειν τὰ ἐπιπόνα: Mori autem vel ut paupertatem, vel amorem, vel molestiam quidpiam fugiamus, fortis viri minime est, sed potius timidi: quippe cum laboriosa fugere mollius sit. Seneca Phœnissis. Non est virtus Timere vitam, sed malis ingentibus Obstare nec se vertere ac retro dare. Mariialis lib. XI. epist. 57. Rebus in angustiis facile est contemnere vitam. Fortiter ille facit, qui miser esse potest. Virgilius Æneid. VI. in tartaro locum assignat iis, Qui sibi letum Insones peperere manu, lucemque perosi Projecere animas. Procopius Histor. Goth. l. IV. Vitam abrumpere nullo mortis usu, præceptus amentia est, cæca adversus mortem ferocia inanem quandam habet fortis animi speciem, à sapientibus insipientia ducitur. Ammian. Marcellinus l. XXV. cap. 4. Equo judicio juxta timidus est, & ignavus, qui quum non oportet, mori desiderat; & qui refugiat, cum sit oportunitum. Add. Abr. Rogerius de Brami-*

Braminibus part. 2. c. 18. Nicolaus Trigautius de regno China l. 1. c. 9. Charron de la Sageſſe l. 2. c. 11. n. 18. Grotius l. 2. c. 19. §. 5. Ubi memorat, tam apud gentiles, quam Ebræos abs ſepulturæ honore fuiſſe excluſos, qui mortem ſibi ipſi conſci- verant. Add. *Joſephus de bello Judaico lib. 3. cap. 25.* Quanquam nonnulli Ebræo- rum de lege ſe non interficiendi unam cauſam exceperunt, tanquam εὐλογον ἐξαι- γωγὴν, ſi quis videat, ſe deinceps victurum in probrum ipſius Dei. Nam quia non nobis, ſed Deo in vitam noſtram jus eſſe ſtatuebant, exiſtimabant ſolam Dei præſumptam voluntatem eſſe, quæ mortis anticipandæ conſilium abſolvat. Atque huc referunt Samſonis exemplum, qui in ſuo corpore veram religionem videbat eſſe deriſiſi: & Saulis, qui gladio incubuit, ne à Dei ſuiſque hoſtibus illuderetur, & ſua captivitate fortaiſſe ſervitium populo conciliaret. Nam hunc reſipuiſſe iſti volunt, poſtquam Samuelis umbra mortem ipſi prædixerat; quam gnarus ſibi imminere ſi pugnaret, pugnam pro patria & Dei lege non detrecta- vit: æternam inde laudem meritis Davidis etiam præconio, à quo & illi, qui Saulum cum honore ſepelierant, recte facti teſtimonium retulerunt. Atque hoc aliqui ad ſimiles quoque caſus producant, eo nixi fundamento: quemadmodum ſibinemo poteſt obligari, ita injuriam ſibi non facere, qui vim vitæ ſuæ intulerit: Quod autem quis ſeipſum ex lege naturæ teneatur conſervare, id inde eſſe, quia à Deo ad colendam ſocietatem humanam eſt deſtinatus, quam ad deſertoris inſtar aut infrequentis militis deſtituere hautquidquam poſſit: adeoque quod ego me tenear conſervare, id me non debere mihi, ſed Deo, & ſocietati huma- næ. (*Ariſtoteſi Nicom. V. 15. αὐτόχειρες* non in ſeipſos, ſed in civitatem injuriæ di- cuntur, eoque nomine etiam ignominia affici.) Inde ſi reſpectus ille erga Deum, & genus hominum ſit remotus; hominem ſibi commendari per ſolum illum in- ſtitutum ſenſitivum videri, qui cum vim legis non habeat, eidem repugnari quoque pro peccato non ſit putandum. Inde illorum cauſam favorabilem judi- cant, certe miſeratione quam aſpera ſententia digniorem, qui manus ſibi infe- runt, quod certitudine moraliter inſallibili prævident, mortem ſibi paulo poſt ab hoſte cum cruciatu & ignominia adferendam; nec boni publici intereſſe, cur ad arbitrium alterius moriantur: aut quod ab aliis ſibi vident intentari, quo ad- miſſo ipſi cæteris mortalibus deinceps ſint ſaſtidiendi. Quales ſunt, qui cum mor- tem ſibi ab hoſte atrocitudo, aut ſævo principe inſtare cernerent, feſtinata fata maluerunt, quo tormenta, & ludibria, aut ignominiam carniſicis effugerent; aut ut ſuis aliquod inde commodum procurarent. Sicuti apud *Tacitum Ann. VI.* eſt: *promptas ejuſmodi mortes meus carniſicis faciebat; & quia damnati, publicatiſ bonis, ſepul- tura prohibebantur: eorum qui de ſe ſtatuebant, humabantur corpora, manebant teſtamenta, pre- tium feſtmandi.* Ex quo obiter patet, non uſquequaque probari poſſe illud *Martial.* l. 2. Ep. 80. *Hoſtem cum fugeret, ſe Fannius ipſe peremit. Hic rogo non furor eſt, ne mori, mori?* Nam uti *Æſchines orat. de falſa legatione* loquitur: *ἐν ὁ θάνατος δεινόν, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν τελευταίην ὑπέρις φοβερὰ.* Neque enim terribilis eſt interitus: ſed contumelia in morte eſt *meuenda.* Huc referri quoque ſolent ſcæminæ, aut formoſi pueri, qui pudicitiaæ ſuæ violationem hoc modo declinarunt. Vid. *Paulus Diaconus l. 15. de Dugna ſcæ- mina Aquilejenſi. Eusebius hiſtor. Eccleſ. l. 8. c. 24. 27.* Hos plauſibiliter in excuſa- tionem ſui proferre poſſe arbitrantur: ex admota tanta neceſſitate, & quam niſi

velut per miraculum effugere non datur, se collegisse, missionem jam sibi à summo imperatore dari; veniam quoque generis humani facile præsumi, cui jam perierint; nec ullius interesse; tantillo tempore mortem abs se anticipari, ut tormenta & ludibria non sentiant, quæ ad grave fortasse peccatum stimulare ipsos queant: nec videri generosos animos ad id necessitatis damnatos, ut omnino ad libidinem alterius, contumeliosi prius vexati, vitam ponant. Cicero *Tusculan. quest.* l. 1. *Cato sic abiit à vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet. Vetat enim dominans; ille in nobis Deus injussu hinc nos suo demigrare. Cum vero causam justam Deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, sepe multis; ne ille mediusfidius vir sapiens, latus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa vincula carceris ruperit: leges enim vetant: sed tanquam à magistratu aut aliqua potestate legitima, sic à Deo evocatus atque emissus exierit* Conf. l. 3. §. 6. D. *de bonis eorum, qui ante sententiam* l. 45. §. 2. D. *de jure fisci*. Addatur *Quintilianus declam.* IV. *Ant. Mathæus de crimin.* ad l. 48. tit. V. c. 1. §. 9. *Grotius ad Judic.* c. XVI. 30. Verum isthæc nos quidem in medio relinquimus. Illud manifestum est, eos, qui vel solo tædio molestiarum vitæ humanæ communium, vel indignatione malorum, quæ humanæ ipsos societati non erubescendos erant redditura, vel metu dolorum, queis fortiter toleratis exemplo suo prodesse aliis poterant, vitam ultro abrumpunt, nullam adferre posse fat validam defensionem, quo minus in legem naturæ peccasse sint censendi. Aliter sentire videtur. *Th. Morus Utopia.* l. 2. quod ego non probaverim. Illi vero contra merito à crimine *ἀντροχειρίας* sunt eximendi, qui ex morbo, rationis usum adimite, manus sibi inferunt. Multos quoque, qui in voluntarium exitium ruunt, magnitudo consternationis apud æquos viros excusat. *Curtius* l. IV. c. 16. *Ubi intravit animos pavor, id solum metuunt, quod primum formidare cœperunt.* *Lucanus* l. 3. *Mille modos iner leti mors una timori est, Qua cœpere mori. Mors timore appetita dicitur apud Suetonium Nerone cap. 4. Addatur Mich. Montaigne ess. lib. 1. cap. 17. Addatur lib. 14. §. c. D. quod metus causa.* Id quoque heic observandum, ad rem nihil facere, propria quis manu cadat, an alios quovis modo adigat ad mortem sibi inferendam. Sicut *Dejanira* apud *Senecam Hercule Oerseo* loquitur: *Dextera sternat tua, sed mente nostra.* Nam qui mori heic & nunc non debuit, non excusatur, si alterius manibus in arcessenda morte usus fuerit; quippe cum ipse fecisse censeatur, quod quis per alium facit. Etsi qui manus suas huic ministerio commodavit, crimine se quoque adstringere possit. Inde nobis non probantur illa *Flori* l. 4. c. 7. *Qui sapientissimos viros, (Brutum, & Cassium) non mirretur ad ultimum non suis manibus usos, nisi si hoc quoque ex persuasionem defuit, ne violarent manus, sed in abolitione sanctissimarum, piensissimarumque animarum, judicio suo, scelere alieno, atterentur.* Nam si istis nefas fuit vitam tunc abrumpere, nihil interfuit, sua an aliena manu perirent. Sin illud licitum fuit, non recte ministris scelus tribuitur. Etsi ad locum *Flori* illustrandum possit facere illud *Æscimis orat. contra Ctesiphontem*: *εάν τις αὐτὸν διαχρήσται, τὴν χεῖρα τὴν τοῦτο πράξασαν χωρὶς τοῦ σώματος θάπτομεν.* *Si quis seipsum occiderit, manum, que id fecit, à reliquo corpore sepelimus.* Cæterum cum nos absolutam homini in vitam propriam detrahamus potestatem; adparet quoque, non posse probari leges illas, quæ vel jubent, vel permittunt civibus ultro vitam projicere. Qualis lex ap. *Taprobanenfes* memoratur *Diodoro*

doro Siculo l. 2. c. 57. qua statutum erat, ut ad certum annorum numerum viverent; quo expleto, insolenti mortis genere decedebant, herbe indormientes, quæ citra censum doloris necat. Add. Idem l. 3. c. 33. de Megabareis, gente Troglodytica. Sic apud Ceos edicebat lex, majores sexaginta annis aconito vitam finire, ut reliquis cibaria sufficerent. Strabo l. X. Heraclides de Politis. Et si *Ælianus* V. H. l. 3. c. 37. hanc causam alleget, quod sibi ipsis conscii sint, se ad promovenda commoda patrie inutiles amplius esse, animo jam ob atatem delirare incipiente. Add. *Valer. Maximus* l. 2. c. 6. §. 7. 8. De more Herulorum, apud quos senio aut valetudine debiles mortem ultro sibi arcessiebant, uxoribus quoque ad mariti sic defuncti monumentum laqueo sese necantibus, vid. *Procopius hist. Goth.* l. 2. De Sardis, & Berbicis vid. *Ælianus* l. 4. c. 1. De Massagetis *Strabo* l. 11. & *Herodotus Clio* in fine.

CAPUT V.

DE DEFENSIONE SUI.

1. Defensio sui violentia est licita.	12. Nec non alapa.
2. An etiam naturali jure præcepta?	13. An fugere quis teneatur?
3. Defensio qualis in libertate naturali?	14. An religio Christiana diversum heic disponat?
4. Qualis eadem in civitatibus?	15. Cades in defensione patrata est innoxia.
5. An & contra invasorem errantem:	16. De defensione rerum.
6. Tempus defensionis in libertate naturali;	17. 18. De fure nocturno.
7. 8. 9. & in statu civili quomodo se habeat?	19. De defensione ejus, qui injurie initium fecit.
10. De mutilatione membri:	
11. & pudicitia:	

AD conservationem sui, quam cuique & amor longe tenerrimus, & ipsa ratio commendat, pertinet quoque sui defensio, seu propulsatio malorum in læsionem hominis tendentium, quæ ab altero homine intentantur. Ist hæc defensio duplici modo instituitur; vel sine læsione ejus, qui malum nobis machinatur, vel cum ejusdem læsione ac pernicie. Prior quin sit licita, omnique peccato vacet, nemo sanus unquam in dubium revocavit. Circa posteriorem autem nonnullus ideo scrupulus fuit obortus, quod per ipsam utique lædatur, aut per datur nostri similis homo, quicum ad colendam vitam socialem adstringimur, & quo extincto parem jacturam videtur facere genus humanum, quam si ipsi percamus. Et quod majores turbæ societatem humanam videantur invadere, si vim intentantem vi repellamus, quam si vel per fugam malum declinemus, aut ubi id non datur, corpus nostrum patienter invadenti præbeamus. Enimvero quod defensio nostri non priori duntaxat modo possit institui, sed &, ubi iste locum non habuerit, cum læsione ejus, qui nos oppugnatum it; & ratio evincit, & sapientum juxta atque vulgi consensus adprobat. Equidem ad pacem cum sui similibus agendam homo conditus est, omnesque naturæ leges, quæ alios homines spectant, primario ad pacem constituendam, & servandam tendunt. Nec minus tamen

tamen natura ad vim confugere quandoque indulget, ubi aliter per alterius injuriam salvi esse non possumus, Scilicet obligatio ad exercendas invicem leges naturæ, & officia pacis est mutua, & omnes homines æqualiter stringit; neque ulli præ altero privilegium per naturam competit, ut ipse in altero violare eas leges queat, alter autem adversus hunc pacem continuare teneatur. Sed utrinque stringens obligatio facit, ut munia pacis mutuo debeant exerceri. Adeoque ubi alter contra leges pacis talia adversus me suscipere aggreditur, quæ ad meam perniciem spectant, impudentissime à me postulaverit, ut ego ipsum deinceps sacrosanctum habeam; id est; ut meam salutem prodam, quo ipse malitia impune grassari queat. *Εὐλογον καὶ ἀναγκαιὸν τὸν μέλλοντα πείθεσθαι δεινὸν, ἀμύνασθαι, ἢ ὑπομείναι. τῇ μὲν γὰρ συμφορᾷ τὸ πικρόν, καὶ ἀνανδρίας φόβος παρακαλεῖται.* *Rectum & necessarium vindicare magis quam accipere injuriam; quippe ad occisi calamitatem etiam infamia timiditatis accedit.* *Herodianus l. 4. c. 5.* Sed cum is infociabilem sese adversus me exhibeat, & ineptum ad recipienda à me officia pacis reddat; omnis mea cura ad expediendam propriam salutem revocatur; quæ ubi citra istius læsionem servari nequit, habet quod sibi imputet, qui ad isthanc necessitatem me adigit. *Horat. II. sat. I. Nec quisquam noceat cupido mihi pacis. At ille, Qui me commovit (melius non tangere clamo.) Flebit.* Alias quippe omnia bona, quæ natura aut industria nobis dedit, frustra forent concessa, si alteri injuste illa invadenti vim non liceret opponere; & parata præda improbis expositi forent prohi, siquidem ille hisce vim nunquam deberent opponere. Sic ut violentam sui defensionem plane proscribere, haut quidquam paci, sed exitio generis humani conducatur. Neque vero lex naturæ, in salutem utique hominis instituta, tali quoque paci favere est censenda, quæ præsentem ipsius perniciem, & nihil minus, quam sociabilem vitam erat productura. *Add. Grovius l. 1. c. 2. & cap. 3. §. 3.*

§. 2. Illud non adeo liquidum est, an defensio violenta, & quæ cum læsione aut cæde invaloris conjuncta est, etiam sit in obligatione. Neque loquimur de militibus, aut viatorum præsidiis, qui dum se cum cæde hostium aut latronum defendunt, patriam simul, aut fidei suæ commissos protectum eunt; in quos quadrare potest illud *Seneca Phœnissis: Vitam tibi ipsi si negas, multis negas*: sed de iis, quos proprium duntaxat periculum in defensionem sui excitat. Quo tacit illud *Plutarchi Phocione, quum Phocion culparetur, quod dimisisset Nicanorem, nec retinisset, negavit diffidere se Nicanori, vel quidquam ab eo expectare mali. Sin secus foret, malle se omnibus innotescere injuriam accipere, quam facere.* *Hoc ab eo de seipso videatur æstimanti probe & fortiter dictum. At qui salutem patriæ in præcipitem casum adducit, atque is dux & Magistratus, haut scio, anne majus videt, & antiquius erga cives jus.* Equidem sunt, qui eousque illam præceptam volunt, ut ne lege quidem civili eadem possit tolli; & qui se, cum defendere possent, occidi permittit, illum damnari posse, non aliter ac si seipsum occidisset. *Vid. Ziegler. ad Grot. l. 1. c. 3. §. 3.* Et huc aliquo modo pertinet, quod *Ephori Sciraphidam* quendam multarunt, quod multi ipsum injuria afficerent. *Plutarch. Instit. Lacon. Auctor quoque de princip. justis & decoris p. m. 23.* In hanc sententiam inclinat; argumento usus, quod præter alia, ad conservationem hominis spectantia, nobis sit infusus acutus sensus doloris, ardor vindictæ, manusque hædendis aliis, & propugnandis nobis habiles; quæ cum frustra non sint datæ, inde

inde colligi, Deum velle, ut istas conservando mihi ipsi adhibeam. Ac perinde fore, si manibus meis non ad internecionem usque infaustis pugnam, quam si eandem ultro mihi abscindam. Et si *infra* p. 118. fateatur, legem illam de conservatione sui ipsius non esse ejusmodi necessitatis, quin eveniant nonnunquam casus, qui hominem in præstanda obedientia aut dispenfent, aut sui juris faciant. Nobis id cum primis videtur considerandum, an aliorum multum intersit, ut qui invaditur sit superstes, an vero iste sibi duntaxat videatur vivere; ut priori quidem casu ad defensionem sui quocunque modo expediendam teneri aliquem dicamus, posteriori autem inter licita duntaxat habeamus, se cum cæde infaustis defendere; præsertim ubi infaustis vita multis est utilis, & probabiliter prævidetur, eundem, dum in ejusmodi facinore cæditur, damnationis insuper æternæ periculum incurrere. Nam etsi magnitudo imminens terroris merita personarum ita otiose trutinari non permittat; & ejus periculi, in quod quis seipsum conjecit, & ex quo sese eripere iterum pro lubitu potest, nulla habenda sit ratio, præsertim ab eo, cujus, damno alter furit; (*Isocrates adversus Callimachum: Nonne absurdum est, istum in eo periculo à vobis petere misericordiam, quod penes ipsum est, & in quod se ipse conjecit, & quo etiam nunc liberari potest?*) *Libanius declam. 23. ἀ ἐν ἑπαθεῖν, ἐν ἀδικιών, ταῦτα ἀντὸν ἔδρασεν ἡδίκηώς. Quæ passus non esset, nisi injuriis provocasset, hæc sibi ipse fecit injuriæ illiæ.* Tamen ut ejusmodi factum, ex quo tanta alteri mala proveniunt, inter debita numeretur, & quo intermisso peccatum contrahatur, vero simile non videtur. Præsertim cum huc quoque applicari queat illud tritum: privilegio suo quemlibet posse renunciare, ubi citra præjudicium tertii id queat fieri. Id quod ita expressit *Quintilianus declam. 7. Omnium beneficiorum ista natura est, ut non sit necessitas, sed potestas. Quicquid in honorem alicujus inventum est, desinit privilegium vocari posse, si cogas. Cuncta, si videtur, jura percurrunt; nusquam adeo pro nobis sollicita lex est, ut quod præstat, extorqueat.*

§. 3. Sed ut super defensione sui accuratius cognoscatur, qua ratione illa temperanda, & quousque recte possit progredi, ante omnia distinguendum est, utrum, qui se defendit, in statu naturali: an vero in civili degat: quippe cum hæc longe arctioribus, quam illic, limitibus ista sit circumscripta. Quod cum à multis non satis fuerit observatum, inde de inculcata sui tutela in universum tradidere, quæ de alterutro duntaxat statu vera sunt. Ast ubi distincte fuerit expositum, quidnam juris sit in statu naturali, facile dein patebit, quousque & quibus rationibus istud in civitatibus sit restrictum. Ac illud quidem prudentiæ est præceptum: *omnia prius, quam armis, experiri sapientem decere.* Cum enim omnis pugna habeat aliquid alexæ ancipitis; inde ubi ab altero injuria intentatur, consultius fuerit tutiora prius remedia tentare, quam in pugnam descendere. *Libanius declam. 1. πρῶτον μὲν τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λανθάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὀπλοῖς ἐπιτηδᾶν ἀνθρωπινώτερον. Primum non statim ad arma ruere, magis autem verbis experiri, possitne quod jus est obtinere, id est homine dignius.* Sic si in faustro viam possim intercludere, ne ad me accedere queat, stulte cum eo manus citra necessitatem consero. Sic quem parietes ac janua possunt defendere, imprudenter pectus suam hosti objicit. *Terent. Eunuch. Tu quod cavere possis, stultum admittere est.* Deinde & hoc prudentis est, levis injuriæ patientia defungi, si commode fieri queat, adeoque de jure

fuo aliquid remittere potius, quam intempeſtiva deſenſione majori ſeſe periculo exponere; præſertim ubi impetatur id, quod facile reparari aut penſari queat. *Plautus Amphitr. act. 2. ſc. 2.* Bacchæ bacchanti ſi velis adverſarier, *Ex inſana inſaniorum facies: feriet ſæpius. Si obſequare, una reſolveſ plagæ.* Idem *Trucul.* Si ſtimulos pugniſ cædis, manibus plus dolet. *Martialis VI. Epigr. 64.* Sed miſerere tui, rabido nec perditus ore Funantem naſum vivi tentaveris uſi. Sicut ſapientius meo iudicio facit, qui cum altero ſuper decem aureis, quos ipſi debebat, utcunque tranſigit, quam qui moleſta illos actione extorquere contendit, ſiquidem rabulis in mercedem linguæ quindecim fuerint dandi. *Martialis l. 7. Ep. 64.* Ah miſer & demens viginti litigat annis Quisquam, cui vinci, *Gargiliane, licet!* *Theocritus Idyll. 23.* Ολίγω τοι ἔοικε κακῶ μέγα νεῖκος ἀναιρεῖν. Par eſt exiguo malo magnam litem tollere. Præſertim cum νεῖκος κρεσσόνων ἀποθεσθαι ἀπορον, contentionem adverſus potentiores ſuſceptam deponere difficile ſit. *Pindarus Olymp. Od. X.* & ἐς ἀφάπεια τύχης καὶ μαρναμένων πρὶν τέλος ἀκρον ἰκῆσθαι. Idem *Iſthm. Od. 4.* Sic ſummopere laudandum, quod de ſeipſo prædicat *Iſocrates de Permut.* Hæ artes meæ fuerunt, ut ne quid ipſe erga quenquam delinquerem: mihi vero ſi qua facta eſſet injuria, ut non iudicio me de inimicis vindicarem, ſed controverſias eorum amicis dirimendas permitterem. *Lucianus Eunuchō:* Τῆτο μὲν ὡς ἀληθῶς γελοῖον, τὸ φιλοſοφῆντας δικάζεσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. δέον, εἰ καὶ τι μέγα εἴη, κατ' εἰρήνην ἐν ſφίσι διαλύεσθαι τὰ ἐγκλήματα. Hoc autem revera ridiculum, philoſophiam profeſſos inter ſe litigare, cum oporteret, licet magni momenti eſſet, controverſias amice inter ſe componere. *Add. l. 4. §. 1. D. de alienat. jud. mut.* Sicuti & sæpe locum invenit illud *Polybii in excerptis Perſeſianis*, quod tunc accommodabatur ad Achæos brevi clade perfunctos: εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, ἐν ἂν ἐσώθημεν, niſi celeriter periiſſemus, nunquam ſalvi fuiſſemus. *Seneca de Ira l. 2. c. 14.* Sæpe ratio patientiam ſuaadet, ira vindictam; & qui primis deſungi malis potuimus, in majora devolvimur. Quodam unius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium projecit: & qui levem injuriam ſilentio ferre noluerant, graviffimis malis obruti ſunt, indignatique aliquid ex pleniffima libertate deminui, ſervile in ſe attraxerunt jugum. *Add. quoque Stobæus Sermon. XIX.* Quo pertinet interpretatio dicti apud *Matth. 5. 17.* quam adfert *Grotius l. 1. c. 2. §. 8.* Quanquam alii hoc dictum pertinere velint ad homines oppreſſos, & ubi juſtitix copia non eſt. *Conf. Thren. c. 3. 28, 29, 30.* cum contra in bona republ. quilibet teneatur injurias coram iudice exigere, (*Levit. 5. 1.*) non propter vindictam (*Levit. 19. 17, 18.*) ſed animo juſtitiam legeſque patriæ defendendi, & ne malis ſua ſcelera lucro aut gaudio ſint. *Lysius orat. contra Theomneſtum:* ἀνελεύθερον καὶ λίαν φιλόδικον εἶναι νομίζω καὶ κατηγορίας δικάζεσθαι. Illiberale nimium exiſtimo & litigioſum & maledicentia aliquem accuſare. Apud *Cyrenenſes*, teſte *Heraclide de politiis*, lex erat, ut πολυδίκης, litigioſos cives ad tribunal *Ephori* traherent, & multam atque inſaniam ipſi imponerent. *Arriani Epictetus l. 1. c. 25.* ἀντίς ὡς λίθος ἀκρόη, τί ὀφελος τῶλοιδόρῆντι; Si quis ut lapis audierit, quæ e ſuis maledictis capiet utilitatem convitiator? *Seneca de Ira l. 2. c. 32.* Magni animi eſt injurias deſpicere. *Uliſionis contumelioſiſſimum genus eſt, non eſſe viſum dignum, ex quo peteretur ultio. Ille magnus & nobilis eſt, qui more magna fera latratus minorum canum ſecurus exaudit.* Et ſi læſus iſthanc moderationem debet non tam lædenti, quippe qui quantum in ſe omnia humanitatis commercia cum ipſo abruptit; quam propriæ ſecuritati & tranquillitati. Unde quando quis ira aut dolore concitatus hos limites tranſilierit, læceſſenti injuriam non facit, ſed immoderate & imprudentius duntaxat egiffe dicitur. Enimvero
ubi

ubi hac ratione falus mea expediri, aut in tuto locari nequeat, res utique ad manus fuerit deducenda. Ubi si alter injuriam malitiose inferre pertendat, nec pœnitentia pravi conatus ductus ad pacem mecum denuo colendam redire velit, etiam cum cæde istum repellere licebit. Et si vel maxime vitam meam directe non impetat, puta si me plagis duntaxat velit onerare, aut membro aliquo non vitali mutilare, aut rebus me salvo corpore spoliare; tamen postquam semel pacem mecum abruptit, neque cautio mihi existit, quod ab istis initiis ad majores injurias non sit erupturus; etiam huic injuriæ repellendæ licebit extrema adhibere. Eo ipso enim, dum quis sese hostem mihi profitetur, (id quod fit, quando injuriis me laceffit, nec pœnitentiæ signa ostendit,) dat mihi, quantum in se, adversus se licentiam infinitum. *ὁ γὰρ ταῦτα, ἀλλὰ μείζονα καὶ πλείονα οἱ ἀρχαῖοι δίκαιοι ἀντιπρόσχειν εἶσι.* Non enim eadem, sed plura & majora qui incipiunt, digni sunt, ut contra patiantur. *Antiphon orat. XI.* Equidem sunt, quibus hæc libertas resistendi in infinitum eò nomine displicet, quod jus defensionis, & resistendi injuriæ nunquam naturale fuerit, nisi cum respectu ordinis, sive salvo ordine, quem natura socialis suo fini consequendo, supremo loco destinavit. Cum in jure resistendi naturaliter insit hæc exceptio, nisi resistendo violetur ordo socialis, cujus primam & summam rationem ipsa natura habet. Nisi enim hæc cautio accederet, societas, ordinis necessarij & naturalis ratione non custodita, infociabilis fieret. Vid. *Bæcler. ad Grot. lib. 1. cap. 4. §. 2.* Enimvero hautquidquam hoc asseritur, ejusmodi licentiam resistendi in infinitum in omnibus casibus utique adhibendam; cum multæ possint intervenire considerationes, quæ læsum ad extremum procedere vetent; sed quod iste, abs quo injuria incipit, queri non possit, si extrema in ipsum statuatur. Ac tunc demum revera vita redderetur infociabilis, si licentiæ resistendi aliquis terminus statueretur inter eos, qui in naturali libertate vivunt. Qualis enim vita esset, si alter me semper modicis infestare verberibus pergeret, cujus malitiam alia ratione sistere, aut reprimere non daretur, nisi morte ipsi intentata? Aut si vicinus rapinis duntaxat, & vastationibus agrorum nos vellicare continuaret, neque nobis fas esset, istum cædibus repellere? Cum enim socialitas ad salutem universorum spectet, non sunt ejusmodi leges istius fingendæ, per quas modestissimo cuique semper misero esse necessum foret, quotiescunque pravo cuiquam jus naturæ violare placeret. Ac absurde societas inter homines injurias perferendi necessitate sancita statuitur. Unde stultus est, propriæque salutis ignavus proditor, qui hosti, quamdiu talis persistit, & hostilia exercet, parcat, & frustra perire quam perdere mavult. Nam hætenus duntaxat lenitate, & humanitate adversus hostem jus naturæ uti me voluit, ut si ostendat, sese pœnitentia ductum ab injuriis adversus me serio velle desistere, ac damno pensato cautionem de non offendendo in posterum præstet, parcere, & ignoscere ipsi debeam, paceque instaurata eidem deinceps circa exercenda pacis officia vicissim respondere. *Hesiodus Op. & dies. l. 2.* *Εἰ δὲ καὶ ἀδιδίς ἢ γῆτ' εἰς φιλοσύνητα, δίκην δ' ἐθέλῃσι παρασχεῖν δέξασθαι.* Meram quippe vindictam, quæ nihil aliud præter lædentes dolorem & perniciem habet propositum, sub crudelitatis vitio natura inter homines proscripsit. Cui consequens est, memoriam inimicitiarum, quantum fieri potest, deleri debere. Quo spectat illud apud *Cicer. de invent. 1. 2.* Quod Thebani apud Amphictyonas accusati sint ob æneum

ancum tropæum positum victis Lacedæmoniis : ideo quod *æternum inimicitiarum monumentum Grajos de Grajis statuere non oporteat*. Nam alias tropæa de ligno duntaxat excitari mos erat, ne nimis forent diuturna. Add. *Florus l. 3. c. 2. in fin. Seneca Herc. furente. Si æterna semper odia mortales agant, Nec cæptus unquam cedat ex animo furor, sed arma felix teneat, infelix paret; Nihil relinquent bella*. Cæterum in statu naturali degentes non solum in præsens intentatum periculum repellere, sed etiam eo depulso contra lædentem eoque progredi possunt, quoad ab illo in futurum fati sibi cautum videatur. De qua cautione ita habendum : Si quis injuria facta, statim pœnitentia ductus veniam petat, & damni restitutionem offerat, in gratiam cum ipso redire debeo, nec ampliorem cautionem ab eo recte videor exigere posse, præter fidem denuo dandam. Sufficienti enim est argumento, firmum ipsi esse propositum in posterum me non amplius lædendi, quem sponte facti pœnituit, & qui ad petendam veniam ultro descendit. Atque cui per vim pœnitentia est extorquenda, & qui tunc demum veniam petere instituit, quando resistendi vires deficient, ejus sola fides parum sufficiens cautio videtur. Igitur tali vel vires nocendi subtrahendæ, vel aliud vinculum injiciendum, ut ne deinceps nobis existat formidabilis, postquam expromta semel malitia, nec rite emendata perpetuo ipsum suspectum reddidit.

§. 4. At vero quod licet in naturali libertate viventibus, qui suam salutem propriis viribus, proprioque ex judicio expediunt; id hautquaquam indulgetur illis, qui in civitatibus degunt, & quidem imprimis adversus suos cives. Hi enim violentam sui defensionem adversus cives perpetuos aut temporarios ita moderari tenentur, ut eam tunc demum adhibeant, quando tempus ac locus non ferunt auxilium magistratus ad repellendam eam injuriam implorari, qua vita, vitæque æquipollens, aut irreparabile damnum, in præsentaneum periculum conjicitur. Et quidem, ut periculum tantummodo depellatur; vindicta autem, & cautio de non offendendo in posterum magistratus arbitrio relinquatur. Nam cum alias in civitatibus leges dominantur, & *nihil tam contrarium sit juri & legibus, quam composita & constituta rep. quidquam agi per vim*, Cicero de LL. l. 3. in ejusmodi duntaxat casu, & *inter arma ab alio intentata istæ silent, nec se expectari jubent, cum ei, qui expectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quam justa repetenda*. Add. Gellius l. 4. c. 14. *Quintilianus declam 13. Nos ideo magistratus legesque à majoribus nostris accepimus, ne sui quisque doloris vindex sit: & assidue scelerum causa se refellant, si ultio crimen imitabitur*. Et ex hisce fundamentis liquido possunt decidi, quæ passim ab autoribus super moderamine inculpatæ tutelæ disputantur.

§. 5. Et quidem dubitatum fuit à quibusdam, an cum cæde repelli possit ejusmodi invasor, qui non me, sed alium, destinato consilio invadere parabat, & abs quo dolus malus aberat; Ubi fundamenti loco Grotius l. 2. c. 1. §. 3. supponit, jus defensionis primario, & per se nasci ex eo, quod natura quemque sibi commendat, quodque adeo non possit non quisque omni conatu ad propriam salutem expediendam incumbere; non autem ex injustitia aut peccato ejus, abs quo periculum intentatur. Scilicet ad innocentiam defensionis sufficit, quod alteri non sit jus ad me invadendum, & occidendum, neque in me sit obligatio mortem citra reluctantiam subeundi. De cætero cum proprius amor omnes alias consideratio-

nes

nes hoc in casu longe superet, non potest non naturaliter homo in pari cum altero periculo constitutus, non sibi potius, quam alteri consulere, & cum periculum illud ab altero mihi immerenti creetur, eo minus invidiosum est malum in autorem suum recidere. Quibus positis facile est peculiare casus, qui heic dari possunt, definire. Si enim quis insania agitata, aut diris infomnis excitus, aut lunaticus, (quales interdum noctu cum telis per ædes ambulare tradunt,) mihi necem intentaverit; cum nullum ipsi jus sit me invadendi, & ego mihi ipsi non immerito sim maximi, non adparet, quare ego meam salutem post ipsius habere debeam. Heic autem omnino præsupponitur, me nulla alia via potuisse periculum intentatum declinare. Id quod non ita scrupulose observatur in iis, qui dolo malo nos invadunt. Idem dici potest de illo, qui bona fide militat, si pro hoste me per errorem aggrediatur. Nam cum hostis quoque poterit illi resistere, quare ego, in statu hostili cum ipso non constitutus, jugulum eidem præbere teneat; Et imprudentiæ suæ imputet, quod amicum hostilia induere coegerit: cum nosse deberet, contra quos sibi militandum foret. Id quod etiam applicari potest ad eum qui inimico suo insidiaturus, me per errorem invadit. Cur enim ego ob errorem aggressoris deteriore sim conditione, quam alter, cui hic fortasse non sine causa irascebatur; Quin & iste aggressor legis Corneliæ de sicariis reus est. Nam utut error fuerit in persona, non tamen fuit error in proposito, & isti voluntas aderat & conatus eadem patrandi. *Add. l. 18. §. 3. D. de injuriis.* Et *Grotius in spars. storum ad. l. 14. D. ad L. Cornel. de sicariis.*

§. 6. Ad moderamen inculpatæ tutelæ vulgo requirunt periculum præfens, & velut in puncto; neque quamvis suspicionem aut formidinem adhuc incertam sufficere asserunt, ut quis alterum occupet. Verum circa hanc quoque assertionem non satis accurate distinguitur inter libertatem naturalem, & statum civilem. Nam etsi & heic punctum illud, quod vocant, sine aliqua latitudine non possit intelligi; certum tamen est, in naturali libertate constitutis laxius longe spatium indulgeri expediendæ defensionis violentæ, quam iis, quorum salus patrocínio civitatum ambitur. Scilicet cum ad colendam cum aliis pacem per naturam obligemur, præsumitur quilibet isti obligationi satisfactorius, nisi claris indiciis de diversa ipsius voluntate constiterit; adeoque nisi pateat, cum sanæ rationi, quæ idem suadet, non obtemperare: Sed quia magna pars mortalium ad eam obligationem violandam est proclivis; igitur cui salus tua cordi est, mature sibi innoxia munimenta circumponet; puta, ut aditum præstruat hostilia molientibus, arma, & cætera ad vim repellendam aut faciendam comparet, socios sibi adjungat, aliorum conatus vigilanter observet, & quæ sunt similia. Ac merito sapiens prædicatur resp. quæ etiam pacis tempore de bello cogitat. Et quanquam innocentibus in providentia divina magnum sit positum præsidium, nequidquam tamen sibi miracula cœlitus pollicetur, qui in torpore resolutus suarum rerum ipse non satagit. Quin & qui in civitatibus degimus, ubi bona nostra contra fures & grassatores acri pœnarum sanctione munita sunt, malum patremfamilias arbitramur, qui sub noctem januas claudere, cistasque & conclavia obscurare negligit. Sicut Romani etiam vilissima utensilium annulo signabant, contra furacitatem servorum, in quos tamen potestatem vitæ, ac necis

obtinebant. Vid. *Tacit. A. II. 1.* Cæterum uti talibus remediis nemini prorsus nocetur; ita ut obtentu defensionis meæ alterum possim occupare, signa requiruntur, moralem certitudinem facientia, de infesto ipsius in me animo, ac lædendi destinatione, ut nō prævenire malim, primus mihi sit ictus expectandus. Quæ inter signa, ob quæ jus nanciscar ultro vim inferendi, haut quidquam numerari debet sola potentia, nimium gliscens, nostrisque viribus præponderans; præsertim ubi quis eandem innoxia industria, aut per benignitatem fati citra aliorum oppressionem adauxerit. Taliter partas quippe opes alteri velle invidere, aut destructum ire inhumana foret malitia. Et crasse nimis philosophantur, qui crepant: qui tibi nocere potest, idem & vult; ergo citra ullam aliam causam ipsum opprime, si salutem tuam amas. Enimvero isthæc doctrina omnem inter homines socialitatem destruit; & qui pro illa citantur autores vel audiendi non sunt, vel de præcautione innoxia loquuntur, vel de talibus, qui voluntatem nocendi per signa satis declararunt. Et illi dicitur ap. *Ciceron. Ep. fam. XI. 28. etiam servis semper liberum fuit, timerent suo potius, quam alterius arbitrio*: opponitur illud non minus argutum Vibii Crispi ap. *Quintilianum l. 8. c. 5. quis tibi ita timere permisit?* Et ipse *Cicero orat pro Tullio apud Quintil. l. 5. c. 13. Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum jure poterit occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur.* Neque vero quod ab uno aut altero peccatum est, id in normam agendi est allegandum. Add. *Alberic. Genil. de jure belli l. 1. c. 14.* Quia tamen viribus quis suis abuti potest, ideo mature innoxio, uti dictum munimenta sunt circumspicienda. Sic & si quis præter vires nocendi voluntatem quoque inesse sibi ostenderit, ne sic quidem directe mihi statim causa nascitur, ultro ipsum invadendi, siquidem nondum adversus me eam voluntatem exseruit. Neque enim sufficienti est argumento, aliquem mihi quoque nociturum, quia aliis nocuit; quippe cum causæ peculiare adversum alios ipsum potuerint incitare, quæ in me non deprehenduntur. Ac injuria alteri facta nondum mihi fat causæ præbet lædentem invadendi, quamdiu tam læsus quam lædens solo humanitatis vinculo mihi jungitur. Etsi facile sit, ut læso peculiariter obliger; puta, si ab ipso imploratus auxilium meum pacto promiserim. Id quippe maxime cum natura sociali congruit, ut quis, nulla licet injuria laceffit, ad depellendam ab altero vim injustam, ex pacto vires cum ipso conjungere queat, licet iste, abs quo injuria incipit, communis vinculo humanitatis eidem quoque sit junctus. Semper enim injuria accepta ad favorem, illata ad odium valere debet etiam inter eos, quorum alias nihil interest. Nam illud *Exodi II. 14.* tantum in statu civili obtinet. Quod si autem probabilis accedat suspicio, istum altero oppressio in me quoque transiturum, & priorē victoria pro instrumēto sequentis usurum; eo promptius alteri petenti erit succurrendum, quod ipsius conservatio meam salutem in tuto ponat. Et sapienter facit, qui intra vicini aedes incendium sistere nititur, ne ubi istæ conflagrarunt, ad ipsum incendium trajiciat. Enimvero ubi ex liquidis constat indicium, alterum in inferenda nobis injuria jam occupari, licet conatus suos nondum plene expromiserit; in libertate naturali viventibus statim licebit violentam sui defensionem auspiciari, & noxam adparantem occupare; siquidem nulla sit spes fore, ut amice admonitus hostilem animum exuat; aut ejusmodi admonitio rebus nostris noxia sit futura.

futura. Neque enim tenetur quis expectare aut excipere alterius assaultum, ut violentiæ suæ ex necessitate defensionis justitiam adstruat. Unde heic pro aggressore est habendus, qui prior se movet ad vim alteri inferendam, seu qui voluntatem nocendi alteri prior concepit, & ad eandem exsequendam se comparavit, licet alter, animadversis illius cœptis, celeritate usus tardius molientem oppresserit. Neque enim ad defensionem requiritur primum ictum excipere, aut ictus qui intentantur, eludere duntaxat, & repellere; sed ille quoque defensionis gaudet favore, qui injurias adhuc adparentem prævenit. *Demosthenes Philippica 3.* Ο γὰρ, οἷς ἀν' ἐγὼ ἐψφείην, ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, ἕτος ἐμοὶ πολεμεῖ, καὶ μήπω βάλλη, μὴ δὲ τοξεύῃ. *Qui enim, quibus ego capiar, ea agit & instruit; is bellum mecum gerit, etsi me nondum vel jaculis, vel sagittis petat.* *Thucydides 1.6.* Inimici non facta solum, sed consilia etiam & cogitata pœna prævertere oportet. Nam & illi, qui se non præmuniit, damno prævenitur. *Procopius de bello Persico 1.2.c.3.* λύσει τὴν εἰρήνην ἔχ' οἱ ἀν' ὄπλοις γένοιτο πρῶτοι, ἀλλ' οἱ ἀν' ἐπιβλεούντες ἐν σπονδαῖς τοῖς πέλας ἀλοῖεν. τὸ γὰρ ἐγκληματῶ ἐγκεχειρηκότι, καὶ ἀπὴ τὸ κατορθῶν, πέπρακται. *Pacem rescindunt non qui arma capiunt primi, sed qui pacis tempore in aliqua adversus vicinos machinatione deprehenduntur.* *Quam quisquæ aggressus est scelus, optato licet successu careat, jam id paravit.* *Philo Judæus de specialibus legibus: Hostes habentur non solum, qui nos jam impugnant classibus aut exercitibus, verum etiam qui utrosque adparatus faciunt.* *Add. Alberic. Gentilis advoc. Hispan. 1.1.c.9. Lex Wisigoth. 1.9.tit.4.c.6.*

§. 7. Ast vero nequidquam par licentia est illis, qui in civitatibus degunt. Hi enim, ubi negotium sit adversus extraneum, ultro quidem invadentem semper repellere possunt; injussum autem imperantis eundem in adparatu opprimere, aut post illatam noxam vindictam petere nequeunt, ne forte civitas intempestivo bello implicetur. Idque multo accuratius observandum est adversus concivem. Hunc enim, licet comparare se intellexero ad injuriam mihi inferendam, aut atroces minas spargere percepero, haut quidquam occupare conceditur; sed ad communem imperantem erit deferendus, & ab isto cautio exigenda. Quam ubi ipse abnegaverit, tunc demum eo modo salutem meam mihi licebit expedire, ac si in libertate naturali forem constitutus. Unde absurdi valde sunt illi Moralistæ, quos citat *Grotius 1.2.c.1. §.5.* qui tradunt, *jure posse interfici eum, qui non quidem vim presentem jam intenet, sed conjurasse, aut insidiari compertus sit, si venenum struere, si falsam accusationem, falsum testimonium, iniquum judicium moliri.* Neque tollitur absurditas per additam restrictionem, si aut aliter periculum evadi non potest, aut non satis certum est, evadi non posse; quippe cum plerumque interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos quoque casus pateat, ac multa inter calicem supremaque labra cadere queant. Enimvero isti sine dubio supponunt statum civilem; cum iniqua judicia, accusationes, testimonia, non nisi in civitate locum habeant. Ad quæ retundenda si civibus jus damus cædem exercendi, quid magistratu opus erit? Neque vero damnationis periculum alicui imminet, si calumniam in se confictam probare possit. Si autem liquido isthoc demonstrare nequeat, & nihilominus ad cædem provolare velit, pœnam legis Cornelie haut quidquam deprecabitur. Ast ubi quis ipso actu per vim invadatur, & in eas redigatur angustias, ut magistratus, aut aliorum civium implorandi subsidium facultas non sit, tunc demum, ut vim infaustis abs se arceat, vel extrema ipsi

poterit intentare; non quidem hac intentione, ut per eandem vindicta ob injuriam exigatur, sed quatenus citra ejusmodi eandem vita è presenti periculo nequit eripi. Hinc periculo depulso haut quidquam eundem insequi, & fugientem percutere licebit. Vid. l. 3. §. 9. D. de vi & vi armata.

§. 8. Ex quibus adparet, in civitatibus tempus defensionis inculpatæ expediendæ angustis admodum finibus esse circumscriptum, & fere ad punctum aliquod, etsi non citra latitudinem, redactum; ubi modicus excessus vix à prætorè curetur. Unde licet cordato judici ex singulorum factorum circumstantiis commodissime de innocentia defensionis constare queat; in universum tamen id statuendum videtur, initium temporis illius, quo quis in sui defensionem alterum impune potest occidere, inde sumi, quando aggressor, voluntatem vitam meam impetendi præ se ferens, & à viribus instrumentisque nocendi instructus, jam intra illum exiterit locum, ex quo re ipsa nocere possit, computato quoque illo spacio, quo opus est, si ego ipsum occupare, quam ab eodem occupari malim; v. g. Si quis stricto gladio ad me viam affectet, cum sufficiente significati-
one, quod me velit confodere, neque mihi tutum pateat suffugium; ego autem sclopeto sim armatus, tunc recte id in ipsum displodere possum, quando longiuscule adhuc abest, ac nondum me gladio contingere valet, ne si nimis adpropinquaverit, telo meo uti nequeam. Idque magis adhuc valet in arcubus & similibus telis, quæ intra breve nimis spacium usum sui amittunt. Sic si quis cum proposito me occidendi advolet sclopetis brevioribus armatus, mihi autem sit sclopetum longius, non teneor expectare, donec ille intra id spacium accedat, ex quo luis me telis contingere queat, sed antequam eo perveniat, meo ipsum telo excipere potero. Hoc ipsum enim est, *in tempore occurrere, quod melius habetur, quam post exitum vindicare* l. 1. C. quando liceat unicuique. Perdurat autem illud spacium inculpatæ defensionis, quoad aggressor fuerit depulsus, aut ultrò recesserit, vel poenitentia in ipso facinoris momento tactus, vel quod conatum ejus eventus destituerit; puta si gladius fractus sit, aut sclopetum ignem non conceperit, vel aberraverit; ita ut in præsens nocere amplius nequeat, nobisque sit facultas in tuta loca nos recipiendi. Nam ultio injuriæ, & cautio in futurum magistratui curæ erit. Vid. l. 45. §. 4. D. L. Aquiliam. Isthoc spacium, qui in cæde intra civitates egrediuntur, ab omni vitio suam defensionem liberare nequeunt. Unde adparet, quam ab omni ratione abhorreat illud Baldi, quod refert Sichardus add. l. C. si quis ita forte mihi dicat, *ubicunque te posthac reperero, conficiam te, quod possim illum in ipso minarum articulo interficere, aut cum est mihi commodissimum, sine pœna*. Nam licet non teneor expectare, donec ille minas suas exsequatur; alia tamen via in civitate, quam per eandem cavere mihi possum & debeo; etiam tunc quando constat ex antea facta vita, istum ad ejusmodi minas exsequendas non esse meticulosum; quod nonnulli mitigandæ Baldi sententiæ adjiciunt.

§. 9. Quod autem heic addunt; *ita demum ejusmodi eadem excusari, si alia ratione periculum evadi non potuerit*; id haut nimis strictè est interpretandum, sed cum aliqua latitudine, quam perturbatio animi, ex præsentia tanti periculi enasci solita, indulget. Quæ non fert, ut quis ita accurate omnes evadendi vias possit circumspicere, sicut ille qui tranquillo animo extra periculum constituitur. Inde uti ad

minan-

minantem, aut provocantem ultro ex loco tuto descendere temerarium est: ita si in aperto me loco constitutum alter invadat, non præcise ad fugam obligor, nisi forte in proximo sit tale suffugium, ad quod me citra periculum possim recipere; neque semper cessim ire teneor. Nam & ibi nudum tergum ostendendum, & utrinque periculum lapsus imminet, ac ubi semel gradu sis depulsus, eundem iterum componere haut ita in proclivi est. Sed nec inde defensio mea vitiosa fit, quod non intermiserim actum aliquem, mihi ex officio injunctum, aut quem suscipere saltem libertas erat. Sic v. g. si, dum ad negotia mea obeunda in publicum prodeo, in vasorem cum cæde repulero, haut quidquam inde culpabilis reddor, quod, si domi mansissem, in periculum non incidissem. Ad quid enim nobis securitatis publicæ sanctimonia, & nostra libertas prodesset, si illa uti non liceret, ob improvisa pericula, quæ alter non nisi per scelus intentare nobis potest? Sine dubio autem ineptum est, quod tradit *Theod. Balsamon ad epist. 1. Basilii, quæ est ad Amphilocho. can. 43. Qui ad tutelam corporis sui occidit, nulla homicidii pœna teneatur, si aggressorem interfecerit, quod vulnus ei letale infixerat, aut vim similem: teneri tamen de occiso, si levi tantum, ac medicabili plaga vulneratus aggressorem interemerit.* Sed & inepta fuit illorum sollicitudo, qui anxie disputarunt; an ad inculpatam defensionem quoque requiratur paritas armorum. Quasi vero aggressores semper prius invasionem denuncient, & quibus armis sint usuri, ut otium sit alteri congrua arma parandi; aut quasi defensionis istiusmodi foret exigenda ad leges ludi gladiatorii, ubi qui spectaculi causa compositi depugnant, paribus aut æquivalentibus armis instruuntur. Illud quoque heic monendum, non posse innoxiam tutelam prætere, qui ab altero in duellum provocatus, ubi comparuerit, ita premitur, ut ni illum transfodiat, ipsi sit pereundum. Nam id periculum ne subiret, leges vetabant. Unde circa æstimandum illud factum ejus periculi nulla habetur ratio; & iste tam homicidii pœna, quam illa, quæ in duellatores forte peculiariter est constituta, merito potest affici.

§. 10. Quæri jam ulterius solet, an licitum sit alterum interficere, qui non vitam eripere, sed membro duntaxat aliquo mutilare intendit, quando vis ejus aliter repelli nequit; id quod de statu naturali tuto affirmari potest. Nam & membrorum nostrorum integritatem ita tenero nobis sensu natura commendavit, ut non possimus non omnibus modis ipsam protegere; & mutilatio alicujus membri, præcipue nobilioris, quandoque non multo minoris, quam ipsa vita æstimatur. Quin ex ista mutilatione sæpe ipsa vita periclitatur; nec ita liquido constare potest, an ulterius quoque iste sit in me grassaturus. Accedit, quod qui tale quid mihi intentat, hostis sit, qui quantum in se licentiam dedit mihi adversus ipsum in infinitum. Sed & in statu civili vix videntur leges ad eam patientiam cives adstrinxisse, ut mutilari se potius ferant, quam ultimum conatum repellendæ alterius violentiæ adhibeant: quippe cum hæc patientia fere superior humana constantia videatur. Saltem eam in gratiam malitiosi in vasoris exigere durum nimis erat. Injuriam autem talem jam acceptam per magistratum exequi oportet.

§. 11 Defensionem vitæ apud omnes fere populos æquiparatur pudicitia, quæ etiam cum cæde violatoris recte defendi asseritur. Cujus favor ideo tantus est,

quod ejusdem integritate decus sexus foeminini maxime aestimatur, accedente insuper ejusdem imbellia, quæ omnibus modis contra impurorum hominum malitiam munienda erat. *Quintilianus declamat. 349. Puellam usque in eam injuriam traxisti, qua nihil gravius bella habent.* In civitatibus autem cum legislatores recte potuerint capitalia supplicia in violentos stupratores constituere, singulis quoque honestis foeminis potuerunt permittere, vel cum cæde tueri id, quod semel ereptum restitui nequit. Apud Ebræos, ut tradit *Seldenus l. 4. c. 3.* tantus comitabatur favor defensionem corporis & pudoris, ut non solum is, qui invadebatur, per se in vaforem cum cæde repellere, sed & alter innocenter oppressum cum cæde in vaforis defendere posset: idque non tantum si vitam alterius aggredere, sed & si cum masculino vellet concumbere, aut alterius sponsam comprimere. Vid. *Lex Wisigothorum l. 3. tit. 3. c. 6. Constitut. Sicularum l. 1. tit. 22.* Sic & magnis laudibus celebratum fuit judicium C. Marii, quod absolvisset, simulque, corona donasset militem, qui sororis suæ filium tribunum militum, de stupro se sollicitantem, interfecerat. *Plutarch. Mario. Plato de LL. l. 9. Εὰν ἐλευθέραν γυναῖκα βιάζηται τις ἢ παῖδα περὶ τὰ ἀφροδισια, ἢ νηποιεὶ τεθνώτω ὑπὸ τῆς ἑρισθέντος βία, καὶ ὑπὸ πατρός, ἢ ἀδελφῶν, ἢ υἱῶν. Qui mulierem liberam aut puerum ad rem veneream vi subegit, impune non ab eo solum, cui vis est illata, verum etiam à patre, fratribus, filiisque vita privetur.* Neque ex eo, quod *Augustinus de Civit. Dei. l. 1. c. 18.* dicit, non amitti corporis sanctitatem, manente animi sanctitate, etiam oppresso corpore: (add. *Gratianus caus. 32. quest. 5. c. 1. 2. 3. 4. Plautus Amphitr. Haut promeruit quamobrem vitio verteres. Mea vi subacta est facere. Seneca Hippolyto: Mens impudicam facere, non casus, solet.*) consequitur, violentos stupratores non posse quocunque modo repelli. Sicuti non sequitur; vir pius per temporariam mortem ad beatioram vitam transfertur; ergo latroni non potest extremam vim opponere. Quo loco tamen observandum, quod *Lysias orat. 1.* tradit, lege Attica gravius punitum, qui persuasione, quam qui per vim foeminam stupraverit. Rationem subjungit: eos enim, qui vim faciunt, odio haberi censuit ab illis, quibus vis illata est. Qui vero se insinuanda persuadent, adeo ipsorum animos pervertere, ut aliorum uxores reddant sibi benevolentiores, quam maritis, & universam domum suam faciant potestatis; liberos quoque reddant incertos, maritorumne sint, an adulterorum. *Libanius declam. 2. πολὺ γὰρ δεινότερον τὸ πείσασαι γενέσθαι φύλην τὴν πρὸς ἀνδρῶν κατασχόναι. Multo gravius est, quod persuasit, ut flagitiosa esset, quam quod necessitate illata dedecoravit.*

§. 12. Est quoque celebris illa quaestio, an periculum accipiendæ alapæ, aut similis mali jus faciat illud cum cæde intentantis arcendi? *Grotius l. 2. c. 1. § 10.* equidem censet, id non repugnare justitiæ explettricæ. Cujus sensus hic est; cum justitia expletrix violetur, quando alicui non tribuitur, ad quod jus perfectum habebat, aut infertur, quod ne acciperet itidem perfectum jus habebat; eum, qui ob intentatam alteri alapam cæditur, queri non posse, justitiam explettricam in se fuisse violatam. Qui enim injuria alterum lacescit, nullum amplius in se habet jus, quo minus extrema quæque ab altero ipsi vicissim inferantur; seu quod eodem redit, dat læso adversus se jus in infinitum: etsi sæpe ne isto jure quis integro utatur, aliæ considerationes prohibeant. Neque est, quod aliqui objiciant æqualitatem illam, quæ in justitia alias observari debet. Nam æqualitas præcipue locum habet in permutationibus rerum, & distributionibus bonorum communium.

munium. Malâ autem, quæ per modum belli hinc inde inferuntur, ad æqualitatem accurate reduci non solent; neque id necessum est. Et quod *Grotius* monet, *modum nocendi in bello ad morem & rationem reparandi & restituendi civilem exigendum esse*; id hanc habet limitationem, *quantum ejus fieri potest*; & deinde ista moderatio non oritur ex jure aliquo, quod in hoste hæret, sed ex generositate, & virtute alterius. Addit quoque *Grotius*, *caritatem per se non obstringere nos ad ejusmodi contumeliam devorandam in gratiam nocentis*. Verum doctrinam Evangelii non admittere, ut ejusmodi injuriam violentè repellatur. Nobis jam supra monitum fuit, in statu naturali non posse ab aliquo exigì patientiam etiam modicæ injuriæ, præsertim continuatæ, quo minus per extrema quæque repellatur. Et sanctissimus quoque rex contumeliam legis suis illatam internecivo bello persecutus legitur. 2 *Samuel. X. 4. seqq.* Enimvero an in civitatibus cædes repellendæ alapæ permitti rectè possit, valde dubium est. Equidem gravissima habetur contumelia alapis cædi; cujus causa apud multos Europæ populos hæc videtur esse, quod servorum, aut vili adhuc disciplinæ subjectorum ista sint bellaria. Inde alicubi in usu est, illos, quibus arma gestandi jus conceditur, aut qui ex statu tirocinii promoventur, alapa cædi, ut præteritæ conditionis recordentur, ac deinceps talem sibi tractationem non amplius competere intelligant. Unde in alapa maximus inest contemptus, velut quis indignus sit, qui arma gerat, aut inter viros censeatur. Est tamen hec observandum, alapam ejusmodi ignominiosam non videri, nisi infligatur, antequam ad resistendum sese quis composuerit. Servorum enim, & armis indignorum est, os contumeliis præbere. Ergo alapa proprie non erit, si qui ex rixa mutuo sibi in faciem involent, aut quando, dum manus conferuntur, os verberatur. Adeoque vix adparet, quomodo alapam contumeliosam accipere possit, qui arma habet, eaque jam ad defensionem sui expedit. Deinde falsum est, alicujus honorem, illata ejusmodi contumelia, per se tolli, qui sane valde in lubrico positus esset, si abs cujuslibet petulantis libidine dependeret. Et qui in ista inest contemptus, facile à magistratu aboleri, aut pensari potest, gravi multa lædenti imposta, eodemque adacto, ut læso publice honoris signa exhibeat. Sed nec opinio fortitudinis, quæ vulgi judicio inter viros præsertim militares tali contumelia læsa putatur, non aliter quam privatim stricto ferro, aut pugna singulari conferta asseritur. Cum ille sat fortis sit, qui stationem sibi à civitate assignatam strenue obit; & longe splendidiore sint occasiones exerendæ fortitudinis, quam si quis contra rationem, ac leges civitatis iræ fræna laxet, aut inutilium aleam pugnarum subeat. Quod si tamen, uti fieri suevit, ab alapa confestim ferum stringatur, & in ea pugna is, abs quo injuria cœpit, graviter vulneretur, aut occidatur, non sine ratione mitiorem alteri pœnam imponi convenit. Ast illud nullo modo ferendum, quod nonnulli asserunt, non solum rectè cædem admitti posse ad vitandam alapam; sed etiam accepta alapa, si qui eam impegit fugiat, cum posse occidi ad recuperandum honorem. Vid. *Bæclerus ad d. loc. Grotii*. Addendum tamen & hoc est, etsi res ex judicio sapientum, non vulgi, sint æstimandæ; tamen si in aliqua civitate genus quoddam injuriæ insignis ignominia comitetur, asperrima pœna esse plectendos, qui aliis istud inferunt; cum neque omnibus iste sit animi rigor, neque multorum persona, quam in civitate gerunt, ferat, ut maximæ civium

civium parti sint contemptui, & ludibrio. Unde non video, quomodo magistratus jure irasci possit illis, qui ex mora, & opinione vulgi existimationem suam asserunt, ubi iste tales injurias, honori ex vulgi mente tantopere detrahentes, insuper habuerit. Adeoque qui duella pugnasque privatorum vult interdicare magistratus, asperrimas debet poenas statuere in eos, qui alteri alapam infixerint, aut convicio eum adspulerint, cui in ista civitate insignis ignominia adhæret. Nam illam *Grotii* philosophiam vitæ civilis mos non fert, quod cum honor sit opinio de excellentia, qui autem talem ferat injuriam, is patientem se excellenter ostendat, ideo honorem magis augeat, quam minuat. Vid. *Astor*. XVI. 37.

§. 13. Ex dictis etiam intelligi potest, an qui ab altero invaditur, utique teneatur fugere, si commode possit; sicut cædes in vasoris non prius fiat licita, quam fugæ via sit interclusa; Ubi patet, in naturali quidem statu in vasori nullum competere jus, ex quo alter teneatur ipsius vim per fugam declinare. Etsi quando fuga potius, quam pugno eligitur, id non fit in gratiam in vasoris, sed quia hoc ei, qui invaditur, magis expedire, videtur; *πόδες ὄπλα λαγωῶν*, pedes arma leporum inquit *Oppianus Cyneget.* l. 4. Inde cum civitates invicem in statu naturali vivant, nemo asseruerit, quando v. g. rex alterum regem per injuriam invadit teneri hunc, quantum potest, fugæ se mandare, ne dum resistit, aliquos ex in vasoris copiis occidat. Verum in civitatibus omnino fugiendum potius, si commode fieri possit, quam in vasor occidendus. Neque vero in ejusmodi fuga turpe quid, & militari etiam viro indignum est; quippe quæ non suscipitur ex ignavia, aut neglectu officii, sed quia ratio nullam heic fortitudinis exserendæ materiam invenit, si citra necessitatem civis sit occidendus, abs quo me tutum magistratus præstare commode potest. Addidimus tamen, fugam arripiendam, qui commode fieri possit. Non enim credendum est, tergum semper in vasori obvertendum, aut cessandum? cum illud vulneribus pateat, & heic à lapsu periculum immineat; & quia periculis magis patemus averfi: & qui semel in fugam se conjecit, ubi forte eidem spatium non amplius superfit, aut velocitate pedum in vasor præcellat, non ita facile gradum componere iterum potest ad excipiendum adversarii impetum. Ergo ubi in proximo non patet suffugium, quo quis tuto se possit recipere, moderamen inculpatæ tutelæ non transgreditur, qui peritus potius in vasori opponit, quam per fugam opportunum se ictibus præbet. Denique & illi recte à *Grotio* d. l. notantur, qui admiserunt, recte occidi eum, qui si aliquid de nobis dixerit, id creditum nostram apud bonos existimationem possit ledere. Quasi vero, si falsa ille sit dicturus, non commodior sit via maculam ex calumnia imminuentem antevertendi; aut si vera sit prolaturus, scelera sceleribus sint obtegenda. Quanto melius *Plato de LL.* l. Εάν τις δῆλον κτείνῃ μηδὲν ἀδικήντα, φόβω δέ, μὴ μνηστῆς αἰσχυρῶν ἔργων καὶ κακῶν αὐτῆ γίγνηται, ἢ τινος ἕνεκα ἄλλῃ τοῖσδε, καθάπερ ἂν εἰ πολίτην κτείνῃς ὑπέιχε Φόβος δίκας. Si quis servum nihil injuriantem, timens ne turpe quid à se factum indicet, vel alia hujuscemodi causa inductus, morti tradiderit; quasi civem necaverit, sic puniatur.

§. 14. Atque ista quidem ex ratione fat plane deducuntur. Cæterum sunt, qui ex scitis religionis Christianæ heic aliquem scrupulum movent, asserentes; etiamsi licitum sit in vasorem vitæ injustum occidere, laudabilius tamen facturum,

rum, qui occidi, quam occidere mavult. Idque quod alter, dum in peccato mortali extinguitur, periculum damnationis incurrat. Non autem videri iustitiæ conveniens, ut minus nostrum malum alterius malo majori depellatur. Eam difficultatem solvere licet aliorum sit, id tamen considerandum fuerit illis, qui istud asserere velint; in ejusmodi consternatione, aut decretoriæ pugnæ fervore non esse otium, ut quis ejusmodi rationum momenta curatius examinet, cum eo omnes intentæ sint cogitationes, quomodo præfens mors declinari queat. Dein eum qui invaditur non ita semper esse paratum, ut non spacio aliquo opus sibi putet componendæ animæ, & subducendis vitæ rationibus; seu ut *sarcinas colligat ante, quam proficiscatur è vita*; uti loquitur *Varro de re rust. l. 1. c. 1.* Præterea vix videri probabile, me magis sollicitum esse debere de anima alterius, quam alter iste de sua est. Si ergo iste neglecta animæ suæ cura vitam meam impetat; cur ego pretiosissimæ rei meæ, ejusque irreparabilis dispendio istius animam redimam? *Plinius l. 2. epist. 10. Parum est providum, sperare ex aliis, quod tibi ipse non præstes.* Præsertim cum non constet; an ille damnationem utique sit evasurus, si vel maxime jam occisus non fuerit. Et tralatitium est, ejus periculi non haberi rationem, in quod quis sua se culpa conjecit, & ex quo se liberare potest, quando vult. Heic autem nullum amplius, saltem in præfens, animæ ipsius periculum imminet, modo me petulanter oppugnare omittat. Quid quod isthæc sententia majorem tribuit favorem improbitati, quam pietati, dum per illam quis velut inviolabilis redditur. Sic enim semper pii homines nefariis latronibus cogerentur jugulum præbere, ne dum resistunt, isti damnationem æternam incurrant. *Conf. Grotius l. 1. c. 2. §. 8. & c. 3. §. 3.* Dictum Salvatoris, quo jubemur *proximum nostrum diligere, sicut nos ipsos*, explicandum videtur non tam de gradu dilectionis, quam de ejusdem sinceritate; quod nemo seipsum ficto aut fucato amore prosequatur. Et videtur illud *Sicut teipsum* habere instar proverbialis, locutionis, de amore sincero & intento. Vid. 1. *Samuel. XVIII. 1. 3.* Ex quo tamen hautquidquam sequitur; si dilectioni propriæ, & dilectioni proximæ, simul non possit satisfieri, illam huic cedere debere. Vid. 2. *Corinth. VIII. 13.* *Cicero Tuscul. Quest. l. 3. Præclarum illud est, & rectum, & verum, ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, æque ac nos metipsos amemus: ut vero plus, fieri nullo pacto potest. Ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quam se amet, ego illum plus quam me; perturbatio vitæ, si ita sit, atque officiorum omnium consequatur.* Neque ex dictis *Exod. 13. v. 4. 5. Deuteron. 22. v. 4.* sequitur, caritatem proximi præire nostra commoda. Nam inde hautquidquam deduxeris; si noster quoque asinus sit prolapsus, alterius asinum prius, quam nostrum esse levandum; aut etiam tunc nos teneri, quando plaris est opus, quod in ista sublevatione nobis est negligendum, quam iste asinus. Ne dicam, quod valde adhuc dubium sit, an ejusmodi invasor sub proximi nomine venire possit. Vid. *Luc. X. 29. seqq.* (Ubi per proximum intelligitur omnis homo, qui est nostræ opis indigus, & cui occasionem benefaciendi nos habemus.) *Lactantius divin. instit. l. VI. c. 18. Ciceronem, carpit, quod l. 3. Off. dixerat: eum esse virum bonum, qui profit quibus possit, noceat nemini nisi laceffitus. O quam simplicem, dicit, veramque sententiam duorum verborum adjectione corrumpit. Quid enim opus fuerat, adjungere, nisi laceffitus injuria? Nociturum esse dixit bonum virum: si fuerit laceffitus:*

tus : jam ex hoc ipso boni viri nomen amittat necesse est, si nocebit. Non minus enim mali est, referre injuriam, quam inferre. Nam unde certamina inter homines, unde pugnae, contentionesque nascuntur; nisi quod improbitati opposita impatientia, magnas saepe concitat tempestates? Quod si patientiam, qua virtute nihil verius, nihil homine dignius inveniri potest, improbitati opposueris, extinguetur protinus, tanquam si igni aquam superfuderis. Enimvero uti quandoque per impatientiam læsi pugnae non necessariae surgunt, quæ commode declinari poterant; ita non semper improbitas, ubi in patientiam incidit, extinguitur. Neque vero virtus patientiæ, Christianis tantopere commendatæ, ad omnes promiscue injurias devorandas obligat. Et qui rite se defendit, non hoc directe agit, ut alteri noceat, sed ut se conservet. Nec qui propulsat malum injuriam facit, sed qui infert. Aliud autem est inculpatam defensionem exercere, aliud inhumanam vindictam moliri. Hoc æque noxium haberi potest, atque injuriam incipere: illud non item. Porro qui asserunt, laudabilius esse occidi, quam occidere, hanc exceptionem addunt; nisi qui invaditur, sit persona utilior, quam invasor. At nimirum inter tantum periculum constituto scrupulose semper expendere vacat, uter pluribus sit hominibus utilior, & utrum mei magis mea, quam sui alterius ope indigeant. Equidem id certum est, eum abs quo multorum salus dependet, & cujus officium est ab aliis vim arcere, non debere vitam suam injusto invasori parcendo prodere; licet forte is ea sit æquanimitate, ut æque miserum esse putet occidere, quam perire, sicut Piso apud Tacit. Hist. l. 29. Quippe cum ipsius exitium plurimum salutem evertat. Tales sunt, qui alios iter facientes prælidii causa committantur; item principes, duces bellici, aliique, quorum mors multorum post se perniciem trahit. Et in quos quadrat illud Lucani l. 5. Cum tot in hac anima populorum vita salusque Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis, Savitia est voluisse mori. Item illud amicorum Alexandri apud Curtium l. 9. c. 6. Quis deorum hoc Macedonia columen ac sidus diuturnum fore polliceri potest, quum tam avidè manifestis periculis offeras caput, oblitus tot civium animas trahere te in casum? Exinde tamen haut quidquam consequitur; si ab aliquo nullius aut pauciorum salus pendeat, eum non recte posse invasorem occidere, quem vivere fortasse plurimum interest. Hoc modo; cælebs aut orbis nunquam possit occidere invasorem proletarium, ne hujus liberi & uxor in solitudine, & egestate destituantur. Atqui si ipsum respectus uxoris, & liberorum retrahere non potuit, ne scelus faceret; quare alter horum luctui vitam suam condonare debeat? Notatu tamen dignum est illud Platonis de LL. l. 9. Filione pro defensione quidem sua, si à parentibus videret se interfectum iri, lege ulla conceditur, ut parentes, à quibus in lucem editus est, interimat, sed omnia potius sustinere præcipitur, quam quidquam ejusmodi facere. Mox tamen subditur: ἀδελφος ἂν ἀδελφὸν κτείνει, ἐν σώσει μάχης γενομένης, ἢ τινι τρόπῳ τοιούτῳ ἀμυνόμενος ἀρχόντα χειρῶν πρόσπερον, καὶ ὡς πολέμιον ἀποκτείνων, ἔσω καθαρῶς. Si orta seditione, vel quovis modo frater fratrem in se impetum facientem pro defensione sua interimat, quasi hoste perempto, purus sit. Illud tamen labi seculi adscribendum, quod addit: Si servus liberum se defendens interimat, iisdem legibus, quibus & parricida, sit subjectus.

§. 15. Ex hætenus dictis etiam hoc adparet, quod cædes intra moderamen inculpatæ tutelæ patrata nulla labe patrantem aspergat, adeoque extra pœnam sit posita. Non vero ex genere sit, quibus in se vitiosus lex humana affectuum huma-

humanorum, & iræ violentiæ velificata, impunitatem indulget; qualis est cædes adulteri marito permiffa, De qua vid. l. 20. l. 22. l. 24. l. 32. D. ad L. Iuliam de adult. & *Lysia orat. 1. pro cade Eratosthenis*, ubi ostendit, lege Attica permiffum occidere, non solum qui apud uxorem, sed & qui apud concubinam deprehendebatur; imo qui apud matrem, sororem, aut filiam deprehensus erat; uti est apud *Demonsthenem adversus Aristocratem*. Rationem subjungit: quia, pro quibus cum hostibus dimicamus ad eos ab omni contumelia & injuria vindicandos; pro iisdem etiam amicos, si quam contra leges injuriam, aut contumeliam eis fecerint, occidere lex concessit. Cum enim non genus aliquod sit amicorum & hostium, sed e factis horum utrumque censeatur; eos qui hostilia faciunt, pro hoste ulcisci lex liberum fecit. Apud perfas qui uxorem una cum adultero occidit, novam infuper vestem præmii loco accipit. *Ad Olear. itin. Pers. l. 5. c. 22. Add. Valerius Maximus l. 9. c. 1. §. 13. Ant. Mattheus de crimin. ad l. 48. D. tit. 3. c. 3. §. 13. seqq.* Quod si igitur alicubi pœna aliqua aut expiatio iis, qui cædem justam patraverant, fuit injuncta; ea vel ad cædem ex inculcata tutela commissam non pertinet; vel sine ratione fuit introducta; vel eo fine adhibita, ut intelligeretur, quantum scelus esset injusta cæde humanum sanguinem effundere, cum etiam justa cædes aliqua lustratione videatur indigere. Apud *Philonem Iudæum de vita Mosis l. 1.* hic dicitur pontifici mandasse, ut lucraret reversos à recenti cade hostium; quamvis enim per leges liceat hostem occidere, tamen qui necavit hominem, etiamsi coactus & propulsans injuriam, obnoxius videtur, propter antiquam generis cognationem oriundi ab uno capite. Hæc tum fuit lustrandi causa, ut ne species quidem sceleris in eos competeret. Beneficio tamen asyli, quod pœnam exilii temporarii continebat, non videtur opus habuisse, qui vitam suam cæde invaforis servatum ivit; sed tantum qui cædem involuntariam quidem patraverat, sed quam exacta diligentia adhibita evitare poterat. *Numer. 35. Deuter. 19. Loc. 1. Paralip. 29. v. 3.* ad defensionem non pertinet; & Davidi extructio templi videtur interdici, non tam quod ipse ex cædibus bellicis aliquid labis contraxisset, quam quod filio materiam ex operibus pacis inclarescendi subtrahere non deberet, qui bello tantum gloriæ sibi paravisset. *Scholiasies Euripidis in Oreste ad vers. 820.* tradit, morem veterem apud Græcos fuisse, ut post justam cædem interfectores gladium soli ostenderent, in argumentum innocentiae, quasi qui ex ipsorum mente πάντ' εισορᾷ, καὶ πάντ' ἐπαύκει omnia videt, & omnia audit, super ea re testis imploraretur. Et tamen iidem expiatione aliqua opus habebant, & annali exilio defungi cogebantur. De quo exilio etiam est apud *Platonem de LL. l. 9. vid. l. 16. §. 8. D. de panis, & Grotius in flor. spars. ad d. l. Athenis quoq; de cædibus, quas quis jure factas contendeat, cognoscebatur in peculiari judicio, quod dicebatur Delphinium, à templo Apollinis Delphini, uti est apud *Demosth. adversus Arist. & Scholiasien Arist. in Equitibus*. Sic apud Æthiopes qui involuntariam cædem patraverat, exulabat, donec à gymnosophistis fuisset expiatus. Vid. *Philostatus de vita Apollonii l. VI. Apud Virgilium Eneid. II. ita Æneas: Me bello è tanto digressum, & cade recenti, Attrectare nefas, (sacra) donec me flumine vivo Abluero.* In Canone 18. Concilii Nannetenfis sub Formoso habiti ita disponitur: Si quis casu non volens homicidium perpetravit, 40. diebus in pane & aqua pœniteat, quibus peractis biennio ab oratione fidelium segregetur, non communicet, nec offerat: post biennium in communionem orationis offerat, non tamen communicet; post quinquennium ad plenam communionem recipiatur, abstinentia ciborum in arbitrio Sacerdotis permaneat. Sed neque hic canon*

ad defensionem spectet, & fortasse plus justo est rigidus. Sic & quæ habentur in *legibus longobardicis* l. 1. tit. 9. l. 19. & in *Capitul. Caroli* l. 4. tit. 27. & *lib. 7. tit. 295.* non necessario videntur ad eadem, quæ intra moderamen inculpatæ tutelæ subsistit, extendenda: aut ubi istud factum fuerit, merito nimix severitatis notantur. *Mornacius* quoque ad l. 3. D. de *Iust & Iure* tradit, iudices in Gallia ad hunc diem religiosissime fervare, ut nunquam fere in ejusmodi judiciis rei absolvantur, quin simul damnentur peculiaribus in pauperes erogationibus, aut aliquando etiam Christianis pro occisi anima sacrificiis. Quod non nihil superstitionis olere videtur. Et si bonis non sine causa ejusmodi cædis necessitas tristis accidat.

§. 16. Cæterum defensio quidem vitæ, membrorumque ac pudicitix, tanquam rerum irreparabilium, magnum habet favorem, sic ut illa quoque legem divinam positivam de Sabbatho solvat: (Vid. 1. *Machab.* 1. v. 32. *segg. Ioseph, antiq. Jud.* l. 12. c. 8.) Nam qui diversum senserunt, non sine ratione irridentur à *Plutarcho de superstitione, & Agatharchide*, citante *Iosepho ant. Jud.* l. 12. c. 1. Add. *Grotius* ad 1. *Machab.* 2. 37. Ut mirer, quomodo *Eidem.* l. 1. contra *Apionem* isthoc factum laude dignissimum videatur quod observationi illius legis vita & patriæ libertas fuerit postposita; nisi de intentione hec potissimum accipias. Enim vero circa defensionem rerum, quæ utique restitui possunt, neque omnes ita absolute homini videntur necessariæ, dubitari potest; an illæ quoque per extrema sint assendendæ. Præsertim cum multis valde arrideat illud *Taxilis* apud *Plutarchum Alexandro*: *Quid bellis inter nos, & pralio opus est, Alexander, quum neque aquam nobis adentum, neque victum necessarium veneris pro quibus solis necesse habent homines sani decertare. Euripides supplicibus.* Τὸτο γὰρ μόνον βροτοῖς ἐκείνι τ' ἀνάλωμα ἀνάλωθ' ἔδει λαβεῖν. χρημάτων δ' εἰσὶν πόροι. *Sola enim vitæ humanæ jactura mortalibus reparari nequit. Opes autem sarciri possunt.* Equidem quid iudicium & mos omnium gentium ferat, in aprieo est; qui ad necem usque infautorum pro rebus pugnari concedit. Imo pleraque bella geri constat, non ut aliis vita, sed res eripiantur. Ac ridiculus haberetur hostis, qui, ne telis peteretur, protestari vellet, quod ad res duntaxat rapiendas veniat. Igitur illud certum est, non fieri injuriam ei, qui dum alterius res raptum aut perditum it occiditur, et si alias istæ res vitæ hominis æquiparari nequeant. Nam in statu quidem naturali, qui injuriam qualemcunque dolo malo intentat, hostis evadit: qui quo minus extrema quæque patitur, nullo jure, quod in ipso hæreat: munitur. Et cum alter non plus juris ad res meas, quam vitam eripiendam habeat, non minus potestatis mihi ad illas, quam hanc defendendam competet. Quin cum citra res vita nostra non possit fervari, hanc quoque consequenter impugnat, qui illis me spoliare nititur. Ac apertum est, securitatem ac tranquillitatem societatis civilis, ac generis humani subsistere nullo modo posse, ni potestas sit raptores rerum, quas utique magno amore prosequuntur mortales, per extrema coërcendi. Porro illi, cui non citra anxietatem sese heic torserunt, duabus hypothecibus nisi fuerunt: primo, pœnam justam semper delicto æqualem esse debere hæcenus, ut reo non majus bonum debeat adimi, quam ipse in altero læsit aut perdidit. Quod falsum esse, alibi ostendetur. Deinde noxas, quæ pro defensione sui ac rerum suarum injusto infautori inferuntur, esse pœnas proprie dictas, adeoque per regulas justitiæ vindicativæ dirigi. Quod itidem falsum est.

est. Nam pœna proficiscitur à superiore in subjectum ex vi imperii, ejusque magnitudinem respectus boni publici temperat. Sed defensio antiquior est imperio civili, ac quam maxime locum habet inter eos, quorum neutri in alterum est imperium; eamque intuitus propriæ salutis, & necessitas sua conservandi moderatur. Ast inter illos, qui eadem in civitate degunt, licentia naturalis defensionis est vehementer restricta: cum intrinseca civitatis tranquillitas subsistere non possit, si ob quamvis injuriam hostilia reponere civi liceat. Igitur id demum violentæ defensionis civibus adhibere fas est, quod ex naturali libertate per indolem societatis civilis, ut leges civiles non est ademptum. Quæ licet confedere potuerint, ut civis majori illato malo civem invasorem posset repellere, quam hic isti intentabat, (qualis erat lex Attica, quæ ἐὰν Φέροντα ἢ ἄγοντα βίᾳ ἀδικῶς, ἐυθύς ἀμυνόμενος κτείνῃ, νηποεὶ τεθῶναι κελεύει, si quem, auferentem aut abducentem per vim & injuriam, statim causa defensionis quis occiderit, impune occisum esse jubet; apud Demosthenem adversus Aristocratem:) regulariter tamen injurias, quæ ad res reparabiles tendunt, à privatis per extremam vim repelli nolunt. Cum per vires publicas facili negotio, & citra turbam reparatio procurari possit, quæ extra civitates ab invitis non nisi per bellum obtinetur. Inde non opus est, ut cum Grotio l. 2. c. 1. §. 11. adeo firmus solliciti de exæquatione rei raptæ, & vitæ, raptoris per favorem defensoris, & odium raptoris. Nisi cum Bæclero add. l. dicere velimus, cum plerunque sit difficillimæ dijudicationis, quid in tali actione citra ultrave limites steterit, naturæ non repugnare, favorem in spoliati vel spoliandi partem trahere, & raptorem furemve odio prosequi, id est, in dubio veniam dare cædi hujus generis, & ignoscere. In civitatibus igitur sufficit, si quis limites defensionis per leges civiles designatos non excesserit. Si tamen hoc factum fuerit, invasori non fit injuria, sed simpliciter in leges civiles peccatur. Red annon saltem contra legem caritatis peccabitur, si raptor rei reparabilis cædatur? Ubi arbitramur, caritati adversus hostilia professum hæctenus duntaxat locum esse, quatenus probabilis spes allucet, eo modo istum ad pœnitentiam injuriarum, & componendam pacem moveri posse. Quæ spes ubi decollavit, proditor sui est, qui hosti parcat. Quod si autem ratio mihi suadet, rem, quæ minimum valeat, eaque propter contempti mereatur, non ita acriter esse defendendam; id non fit ingratiam furis aut raptoris, sed ne ipse propter exiguam rem multum molestiæ fuscipiam, aut humili nimis animo, avarusque videar.

§. 17. Hoc loco etiam dispiciendum super nobilissima illa lege de fure nocturno impune occidendo, diurno non item; quæ extat Exod. XXII. 2. Cui convenit lex Solonis, quam ita refert Demosthenes orat, contra Timocratem: Si quis de die supra quinquaginta drachmas furatus fuerit, ad undecim viros abduci eum licere. Si vero noctu quodcumque furatus fuerit, hunc licere occidere, & inter perseguendum vulnerare, & ad undecim viros abducere, si quis velit. Rationem addit Ulpianus rhetor: ἐν γὰρ ἡμέρα δύναται τις καὶ βοηθῆς καλέσαι ἑαυτῶ, ἐν δὲ νυκτὶ ἔκτετι. Interdium enim licet vocare, qui auxilium ferant, noctu non item. Sic Plato de LL. l. 9. νύκτωρ φῶρα εἰς οἰκίαν εἰσιόντα ἐπικλοπῇ χρημάτων, ἐὰν ἐλῶν κτείνῃ τις, καταρὸς ἔστω. Qui noctu furem domum suam ingressum interemerit, mundus esto. Eadem lex in XII. tabulas translata: Si nox furtum faxit, si im aliquis occisit, jure casus esto. Quam ita refert Cajus l. 4. §. 1. D. ad L. Aquil. Lex XII. tabb. furem noctu deprehensum

occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur. Ubi Iac. Godofredus ad LL. XII. tabb. notat, posteriora verba de clamore esse emblemata Tribonianum. Ea quippe in LL. XII. tabb. non extitisse, arguit locus Ciceronis in orat. pro Milone: XII. tabula nocturnum furem quoquomodo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt. M. Seneca l. X. controv. ult. Lex, qua nocturnum furem occidi quoquomodo jubet, non de damnato tantum, sed de fure loquitur. Gellius l. XI. c. ult. quando refert, Draconem in fures capitis poenam statuisse, Solonem autem dupli duntaxat, addit: Decem viros Romanos inter istius severitatem & hujus lenitatem media incessisse via. Nam furem, qui in manifesto furto deprehensus esset, tunc demum occidi permiserunt, si aut cum faceret furtum, nox esset, aut interdum telo se, cum prebenderetur, defenderet. Clamorem autem lex XII. tabb. requirebat duntaxat in fure diurno, quando telo se defenderat. Si luci furtum faxint, si se telo defensint, quirinato, endoque plorato. Post deinde si castesint, se fraude esto. Conf. l. 4. §. 1. D. ad L. Aquil. ubi itidem vocabulum aque à Triboniano infractum. Etsi non improbable sit; successu temporis, & per auctoritatem prudentum istam legem ex parte mitigatam fuisse; agnoscente quoque Cujacio l. 14. Obs. 15. Id quod adparet ex Ulpiano l. V. ad edictum, cujus verba integra extant in collatione legum Mosaicarum & Romanarum à Petro Pithæo primum edita. Quæ truncata referuntur l. 5. D. ad L. Aquil. Add. l. 9. D. ad L. Cornel. de sicar. Cujus mutationis fortasse hæc ratio fuit, quod nonnulli ex ædibus suis in prætereuntes impetum facerent, eosque occisos in furto post deprehensos fingerent. An quod confertas & munitas inter ædes furandi non tam facilis occasio, sic ut furtum vix posset contingere sine domini negligentia. Conf. Iustin. l. 2. c. 2. §. 6. Unde putat Cujacius l. d. legem illam XII. tabb. non in urbibus amplius, & oppidis valuisse, sed tantum in agris abhuc obtinuisse, per l. 1. C. quando lic. unicuique. Quanquam hæc lex non de furibus, qui clanculum res subducere conantur, sed grassatoribus & prædatoribus violentis agat; prout ostendit subjuncta ratio; ut isti mortem, quam minabantur, excipiant, & id, quod intendebant, incurrant. Sed & sapius dictam legem Sext. Cecilius ap. Gellium l. 20. cap. 1. falso de nocturnorum grassatorum insidiosa violentia explicat. Cæterum ratio discriminis inter diurnum & nocturnum furem ea nobis præcipua videtur, quod abs fure interdum deprehenso res possit recuperari, à fure nocturno non item, ubi is sese ædibus proripuerit; qui neque per tenebras cognoscitur, aut ab uno licet forte agnitus convinci nequit, dum è lectis non facile testes excitantur. In qua sententia hæc plerisque maxima difficultas videtur, quod cum istæ leges in fures poenam capitalem non decernant, absurdum sit, privatis in eosdem plus licentiæ indulgere, quam summa potestas civilis sibi voluit sumere. Ad quam reponi potest, omnes eas leges circa supplicia furum præsupponere; res furto ablatas, fure deprehenso, restitui aut penari. Quo facto, pro conditione suarum rerum. poenam dupli aut quadrupli sufficere judicabant. Exinde tamen non sequitur: ergo leges in eo casu, quo reparatio damni erat cessatura, non potuerunt civibus ex eo, quod in naturali libertate licebat, amplius quid indulgere. Neque enim quod in statu naturali jus belli indulget, id legislatores circa definiendas in civitatibus poenas sequi necessum habuerunt. Sic dantur civitates, ubi adulterium non est capitale; & tamen maritis impune licet occidere adulteros in ipso actu deprehensos. Sane quin injuria violati thori illata aut intentata in libertate naturali constitutis sufficiens

ciens bello causa fit, nemini credo dubium esse; quæ autem fit licentia belli, nemo ignorat. Et tamen adulterio perpetrato nolebant leges pœnam adulterii intendere ad id, quod ex ea causa moti belli licentia indulget. Possis huc adplicare illud, quod *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 5. §. 26.* tradit. Quia sæpe magistratus civilis de hujusmodi flagitiis non potest cognoscere, sæpe evadunt impunita; ideoque quandocunque sumi potest pœna, sumitur gravissima, ut quanto magis audacia ex ope frequentis impunitatis creverit, tanto magis eadem summi supplicii metu retundatur. Sed & quod lex Romana tradit de fure diurno, eum occidi posse, si se telo defenderit; liquido est indicio, cædem furis permitti ad conservationem reum, & non tunc demum, quando is ultro me telo impetit, sed & quando me, res ablata ipsi eripere aggredientem, telo repellere instituit.

§. 18. Quæ cum ita sint, adparet, frustra à nonnullis dictæ legis de fure nocturno hanc adferri rationem; quod alias delicta sint mansura impunita, si noctu fur aufugisset. Sed & apud *Grotium l. 2. c. 1. §. 12.* non occurrit nihil, quod probari nequeat. Dicit, *legislatores hoc voluisse, directe rerum causa neminem interfici debere.* Id quod nos ex istis legibus perspicere non possumus, quæ de furibus loquuntur, qui, ut res clanculum subducant, in ædes irrepunt. Etsi quandoque in furto nocturno accidere possit, ut dum res meas servatum eo, vita quoque mea periclitetur. Quo casu ex duplici capite cædes furis fit licita. Ubi innocentia meæ non obstat, quod ipse me in hoc periculum deduxisse videar, dum rem meam cupio retinere, aut recuperare. Nam verfor in actu licito ac prope necessario, ex quo si quid præter meam culpam proveniat, nihil mihi poterit imputari. Quod si propter res omnino non liceret alterum interficere, non video, quomodo culpa vacet, qui pro servandis rebus in tale se periculum non imprudens conjecit, ubi occidere aut occidi necessum foret. Sicut frustra defensionis favorem implorat, qui in duellum provocatus ultro descendit. Sed & ratio legis ab ipso prolata non satis videtur solida: *quod noctu vix sit copia adhibendorum vestium, atque ideo, si occisus fur reperiatur, facilius credatur ei, qui à se vitæ tuenda causa dicat furem interemtum, reperiunt scilicet cum aliquo instrumento, quo nocere possit.* Etsi enim demus, vocabulum Ebraicum posse capi pro *instrumento perossorio*; tamen, si ea ratio legis fuerat, planius erat dixisse: si cum telo fuerit inventus. Quanquam neque hoc sequatur; fur inventus est cum telo; igitur illius, à quo occisus fuit, vitæ vim intentavit. Sed & ex lege XII. *Tabb.* non sequitur; diurnus fur non poterat occidi, nisi telo se defendisset; ergo contra nocturnum furem est præsumtio, quod telo se defenderit. Imo illa nocturnum furem *quoquo modo* occidi permiserat. In l. 9. D. *ad L. Cornel. de sicar.* verba illa, *si parcere ei sine periculo suo non potuit, dum rem servare conatur,* posterioribus seculis LL. XII. *Tabb.* sunt addita. Ante istam additionem probari non potest, homicidii fuisse reum, qui furem nocturnum occiderit, si forte testes adfuissent, ex quibus constaret, non fuisse eum, qui furem occidit, ab ipso in periculum vitæ adductum. Exemplum de puella in agro stuprata ad rem nihil facit. Nam ibi expressæ lex pro vi eidem illata præsumere jubet; heic de præsumto vitæ periculo nihil invenitur. Quin potius ex re furum est, nullam conferere pugnam & in pedes se dare. Fatemur tamen longe generosius facere, qui furem nocturnum, si commode possit, capit, rebusque suis servatis magistratui defert, quam qui citra necessitatem

tatem eum occidit. Add. quoque *Groenewegen de legibus abrogatis* ad l. 4. D. ad L. Aquil. ubi testatur, legibus Batavorum non requiri, ut quis de fure nocturno cum clamore testificetur. Conf. *Lex Visigothorum* l. 7. tit. 2. cap. 16. *Lex Burgundionum* addit. 1. tit. 16. c. 1. 2. *Lex Frisiorum*, tit. 5. *Constitut. Sicul.* tit. 13. *Capit. Coroli & Ludovici* l. 6. c. 19.

§. 19. Quæritur denique, an qui injuriam prior intulit, recte possit resistere injuriam vindicatum cuncti? Quod aliqui affirmarunt, ideo quod pauci, proprio ex arbitrio injurias suas exsequentes, tantum reponant vindictæ, quantum acceperunt injuriæ. Verum nobis heic paulo distinctius videtur pronunciandum. Scilicet ex lege naturæ, qui injuriam alteri intulit, satisfactionem debet offerre. Tenetur etiam quilibet offensæ veniam concedere alteri petenti, & pœnitenti, oblata reparatione damni dati, & cautione de non offendendo in posterum præfita. *Quintilianus declam.* 5. *Semper odiorum honestus occasus est; & dum simultantes nihil aliud habent, quam nocendi cupiditatem, speciosa in melius animi mutatio est.* Sic *Marcus Antonius* l. 1. §. 7. in suis moribus commendat, πρὸς τὰς χαλεπήναντας καὶ πλημμελήσαντας ἐνανακλήτως καὶ ἐνδιαλλάκτως, ἐπειδὴν τάχις αὐτοὶ ἐπανελθεῖν ἐδεήσασσι, διακείσθαι. Quod placabilis & reconciliatu facilis esset adversus eos, qui offensionis causam dederint, aut deliquerint aliquid simul atque illi in gratiam redire vellent. Addatur *Idem* l. 9. §. 8. & *Seneca de Ira.* l. 2. c. 34. l. 3. c. 26. 27. 42. Sic & apud Chineses, qui philosophiam moralem omnibus disciplinis solent præferre, nemo est tam crudelis, ut injuriam sibi illatam morte ulcisci studeat; & qui alteri cedit & lædere ipsum non cupit cordatus & egregius vir habetur. *Neuhof. ingen. descript. China.* c. 1. Igitur qui satisfacere renuit, & refusionem postulanti resistit, injuriam injuria cumulat. Sed qui æquam satisfactionem oblatam respuit, & omnino armis vindictam persequi contendit, injustam vim molitur, eique jure resisti poterit. Conf. *Livius* l. 9. c. 1. & *Grot.* l. 2. cap. 1. §. 18. & *Bæclerus* ad h. l. Potest huc facere exemplum privatæ pugnæ apud *Davilam de bello civili Francie* l. 15. p. m. 1027.

C A P U T VI.

DE JURE ET FAVORE NECESSITATIS.

1. Necessitas quotuplex?	}	5. 6. 7. Quid juris eadem indulgeat in res aliorum?
2. Ubi jus aut favor necessitatis fundetur?		8. Quid pro rebus nostris servandis liceat in res aliorum?
3. Quid illa cuique det juris in seipsum, aut directe in alios?		
4. Quid indirecte eadem indulgeat?		

IN ore omnium versatur vis necessitatis, quod illa lege careat, ac in omnibus humanis institutis semper excepta intelligatur, atque ad multa agenda jus det, quæ citra eam inter vetita habebantur. *M. Seneca* l. 4. *controvers.* 27. *Necessitas magnum humane infelicitatis patrociniū est.* *Callimachus hymno in Delum*: ἀναγκάλη μέγιστη θεῶν Necessitas ingens est Dea. Add. oratio *Lentuli* apud *Livium* l. IX. c. 4. Ea vis unde fit, & quousque se extendat, curatius jam est dispiciendum; eoque magis,

magis, quod quidam parum aut nihil efficacæ circa moralitatem actionum eidem tribuere videantur. Ante omnia autem observandum, quod Cicero l. 2. de *inventione* duplicem faciat necessitatem; *simplicem & absolutam, cui nulla vi resisti potest; quæ neque mutari neque leniri potest: & necessitudinem cum adjunctione.* Quæ iterum triplex est, ad *honestatem*, (quo referre possis illud *Plinii l. 1. epist. 12. summa ratio sapientibus pro necessitate est;*) ad *incolumitatem*, ad *commoditatem*. Quarum illa *summa* sit, altera *huic proxima*; *tertia ac levissima commoditatis*, quæ cum priori nunquam possit contendere. Quanquam autem honestas præstet incolumitati, hanc tamen interdum illi posse præferri, si, ubi incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando & justitia recuperari queat. Ubi id non possit, honestatem præferendam. Etsi alii moneant; quotiens necessitudini ad honestatem præfertur necessitudo incolumitatis, factum defendi non tam præscriptione juris & directâ via, quam excusatione humanæ infirmitatis, per vocabula veniæ & miserationis; & clementiæ: necessitudini autem commoditatis multo minorem vim sive ad defendendum sive ad excusandum inesse, nisi res sit cum iudice, qui studii, & propensionis suæ majorem, quam juris & sapientiæ rationem habet. Enimvero nobis heic potissimum inquiritur de necessitudine incolumitatis, quamnam illa vim habeat ad eximendum aliquem actum ab obligatione legum communium. An scilicet aliquando legibus vetita agere, aut præcepta omittere possimus, quando citra nostram culpam in ejusmodi angustiis hæremus, ut aliter salutem nostram expedire nequeamus. Ubi adparet, quicquid est illud sive juris, sive favoris, aut veniæ, quod necessitati tribuitur, unice inde promanare, quod non possit non homo omni studio ad se conservandum committi; eoque non facile præsumatur, talem ipsi obligationem impositam, quæ ardori propriæ salutis conservandæ præponderare debeat.

§. 2. Equidem de hoc nemo pius dubitaverit, quin Deus, qui absolutus est Dominus nostræ vitæ, & quam nobis precario heic agendam indulsit, tam rigidam nobis legem dicere queat, ut moriendum nobis sit potius, quam vel latum unguem ab illa discedamus. Ex quo genere legem de non edenda suilla credebant Judæi 2. *Macchab. VII.* Et recte quidem, quod suillam edisse in ejusmodi casu habebatur pro abnegatione veræ religionis. Cum extra talem casum utique nefas non fuerit, in defectu aliorum ciborum, suilla vesci, ne quis fame periret. Sed & sæpe per imperium civile tam severa alicui mandata injunguntur, ut mors potius sit excipienda, quam ab illis discedendum. Enimvero tam rigida non semper præsumitur legum positivarum obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui instituta quædam inter homines introduxerunt, cum utique salutem aut commoditatem hominum per ea promotum iverint, regulariter quod; ob oculos habuisse præsumuntur teneritatem humanæ naturæ, & quam non possit non homo refugere & amoliri illa, quæ ad ipsius destructionem tendunt. Quam ob causam pleræque leges, saltem positivæ, intelliguntur excipere casum necessitatis, seu non obligare, quando ipsorum obligationem comitaturum esset malum, humanam naturam destruens, aut communi animi humani constantia superius; nisi expresse, aut per negotii naturam iste quoque casus sit comprehensus. Unde necessitas non id quidem efficit, ut directè lex heic & nunc possit violari, seu

peccatum admitti; sed ex benevola legislatorum mente, simulque naturæ humanæ consideratione præsumitur, casum necessitatis sub lege generaliter concepta non contineri. Quo facit locus *Matth. XII. 2. 4.* Add. *Casaubonus exercit. 1. ad Baronium. n. 9.* Scilicet quod materia & ratio istius legis tantum rigorem non jubeat præsumere, ut fame potius pereundum sit, quam panibus propositionis vescendum. *Palladius de re rustica l. 1. c. 6. Necessitas ferius caret.* Verum uti hæc circa leges positivas facile admittuntur, ita altioris est indaginis, an eadem ad leges quoque naturales sint extendenda; nimirum an in casu necessitatis intermitteri possit, quod lex naturalis jubet, aut fieri, quod eadem vetat? Circa prius ex natura præceptorum affirmativorum constat, illa, ut heic & nunc ad exercitium actus quis obligetur, præsupponere occasionem, materiam & facultatem agendi; quæ regulariter deesse intelligitur, ubi quid fieri non potest, nisi ipse peream: cum amorem & curam sui abjicere fere inter impossibilia, & quæ communem hominum constantiam superant, habeatur. Igitur nisi vel expresse in lege contineatur, vel ex qualitate negotii colligatur, vitam meam potius amittendam, quam actio omittatur, regulariter leges affirmativæ exceptionem summx necessitatis habere intelliguntur; præsertim ubi quis in culpa non fuit, quare in talem necessitatem incideret. Hinc non teneor panem dare famelico, si ego ipse eodem indigeam. Vid. *2 Corinth VIII. 13.* Nec si alter in aquis periclitetur, ipsum extrahere, si mihi pro eo sit pereundum. *Seneca de benefic. l. 2. cap. 15. Dabo egeni, sed ut ipse non egeam; succurram periuuro, sed ut ipse non peream.* Sed quod præcepta negativa attinet, id primo certum est, non posse per necessitatem recte suscipi actus, qui directe tendunt ad violationem Numinis divini; puta ut aliquis evitandæ mortis causa Deum blasphemet, aut ipsum abneget, cultuique ejus, & obsequio renunciat. Cum enim certum sit, Deum homini longe gravius posse malum infligere, quam mors est naturalis, ex ipsa quoque ratione sat probabile sit, eundem longe nobiliori bono velle pensare jacturam vitæ hujus, quam quis in honorem ipsius facit; (*Carpylides in Ambolog. l. 1. ἡ ἴσα δικαιοῖς Ἀνδράσιν ἐνσεείης ἐκ ἀπολαλεχάρης. Deperit justis gratia nulla viris:*) nefas utique fuerit, evitando minori malo in honorem divinum delinquere. Et si qui tormentorum atrocitati succumbunt, miseratione non plane sint indigni. Circa illas autem leges, quæ hominum invicem officia continent, observandum, esse quædam præcepta juris naturalis, quæ factum aliquod humanum, aut institutum præsupponunt; cujus finem si quis consideret, facile agnoscit, illud ad casum extremæ necessitatis non extendendum: adeoque eandem exceptionem legi quoque inesse. Deinde & hoc notandum, non posse dici, aliquem actu suo legem immediate violasse, nisi ille ipsi recte possit imputari. Constat autem duplici modo actum aliquem ab homine proficisci, vel tanquam à causa principali, vel tanquam à causa instrumentali. Hæc iterum dupliciter sese habet, vel ut nullum motum, nisi à causa principali impressum exferat, & quidem contra naturalem suam inclinationem, si quam habet; vel etiam ut ex proprio & intrinseco impulsu ad actum exercendum se convertat, licet prioris quoque causæ impulsio, aut directio adsit. Heic si quis homo posteriori modo ad actum concurrat, tanquam causa instrumentalis, actus iste non principali duntaxat causæ sed & huic

& huic tanquam suus, & ab ipso protectus imputari poterit. Sin priori quis modo concurrerit, principali duntaxat agenti, non instrumentali actus imputabitur. Ad quod tamen quæ requirantur, infra latius exponetur.

§. 3. His præmissis ad speciales quæstiones, quæ heic agitari solent, accedamus. Et illud quidem dubium non habet; quanquam alias homo non obtineat jus in sua membra, ut illa pro lubitu perdat, luxet aut mutilet; licebit tamen abscindere membrum insanabili morbo correptum, aut per vulnus inutile plane redditum, ne totum corpus pereat, aut sana adhuc membra corripiantur, aut inutili appendice nequidquam aliorum usus membrorum impediatur. An autem summa necessitas etiam aliquod jus largiatur in vitam, id est, an ad effugiendam mortem ignominiosam, aut asperis tormertis comitatam liceat occupare lenem exitum, superius disquisitum fuit. Porro quid in alios necessitas juris indulgeat, jam videamus. Carnibus hominum à nobis non cæorum vesci in summa fame, & deficientibus aliis nutrimentis, miserandus quidem cibus, sed tamen nefarius non est. Verum quid de istis exemplis sit pronuncianum, ubi in summa cibi penuria alii sunt jugulati inviti, aut forte ducti, vix liquet: cum ex una parte lex homicidii, ex altera famis atrocitas pugnet, venterque auribus carens, & quod citra tristissimum hocce medium omnibus foret pereundum. *Homerus Odyss. η. ε γάρ τι συγερῆ ἐπι γαστέρι κύντερον ἄλλο ἐπλετο, ἢ τ' ἐκέλευσεν ἔο μνήσασθαι ἀνάγκη.* Nihil enim odioso ventre impudentius, & qui sui necessario meminisse jubeat. Vid. 2. Reg. 6. 28, 29. Deuter. 28. 53. Tbre-nor. 6. 10. *Ioseph antiq. Judaic. 9. 2. & de bello Iudaico l. 6. c. 21. Diodorus Siculus l. 3. c. 40.* Add. historia de septem Britannis, qui vastum in mare projecti, deficiente cibo potuque, sortiti unum non sane reluctansem jugularunt, cujus sanguine intolerabilem sitim, ac famem carnibus utcumque sedaverunt, quos ad terram delatos post judex homicidii absolvit. Prout ex Nicol. *Tulpio in observat. medicin.*, refert *Ziegler. ad Grot. l. 2. c. 1. §. 3.* Qui censet à navigantibus hoc maxime peccatum, quod in mortem unius, & quisque in se, si ita contingeret, conspiraverint, atque periculum corporis periculo animæ anteposuerint. Nec debuisse quenquam vitam suam tam vili pendere, ut ejus jactura alterius famem expleat. Nec reliquos ideo in focium suum scivire debuisse, ut stomacho suo consulerent. Et si huic reponi possit; asperè nimis dici, in mortem alterius conspirasse, qui sorte ducendum censent unum, ut reliqui serventur, qui alias omnes simul misere erant perituri. Vid. *Iona l. 7. seqq.* Unde nec animæ periculum heic fuisse metuendum. Illum animam suam vili æstimare, qui citra necessitatem eandem projicit. Nec sævitiam dici posse, ubi in salutem omnium qui moritur, minori cum dolore ferrum jugulo excipit, quam alter infigit. Velim quoque ejusmodi casum expendi. Si in naufragio plures in scapham insulerint, quam illa ferre possit, neque ad unum peculiari jure scapha pertineat; an non forte sint ducendi, qui projiciantur; & si quis fortiri detrectaverit; tanquam qui omnium interitum quærat, absque ulteriori deliberatione præcipitari queat? Verum circa ejusmodi casus rariores judicium nostrum nunc suspendimus.

§. 4. Isthoc frequentius contingit, ut duo in præsens vitæ periculum incidant, in quo utrique sit pereundum, nî unus quid faciat, ex quo paulo citius alteri, alias perituro, fata admoveantur. Vel etiam ut ex necessitate periculum mortis, aut magnæ læsionis intentemus alteri indirecte, ita ut nobis non sit pro-

positum ipsi nocere, sed duntaxat talem actum suscipere, ex quo probabiliter noxa eidem possit inferri; ut tamen mallems quavis potius alia ratione necessitudine nostra defungi, & ipsam læsionem quantum in nobis est temperemus. Ejusmodi alterius læsionem uti nostro cum peccato non conjunctam arbitramur: ita eandem qui patitur, velut fatale malum excipere atque æstimare debet, & ob quod ei, qui intulit, recte non possit indignari. Exempla talia sint: Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidissem, & (uti fieri solet) ille me circumplexus teneret, neque mihi tantæ sint vires, ut ipsum mecum efferre possim; quis vitio mihi verterit, si omnibus viribus talem abs me amoliar, ne cum eodem suffocer, etsi is per aliquot minutas horæ partes à me utcunque extra aquas potuisset sustineri? Sic in naufragio, ubi tabulam ego occupavi, duorum non capacem, si quis adnatans eidem se quoque velit injicere, me simul secum perditurus, nihil videtur obstare, quo minus quavis violentia eundem à tabula repellam. Sic quando duobus fugientibus hostis necem intentans instat, unus vel ponte post se dejecto, vel porta clausa, alterum in præsentis vitæ periculo destituere potest, si uterque simul servari nequit. Qualis necessitas in bello frequentissime obtingit, ut pauci sint destituendi, quo summa rerum fervetur. *Arrianus ad expedit. Alex. l. VI.* Ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς παντὸς προθύμῳ τὸ καθ' ἑκάστου ἔξω ἀνάγκη ἠμελεῖτο. *præ communis salutis studio, singulorum cura necessario negligebatur.* Apud *Virgilium Æneid. IX.* Pandarus ut cernit, quos sit fortuna loco, qui casus agat res, Portam vi multa conversus cardine torquet, Obnixus latis humeris, multosque suorum Mœnibus exclusos duro in certamine linquit. Apud *Eundem l. XI.* pulso Latinorum equitatu pars claudere portas, Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent accipere orantes. *Conf. Livius l. 26. c. 15.* ubi Thurini hoc prætextu scelerate sunt usi. Apud *Florum l. 2. c. 18.* de Numantinis dicitur: novissime consilium fuga sedit; sed hoc quoque ruptis equorum cingulis uxores ademere, summo scelere, per amorem. Sic apud *Tacitum Annal. 14.* tanquam erratum bellicum annotatur, quod in templo colonix Camaloduni non motis senibus & sæminis juvenus sola resistere. (*add. Livius l. 5. c. 40.*) Contra ibidem *Suetonius unius oppidi damno servare universa statuit, neque fletu & lacrymis auxilium ejus orantium flexus est, quin daret profectiois signum, & comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis sex, aut fessa ætas attinuerat, ab hoste oppressi sunt.* Cum tamen tanta necessitas nondum premeret, humaniter *Darius apud Curtium l. IV. c. 16.* pontem Lyci fluminis noluit rescindere, addens; se malle insequentibus iter dare, quam auferre fugientibus. Altero casu, si robustior quis mortem intentans me persequatur, ac in angusta via, qua fugiendum, forte quis occurrat; ubi admonitus non cesserit, aut id temporis locivè angustia non admiserit, licebit sane illum impellere, & per ejusdem stragem fugam capeßere, etsi probabiliter ex isto impulsu vehementer videatur affligendus. Nisi forte illi peculiari obligatione teneat, ut etiam ultro pro eodem periculum subire debeam. Quod si fugæ interpositus, admonitus licet, decedere via nequeat; puta si infans sit, aut claudus, saltem excusationem merebitur, qui pedibus, aut equo per eundem saltum potius molitur, quam moras nectendo corpus hosti præbet. Id autem exemplum, quod aliqui afferunt, quare culpa non vacet, manifestum est. *Præfectus quidam militaris è pralio fugiens, hoste instante, de suis militibus unum in conferta turba anepositum transfodit, ne fugæ mora crearetur.* Huic enim utique tantum erat viri-

um,

um, ut solo impullu viam sibi facere possit. Excusabitur tamen, si præter intentionem armis suis forte noxam intulerit. At vero si quis petulanter, aut inhumane mihi obtiterit, & viam fugiendi concedere abnuerit, eum directe quoque tanquam hostem prostrernere possum, quantumcunque demum is inde lædatur. Conf. *Lactantius div. instit.* l. V. c. 17. qui nostris assertis nequitquam opponitur. Cæterum uti vitæ periculum quocunque modo declinasse magnum habet favorem; ita pari fere modo defenditur aut excusatur fuga, cum læsione obstantium suscepta, si cui mutilatio membri, aut aliud grave vulnus intentetur. Nam & talia intentanti ad extremum usque resisti potest, & ubi fuga periculum declinatur, etiam improvidum & importunum impetum consternatio excusat.

§. 5. Videamus jam, an necessitas nostram vitam servandi jus aliquod indulgeat in res alienas, ut invitis dominis; vel clam vel aperta vi istis raptis, subvenire nobis queamus; nobis ad solidam ejus quæstionis decisionem necessarium videtur paucis libare causas introductorum dominiorum, de quibus infra prolixius agitur. Quæ istæ potissimum sunt, ut discordiæ ex communione primæva ortæ tollerentur, atque industria hominum aleretur, dum proprio quisque Marte res suas quærere necessum habet. Nequaquam autem ideo res sunt distinctæ, ut ne quis per eas aliis inserviret, & ut divitiis repertis solus incubaret? sed ut circa usum illarum pro arbitrio quisque possit disponere, & ubi easdem aliis communicare placeret, saltem occasionem obligationis ab altero acquirendæ haberet. Inde post proprietatem rerum introductam data est facultas hominibus non tantum commercia insigni cum utilitate generis humani exercendi, sed & materia parta humanitatem & beneficentiam adversus alios uberius expromendi, cum antea opera tantum ac labore aliis liceret inservire. Vid. *Ephes.* 4. 28. Est porro ea dominii vis, ut dominus res suas ipse possit dispensare, etiam ad quas alteri tradendas obligatur. Ex quo consequitur, quod res ab altero sibi debitas non statim ipse quis involare queat, sed dominum, ut ultro sibi eas tradat, poscere debeat. Quod si tamen iste ultro obligationi suæ satisfacere tergiversetur, hautquidquam ideo tanta vis dominii ipsius erit, ut res alteri debita invito domino non possit eripi per autoritatem judicis in civitatibus, aut per vim bellicam in libertate naturali. Ac licet, si merum jus naturale respiciamus, ex imperfecta duntaxat obligatione, utpote ex virtute humanitatis orta, quis teneatur, ut alteri in extrema necessitate constituto rebus suis, quibus ipse pari modo non indiget, subveniat; nihil tamen obstat, quo minus per legem civilem in perfectam ista obligationem evalescat. Uti apud Ebræos factum fuisse memorat *Seldenus* l. VI. cap. 6. de J. N. & G. ubi per forensē sententiam ad dandam eleemosynam cogi poterat, qui quod sibi erat præstandum denegaret. Unde mirum non est, ipsos noluisse pauperes suos quidquam ex alieno sibi sumere, sed rogando tantum accipere à privatis, aut à publicis eleemosynæ exactoribus. Adeoque subreptionem alieni per extremam necessitatem apud ipsos pro furto aut rapina habitam. Quod si tamen in aliqua civitate pauperibus taliter cautum non sit, neque duritia domini precibus expugnari queat, nec facultas suppetat, ut pretio aut opera egestati præsentī quis subvenire possit, num ideo fame fuerit moriendum; Num ulli instituto humano tanta esse vis poterit, ut si alter officium facere negligat, mihi

mihî pereundum fit potius, quam ab usitato & regulari agendi modo discedendum; Igitur non judicaverim furti crimine se illum adstringere, si quis præter propriam culpam in extrema inopia rerum ad victum necessarium, aut quibus corpus contra sævitiam frigoris munitur versans, postquam ab aliis locupletibus atque abundantibus neque precibus, neque pretio, neque oblata sua opera, illas ut ultro sibi concederent, impetrare potuit, vi, aut clanculum eas subducatur: præsertim ubi intentionem habeat earum æstimationem præstandi, quando copiosior fortuna arriserit. Cæterum quod ejusmodi necessitas possit contingere frustra negatur. Quid enim, si quis in aliena regione inops, ignotus, amicisque carens destituatur, naufragio ejectus, aut subducto per fures viatico, vel quod interea domi patrimonium casu perierit; Si nemo inveniatur, qui egenti subvenire, ejusvè operam conducere velit; aut, uti fieri suevit, ipsius mendicantis liberali ac integro habitu moti, citra necessitatem hunc stipem petere crediderint; an ideo misero fame fuerit pereundum; Equidem *Prov. VI. 30, 31.* fur vocatur, furti pœnæ obnoxius, qui res alienas furripit ad explendam famem suam. Sed accuratius inspicienti patet, istum furem haut quidquam extrema necessitate, qualem nos supponimus, urgeri, aut iniquo fato citra suam culpam & desidiam in famem incidisse. Nam utique innuitur, domum ipsum habere, & supellectilem, quæ sufficiat ad restituendum septuplum; quam poterat vendere, aut oppignerare, inventurus utique emtorem aut creditorem temporibus copiosis & tranquillis. Neque enim adparet, ibi præsupponi, tempore belli, aut per annonæ caritatem id furti fuisse patratum. Et qui non amplius habebat, unde sese aleret, debebat se in servitutem vendere. Vid *Levit. XXV. 39. Selden. l. VI. c. 7.* Non obstat *Prov. XXX. 9.* Ab aliis quoque hoc exemplum ejusmodi necessitatis adfertur. Versatur quis in regione ignota & aliena, ab injusto invasore impetitur, salutis via nulla est, nisi ut fuga arripiatur. Adest ad manum alienus equus, sed cujus restituendi nullum medium adparet, cum nec dominus noscatur & equus longius sit abducendus.

§. 6. *Grotius l. 2. c. 2. §. 6* eam difficultatem isthac modo expedire instituit. Eos, qui ab initio distincta rerum singularium dominia introduxerunt, hanc velut limitationem istis addidisse intelligi, quod dominii vis tunc debeat expirare ad excludendos alios abs rerum cuique propriarum usu, quando alter citra earundem usum servari nequit? adeoque in ejusmodi casu necessitatis rem propriam, citra quam alter homo periturus est, in communionem primævam rediisse censei. Vel quod eodem recidit, quando primum homines dominia distincta instituerunt, singulos cum singulis pactum inivisse, ut abs aliorum rebus, nisi quantum domini concedatur, manus abstinerentur; ut tamen, ubi extrema urget necessitas, cujuslibet re, citra quam servari quis nequit, tanquam in medio posita, uti sit concessum. Cum enim in legibus scriptis ea sit sumenda interpretatio, quæ quam minimum ab æquitate naturali recedat; multo id magis faciendum in moribus, per tacitas duntaxat conventiones introductis. Id autem esse æquissimum, ut cuique se conservare indulgeatur ea re, quæ ipsi unica tunc occurrit. Enimvero hec non deest, quod in dubium revocari possit. Nam si in necessitate quis accipit jus asserendi sibi res alienas, velut in medio istæ forent positæ non adparet, quare quis easdem ipsi domino, qui pari necessitate premitur, ubi viribus prævaluerit, non possit

possit eripere. Id quod tamen *Grotius* non concedit. Deinde ejusmodi rerum, quas velut in medio meo jure arripio, restitutio haut quidquam est facienda; quam tamen heic *Grotius* requirit. Et fuerat quoque distinguendum, utrum quis in eam necessitatem citra suam culpam, an vero per ignaviam aut negligentiam inciderit. Qua distinctione non posita, jus videtur dari ignavis nebulonibus, qui per socordiam in egestatem inciderunt, ut alieno labore parta per vim sibi queant uturpare; adeoque per pigritiam continuata egestate, industriis necessitatem imponere, ejusmodi inutilia pecora in gratiis alendi. Atqui omnes cordati admittunt, uti citra suam culpam calamitosi merito subvenitur; ita pigris ventribus merito occini, quod in fabulis reponebat famelicæ per hiemem cicadæ formica. Quo facit illud *Plutarchi* apophibegm. *Lacon.* Cum maritimus prado incursiones in agrum Laconicum fecisset, esse que deprehensus, ac diceret: se non habuisse, unde stipendia suis militibus persolveret, neque se ab habentibus potuisse impetrare, ultro ut darent; itaque venisse, ut vi auferret; *Cleomenes* dixit; σύντομος ἢ πονηρία compendiosa est hæc malitia. Add. *Pandulfus Coltenutius* rev. Neapolii. l. V. p. m. 373. Cum ergo liceat domino discrimen facere inter eos, qui fato, aut qui suo merito sunt miseri; patet sane, jus esse domino in rem suam, etiam adversus eum, qui in extrema necessitate constituitur, valiturum, hætenus saltem, ut possit judicare, dignusne sit ille misericordia, an minus; utque adeo materiam habeat oportuno beneficio egentem sibi devinciendi. Apud omnes quippe maximum beneficio pondus accedere judicatur, si per id extrema fuerint dispulsa. Atqui nullus est gratiæ locus, si quis alteri tribuat, quæ per vim jure suo & tanquam sibi competentia hic eripere poterat. Igitur melius puto res isthæc expeditur ex nostra sententia, si dicamus, eum, qui est locuples, teneri succurrere innocenter egeno ex obligatione imperfecta, ad quam explendam quidem regulariter nemo per vim adigi debet: sed tamen si summa urgeat necessitas, id eam efficere, ut istud tantisper eo modo vindicari queat, quo ea, quæ jure perfecto debentur, id est, ut extra ordinem adeatur magistratus, aut ubi tempus id non fert, vi aut clanculum erepta re urgens necessitas dispellatur. Nam ideo præcipue ad illa, quæ ex virtute humanitatis debentur, jus duntaxat imperfectum conceditur, ut alteri sit occasio ostentandi animum officio explendo ultro pronum, simulque alios beneficio devinciendi sit materia. Istud ubi quis insuper habuerit, an ideo egeno fame pereundum, quia locupletis inhumanitas precibus expugnari nequit? Quin potius & rem simul, & meritum perdat, qui ultro humanus esse noluit. Ex dictis quoque clare patet ratio exceptionum illarum, quas *Grotius* assertioni suæ subjungit. Nam cum inevitabilis tantum necessitas indulgeat per vim vindicare, quod ex obligatione imperfecta debetur; manifestum est, prius omni modo tentandum, an alia ratione, quam per vim, aut clanculum necessitas possit evadi; puta adeundo magistratus, preces adhibendo, promissa restitutione, ubi fata mollius fluere cœperint, operam offerendo. Deinde huc descendendi non potest, ubi dominus pari necessitate tenetur. Nam hunc in abundantia agere præsupponimus. Id quod ulterius extendendum judicaverim, ne sic quidem invito rem suam eripere debere, si manifestum sit, eum mox in eandem necessitatem deveniturum, si res ista alteri cesserit. Heic enim sibi quisque proximus est. Facit quoque huc illud apud *Herodotum* *Vrania*: cum Themistocles Andrios pecuniam polceret

posceret, duobus magnis numinibus fretus, *Suadela & Necessitate*: illi duo numina non minus valida opponebant, *Inspiam & Impossibilitatem*. Jctorum regula, quam *Grotius* heic adducit, *in pari causa possidentis conditionem esse meliorem*, huc non videtur quadrare. Nam tunc tantisper pro possessore pronuntiatur, quando petitoris jus nondum liquidum est. Verum de domini jure heic nullum est dubium: cun hoc duntaxat quærat; an per solam legem humanitatis ego tenear perire, ut alter fervetur. Quod nemo adfeveraverit. Cæterum adposite ad casum propositum apud *Curium* l. 7. c. 1. dicitur: *melior est causa suum non tradentis, quam poscentis alienum*. Denique & nos asserimus, restitutionem, ubi commode fieri possit, esse faciendam, inprimis ubi res fuerit magni pretii, aut quam gratis condonare alterius fortunæ non ferant. Quod si autem res sit modica, quæque alterius facultates gravare nequeat, sufficet, si velut ex debito gratitudinis, ubi occasio tulerit, ostendamus, nos libenter ipsi beneficium fuisse debituros, si per eisdem tenacitatem licuisset. Sed quod *Grotius* quoque restitutionem fieri debere adferit, id ipsius hypotefi parum congruit. Nam si in casu necessitatis primæve communionis jus redibat, sic ut quis suo jure rem alienam acceperit, nulla erit facienda restitutio. Sed quia hæc fieri debet, adparet sane, domini jus in rem suam non expirasse per alterius necessitatem, sed ipsum sponte eam alteri debuisse concedere, gratis, aut accepto pretio, aliavè pensatione. Quod quia iste negligebat, necessitas jus quidem dedit eam rem arripendi, sub isto tamen onere, quod dominus illi poterat imponere; nimirum ut vel ad gratitudinem ipsum, vel ad æstimationem refundendam obligaret.

§. 7. Super eadem quæstione ac aliis non minus in diversas partes disceditur. *Cap. si quis X. de furtis*, glossa intelligit duntaxat de modica, non autem de summa necessitate. *Didac. Covarruv. de cap. peccatum*, p. 2. §. 1. n. 3. eandem fere cum *Grotio* fovet sententiam. Quod ob necessitatem extremam, inquit, liceat absque furti vel rapina vitio res alienas accipere ad sublevandam eam necessitatem, rationem esse, quia per hanc omnia sunt communia. Siquidem natura ipsa institutum est, ut res inferiores sint ordinate, & destinata ad hominum necessitatem. Quamobrem divisio rerum, quæ post institutionem juris naturalis facta est, non derogat rationi naturali, quæ dicitur ex rebus temporalibus subveniendum esse hominum necessitati extreme. Adducitur locus *Ambrosii* ex *Gratiani* decreto c. sicut hi. dist. 47. Esurientium panis est, quem tu detines; nudorum indumentum est, quod tu recludis. *Ant. Perezii* ad tit. *Cod. de furtis* §. 3. pro eadem sententia has affert rationes; quod vi majore quis id compellatur facere, nec præsumatur dominus invitus, quia consentire, & ultro indigenti subvenire ex humanitatis ratione tenetur; & quod in extrema necessitate non tam rem alienam, quam communem videatur accipere. Inediæ tamen necessitate liberatum restituere debere, quæ accepit. *Anton. Mathew* ad l. 47. D. tit. 1. §. 7. inter crimen & pœnam distinguendum arbitratur; ut crimen committi, etiam penuria urgente, fateatur, pœnam tamen propter necessitatis vim delinquenti aut remittendam, aut certe mitigandam censeat. Quod autem omnino heic furtum committatur, hisce rationibus probare instituit; quod utique lucrificandi animum habeat, qui deficiente annona cibum alteri subtrahit. Ad eam reponi potest, vix videri lucrificandi causa rem alienam eripere, qui per eam extremæ suæ necessitati consultum sit, eo animo ac voto, ut eandem quam

ocyslime

ocysſime poſſit refundere. Deinde *fraudenta contrectatio rei alienæ* vocari nequit, quando alteri eam dandi obligatio imperfecta erat, ac in altero tale jus, ut in præſenti caſu, quo commodiſſime fieri poterat modo, arripere poſſet. Præterea *Idem* jactat, *viro ſapienti atque bono nullam tantam vim inferri poſſe, ut ſciens aliqua ſe turpitudine contaminet: atque in ejuſmodi caſibus, ut Cicero ſcribit de Offic. l. 3. ſuum cuique incommodum ferendum eſſe potius, quam de alterius commodis quidquam ſubtrahendum.* Enimvero ſpecioſe philoſophari extra neceſſitatem conſtituto in proclivi eſt. Vid. *Oppianus halievt. l. 3. v. 197. ſeqq.* Neque major in ejuſmodi factio, prout id à nobis determinatum, turpitudine eſt, quam quod in fame ad fordidos, & beſtiales cibos etiam ſplendidi homines interdum deſcendere adiguntur. Neque de commodis augendis & detrahendis agitur, quando locupleti viro, aut cui ejuſ rei jactura gravis non ſit, minuti quid ſubtrahitur, ne quis fame, aut per injurias aëris pereat. Circa l. 2. §. 2. ad *L. Rhodiam de jactu*, monet, *publica utilitate urgente, quod quiſque frugum domi flagellat, id eum ad annonæ ſubſidium proferre debere; non tamen ſingulis indulgendum, ut ſuo arbitratu auferant, quod ſibi deſit, aliis ſuperat.* Id enim publica auctoritate magiſtratum eſſe faciendum. Sed an ideo fame moriendum, ubi à magiſtrato nullum eſt ſubſidium ſperandum? Denique quod aliqui addunt, *nullam hac in parte legis inveniri diſpenſationem;* id vanum eſt. Nam in ſuperioribus fat rationum eſt allatum, quare non ſit præſumendum, legem de furtis ad præſentem caſum extendi debere.

§. 8. Denique videtur & neceſſitas circa res noſtras verſans, veniam indulgere res alienas perdendi, aut invadendi; cum hac tamen reſtrictione, ut citra noſtram culpam illud periculum rei noſtræ extiterit, ut idem commodiore via diſpelli nequeat, ut ne pro viliori noſtra re alterius pretioſiorem perdamus, ut æſtimationem ejuſdem præſtemus, ſiquidem iſta alias peritura non fuerat, & denique in partem damni veniamus, ſi alterius res una cum noſtra alias peritura erat, quæ nunc ſua jactura noſtram ſervat. Quo fundamento nititur æquitas legis *Rhodiæ de jactu*, qua cavebatur, *ut ſilevande navis gratia jactus mercium factus eſt, omnium contributione ſarciatur, quod pro omnibus datum eſt.* Vid. *tot. titul. & qui ad eundem, ac in leges nauticas commentati ſunt.* Sic funes & retia, in quæ navis mea impulſa eſt, diſcindere licebit, ſi aliter illa explicari nequit. Vid. l. 29. §. 3. *D. ad L. Aquiliam.* Ita tamen, ut ſi citra culpam meam factum id fuerit, damnum utrinque commune ſit. Sic orto incendio, eoque meis ædibus imminente, licebit vicini ædes diſſipare, ita tamen, ut quorum ædes hoc modo ſervatæ ſunt, id damnum ſarciant. Quanquam enim l. 7. §. 4. *D. quod vi aut clam* ſtatuat, ubi incendio perveniſſet ad ædes, quæ dejectæ ſunt, eum qui dejecit eſſe abſolvendum: communis tamen ſententia æquitati magis accedit; (add. l. 49. §. 1. *D. ad L. Aquil.*) ſi urgente incendio, domus aliqua diruta ſit cæterarum conſervandarum cauſa, id damnum eſſe ſarciendum à vicinis, ad quos verifiſimiliter ignis potuit pervenire, etiam ſi ad domum, quæ diruta eſt, nondum perveniſſet. Id enim ſane durum nimis foret, cum per alterius rei deſtructionem rem meam ſervaverim, in illum ſolum devolvere damnum, me immuni. Ex iisdem etiam fundamentis pleraque deducuntur, quæ à JCtis Romanis traduntur, *de damno infecto*, ubi poſſeſſor rei ruinoſæ ex qua rebus meis periculum imminet, cavere adigitur de damno, ſi quod vitio operis contigerit, præſtando: ac ſi illud renuerit, per edictum prætoris ego immiſſionem in ruinoſas

istas ædes obtineo. Uti & illud, quod interpretes juris Romani tradunt; si quis fundum, confinibus undique prædiis non fervientibus circumdatum, habeat, eumque adire nequeat, compelli debere à iudice confinem, fut aditum concedat, saltem pro aliqua recognitione. Cæterum exinde quoque *Grotius* l. 2. c. 2. §. 10. colligit, licere ei, qui pium bellum gerit, occupare locum in pacato solo situm; si non imaginarium, sed certum sit periculum, ne hostis eum locum invadat & irreparabilia inde damna det; si nihil sumatur, quod non ad cautionem sit necessarium, puta, nuda loci custodia, relicta domino jurisdictione, & fructibus; denique si id fiat animo reddendæ custodiæ, simul atque necessitas illa cessaverit. Quibus addendum fuerat, domino prius denunciandum, ut ipse etiam atque etiam locum custodiat, oblati quoque ad eam rem sumtibus; aut si malit, inutilem eundem ad præsidia recipienda faciat. Item, ubi sumtus in ejusmodi loci munitionem facti fuerint, non teneri dominum ad eos refundendos, nisi ipse utique eosdem facturum erat; nec obtentu factorum sumtuum ultra necessitatem isti loco incumbendum; cum alter per eos sumtus non istius loci meliorationem, sed propriæ regionis defensionem spectaverit. Recte tamen *Bæclerus* ad d. l. *Grotii* monet, ex usu omnium seculorum & populorum constare, neminem putare, se teneri ad permittendum alteri, periculum ab hoste timenti, occupationem loci, aut arcis suæ, si impedire possit. Adeoque si alter occupaverit, hoc ex iis esse, quibus facilior venia tribui potest, non ex iis, quæ juris naturalis titulo citra figuram, & oratorium colorem defendi queunt. Quibus accedit, quod facile apud hostem suspicio possit oriri, dominum loci cum altero clam in ipsum conspirare; sic ut hoc modo alieni belli moles facile in ipsum devolvi queat. Imo si vel maxime hostis intelligat, domino invito locum occupatum; tamen si is alterum inde exturbare instituat, belli calamitatibus iste subjicitur; quas quovis modo declinare nemini vitio poterit verti. Sed & nescio quam parum consultum est, plures in domum suam hospites recipere, quam quos commodo iterum possis expellere, & quibus nolens volens amicus esse cogaris, quique tibi, si libido subegerit, ultro migrationem injungere queant.

SAMUELIS PUFFENDORFII

DE

JURE NATURÆ ET GENTIUM

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

UT NEMO LÆDATUR, ET SI QUOD

DAMNUM FUIT DATUM REPARATUR.

1. Homo hominem, ejuq; res ledere non debet.	3. Quid sit damnum?	5. Quo
2. Damnum, si quod datum, reparandum.	4. Quinam damnum dent?	

5. Quo ordine lædentes teneantur ?	}	9. In adultero.
6. Quot modis læsio fiat ?		10. In stupratore.
7. De reparatione exemplum in homicida.		11. In fure.
8. In eo qui mutilavit :		

Quid homini adversus seipsum exercendum injungat lex naturalis, quantumque ei licentiæ, aut favoris circa conservationem sui, rerumque suarum eadem indulgeat, hactenus exposuimus. Jam transeundum est ad illa præcepta, quibus officia adversus alios homines obeunda continentur. Ea supra divisimus in *absoluta* & *hypothetica*. In classe *absolutorum*, quæ citra omne antegressum humanum institutum omnes homines obligant, merito principem locum huic deferimus: *Ut ne quis alterum lædat, utque, si quod damnum alteri dederit, id reparet.* est quippe hoc omnium latissimum, omnes homines ut tales complexum; idemque facillimum, utpote nuda actionis intermissione constans, nisi qua oblectantes rationi libidines, quas inter non postremas tenet enormis propriæ utilitatis amor, quandoque compescendæ sunt. Quin & maxime necessarium idem est, quod citra illud socialis hominum vita nullo modo consistere queat. Qui enim nihil boni in me confert, qui ne vulgaria quidem officia mecum miscet, cum eo tamen tranquille vivere possum, modo nulla ratione me lædat. Imo à maxima mortalium parte nihil amplius quam isthoc desideramus: bona fere inter paucos invicem communicantur. Ast cum eo, qui mihi nocet, quomodo pacifice possim vivere? cum natura cuique tam tenerum amorem sui rerumque suarum infecerit, ut non possit non omnibus modis repellere eum, qui istis noxam inferre aggreditur. *Seneca de Ira l. 2. c. 31. Nefas est nocere patriæ: ergo civi quoque; nam hic pars patriæ est. Sanctæ partes sunt, si universum venerabile est. Ergo & homini; nam hic in majore tibi urbe civis est. Quid sinocere velint manus pedibus? manibus oculi? Ut omnia inter se membra conseniunt, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad cœtum genti sumus. Salva autem esse societas nisi amore & concordia parvum non potest.* Muniuntur autem hocce præcepto, & velut sacrosancta esse jubentur non illa tantum, quæ immediate nobis ipsa natura concessit, uti est vita, corpus, membra, pudicitia, existimatio simplex, libertas: sed etiam ejusdem præcepti vis sese per omnia instituta ac conventiones, quibus aliquid homini acquiritur, diffundere intelligitur, tanquam sine quo illa plane inutilia forent. Sic ut quocunque titulo aliquid nostrum sit, hoc præcepto idem auferri, corrumpi, lædi, usibus nostris ex toto, aut ex parte subtrahi vetetur. Quanquam etiam idem multis præceptis affirmativis virtualiter insit, dum illa unum ponendo ipsius contraria remonent. Quam manifeste autem hujus legis necessitas quorum vis sese animis ingerat, adparet ex *Seneca de benefic. l. IV. c. 17. Dic cuilibet ex istis, qui raptò vivunt, an ad illa, quæ atrocibus & furtis consequuntur, malint ratione bona pervenire? Optabit ille, cui grassari & transeuntes, percutere quaestus est, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis sine nequitia frui malit. Cicero Offic. III. Detrahere aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor.*

§. 2. Ex hocce porro præcepto consequitur, si cui abs aliquo læsio sit illata, damnum-

que datum ullo modo, qui ipsi recte potest imputari; id quantum ejus fieri potest, ab eodem esse sciendum. Cum alias vanum sit præcepisse, ne alter lædatur, si ubi de facto is læsus fuerit, damnum ipsi gratis sit devorandum; & qui læsit, fructu suæ injuriæ secure, & citra refusionem gaudere queat. Neque enim citra necessitatem restitutionis abs se invicem lædendis pravitas mortalium unquam abstinebit; nec qui damnum passus est, ei facile fuerit animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu istius reparationem non obtinuerit.

§. 3. Damnum etsi proprie ad res pertinere videatur; à nobis tamen ita laxè accipietur, ut omnem læsionem complectatur, quæ etiam ad corpus, famam, pudicitiamque hominis spectat. Adeoque nobis id notat omnem læsionem, corruptionem, diminutionem, aut sublacionem ejus, quod nostrum jam est, aut interceptionem ejus, quod ex jure perfecto debebamus habere; sive id datum sit à natura, sive accedente facto humano aut lege attributum; sive denique omissionem aut denegationem alicujus præstationis, quam nobis alter ex obligatione perfecta exhibere tenebatur. Huc quoque facit *Quintiliani declamatio 13.* ubi late ostenditur, damnum dedisse, qui flores in horto suo veneno infecerat, ex quo vicini apes perierunt. *Palmarium* tamen argumentum in eo consistit; cum omnibus constat, apes esse genus animantis vagum, & quod nulla ratione adfuefieri possit, ut ex certo loco pabulum petat: igitur ubicunque illas habendi jus est, ibi quoque omnibus vicinis quamdam velut servitutem injunctam intelligi, ut apibus passim citra ullius prohibitionem vagari liceat. *Add. l. 27. §. 12. l. 49. D. ad L. Aquil.* Hæc tamen observandum, cum duplici modo nobis aliquid debeatur, vel ex obligatione perfecta vel ex imperfecta, quorum illi in nobis perfectum, huic imperfectum jus respondet; circa prioris generis debita duntaxat damnum nobis inferri, ex quo alter ad restituendum teneatur, non autem circa illa, quæ posteriori modo debentur. Nam cum isthæc ab altero ex ultroneo velut impulsu virtutis cujusdam debeant præstari, mihi que non competat facultas ipsum ad eadem exhibenda per vim adigendi; inconveniens fuerit damni loco ducere, talia non accepisse, aut pensionem eorum postulare, quæ ab altero non nisi per modum beneficii ultronei poteram expectare. Ac uti illa, ad quæ habenda idoneus tantum sum, inter mea numerare nequeo; sic & illis interversis super damno accepto queri non licet. Eleganter in eam rem *Aristoteles Nicom. V. cap. 4. πλεονεκτηί & δὲν ὁ ἄβουθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθερίαν.* *Non est locupletior, qui alteri pecuniis suis non succurrit per tenacitatem.* Ergo alter, cui propter hoc vitium non succurritur, non habet ἔλαττον seu minus. Quo etiam pertinet illud *Ciceronis pro Cn. Plancio*, ubi contendit, quanquam fortasse Lateranensis Plancium dignitate superaverit, penes populum tamen fuisse, isto præterito huic honores mandare, cum ad istos habendos neutri jus perfectum fuerit quaesitum. *Est conditio; inquit, liberorum populorum, posse suffragiis vel dare, vel detrabere, quod velint, cuique.* Et tamen *ibidem* id, quod debuit populus facere, opponitur ei, quod potuit: vocabulo debendi sumto pro obligatione illa minus perfecta, qua ad cujusvis virtutis exercitium tenemur. Quanquam circa istud dictum *Grotius l. 2. c. 17. §. 3.* monet, cavendum esse ne confundantur, quæ ad diversum genus pertinent. Si enim populus, qui ad honores dignissimis conferendos ex sola prudentia regnatricæ tenetur, alicui commiserit

miserit facultatem suo nomine munia assignandi; ubi hic indignos dignis præterit, qui prætereuntur de injuria, aut damno illato queri quidem non possunt. Populo tamen jus est, electorem istum rationem gestorum damnique ex electione indigni in rem. redundantis pensationem poscendi. Sic & civis artibus ad munus aliquod gerendum instructus, etsi ad illud obtinendum hautquidquam jus habeat adversus civitatem valiturum; jus tamen habet juxta alios pensandi: in quo si per vim aut fraudem ab aliquo fuerit impeditus, postulare poterit non quidem totius rei expetitæ, sed ambiguae istius spei æstimationem. Est & hoc circa æstimationem damni observandum, quod sub illam veniat non modo ipsa res nostra, aut nobis debita, quæ læditur, perditur, aut intercipitur; sed etiam fructus, qui ex ipsa re proveniunt, sive jam sint percepti (quanquam hi jam per se æstimari possint tanquam peculiæ res, sive adhuc sperentur, si modo dominus eos percepturus fuerat; vid. l. 62. §. 1. D. de rei vindic.) deductis tamen impensis, quæ ad fructus percipiendos fuerunt necessariæ; ne cum aliena jactura locupletiores fiamus. Æstimatio autem fructuum speratorum intenditur vel remittitur, prout hi longius aut propius à fine incerti proventus remoti fuerint. Sic minoris erit æstimanda messis in herba perditæ, quam quæ jam maturis flavescit aristis. Quin & civilium, quos vocant, fructuum habenda erit ratio v. g. Qui alterius ædes incenderit, non solum eas instaurare tenetur, sed & reparare pensiones, quæ ex illis interea poterant percipi. Vid. l. 5. C. de rei vindic. Add. quoque l. 22. §. 1. l. 23. princ. D. ad L. Aquilianam. Ex Philone Iudæo de victimis constat, si quis ob damnum alteri datum poenitentiam egerit, damnum id debuissè restituere, superaddita quinta parte pretii, in solatium ejus, qui injuriam acceperat. Sed & illud manifestum, pro uno velut damno haberi, quicquid ex aliquo damno, velut naturali necessitate, deinceps mali profluxit. Vid. Exod. XXII. 6. l. 27. §. 8. l. 30. §. 3. D. ad L. Aquil. M. Seneca l. V. except. controvers. 5. Strabo l. 12. de Ariarathe rege refert, quod Augustiis quibusdam obstructis, ad quas Melas exitum in Euphratem habet, proximam planitiem totam lacu diluerit, atque insulas quasdam, tanquam Cyclades, comprehendens pueriliter ibi sit moratus. Clausura vero ad unum, rupta aqua, soluta est, intumescensque Euphrates magnam Cappadocie partem traxit, & multas habitationes, & confixa delevit. Agrum Galatarum non parvo affecit detrimento. Qua ex re XXX. talentorum damno multatus, ejus rei judicio Romanis commissò. Libanius progymn. Τὸ παρέχον τὴν ἀφορμὴν, καὶ τῶν ἀκολοθηέντων κομίζεται τὸν λόγον. Id quod occasionem præbuit, consequentium omnium causam habet. Add. l. 7. §. 7. D. ad L. Aquil. Lex Wisigothorum l. 8. tit. 2. c. 1. 2. 3. & tit. 3. c. 3.

§. 4. Circa illos, qui damnum dant, repetendum est ex l. 1. c. 5. §. 14. quibus modis alicui alterius factum imputetur. Potest quippe alteri quis damnum dare non modo immediate, & per se; verum etiam per alios. Potest & damnum ab aliquo immediate datum alteri imputari, adeoque ejus reparatio ab isto postulari, quia ad istius factum aliquid contulit vel faciendo, vel non faciendo, quod debebat facere. Et quidem ut vel ipse principalis causa habeatur, vel uterque pari passu ambulet, vel idem accessorii, & causæ minus principalis loco sit. De his igitur omnibus sciendum, illos ita teneri ad reparationem damni, si revera causa damni fuerint, seu momentum aliquod attulerint ad totum damnum, aut ejusdem partem. Sæpe enim accidit in illis, qui minus principaliter ad alterius

factum committendo aut negligendo concurrerunt, ut sine eorundem actu aut neglectu is, qui damnum dedit, certus fuerit omnino id dare, istique adeo velut superflui accesserint. Ubi quarquam eorum voluntas & conatus crimen habeat; quia tamen præsentis damni nulla pars ab ipsis profluxit, restitutio ab iisdem postulari nequit. Hautquidquam tamen audiuntur, qui obtundunt, si vel maxime ipsi operam aut consilium non accommodassent, alios tamen non fuisse defuturos, qui operam facinori locarent; adeoque citra ipsos damnum utique fuisse dandum. Sufficit enim ipsorum operam revera aliquid efficaciam habuisse circa producendum damnum. Neque vero isti alii immunes erant futuri, si & ipsi heic manus admovissent. Et videmur in universum hancce regulam dare posse circa illos, qui ad reparationem damni tenentur, vel non; nempe ubi quis ad ipsum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operæ non contulit, neque ut ille susciperetur, antecedenter effecit; neque in partem aliquam emolumenti venit, is licet occasione istius actus aliquo peccato obstringatur, ad restitutionem tamen damni non tenebitur. Unde qui teneantur, facile colligere licebit. Sic quis negaverit, peccare, qui alienis calamitatibus per injurias aliorum hominum conciliatis lætantur, atque insultant; Vid. *Psalm 137. v. 7.* Quis tamen hos ad damni reparationem teneri dixerit? idem dicendum de his, qui prævum aliquod factum, ubi jam patratum fuerit, laudant, excusant, verbis defendunt, dummodo reparationem damni hac ratione non impediant; aut qui antequam id fiat, ut fieret optant, aut dum fit, tacite lætantur, ac favent. Nam quod affertur ex *Ciceronis Philippica 2. Quid interest inter suasorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum?* Non est seria aliqua sententia, sed refutandæ duntaxat alterius ineptæ objectioni reponitur. Nec si maxime seria esset, ad reparationis obligationem posset extendi. Unde & idem dictum *Ciceronis* minus adposite videtur adplicari ab *Ammiano Marcellino l. 27.* quando de Probo prætorii præfecto dicit: *nunquam clienti vel servo agere quidquam jussisse illicitum, sic si eorum quenquam crimen ullum compererat admisisse, vel ipsa repugnante justitia, non explorato negotio sine respectu boni honestique defendebat.* Nam & istis audaciam addebat peccandi tanti patroni fiducia, & hic defensione sua impediabat, ne damni à suis dati reparatio fieret. Quod autem attinet eos, qui consilium dant, id quidem certum est, si quis modum damni inferendi suggerat, eum ad reparationem teneri. Sed si quis tantum in genere suadeat alicui; ut v. g. ad latrocinia, ad furta se applicet, aut si quis destinationi jam certo assentiatur, uti timidi principum consiliarii, aut adulatores solent, is ad reparationem hautquidquam teneri videtur. Conf. *Ant. Matthæus de crimin. proleg. c. 1. §. 7. 8. 9.* Circa illos denique, qui omitendo id, quod debebant, ad facinus alienum concurrunt, observandum; tunc demum ex sua omissione ad reparandum damnum ipsi teneri, si omiserunt, quod ex obligatione perfecta facere debebant, non si quod lex caritatis aut humanitatis duntaxat dictabat. Tali enim modo quæ mihi debentur, cum pro meis nondum habere queam, neque si intercipientur ad reparationem agere potero. Quicquid contradicat *Zieglerus ad Grotii l. 2. c. 17. §. 9.*

§. 5. Quod si igitur plures ad unum actum, ex quo damnum profluxit, concurrerint, in præstanda reparatione hic ordo servabitur, ut primo loco teneantur,

tur,

tur, qui imperio, aut alio modo, ad necessitatem accedente, ad factum impulerunt. Vid. l. 37. princ. ad L. Aquil. l. 2. l. 3. l. 4. princ. D. de noxial. action. Lex Wisigothorum l. 7. tit. 3. c. 5. & l. 8. tit. 1. c. 1. In ejusmodi enim casibus patratore facinoris, seu qui manus admovet, instrumentalis erit causa. Ubi citra necessitatem quis ad facinus accessit, ipse primum tenebitur, tum cæteri, qui ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, ut si à prioribus reparatio fuerit facta, posteriores ab eadem sint immunes; (etsi non à pœna.) Sed quid si à pluribus, in eadem causarum classè constitutis, idem actus profectus fuerit, an singuli tenebuntur in solidum, an vero pro rata duntaxat parte? Grotius d. l. §. 11. heic pronunciat, *in solidum teneri singulos, qui ad actum causam dederunt, si totus actus ab ipsis, etsi non solis processit.* Quæ satis obscura sunt, nisi exemplo illustrentur; cui fini hoc quadrare arbitramur. Tres sunt, qui faces simul alicui domui injecerunt. Heic actus incensæ domus totus videtur à singulis processisse, etsi non à solis; cum æque domus fuerit conflagratura, licet unus tantum facem injecisset. At si plures aliquem fustibus invaserint, quorum unus capiti vulnus inflixerit, alter brachium fregerit, tertius oculum excusserit, singuli non de tota læsione tenebuntur, sed quisque pro eo, quod ipse fecit. Etsi sæpe, quando unus elabatur, qui deprehenduntur, in solidum damnentur; præsertim ubi conspiratum inter ipsos ad facinus patrandum fuerit. Clarior res fiet, si distinguamus inter actus dividos, & individuos. Hi sunt, ad quos multi concurrunt, sed ita, ut etiam ex unius opera integer actus fuerit secuturus, neque singulis certa velut pars istius queat assignari: uti est incendium, perfossio aggeris, & similes. Nam damnum inde datum idem fuisset secuturum, si vel maxime unus tantum ei facinori manus admovisset; sic ut definiri nequeat, quota pars incendii, vel inundationis à singulis provenerit. Ad talem actum si plures concurrerint, singuli tenebuntur in solidum hætenus, ut siquidem omnes simul comprehendantur, æquales damni partes singuli sarcire debeant; ast ubi reliquis elapsis unus duntaxat sit comprehensus, ab ipso solidum possit exigi. Nec minus, si ex deprehensis aliqui non sint solvendo, locupletes in solidum tenebuntur. Et in hoc differt quoque reparatio damni ab exactione pœnæ, quod ibi uno solvente reliqui liberentur; cum idem damnum bis reparari æquum non sit, (etsi per modum pœnæ id non raro fiat:) sed ut solida pœna pluribus, qui ad idem facinus concurrerunt, infligatur, frequens est. Quo spectat casus ille apud *Quintilianum Instit. Orat. l. 7. c. 6. Fur quadruplum solvat, duo surripuerunt pariter decem millia, petuntur ab utroque quadragesima, illi postulant, ut vicena conferant.* Ubi contra fures videtur pronuncianum. Nam ex legibus Romanis actio furti five dupli five quadrupli tantum ad pœnæ persecutionem pertinebat. §. ult. Instit. de oblig. que ex del. nasc. l. 7. §. 5. l. 8. D. de jurisdictione. l. 6. princ. D. arborum furum cesarum. l. 34. D. de injuriis. Add. l. 11. §. 2. 4. D. ad L. Aquil. l. 51. §. 2. ibid. l. 15. §. 2. D. quod vi aut clam l. 21. §. 9. D. de furtis. *Hotoman. illustr. quest. 33.*

§. 6. Cæterum ut aliquis à nobis lædatur, aut damno afficiatur, fieri potest vel dolo malo destinatoque consilio, vel per solam culpam citra propositum quidem, non tamen absque negligentia, eaque vel leviori, vel magis supina; vel denique per casum fortuitum, sic ut ista læsio recte nobis imputari nequeat. *Lysias Orat. XXX. εἰδεν εἰδεν ἐκείνων δυστύχημα γλυκεῖται. nemini sponte infortunium accidit.* Sed & apud non

Nonnullos populos imputari solent non illa tantum damna, quæ cooperantibus nobis per alios data sunt; sed & quæ citra positivum nostrum influxum à servis aut pecoribus, bestiisque nostris profecta sunt. Vid. *Exod XXI. 28. seqq. 33.* & *Grotius ad d. l. Quin ad restitutionem teneatur, qui dolo malo damnum dedit, dubium esse non potest, & quidem ut exactissime omnia damnum id consecuta computentur. Sed & ad reparationem tenentur; qui citra propositum per negligentiam, quam facile erat evitare, damnum intulerunt; cum hæc quoque non minima socialitatis pars sit, ita circumspicte agere, ut nostra conversatio aliis non fiat formidolosa, aut intolerabilis; & sæpe peculiari ex obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adstringatur. Vid. l. 6. §. 7. l. 14. D. de offic. praesidis. l. 27. §. 9. in fin. §. 29. 34. 35. l. 27. 29. §. 2. 3. 4. ad L. Aquilianam. Deur. XXII. 8. ex qua à paritate rationis veteri tradunt Judæi habere scalas fractas, & canes mordaces. Imo & levissima culpa ad reparationis necessitatem sufficere potest, si modo negotii indoles exactissimam diligentiam non ultro velut adspernetur; aut si non ejus magis, qui damnum accipit, quam qui dat, culpa versetur; aut nisi magna perturbatio, vel negotii circumstantia accuratam circumspiccionem non admittat; puta, si quis in fervore pugnae, dum arma quatit, proxime sibi adstantem lædat. Sic apud *Ælianum V. H. l. 3. c. 44.* adolescenti, qui in socium enssem impulit, dum latronem ferire conatur, ita Pythia respondit: *Ἐκτεινας τὸν ἐταῖρον, ἀμύνων, ἔσ' ἐμίανεν Αἷμα, πέλεις δὲ χεῖρας καθαρώτερος, ἢ πάρος ἦσθα.* *Defendens socium verso mucrone necasti: purior es manibus nunc, quam prius esse solebas.* Add. *Epicetus enchir. c. 39.* & *Simplicius ad d. l. circa finem.* nec non l. 44. l. 52. §. 4. D. ad L. Aquil. & *interpretes ibi.* Ex casu tamen fortuito ad reparationem neminem teneri manifestum est, ubi scilicet nulla alicujus culpa admixta est. Nam ubi à me nihil admissum est, quod imputari mihi queat, nulla ratio est, quare ego magis, qui invitus damnum feci; fatale malum luere debeam, quam alter, qui accepit. Add. l. 5. §. 2. l. 7. §. 3. ad L. Aquil. Quod si tamen pauper à locuplete per casum fortuitum sit læsus, liberalitati ipsius congruens erit, miserum aliquo beneficio solari. Super actionibus autem noxalibus & de pauperie *Grotius* quidem d. l. §. 21. censet, eas ex jure civili positivoque esse; cum dominus, qui in culpa non est, natura ad nihil teneatur. Alii tamen istas actiones naturali æquitati maxime congruere judicant, licet ita præcise à jure naturali non dictentur. *Plato de LL. l. XI. Si servus vel serva aliene rei offecerit, sive imperitia, sive immo-derato aliquo usu id fecerit, nec qui damnum passus est, causam præbuerit, dominus ejus aut satisfaciat, aut servum servamque illi, qui damnum passus est, tradat.* Sicuti & antiquissimum in eam rem exemplum extat apud *Sexti, Aurel. Victorem de orig. gentis Romane*, de Evandro, qui furacem servum *Cacum Recarano Herculi* noxæ dedit, cujus ille boves furatus fuerat. Quare autem dominus animalis potius damnum ferre debeat, quam is, qui ab animali, contra naturam generis sponte commoto, & citra domini culpam, læsus fuit, ratio hæc videtur; quod dominia rerum non præjudicent huic legi de reparatione damni. Adeoque cum antea, rebus adhuc in primæva communione constitutis, mihi facultas fuerit, ubi ab aliquo animali læsus fuisset, quacunque ratione ab illo damni mei reparationem quærendi; ea facultas per divisa rerum dominia mihi præclusa non intelligitur. Et cum dominus ex illo ani-*

mali

mali lucrum capiat, ego vero damnum ex eodem senserim, reparatio autem damni longe sit favorabilior, quam lucri adquisitio; adparet recte à domino animalis postulari, ut damnum ab eo datum ipse repararet, aut si tanti non sit ipsi animal, illud noxæ dedat. Idque multo magis procedit in fervo, qui utique naturaliter est obnoxius reparationi damni abs se dati. Sed cum ipse nulla habeat bona, unde reparatio fieri queat, ejusque corpus domini sit, æquum sane est, ut dominus aut damnum refarciat, aut istum dedat. Præsertim cum citra hoc servo daretur licentia omnes pro libidine lædendi, si neque ab ipso, qui nihil, & ne seipsum quidem habet, neque à domino reparatio damni obtineri posset. Nam si vel maxime verberibus ipsum aut carcere plectere ob læsionem dominus velit, læso inde haut quidquam satisfieri potest. Vid. Interpr. juris Romani ad tit. *si quadrupes pauperiem* & ad *L. Aquiliam*. & *Constant. L'Empereur Baba Kama. Capitulare Caroli l. 3. c. 44.* Huc etiam pertinet t. t. D. *de damno infecto*. Id porro dubium non habet, quin dominus reparare debeat damna, quæ ab suis animalibus per suam culpam, aut se infirigante data sunt; aut si ex naturali & usitata ferocia animal ipsius alterum læserit, aut per ordinarium instinctum alteri damnum dederit. Debebat enim dominus vel talia animalia non alere, vel ita eadem custodire, ne alteri damnum dare possent. Cæterum de reparationibus damni in universum observandum est, si per maleficium datum sit damnum, ejus reparationem poenam non tollere. Vid. l. 48. *D. de furtis*. Et si ultro eandem obtulisse reatum non parum minuat, tanquam certum poenitentiae signum. *Luca XIX. 8.* Notatu quoque dignus est locus apud *Michaëlem Glycam Annal. tom. IV. de Michaële Paphlagonè. Cæterum Michaël Imperator delictum in Romanum per omnem vitam deplorare non desinebat, ac Deum bonis operibus, monasteriis condendis, benignitate in egentes placabat. Ea vero profuissent illi, siquidem abjecisset imperium, cujus gratia molitus ea facinora fuerat: & adultera repudiata, privatus peccatum suum deplorasset. Nunc ille nihil horum agens, sed Zoæ consuetudine utens, imperium mordicus retinens, de publicis bonis in speciem beneficia quadam præstans, eoque pacto veniam se consecuturum sperans; numen divinum & mentis expertus & injustum esse putabat, quod alienis opibus redimi poenitentiam pateretur. *Valer. Max. l. 2. c. 8. §. 4. Tantum interest adjicias aliquid, an detractum restituas; quantum distat beneficii initium ab injuria sine.* Verum istis illustrandis exempla, quæ à *Grotio l. d. afferuntur, subijciemus.**

§. 7. Homicida injustis tenetur solvere impensas, si quæ factæ sunt in medicos, & iis, quos occisus alere ex officio, obligationis perfectæ vim habente, solebat, puta parentibus, uxori, liberis, (non si quos ex misericordia alebat, egenis.) Tantum dare, quantum valebat illa spes alimentorum habita ratione non tantum facultatum occisi, sed & ætatis tam hujus quam alumnorum. Modum computandi alimenta docet l. 68. *D. ad L. Falcidiam*. Sed quod *Zieglerus ad Grotii d. l. arbitrat, etiam lucri aliquam habendam rationem, quod occisus facere poterat, si diutius vixisset; quod utique istorum hæreditatem fecisset optimiorem: id vix admittendum videtur.* Cum tale lucrum, adhuc incertum, nondum inter bona nostra censi queat, ac futurum tempus æque ad damna quam ad lucra pateat, nec quantum de isto lucro fuerat consumpturus occisus, liquido constare queat. Est autem homicida injustus, qui occidit eum, cui ne ab isto occideretur jus erat; cuique adeo dum occiditur, injuria fiebat. Quod jus

eo ipso, dum sociale animal hominem natura esse, à qua mutua læsione juvet abstinere, cuique homini competere intelligitur. Cui tamen juri, quantum in se, homo renunciare potest, saltem ne à certis ipsum personis lædi nefas sit; idque tacite, aut expresse. Tacite quidem remittit jus illud, qui alterum sine justa causa per vim invadit. Hanc enim cum quovis modo abs sese repellendi alter jus habeat, neminem præter seipsum potest accusare, qui dum sua vis injusta repellitur, noxam accepit. Expresse autem eidem juri renunciat, qui cum altero in bellum ex condicito descendit. Belli enim lex est, ut cuique liceat, quantum potest, ad hostem opprimendum conniti. Quo spectat illud *Plutarchi in apophth. Lacon. Duo pueri pugnabant. Horum alter alteri falce vulnus letale intulit. Cum autem pueri familiares, qui pacis componenda gratia intervenerant, promitterent, se ultores fore, & percussorem interfectoros; μηδαμῶς (εἶπε) πρὸς θεῶν ἔργα δίκαιον καὶ γὰρ ἂν ἐγὼ ἐποίησα τὸ τοῦτο, εἰ ἔφθασα καὶ ἀγαθὸς ἐγενόμην. Nolite, obsecro, inquit, fieret enim hoc injuste. Idem enim ipse facturus eram, si strenuus fuisset, & anteverissem* Add. l. 4. l. 5. l. 7. §. 4. l. 52. §. 1. D. ad L. Aquil. Et quanquam in isto bello fortasse contra caritatem sit peccatum; illius tamen solius violatio ad obligationem satisfactionis non sufficit. Cæterum liberi hominis vita æstimationem non habet; & si haberet; non est, cui illa ex solvi possit. Nam ad propinquos ejus vita non pertinet, sed interest tantum ipsorum, ut iste vivat; adeoque eo quod interest præstito, æstimationem vitæ postulare hi nequeunt. Secus se res habet in servo; qui cum totus sit domini, ac ad modum aliarum rerum in commercium veniat, pretium utique habet, ipsoque occiso est, qui suo jure id poscere queat. Quod si durum nimis videatur, & ab humanitate alienum, servum ad pecoris modum æstimari; dicere licebit, non ipsius personæ, sed quæ ab ipso proficisci possunt, operarum pretium poni. Cæterum pari modo ad reparationem damni tenentur, qui per lasciviam, quæ dolo malo æqualis est, alterum occidunt. Vid. l. 4. §. 1. D. ad L. Cornel. de sicar. & ibi *Godofredus* l. 10. D. ad L. Aquil. Item qui per culpam, & incircumspecte cædem patrant; cujus exempla ponuntur in *Institut. de L. Aquil. §. 5. seqq.* si miles in alio loco, quam qui ad exercendum destinatus est; dum sese exercet, aliquem trajecerit; aut si id paganus fecerit in loco, ubi exerceri milites moris est. Nam si à milite ibi quis non destinato consilio trajectus fuerit, miles immunis erit, quia istius culpa est, qui eo se contulit; & hic in officio suo versatus est. Add. l. 9. §. 4. D. ad L. Aquil. & *Antiphon. Orat. VII.* Item si putator ex arbore dejecto ramo servum transeuntem occiderit, prope viam publicam aut vicinalem, neque proclamavit. Si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est putator. Uti & si idem seorsim à via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamavit; quia in eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi l. 31. D. ad L. Aquil. Add. *Lex Burgundionum tit. 46.* Item si medicus ægrum destituerit, aut per imperitiam noxia medicamenta adhibuerit. Vid. *Plinius* l. 29. cap. 1. *Lex Wisigothorum* l. XI. tit. 1. cap. 6. Item si mulio per imperitiam aut imbecillitatem retinere non potuerit mulos, (scil. si ultro ad ejusmodi munus sese applicuerit, non si coactus fuerit, & de imperitia aut imbecillitate protestatus fuerit,) quo minus alterum opprimerent. Add. l. 5. §. 3. l. 7. §. 2. 5. 6. 8. l. 8. l. 9. princ. §. 3. l. 11. princ. l. 31. l. 52. §. 2. D. ad L. Aquil. conf. c. 8. 9. seqq. X. de homicid. In *Alcorano cap. de uxori-*

de uxoris illi, qui per ignorantiam Musulmanum occiderit, injungitur, ut propinquis præstet damnum & id quod interest, & unum Musulmanum ex captivitate redimat. Sic & istos, quibus lex divina *Numer. 35.* & *Deuteron. 19.* asyla indulgebat, ad ejusmodi reparationem obligatos probabile est; cum is, cujus manubrio ferrum elapsum est, à culpa non penitus sit immunis, cum illud melius munire debuisset. Quomodo tamen cum regulari statu civili congruat, ut ejusmodi homicidam involuntarium vindex sanguinis, extra asyli terminos deprehensum, impune occidere potuerit, nondum satis dispicimus, nisi implacabili ejus populi genio aliquid indultum fuisse dicamus. Conf. *Tacit. Germ. c. 21.* *Homer. Odyss. o. v. 272.*

§. 8. Qui mutilavit, similiter tenebitur ad impensas in vulnus curandum factas, & ad æstimationem ejus, quod jam, qui mutilatus est, minus lucrari potest. Conf. l. 13. *princ. D. ad l. Aquil. l. 7. D. de his qui dejec. vel effud.* Notatu dignæ sunt heic Ebræorum leges, quæ referuntur à *Constantino L'Empereur in Babakama c. 8. §. 1.* Qui proximum lædit, in eo quinque nominibus tenetur; nomine *damni, doloris, curationis, cessationis, & ignominie.* Damnum hoc modo æstimant. Si v. g. illius oculus excœcavit, manum amputavit, pedem fregit, cum considerant, ac si servus esset in foro vendendus, atque æstimant, quanti antea valebat, & quanti jam valet. Nam si heic diversitas conditionis & status personarum attenderetur, nullam fore putabant certam æstimandi rationem; cum in singulis vitæ generibus, & personarum statu diversissimo semper quidpiam proferre posset læsus, cujus nomine damnum vel vitium corporis admodum extenderet, ejusque compensationem augeri postularet. Itaque omnes læsos pro servis hac in parte censeri volebant, quorum pretium ignorari non poterat. Adeoque si antea v. g. 50. siclis æstimatus, postea 30. tantum vendi posset, lædens 20. siclos, quanti læsus depretiatus fuerat, rependebat. Circa *dolorem* ita tradebant, v. g. si quis hominem adufferit veru, aut clavo, etiam in ungue, ubi non fit vibex; tum expendebant, quantum homo istius conditionis reportare vellet, ut tanto dolore afficeretur. Nam sane hominem divitem & delicatulum invenias, qui grandi pecunia, ut vel modicum dolorem sustineat, adduci non possit: vicissim robustum quendam pauperem, laboribusque adfuetum deprehendas, vel pro denario magnum dolorem non detrectare. Eo in dolore æstimando ita procedebant. Ponebant v. g. regem constituisse, ut istius conditionis homini manus amputaretur, expendebantque, quantum iste daturus esset, ut manus sibi potius leni aliquo medicamento tolleretur, quam violento ictu gladii. Et tantum lædens læso doloris nomine debebat solvere. Conf. l. 5. *princ. & §. 1. D. de injuriis*, ubi cum inter *verberationem* & *pulsationem*, hoc discriminis statuatur, ut *verbera sit cum dolore cadere, pulsare sine dolore*; etiam dolorem æstimari posse consequi videtur. Circa *curationem* hoc observabant; si curatione semel facta pustulæ succrescerent, siquidem ex inflictâ plaga id fieret, percutiens tenebatur etiam harum curandarum mercedem exsolvere; si non ex inflictâ plaga, liber erat. Si subinde plaga sanaretur, & recrudesceret, iste ad curationem ejus tenebatur; si in solidum semel sanatus foret; non amplius ad curationem tenebatur. Dici quoque posset, lædentem teneri, si per se vulnus recruduerit; non autem si culpa læsi, aut per imperitiam medentis. In statuenda

æstimatione *cessationis* ab opere, quam occasione vulneris alter habuit, considerabant læsum tanquam si cucumeres custodiret. Id quod doctores Ebræorum ita latius deducunt; scilicet ipsum pro vitio corporis, nec non pro exantlato dolore æstimationem à lædente accepisse. Itaque quid verb. g. pede vel manu mutilatus, si manum vel pedem retinuisset, lucraretur, spectandum non esse contendunt; sed quia jam pro manu & pede satisfactum est, quid damni durante morbo patiat, operis respectu, quod licet mutilatus, tamen sanus faceret, expendi volunt. Idcirco mutilatum illud pretium singulis morbi diebus expetere posse censent, quod è servato cucumerario quotidie reportaret. Sed quia perinde non est, manu an pede quis sit privatus; vulneratus ad tempus decumbat, & post sanitatem sine vitio recuperet, an membrum aliquod amittat; inde subtilius à *Maimonide* modus æstimandi cessationem per certos casus proponitur. Si membrum ejus mutilatum non sit, sed ægrotet, & in lecto decumbat, aut ita tumeat manus, ut tandem convalescat, alter ipsi cessationem unius cujusque diei reddet pro ratione opificis, qui ab eo opere cessat, à quo illo abstinet. Sin lædens eum membro mutilaverit, aut manum amputaverit, reddito manus valore, seu damno præstito, quo ad cessationem eum ut cucumerum custodem considerant; atque expendunt, quanta sit hujusmodi custodis merces quotidiana, quotque dies ægrotaverit, supputant, tantumque ipsi rependitur. Similiter si pedem ipsi abscidit, eum, ac si ad portas civitatis custodem ageret, considerant. Si excœcaverit oculum ipsius? ac si in mola moleret, similiterque similes æstimant. In *ignominia* denique luenda, omnia pro conditione ejus, qui eam infert, & qui patitur, æstimanda. Cum longe gravius sit ignominiam pati abs vili aliquo homine, quam ab illustri; & quæ contumelia sordido homini levis est, honoratum acerrime afficiat. Ubi obiter addendum, quod de loco subjungitur: si quis de tecto decidens lædat prætereuntem, & simul ignominia afficiat, puta in lutum isto impetu eum protrudendo, illum damni nomine teneri, ignominia non item. Hæc ex legibus Ebraicis. Spectat quoque huc *l. ult. D. de his qui effuderint vel dejec. & l. 3. D. si quadrupes*. Ubi observandum, quod cicatricum & deformitatis nulla æstimatio esse traditur, id ad liberos duntaxat homines restringi debere. Nam cum luxuriosis Romanorum moribus formosa mancipia magni æstimarentur, pensatio utique locum habere poterat, si quis alicujus faciem per vulnera deformasset. Imo & recte æstimatur deformitas illata per vulnus faciei virginis, innuptæque fœminæ, cui sæpe dotis instar est oris gratia. Ac in universum molesta sane est insignis deformitas, nosque aliis reddit ingratos, jocosque ac contentui petulantium exponit. Nisi quod in bello acceptorum vulnerum cicatrices opinio virtutis tegit. Vid. exemplum M. Servilii apud *Livium l. 45. c. 39. Sub finem*. Add. *Seneca de benefic. l. V. c. 24. l. 13 princ. D. ad L. Aquil.* Bene tamen circa pensationem mutilationis observandum; ibi non tam taxari & æstimari ipsum membrum, quod est res inæstimabilis pretio numario; sed damna ex usu membri impedito aut sublato emergentia, emendari pro conditione temporum, hominum, facultatum. In qua correctione dum versatur judex, membra membris comparari tum ratione usus, tum ratione dolorum, necesse est. *Bæclerus ad Grot. l. 2. c. 1. §. 6.*

§. 9. Exemplum de adultero, & adultera, qui tenentur non tantum indemnem præstare maritum ab alenda prole adulterina; sed & legitimis liberis rependere, si quod damnum patiuntur ex concursu ita susceptæ sobolis ad hæreditatem: ad eos pertinet, qui indirecte, & per consequentiam actu suo aliis damnum dant. Nam alias directe adulterium haut quidquam ad damnum pecuniarium spectat. Circa isthanc rem *Zieglerus ad Grotii d. l. §. 15.* monet, recte quidem maritum ab onere alendi prolem adulterinam immunem debere præstari. Sed an legitimis liberis sit restituendum damnum, quod ex concursu ejusdem prolis in hæreditate sentiunt, dubio non carere. Quæstionem enim tantum esse de hæreditate materna; ad quam liberi adulterini venire non possint, nisi jubente lege. Igitur sicubi lex civilis adulterinos simul cum legitimis ad maternam hæreditatem vocat, damnum hic à lege dari, non ab adultero. Quibus & hoc addi fortasse posset, ideo adulteros istis liberis ad reparationem non teneri quia liberis ad bona parentum vivorum jus perfectum non competit, ex cujus duntaxat læsione necessitas reparationis oritur. Sicuti injuriam non facit parens liberis, ad secunda vota transiens, etsi istis exinde spes hæreditatis insigniter minuatur. Enimvero in isthoc exemplo adparet abstrahi, tum à dispositione legum civilium circa successiorem liberorum adulterinorum in bona parentum, tum à legibus pœnalibus in adulteros convictos statutis; atque ejusmodi reparationem ab adulteris etiam non deprehensis tum marito tum liberis genuinis deberi recte asseritur. Nam liberi saltem tale jus habebant, ne alius præter legitimum matris suæ maritum ipsis cohæredes conciliaret; (quod jus ex fine pacti matrimonialis ipsis quaesitum est.) Ex eodem quoque pacto marito jus erat, ne ab alio suppositos pullos pro suis, etiam ex bonis dotalibus, aleret.

§. 10. Qui virginem imminuit vi aut fraude, tenetur ei rependere, quanti minoris jam ipsi defloratæ valet spes nuptiarum. Est quippe non mediocris instar dotis flos virginitatis, de quo elegans est locus apud *Apulejum in apologia: Virgo formosa, etsi sit oppido pauper tamen abunde dotata est. Adfert quippe ad maritum novam animi indolem, pulcritudinis gratiam, floris rudimentum. Ipsa virginitatis commendatio jure meritoque omnibus maritis acceptissima est.* Igitur æquum est, ut, qui istum florem invitæ abstulit, saltem id ipsi refundat, ut amplitudine dotis maritum invenire queat. Quamquam commodissimum sit, ut nisi conditionis disparitas, aut aliud quid obstet, iste stuprator defloratam ducat. Vid. *Exodi XXII. 16. 17. Deuteron. XXII. 28. 29.* Sed quæ ultro in meram libidinem consensit, habet quod sibi imputet. Etsi regulariter major heic culpa maris, quam puellæ præsumatur. Quod si quis virginem pactione matrimonii ad concubitum pellegerit, ducere eam utique tenebitur. Neque est, quod quis objiciat, pacta circa rem turpem invalida esse. Cum enim lege naturali inter pactum matrimonii, ejusque executionem nullum requiratur intervallum; (vid. *Tobie VII. 10. 18.*) sed tantum moribus ac legibus civilibus; vid. *Gratianus caus. 27. quest. 2. cap. 39.* Igitur isto quidem jure turpis conditio non videtur; eris mihi uxor si statim tanquam uxor corpus tuum mihi præbueris. Sed & si quid turpitudinis in ejusmodi properatis nuptiis insit, ob favorem matrimonii ad invaliditatem pacti non valere judicatur.

§. 11. Fur & raptor tenentur rem subtractam reddere cum suo incremento naturali,

turali, & cum sequente damno, & cessante lucro; etiam si pœnam insuper furti aut rapinæ nomine cogantur sustinere. Nam læsus reparationem damni quærit; pœna autem ad usum reip. exigitur; quam sane iudex haut quidquam læso imputare potest, ut ideo ipse re sua carere cogatur. Unde in quibusdam locis abfurde iudices rem furtivam sibi retinent; læsum, ut sese furis supplicio soletur; jubent. Vid. *Caroli V. Ord. crim. art. 218. Add. l. 3. §. 12. D. de peculio. l. 56. §. 1. D. de furtis. l. 7. princ. D. de incendio, ruina.* Sicut & illud juri naturali non congruit, ut sumtus in supplicium furis faciendos læsus toleret; cum ad publicum magistratus officium spectet, scelera pœnis reprimere. Ad quod si requirantur sumtus, qui ex facultatibus rei repeti nequeunt, à publico debent expendi, non à læso; cum præsertim ex aliis multæ emolumentum in fiscum redundet. Sicut v. g. si bellum suscipiatur à rep. quod cives quidam ab aliquo injuria sint affecti, non illi soli, ad quos vindicandos bellum geritur, belli sumtus tenentur conferre. Aliud autem est, si læso à iudice optio fuerit data, num malit res suas recipere, an furem suspendi. Si enim posterius elegit, nihil amplius quod petat, habet. Etsi talem optionem iudex non recte læso permittat; cum supplicia noxiorum non libidini privatorum, sed bono publico debeantur. Quod si autem res furtiva perierit, *Grotius d. l. putat æstimationem non summam, nec infimam, sed mediam præstandam.* Quod non sine causa displicet *Zieglero ad h. l.* Cur enim ullo favore heic furem prosequamur; Et cum recte summum pretium exigere queam, quando in gratiam alterius rem vendo, alias mihi non venalem; quare furi, qui invito rem abstulit, aliquid remittere debeam; *Add. l. 9. D. de iniuriæ jurando l. 2. princ. D. ad L. Aquil. verb. quanti id in eo anno plurimi fuit. l. 8. §. 1. l. ult. D. de condict. furtiva.* Atque hoc casu etiam restitutio debetur à fure, aut ejus hæredibus, (non tamen ultra vires hæreditatis,) etiam si fur corpore pœnas luerit. Hautquaquam enim iniquum, aut crudelitati proximum est, ut reus ultra pœnam mortis, aut corporis afflictivam, damnum quoque & id quod interest refarcire teneatur. Et imperite huc allegatur illud tritum: *mors omnia solvit ex Novella 22. c. 20.* præstationes personales solvit mors, non debita, quæ bonis velut inhærent, eaque ad quosvis possessores comitantur. Quale est hoc debitum damni reparandi. De reliquis læsionibus facilis est subsumtio; & de nonnullis infra peculiariter suo loco agetur. Ac de damno per animalia illato, seu pauperie lato *JCti Romani ad tit. D. si quadrupes.*

UT OMNES HOMINES PRO ÆQUALIBUS
NATURALITER HABEANTUR.

1. Homo ut naturaliter æqualis ab homine habendus.
2. Qualis sit naturalis æqualitas?
3. Rationes pro eadem populares.
4. Consideratio æqualitatis reddit homines commodos. | 5. Quomodo per eam res inter plures dividenda?
6. In eandem peccatur per superbiam:
7. Et contumeliam aliis illatam.
8. An servi natura dentur?
9. Unde inæqualitas inter homines proveniat? |
|--|--|

PRÆter illum amorem, quo homo suam vitam, corpusque ac res profequitur, & per quem non potest non omnia, ad eorundem destructionem tendentia, repellere aut refugere; deprehenditur quoque ipsius animo insita tenerrima quædam sui æstimatio: cui si quis aliquid detractum eat, non minus fere, imo sæpe magis solet is commoveri, quam si corpori ac rebus noxa inferatur. Quæ æstimatio licet ex variis causis intendatur; primum tamen ejus fundamentum videtur ipsa humana natura. In ipso quippe hominis vocabulo judicatur inesse aliqua dignatio; & ultimum simul atque efficacissimum argumentum, quo aliorum insolens insultatio retunditur, isthoc habetur; utique non canis aut bestia, sed æque homo sum atque tu. *Statius Thebaid. 12. Hominum in clypeo Theseu sanguis evant, omnes eademque in sidera, eosdem fortitus animarum alimenta que vestra creati.* Humana porro natura, cum omnibus hominibus æque competat, neque socialem cum isto homine vitam degere quis possit; abs quo non saltem ut homo æstimatur; inde consequitur, jure naturali præceptum esse, *Ut quisque alterum hominem æstimet atque tractet, tanquam naturaliter sibi æqualem, seu ut æque hominem.*

§. 2. Isthæc æqualitas inter homines ut melius intelligatur, observandum est, quod *Hobbes. de cive c. 1. §. 3.* eandem restringat ad paritatem virium, & cæterarum facultatum humanarum, quibus homines in ætate adulta sint instructi; & exinde ostendere velit, causam habere homines, quare naturaliter se invicem metuant. Ille enim nullum mihi metum incutere valet, cujus vires ad melandendum non pertingunt. Atqui inter homines etiam qui viribus paululum est inferior altero, dolo tamen saltem, aut adjuvante dexteritate ac teli habilitate, etiam robustissimum neci dare potest. *Seneca de Ira l. 1. c. 4. Nemo tam humilis est, qui pœnam vel summi hominis sperare non possit: ad nocendum potentes sumus.* Cum autem maximum malorum naturalium, quæ ab homine proficisci possunt, sit mors, quam quilibet adultus alteri inferre potest; & vero qui æqualia sibi invicem inferre possunt, sint æquales, qui autem maxima possunt, nempe occidere, æqualia possunt; inde consequitur, homines natura invicem æquales esse, *Virgilius Æn. X. Totidem nobis animæque manusque.* Verum in eo quod iste subjungit; inæqualitatem, que nunc est, à lege civili esse introductam, dormitasse mihi videtur. Nam antea locutus fuerat de naturali æqualitate virium humanarum; cui male opponitur illa inæqualitas, quæ

quæ per legem civilem est introducta, quippe quæ non vires hominum, sed statum eorundem atque conditionem afficit. Lex quippe civilis non facit, ut unus altero sit robustior, sed ut unus alterum dignatione antecedit. Cæterum quod *Hobbes Leviath. c. 13.* in aliis animi facultatibus æqualitatem adhuc majorem, quam in viribus invenire se dicit, id non ita liquidum videtur. Ait equidem, *prudentiam omnem ab experientia esse, & omnibus æquali tempore in iis rebus, quibus animum æqualiter adplicant, æqualiter tribui à natura.* Atqui cernimus, unum altero consequentias rerum accuratius prospicere, & dexterius prius observata adplicare, casuumque similitudinem & dissimilitudinem perspicere. Unde sæpe ex illis, qui iisdem in negotiis æquali tempore occupati fuerunt, alius dexteritate eminet, alterius stuporem usus rerum parum emendat. Neque vero quod homines dispares prudentia videntur, solum est *ex opinione eorum, qui plus justo se æstimant; & quod unusquisque sapienterem se credat multo, quam quemlibet è vulgo, præter paucos, quos propter famam, vel propter consensum cum ipsis solet admirari.* Nam ea disparitas non solum adparet, quando quis seipsum cum aliis comparat, sed & quando alios inter se componit, quorum uter alterum emineat ipsius nihil interest. Neque semper illi favetur, qui nobiscum conspirat, sed quem opus & eventus commendaverit. Quanquam autem propter ingenium humanum decori avidum quilibet indignetur stoliditatem & impudentiam sibi exprobrari, ac maxime infensus sit illis; qui prudentiam suam præ cæteris ipsi jactant: non tamen exinde sequitur; neminem concedere, alium se prudentiorem esse. Quid enim si ex eodem periculo unus per dexteritatem sese eripuerit, alter male multatus discesserit; hic non agnoscat, istum se fuisse prudentiorem; Propter æqualem tamen libertatem est, ut prudentior non possit suo jure imprudentioris regimen, nisi hic consenterit, sibi vindicare; præsertim si hic sua qualicumque dexteritate contentum sese profiteatur esse. Enimvero quanquam virium æqualitas huc quoque possit facere, ut ne homo homini temere insultet, quippe cum anceps sit cum pari collidi, ac stultum æquali sua clade alteri malum velle conciliare: tamen alia est species æqualitatis, de qua hoc loco agitur, quam fertam tectam servari generis humani quam maxime interest. Equidem uti in aliis, ita hæc quoque velut solertiam suam ostentavit natura, dum mortalibus non eadem mensura bona sua, corpus aut animum spectantia fuit admetita. Sed ut inter istam varietatem justa sibi harmonia conficit, isthæc, de qua agimus, æqualitas efficit. Scilicet quemadmodum in rebus. bene constitutis alius civis alium dignitate, aut opibus excedit, libertas autem omnibus in æquo posita est: ita quantiscunque qui animi corporisve dotibus alios excellat, non minus tamen juris naturalis officia adversus alios ei sunt exercenda, ac ipse ab aliis eadem expectat; nec ideo plus licentiæ eidem conceditur alios injuriis afficiendi. Sicuti & neminem parca in ipsum natura, aut tenuis fortuna per se ad id condemnat, ut deterioris conditionis circa fruitionem communis juris sit, quam alii. Sed quæ unus ab altero postulare aut expectare potest, eadem alii quoque, cæteris paribus, ab eodem possunt; & quod juris quis in alium statuit, eo ipsum uti maxime convenit. Seu uti *Phædrus l. 1. fab. 27.* loquitur: *Sua quisque exempla debet æquo animo pati. Diodorus Siculus l. 13. c. 30.* *Æquum est, ut quamquis in alios legem statuit, eandem non gravatim & ipse subeat.* Quo referri potest & illud

Quintilian;

Quintiliani declam. 3. Cogitare certum est, idque cum judicat, probare, quod in re simili ipse fecisset. Seneca de Ira l. 1. c. 14. Neque æquus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert. Add. Cumberland de leg. nat. c. 2. § 7. Seneca epist. 30. prima pars æquitatis est æqualitas. Euripides Phœnissis v. 538. κείνο κάλλιον, τέκνον, ἰσότητα τιμῶν, ἢ φίλος αἰεὶ φίλους, πόλεις δὲ πόλεις, ξυμμάχους τὲ ξυμμάχοις συνδέει. Illud multo melius est, ð fili, Æqualitatem colere, quæ semper amicos amicis, Urbes urbibus, & socios sociis colligat. Inde probari sane nequit illud Ciceronis offic. 3. Lex ipsa natura, quæ utilitatem hominis conservat & continet, decernit profectò, ut ab homine meriti atque inutili ad sapientem, bonum, fortemque virum transferantur res ad vivendum necessaria: qui si occiderit, multum de communi utilitate detraxerit. Multo minus autem probari potest effatum illius Americani ex nova Francia temporibus Car. IX. qui interrogatus, quid sibi fingulare imprimis in Gallia videretur, inter alia & hoc dixit: quod cum alii in omnium rerum abundantia sint constituti, alii contra cum summa inopia conflictati ostiatim stipem quærant, hi non istos invaderent, & bona iisdem eriperent. ap. Mich. Montaigne, l. 1. cap. 30. Nam uti qui bonis animi, corporis aut fortunæ præpollent, tenuioribus insultare non debent; ita nec hi illis invidere, aut bona ipsorum subversum ire. Atque isthanc possimus vocare æqualitatem juris; quæ exinde oritur, quod obligatio ad colendam vitam socialem omnes homines æqualiter stringat, quippe cum eadem humanam naturam, ut talem, comitetur. Quo loco & hoc observandum, aliàs quidem inter obligationes à superiore injunctas, & eas, quæ ex mutua conventionione oriuntur, id videri discriminis, quod hæc quidem statim aliquem non amplius stringant, quando alter prius ab iisdem discessit; illæ autem adhuc tenere possint ad quid præstandum, licet alter in officio mutuo respondere deserit; idque quia per autorem obligationis pensari potest, quod iste minus justo habet. Hactenus tamen obligatio ad exercenda adversus alterum officia juris naturalis, utut à supremo Numine injuncta, convenit cum obligatione ex quavis conventionione orta, quod ubi unus ab ea discedat, idem ab altero illa officia postulare amplius nequeat, & præterea hic jus accipiat istum, per vim ad satisfactionem adigendi. Etsi isthanc licentiam, statui naturali adhærentem, in civitatibus temperari, istius societatis indoles exegerit.

§. 3. Sunt & aliæ rationes, ad populum valde plausibiles, quæ ad æqualitatem istam meditando, atque illustrando non parum faciunt. Quas inter non postrema est, quod ad eandem stirpem quidquid est mortalium originem suam referat. Unde Boëtius de consolat. philos. l. 3. insolentiam nobilium castigat: *Quid genus & proavos strepitus? Si primordia vestra, Autoremque Deum spectas Nullus degener extat, Ni vitus pejora fovens Proprium deserat ortum.* Item, quod ex eadem materia corpuscula nostra consistit, fragilia & per infinitos casus destrui apta. Sic & eodem modo omnes propagamur, eodem modo intra materni latebras uteri coalescimus; nec alia porta nobilis in dias luminis auras prodit, quam plebejus aliquis. Vid. Sapiens. VII. 5. Eodem modo adolescimus, nutrimurque, in eandem fœditatem apud omnes ciborum retrimenta convertuntur. Denique ad eandem metam omnes tendimus. *Mors æquo pede pulsat pauperum tabernis regumque turres.* (Θανάτω πάντες ὀφειλόμεθα, morti omnes debita turba sumus; inquit incertus Poëta in Antholog.) ac in eandem tabem aut pulverem omnium corpora resolvuntur. Claudianus l. 2. in Rufinum. *Huc post emeritam mortalia secula vitam Deveniunt, ubi nulla manent discrimina*

fati, Nullus honor, vanoque exutum nomine regem proturbat plebejus egens. Phocylides: πάντες ἴσοι νέμετες. Omnes vita functi aequales. Lucianus dial. Nerei & Tberstie: ἰσοτιμία γὰρ ἐν ἅδῃ, καὶ ὁμοιοὶ ἅπαντες. Apud inferos aequalitas est, paresque sunt omnes. Cicero de LL. l. 2. Maxime è natura est, tolli fortuna discrimen in morte. Et Statio Theb. X. tituli in morte latentes dicuntur. Add. Sirac. X. 9. seqq. Identidem quoque à sapientibus inculcatur, quod variis casibus fortunæque ludibrio omnes finus obnoxii; vel potius, quod nemini Deus de stabili & inconcussa felicitate, & conservatione præsentis status caverit, sed pro occulto consilio providentiæ suæ diversos per diversa casuum genera raptet. Valet, imo & solet una summis mutare, & insignem attenuat Deus, obscura promens. Horat. Od. l. 34. Quid quisque vitet nunquam homini sat cautum est in horas. Id. II. 13. Fortuna lato sava negotio, & ludum insolentem ludere pertinax Transmutat incertos honores, Nunc mihi, nunc aliis benigna. Id. III. 29. Manilius Astron. l. 3. Tanta est rerum discordia in ævo, Et subiecta malis bona sunt, lacrymaque sequuntur Vota, nec in cunctis servat fortuna tenorem. Usque adeo permixta fluit, nec permanet usquam, Amisitque fidem variando cuncta per omnes. Add. Seneca consol. ad Marciam c. XI. Huc quoque facit illustri locus apud Senecam Thyeste: Ille qui donat diadema fronti, Quem genu nixa tremere gentes, Anxius sceptrum tenet, & moventes Cuncta diviniat, metuitque casus Mobiles rerum, dubiumque tempus. Vos, quibus rector maris atque terra, Fus dedit magnum necis atque vite, Ponite inflatos tumidosque vultus: quicquid à vobis minor extimescit, Major hoc vobis dominus minatur. Omne sub regno graviore regnum est. Quem dies vidit veniens superbum. Hunc dies vidit fugiens jacentem. Nemo confidat nimium secundis: Nemo desperet meliora lapsis. Miscet hac illis, prohibetque Clotho Stare fortunam: rotat omne fatum. Nemo tam divos habuit faventes. Crastinum ut posset sibi polliceri. Res Deus nostras celeri citatas Turbine versat. Huc quoque potest facere illud apud Arrianum Epicteto l. 1. c. 19. Sutores quendam habuit Epaphroditus, quem quod ad nihil utilis esset, vendidit. Post ille casu quodam à Cæsariano emtus. Cæsaris factus est sutor. Vidisses ut eum coluerit Epaphroditus. Ex religione quoque Christiana plurima, quæ huc faciunt, afferri possunt; velut, quod amici Dei non nobilitate, potentia aut opibus, sed pietatis sinceritate æstimentur, ac in extremo iudicio, præmiisque ac pœnis postumis nulla fit ratio habenda eorum, quibus in vita humana mortales præ aliis sese efferunt.

§. 4. Ex posita isthac æqualitate aliqua profluunt præcepta, quorum observatio maximam vim obtinet ad pacem atque amicitiam inter mortales conservandam. Ac illud initio manifestum est, eum, qui aliorum opera ad suum commodum uti vult, vicissim quoque in eorundem sese usus dispensare debere. Manus manum lavat, est in proverbio. Nam is utique alios sibi inæquales æstimat, qui illos quidem, ut ipsi inferviant, postulat, ipse contra immunis semper esse cupit. Et qui ejusmodi animum præ se fert, non potest non alios vehementer offendere, & ad abrumpendam pacem occasionem præbere. Mascule Caractacus apud Tacitum Ann. XII. Non, si vos omnibus imperare vultis, sequitur, ut omnes servitutem accipiant. Lactantius div. instit. l. 3. c. 22. Nihil sapienter fit, quod si ab omnibus fiat, inutile est, ac malum. Et sane uti contraria judicare de rebus, quæ inter se conveniunt, contradictionem implicat; ita etiam in casu prorsus simili, meo & alieno, dissimilia statuere. Quin quia cuique sua natura est notissima, & exinde aliorum hominum natura, saltem quoad generales inclinationes non minus nota, sequitur illum, qui in simili alterius hominis jure statuit aliter, quam in suo sibi in mate-

ria notissima contradicere, argumento animi non mediocriter ægrotantis. Nulla quippe ratio idonea proferri potest, quare quod mihi ipse fas duco, cæteris paribus nefas ducam alteri. Sic etiam uti illi ad societatem quam maxime sunt idonei, qui facile eadem omnibus permittunt, quæ sibi (*Horat. 1. sat. 3. Qui, ne tuberibus propriis offendat amicum Postulat; ignoscat verrucis illius, æquum est Peccatis veniam poscentem reddere rursus:*) ita plane infociabiles sunt, qui dum aliis sese superiores existimant, omnia licere sibi solis volunt, omnia sibi ignoscunt, nihil aliis remittunt; & ante cæteros honorem sibi arrogat, partemque præcipuam ex rebus in medio positis, ubi nullo præ reliquis jure eximio pollent. Quemadmodum enim in extruendo ædificio lapis, qui propter figuram angulosam & asperam plus loci cæteris aufert, quam ipse implet, neque ob materiæ duritiem comprimari vel fecari facile potest, nec ædificium compaginari finit, tanquam incommodus abjicitur: ita homines *πλεονέκται* qui per ingenii asperitatem, retentis sibi superfluis, necessaria aliis adimunt, neque præ affectuum contumacia corrigi possunt, molesti & intolerabiles cæteris existunt. Hinc jure naturali præceptum intelligitur; *ut ne quis, cui peculiare jus non est quasitum, plus sibi quam reliquis arroget, sed alios æquo jure frui permittat.* Ap. *Dionysium Halic. 1. VII.* ita tribunus plebis: *ἀγρόφω καὶ ἀνομοθετήτω φύσεως δικαίω τῷδε ἀξίῳμεν, μὴ πλεῖον ἔχειν ὑμῶν τὸν δῆμον, μήτε μείον.* Quod ad naturæ non scriptas nec promulgatas leges attinet, postulamus P. C. ut plebi non plus nec minus juris sit quam vobis. Magistratus sane, principatus, honoresque virtute ac fortuna inter vos potioribus deberi fatemur: ceterum ab injuriis esse liberum, & si quis intulerit, in eum jure vindicari, omnibus in eadem rep. versantibus ex æquo commune ducimus. *Lactantius div. instit. 1. 3. c. 21. Qui vult homines adæquare arrogantiam, superbiam, tumorem subtrahere debet: ut illi potentes & elati pares esse se etiam mendicissimis sciant.* Add. *Seneca de Ira 1. 2. c. 28.* Unde insolentiam vehementer redolet illud *Livii 1. 3. c. 53. Satis superque humilis est, qui æquo jure in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo.* Quasi vero indignum sit, privilegia nobilitatis non valere ad dispensationem æquissimæ istius legis; quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Huc pertinet satisfactio illa, quam dux *Joinvili Marefcoto* dat, apud *Gramondum hist. Gall. 1. 8. in fine*, sane arrogantissima. Quo fundamento nititur illa laus, quam *Plinius in Panegyri.* *Trajano* tribuit: *Unum ille se ex nobis, & hoc magis excellit, atque eminet, quod unum ex nobis putat: nec minus hominem se, quam hominibus præesse meminit.* Scilicet ille, cum imperium fusciperet, promiserat; talem se fore imperatorem erga privatos, quales sibi imperatores privatus optarit. In quem sensum *Galba ad Pisonem apud Tacitum. H. 1. 16. Utillissimus idem, inquit, ac brevissimus bonarum malarumque rerum delectus est, cogitare, quid aut volueris sub alio principe, aut nolueris.* Et *Seneca epist. 47. Hac præcepti mei summa est: sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere.* Sed & ex dictis adparet intolerabilis insolentia effati illius apud *Lucanum 1. 5. Numquam sic cura deorum se premit, ut vestra morti, vestraque saluti Fata vacent.* Procerum motus hac cuncta sequuntur. *Humanum paucis vivit genus. Qualem animi conditionem Giganteam vocat Baco de Verulamio. 1. 7. c. 2. de Augment. Scient. qua abripiuntur magni isti terrarum perturbatores, qui videntur ad hoc anbelare, ut omnes felices & ærumnosi sint, prout sibi fuerint amici vel inimici, atque ut mundus ipsorum velut imaginem præferat; que vera est Theomachia.*

§. 5. Eadem quoque æqualitas ostendit, quomodo quis sese debeat gerere, si quidem jus inter plures ipsi sit distribuendum; ut nempe tanquam æquales eos tractet,

tractet, & neutri quid præ altero indulgeat, nisi quantum peculiare jus illi quæsitum attribuerit. Qui enim uni præ altero indulgendo naturalem æqualitatem non observat, eum, qui posthabitus est, contumelia simul, & injuria afficit; dum neque ei, quod debetur, tribuit, & dignationem à natura datam detrahit. *Livius l. 34. c. 4.* Quod alii liceat, tibi non licere, aliquid naturalis aut pudoris aut indignationis habet. Huic consequens est, ut si res inter plures distribuenda divisionem non admittat, eadem, si fieri possit, communiter uti debeant, qui æquale jus habent; idque si quantitas rei permittat, quantum quisque velit. Sin res istud non ferat, ut tunc utantur ea re præfinito modo, & proportionate ad numerum utentium. Alius enim modus excogitari non potest æqualitatem observandi. Quod si autem neque dividi res, neque communiter haberi possit, usus ejus fit vel alternus; (*Curcius l. VII. c. 6.* Rex in tanto utriusque partis certamine, & sibi difficilem, & præteritis gravem electionem futuram ratus, invicem subire eos jussit; vel si ne hoc quidem succedat, & reliquis æquippollens aliquid præstari nequeat, per sortem uni erit illa adjudicanda. Nam in ejusmodi casibus commodius, quam fors, remedium inveniri nequit; quippe quæ opinionem contemptus removet, & cui non favet, de dignatione nihil detrahit. *Proverb. XVIII. 18.* Conf. *Hobbes de cive c. 3. §. 15. 16. 17. 18.* Ubi sortem duplicem facit, *arbitrariam & naturalem.* Quarum illa fit consensu contententium, qui in eventum aut casum alicujus rei compromittunt, quem per artem regere, aut prævidere nequeunt; sic ut ista fors respectu hominum à mero casu, & forte fortuna dependeat. Ad naturalem autem sortem ipse refert *primam occupationem*, qua res, quæ neque dividi, neque communiter haberi potest, cedit illi, qui primus manum eidem animo sibi habendi injecerit: & *primogenituram* cujus jure ex bonis paternis, quæ neque dividi, neque communiter haberi à pluribus liberis possunt, primogenito cedunt. Quanquam, si accurate velimus rem considerare, proprie nulla fit fors, nisi arbitraria. Nam nulla adparet ratio, quare ejusmodi eventus, quem propriam per industriam nemo procurare potest alicui jus tribuat adversus æquales valiturum, nisi hoc jus eidem eventui ex arbitrio, & conventionione hominum foret assignatum. Unde occupanti cedit res, quæ nullius est; quia cum distincta rerum dominia per homines introducerentur, tacita conventio intervenisse intelligitur; ut quæ res nemini peculiariter forent assignatæ, neque eas in medio semper relinqui generis humani interesset, cederent illi, qui primus easdem occupasset. Sicuti & jus primo genituræ conventioni, aut constitutioni humanæ natales debet. Cur enim alias fratres reliqui iisdem parentibus orti, deteriore esse conditione deberent ob id, quod præstare penes ipsos non fuit? Inde *Aristot. Nic. VIII. c. 12.* Ἀδελφοὶ ἴσοι, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττονται. Fratres æquales sunt, nisi quod ætate differant. Ideo autem ista quandoque fortis vocabulo veniunt, quia per humanam industriam dirigi, aut prævideri nequeunt; & quia ob ista posthaberi contumelia vacat. Verum de hisce alibi latius.

§. 6. Contra isthanc æqualitatem peccatur quoque per superbiam, qua quis nulla de causa, aut non sufficiente aliis sese præfert, & velut inæquales eosdem præ se despicit. Quæ quantopere abeat à vera generositate seu magnitudine animi, eleganter tradidit *Cartesius de passionibus art. 152. seqq.* Ubi cum posuisset, præcipuam partem sapientiæ esse, nosse, quomodo, & qua de causa quisque se æstimare aut despiciere debeat, de hinc ostendit: justam causam nos æstimandi unicam

unicam promanare ex legitimo usu liberi arbitrii nostri, & ex imperio, quod in nostram voluntatem exercemus: quippe cum præter solas actiones ex isto arbitrio pendentes nihil sit, unde possimus cum ratione laudari vel vituperari. Inde veram generositatem, quæ efficit, ut homo se æstimet quantum potest legitime, in eo consistere, quod norit, nihil revera suum esse, præter hancce liberam dispositionem suæ voluntatis, & quod ex solo istius recto aut pravo usu laudari debeat, aut vituperari; quodque sentiat in se constans propositum eadem bene utendi. Eos autem, qui hoc de se norunt & sentiunt, facile sibi persuadere, singulos alios homines idem de seipsis sentire; quoniam in eo nihil est, quod ab alio pendeat. Et idcirco eosdem neminem unquam contemnere, ac ad excusanda aliorum peccata esse pronos, quasi magis ex errore, quam malitia sint profecta. Ac uti non multo se inferiores illis ducunt, qui opibus, honoribus, forma, ingenio, eruditione antecellunt, quod hæc tanti non esse judicent; sic ubi eadem in se invenerint, haut ideo multo superiores aliis, quos excellent, se judicare. Inde in generosis quoque deprehendi honestam humilitatem, quæ consistit in reflexione, quam facimus super infirmitate nostræ naturæ, & erroribus: quos olim potuimus commisisse, aut deinceps possumus committere, qui non minores sunt iis, qui ab aliis committi possunt: per quam efficitur, ut nos nemini præferamus, reputantes pariliter cæteros æque bene suo libero arbitrio, ac nos, uti posse, quo æque polleat? Ast qui bonam opinionem de seipsis concipiunt quacunque alia de causa, non pollere vera generositate, sed tantum turgido fastu; qui semper quidem vitiosus, verum eo magis, quo causa propriæ existimationis fuerit iniquior. Omnium vero injustissimam superbix causam esse superbire absque causa, id est, cum quis etiam nihil cogitat sibi inesse meriti propter quod æstimari debeat, ac gloriam in usurpatione putans consistere, credit eos, qui illius sibi plus arrogant, ejusdem quoque plus habere. Quod vitium tam absurdum esse, ut vix credibile sit dari, qui ita se prostituenter, nisi multi essent assentatores, qui vana sua laude hebetiores in isthanc superbiam propellunt. *Pindarus Olymp. od. 9.* τὸ καυχᾶσθαι παρὰ καιρὸν μανίαισιν ὑποκρίκει. *gloriarum intempestive furoribus consonat.* Imo ne si quis ad honores & potentiam proventus sit, causam habet, quare superbiat. Quam ad rem insigniter faciunt, quæ cum Agamemnone expostulat Menelaus apud Euripidem *Iphigen. in Aulide.* *Scis cum studebas fieri dux Græcorum ad Ilium, Quam submissus eras, omnem prebensando dexteram? Et fores habens patentes cuilibet popularium, Ac saluans omnes ordine, etiam si quis nolisset.* His nimirum moribus queritans honorem mercari è medio? (Tacitus concise dixit, omnia serviliter pro imperio.) Ubi vero imperio potitus es, statim commutatis moribus Amicis prioribus non ut antea solebas te amicam exhibes. *ἄνδρα δ' ἔχρῳ τὸν ἀγαθὸν, πρῶσσοντα μεγάλα τὰς τρέψας μεθιστάται.* Sed non decet probum virum, cum ad honores proventus, est mores commutare. Sed tum maxime amicis esse firmum convenit, Quando jurare potest jam rebus latis auctur. Sed & præ oculis habendum illud *Luciani de imaginibus:* *ἔδεις ἂν φρονήσει τῷ ὑπερέχοντι, ἢν μετριάζοντα ἐπὶ τοῖς ἐτυχημασιν αὐτῷ ὄρα.* nemo invidet eminenti, si moderato animo ferre fortunam ipsum viderit.

§ 7. Gravius adhuc contra isthanc æqualitatem delinquitur, si quis contemptum adversus alios ostendat signis exterioribus, puta, factis, verbis, vultu, risu, ac quacunque contumelia, quæ sæpe quoque dono alicui incongruo aut vili inest. *Add. l. 5. §. 1. D. qui satis dare cogantur. Matth. V. 22.* Quod peccatum eo deterius

est censendum, quo asperius per id aliorum animi in iras, ac ulciscendi libidinem concitantur. Adeo ut multi deprehendantur, qui vitam malint periculo presenti exponere, multo magis pacem adversus alium abrumpere, quam contumeliam inultam pati. Quippe cum per hanc violetur illud bonum, quo maxime humanus sese animus effert, cujusque adeo tenerum valde sensum habet; gloria nempe & existimatio, cujus integritate ac vigore omnis animi voluptas constat.

§. 8. Ex dictis etiam colligitur, merito explodendam illam sententiam ex Græcis antiquis haustam, qua quidam homines natura servi statuuntur. Id quod, si ita crude accipiatur, adversa fronte cum æqualitate hominum naturali pugnat. Sicuti & cordate *Strabo* l. 1. de illis judicat, qui Alexandro suaferant, ut Græcis sicut amicis, barbaris sicut hostibus uteretur; *satius*, inquit, *hac virtute atque malitia dividi. Complures enim Græcos malos esse & barbaros urbanos.* Equidem id manifestum est, quosdam homines ea ingenii felicitate pollere, ut non solum sibimet ipsis possint prospicere, verum etiam regendis aliis sufficiant: quosdam autem per ingenii hebetudinem ad se ipsos regendos esse ineptos, quin prave, aut nihil agere, ni ab aliis dirigantur atque impellantur; eosque cum sæpe natura robusto corpore dotaverit, hujus ministerio abs talibus multa commoda in reliquos posse redundare. Hi ubi prudentioris alicujus imperio subiecti vivunt, sine dubio statum nacti sunt, indoli suæ convenientem. Unde si inter illos imperium sponte sit constituendum, naturæ est utique congruum, ut in istos conferatur potestas jubendi; his autem necessitas obsequii injugatur; qua ratione utrisque consultum erit. Atque in hunc sensum admitti potest illud *Aristotelis polit.* l. 1. τὸ μὴν δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾶν, ἀρχονοιφύσει. τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα πρῆν, ἀρχόμενον, καὶ φύσει δέδωκεν. διὸ δεσπότη καὶ δέδωκε ταῦτα συμφέροι. Quod ita paraphræsi *Dan. Heinsius.* *Nihil magis congruit nature, quam ut que natura sic sunt comparata, ut prudentia ac mente excellent, atque in longum omnia prospiciant, reliquis, que minus his excellunt, imperent, ac dominantur.* Contra vero, que sic nata sunt, ut corporis vigore ac robore ea queant exsequi, que à prudentioribus mandantur, ad parendum atque obsequium civile comparata à natura sunt. Ideoque id quod domino conducit, etiam conducit servo, eademque utilitas est utriusque atque commoditas. *Conspirat Apulejus de Philosophia: Melius est talem, cui nec ex natura, nec ex industria recte vivendi studium conciliari potest, regi, nec ipsum alios regendi habere potestatem: nec dominari, sed subire servitium, impotem ipsum aliorum addici potestati, parendi potius quam jubendi officia sortitum.* Enim vero longe absurdissimum foret credere; ab ipsa natura statim actu prudentioribus in hebetiores esse imperium datum, aut saltem tale jus, ut ille hosce etiam invitos ad serviendum adigere queant. Nam ut actu constituatur imperium, factum aliquod humanum antecedere oportet. Et nequaquam aptitudo naturalis ad imperandum statim alicui dat imperium in eum, cui à natura ingenium est servitio aptum. Neque statim quod alteri est utile, id licet mihi per vim ipsi imponere. Nam homines naturali libertate ex æquo gaudent; cujus diminutionem ut patiantur, necessum est, ipsorum consensus expressus, vel tacitus aut interpretativus accedat, aut aliquod ipsorum factum, quo aliis jus fuit quæsitum eandem vel invitis eripiendi. Inde recte *Quintilian. declam.* 13. *Quid non liberum natura genuit? Tago de servis, quos bellorum iniquitas in prædam victoribus dedit, iisdem legibus, eadem for-*

runa, eadem necessitate natos. Ex eodem cælo spiritum trahunt, nec natura ullis, sed fortuna dominum dedit. Ulpianus l. 4. D. de Justit. & Jure tradit, jure naturali omnes homines liberos nasci. Id quod *Grotius l. 2. c. 22. §. 11.* dicit intelligendum de libertate κατὰ εἴησιν non de ea, quæ est κατ' ἐναντιότητά, hoc est, ut natura quis servus non sit, non ut jus habeat, ne unquam serviat; nam hoc sensu nemo liber est, ut servus fieri nequeat. Id quod etiam sic poterat exprimi. Cum natura omnes homines æquales produxerit; servitus autem citra inæqualitatem intelligi nequeat; (nam servi utique est agnoscere superiorem, ad libertatem autem non requiritur habere inferiorem, sed sufficit superiori non esse subjectum;) ideo omnes homines naturaliter; citra antegressum factum humanum, liberi intelliguntur. Habilitas autem naturalis, seu præsentia earum qualitatum, quæ ad statum aliquem requiruntur, non confestim aliquem in isto statu collocat. Non statim rex est, aut dux, qui imperio est dignus, aut exercitui regendo aptus. Neque statim suo sibi jure fasces vindicare potest *Lollius* aliquis, quem describit *Horatius IV. carm. 9. cui animus rerumque prudens, & secundis temporibus dubiisque rectus; vindex avaræ fraudis, & abstinens ducentis ad se cuncta pecunie, consulque non unius anni.* Nam quod est apud *Plutarchum in Pelopida*, quod iste imperium diutius, quam per leges licebat, retinuerit, ne successorum socordia rem pessundaret, extraordinarium exemplum est. Add. *Cornel. Nepos in Epaminonda c. 7. 8. & Livius l. 26. c. 2.* Hoc loco etiam interpretandum est illud *Albutii* apud *Senecam 3. contrav. 21. neminem natum liberum esse, neminem servum: hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam.* Scilicet quamdiu adhuc omnes erant æquales, non poterant homines concipi velut distincti per talem statum, qui naturali illi statui æqualitatis opponitur. Verum cum postea, qui eo statu exciderant, peculiari nomine servi vocarentur, qui naturalem statum retinebant, liberi dicebantur. Exemplo res potest declarari. Quamdiu in civitate aliqua nullus existit miles, omnes cives æquali censetur ordine: ubi autem pars civium militiæ autoratur, jam opposita vocabula militum ac paganorum emergunt; cum, antequam ullus esset miles, nemo paganus posset dici. In quem sensum etiam capi potest illud, quod adducit, & rejicit *Aristoteles polit. l. 1. c. 3. νόμος τὸν μὲν δέδον εἶναι, τὸν δὲ ἐλεύθερον, ἐ lege esse, ut alius sit servus, alius liber.* Nisi enim servitus instituto hominum esset introducta, uniformis erat futurus hominum status, servusque à libero nullo poterat discrimine internosci, cum ille omnino non extaret. Prorsus uti est *Inst. de libertin.* Cum uno communi nomine omnes homines adpellarentur, *Jure gentium tria hominum genera esse cœperunt; liberi, servi & libertini.* Quanquam & illud dictum ita possit explicari: jura libertatis ac servitutis, prout jam inter homines in civitatibus viventes considerantur, per leges civiles esse definita. Sed & alia sunt, quæ sententiam de servis natura, ita crude acceptam evertunt. Nam vix quisquam est ingenio ita stupido, quin arbitretur; rectius aut commodius suo se ingenio vivere, quam si ad alterius arbitrium sese componat. Id quod multo magis in integris nationibus obtinet, quarum nulla ita abjecto est animo, ut non domestico regi imperio, quam alius subjecta esse malit. Denique cum actu imperium à natura non sit constitutum, servi vero natura, quos *Aristoteles* vocat; plerunque sint robusto corpore; anceps sane inter prudentes, & hocce certamen erit, in quo isti certam adeo victoriam sibi polliceri non possunt. Unde & explodendum est

est

est illud, quod refertur ab *Aristotele* 1. *polit. c. 1.* διό φασιν οἱ ποιηταί, βαρβαρῶν δ' Ἑλλήνας ἀρχεῖν εἰκός, ὡς ταύτῃ φύσει βαρβαρὸν καὶ δέλον, *Ideo dicunt Poëta, par esse, ut Græci barbaris imperent, quasi natura idem sit, barbarum & servum esse. Euripides Iphig. in Aulide: βαρβαρῶν δ' Ἑλλήνες εἰκός ἀρχεῖν, ἀλλ' ὁ βαρβαρὸς Ἑλλήνων, τὸ μὲν γὰρ δέλον, οἱ δὲ ἐλεύθεροι. Convenit Græcos barbaris imperare, non autem barbaros Græcis. Barbari enim sunt natura servi, Græci vero liberi.* Hoc modo in proclivi esset, omnes populos à moribus nostris dissidentes barbarorum convitio notare, & ex solo isthoc prætextu eosdem invadere. Manifestum autem est, istas Cræcorum sententias provenisse partim inde, quod Græci tantopere libertate democratia gauderent, Persæ autem addictissime uni parerent; partim ex odio quo illi in hos flagrabant plane immoderato & inhumano. Unde *Isocrates Paneg. & Panathen.* Persas Græcorum φύσει πολεμῖς, *natura hostes* vocat, & in conciliis, antequam publice quid aliud decernatur, *devotionibus obstrictos* ait, *si quis civium Persarum pacem aut amicitiam experat*: Eumolpidas quoque & præcones in festo Initiatorum cæteris etiam barbaris, horum odio, tanquam homicidis, sacra interdixisse. Cæterum ista sic fortasse commodius proponi possunt, si dicamus, hanc mentem Aristotelis fuisse, dum servitutem quandam facit naturalem, aliam legalem; quod ista sit, quando homo hebes, sed robustus servit alteri, qui ingenio ad imperandum apto est præditus; qua ratione uterque in statu sibi commodo vivit: legalis autem servitus sit, quando per iniquitatem fortunæ, aut propter conditionem matris homo ingenio præditus erecto, metu, aut per leges adactus domino deteriori servire cogitur. Quod ubi sit, non potest non talis servus adversus dominum odium fovere. Contra ubi invicem comparantur ingenia, quæ ipsa natura ad utrumque statum idonea finxit, amicitia quædam inter servum & dominum existit. Id tamen fixum est semper habendum, propter meram illam aptitudinem naturalem neque illi jus perfectum ad imponendam alteri servitutem, neque huic obligationem ad eandem recipiendam dari.

§. 9. Addendum quoque heic paucis est de illa æqualitate, quæ confectarium est status naturalis, quam possumus vocare *æqualitatem potestatis* seu *libertatis*. Per quam hæctenus omnes homines naturaliter æquales intelliguntur, quod citra antegressum factum aut pactum humanum nemo potestatis quid in alterum habeat, sed quilibet suarum actionum aut virium sit moderator. Quæ æqualitas deinde per statum civilem fuit sublata, in quo, dum unus aut plures potestatem jubendi in alios acceperunt, reliquis necessitas obsequii fuit injuncta, maxima sane inæqualitas inter imperantes & subjectos resultavit. Sed cum in statu civili inter ipsos quoque concives inæqualitas deprehendatur non solum circa existimationem & dignitatem (de qua infra l. 8. c. 4.) sed etiam circa potestatem, quam quis in alterum obtinet: sciendum est, partem istius inæqualitatis provenire à statu patrum-familias, civitatem antegresso, in quo isti potestatem, in uxores, liberos, ac servos quæsitam, simul in civitates intulerunt, sic ut isthæc inæqualitas hautquidquam à civitatibus originem duxerit, sed istis sit antiquior, adeoque illa patribusfamilias non data sit à civitatibus sed relicta, etsi alicubi non citra insignem limitationem & diminutionem. Enimvero si quid præterea inæqualitatis circa potestatem inter cives invicem deprehenditur, id ab summo imperio civili provenire in aprico est. Quippe cum, qui civitatem subierunt, omnem potestatem in se, quantum quidem

ad

ad naturam civitatis necessarium erat, in summos imperantes transfulerint. Ac proinde si quis ante civitatem constitutam, quid potestatis in se jam in alium transfulerat, id transiione in civitatem vel extinguitur, vel istius supremæ dispositioni subjicitur. Postquam autem quis summum imperium civile jam subiit, nullo modo potest alteri potestatis quid in se concedere, quod adversus jus summo imperio quæsitum valeat? cum hac ratione duos dominos non subordinatos acciperet, quibus simul quis servire nequit. Quicquid igitur inæqualitatis inter cives post constitutas civitates existere cœpit, illud oritur vel ex ministerio publico, quo particulam aliquam imperii certis civibus in reliquos summus imperans exercendam delegat: vel ex certo privilegio per summum imperantem indulto. Ex opum autem disparitate inter cives per se nulla inæqualitas oritur, nisi quatenus insignes opes materiam præbent de facto aliis nocendi, aut commodum afferendi; atque inde tenuiores opulentiorum gratiæ adreperere, iidemque se submittere fuerunt, vel ne noceant, vel ut commodum aliquo ab iis mactentur. Conf. *Lucius Antistius Constans de jure Ecclesiasticorum tit. 3.* Verum ista inæqualitas civilis nihil obstat illis præceptis, quæ ex æqualitate naturali jam deduximus.

CAPUT III.

DE PROMISCUIS OFFICIIS HUMANITATIS.

1. Homo hominis commoda promovere debet;	10. De sede exteris concedenda.
2. Idque vel indefinite:	11. De foro præbendo.
3. Vel definite per vulgarem humanitatem.	12. An aliena quis emere teneatur?
4. Ejus exempla minutiora.	13. De concedendis matrimoniis.
5. De transitu per terras alienas concedendo per-	14. An uni possit negari, quod promiscue
6. Et mercibus. (sonis,	omnibus conceditur?
7. An pro transitu exigi vestigial queat?	15. De beneficentia.
8. De accessu ad litus alienum.	16. De grato,
9. De admittendis hospitibus.	17. Et ingrato animo.

ENimvero parum est, alterum non læsisse, aut æstimationem debitam ei non detraxisse; per quæ justa duntaxat odii causa removetur. Boni quoque aliquid in alterum est conferendum, si quidem arctiore adhuc vinculo animi hominum sunt conjungendi. Nec socialitatis debitum exhaurit, qui infesto aliquo, aut ingrato facto me abs sese non protelavit; sed aliquid proficui præstari debet, ut alios quoque naturæ meæ participes in hisce terris degere gaudeam. Simulque necessitudo & cognatio, à natura inter homines constituta, mutuis officiis exercenda. *Seneca epist. XCV.* Quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse? *Egregie Plato epist. 9.* quæ est ad *Archytam Tarentinum*: *εὐατος ἡμῶν ἔχ' αὐτῶ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μὲν τι ἢ πατὴρ μερίζεται, τὸ δὲ τι οἱ γεννήσαντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι.* Quod ita expressit *Cicero Offic. I.* Non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici. *Atque (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari; homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se alius alii prodesse possint. In hoc naturam debemus ducem sequi; & communes utilitates in medium asferre,*

mutatione officiorum, dando, accipiendo: tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincere hominum inter se societatem. Idem Offic. 3. Magis est secundum naturam omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis aut juvandis maximos labores, molestiasque suscipere; quam vivere in solitudine non modo sine ullis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus. Add. quoque Lactantius divin. instit. l. VI. c. 10. 11. Philo Judæus, quod Deus sit immutabilis: Abominandi sunt omnes, qui propriam tantum utilitatem captant, contemtis cæteris, tanquam sibi solis nati, non item innumeris aliis, patri, matri, uxori, liberis, humano generi. Ex placitis Gymrosophistarum erat: ἐν κινδύῳ ψυχὴν ἅπασι ἐνανθρωπήσασαν μὴ παριδεῖν. in periculo versantem animam semel ingressam humanum corpus nefas negligere; ap. Heliodorum Æthiop. l. 2. Libanius declam. 19. ὅταν ἀνθρώπου εἶπω, ἔλεον λέγω, Φιλανθρωπίαν λέγω. hominem cum dico, misericordiam dico, benignitatem humanitatemque dico. Add. Philostrat. de vita Apollon. Thyas. l. V. c. 1. Marcus Antoninus l. 3. §. 4. συγγενὲς πᾶν τὸ λογικόν. καὶ κήδεσθαι μὲν πάντων, κατὰ τὴν τῷ ἀνθρώπῳ φύσιν ἐστὶν cognatum est rationale omne; & nature ipsius humane ratio ab unoquoque hoc exigit, ut hominum quorumvis curam habeat. Idem l. 4. §. 3. τὰ λογικὰ ζῶα ἀλλήλων ἕνεκα γέγονεν. homines alter alterius causa nati sunt. Add. Idem l. 4. §. 4. Seneca epist. 95. Membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem, & in eadem gigneret. Hac nobis amorem indidit mutuam, & sociabiles fecit: illa æquum justumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quam lædi: & illius imperio parata sunt ad juvandum manus. Iste versus & in pectore, & in ore sit: Homo sum, humani nihil à me alienum puto. Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quæ casura est, nisi invicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Add. Baco sermon. fidel. c. 13. Quanto foedius autem peccabit, qui ex malis alienis, innocentium inprimis, voluptatem capit, aut qui ex bonis alienis dolorem capit;

§. 2. Promoventur autem per nos aliorum hominum commoda vel indefinite, vel definite; & quidem, ut vel nihil nobis, vel aliquid inde decedat. Prius fit, si quis animum aut corpus suum probe excolat, ut ad producenda aliorum commoda reddatur idoneus; aut si ingenii per solertiam talia inveniat, quibus vita humana reddatur instructior. Quod illi demum rectissime præstabunt, quibus cordi est illud Columella de re rustica l. XI. c. 1. In universa vita pretiosissimum est intelligere, quemque nescire se, quod nesciat, semperque cupere quod ignoret addiscere. Unde adparet, in legem naturæ peccare illos, qui nulla honesta arte sese excolunt, sibi que ignavi, aliis graves animam pro sale habent, ne putiscant, numerus tantum & fruges consumere nati. Quibus è rep. extirpandis apud Ægyptios quondam receptum, ut universi nomina sua apud magistratum profiterentur, indicantes simul, quo proventu & vitæ genere victum sibi quisquam compararet. Mentitus, aut injustum agitans quæstum, mortis pœnam incurrebat. Diodor. Sicul. l. 1. c. 77. Similem legem apud Sardos recitat Ælianus V. H. l. 4. c. 1. In qua classe censentur & illi, qui opibus per majores relictis contenti, ideo impune abs se ignaviæ litari credunt, quod aliorum industria jam sit partum, unde victitent. Sicuti & Virgilius Æn. VI. non immerito hospitium in tartaro assignat iis, qui divitiis soli incubuere repertis, Nec partem posuere suis. Ad quem locum illustrandum facit lex apud Milesios, qua cautum erat, ut qui patrimonium consumserat, sepulcro patris non dignus foret. Diogenes Laërtius in Democrito. Quales etiam describit Manilius Astron. l. 4. Ille patri natisque reus, quas ceperit ipse Non legabit opes, censumque immerget in ipso. Tanta fames animumque cibi tam dira cupido Corripit, ut capiat semet; nec compleat unquam Inque epulas fuitus revocet, pretiumque sepulcri.

sepulcri. Inde Apostolus inter causas, quare cuius laborandum sit, hanc quoque refert; ἵνα ἔχη μεταδιδόναι τῷ χρείαν εἶχοντι. ut possit impertiri, cui opus fuerit. *Ephes. IV. 28.* Et *Horatius:* Cur eget indignus (paupertate) quisquam te divite? Huc pertinent & illi, qui ad porcorum instar neminem nisi morte sua exhilarant. In quos lufit anonymus Poëta in *Anthologia:* Πλαστῆν Φασί σε πάντες, ἐγὼ δὲ σε Φημι πένεσθαι. Χρήσις γὰρ πλάτῃ μάρτυς. Ἄν μετέχης αὐτῶν σὺ σὰ γίνεται. ἂν δὲ φυλάττης Κληρονόμοις, ἀπὸ νῦν γίνεται ἀλλότρια. *Dives haberi aliis, cum sis, me iudice pauper, Ufus, Apalophanes, est quia testis opum.* Nam si utare tuis, tua sunt: heredibus illa si serves, jam nunc sunt aliena bona. Nec mea sententia ab hac classe eximenda sunt illa inutilia terræ pondera, quæ obtentu religionis non nisi multo distendere pingui abdomen laborant, aliorumque labore partas opes per ignaviam deglutiunt. De quibus recte *Zosimus l. V.* (et si homo alias profanus.) *Monachi legitimis nuptiis abstinent, & tam in urbibus, quam vicis, populosa collegia complent hominibus non maritatis, nec ad bellum: nec alium rei, necessarium usum idoneis, nisi quod via quadam progressi ab eo tempore in hunc usque diem magnam agrorum partem ad se transfulerunt; & sub pretextu quasi cum pauperibus omnia communicent, omnes prope dixerim ad inopiam redegerunt.* Quibus annumerare possis id genus mendicorum apud Chineses, qui tamdiu capitibus in se mutuo arietant, quod ipsis aliquid detur; aut qui minantur, manus se violentas sibi illaturos, nî sibi detur. De quibus vid. *Neubof. in Legation. p. 267. 268.* Nec male commendat institutum veterum Massiliensium *Valerius Max. l. 2. c. 6. §. 7.* Massilia omnibus, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertia querunt, clausula portas habet, & mendacem & sucosam superstitionem submovendam esse existimans. Add. *Epistola Erasmi ad Servatum*, quæ reperitur in vita istius, præfixa editioni epistolarum Londinensi An. 1642. Contra maximis laudibus semper celebrati sunt, qui utilia vitæ humanæ per ingenii solertiam excogitarunt, eaque non sibi soli retinere, sed aliis quoque libenter communicarunt. Quippe cum *parum sepulta distet inertia celata virtus. Horat. IV. carm. 9.* Sic *Virgil. l. 6. in campis Elysiis locat, inventas qui vitam excoluere per artes. Quique sui memores alios fecere merendo.* Ad quæ verba *Servius: qui erudierunt, & ornaverunt vitam per inventa artificia; significat autem philosophos, qui aliquid excogitaverunt, unde vita coleretur.* Add. *Lucretius l. V. ab init.* Hinc apud antiquos multi homines deorum concilio adscripti, quia utilibus inventis, aut salutaribus institutis vitam humanam reddiderunt instructiorem. De causis, quare Isis & Osiris apud Ægyptios divinos honores fuere fortiti, vid. *Diodor. Sicul. l. 1. c. 13. 14. 15.* Add. *Idem l. 1. c. 43.* *Cicero de finibus l. 3. Impellimur natura, ut prodesse velimus quam plurimis, imprimisque docendo, rationibusque prudentia tradendis.* Add. *Plinius N. H. l. 25. c. 1.* *Seneca epist. VI. In hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi uni sciturus sim. Si cum hac exceptione detur sapientia; ut illam inclusam teneam, nec enunciem, rejiciam.* *Sophocles Oedipo Tyranno: ἄνδρα δ' ὠφέλειν ἀφ' ὧν ἔχοιτο καὶ δύναιτο, κάλλιπον πόνων. Homines juvare prout possis, præclarissimus labor est.* Inde per omnia probandum non est epitaphium Similis, qui sub Adriano præfectura prætorii abdicata, septem ultimos annos ruri exegit: *Similis hic situs est, qui in vita fuit tot annis, vixit annos septem.* Hisce igitur & similibus modis in universum, & indefinite aliorum comoda promoventur; seu ut nobis propositum sit non huic aut illi prodesse, sed ut velut in medium per nos producta bona quibusvis exponamus. Quo loco tamen quæri posset: an si quis v. g. investigasset modum citra magnum laborem,

& ex vulgari atque ubivis obvia materia aurum conficiendi argentumvè, eam artem teneatur propalare? Id quod negandum videtur, cum tali arcano, evulgato commercia, patrimonia, opesque & omnis fere civilis vitæ ordo sit perturbandus.

§. 3. Magis definite quis aliis infervit, si certis hominibus aliquid indulgeat, quod ipsis utilitatem quampiam possit afferre. Id quod sæpe citra nostrum detrimentum, aut molestiam, laboremque fieri potest. Quale quid alteri denegasse aut invidisse, detestanda malignitas, & inhumanitas habetur. Ejusmodi enim facultas, qua aliis emolumentum præstare possumus, ut nobis nihil decedat, nî eam data occasione exerceamus, frustranea est, ac in opprobrium domini sui cedit. Et merito canibus ejusmodi homines comparantur, qui sæno incubantes, quo vesci nequeunt, boves eodem accessuros morfu abigunt. Unde & in ejusmodi rebus dandis nil nisi hominem, seu communem naturam allegare solemus. Quo pertinet illud Aristotelis apud *Diogenem Laërtium* l. V. cum quidam reprehendissent, quod improbo stipem dedisset: *εὐ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἀνθρώπον ἠλέησα*, Non mores, sed hominem miseratus sum: seu, ut alii efferunt, *εὐ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ τῷ ἀνθρώπινῳ*. Non homini, sed humanitati. Sic quæ inhumanitas foret, si ego rem aliquam possidere non amplius velim, propter nimiam copiam, aut quia aservatio ejus mihi molesta est; eam potius integram relinquere, ut aliis usum præbere possit, quam eandem corrumpere? Etsi sæpe in bello res, quæ servari nequeunt, perdantur, ne hostem contra nos ipsos instruant. Sic & libenter aliis indulgendæ sunt res, quæ vocantur, innoxia utilitatis. De quibus *Cicero Offic.* 1. *Omnia communia hominum videntur ea, quæ sunt generis ejusdem, quod ab Ennio positum in uno retransferri per multas potest. Ut homo qui erranti comiter monstrat viam. Quasi lumen de suo lumine accendit, facit: Ut nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit. Una enim ex re satis percipitur, ut quicquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur cuique vel ignoto. Ex quo sunt illa communia: Non prohibere aquam profluentem; pati ab igne ignem capere, si quis velit; consilium fidele deliberanti dare: (Platoni Theage *συμβελή* ἱερὸν χρῆμα, consilium sancta res dicitur:) quæ sunt illis utilia, qui accipiunt, danti non molesta. Quare & his utendum est, & semper aliquid ad communem utilitatem adferendum, Sed quoniam copia parva singulorum sunt, eorum autem qui his egeant, infinita multitudo: vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennii finem, nihilominus illi luceat; ut facultas sit, qua in nostros simus liberales. Idem *Offic.* 3. erranti viam non monstrare Athenis exsecrationibus publicis sancitum est. Ejusmodi rebus nemo est arcendus, nisi forte per immania scelera effecerit, ut merito pro inestabili sit habendus. Hinc *Plutarchus* libro de invidia & odio tradit: eos, quorum calumnia oppressus fuit Socrates, ut extreme malos ita oderunt, ita aversati sunt cives, ut neque ignem eis accenderent, neque interrogantibus responderent, neque in balneo aquæ uterentur eadem, sed qua illi lavissent, eam tanquam pollutam à ministro juberent effundi: donec illi impatiencia odii sese suspenderunt. Idem de Callicrate & Andronida tradit *Polybius* in excerpt. *Peirescianis* p. 142. Ita Athenis certorum criminum damnatis neque ignis accendebatur, neque cum illis convivium inibatur, aut communia sacra celebrabantur; uti ex orat. *Dinarchi contra Aristogitonem* constat. Add. *Sophocles Oedipo tyranno* v. 244. seqq. *Euripides Oreste* v. 46. & 513. Quando autem *Seneca de benefico.* l. 4. c. 29. ait: quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem aris abjecti, aut ignis accendendi facultatem? non negat talia debere aliis libenter exhiberi; sed impudens & fordidum fore judicat, tam leve quid alteri velle impu-*

imputare. Quamquam enim ista quandoque plurimum profunt; vilitas tamen sua, etiam ubi à tempore commendantur, quo minus in calendario scribantur, prohibet. Sicut apud *Terentium Andr.* dicitur: *Neutiquam officium liberi esse hominis puto, cum is nihil promereat, postulare id gratia adponi sibi.* Sed nec gratiam quis inierit ejusmodi donis, in quæ ludit *Horatius I. epist. 7.* Quo more pyris *vesci Calaber jubet hospes; Vescere sodes. Jam satis est, at tu quantumvis tolle. Bè-nigne. Non invisa feres pueris munuscula parvis. Jam teneor dono, quam si dimittar onustus. Ut libet: hæc porcis hodie comedenda relinques. Prodigis & stultus donat, que spernit & odit.*

§. 4. Cæterum & illustranda isthæc munia humanitatis vulgaris facit illud *Plutarchi quest. sympos. I. VII. quest. 4.* ubi disputatur, quare antiqui Romani semper in mensa aliquid reliquerint, neque lampades extinxerint. Ejus moris inter alias hæc ratio adfertur: *bunc morem condocesationi ad humanitatem inservuisse. Nam neque fas nobis est nutrimentum perdere, ubi affatum nos saturati sumus, neque fontem obturare, aut occultare, quando aque satis bibimus, neque signa navigationis itinerisve abolere, postquam usi sumus iis. Sed relinquenda ista sunt, ut aliis etiam post nos usui esse possint. Proinde indecorum etiam est, ob avaritiam, διὰ μικρολογίαν, lumen lucernæ, quando ejus usum porro nos non desideramus, extinguere; sed conservandum relinquendumve est, si quis forte veniat, cui eo etiamnum ardente, & splendente sit opus. Quippe si fieri quiret, etiam visum atque auditum, imo prudentiam quoque & fortitudinem aliis utendam dare debebamus ipsi dormituri aut quieturi. Idem *Quest. Roman. de eadem consuetudine: An hic mos docet, neque ignem, neque aquam, neque ullam rem necessariam, cujus copia nobis suppeditet, perdere nos debere, sed aliis relinquenda esse, quibus usus est iis, ubi nos non amplius indigemus? Theocritus Idyll. 26. Ἐρμῆν Φασὶ μέγιστον ἐπυρανίων κερχολῶσθαι. Εἶκεν ὁδῶ ζαχρεῖον ἀνήνηται τις ὀδίτην. Mercurium cælicolarum maxime ajunt irasci, si quis via indigentem aversetur viatorem. Sic apud *Lucianum in Prometheo*, hic deos invidiæ arguit, quod sibi ob ignem cum hominibus communicatum irati fuerint; cum tamen ille nibilo fiat minor, si quis etiam cum alio communicet; neque extinguatur, quia alius inde flammam transtulerit. Quo spectat etiam scitum Pythagoræ apud *Diogenem Laërtium: ἄνδρὸν ἡμερον μὴ τε Φθείρειν, μὴ τε σίνεσθαι. mitem arborem neque corrumpendam, neque violandam. Ad hoc genus pertinet usus aquæ profluentis ad aquandum, aut lavandum. Et si enim flumina possint esse publica, aut privata; tamen ut aqua profluens ad bibendum hauriendumque cuilibet non hosti indulgeatur, ipsa humanitas præcipit. Ita enim sentire malimus, quam cum *Grotio I. 2. c. 2. §. 12.* dicere, *flumen qua flumen esse populi, qua aqua profluens dicitur, commune mansisse.* Minus quippe congrue videtur dici, eandem rem diverso respectu propriam & communem esse; quam, rei alicujus propriæ usum ex humanitatis lege omnibus patere debere. Illud autem velle imputare, quod & alias frustra perit, & continuo fontium affluxu alitur, oppido quam sordidum est. *Plautus Trucul. De fluvio qui aquam derivat sibi, nisi deriveret, tamen omnis eâ aqua abeat in mare. Ovidius: Quis veiet adposito lumen de lumine sumi, Atque cavum vastas in mare servet aquas? Sic etiam interpretandum illud *Latonæ ad rusticos Lycios apud eundem *Metamorph. VI.* Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est. Nec solem proprium natura, nec aëra fecit; Nec tenues undas; ad publica munera veni. Nam aquam fontesque in proprietatem posse venire, dubium non est. Inde aquam pro se & jumentis suis ab Idumæis pretio sese emtueros *Israëlitæ* promittunt.*****

mittunt. *Numer. XX. 19. conf. 2. Paralip. XXXII. 3.* Quanquam ubi aquarum ubertas est, profluentem alias undam cuivis, quod citra molestiam nostram fiat, concedere debeamus, *Add. Genes. XXVI. 20. 21. 22.* Expendi quoque debet lex Solonis de aquis apud *Plutarch. Solone.* Quia nec amnes perennes, neque locus, neque fontes abunde suppeditant regioni, verum puteis manufactis utuntur fere, legem scripsit, ubi puteus publicus intra hippicum esset, eo uti ut esset jus: (hippicum spatium quatuor stadiorum erat:) ut privatam aquam pervestigarent, ubi majus interveniret intervallum. Quod si fossa decem passus in altum depressa, aquam in suo non invenissent, tunc ut sumerent à vicino, & sex congorum hydriam bis die implerent. Inopia enim subveniendum, non alendam existimabat ignaviam. Idem libro de vitando aere alieno, in princ. Plato in legibus vicinos aliena aquae participes fieri non sinit, nisi ubi domi solo usque ad terram ceramiticam seu argillam exhausto, aquae id sterile deprehenderint. Eos enim vult aliorum in partem venire, qui propria parare nequeunt. Sed & alia hujus generis officia legibus civilibus sanciri non inusitatum est. *Vid. Levit. XIX. 9. 10. XXIII. 22. Deuteron. XXIV. 19. 20. 21. XXIII. 24. 25. Josephus archael. IV. 8. Conf. Matth. XII. 1. Plato de LL. 1. 8.* Peregrinus in ipso itinere si transeat solus, aut cum uno tantum modo, fructus non reponendos, si velit; hospitali cum gratia gustet. Ex legibus Lycurgi Spartæ indigens poterat uti servo, jumento, ciboque alieno; *Xenophon de republ. Lacedaemon.* *Add. Lex Burgundionum tit. 28. §. 1. It. Selden. l. VI. c. 6.* Huc quoque pertinet illud *Phocylidis:* Ἀσεργον εἰς οἶκον δέξαι, καὶ τυφλὸν ὁδηγεῖ, Ναυηγὸς οἰκτεῖρον, ἐπεὶ πλοῦς ἐστὶν ἀδίκος. Χεῖρα πέσοντι διδῶ, σώσον δ' ἀπερίστατον ἄνδρα. Κτῆνος δ' ἢ ἐχθροῦ πέση κατ' ὁδόν, συνέγειρον. Πλαζόμενόν τε βροτὸν καὶ ἀλίτροπον ἐκ ὑπαλύξης. *Exculem in domum recipe, & caecum duc. Naufragorum misere-re, quoniam navigatio incerta est, Manum lapsa porrige, virumque derelictum serva. Quod si inimici jumentum in via ceciderit, colleva. Errantemque hominem, marivè volutatum ne devites. Diphilus:* ἀγνοεῖς ἐν ταῖς ἀραῖς Ὅτι ἐσιν, εἴ τις μὴ φράσαι ὀρθὴν ὁδόν; *An nescis, quod in exsecrationibus quoque sit, si quis rectam viam non ostenderit. Add. l. 10. D. de incendio, ruina. Quintilian. declam. V. Voluit nos Deus in commune succurrere, & per mutuas auxiliorum vias in altero quemque, quod pro se timeret, asserere. Nondum hæc caritas est, nec personis impensa reverentia, sed similitum accidentium providi metus, & communium fortuitorum religiosus horror. In aliena fame sui quisque miseretur. Sic cibos obsidio partitur; sic inopiam pariter navigantium frequenter unius alimenta paverunt. Hinc & ille venit affectus, quod ignotis cadaveribus humum congerimus, & insepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, ut non quantumcumque veneretur aggestu.*

§. 5. Huc quoque à *Grotio l. 2. c. 2. §. 13.* refertur concessio innoxii transitus per nostras terras, fluminaque, & partes maris, quæ in proprietatem venire, si qui ob justas causas eo uti velint; puta, si qui finibus suis expulsi alias sedes quærant, aut commercia expetant cum gente seposita, aut quod sibi debetur, justo bello petant; vel etiam, si alio in loco versantes patriæ suæ periclitanti ad ferenda auxilia adcurrant. Hæc res tamen accuratiore indiget discussione. Sane ubi pauci aliqui & inermes transire, suoque sumtu victitare cupiant, quin transitus illis concedi debeat, dubitare non licet, ubi honestam aut necessariam ob causam eo velint uti. Quid autem de magnis exercitibus dicendum, non ita liquidum est; cum ex transitu isto justus nobis oriri metus possit, tum ab ipsis trans-euntibus, tum ab iis, in quorum terras transitur. Equidem *Grotius de l. metu isto non obstante, transitum concedendum asserit, ob eam rationem; quod in divi-sione*

fione rerum, qua communio primæva abolita, & dominia rerum distincta fuerunt introducta, universi intelligantur sibi velut recepisse talem usum rei alienæ, qui indigentibus prodest, dominis non nocet: adeoque talem usum, qui eo indigent, suo jure posse postulare. Quod si alicui isthæc ratio displiceat, simplicius dici posset: ex lege humanitatis debere quemlibet alteri exhibere usum suæ rei innoxium; qui, ubi necessitas adegerit, etiam vi possit vindicari, siquidem ex inani diffidentia, aut animi malignitate denegetur. Quanquam prius ea venia sit placide petenda, neque vi perripendum, antequam adpareat, ex sola inhumanitate, citra justam causam dominum soli eam denegatum ire. *Plutarch. Cimone*, cum Cimone exercitum per Corinthiorum fines duxisset, priusquam cives adpellasset, Lachartus eum inculpavit; καὶ γὰρ θύραν κόψαντος ἀλλοτρίαν, ἐκ εἰσέναι προτέρον, ἢ τὸν κύριον κελεύσαι. *etiam qui januam alienam pulset, non prius intrare, quam dominus jusserit.* Sic & apud *Diclyn Cretensem l. 2.* recte Telephus inculpavit Græcos, quod cum amicos se venire ferrent, nuntium adventus sui non præmiserint. Apud *Livium l. 34. c. 62.* Masaniſſa, *quum Aphirem profugum ex regno suo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas persequeretur; precario à Carthaginensibus iter per ipsorum agrum petiit.* Additur, quod non solus metus ex multitudine transeuntium ortus ad negandum transitum sufficere videatur: cum plures æque ac pauci juris naturalis possint esse observantes. Etsi jus eadem nobis præbeat, ut à transituris cautionem exigamus super damno non dando, aut eodem pensando. Nam quod occasio furem faciat, in proverbii vicem jactatur; & imprudens est, qui tot hospites in suas ædas admittit, ut ab iisdem ipse queat ejici. Nec defunt exempla urbium, quæ jugum subièrunt, dum incaute multos armatos receperunt. Præsertim cum pauci sint duces, quibus id laudis possit tribui, quod *Cn. Pompejo assignat Cicero pro lege Manilia: ejus legiones sic in Asiam pervenisse, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem pacato cupidiam nocuerit.* Unde *Cæsar Helvetiis per provinciam Romanam transitum denegat, quod memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulsum, & sub jugum missum: neque homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciendi, temperaturos ab injuria & maleficio existimabat. Cæsar de B. G. l. 1.* Cautiones autem variæ proponuntur; puta, ut positis armis transire jubeantur. Id quod tamen à viris militaribus vix impetraveris; à quibus postulare, ut arma dæponant, ita fere accipitur, quasi manus abscinderentur; quod de Numantinis *Florus* dicit l. 3. c. 18. Commodius fuerit, si diviso agmine, ac per modicas catervas transmittantur copiæ; aut obfides accipiantur. Nam illa sumtuosa nimis cautio videtur, quæque multum requirit temporis, ut impensa transeuntis is, qui transitum concedit, sibi idonea præsidia conducatur. Addunt denique, non ideo negandum transitum, quod is alio in loco remotiore, & per ambages pateat. Nam hoc prætexto si cæteri quoque uterentur, jus transitus plane interimeretur: sed sufficere, si absque dolo malo transitus postuletur, qua proximum & commodissimum est. Nonnemo pro adstruendo liberi transitus jure comminiscitur, vias regias esse generi humano communes, nec esse illorum proprias, quorum territoria percurrunt; perinde quasi istæ viæ partes essent globi terreni, ab ipso Deo in rerum initiis creatæ. Quod commentum infictius est, quam ut refutari mereatur, Ex adverso tamen non defunt argumenta, quæ transitum mero jure naturali citra pactum aliquod aut concessionem non deberi evincant, eo præsertim casu, quo quis vicino nostro bellum

bellum illaturus per nostras terras transire instituit. Sane enim vicinus vicino cumprimis amico aut bene de se merito, id quoque debere videtur, ut ne alteri, qui ad ipsum oppugnandum venit, iter per suos fines concedat; siquidem id citra magnum suum incommodum possit prohibere. Inde stolidam impudensque Gallis Romanorum postulatio videbatur, *consere, ne in Italiam transmittant Galli bellum, ipsos id advertere in se, agrosque suos pro alienis populandos objicere. Cum neque Romanorum in se meritum sit, neque Carthaginensium injuria, ob quæ aut pro Romanis, aut adversus Pœnos sumant arma.* Livius l. 21. c. 20. Sicuti & hoc in fœderibus expresse solet conveniri, ne hostibus nostris transitus concedatur. Vid. fœdus Romanorum cum Antiocho apud Livium l. 38. c. 38. *ab initio.* Et eorundem cum Ætolis apud Polybium excerpt. Legat. 28. Neque tollitur difficultas, si quis dicat: transitum esse dandum, ubi justo bello alter petatur; negandum, si injustum ei fiat bellum. Nam neque ista dijudicatio semper est satis expedita; & temerarium habetur, ultro se duobus armatis velut arbitrum interponere, & tantam litem suam facere. Accedit, quod concessio transitu in nostris terris belli sedes possit constitui. Quid enim, si alter hosti suo, dum adhuc in nostra est ditione, occurrat; eumque fistat? Quod quomodo vitio illi sit vertendum, non video; cum nequaquam teneatur eundem intra suos fines recipere, ut nos istius exercitu levemur. Tutissimum igitur fuerit, ubi citra magnum nostrum incommodum fieri possit, transitum denegare, & prohibere. Sin vires prohibendi defuerint, aut forte ipsi eam per causam gravi bello sumus implicandi, patientiam nostram alteri obtentu necessitudinis facile excusabimus. Notatu quoque dignum est, quod refert Plutarchus Lysandro; Thebani eo tempore, quo Athenæ à XXX. tyrannis tenebantur, legem sciverunt: *Ἄν τις ἀθῆνας εἰς διὰ τῆς βοιωτίας ἐπὶ τὸς τυράννους ὄπλα κομίζῃ, μήτε ὄραν τινα θηβαίων, μήτε ἀρκεῖν.* si quis Athenas ferret per Bœotiam in tyrannos arma, neminem id neque videre, neque audire Thebanorum. Zieglerus ad Grot. d. l. itidem negat, naturaliter jus alicui competere eundi per terras alterius, nisi pacto id sibi quæsierit; uti nemini est iter per fundum privati, nisi ea servitus ipsi sit constituta. Multoque magis, si fit causa probabilis metus. Sic inter privatos jus tibi esse poterit ambulandi per prædium urbanum Titii; sed si tu frequenter iveris cum flammis, & faculis, ut periculum sit, ne damnum inferatur prædio Titii, jus quidem tuum metu Titii non tollitur, sed poterit tamen prohibere Titius, ne ita eas cum flammis & faculis, & tunc tollitur jus taliter eundi. Ubi tamen notandum, in nostra quæstione iter aut transitum non accipi pro perpetua aliqua servitute, sed pro momentaneo duntaxat rei alienæ usu, ad quem arripiendum ingens nos utilitas, aut necessitas adigit, cui non ultro velificari alterum, inhumanum erat. Exempla parum ad isthanc quæstionem definiendam facere possunt. Nam fere prout cujusque vires fuerunt, ita modeste aut fidenter transitum postulavit, aut eundem postulanti annuit vel abnuit. Apud Plutarchum Agesilao, cum ab eo Tralles (in apoph. Lac. ap. eund. legitur Troades) transitus mercedem poscerent C. talenta, & totidem mulieres, eos ludens ait: *Quin ergo statim adfuerunt accepturi ea? Ita processit, illosque signis collatis fudit, & multos occidit. Iisdem cum mandatis misit ad regem Macedonum legatos, qui cum responderet, deliberare se velle; Delibe-*

vet ergo, inquit, nos interim transgrediemur. Hujus admiratus, & pavens rex audaciam, pacate petivit, ut transiret. Præcipue heic allegari solet exemplum Israëliitarum, transitum per Idumæam petentium hisce legibus: ut via regia ambulent, in prata cultosque agros non evagentur, utque præsentem pecuniam offerant, si quare opus habuerint. Heic cum Idumæi armis transitum arcere instituerent, vi sibi haut-quidquam perrumpendum judicavere, sed longo flexu istorum fines circumviverunt. Et cum tandem exigua particula fines eorundem perfringerent, non minus innoxium fecere transitum, utut idem antea fuisset satis inhumaniter denegatus. Vid. Deuter. II. 1. 2. 3. 4. Numer. XX. 14. Idem cum à rege Amorrhæorum Sihone innoxium peterent transitum, isque non solum hunc abnuisset, sed & armatus illis occurreret, extra fines suæ ditionis, ut videtur, adeoque ultro eosdem lacefferet, victus non tam ob negatum iter, quam illatum temere bellum pœnas dedit. Nam alias nimis durum videbatur, non exhibitum humanitatis officium excidio gentis ulcisci; cum Amorrhæi isti utique extra terram promissionis fuerint, cujus incolas Deus peculiari ex judicio internecioni destinaverit. Neque sufficit, quod aliqui dicunt: *justas condiciones offerentem non repellere, sed de illis in effectum deducendis tractare debuisse, qui metum suum justum haberi vellent.* Nunc abrupta pacis commercia animum à jure & æquitate alienum satis monstrasse Communi quippe mortalium jure læsa solius humanitatis lex ultima exempla non meretur.

§. 6. Ad res innoxie utilitatis, quæ cuivis libenter indulgeri debent, à Grotio d. l. quoque refertur, mercibus per terras nostras transitum concedere. Ubi hunc Zieglerus contradictionis arguit, dum §. 13. dixit, quo minus gens quæque cum quavis gente seposita commercium colat, impediendi nemini jus esse: & tamen d. cap. §. ult. concedit, pactum iniri posse cum gente seposita, ut sibi soli certi generis merces, alibi non nascentes, vendat. Ubi sane vi hujus pacti impediuntur alii, quo minus cum ista gente commercia exerçant. Quanquam Grotius excusari possit, si priori ipsius loco intelligamus impedimentum, quod cum violentia conjunctum est. De cætero tamen ista res non ita ad liquidum deducta est. Sane enim non videtur lex humanitatis nos obligare ad concedendum transitum aliis mercibus, quam quæ ad vitam aliorum sunt necessaria. Sed qui ejusmodi adportant merces, quæ ad luxum instruendum faciunt, aut ex quarum tractatione non tam vitæ subsidia, quam lucrum exuberans, & alimenta avaritiæ quæruntur, non video, quo jure velut debitum sibi per nostras terras transitum præendant. Equidem fateor, vix probabilem inveniri posse prætextum, ut quis negare velit iter navibus inermibus per apertum mare, ditioni nostræ subjectum, ad tertium pacatum tendentibus. Quo etiam potissimum spectant testimonia autorum, quæ magno numero heic adduci solent. Sed ut merces sistantur in terra nostra, in freto, aut flumine, non citra rationem fieri potest. Nam præterquam quod frequens commeatio peregrinorum nostræ civitati quandoque noxia, aut suspecta esse queat; quid impedit, quo minus nostri cives id lucrum vindicent, quod peregrini transeuntes capiunt? Quippe cum illis utique magis favere possimus, quam hisce. Et quanquam damno proprie dicto non afficiamur, si istis mercibus etiam gratis transitum concedamus; neque injuria nobis fiat, dum intercipitur lucrum, quod itidem nobis patebat: tamen cum

ne tertius quidem ille jus habeat nos ab isto lucro excludendi, quare non proximi nobismet ipsi sumus, & lucrum illud in nos avertamus? Id quod fieri potest, si merces istæ non nisi interventu nostrorum civium inter duos populos, quibus nos interjecti sumus, commeent. Ac sane nisi hæc ratio admittatur, non video, quomodo excusari possint stapulæ, quam vocant, & alia jura, quibus merces sistuntur, & ad certum forum trahuntur, atque exteris non immediate inter se, sed interventu civium commercia exercere conceditur.

§. 7. Ex dictis quoque dependere videtur quæstio; an lex humanitatis concedat exigere vectigalia ex transeuntibus mercibus terra, annibus, aut fretis, nostræ ditioni subiectis? Nam non nisi pretio vendere licentiam, quam ista lex quibusvis indulgeri jubeat, oppido quam inhumanum videtur. Equidem cur ex mercibus quæ terrestri itinere transvehuntur, aliquid vectigalis possit exigi, ratio in aprico est. Nam & agris per oneraria plaustra quandoque detrimentum inferitur, & sumtu opus est ad vias muniendas, ac dominus territorii securitatem transeuntibus præstat. Ubi autem pontes sunt struendi, manifesta est vectigalis pro recuperandis impensis æquitas. Sicut & contra qui ejusmodi vectigal exigunt, utique ad conservandos ac reparandos pontes tenentur. Sic *Grotius ad 1. Regum X. 29.* notat, equos, qui ex Ægypto venientes transibant per Judæam in Syriam aut ad Hethæos, vectigal pro transitu magnum pependisse Salomoni, sicut & pro thuris transitu vectigal dabatur. Favorabilia quoque sunt vectigalia, ubi per industriam difficultas terrestrium itinerum velut in compendium fuit missa. Sicut hodie multis in locis fossæ sunt depressæ ad commoditatem tam viatorum quam mercium. Sic si quis quondam perfosso Isthmo Jonium, & Ægæum mare conjunxisset, à lubentibus sane vectigal modicum potuisset exigere, dum brevi, & secura via liceret defungi. Quanquam & citra ejusmodi fossam pronunciet *Strabo l. VIII. Asiaticis, Italicique mercatoribus gratissimum fuisse, omisso ad Maleam cursu, Corinthum divertere, advectis eo mercibus: ubi & importatarum, & exportatarum è Peloponneso rerum vectigalia pendii continebat.* Alii adjungunt, multitudine transeuntium annonam reddi cariorem. His rationibus circa æquitatem vectigalis terrestris accedit & hæc; quod civitas modicam saltem recognitionem possit exigere à mercibus peregrinorum eo nomine, quia patitur eos per suam ditionem immediate à tertio populo merces istas petere, ex quibus, erecta stapula, cives sui poterant lucrum capere. Circa vectigalia in fluminibus exigi solita id quoque addi potest, cum illa arrosionibus & inundationibus vicinos agros sæpe non mediocriter infestent, sæpe quoque aggeribus sint coercenda; non inique velut in solatium istorum damnorum modici quid solvi ab iis, qui ex fluminibus citra detrimentum lucrum capiunt. Equidem in *Capitul. Caroli l. 3. c. 12.* telonium in fluminibus vetatur exigi, in quibus nullum adjutorium præstatur itinerantibus; (add. *Lex Longobardorum l. 3. tit. 1. leg. 21.*) Sed id constitutum videtur in favorem civium ejusdem reip. Quod ad exteros quoque extendi non est necessarium. Circa æquitatem vectigalium, quæ in fretis exiguntur, difficilior est inspectio. Equidem id dubium non habet, quin eo nomine exigi queat, quod sumtibus à domino factis respondeat, ubi signa sunt constituenda, notandis brevibus, aut scopulis, aut ubi ignes alendi, dirigendo navium nocturno cursui; aut ubi mare à piratis purgandum. Sed eorum, quæ præter hæc causas capiuntur, titulum tueri non ita in proclivi est; cum utique transitus navium inermium plane

plane sit res innoxiae utilitatis. Nisi quod heic non adeo absurde dici videtur, nemini vitio vertendum, si commoditate suae ditionis rite utatur, & uti alii ex terris, ita ipse ex aquis suis proventum quaerat. Et cum, qui alienum territorium intrat, temporarius fiat subditus, posse naves exterorum, per nostrum fretum transeuntes, adigi, ut nostris civibus primum emendi copiam faciant. Id si ipsis remittatur; eo nomine modici aliquid posse exigi. Et quanquam stapula in freto isto institui non possit, quod illi, ad quos profectio instituitur, navigandi usum non habeant, neque nostris civibus facultas sit suis navibus istorum merces in fretum adportandi; non invideri tamen nobis debere, si in portiunculam aliquam lucri admittamur, quod compendiosam aliorum per nostras aquas navigationem non impediamus. Fatendum tamen est, cum ejusmodi vectigal maritimum, nescio qua ratione longe odiosius sit, quam quod pro terrestri transitu exigitur, id moderate, & citra avaritiam tractandum; & facile unum vel alterum tales afferre rationes posse, unde se ab isto vectigali exemtum pretendat. Puta, si istius terrae supra & infra fretum attingant; aut si ab ejusdem usu omnia ipsius cum exteris commercia, & ex hisce salus prope reip. suae dependeat. Ubi sane iniquum fuerit, istum propter innoxium usum itineris maritimi ad conditionem fere tributariam redigi: nec facile quis eundem reprehenderit, si sub odioso ejusmodi praetextu alterum duriter sibi incumbentem, quovis modo amoliri conetur. Neque eidem praerudicium adferre potest, quod in illud vectigal aliae quoque nationes consenserint, quarum salus usui istius freti, non ita est implicita; quibusque adeo facile est, domino freti particulam aliquam exundantis lucri non invidere. Sicuti dispar longe conditio est ejus, qui per fundum meum iter petit, quod citra istud ab aliorum hominum consortis velut in solitudine separatus degat, sui que agri fructus exportare nequeat, & qui compendii duntaxat sui causa alieno praedio servitutem imponere vult. Potest ad haec illustranda aliquo modo facere, quod quidam referunt de rege Abyssinorum, quod quondam tributum aliquod ab Aegypto praetenderit obtentu Nili, qui in ipsius regione ortus terram Aegyptiam fecundam reddit. Et cum postea Mahummedani eam regionem occupassent, & Christianos duriter habuissent, eundem tentasse alveum Nili in mare rubrum derivare, sed frustra. Quam praetensionem nos itidem iniquam arbitramur. Neque sat accurate illi, qui omnem hanc rem ex pactis conventis dijudicandam censent. Nam nihilominus inquiri adhuc potest, quae ratio fuerit istorum pactorum initorum; & an dominus freti tamdiu aliis transitum negare potuerit, quousque isti in talia cum ipso pacta descenderent. Etsi ubi pactum vitio naturaliter firmitatem ipsi detrahente carens, sit initum. utique ipso standum fuerit; sic ut neque transeuntes vectigal, in quod consenserunt, denegare, neque dominus freti illud intendere pro lubitu queat. Add. *Baerlerus ad Grotii l. 2. c. 2. §. 14.* Apud *Nicephor. Gregoram l. IV.* memoratur; Sultanum Aegypti ab Imp. Constantinopolitano stipulatum, ut Aegyptiis mercatoribus fretum Thracicum liceret trajicere. Quae res, cum initio parvi momenti videretur, concessa fuit. Sed cum progressu temporis constitisset, qualis & quanta esset; jam prohiberi non potuit, consuetudine confirmata atque inveterata. Quod si autem quis populus ad alteram freti ripam terras possideat, ita ut vel fretum utrique sit commune, vel utriusque ditionis confinia in eodem medio sint, etiam si forte alter ex pacto, aut concessione solus à reliquis

transfeuntibus vectigal exigat, iste tamen nullo modo vectigali erit obnoxius; quippe cum in suo pelago naviget.

§. 8. Ad res innoxiae utilitatis, quæque adeo cuivis sint præstandæ, refertur quoque à Grotio l. 2. cap. 2. §. 15. ut liceat prætervehentibus ad littus paulisper accedere, ibique morari, valetudinis, aquandi, aut alia iusta de causa. Hinc apud Maronem l. *Ancid. Quod genus hoc hominum? quavè hunc tam barbara morem Permittit patria? hospitio probibemur arena. Bella cient, primaque veiant consistere terra. Si genus humanum, & mortalia temnitis arma; At sperate Deos memores fandi, atque nefandi. Ubi tamen observandum, quod præmiserat; Non nos aut ferro Lybicos populare penates Venimus, aut raptas ad litora vertere pradæ.* Quo ipso ostenditur, ejus qui admitti petit, iter debere innoxium esse, & ex quo accolis litoris nullum periculum, aut ejusdem probabilis metus creetur. Hinc cordate Dido: *Res dura, & regni novitas metalia cogunt Molivi, & late fines custode tueri.* Scilicet constare prius oportet, hostis an amicus quis adveniat; simulque quam faciem ipsa classis, aut quæ in terram excendere vult manus præ se ferat. Nec minus, an à contagiosis morbis immunes sint advenæ. Add. Plinius N. H. l. 26. c. 1. Horum postquam nihil obstiterit, uti innoxium accessum denegare summa inhumanitas foret; ita isthoc concessio consequens fuerit id quoque indulgere, ut liceat tugurium momentaneum in litore ponere; quippe quo litus non redditur deterius, neque nostro ad idem juri quidquam decedit. Nam id rationis est, ne quis permanens ædificium in litore extruat citra concessionem summi imperantis, præsertim ubi id cum aliorum incommodo fiat. Vid. l. 50. D. de adq. rev. dom. Neque sequitur; quia circa accessionem ad litora & portus inter aliquas gentes existunt pacta, ideo isthoc officium jure naturali non deberi. Cum multa, quæ ex virtute quapiam, imperfectam duntaxat obligationem pariente, debentur, legibus civilibus, & pactis sanciri frequentissimum sit. Præterquam, nostra assertio potissimum de eo casu agat, quando quis contra suam intentionem per vim majorem litoribus alienis adpulerit; pacta autem, quæ inter gentes heic iniri solent, de continuo accessu disponant. Unde etiam pro hocce quidem modicum aliquod tributum exigi nihil prohibet. In isto autem casu tam leve alienæ calamitatis solatium imputare velle, valde fordium fuerit. In foedere tamen inter Romanos & Carthaginenses apud Polybium l. 3. ita conventum fuit: *ne naviganto Romani Romanorumvè socii ultra pulcrum promontorium: extra quod si tempestatis aut hostium vi fuerint compulsi. Si quis vi delatus fuerit, emendi aut accipiendi quidquam, præter necessaria reficiendis navibus & sacris faciendis, jus ei ne esto. Intra diem quintum qui navem adpulerint abeunto. In altero foedere ita habetur: In Sardinia & Africa neque negotiatur quisquam Romanorum, neque urbem condito: nevè eo adpellito, nisi commeatus accipiendi gratis, vel naves reficiendi. Si tempestas detulerit, intra dies quinque excedito.*

§. 9. Inter officia quoque humanitatis refertur peregrinos admittere, ut & viatores tecto hospitioque comiter excipere. Qua quidem re non pauci antiquorum fere ad ambitionem usque sese jactarunt: sicuti iidem judicabant, sanctissimum aliquod necessitudinis & amicitiae jus ex hospitio oriri. *Aristoteles magn. moral. l. 2. c. 11. Βεβαιότητα δ' ἀνδοξείν είναι τῶν φιλιῶν ἢ ξεινική. ἔ γάρ ἐστιν ἐδὲν αὐτοῖς τέλος κοινόν, ὑπὲρ ἧ ἀμφοισθητῶσιν, οἷός ἐστιν ἐν τοῖς πολίταις.* Amicitiarum hospitalis validissima videtur. Neque enim ullus est, de quo ambigatur, communis finis, ut inter cives. *Homerus Odyss. τ. πρὸς γὰρ διὸς εἰσὶν ἅπαντες ξεινοίτε.* *Ab Jove sunt omnes hospites & pauperes*

Idem

Idem *Odyss.* τ. ἀντι κασιγνήτης ξείνος ὅ' ἰκέτης τε τέτυκται. *Ante fratrem hospes & supplex habetur.* Apud *Lucianum de dea Syria*, delicta ob quæ homines per diluvium, Deucaliconis fuerunt extincti, hæc referuntur: ἀθέμισα ἔργα ἔπραττον. ἕτε γὰρ ὄρκια ἐφύλασσαν, ἕτε ξείνος ἐδέχοντο, ἕτε ἱερέων ἠείχοντο. *Injusta opera agebant. Neque enim juramenta observabant, neque hospites suscipiebant, neque supplices admittebant.* Add. quoque *Plato de LL.* l. 12. ubi officia erga peregrinos describit. De humanitate Indorum adversus peregrinos vid. *Diodorus Siculus* l. 2. c. 42. *Alianus V. H.* l. IV. c. 1. hanc legem *Lucanorum* recitat: *Si sub occasum solis venerit peregrinus, volueritque sub tectum alicujus divertere, & is hominem non susceperit, mulctetur, & pœnas luat inhospitalitatis.* Add. *Lex Burgundionum* tit. 30. §. 1. De antiquis Slavis *Helmoldus Chron. Slav. vorum* l. 1. c. 82. *Si quis, quod rarissimum est, peregrinum hospitio removisse deprehensus fuerit, hujus domum vel facultates incendio consumere licitum est, atque in id omnium vota pariter conspirant.* *Philo Judæus de vita Moysi*, hospitibus eadem, quæ supplicibus jura deberi tradit. Ut tamen isthoc officii jure naturali debeat, requiritur, ut alteri honesta sit, aut necessaria causa, quare à domo sua absit. Tum ut ipse probus sit, & unde domui nostræ nullum periculum, aut dedecus immineat. Præterea ut pretio hospitium conducere nequeat. Inde major quondam istius humanitatis necessitas, ubi publica diverforia nondum in usu erant, aut vilia viroque honesto indecora habebantur; quam hodie in plerisque Europæ partibus, ubi & ad usum, & splendorem ista passim instructa reperiuntur. Enimvero etsi passim inhospitalitatem, tanquam certum specimen barbaræ inhumanitatis, traduci videas; dubium tamen moveri potest circa illos potissimum, qui curiositatis duntaxat causa alienas regiones adeunt, an istis ipso naturali jure admissio debeat. Sane *Spartanis*, ut peregrinos sua civitate arcerent, hæc sufficere ratio judicabatur; ne patrii mores illorum conversatione corrumperentur, aut evilescerent. Paria fere instituta circa peregrinos apud *Chinenses*. vid. *Neubof. gener. descript. China.* c. 1. Cui tamen aliqui reponunt; non omnia meliora, quæ apud nos, aut deteriora, quæ apud externos usu recepta sunt. Si quid melius apud hos inveniat, absurdum fore, ideo id adspernari, quod peregrinum sit. Canum esse, etiam vilissimos vernarum adulari, alienos, utut præstantissimos viros, allatrare. Nescio quid horridi, & inculti istis adhærere, qui nunquam patriis sedibus pedem extulerunt. Sic & apud *Livium* l. 41. c. 24. decretum *Achæorum*, quo finibus suis interdixerant *Macedonibus*, *exsecrabilis velut desertio juris humani* vocatur. Apud *Plutarchum in Convivio* *Periander* ait: ἐγὼ τοι ἐπαινῶ καὶ πόλεις καὶ ἄρχοντας, ὅσοι ξένοις πρῶτον, ἔπειτα πολίταις χρηματίζουσι. *Ego civitates magistratusque laudo, qui priori loco hospitibus, deinde civibus responsa dant.* Heic igitur certum videtur, si nostri cives peregrinantes ab aliqua natione comiter recipiantur, parem humanitatem eidem nos honeste denegare non posse. Sicut contra, qui nostros arcent, sui ut à nobis recipiantur impudenter postulant. Verum si aliqua gens externos adire non curet, non adparet, quo jure ipsa teneatur admittere illos, qui citra necessariam, ac gravem causam ad eam accedunt. Sicut etiam nemo credit, qui in ædibus aut hortis suis rari quidpiam possidet, se ulla obligatione ad quosvis ejus spectatores admittendos adstringi; sed admissis isthoc velut indebitum officium imputari moris est. Præsertim cum facile aliqua suspicio accedere possit. quare nimis curiosos rerum nostrarum arbitratores procul habendos judicemus.

Inde multis suam sententiam non adprobat *Franciscus à Victoria relect. s. sect. 3.* ubi agit de idoneis titulis, ex quibus Hispani Indos debellare potuerint; dum primum titulum facit naturalem societatem & communicationem; circa quam istiusmodi format propositiones. 1. *Hispanos habere jus peregrinandi in illas provincias, & illic degendi sine tamen aliquo nocumento barbarorum, nec posse ab aliis prohiberi.* Ubi reponitur, illam naturalem communicationem non prohibere, quo minus super usu rerum suarum aliis communicando dominus statuere queat. Deinde crudum valde videri, ita indefinite velle aliis dare jus apud nos peregrinandi, & degendi, non considerato, quo numero, aut quo fine isti veniant; item innoxie transeuntes, regionem alienam lustrantes, ad modicum duntaxat tempus morari, an vero perpetuo velut suo jure apud nos velint degere. Ejusmodi hospitia qui aliis velit assignare, merito tanquam asperum nimis metatorem repudiandum. 2. *Licere Hispanis negotiari apud illos, nec vel hos, vel illos à principibus suis posse prohiberi.* Heic, qui moderatius sibi philosophari videntur, nondum possunt dispicere talem negotiandi licentiam, quam in subjectis suis principes, si usus reip. postulaverit, restringere nequeant: multo minus talem, quæ exteros quoque nobis invitis & reluctantibus obtrudat. 3. *Si quæ sint apud barbaros communia tam civibus quam hospitibus, non licere barbaris prohibere Hispanos à communicatione, & participatione illorum, v. g. si licet aliis peregrinis effodere aurum, etiam Hispanis licere.* Quo loco aliqui considerandum judicant, an tale quid aliis fuerit permissum tanquam ex debito, an velut ex gratia. Nam circa ea, quæ nemini perfecte debeo, liberali sane magis adversus unum, quam alterum esse mihi licere. Deinde an illi, qui post accedunt, parem modestiam sint adhibituri cum prioribus, qui citra nostrum incommodum re quapiam usi fuerunt; nec alium sibi finem, quam isti, habeant propositum. Si uni vel alteri vicinorum meorum concesserim facultatem quoties velit hortum intrandi, & fructus modice decerpenti, ubi alius post irruperit, quia arbores confringere, & in ipso horto; me expulso, hospitium figere instituat, puto ostium mihi claudere fas erit. Add. quoque responsum, quod quidam Americanorum dederunt Hispanis apud *Mich. Montaigne essai* l. 3. c. 6. p. m. 189. Sed super hac controversia alii viderint. Plerisque tutissimum videtur dicere: cuilibet civitati ex usu suo licere statuere super admissione exterorum, qui ex causis necessariis, aut commiserationem merentibus non accedunt. Nisi quod in pacifice accedentes promiscue sævire sine dubio barbarum fit. Vid. *Diodorus Siculus* l. 1. c. 67. Legatorum autem admissio ex peculiaribus fundamentis deducitur. Add. *Zieglerus ad Grot.* l. 2. c. 2. §. 23. Admissos tamen semel hospites & peregrinos sine probabili causa ejicere inhumanitate & contumelia non vacat. Vid. *Livius* l. 2. c. 37. 38. Quin & quod probabilis istos expellendi causa fames sit, civitatem urgens, *Ambrosius de Offic.* l. 3. c. 7. & cum eo *Grotius* d. l. §. 19. negat. Id quod hætenus admittimus, si adfint media, quantumvis paulo duriora, ad istos simul cum civibus conservandos, sique iidem nobis quondam utiles fuerint, aut deinceps esse possint. Nam de hisce proprie loquitur *Ambrosius.* Verum si peregrinis nulla obligatione teneamur, neque iis statim, ubi à nobis sint expulsi, pereundum fuerit; non adparet, quare cives in illorum gratiam cum angustiis annonæ conflictari debeant. Vid. *Sueton. Augusto* c. 42. & *Bæcler.* add. l. *Grotii.*

§. 10. In hanc quoque officiorum classẽ à *Grotio* l. 2. c. 2. §. 16. 17. refertur
con-

concessio perpetuæ habitationis exteris, qui sedibus suis expulsæ receptum quærunt. Quibus tamen necessum sit, imperium in illis locis jam constitutum agnoscere, atque ita se componere, ne factionibus, & seditionibus præbeatur materia. *Euripides Medea*: χρῆ δὲ ξένον μὲν κάρτα προσχωρεῖν πόλει. *Decet peregrinum, ut se valde accommodet civitati.* Sicuti & inter pacis leges ab Ænea hæc dicitur: *Socer arma Latinus habeto, Imperium solenne fover,* apud *Virgil. Æneid. 12.* Enimvero humanitas quidem est, paucos quosdam, sedibus suis non sceleris causa expulsos, recipere; præsertim si industria, aut opibus polleant, nec sacra nostra, aut instituta sint turbaturi. Sicuti etiam multas civitates immensum crevisse cernimus, quod peregrinos, & externos lubenter receperint: alias contra, quæ hos averfati sunt, ad modicam conditionem redactas. Sed quod magna aliqua multitudo, armata cum primis & bellicosa, velut ex debito recipienda sit, nemo temere asseruerit; cum præsertim vix fieri possit, ut veteribus incolis ab istis periculum non immincat. Ergo quantum heic indulgendum sit, quælibet civitas ex usu suo constituet. Cui antea probe expendendum, an expediat numerum incolarum vehementer augeri; an ea sit agri nostri fertilitas, ut commode omnes possit alere; an nimis anguste simus habitaturi, istis receptis; solers an ignava sit turba, quæ recipi petit; an ita advenæ isti possint distribui & locari, ut civitati nullum ex iis periculum oriatur. Sane ubi & isti miseratione digni sunt, & civitatis nostræ rationes non repugnaverint, humanum fuerit, in tales beneficium non nimis onerosum, nec nobis poenitendum conferre. Alias merito ita temperatur misericordia, ne mox nos aliis evadamus ipsi miserabiles. Cum porro quicquid à nobis in tales fuerit collatum, id beneficii loco ipsis imputare possumus: inde consequitur, ut non ipsi, quæ placuerint, sibi rapere, aut si quid forte vacui loci apud nos jacuerit, velut jure suo occupare possint, sed quæ nos assignaverimus, iis contenti esse debeant. Add. *Bæcler. ad d. l. Grotii.* Ad quæ illustranda isthæc exempla facere possunt. Apud *Virgil. Æneid. XI.* Latinus Trojanis hanc conditionem offert: *Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni, Aurunci, Rutulique colunt, & vomere duros Exercent colles, atque horum asperrima pascunt. Hæc omnis regio, & celsi plaga pinea montis Cedat amicitie Teucrorum.* Ubi *Servius* ex *Catonis* originibus annotat; eum agrum habuisse jugera DCC. Sed ne videretur de alieno fuisse liberalis, monet, circa verba illa: *Aurunci Rutulique serunt*, è superioribus subaudiendum esse *mibi*. Illum enim agrum Auruncos & Rutulos habuisse tanquam stipendiarium, aut ei colendo quasi regi operas dedisse. Idem factum prolixius memoratur à *Dionysio Halicarn. l. 1.* Trojanos, cum ex certis ominibus cognovissent, illam sibi satis destinatam sedem, statim veniam non impetrata novam urbem moliri cœpisse, atque non citra rusticorum indignationem, ferrum, ligna, instrumentumque rusticum abstulisse. Qua re commotum Latinum in advenas istos cum exercitu movisse, expostulantem prius cum Ænea: cur, cum licuisset ei quæcunque petisset moderata, amice à lubentibus incolis impetrare, ea violato jure gentium, (*παρελθὼν τῶν ἀπάντων ἐνθρώπων δικαίωσιν*) turpius quam honestius per vim sibi usurpare maluisset? Quæ jure agnoscens Æneas reprehendi, priora facta ut condonentur rogat, multis se officiis id pensaturum pollicetur, suamque operam contra hostes offert. Inde Trojanis Aborigines agrum dedere; illi hisce in bello contra Rutulos suppetias tulerunt. Apud *Florum l. 3. c. 3.* Cimbrî à senatu Romano petunt: ut

Marius populus aliquid sibi terra daret, velut stipendium: ceterum, ut vellet, manibus atque armis suis ueretur; sed quas daret terras populus, agrariis legibus intra se dimicaturus? Aliena porro condonari citra injuriam qui poterant? Tam validum autem populum ultro recipere intutum videbatur iis, quæ tam multa erant, quæ cupiditatem egenorum stimulare possent. Apud Cæsarem de B. G. l. 4. Tencteri & Usipetes jactabant: *Venisse invitos, ejectos domo: si suam gratiam Romani velint, posse eis utiles esse amicos: vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis possederint.* Quibus reponebat Cæsar: *haut verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare, neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari tanta præsertim multitudini sine injuria possint.* Etsi alia adhuc fubesset causa, quare istos hospites nimis vicinos sibi nollet Cæsar. Apud Tacitum A. XIII. 55. An fibarii fedis inopes, cum agros infedissent trans Rhenum sitos, uibus Romanorum sepositos, non adeo absurde dicebant: *Quotam partem campi jacere, in quam pecora & armenta militum aliquando transmitterentur? Servarent sane receptis gregibus inter hominum famem: modo ne vastitatem & solitudinem mallent, quam amicos populos.* Sicut cælum diis, ita terras generi mortalium datas; quæque vacuæ, eas publicas esse. Quo jure etiam Utopienses uti tradit Th. Morus Utopia l. 2. Quibus utique molliora erant respondenda, quam quæ regerebat Avitus, intolerabilem sane superbiam redolentia: *patienda meliorum imperia.* Id Diis, quos implorarent, placitum, ut arbirium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neque alios judices quam seipsos paterentur. Imperator Probus centum millia Bastarnarum in solo Romano constituit, qui omnes fidem servaverunt. Sed cum & ex aliis genibus plerosque pariter transtulisset, id est, ex Gepidis, Gautannis, & Vandalis, illi omnes fidem fregerunt, & occupato bellis tyrannicis Probo, per totum pene orbem pedibus & navigando vagati sunt, nec parum molestia Romana glorie intulerunt. Flav. Vopiscus in Probo. Sic adud Ammianum Marcellinum l. 31. Gothi metu Hunnorum, desertis suis sedibus, à Valente petunt, ut cis Istrum in Thracia sibi locus daretur, polliciti, se quiete victuros, & daturus, si res flagitaret, auxilia. Mox alii quoque barbari accessere, idem petentes, quæ & ipsis Valens annuit, sperans inde militem sine magno sumtu lecturum. Quod ipsi tamen mox exitio vertit: uti prolixius d. l. memoratur. Add. Socrates hist. Eccles. l. 4. c. 28.

§. 11. Sub isto quoque officiorum genere comprehendit Grotius d. l. §. 18. 19. quod quisque debeat alteri concedere, ut ea sibi comparet pretio, opera, permutatione, aliòve contractu licito, quæ vitam hancce commodiore adparatu instruunt: idque non impediatur vel lege lata, vel illicita aliqua conspiratione, aut monopolio. Præterquam enim quod in omnes populos ex commerciis insignis redundet utilitas, quippe quæ velut parsimoniam telluris, non ubique in omnia æque feracis, suppleat, & efficiunt, ut quod genitum est usquam, apud omnes natum videatur; (*Libanius orat. 3. Non omnibus paribus cuncta impertivit Deus; sed munera juxta regiones divisit, ut ad societatem homines opis mutua indigentia adduceret; & negotiationes patefecit, ut communem fructuionem eorum, quæ apud quosdam nascuntur, ad omnes proferat*) inhumanum valde esse, terrigenam velle invidere usum eorum bonorum, quæ communis omnium parens profudit, ubi per id nostrum jus, quod ad ista peculiariter quæsimus, non redditur deterius. Hinc apud Plutarch. Pericle, cum Athenienses Megarensibus interdixissent omnibus emporiis & portibus suis, isti queruntur id fieri *παρά τὰ κοινὰ δίκαια*, præter jus genium. Quanquam

isthæc

isthæc assertio multas admittat restrictiones. Nam ut cum aliis communicemus res supervacuas vitæ humanæ, aut voluptuarias, nullo videmur jure obstringi. Et si nobis ipsis penuria metuatur, recte nobis solis itas servamus. Unde si Josephus perspexisset, non superesse frumentum Ægyptiis tolerandæ septem annorum fami, recte potuisset vetare, ne ad exteros id exportaretur. *Quintilian. declam. 12. Ubi vicinis civitatibus vendimus, & undecumque affulsit lucrum: sine respectu salus publica addicitur, in vacuam possessionem fames venit.* Sicut & apud Athenienses capitis pœna sancitum erat, ne quis civis Atheniensis frumentum alio, quam Athenas dividendum veheret. *Lycurgus orat. contra Leocratem.* Præterea si nostris terris insigni lucrum decedat, aut, indirecte licet, aliquod malum possit inde conciliari; recte alios abs commerciis ejusmodi rerum excludimus, quæ absolute ad vitam agendam non sunt necessariae. v. g. Cum alicubi pulcherrimi equi proveniant, nihil impedit, quo minus edicto prohiberi possit, ne exportentur, qui ad genus faciendum sunt idonei. Isti enim regioni decus atque emolumentum peculiare erat perituro, si passim similes equi nascerentur. Et luxuriæ potius, quam necessitati isti inserviunt. Apud *Livium l. 43. c. 5. legatis Gallorum petentibus datum, ut denorum equorum iis commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret.* Sic in *tit. C. quæ res exportari non debeant*, sub capitali pœna vetatur, ne quis vinum, & oleum, itemque arma omnis generis ad barbaros exportet. Prioris ratio erat, ne illi hisce illecebris moti imperium Romanum invaderent. Sane enim apud *Livium l. 5. c. 33. Aruns Clusinus, ut in Italiam Gallos alliceret, vinum ad eos advexisse* scribitur. *Add. Numer. XIII. 14. Judith. X. 20.* Denique non prohibetur civitas, quo minus circa exportationem mercium plus faveat civibus, quam exteris; puta, ut majus vectigal ab his, quam ab illis exigat; aut ut iidem habeant jus *προτιμήσεως*, seu præ exteris ad emendum admittantur.

§. 12. Verum ut quis ad alterius res emendas teneatur, id nullo jure constitui tradit *Grotius d. l. §. 20.* Cum naturaliter cuique liberum sit, quid acquirere velit, aut non; ac nemini probabilis querendi causa præbeatur, si alter rebus ipsius æquo animo careat. Inde & olim & nunc multis in locis vetitum deprehendimus, ne certum genus mercium importetur, idque vel quia inde damnum aliquod civitati possit oriri, vel ut nostrorum hominum industria excitetur, nevé opes nostræ ad exteros migrent. *Plato l. 8. de LL. Thus ceteraque hujusmodi, quæ diis incenduntur, peregrinaque sunt, purpuram similiter & colores alios, quæ à regione non producuntur, omnia denique peregrina, nisi necessaria sint, nemo adducat: nec rursus aliquid, quod regioni necessarium sit, exportet.* *Cæsar de B. Gall. l. 2. de Nerviiis* tradit: *Nullum aditum ad eos esse mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri: quod his rebus relanguescere animos, eorumque remitti virtutem existimarent.* *Idem l. 4. de Suevis: jumentis importatis non utuntur. Vinum ad se omnino importari non sinunt; quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines, atque effeminari arbitrentur.* Inde sine dubio falsum est, quod disputat *Franc. à Victoria: jure gentium fas esse cuique negotiari in alienis provinciis, importando merces, quibus, ibi carent, & exportando aurum & argentum, mercesque alias, quibus illi abundant.* Atqui si ego domesticis copiis sim contentus, qua fronte quis alienas mihi invito obruserit? Nam quod alicubi v. g. cuilibet paterfamilias certam salis mensuram in singulos annos emere cogitur, id oritur ex potestate illa, quæ principi in cives competit; & habet ista emen-

di necessitas aliquod instar tributi. Sicuti etiam per summum imperium civibus injungi potest, ut si quid ultro velint emere, non nisi abs certo aliquo emanent. Qualia, ubi usus reip. admiserit, non inique in civitatibus sanciri possunt. Sicuti & hoc sat frequenter subditis injungitur, ut in tempore frumentum, & alias res necessarias etiam in locis remotis coemant; quando penuria, imminente præcipue obsidione, metuitur, aut ut eo laxior sit annona. Verum ut alterum, in quem mihi non est imperium, ad merces meas emendas cogere instituum, id vero nulla ratio admiserit. Quo jure enim ego in alterius, mihi non obnoxii, crumenam tantum mihi arrogem autoritatis, ut ipsi præscribere sustineam, quid, & in quæ erogare, & unde necessitati aut voluptati suæ consulere debeat. Neque libertas alterius ideo minuitur, quia meo inde lucro aliquid decedit. Aut si omnino volebam alterum commodis meis velificari, mutuis id officiis mereri debebam. Id tamen inhumanum fuerit, & iniquum, impedire aliquem, qui res, quibus abundat, apud volentes distrahere vult, quo minus necessaria, quibus caret, inde sibi comparare queat. *Add. Bæcl. add. l. Grotii.*

§. 13. Ejusmodi officii genus quoque habetur, licentiam facere exteris, vicinis præsertim, apud nos matrimonia ambiendi, & contrahendi, ubi istis apud se copia scæminarum defuerit. Puta, si populus virorum aliunde expulsis alibi confederit, aut cœtus virorum novam condere civitatem velit. Nam sine scæmina ætatem agere repugnat naturæ saltem plerorumque virorum; quippe cum coelibatus, ubi vires corporis sunt integræ, non nisi excellentibus animabus conveniat, & præter naturam remedia heic adhibere, scædum. Et res unius duntaxat ætatis est, populus virorum. Qua ratione multi defendere, aut saltem excusare volunt raptum Sabinarum à Romulo patratum. Etsi super eo non uno modo tradatur. *Dionys. Halicarn. l. 2. ait, Romulum per connubia voluisse vicinarum sibi gentium amicitiam conciliare, quæ licet ab injuria inciperet, credidisse tamen ex hujusmodi re quapiam, & malo ex principio magnam familiaritatem posse confiari, postquam factum illud purgatum fuerat apud mulieres quidem cupidine & amore; apud reliquos, si non contumeliæ causa, sed necessitate id factum testarentur. Etsi sat præpostera hæc sit via amicitiam instituendi. Vid. Tacit. An. I. 55. de Segeste; auctis privatim odiis, quod Arminius filiam ejus alii pactam rapuerat. Gener invisus, inimici foci; quæque apud concordem vincula caritatis, incitamenta irarum apud insensos erant.* Alii ut occasionem bellandi nancisceretur contra vicinos, raptas mulieres scripsere; quod parum probabile videtur. Cæteri inopiam mulierum, adeoque necessitatem prætexunt. Prius tamen legatos circummissos, qui rogarent, ne gravarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Qui postquam non sine verborum contumelia rejecti fuerint, vim dolo mistam fuisse adhibitam. Et erat eo seculo mos capiendi virgines non infrequens; quem *Dionysius* ideo vocat *ἑλληνικὸν καὶ ἀρχαῖον τὸ ἔθος, καὶ τρόπον συμπάντων καθ' ἑς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναῖξιν ἐπιφανέσατον: Græcum & antiquum morem, & modum jungendi connubio mulieres splendidissimum.* *Add. Judic. 21. v. 22.* Etsi rarissime accidat, ut non inveniantur, quæ viris, non plane erubescendis & abominandis, ultro jungi velint. Tales igitur amicitiam nostram hoc modo simul quæsituros repudiare, asperum nimis fuerit. Quanquam enim ob negatam in uxorem scæminam causa bello per se non præbeatur; idem tamen fit, ubi
repulsæ

repulsæ addita fuerit contumelia. Sicut Rhagini virginem nuptum petenti Dionysio responderunt: *se nullam præter licitoris filiam ipsi concessuros*. Vid. *Diodorus Siculus* l. XIV. c. 108. Et *Strabo* l. 6. Simile exemplum extat apud *M. Paulum Venetum* l. 1. c. 52. Nostras autem fœminas pro imperio adigere velle, ut talibus nubant, qui in se nihil habeant, quod amorem conciliare possit, inhumanum videtur; multoque magis, si dispar quoque conditio accesserit. Conf. *Bœcler. ad d. l. Grotii* §. 21. Quæ à Canulejo jactantur apud *Livium* l. 4. c. 3. *Connubium petimus, quod finitum externisque dari solet: & ut hominum numero finis*: ad præsentem quæstionem non pertinet. Nam hautquidquam inopia mulierum plebejos tunc premebat, sed idem, ut patriciis exæquarentur, quærebant. De cætero in ubere fœminarum proventu per vim, bellumque ad nuptias grassari supervacuum est. Invenies alium, si te hic fastidit, Alexin. Leges civiles, quæ connubia cum exteris, aut inter diverfi ordinis homines prohibent, præsupponunt, cuique copiam esse dignam se conditionem invenienti; & rationibus hisce fere nituntur, ut vel certarum splendor familiarum conservetur, vel nostrates fœminæ facilius maritos inveniant, vel ne opes, aut affectus nostrorum in alias civitates per connubia transferantur.

§. 14. Denique *Grotius* d. l. §. 22. addit, jus omnibus commune, adeoque & obligationem ad aliquid omnibus præstandum, oriri ex suppositione; si nimirum quid promiscue omnibus externis indulgeatur. Tunc enim si unus excludatur, ei fieri injuriam. Cujus rei causa hæc videtur, quod cum contumelia sit conjunctum, si quis citra peculiarem causam aliquem velit excludere abs re, quæ omnibus promiscue patet; quippe cum hic velut reliquis inæqualis habeatur. Unde concludit ille; si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam fœminarum conjugia contrahere concedatur, uni id populo negari non posse, nisi delictum antecefferit. Verum isthæc assertio adeo liquida non videtur. Ejusmodi quippe concessionem factam oportuit vel expresse, vel tacite. Expresse conceditur quid alteri vel precario, vel per modum pacti, aut promissionis perfectæ. Ut quis omnibus & singulis gentibus, notis æque ac ignotis, sine fine & modo ad actum aliquem jure naturali indebitum, circa rem suam exercendum, jus perfectum contulerit, casus nunquam credo datus fuit, nec dabitur. Saltem enim nosse quis volet, cui, & quantum det. Quod si quis omnibus sibi notis ac amicis hæcenus quid concesserit sive per modum pacti, sive precario; idem si quis ignotus suo jure prætere velit improbitatis & impudentiæ notam non effugiet. Quæ autem tacite duntaxat, & per dissimulationem concedimus, regulariter precarii naturam habere judicantur. Quæ mutatis nostris rationibus, aut propter immodestiam utentium recte possunt revocari. Add. *Bœcler. ad d. l. Grotii*.

§. 15. Cæterum sat vulgare est humanitas, cujus intermissio fœdam animi malignitatem, & abjectionem involvit. Sublimior adhuc & splendidior ejus gradus est, si quis ex singulari benevolentia & propensione, vel ex propria generositate; vel ex singulari affectu, vel ex commiseratione conditionis aliënæ, gratis quid in alterum conferat, impensa aut opera laboriosa constans, quo ipsius necessitatibus subveniatur, aut insignis quæpiam utilitas eidem concilietur. Atque talia

κατ' ἔξοχὴν beneficia vocantur; quorum dispensationem ac modum fere conditio dantis, atque accipientis temperat. Ex quibus summam laudem acquirendi mortalibus materia patet, si magnitudo animi ac prudentia rite eadem moderata fuerit. Nam ambitio, & jactantia, & quidvis potius quam liberalitas existimanda est cui ratio non constat. Plinius panegy. Super beneficiis porro dandis, aut dirigendis sapientes passim præcepta inculcant. Cicero Offic. I. Beneficentia, qua nihil est natura humana accommodatius, multas habet cautiones. Videndum est enim primum, ne obsit benignitas, & is ipsis, quibus benigne videtur fieri, & ceteris: deinde, ne major benignitas sit, quam facultas: tum ut pro dignitate cuique tribuatur. Et quidem ante omnia bene de nobis meritis: tum ut quisque nostræ opis maxime indiget. Sed & gradus conjunctionis inter homines observandi. Ubi latissime patet communis omnium hominum societas: qua propior est ejusdem gentis, nationis, linguae, interius esse, ejusdem esse civitatis. Arctior colligatio societatis propinquorum. Ubi prima societas in ipso est conjugio: proxima in liberis, sequuntur fratrum conjunctiones: post consobrinorum, sobrinorumque: tum connubia, & affinitates. Præstantissima autem, & firmissima societas, cum boni viri, moribus similes, sunt familiaritate conjuncti. (Idem de Finib. I. 5. In omni honesto nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam conjunctio inter homines hominum, & quasi quedam societas & communicatio utilitatum, & ipsa charitas generis humani; quæ nata à primo satu, quo à procreatoribus nati diliguntur, & tota domus conjugio & stirpe conjungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiiis, post vicinitatibus, tum civibus & iis, qui publice socii atque amici sunt: deinde totius complexu gentis humanæ.) Videndum etiam est, quid cuique maxime necesse sit, & quid quisque nobiscum vel sine nobis aut possit consequi, aut non possit. Ita non iidem erunt necessitudinum gradus, qui & temporum: suntque officia, quæ aliis magis quam aliis debeantur: ut vicinum citius adjuveris in frugibus percipiendis, quam aut fratrem aut familiarem; at in judicio propinquum potius, & amicum, quam vicinum defenderis. Seneca libros, de beneficiis excerptere heic longum foret. Notabile est, quod de Pythagoreis tradit Plutarchus sympos. I. 8. c. 7. eos sociis præcepisse, μηδενὸς ἀφαιρεῖν βάρους, συνεπιτιθέσθαι δὲ καὶ συνεπιφορτιζέσθαι. ne quem onere levent, sed in tollendo & subeundo juvent. Ratio additur; ὡς μηδεμίαν σχολὴν μηδὲ φρασὴν ἀποδεχομένους. scilicet omne otium, omnem segnitiam eo prohibentes. Quanquam potior ratio sit, quæ extat 2. Corinth. VIII. 13. ἔχ' ἵνα ἄλλοις ἀνεοίς, ὑμῖν δὲ θλίψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος. Non ut aliis remissio, vobis autem afflictio sit; sed ex æqualitate, &c. Add. Ambrosius Offic. I. I. c. 30. & ex eo Gratianus dist. 86. c. 14. seqq. & caus. I. quest. 2. c. 6. 7. Socrates apud Xenophontem apomnem. I. I. erga amicos aut hospites, ceteramque vitam optimam esse hanc admonitionem agebat τὴν κατὰ δύναμιν ἔρδειν secundum quod potes

agens.

§. 16. Beneficentiæ ex adversum respondet gratus animus, quo is, qui beneficium accepit, ostendit, id sibi acceptum fuisse, danti que ob eam causam favet, & occasionem quærit paria reponendi, quantum ejus fieri possit. Nam id haut-quidquam necessarium est, ut præcise tantum reddamus, quanti fuit, quod datum est; sed sæpe studium & conatus obligationem explent. Ovid. de Ponto I. 3. Et I. 8. Sed qui, quam potuit dat maxima, gratus abunde est, Et finem pietas contigit illa suum. Modo tamen nihil sit, quod ei, qui beneficium sese dedisse prætendit, recte opponi possit. v. Phædrus I. I. fab. 23. Quanquam sapientes monent, non nimis subtiliter investigandum esse, quibus rationibus quis motus nobis beneficii quid exhibuerit; quod ista subtilitas nunquam non ingratis prætextum possit præbere Cæterum

terum

terum quo magis ad devinciendos animos hominum apta sunt beneficia, eo acrius ad gratiam referendam nos incumbere subigit jus naturæ. Saltem ne eum, qui fiducia nostri nobis prior benefecit, ob eam rem deteriore esse conditione patiamur; nevé beneficium accipiamus, nisi animo nitendi, ne dantem merito dati pœniteat. Nam si ob certam causam alicui peculiariter nolimus obligari, licebat oblatum beneficium repudiare. Id quod tamen citra suspicionem contemptus faciendum; cum alias in recusatione beneficii ultro oblatis contumelia infit. Et sane absque necessitate gratiæ referendæ si foret, contra rationem fecerit, si quis sua temere jactaverit, & quod perituro prospicit beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter homines beneficentia & fiducia, unaque omnis benevolentia: neque esset inter eos quidquam gratuitæ opis, nec ullum gratiæ conciliandæ initium. Conf. *Hobbes. de Cive* c. 3. §. 8. *Aristot. Nic. 1. IX. c. 2.* Τὰς μὲν ἐνεργεσίας ἀνταποδοτέον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μᾶλλον, ἢ χαριστέον ἑταίροις. καὶ ὡς περ δάνειον, ᾧ ὀφείλεται ἀποδοτέον μᾶλλον, ἢ ἑταίρω δοτέον. καθόλου μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον. εἰάν δὲ ὑπερτείνῃ ἢ δόσει τῷ καλῷ, ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, πρὸς ταῦτ' ἀποκλιτέον. Beneficia retribuenda ut plurimum magis sunt, quam sodali inserviendum: & sicut mutuum, cui debet quispiam, restituendum magis, quam sodali dandum. In universum debitum est reddendum: sed si datio honestate aut necessitate super excedat, ad hæc est declinandum. Add. quæ Socrates circa amorem fraternum disputat ap. *Xenophon. Memorabil. 1. 2.* *Cicero Off. 1.* Nullum officium referendæ gratiæ magis necessarium est. Quod si ea, quæ acceperis utenda majore mensura, si modo possis, jubet reddere *Hesiodus*: quidnam beneficio provocati facere debemus? An non imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt, quam acceperunt? Etenim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos esse debemus, qui jam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi: demus, nec ne, in nostrâ potestatem est: non reddere bono viro non licet, si modo id facere possit sine injuria. Ubi observandum à *Cicerone* ad liberalitatem referri gratiæ relationem, quod neque hæc ita certis legibus sit adstricta, uti justitia, quæ præcise jubet restituere, quæ ex contractu debentur. Add. *Ambrosius Off. 1. 1. c. 31.* *Gellius 1. 1. c. 4.* Quamquam autem nec beneficium dare prorsus extra obligationem fit; longe tamen laxiorem habet licentiam beneficentia, quam gratis animus; qui omnino laborare debet, ut benefactori se suo adprobet. Et si sæpe contingat, ut beneficii magis ament eos, quibus benefecerunt, quam hi illos. Cujus rei causas investigat *Aristoteles Nicom. IX. 7.* Add. quoque *Hobbes. Leviathan. c. XI.* ubi rationem reddit, quare magna beneficia à majoribus accepta pariant amorem; à paribus aut minoribus non item, nisi spes sit retribuendi. Cui innititur illud *Taciti*: beneficia consueque lata sunt, quoad videatur exsolvi posse: ubi multum supra sunt, odium pro gratia redditur.

§. 17. Porro licet in animo ingrato per se nulla sit injuria, quippe cum non violetur jus aliquod proprie dictum: fœdius tamen, & magis odiosum ac detestabile habetur nomen ingrati, quam injusti: quod censeatur animi valde abjecti & degeneris, seipsum indignum declarare eo judicio, quod alter de ipsius probitate tulit, ac ne beneficii quidem moveri posse ad concipiendum humanitatis sensum. *Gregor. Nazianzenus*: Ὁν γὰρ τὸ χρηστὸν ἐκ ἐποίησεν ἡμερον, τί δ' ἂν δράσειεν ἄλλο τῶν πάντων ποτέ; Quem enim benignitas ex sero humanum reddere non potuit, quid aliud hunc ex omnibus rebus unquam emendaverit? *Lucianus in antholog.* Φαῦλος ἀνὴρ πίδος ἐστὶ τετρημένος εἰς ὅν ἀπάσας Αἰντλῶν τὰς χάριτας, εἰς κενὸν ἐξέχεας. Vix nequam

vas est pertusum; gratia in illum Mox effusa perit, fusa simul fuerit. Add. Xenophon *Cyropæd.* l. 8. de Pheraulæ sententia circa naturam hominis. Eleganter quoque Carresius de *passion. artic.* 194. Ingratitudo vitium est hominum brutorum & stolidæ superborum, qui putant omnia sibi deberi; aut stupidorum, qui nullam faciunt reflexionem animi ad beneficia, quæ accipiunt, aut imbecillorum & abjectorum, qui ubi sentiunt infirmitatem & egestatem suam, demisse querunt auxilium aliorum, quod ubi sunt consecuti, eos odio prosequuntur, quia destituti voluntate paria referendi, aut se id posse desperantes, & sibi fingentes omnes omnino secum venales & mercenarios esse, nihilque boni fieri nisi cum remunerationis spe, eos se decepsisse arbitrantur. Sophocles *Ajace flagel.* Decet virum memorem esse, si quid illi suave accidit: Gratia semper parit gratiam. Si cui vero excidit accepti beneficii memoria, is neuiquam vir generosus est. Enimvero an in foro civili actio ingrati sit danda, eruditi disputant. Negat id Seneca de *benefic.* l. 3. c. 6. seqq. hisce potissimum rationibus: quod pars optima beneficii pereat, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato detur; jam enim creditum esse incipere. Et cum res honestissima sit referre gratiam, delinere esse honestam, si sit necessaria. Denique uni huic legi vix omnia fora suffectura. Themistius *orat.* 3. ὁ Περσικὸς νόμος (cujus meminit Xenophon *Cyropæd.* l. 1.) δίκας εἰς πράττεται ἀχαρισίας, ὅτι μάλιστα ἐμποιοῦσι μίσος, ὅπη ἀν' ἡ. & δὲ μηδεὶς κολάζει νόμος, ἐνταυθάπερ ἀντὶς μισοῦσιν μὲν ἀλλήλους, & δικάζονται δὲ, ἀλλὰ κρυπτεσι τὸ ἔχθος. Persicis legibus ingrati animi constituta pœna est, quod ubicunque sit, maxime odium atque inimicitiam ingeneret. Ubi vero nulla lex est, que id puniat, ibi ex eodem vitio mutuo sese odio prosequuntur, nec litigant tamen, sed occultas simultates exercent. Add. M. Antonius l. IX. §. 42. circa finem; & Valerius Maximus l. 2. c. 6. §. 6. 7. & l. 5. c. 3. §. 5. inter externa. Quibus non pauca ab aliis reponuntur. Vid. Bæcleri *dissertatio*, quæ inscribitur *Actio ingrati*. Nobis hoc loco id tantum innotendum videtur, non statim dari actionem, aut instar actionis in foro velut juris naturæ, quia actus aliquis legi naturali repugnat. Equidem ingratos pœnæ post mortem manent, per sententiam divini tribunalis infligendæ. Merito quoque iidem exosi & detestabiles reliquis hominibus sunt, & indigni quibus deinceps benigne quid fiat. Sed quare ob simplicem ingratitude, (quando quis acceptorum beneficiorum obliviscitur, aut occasione data referre gratiam negligit,) neque bello quis peti, neque in foro civili actione pulsari queat, ratio in aprico est. Nam ea ipsa de causa beneficium alteri dedi. i. e. ejus, quod dedi, refusionem mihi stipulatus non sum, ut & alteri foret occasio ostendendi, se honesti amore, non ex metu coactionis gratiam retulisse: utque ipse non spe lucri, sed studio humanitatis exercendæ videar erogasse, de quo recipiendo mihi cavere noluerim. Fortius philosophatur Marcus Antonius l. 9. §. 42. Quando tanquam ingratum incusas aliquem, in te met censuram converte. Peccatum enim procul dubio est tuum, quod non absolute dedisti, nec tanquam qui totum actionis tue fructum jam statim percepisses. Quid enim amplius velle debeas, ubi homini benefeceris? annon hoc ipsum tibi sufficit? quod est natura tua congruum, ubi quid feceris, tum facti istius mercedem queris? Ast ubi quis exercet ingratitude, seu quando non solum gratiam non refert, sed & pro illa injurias & malefacta reponit; ibi causa belli, & actio proprie ex injuria data oritur; adjunctus autem ingratus animus foedissimam ejusdem labem arguens, efficit, ut & eo citius injuriæ executio suscipiatur, & eo acriori pœna castigetur is, cujus pravitas ne beneficio quidem deliniri potuit. Cæterum quatenus per subsequenter injuriam necessitas referendi beneficii tollatur, docet Seneca de *beneficiis* l. VI. c. 4. 5. & *epistola* 81.

DE SERVANDA FIDE, UBI ETIAM DE
DIVISIONIBUS OBLIGATIONUM.

1. <i>Non possunt non in societate humana pacta existere.</i>	5. <i>Obligatio naturalis & civilis.</i>
2. <i>Pacta servanda sunt.</i>	6. <i>Qua utriusque efficacia?</i>
3. <i>Obligationes sunt vel congenitæ vel adventitiæ.</i>	7. <i>Obligatio perpetua & temporaria.</i>
4. <i>Obligatiōi congenitæ repugnat atheismus.</i>	8. <i>Obligatio non mutua.</i>
	9. <i>Obligatio perfecte aut imperfecte mutua.</i>

Quæ hæcenus exposita sunt officia, ex communi illa cognatione, quam natura inter omnes homines constituit, invicem debentur licet nullus inter ipsos actus antecesserit. Enimvero solo isthoc ambitu circumscribere officia, quæ inter homines mutuo sunt exercenda, parum est. Nam neque quibusvis ea est ingenii bonitas, ut omnia, quibus aliis prodesse queunt, ex sola humanitate & caritate velint præstare, citra exploratam spem paria recipiendi. Et frequenter illa, quæ ab aliis in nos proficisci possunt, ejusmodi sunt, ut gratis eadem nobis exhiberi salva fronte postulare nequeamus. Sæpe quoque nostram personam aut fortunam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque ut plurimum alter dare non potest, sæpe nos accipere nolumus, nisi alter paria à nobis recipiat. Non raro denique alios latet, qua ratione commodis nostris inservire queant. Denique cum finita utique potentia hominis ad omnes simul pari modo sese extendere nequeat; rationi sane convenit, ut quæ actiones per priores obligationes nondum sunt occupatæ, addicantur iis, qui per pacta prius jus ad eas sibi quæsierunt. Igitur ut mutua inter homines officia, qui fructus est socialitatis, eo crebrius, & ad certas velut regulas exerceantur, necessum fuit, homines ipsos inter se convenire super ejusmodi rebus invicem præstandis, quæ ex sola humanitatis lege semper certo sibi polliceri quis non poterat. Adeoque in antecessum determinandum fuit, quid alteri quis præstare, quidque ab eodem iterum expectare, suoque jure exigere deberet. Ex quibus intelligitur, quomodo officia humanitatis seu caritatis differant ab illis, quæ ex jure proprie dicto exiguntur, quæque adeo justitia stricte dicta dirigit. Ista quippe non ex pactis expressis aut implicitis debentur, sed ex sola obligatione per ipsam naturam quibusvis hominibus injuncta. Sed quæ alteri ex pactis & conventionibus debeo, illa ideo debeo, quia novum sibi jus iste adversus me ex proprio meo consensu quæsit. Accedit, quod in conventionibus cum altero quicquid egi, non tam propter alterum, quam propter meum commodum feci; cum in officiis humanitatis contrarium accidat. Nam licet horum exercitium in genere sit necessarium, ut homines commode inter se degere possint, adeoque in ejus quoque commodum redundet, qui ista exercuerit, dum paria ab aliis sibi potest polliceri; heic & nunc tamen quis humanitatem exercet non propter seipsum, sed in gratiam illius, qui beneficium accipit. Nam quoties privatam commodum ex beneficio quæritur, illico id nomen & indolem suam amittit. Sic igitur lex humanitatis sive caritatis, & pacta hominum inter se officia,

cia, & præstationes mutuo velut suppleant, dum quæ ex caritate non solent, aut possunt proficisci, per pacta procurantur; ubi hæc locum non habuerunt, caritas subit: Etsi autem, quæ & qualia pacta à singulis hominibus ineantur, in cujusvis est arbitrio; ut tamen aliqua inter homines existant, in genere & indefinite jus naturæ hæcenus præcepit, quatenus sine illis socialitas, & pax inter homines servari nequit. *Isocrates adversus Callimachum*: In fœderibus & pactis tanta vis est, ut pleraque res tum Græcorum, tum barbarorum ex pactis & conventis transigantur. His enim freti convenimus, & commercia agimus. Per hæc inter nos contrahimus: per hæc cum privatas inimicitias, tum communia bella depouimus. Hoc uno, tanquam communi bono, homines omnes uti non desistimus.

§. 2. Si quæ autem inter homines ineunter pacta, illa sancte observanda esse, sociabilis natura hominis requirit. Citra hoc enim si esset, plurima pars utilitatis periret, quæ humano generi ex communicatis invicem officiis enascitur. *Aristoteles Rhetor. l. 1. c. 15.* ἀκύρων γιγνομένων συνθηκῶν, ἀναιρείται ἡ πρὸς ἀλλήλους χρεία τῶν ἀνθρώπων. Sublatis pactis tollitur inter se usus hominum. *Cicero Off. II.* *Justitia tanta vis est, ut nec illi quidem, qui maleficio & scelere pascuntur, possint sine ulla particula justitiae vivere.* Id quod exemplo latronum & piratarum declarat. Ni quoque promissa servandi necessitas foret, haut quidquam liceret rationes suas firmiter aliorum hominum subsidiis superstruere. Quin & ex decepta fide justissimæ querelarum, bellique causæ pullulare sunt idoneæ. Nam ubi ego ex pacto aliquid præstiterim, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera frustra periit. Sin vero nihil adhuc præstiti, rationes tamen, & destinata mea turbari molestum est; cum alio modo rebus meis potuissim consulere, nisi iste mihi sese obtulisset. Et indignum est ludibrio haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi. Igitur religiosissimum juris naturalis præceptum, & quod universæ humanæ vitæ decus, modum, atque rationem temperat, habetur: *Ut quilibet fidem datam servet*, seu promissa atque pacta expleat. Addantur, quæ *Dionysius Halicarn.* l. 2. de Fide à Numa inter Numina consecrata tradit. *Euripides Heraclidis.* χρὴ ἀψευδὲς εἶναι τοῖσι γενναίοις ὄμμα. Oportet generosis verax os esse.

§. 3. Cæterum cum per pacta, expressa præsertim, obligatio nobis accedat, quæ alias per ipsam naturam, saltem ita definite, non aderat; conveniens videtur, hoc loco præcipuas obligationum distinctiones evolvere. Est igitur obligatio alia *connata*, alia *adventitia*. (*Arriano in Epicteto l. 3. c. 2.* dicuntur σχέσεις φυσικαὶ καὶ ἐπίθετοι, affectiones naturales & accersitæ.) Illa est, quæ omnibus hominibus eo ipso, quod prædita ratione animalia sunt, inhæret; seu quæ ipsam naturam rationalem, ut talem, comitatur. Etsi cum omnes homines, ex aliorum conjunctione generati, infantes nascantur, ad rite exercendam rationem adhuc inhabiles, ea obligatio tantisper intra actum primum delitescat; plene sese exferens, & ad contrahendum reatum homines reddens idoneos, quam primum per ætatem ejus vim intelligere cœperint. Ex eo tempore effectus illa suos producit, si vel maxime per socordiam homo eandem rite expendere neglexerit. Unde etiam ignorantia juris naturalis neminem adultæ ætatis excusat, aut si dicat, sibi nunquam in mentem venisse cogitare, an de ea re jure naturali sit dispositum. *Adventitias obligationes sunt*, quæ hominibus ex antegressio facta humano arcessuntur, non citra ipsorum consensum expressum aut præsumtum.

4. *Inter congenitas* obligationes præcipua est, quæ incumbit omnibus hominibus adversus Deum, universi hujus summum arbitrum: cuius vi tenemur ipsum venerari, ejusque imperio & legibus obtemperare. Quam obligationem si quis in universum abruperit, atheismi flagitio sese alligat. Quod fit, si quis vel ipsum Deum existere neget, vel ab eores humanas curari abnuat. Nam quo ad effectum moralem hæc duo æquipollent, & per utrumque omnis religio tollitur, & inter ludibria frænandæ rudi plebeculæ rejicitur. *Ambrosius Off. l. 1. c. 26. Nihil est, quod magis proficiat ad vitam honestam, quam ut credamus, eum judicem futurum. quem & occulta non fallant, & indecora offendant, & honesta delectent.* Add. *Lactantius de ira Dei c. 8. Inde merito rejiciendus Hobbesius de Cive c. 14. §. 9. c. 15. §. 2. qui atheismum inter peccata imprudentiæ seu ignorantia refert, veluti is peccatum proprie non foret sed error duntaxat, & stultitia, quæ jure puniri nequeat. Argumento utitur, quod atheus nunquam voluntatem suam Dei voluntati subjecerit, ut quem ne esse quidam opinatus fuerit. Summum autem imperium neminem in nos habere, quod non sit ei nostro consensu delatum. Adeoque cum atheus nunquam sub regno Dei fuerit, legibus quoque ejus regni ipsum non obligari.* Enimvero falsissimum est, omne imperium constitui consensu eorum, quibus imperatur. Id enim verum duntaxat est de imperio humano; ubi non extinguitur facultas nostra resistendi alteri, naturaliter nobis æquali, nisi nostro consensu, & pacto. At quis dixerit, Deo non esse jus imperandi suæ creaturæ, nisi illa ultro in ipsius imperium consenserit? Præsertim cum *Ipsè c. 15. §. 5. jus Dei regnandi, & puniendi in regno naturali à potentia irresistibili deducat. Atheos autem potentia Dei resistere posse nemo crediderit. Unde & athei haut quicquam proprie loquendo hostes Dei sunt, (prout Hobbes hostes definit, qui neque communi imperanti, neque alter alteri subjiciuntur,) sed rebelles subditi, qui que adeo crimine læsæ majestatis divinæ se obstrinxerunt; quod & *Ipsè* diserte tradit c. XV. §. 19. Sicut juxta *Eundem* crimen læsæ majestatis humanæ est, si quis in universum dicto factovè declarat, sibi non esse amplius voluntatem, ei homini vel concilio cui commissum est summum civitatis imperium, obediendi; seu ubi quis simul & semel vinculum obsequii civilis abruperit. Ut non adeo obscurum sit, ad quodnam peccati genus referendus sit atheismus. Sed & falsum est, atheos non aliter puniri posse, quam jure belli: quemadmodum contra Gigantes *θεομάχους* divos sese in prælium accinxisse fabulantur Poetæ. Verum quæ in bello infliguntur hostibus mala, pœnas proprie dictas non esse, alibi ostendemus. Neque statim jure belli utitur, qui subditos refractarios armis in ordinem redigit. Nam & hoc ipsum sub jure imperii continetur, ad jussa capeffenda per violentiam posse adigere eos, qui ultro obsequii detractant. Multo minus in justum hostem evadit, qui que adeo jure resistere possit, qui legitimum imperii vinculum abruperit. Nec excusat *Hobbesium*, quod in *Psalmo XIV. athei, qui in corde suo dicunt, non est Deus, insipientes* vocantur. Quasi vero phrasi Sacræ Scripturæ illi solummodo stulti dicantur, qui in errore versantur; ac non illi quoque, qui ex malitia peccant. At quasi non maxima sit illa stultitia, per malitiam sibi gravissimam pœnam pro exigua aut nulla voluptate arcessere. Deinde non ita difficile est, naturali ratione Deum investigare, quemadmodum est invenire proportionem sphaeræ ad cylindrum, quo exemplo utitur *Hobbesius*. Equidem fortasse artificiosam & philosophicam de Dei existentia demonstrationem eruere aut capere*

non cuiusvis idiotæ fuerit. Non tamen ideo cuiquam impunè de Deo dubitare, aut eundem abnegare licebit. Cum enim univèrsulum genus humanum in perpetua velut possessione istius persuasionis fuerit; necessum erat, si quis eandem oppugnare velit, ut non solum omnia argumenta, quibus Deus esse probatur, solide destruat, sed & plausibiliores rationes pro assertione sua proferat. Simulque cum generis humani salutem ea persuasionem contineri hæctenus creditum sit, ostendendum ipsi præterea est; generi humano per atheismum melius consuli, quam retento cultu Numinis. Quod cum impossibile plane sit, non in Deum duntaxat, sed & in univèrsulum humanum genus athei delinquere sunt censendi. Eoque minus venia prosequendi sunt, quod illi demum consensum omnium populorum ac seculorum oppugnatum eant, qui eximiam quandam ingenii perspicaciam præ cæteris sibi arrogat. Unde si in atheismum prolapsi fuerint, in errore quidem, eoque exitiabili versantur; sed quem non per imprudentiam aut simplicitatem, verum ex petulanti sapientiæ persuasionem contraxerunt. Conf. *Jean d'Espagne de erroribus popularibus sect. 1. c. 6.* & *Baco sermon. fidel. c. 16.* & *de Augment. scientiarum l. 3. c. 2.* Addatur etiam *Plato de LL. l. IX. sub finem;* ubi atheorum genera distinguit, & quibus pœnis coercendi sint, tradit. Haut difficile quoque occurrere argumentis illis, quibus sententiam *Hobbesii* fulcire conatur *Autor discursus Theologico-Politicæ*, c. 16. qui cum hanc thesin præmississet: *unumquemque qui rationis usum non habet, in statu naturali ex legibus adpetius summo jure natura vivere;* objectioni, hanc assertionem juri divino revelato repugnare; ita respondet: *Statum naturalem & natura & tempore priorem esse religionem;* id quod saltem de religione naturali est falsissimum non minus, quam quod subjungit; *neminem ex natura scire, se ulla erga Deum teneri obedientia, in d nec ulla ratione hoc assequi, sed tantum ex revelatione signis confirmata.* Quod de religione naturali nullo modo admitti potest. Inde & fallit *Ipsius illatio: ante revelationem neminem jure divino, quod non potest non ignorare, teneri, si capiatur de jure divino naturali, non positivo: & statum naturalem absque religione, & lege, & consequenter absque peccato & injuria concipiendum.* Pergit deinde, in naturali statu à religione hominem esse immunem non solum ratione ignorantie, sed etiam ratione libertatis, qua omnes nascuntur. *Si enim homines ex natura jure divino tenerentur, vel si jus divinum ex natura jus esset, superfluum erat, ut Deus cum hominibus contractum iniret, & pacto & juramento eosdem obligaret.* Atqui pacta illa inter Deum & homines interveniunt in religione revelata, non naturali, ad quam homo eo ipso, quod animal rationale à Deo creatus est, tenetur. Inanis est igitur conclusio: *jus divinum ab eo tempore incepisse, à quo homines expresso pacto Deo promiserunt in omnibus obedire, quo sua libertate naturali quasi cesserunt, jusque suum in Deum transfulerunt, sicuti in statu civili fit.* Nimirum ad hanc thesin sustinendam necessum est fingere, homines in statu naturali existentiam suam non habere à Deo. Cæterum ex hac obligatione, qua omnes homines tenentur ad obsequium Deo præstandum, etiam promanat obligatio omnium hominum adversus quos libet homines, quæ tales, per quam agere vitam socialem invicem tenentur. Quæ quomodo cognoscatur, alibi fuit ostensum.

§. 5. Celebris est quoque divisio obligationis in *naturalem & civilem*, sed quæ à variis varie accipitur Juxta *Grotium l. 2. c. 24.* §. 6. obligatio naturalis quandoque dicitur de eo, quod fieri quidem per naturam honestum est, quanquam

non

non vere fit debitum. Cujus rei exemplum adfert: legata integra sine detractio-
ne Falcidiæ præstare, vicem beneficio rependere, solvere debitum, quo quis in
pœnam creditoris erat liberatus, seu cujus exactioni opponere quis poterat
SCtum Macedonianum. Vid. Suetonius *Vespas.* c. 11. (cui SCto similis erat lex apud
Lucanos: *ἔδωκ' ἴσ' ἀσώτῳ δανείστας χρέος ἔλεγχθῆναι, σέπεται δὲ οὐδὲ.* Si quis luxurioso mu-
tuum dedisse convictus fuerit, mutuo isto muliatur, teste Nicolao Damasceno de moribus gen-
tium.) Quæ ubi ultro soluta sunt, cessat condictio indebiti. Interdum natu-
ralis obligatio ea dicitur, quæ vere nos obligat, five ex ea apud alterum oriatur jus
perfectum, five imperfectum duntaxat. Sic & *civilis obligatio* aliquando notat talem,
quæ non in mero jure naturali fundatur, sed ex jure civili oritur: in cujus exem-
plum vulgo adducunt obligationem, quæ fit per literas: aliquando notat talem,
quæ in naturali æque ac civili jure fundatur, & ex qua etiam actio in foro civili
oritur. Alii planius *triplicem* faciunt obligationem, mere, naturalem, mere civi-
lem, & mixtam. *Ista* naturali æquitate nititur, sed ut nulla actio jure civili eo no-
mine fit. *Illa* oritur ex meris juris civilis apicibus, qua quis ita tenetur, ut summo
jure in eum fit actio, sed quæ jure prætorio infirmetur, opposita perpetua exce-
ptione. *Hæc* denique est, quam & naturalis sustinet æquitas, & simul juris civilis
firmat autoritas. De quibus passim Interpretes juris Romani.

§. 6. Nobis isthanc divisionem expendere placet, non tam prout originem obli-
gationum, sed prout earum efficaciam inuit, quam in vita communi obtinent. Sic
ut naturalis obligatio nobis illa sit, quæ duntaxat ex vi legis naturalis stringit; ci-
vilis vero, cui leges, imperiumque civile succenturiantur. Utriusque efficacia
spectatur vel in eo, in quo hæret tanquam in subiecto, vel in altero, ad quem spe-
ctat. Priori considerandi modo obligationis naturalis efficacia in hoc præcipue
consistit, ut conscientiam hominis stringat, seu ut homo intelligat, se ubi eidem
non satisfecerit, voluntati Numinis repugnare; cui uti humanum genus suam de-
bet originem, ita ad observandam ejusdem legem teneri sese deprehendit. Et
quanquam sanctiones pœnales in lege naturali non ita expressè definiri cernantur;
nulla tamen ratione probabile est, eandem omni plane sanctione destitui, quod-
que ab ipso legis autore non sit majus malum expectandum illi, qui obligationem
violaverit, quam qui eandem impleverit. Id quod inter alia arguunt morsus
illi conscientiæ, quibus carpuntur facinorosi, etiam quibus spes est homines
fallendi, pœnamque humanam effugiendi; quem metum non ab altiore princi-
pio, & ex sensu quodam imperii divini oriri, sed ex mera tantum simplicitate,
adsuetudine, metuvè pœnæ humanæ provenire, nemini pio persuadetur. Cicero
pro S. Roscio. *Sua quemque fraus, & suus terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat,
amentiaque afficit; sua mala cogitationes conscientiaque animi terrent. Hæ sunt impiis assidue,
domesticaque furie.* Add. Seldenus de J. N. & G. l. 1. c. 4. p. m. 47. seqq. Neque
crediderim unquam contra istos terrores aliquem solidam sibi medicinam ab
atheismi impietate fecisse, quin ad tempus exulans Numinis reverentia acriori-
bus demum motibus impiam mentem concusserit. Et sane parci illi & infrequen-
tes deorum cultores, qui aliquandiu insipientis consulti sapientia errant, ut
plurimum retrorsum demum vela dare, non sine gravi consternatione coguntur.
Cæterum etsi primario obligationis naturalis fit conscientiam hominis stringere;
eadem tamen efficacia obligationi quoque civili communicatur, siquidem hæc

verfetur circa objectum priori non repugnans. Adeoque & leges civiles, quæ naturali juri non repugnant, conscientiam afficiunt. Deinde in hoc utraque obligatio convenit, quod homo ultro, & ex intrinseco velut motu debeat implere ea, ad quæ per illam tenetur. In quo præcipue obligatio à coactione differt, quod in hac animus per solam externam violentiam contra intrinsecam inclinationem ad quid adigatur. Quæ autem ex obligatione facimus, illa ex intrinseco animi motu, & velut proprio judicio adprobata fieri debere intelliguntur. Sed quando hæc obligationes spectantur, prout effectum aliquem producunt apud eum, cui ex illis quid debetur; heic itidem utraque id commune habet, quod recte accipiatur, & possideatur, quicquid tanquam ex illa debitum præstatur. Verum quando alter obligationis impletionem ultro offerre negligit, aut detrectat, discrimen occurrit circa modum exigendi inter naturalem, & civilem obligationem, & quidem prout aliquis vivit vel in naturali libertate, vel in statu civili. Apud eos qui in naturali libertate vivunt; ex præceptis juris naturalis dispar oritur obligatio. Quæ enim citra antegressum pactum lex naturalis alteri ultro exhibere jubet, uti sunt officia caritatis & humanitatis, illa placidis duntaxat modis exigi possunt, puta, persuadendo, monendo, rogando, obtestando. Vim autem adversus pertinaciter detrectantem adhibere non licebit, nisi forte summa necessitas urserit. Causa hujus rei hæc videtur, quod sic satis tranquilla societas inter homines citra ista quoque officia consistere possit; adeoque natura eadem intelligatur seposuisse velut materiam consistere possit; adeoque natura eadem intelligatur seposuisse velut materiam peculiari benevolentia alios sibi homines devinciendi. Quippe cum tantam vim conciliandi aliorum animos non habeat, quæ vi poterant extorqueri, quam quæ citra metum licebat denegare. Verum quæ pacto interveniente debentur, ni ultro exhibeantur, per vim extorquere fas est. Sicut & vi defendi possunt bona quæcunque, à nobis possessa, ubi ab altero per injuriam impetuntur. Enim vero civiles obligationes, seu quibus à lege civili autoritas accessit, actionem in foro civili pariunt, cujus vigore detrectantem ad magistratus trahere possum, qui istum pro imperio ad obligationem explendam adigant. Naturales autem obligationes, quibus civilis legis sanctio deest, in civitatibus solo debitoris pudore, ac reverentia Numinis constant, neque circa easdem exigendas civibus vim adhibere licet. Caterum quibus obligationibus vim suam accommodare lex civilis debeat, legislatores ex facultate internam civitatis tranquillitatem obtinendi metiuntur. Cujus uti pars est, non ob quævis negotiola prætorem posse obtundere; ita eidem hautquidquam consuluerint, qui Seres imitari velint, de quibus *Strabo* l. XV. *Jus apud eos non reddi, nisi de cæde & contumelia. Hanc enim ne quis patiat, penes ipsum non esse: uti penes quemlibet sic cavere, ne in contractu decipiatur, diligenter considerato, cui fidem adhibeat.* *Paria Idem d. l. de Indis: nec mandati, nec depositi actionem habent, nec testes adhibent, aut sigilla, sed simpliciter credunt.* Conf. *Ælian.* V. H. l. 4. c. 1. Add. *Seneca de beneficiis* l. 3. c. 15.

§. 7. Potest quoque obligatio dividi in *perpetuam* & *temporariam*. Illa est, quæ tolli nequit, quam diu existit persona, cui inhæret. Qualis est obligatio congenita adversus Deum, cujus etiam exercitium nullo tempore suspendi potest. Talis est etiam obligatio omnium hominum adversus quoslibet homines, quæ tales; quam itidem homo nequit exuere, quamdiu pars humani generis existit: etsi hæc interdum quoad exercitium, saltem ex parte suspendatur. Id quod fit, quando cum altero

altero in statum belli devolvor. Est quippe isthæc obligatio reciproca, ita ut ubi ab una parte abrumpatur, & pro officiis humanitatis hostilia reponantur, alteri quoque non amplius integrum sit amice cum isto agere, sed salutem & jura sua etiam cum ejusdem læsione possit asserere. Hactenus tamen illa obligatio manet perpetua, quod statim atq; propriæ salutis ratio admittit, parati esse debeamus ad exercenda iterum cum altero officia humanitatis, pacemque colendam. Ex adventitiis obligationibus inter perpetuas quoq; solet referri obligatio liberorum erga parentes, & ea, quæ conjugibus intercedit, de qua alio loco pluribus. Temporariæ autem obligationes sunt, quæ tolli possunt, vivis adhuc illis, quibus inhærent.

§. 8. Porro quia frequentissimum est, ut obligationes sibi ex adversum respondeant, igitur dividi eædem quoque poterunt in *mutuas* & *non mutuas*. Obligatio non mutua est, quando unus quidem alteri præstare quid tenetur, ita tamen, ut in altero illo, cui quid debetur, nulla sit obligatio isti respondens, & ad æquipollens præstandum adstringens. Talis est obligatio hominum erga Deum, per quam illi quidem huic absolutum debent obsequium; ipse vero nulla ratione iisdem pro hoc obsequio ad quid præstandum, tanquam ex vi obligationis extrinsecus accedentis, tenetur. Ex obligationibus autem, quæ homines utrinque respiciunt, si pauculos contractus *μονοπλέυρης* excipias, nulla hujus generis esse videtur. Idque quod naturali hominum æqualitati repugnet, unum ita obligari alteri, ut hic isti nulla prorsus ratione vicissim teneatur. Sociabiles enim illi nequeunt intelligi, qui communi vinculo non connectuntur, & inter quos mutua non est communicatio, sed quorum unus ita est propter alium, ut ab hoc in illum vicissim nihil debeat proficisci. Neque vero homines, dum dispares status introduxerunt, tale jus eminens in aliquem potuerunt conferre, per quod is ab omni obligatione, officioque reliquis mortalibus præstando eximeretur.

§. 9. Obligationes mutuæ sunt, quæ sibi invicem respondent, ita ut in eo, cui quid ex obligatione debetur, alia sit obligatio, quæ istius intuitu vicissim alteri præstare quid jubeat. Hæc iterum dividuntur in *imperfecte mutuas*, & *perfecte mutuas*. Illæ sunt, quæ sibi invicem respondent inæqualiter, ita ut ad unam referatur alia, quæ est alterius generis, aut non æque efficax. Id quod duplici potissimum ex causa videtur contingere; vel quia inter personas, quæ sibi invicem obligantur, est inæqualitas, ut uni competat jus imperandi, alteri necessitas obsequii incumbat; vel quia aliqui, cætera æquales, sese ultro pari obligationis genere noluerunt adstringere. Disparis quippe efficaciam sunt obligationes, dum quædam in eo, quem spectant, producant jus perfectum, ex quo nascitur actio adversus nos in foro humano, bello aut pro tribunali persequenda, prout quis in libertate naturali, aut in civitate vivit. Reliquæ autem imperfectum duntaxat jus generant, ex quo alter vi ad præstandum adigi nequit. Cæterum ex priori causa imperfecte mutuæ fiunt obligationes inter principes & subditos, inter civitates & cives, dominos & servos, patres & liberos; de quibus singulis suo loco. Sed ut ex posteriori causa obligatio fiat imperfecte mutua, contingit potissimum in promissionibus gratuitis, earundemque impletionibus. Dum enim alteri gratis quid promitto, perfecte me obligo ad id præstandum, sic ut iste suo jure id me percipere queat. Verum quia ab eodem æquipollens mihi non sum stipulatus, inde ex lege duntaxat gratitudinis iste mihi te-

netur; cujus multo laxior & liberior ad exsolvendum est necessitas, quam si quid ex pacto debeatur. Nam in ejusmodi velut illimitata obligatione rationes nostras fundare nequidquam solemus: adeoque si maxime alter ingratus fuerit, parum detrimenti accepisse nos judicamus. Falluntur enim, qui tradunt, gratiam ab ingrato reposcendi jus perfectum naturam dedisse, etiamsi complures gentes eo nomine actionem in foro suo denegaverint. Neque enim sequitur; major est necessitas reddendi, quam collocandi beneficii; igitur heic imperfectum, ibi jus perfectum est: cum possint esse gradus in ejusdem generis obligationibus, inprimis ubi inter se comparanda sunt officia eodem tempore concurrentia. *Conf. Bœcler. ad Grovii l. i. c. 1. §. 4.*

CAPUT V.

DE NATURA PROMISSORUM ET PACTORUM
IN GENERE.

1. Obligaciones adventitias unde proveniant?	}	6. Promissio imperfecta obligat, sed alteri jus non dat.
2. Quid sit translatio juris Hobbesio?		7. Promissio perfecta.
3. Jus in omnia Hobbesianum non datur.		8. Verba de futuro jus non transferunt.
4. In quo revera consistat translatio juris?		9. 10. 11. An vis obligandi insit nudis pactis?
5. Assertio nuda non obligat.		

Dispiciendum jam ulterius est, qua ratione obligationes, quæ homini non sunt congenitæ, deinceps eidem suo aliquo actu proveniant. Quo ipso & in aliis enascitur jus aliquod, quo antea ipsi deficiebantur. Ita enim isthæc duo se mutuo consequuntur, ut quando in uno oritur obligatio, in alio jus eidem respondens enascatur; cum intelligi non possit, me obligari ad quid præstandum, nisi existat, qui illud exigere aut saltem à me rite acceptare queat. Etsi non semper vice versa, ubi jus est in uno, in altero statim est obligatio, v. g. in imperantibus est jus ad exigendam pœnam, sed non est obligatio in reo. Nisi velimus dicere, si jus pressè accipiatur pro facultate & competentia ad aliquid habendum, ei semper respondere obligationem in altero; sed non semper, si idem notet facultatem ad aliquid agendum. Provenire igitur obligationes adventitias constat ex actu vel *μονοπλεύρῳ*, vel *διπλεύρῳ*, quorum ille promissio gratuita, hic pactum est.

§. 2. Cæterum cum apud omnes in confessio sit, per promissa & pacta jus in alio transferri; prius sententiam *Hobbesii de cive c. 2. §. 3. seqq.* super translatione juris examinabimus. Is igitur, cum exposito statu suo naturali deduxisset, naturaliter quemlibet habere jus in quælibet; ac præterea ostendisset, ex usurpatione istius juris resultaturum bellum omnium in omnes, statum minime idoneum conservandis hominibus: inde concludit, dum ex eo statu in pacem ratio jubeat homines concedere, quæ pax cum jure omnium in omnia stare non possit, itidem jubere eandem, ut homines parte quadam istius juris in omnia decedant. Decedere autem aliquem de suo jure tradit, si vel illi simpliciter *renunciet*, i. e. si idoneis signis declaret, velle se non licitum sibi amplius fore certum quid facere, quod

quod jure antea fecisse poterat: vel si idem jus in alium *transferat*. Id quod fiet, si signis idoneis declaret illi alteri, id jus volenti ab eo accipere, velle se non licitum sibi amplius fore ipsi resistere certum quid agenti, prout ei resistere jure antea poterat. Inde concludit *juris translationem consistere in sola non resistantia*: seu qui in statu naturali jus in alterum transfert, non dare alteri novum jus, quod prius non habuerit: sed tantummodo abdicare se jure suo resistendi alteri, jus suum exercere volenti. Id quod ex sua hypothese ita probat; quia ante translationem juris is, in quem jus transferri dicitur, jam tum habebat jus in omnia; unde novum jus ei dari non potuit. Sed iusta transferentis resistantia, propter quam alter jure suo frui non poterat, extinguitur. Igitur quicumque in statu naturali jus acquirit, id tantum agit, ut secure & sine iusta molestia jure suo primævo frui possit, e. g. si quis in statu naturali fundum suum alteri vel venum, vel dono dederit, sibi soli jus in eum fundum, non item aliis adimit; seu declarat, se non velle alteri resistere, aut eundem impedire, fundo isto frui volentem; quo ipso tamen cæteris omnibus nihil præjudicatur, qui primævum jus ad illum fundum retinent.

§. 3. Enimvero quemadmodum supra ostendimus, statum illum Hobbesianum hautquidquam esse naturalem homini, ad sociale vitam destinato; ita neque consequens istius agnoscimus, ejusmodi jus, quod homo habuerit, aut habere potuerit ad omnia, & quidem, quod effectum aliquem in ordine ad alios homines obtineat. Quod ut penitius intelligatur, sciendum est; non quamlibet facultatem naturalem aliquid agendi proprie jus esse, sed illam demum, quæ effectum aliquem moralem involvit apud alios, qui ejusdem mecum sunt naturæ. Sic, uti est in fabulis, facultatem naturalem habebat equus pascendi in prato, habebat eandem & cervus; neuter tamen jus habuit, quod illa utriusque facultas alterum non afficeret. Sic homo, quando res sensu destitutas, aut bruta in usum suum adhibet, meram duntaxat facultatem naturalem exercet; siquidem illa præcise consideretur in ordine ad res, & animantes, quibus utitur, citra respectum ad alios homines. Sed quæ tunc demum in juris proprie dicti naturam evalescit, quando in cæteris hominibus hic effectus moralis producitur, ne alii eum impedire debeant, aut ipso invito ad easdem res usurpandas concurrere. Ineptum quippe est, eam facultatem juris nomine insignire velle, quam exercere volentem alii omnes pari jure impedire queant. Igitur hoc quidem admittimus, naturaliter competere homini facultatem ad usus suos adhibendi res quasvis sensu carentes, ut & bruta. Verum ea facultas, ita præcise considerata, jus proprie vocari nequit, tam quia in istis nulla est obligatio ipsius sese usibus præbendi; tum quia propter æqualitatem naturalem hominum inter se non potest unus cæteros ab iisdem rebus recte excludere, nisi ex eorum consensu expresso aut præsumto id sibi peculiariter comparaverit. Quod ubi factum est, tunc demum recte jus se ad eam rem habere dicere potest. Concisus dixeris; jus ad omnia, quovis facto humano antè, non esse intelligendum exclusive, sed tantum indefinite, id est, non quod unus omnia sibi exclusis cæteris possit, sed quod naturaliter non sit definitum, quænam portio rerum ad hunc, quæ ad alterum pertineat, antequam ipsi super divisione & assignatione inter se convenerint. Multo minus autem eadem hominum æqualitas admittit, ut naturaliter homo in quemlibet hominem jus
sibi

sibi prætere posse. Quin potius nemini jus ad regendum alterum erit, nisi peculiariter id ex ipsius consensu, aut alio facto antegresso quæsierit; uti suo loco pluribus ostensum.

§. 4. In quo igitur proprie consistat translatio, & acquisitio juris, planius fiet, si præmittatur, quod quædam jura respiciant homines, quædam res; quodque hoc jus in res sit vel originarium, vel derivatum. In homines acquiritur jus, si alter expresse aut tacite consentiat, ut ipsi, quid agere, pati aut omittere debeat, possim præscribere: per quod simul se obligat, quod ultro ad implendam meam voluntatem velit conitti; simulque potestas mihi conceditur tergiversantem metu mali adigendi. Jus originarium in res hoc modo alicui quæritur, dum cæteri omnes expresse aut tacite renunciant facultati ea re utendi, quam antea æqualem cum ipso habuerant. Verum originario jure semel constituto, per quod primæva ad res facultas adempta fuerat, in transferendo jure adimitur, quod ipse habeam, & alteri tribuitur, qui id antea non habebat. Inde adparet incongrue dici, translationem juris consistere in sola non repugnantia: cum hocce vocabulum negativum hautquidquam exprimat vim obligationis ex translatione juris ortæ, quæ proprie continet inclinationem intrinsecam ad conventa expedienda. Et si ex consequenti, qui paret obligationi, non resistat. Exemplum autem ab *Hobbefo* subjunctum ad rem non quadrat. Præterquam enim, quod absurdum sit venditionem vocare, ubi ego solus ad aliquam rem cessero meæ prætensionis, quam alii omnes salvam retinent: etiam ex ipsius mente proprietas rerum cœpit ab imperio civili, & post sublatum statum naturalem. Ergo in statu naturali suum dicere fundum nemo poterat, adeoque nec vendere. Verum ita dicendum fuerat. Cum in mero statu naturali non magis adhuc, quam illum res pertinerent, igitur si quis aliqua re solus vellet frui, necessum erat, ut alii usui ejusdem rei renunciarent. Id si facerent gratis, habebat id negotium instar donationis; sin cum aliquo onere, contractus inominatus erat. Verum licet unus renunciaret facultati suæ in istam rem, reliquis tamen nihil præjudicabatur, adeoque deinceps solus iste, qui renunciaverat, non autem cæteri ab usu ejus rei poterant excludi.

§. 5. Videamus porro, qua ratione quis obligationem contrahat, & jus in alterum conferat ex promisso suo gratuito. Ejus natura & effectus ut recte percipiatur, initio notandum; nos diverso posse modo loqui de re quæpiam alteri præstanda, quæ jam est in nostra potestate, aut fore putatur. Uno quidem modo, si nude explicemus animum nostrum, qui nunc est, de futuro, ita tamen ut nullam nobis adferre necessitatem velimus in ista voluntate perseverandi. Uti ad *Sejanum* scribit *Tiberius* apud *Tacit. Ann. IV. Ipse quid intra animum volutaverim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omitam ad præsens referre.* Ex tali assertione neque mihi obligatio, neque alteri jus nascitur. Vid. l. 108. §. 1. *D. de verb. obligat.* Et ut ista vitio careat, nihil aliud requiritur, quam ut veritas cogitationis adfit pro præsentis tempore, seu ut revera talis nobis sit animus, qualem profiteremur; nevé mendacio alteri illudamus. In ea autem destinatione perseverare non tenemur, quippe cum animus humanus habeat non tantum naturalem potentiam consilium mutandi, sed etiam jus, ut recte id facere possit, ubi nulla obligatio necessitatem adfert in sententia semel declarata persistendi. Quanquam reprehendi possint ejusmodi mutationes voluntatis, si prior sententia, abs qua discessum est, altera fuit melior;

aut

aut si alii per eam immerito ludibrio afficiantur. Quo applicari potest, quod *Valer. Max.* l. 7. c. 8. n. 5. 6. de *Q. Cæcilio*, & *T. Mario Urbinate* memorat. Et si quandoque corvorum hiantium impudentia ejusmodi ludibrium mereatur. Vid. *Plinius II. epist.* 20. *Conf. Grotius* l. 2. c. 11. §. 2.

§. 6. Promissionem imperfectam possumus vocare, quando quis voluntatem suam pro futuro tempore determinat ad aliquid gratuito alteri præstandum, cum signo sufficiente ad indicandam perseverandi necessitatem; seu ut satis delcaret, se velle obligari, ut tamen alteri nullum jus proprium conferatur ad eam rem exigendam. Uti etiam in debito reponendæ gratiæ contingit: ubi qui beneficium accepit, ad exhibendum gratum animum obligatur, quem alter suo jure exigere non potest. Enimvero ejusmodi pollicitationis exemplum, quod quidem ex jure naturæ proveniat, quidam non ita facile inveniri posse autumant. Affertur quidem promissum principis absoluti factum subiecto, domini factum servo, patris factum filio sub potestate constituto; quo illi quidem obligantur ad id implendum, his tamen jus ad exigendum ideo videtur deesse, quod forum deficiat, ubi actionem iisdem intentare queant. Verum quod ejusmodi promissiones velut mancæ videantur, id non oritur ex intrinseca ipsarum invaliditate, sed quia accedens paciscentibus qualitas exterum obligationis effectum intercipit. Alii exemplum adferunt stipulationis mutilæ, ubi per leges civiles promissæ per certas stipulationum formulas sunt concipienda, quibus deficientibus actio ex promisso non datur. Ubi censent, siquidem paciscentium intentio fuerit perfectam obligationem contrahere; & per errorem duntaxat, aut imprudentiam solennia in lege præscripta fuerint omisæ, promissorem ex naturali æquitate ad promissum implendum teneri, alterum autem ad illud exigendum in foro civili actionem non habere. Ast neque in hoc exemplo promissionis imperfectæ ex ratione juris naturalis, sed ex lege positiva resultat, quæ præter legis naturalis morem istius effectum à certis formulis suspendit. Igitur promissionis imperfectæ tale exemplum aptissimum videtur, si eam ita concipiam: ego serio destinavi hoc vel illud tibi præstare, & peto, ut tu mihi credas. Quo casu promissor ad præstandum videtur obligari magis ex lege veracitatis, quam justitiæ: scilicet quia in se voluit quidem esse obligationem, ut tamen per alterum nolit ad implendam eam compelli. Sunt enim homines generoso animo, qui malunt videri propriæ virtutis impulsu ferri ad faciendum officium, quam propter jus alterius. Quò referendæ sunt pollicitationes virorum potentum, ut gratiosorum, quibus alicui non per verba honoris, sed serio suam commendationem, intercessionem, promotionem, aut suffragium spondent; quæ tamen hautquidquam velut jure aliquo abs sese volunt exigì, sed in solidum suæ humanitati ac veracitate cupiunt imputari. Ad talem pollicitationem ne naturali quidem jure aliquis cogi posse videtur, cum, ne id fieret, sibi tacitè reservaverit, ut officii sui gratia eo major foret, quo longius ab eodem coactio abfuerit.

§. 7. Perfecta denique promissio fit, quando quis non solum voluntatem suam pro futuro tempore determinat circa præstandam alteri rem quampiam; sed etiam simul indicat, se jus in eundem conferre, ut rem promissam plene possidere ipsum queat. Cum autem promittamus vel dare aliquam rem, vel facere aliquid; inde promissio est vel via ad alienationem rei nostræ, vel quasi alienatio

particulæ cujusdam de nostra libertate, ut nimirum quod antea facere vel intermittere poteramus, vel pro arbitrio adplicare, in eo nunc præscriptum nostri promissi sequi debeamus. Monendum autem est, isthæc pertinere ad promissâ inter homines concepta. Nam etsi impossibile sit, divina promissâ fallere; nimis tamen superbum videtur dicere, mortalem sibi ex promisso adversus Deum jus quærere. Add. *Gros.* d. l. §. 3. 4.

§. 8. Observanda porro heic sunt, quæ tradit *Hobbes. de cive c. 2. §. 6. seqq.* *In jure relinquendo seu transferendo si signa nulla extiterint præter verba, isthæc de præsentis aut præterito tempore esse debere*: seu jus ad rem promissam in alterum transferri duntaxat per verba de præsentis aut præterito, non autem per verba de futuro. Qui enim v. g. de futuro sic dicit: cras dabo, cras donabo; aperte significat, se jam non dedisse. Itaque toto hodierno die jus, quod in rem suam habet, immotum ipsi manet, uti & crastino die, & deinceps, nisi per novum promissum jus transfulerit, aut actu interea dederit. Quod si tamen præter verba alia quoque signa adsint, sufficientia ad declarandam voluntatem transferendi jus in præsentis tempore; cum effectum verba, quantum ad formam Grammaticam futurum tempus notantia, non impediunt. Verum ubi talia signa deficiunt, non facile tam laxa interpretatio verbis futuri temporis erit adhibenda, ut ista etiam ad præsentem translationem juris valeant. Cum enim bona nostra plerunque non soleamus transferre in alios, nisi boni alicujus acquirendi causa quod bonum in donatione gratuita non ita liquido adparet: igitur circa actum, communi hominum inclinationi parum congruentem, nihil temere præsumendum, nisi quantum expressâ voluntatis signa ostendunt. Præsertim cum frequens sit, ejusmodi verbis nudum duntaxat, & saltem in præsens inefficacem effectum exprimere. Ergo quamdiu adhuc quis in futuro loquitur, deliberare censetur; intra quod tempus & affectus ipsius, & meritum alterius mutari potest, vel etiam casus intervenire, quare quis re sua commode carere nequeat. Quemadmodum testator in testamento hautquaquam jus de præsentis in hæredem transfert, sed semper ejusmodi clausulam in animo reservasse censetur; hic hæres meus esto, nisi antequam obiero, voluntatem mutavero. Etsi levitatis notam non effugiat, qui inani spe alios nequidquam lætat. Aliter vero se res habet, si ita dicam: dono vel donavi tibi aliquid cras habendum. Id enim est; hodie jus dare rem cras habendi, seu hodie jus ad rem in aliquem transferre, cujus traditio crastina die fieri debeat. Neque obstat his, quæ diximus, quod communi loquendi uti pleræque promissiones exprimantur verbis, futurum tempus notantibus. Sic enim loqui solemus, etiam quando stipulata manu, aut jurato quid promittimus; habebis hoc à me, dabo tibi hoc, &c. Id quod ideo fieri suevit, quia traditio rei promissæ plerunque ex intervallo sequitur. Imo vix promissio dici potest, ubi eodem tempore voluntas dandi declaratur, & res ipsa exhibetur; quippe cum heic vel nulla adfuisse obligatio, vel statim atque fuerit contracta, iterum expirasse videatur. Tuncdemum vero vulgus habere se quid dicit, quando ejus possessionem nactum fuit. Unde talium verborum, sicubi in promissionem perfecta occurrant, (v. g. intra dies sex C. dabo,) hic proprie est sensus: jam tibi jus do habendi & exigendi à me C., simulque me obstringo. quod intra præfixum diem eadem tibi sim traditurus. Brevius res ita potest efferri, quod verba futuri temporis in promissionibus, ac præcipue vocabulum dandi, innuant

innuant vel obligationem adhuc contrahendam, qua ratione per ea neque res ipsa, neque jus ad eam rem transfertur: vel traditionem rei deinceps faciendam, ad quam jus jam transfertur, aut translatum fuit; quo in casu illa promissionis perfectioni nihil obstant.

§. 9. Hoc loco etiam excutienda erit vexatissima quæstio: utrum naturali jure aliqua vis obligandi insit nudis pollicitationibus, uti & nudis pactis, quamdiu intra terminos simplicis conventionis stant, nec ullum in se negotium aut *συμβολαγία* continent. Id quod sibi præcipue negandum sumit *Franc. Conmanus Comment. Jur. Civil. l. V. c. 1.* quem *Grotius l. 2. c. XI. §. 1.* aliique refutatam iverit. Et sane fidem verbis datam esse servandam, ac posse aliquem solis verbis sibi conciliare necessitatem aliquid præstandi, si vel maxime nondum aliqua res intercesserit, apud omnes hactenus sapientes in confessio fuit. *Cicero Off. 1. Fundamentum justitiæ est fides, id est, dictorum, conventorumque constantia, & veritas, eaque de causa fidem adpellatam, quia fiat, quod dictum est.* Et *Ulpianus in l. 1. D. de pactis: Quid tam congruum fidei humana quam ea, quæ inter eos placuerunt, servare?* Inprobe faceta est cavillatio reguli illius Javanici, qui cum reprehenderetur, quod promissa sua non servaret, respondit: *linguam suam non esse ad ossis instar rigidam.* Hoc an ita crude oppugnatum iverit *Conmanus*, excussis ipsius argumentis, patebit. Primo igitur ait, *non minorem esse culpam ejus, qui temere nulla de causa pollicenti credit, quam ejus, qui vanitatem adhibuit promissionis.* Hæc dextre est explicandum, quid sit nulla de causa polliceri. Si enim iste est sensus; talia polliceri, quæ ubi non præstentur, nihil detrimenti & incommodi afferunt ei, cui promissa sunt, & quæ illi, quæ præstiterit, damnum aut molestiam sunt allatura; admitti sane potest, promissa nulla de causa facta obligationem non producere. Cur enim quis velut suo jure postulare velit, ut ego fatiger, aut sumtus faciam, si ea res ipsi non est profutura? Et contra rationem est actionem suscipere, ex qua nihil boni, sed potius mali quid est proventurum. Sic v. g. si tu à me stipulatus esses, ut per quatrimum cibo abstinerem; nulla adparet ratio, quare id servare debeam, si mea valetudo per tale jejunium est affligenda, nec aliqua utilitas exinde ad te redit. Et in hoc casu æque vanitatis est damnandus, qui talia promittit, quam qui ejusmodi ex promisso jus, serio vindicandum, quæsitum sibi arbitratur. Præterea cum promissa sint gratuita, adeoque unam duntaxat partem onerent; regulariter censenda est illis inesse hæc limitatio; quantum citra magnum meum incommodum potest fieri. Neque vero alter, cui promissio facta est, tam erit impudens, ut postulaturus sit, meum beneficium mihi valde esse damnosum, aut ut cum insigni meo detrimento velit locupletari. Quo facit illud *Ciceronis Off. 1. Incidunt sæpe tempora, ut promissum non servare sit justum. Referrè enim decet ad fundamenta justitiæ; primum, ut ne cui noceatur; deinde ut communi utilitati serviat. Ea cum tempora commutant, commutatur officium & non semper est idem. Potest etiam accidere promissum aliquod & conventum, ut id effici sit inutile vel ei, cui promissum sit, vel ei, qui promiserit. Nam si, ut in fabulis est, Neptunus, quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis, ut scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti intuitu iratus optavit. Nec promissa igitur servanda sunt ea, quæ sint eis, quibus promiseris inutilia. Nec si plus tibi noceant, quam illi prosint, cui promiseris. Contra officium est, majus damnum anteponi minori: ut si constitueris te cupiam advocatum in rem præsentem esse venturum, atque interim graviter agrotare filius cæperit, non sit contra officium non facere quod dixeris: magisque ille, cui*

Promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur. Add. *Seneca de beneficiis* l. IV. c. 35. 39. Huc quoque pertinet, quod *Iste Offic.* 3. tradit: *Si quis medicamentum cuiquam dederit ad aquam inter cutem, pepigeritque ne illo medicamento unquam postea uteretur, si eo medicamento sanus factus fuerit: & annis aliquod post incidere in eundem morbum: nec ab eo, qui cum pepigerat, impetret, ut iterum eo liceat uti, quid faciendum sit, cum sit is inhumanus, qui non concedat uti, nec ei quidquam fiat injuriæ? Vix & salui consulendum est.* Quod si vero in *Commani* sententia, nulla de causa polliceri, idem sit quod gratuito; tunc manifestum est, per eam tolli omnem materiam beneficentiæ & liberalitatis, & omnia officia humana fieri mercenaria. Cur enim non credam ei, qui, cum suas facultates nossit, gratis me ab ipso expectare quid jussit, quo deinceps eundem amandi & colendi causam haberem? Et cum posset mihi impune non promittere; cur me jussit rationes meas ipsius fidei superstruere, si perfecte nolēbat obligari? Nam in beneficii negatione tamdiu nulla est injuria, quamdiu ad illud dandum sola humanitatis lege quis adstringitur, non ubi postea per promissum jus alteri ad id quaesitum fuit.

§. 10. Ulterius urget *Commanus*: cum hujusmodi promissa ab ostentatione potius, quam à voluntate proficiantur; aut ut non simulate, sed bona fide fiant, leviter tamen & parum considerate jactentur: magnum fortunis omnium imminere periculum, si quocumque dicto aut promisso homines teneantur. Ex quo fundamento fortasse est, quod antiquis creditum fuit, amatoris juramenti nullam vim inesse, eaque transgressis deos ignoscere; quod ista animo per amorem occæcato suscipiantur. *Plato in Convivio*, & *Poëta* possim. Enimvero frustra tantum heic periculum metuitur. Nam non nisi seriis promissis, & ex deliberato animo profectis, vim obligandi tribuimus. Jocularia pro seriis accipere rusticum fuerit. Temere autem plura promittere, quam commode præstare queas, uti reprehensione non caret, ita inhumanum foret talia exigere velle. Ap. *Flav. Vespiscum Aurelianus* cum populo coronas bilibres promississet, si victor rediret, & hi aureas sperarent, ipse coronas de panibus fecit. Deinde separanda sunt verba honoris, & quibus affectum nostrum indefinite in aliquem testamur, ab illis promissis, quibus peculiariter ad certi quid nos obstringimus. Sæpe enim humani viri amplius valde verbis benevolentiam suam exprimunt; puta, dum totos se alicui addicunt, seipfos, suaque omnia alterius ministeriis offerunt. Uti apud *Virgilium*, *Æn.* 1. *Æolus*: *Tuus, & regina, quod optes Explorare labor: mihi jussa capeſſere fas est.* Heic impudens valde fuerit, istiusmodi verba pressè accipere. Vid. *1. Regum XX.* 3. *seqq.* Etsi illum locum aliter interpretetur *Josephus archaeol.* 1.8. c. 8. *Grotius add. l.* ait, Achabum verba ista intellexisse ita: do me meaque in tuam fidem: Benhadadum autem de rerum proprietate. Add. *Polybius excerpt. legat.* 13. & *Livius* l. 36. de Phanea, *Ætolorum legato.* Igitur talia etiam serio prolata ad nihil certi obligant, sed benevolum duntaxat animum, studiumque erga alterum exprimunt. Add. *Fern. Fasquius controuv. illustr.* l. 1. c. X. §. 20. *seqq.* Sed promissa illa, quæ certi & determinati quid alterum à nobis expectare jubent: uti ideo sunt necessàrio implenda, quia alter fidem nostram secutus rationes suas ad ista attemperavit: ita si vel maxime unus aut alter dissoluto animo, atque ad agnatos, & gentiles deducendus, per nimiam promittendi facilitatem fortunis se suis everteret, non ideo obligatio promissorum ex vita humana penitus fuerit pro-

proscribenda. Sicuti fidei iussiones non statim damnantur, quia non pauci earum occasione in noxam inciderunt. Inde quia promissum cadit in debitum, cauti esse homines debent, ne plura promittant, quam commode possint præstare. Nec vitio caret illa frontis tencritas, quæ nemini quidpiam negare audeat, etiam impudenter procanti. Quam in rem *Terentius Andr. act. 4. sc. 1. Id est genus hominum pessimum, In denegando modo quis pudor paululum adest: Post ubi jam tempus est promissa perfici, Tum coacti necessario se aperiant, & timent; Et tamen res cogit eos denegare. Ibi Tum eorum impudentissima oratio est: Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi? heus Proximus sum egomet mihi: attamen ubi fides, Si roges, nihil pudet. Hic, ubi opus est, Non venientur: illic, ubi nihil opus est, ibi venientur.* Apud *Plutarchum Bruto*, de hoc ita refertur: τὴν ἀπὸ τῶν ἀναισχύντως λιπαρῶντων ἦταν, ἢ ἐνίοι δυσωπειῖσθαι καλεῖσιν, αἰσχίστην ἀνδρὶ μεγάλῳ ποιούμεμενος, εἰώθει λέγειν, ὡς οἱ μηδὲν ἀρνεῖσθαι δυνάμενοι δοκεῖσιν αὐτῷ μὴ καλῶς τὴν ἄραν διατεθεῖσθαι. Impudenter obsecrantibus succumbere turpissimum magno viro ducens, dicere solebat, eos, qui nihil denegare valerent, parum sibi videri honeste atatis florem collocasse.

§. 11. Reliqua, quæ *Connanus* adfert, parum habent difficultatis. Dicit, perquam justum fuisse aliquid honestati cujusque & liberalitati relinquere, nec omnia ad necessitatem obligationis revocare & exigere. Augeri enim probitatis in nobis & constantiæ studium, cum relinquitur, ubi virtutes istæ elucere possunt: quod fieri vix posset, si promissâ omnia omnes facere cogerentur. Nunc præstare, quod semel pollicitus sis, aut alio quovismodo ostendisti, te facturum esse, præclarum & gloriosum est; sed eo tamen gloriosius, quo minus est necessarium. Enimvero satis adhuc materiæ relinquatur liberalitati, dum alteri exigendum abs te offers, quod impune ipsi negare poteras. Et cum tam frequentia promissâ inter homines mutua opera indigentes occurrant, magis interest rerum humanarum, minore cum gloria fidem suam exsolvere homines, quam plurimos per inconstantiam aliorum decipi. Sicut alter alteri commodet, quantum citra insigne suum detrimentum possit facere, sane lex naturæ præcipit. Arctior tamen redditur eâ obligatio, si quod natura indefinite tantum præceperat, ultro quis consensu suo designet; alterumque certo id exspectare jubeat. Unde non sequitur; et si non promississimam, erat tamen viri boni & justî indigentia aliorum succurrere; ergo ideo tantum laudabile est stare conventis, quia indiges, non quia ego promissi. Quod autem iste concedit, si quis ex alicujus promisso non secuto damni quid fecerit, teneri eum ipso naturali jure ad id, quod interest, (puta si quis fidem alterius secutus aliunde suis necessitatibus prospicere neglexerit:) ex eo recte inferitur; exigî posse promissum, & alterum id implere debere, ne iste detrimenti quid capiat. Periculosum vero est admittere isthanc consequentiam: cum deteriore conditione non sis, quando promissum non præstiterim, quam si omnino non promississimam; igitur re integra mihi semper licebit poenitere. Et magis contra naturam fore hæc promissiones exigere, invitis illis, qui eas fecerunt, cum in eo lucrum quæras tuum; quam istos eadem revocare, cum tu inde nullum detrimentum accipias. Enimvero non in hoc solo humanitatis officium absolvitur, ne alteri noceras, sed & alterius comoda pro virili sunt promovenda. Ergo si ad hoc te peculiariter adstrinxisti, poenitere ob hanc solam causam, quod

alter nihil detrimenti inde sit passurus, perinde foret, ac si indignum esset alterius conditionem per nos reddi meliorem. Sicut & nemo admiserit, ab illis pactis, quibus συνάλλαγμα inest, recte refiliri, quando per pœnitentiam nostram alterius conditio non redditur deterior, sed duntaxat non melior. Et bene quoque monet *Grotius*, ex *Connani* sententia, ita crude accepta, secuturum, inter reges & populos diversos, pactorum, quamdiu ex iis nihil est præstitum, vim fore nullam, præsertim illis in locis, ubi nulla certa forma fœderum ac sponsionum reperta est. Quo nihil magis ad diffidentiam inter homines excitandam facit; cum hoc modo oculatis semper manibus omnia forent gerenda. Quod ipsum sæpissime conditio hominum, quibus inter se negotium est, non admittit. Quod denique Romani non nisi ex illis promissis actionem voluerunt dare, quæ stipulatione interposita fierent, non ea causa fuit, quia serua promissa jure naturali non obligarent; sed ut adhibito formularum carmine homines admonerentur mature cogitare, an rebus suis expediat promittere, quod revocari amplius nequeat. Tum ut eo liquidius res promissæ exprimerentur, ne earundem obscuritas cavillationibus ansam præberet. Add. l. 15. D. *prescript. verbis*.

C A P U T VI.

DE CONSENSU CIRCA PROMISSA ET
PACTA ADHIBENDO.

1. In promissis & pactis requiritur consensus. 2. Consensus significatur expresse vel tacite. 3. Consensus supponit usum rationis. 4. Quem impedit magna ebrietas. 5. De minorennibus. 6. De errore circa promissa. 7. De errore circa pacta & contractus.	8. De dolo malo. 9. An suspicio deceptionis pacta reddat invalida. 10. 11. 12. 13. Metus promissa & pacta reddit invalida. 14. Quomodo convalescant invalida promissa. 15. De consensu acceptantis. 16. De signis & monumentis consensus.

CUM per promissa & pacta regulariter libertas nostra constringatur, nobisque aliquod onus concilietur, dum necessario jam est præstandum, quod antea in nostro erat arbitrio positum, facere an omittere vellemus; nulla prior ratio est, quare quis de ejusmodi onere deinceps sustinendo recte conqueri nequeat, quam quia in illud ultro consensit, suoque sibi arbitrio arcessivit, quod repudiare penes ipsum erat.

§. 2. Ille consensus etsi regulariter per signa, puta voces, literas, nutusque exprimi solet; aliquando tamen contingit, ut ille citra ejusmodi signa ex ipso negotio, & aliis circumstantiis colligatur. Sicuti etiam quandoque absentia signorum, sive silentium, cum certis circumstantiis consideratum, loco signi consensus exprimentis valet. *Euripides Iphigen. in Aul.* Αὐτὸ δὲ τὸ σιγᾶν ὁμολογεῖντος ἐστὶ σ. Hoc ipsum silere te confiteri arguit. Ubi tamen necessum est, præsentem rerum conditionem ita esse comparatam, ut ex omni parte ad præsumendum consensum velut conspiret, nec ulla occurrat probabilis conjectura, quæ in diversum ducat. Alias enim

enim valde durum foret, ex quovis indicio obligationem alicui impingere. Ex quibus intelligitur, in quo proprie consistat natura *pacti taciti*; nempe quando consensus non per ejusmodi signa, quæ regulariter in commercio hominum recepta sunt, exprimitur, sed quando idem ex negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligitur. Frequentius tamen est, ut quando principale pactum consensu expresso fuit initum, ex ipsa negotii natura pactum tacitum illi accedere, ac ex eodem fluere intelligatur. Sicut & illud valde usitatum, ut in pactis tacitæ quædam exceptiones & conditiones sint subintelligendæ. Quibus tamen non plus indulgendum, quam quantum communis commercii humani indoles fert, ne per illas pacta nimis reddantur lubrica & incerta. Exemplum pacti taciti esse potest, v. g. si quis peregrinus in civitatem aliquam, externos amice tractare solitam, amica sub specie accedat, etsi nunquam expressè fidem dederit, tacite tamen & ex ipso accessionis actu fidem dedisse censetur, quod pro ratione status sui velit sese legibus ejus civitatis attemperare; postquam norat, eam legem in universum dictam esse omnibus, qui intra territorium ejus civitatis versari cupiunt. Unde & ipse iterum ab eadem defensionem sui temporariam, & administrationem justitiæ tacite stipulatus est. Sic quando absentis negotia citra expressum mandatum geruntur, pactum existit tacitum, quo postquam unus operam suam rebus alterius utiliter accommodavit, alter eandem pensare una cum sumptibus factis tenetur. Utique enim præsumitur, alterum, si scivisset, in hoc expressè consensurum. Sic qui in diversorio ad mensam accedit, etsi nullum cum hospite verbum circa pretium cibi commutat, ex ipso tamen actu suo ad id solvendum consensisse intelligitur; quod notorium sit, nemini gratis heic cibum præberi. Sic & obligatio, quæ inter tutorem & pupillum versatur, ex contractu tacito originem suam trahit. Add. *Grotius* l. 3. cap. 24. Pactorum autem accessoriorum hæc possunt esse exempla, v. g. Si quis cum altero pisciscatur de tuto accessu in aliquem locum, etiam de reditu convenisse judicatur, etsi de hoc expressè mentio nunquam fuerit facta; quod alias priore pacto nihil foret actum. Sic qui pacto consentit, ut exteri foro suæ civitatis utantur, etiam consentire intelligitur, ut quas ibi merces emerunt, exportent. Quemadmodum etiam absurdum foret v. g. vendere alicui agrum, non autem concedere velle, ut eundem in eo loco possideat, sed postulare, ut in alium locum ipsum transportet. Sic qui cubiculum in ædibus suis alicui locat, concessisse etiam judicatur usum earum partium, quibus ille carere nequit, puta januæ & viarum, quæ ad illud ducunt, saltem hæcenus, ut foras prodire, ac redire liceat. Conditionum autem & exceptionum tacitarum exempla passim occurrunt. In universum autem observandum, omnium, quæ tacite conveniuntur aut excipiuntur, strictam esse faciendam interpretationem, nec ulterius eadem valere posse, quam quo liquida consensus conjectura ducit. Add. l. 24. *D. de Probation.* Cum alias facile invito molesta obligatio impingi possit; & ubi tacitis exceptionibus & conditionibus nimis indulgetur, pleraque pacta subverti aut eludi queant. Jcti Romani exemplum taciti pacti adducunt in l. 2. *D. de pactis: si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos tacite convenisse, ne peterem.* Ubi tamen ex simplicitate juris naturalis non videtur necessarium, pactum tacitum in hoc casu statuere; cum planiore modo dici queat, redditione cautionis intelligi debitum remissum, adeoque actionem plane sublatam. Juri autem Romano ambages heic, & pactum de non petendo

petendo comminisci placuit, ne obligatio, re contracta, nudo consensu tolli videretur. Sic in casu, qui proponitur in l. 51. princ. D. locati, non necessarium videtur statuere, *silentio convenisse, ne quid prestaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus.* Cum citra fictionem pacti taciti simplicissime dicatur; dictam illi contractui legem hautquidquam eousque extendi posse, ut conductori quoque profit; cum nullo utique favore dignus sit, qui ex lege agrum non coluit. Add. quoque l. 2. C. de pactis l. 6. §. 2. l. 18. l. 53. D. mandati. l. 13. in fine l. 14. D. locati.

§. 3. Ut autem quis serio & liquido consentire possit, ante omnia requiritur usus rationis, hactenus ut præsens negotium intelligat, an sibi conveniat, & abs se præstari queat, eoque perpenso consensum suum sufficientibus signis exprimere possit. Ex quo consequitur, promissionem infantis, furiosi item, & amentis nullam esse. Circa furiosum autem peculiariter observandum, non nisi durante furoris tempore actiones ipsius moraliter pro nullis haberi. Quamdiu autem furor dilucidis intervallis distinguitur, nihil impedit, quo minus sese valide possit obligare ad id usque tempus, quo per morbum ipsi rationis usus relinquatur. Nam furor recurrens obligationem aliquid per se agendi & præstandi suspendit, quousque actiones suas arbitrari iterum possit. Unde vulgatum illud Juristarum: furor superveniens nullum negotium antea rite gestum perimit; intelligendum est de negotiis, quæ simul & semel absolvuntur. Quale est testamentum, quod semel rite conditum subsistit, quousque sufficienti contrariæ voluntatis declaratione fuerit sublatum; qualis in furore dari non potest. Verum ubi obligatio aliqua sit explenda per distinctas actiones, usum rationis requirentes, patet ab interveniente furore eandem suspendi. Si qui operam mihi suam ad certum tempus addixit, ubi interea in furorem inciderit, expirabit obligatio, cui jam ab illo satisfieri amplius nequit. Et si propter spem recuperandæ sanitatis sæpe tam obligatio, quam potestas & jus penes furiosos quoad actum primum durare intelligatur, cujus exercitium tantisper per alios obitur. Sed si quis incurabili furore laboret, is merito civiliter pro mortuo habetur. Vid. l. 8. D. de his qui sui vel al. jur. sunt. l. 14. D. de offic. præsidis. l. 2. D. de procuratoribus. l. 5. §. 2. D. ad L. Aquiliam.

§. 4. Porro cum usum rationis ebrietas non parum impediatur, aut quandoque penitus sopiat, quæritur: an ebrius intra temulentiam illam promittendo aut paciscendo sese possit obligare? Id quod nobis negandum videtur, si jam ebrietas eousque processerit, ut per vinum ratio plane sit obruta. Nam pro vero & deliberato consensu haberi nequit, si quis vel maxime momentaneo & inconsulto impetu in aliquod inclinet, aut signa quædam edat consensum alias experientia eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mota fuerat. Sed & impudens foret, tale promissum velle exigere, ubi imprimis ejus impletio cum insigni onere est conjuncta. Quod si vero quis ebrietatem eam captavit, & observata alterius facilitate, promissum astute elicuit, ne abs doli quidem, fraudisque crimine immunis erit. Ast qui, discussa crapula, ubi dicta sua in mentem ipsi fuerint revocata, eadem rata habuerit, utique obligabitur, sed non ex eo, quod ebrius, sed quod sobrius egerat. Paulo largior tamen invitatio, & quæ non tam rationem obfuscat, quam ad hilaritatem provocat, obligationem contrahendam non perimit, præsertim ubi illa à sobriis renovetur. Quo facit illud Tacii de mor. German. De reconcilian.

Conciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitatibus, & adsciscendis principibus, de pace denique ac bello plerunque in convivis consulant; tanquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalcescat. Gens non astuta nec callida, aperit adhuc secreta pectoris, licentia loci. Ergo delicta & nuda omnium mens postera die retrahatur: & salva utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fugere nesciunt; consueunt, dum errare non possunt. Paria de Persis refert Herodotus Clio. Athenæus l. 4. c. 6. Curtius l. 7. c. 4. Add. Plutarch. Symposiac. quest. l. 7. c. 9. & 10. Equidem id manifestum est, delicta ob ebrietatem, per quam patrata sunt, ideo à pœna hautquaquam immunia esse. Aristoteles Nicom. l. 3. c. 7. καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζεσσι (οἱ νομοθέται) ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας. οἷτος τοῖς μεθύουσιν διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια. ἢ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ κύριος γὰρ τῆ μη μεθύσθηναι. τῆτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας. Nam ob ignorantiam etiam puniunt legis latores, si sibi ipse ignorantiam causa quispiam fuisse videatur. Unde ebriis duplices pœnae instituta sunt. In ipso enim, qui inebriatur, principium est; cum sui quisque in eo dominus sit, ut non inebrietur: id quod ignorantiam est causa. Solonis lex ita dicitabat: τῷ ἀρχοντι, ἂν μεθύων ληφθῆ, θάνατον εἶναι τὴν ζυγαίαν. principem, si ebrius deprehensus sit, morte multandem. Et Pittaci lege delictum per ebrietatem admissum duplici pœna plectebatur. Diogenes Laërt. l. 1. Scilicet quanquam forte in ebrietate ipsa quis ignoret, quid agat; tamen ubi quis ultro voluit usurpare illa, ex quibus obnubilationem mentis orituram norat, censetur etiam in ea consensisse, quæ inde erant confectura. Enimvero exinde non sequitur, promissa quoque ebriorum obligare, cum diversa sit ratio delictorum & contrahendarum obligationum. Nam quia absolute est interdictum, delicta admittere, ideo vitandæ quoque sunt homini occasiones, quæ probabiliter in delicta possunt pertrahere. Quid autem ebrietas designet, vix est, ut ignorare quis possit. Et cum ipsa ebrietas eo præcipue nomine sit peccatum, quatenus ad alia peccata hominem disponit; non potest ex peccatore numero eximi, quod in se est peccatum ideo, quia peccato suam debet originem. At vero cum in nostro sit arbitrio situm, novas obligationes adsciscere nobis velimus, nec ne; non possumus quoque teneri ad vitandas occasiones, quæ consensum nostrum liquidum erant intercepturæ. Perinde atque non tenemur evitare somnum, ideo quod niectando possumus videri per ludibrium quid à nobis stipulanti annuisse. Quam ad rem facit jocularis scelus Caligulæ, de quo est apud Suetonium Calig. c. 38. Nota res est, (loquitur de auctione ab ipso proposita) Aponio Saturnino inter subsellia dormitante, mortuum à Cajo præconem, ne prætorium virum crebro capitis motu nutantem sibi præteriret; nec licendi finem factum, quo ad tredecim gladiatores H. S. nonagies ignoanti addicerentur. Unde si nihil aliud pravi ebrietas efficeret, quam quod signa, consensum alias testantia, per eam ab imprudentibus aut ignorantibus possent elici, eo solo nomine inter vetita hautquidquam erat referenda. Cumque ad contrahendam obligationem ex promisso vel pacto requiratur consensus contrahentis, in præsentem tempore negotium quod geritur intelligentis: inde consensus alicujus non potest præsumi ex eo, quod quis consensit in usurpandam rem, quæ usum rationis erat impeditura. Præsertim cum plerique, qui vino se obruunt, non id spectent, ut usus rationis tollatur, sed ut eodem ad lætitiā excitentur; prior autem effectus fere præter intentionem obrepat, dum huncce nimis inclute persequuntur. Addi & hoc potest, cum per delictum alicui malum inferatur, per promissum vero bonum antea indebitum adquiratur, & verò odio-

sum magis sit lædi, quam aliquod bonum non acquirere; facilius esse, ut per ebrietatem nullum declaratur promissum, quam delictum. Denique quod quis teneatur solvere, v. g. pretium vini; quod per temulentiam obtuso jam palato invertitur, & quod bibiturus non fuerat, sui si compos fuisset; illud est ex contractu, initio computationis inito, quo is ad tantum vini solvendum se obstrinxit, quantum guttur hauserit, etiamsi per eandem viam iterum sit ejiciendum. Quod si quis per vinolentiam quid effudit, si vasa fregit, si in complementum hilaritatis fenestras pertudit; tenetur ex communi illa lege de pensando damno, quod sua culpa alteri dedit.

§. 5. Cæterum quousque in pueris duret imbecillitas rationis, contrahendam obligationem impediens, in universum adeo accurate definiri nequit; cum in quibusdam citius, in aliis tardius iudicium maturescat. Sed respiciendum heic est in singulis ad quotidianas ipsorum actiones; tum etiam quid legibus positivis in civitatibus sit constitutum, quæ fere certum temporis terminum heic designarunt, prout indolem suæ nationis solertem, aut hebetiorem deprehenderunt. Sicuti apud Ebræos valebat promissio, quam fecisset adolescens, qui annum ætatis decimum tertium, puellæ, quæ duodecimum impleffet. Quia tamen tenera ætas, etiam quando negotium, quod geritur, intelligit, vehementi & plerunque inconsulto impetu fertur, ac in promissa est facilis, spei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitiose colendas prona, & diffidere nescia: ideo in multis civitatibus salutariter institutum, ut aliorum prudentiorum autoritatem adhibere necessum haberent juniores in contrahendis obligationibus, quousque inconsultus ille juventæ impetus deferbuisset censeretur. Inde alicubi quæ ab talibus propria autoritate geruntur, ipso jure nulla sunt: alicubi per restitutionem in integrum, sicubi læsi fuerint, ipsis succurritur. Vid. l. 11. §. 3. *seqq.* l. 24. §. 1. l. 44. D. *de minoribus*. Id quod jure positivo constitui, naturalis ratio non obscure suadebat. Præsertim cum dolo vix careat, qui istius ætatis facilitati imminet, & aliorum dispensiis locupletari vult, quæ isti per iudicii imbecillitatem prævidere, aut æstimare non norunt. Lex Attica hac in parte minorennibus æquiparabat foeminas, quibus non concedebat contractum inire, nisi usque ad ordei modium, *διὰ τὸ τῆς γυναικὸς ὀσθενέας. propter consilii infirmitatem*, uti est apud Dionem Chrysostomum *orat. 25. de incredulitate*; & *Isæum orat. 9*. Sed & ipsum jus naturale præcipit, ut sicubi ejusmodi statuta in civitatibus extent, illa observentur, non solum si cives inter se, sed & si cum peregrinis paciscantur. Non tam ideo, quod qui in aliquo loco contrahit, legibus loci tanquam subditus temporarius tantisper subjiciatur; quam quia actionem solet denegare civitas ex illis negotiis, quæ ipsius legibus non sunt conformia. Nisi civitas expresse ostenderit, se in jure peregrinis dicundo merum jus naturale secuturam. Atque idem fuerit observandum, si per literas contractus sit initus inter diversarum civitatum cives, ex quo actio in foro alterutrius, qui eo stare abnuat, sit instituenda. Nam licet contrahens nunquam se, ne temporarie quidem, alterius civitati subjecerit; si tamen ejus fori subsidio uti velit, ad leges civiles negotium erit componendum. Sic licet in loco, qui nullius imperium agnoscit, puta in vasto Oceano, aut deserta insula, promissio aut pactum fiat inter duos, qui eidem civitati subjiciuntur; ad leges civiles tamen se attemperabunt; si ex illis jus perfectum & actionem in foro suæ civitatis velint quærere. Verum quid

quid circa actus eorum, qui legibus civilibus superiores sunt, observandum, alio loco monebitur.

§. 6. Consensum porro, qui ad validitatem promissorum & pactorum requiritur, quam maxime impedit error; per quem contingit, ut intellectus à vero promissi passivè objecto deviet, adeoque voluntas revera in illud non consentiat. Distincte autem fuerit dispiciendum, utrum error evenerit circa promissum, an vero circa pactum. De promissis ita videtur pronuntiandum; si promissio fundata sit in præsumptione alicujus facti, quod ita se non habebat, seu ubi in promissione aliquod factum, vel etiam qualitatem alterius supposuerim, citra cujus intuitum promissurus non fueram, naturaliter promissionis nullam fore vim; modo ipsa negotii natura, liquidæque circumstantiæ ostendant, promissorem unice ex illo facto, cave qualitate tanquam ex conditione consensum suspensisse. Ratio est, quia promissor consensit in promissum non absolute, sed præsumptionem ejus facti qualitativè tanquam conditionem supposuit; quæ cum non existat, ruit quoque & evanescit, quicquid ipsi fuerat superstructum. l. 15. D. de *jurisdic.* Sic v. g. si aliquo nuncio fuerim persuasus, mea negotia abs te bene fuisse gesta, eoque nomine tibi quid promiserim, non tenebor, ubi falsum id deprehendero. Inde etiam petenda est decisio quæstionis, quæ extat apud Ciceronem de *Oratore* l. 1. *Venerat de morte militis cujusdam falsus ab exercitu domum nuncius; quo audito, & credito, pater testamentum mutat, & quem sibi visum fuit heredem facit, ac post moritur. Miles domum revertitur, ac lege agit in hereditatem paternam. Causa ad centum viros deferitur.* Add. *Valer. Max.* l. 7. c. 7. §. 1. Pro milite adferebatur ratio ex jure civili deprompta, quo irrita declarantur testamenta patris, in quibus filius neque hæres foret scriptus neque nominatim ex hæredatus; id quod heic factum non fuerat. Etsi scriptus hæres excipere possit; legem illam supponere, patri constituisse, filium adhuc sibi superesse; id quod in hoc casu pater ignoravit. Enimvero ex naturali jure simplicius dicitur, patris testamentum fuisse fundatum in persuasionem de morte filii; quam cum falsam esse pateat, voluntatem patris nullam fuisse; cum constet, istam solam fuisse rationem, quare is testamentum mutaverit, & citra quam idem mutaturus non fuerat. Ex quibus etiam facile patet, quid sit respondendum ad quæstionem, plus justo curiosam, quam proponit *Thom. Brovne de religione Medici sect. 20.* Liceretne illi, quem hæredem Lazarus scripserat, bona ejus obtinere, an ipse jam in vitam redux facultates suas jure repetere possit? Quorum posterius sine dubio asserendum. Nam ratio, quare bona defunctorum ad alios devolvantur, est, quia ipsi rebus humanis eximuntur, eoque istis bonis non amplius indigent. Inde & alicubi pars bonorum defuncti seponitur, sacerdotibus aut pauperibus eroganda, in usum animæ istius. Alicubi quædam cum mortuis sepeliuntur, aut comburuntur, ad usus alterius vitæ. Cæterum si promissor fuit negligens in re exploranda, in qua consensum suum fundavit, tenetur resarcire, si quod damnum ex inani isto promisso alter accepit. Verum si promissio præsentiam aut absentiam alicujus qualitatis tanquam conditionem præ se non tulerit, licet fortasse ea facta non fuisset, ubi de illa promissori constitisset; promissio nihilominus valida erit. Quod si promissio pro parte duntaxat fuerit fundata in errore, poterit pro reliqua parte valere; nisi forte partium promissi una alteri insit per modum conditionis, aut non nisi conjunctum omnes partes possint præstari. Tunc enim error in parte totum vitabit.

§. 7. Circa errorem autem, qui in pactis contingit, distinguendum videtur, utrum ad paciscendum quis per errorem fuerit motus, an vero error circa rem, de qua pactum initum est, versetur. Circa prius itidem putaverim dispiciendum, an res sit adhuc integra, an vero minus. Si ex errore ad paciscendum aut contrahendum fuerim impulsus, eumque re integra & quando nihil adhuc fuit præstitum, deprehendero; æquum sane fuerit, ut facultas pœnitendi mihi concedatur, præsertim ubi præ me tulero, dum ad paciscendum accedo, quæ me causa ad hoc impellat. Verum ubi res non amplius est integra, & ubi error patuerit, quando jam pactum est impletum ex toto aut ex parte; qui erravit rescissionem contractus urgere non poterit, nisi quantum alter ex humanitate velit indulgere, v. g. Patrifamilias peregre versanti falsus nuncius adfertur, equos ipsius domi periisse. Hoc ille præ se ferens circa alios emendos contractum inivit. Sed antequam traditio pretii aut equorum fieret, nuncium istum falsum comperit. Puto, cum ad implendum contractum adigi non debere, cum sciente venditore istum nuncium tanquam conditionem supposuerit. Etsi ad id quod interest, aut saltem ad pensandum damnum, si quod fecit venditor, per æquitatem obligetur. Verum ubi pecunia & equi jam mutuo fuerint traditi, etiamsi isti equis deinde opus non sit, non poterit ad reddendam pecuniam, & recipiendos equos compelli venditor, nisi expresse hæc lex contractui dicta sit. Ast ubi error contigerit circa ipsam rem, de qua convenitur, pactum vitiatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuit satisfactum. Quippe cum in pactis ipsa res, de qua convenitur, ejusque qualitates cognitæ debeant esse, citra quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. Unde defectu deprehenso, qui lædendus foret vel à contractu resilire potest, vel alterum ad suppleendum defectum adigere; vel etiam ad præstandum id quod interest, ubi ipsius fraus aut culpa intervenerit. Idque fieri poterit non solum, ubi defectus statim fuit deprehensus, sed etiam, si post intervallum. Quod intervallum, ubi leges civiles deficiunt, arbitrio boni viri est definiendum, ut neque alterius fraudi, neque hujus supinæ negligentiae in re exploranda indulgeatur. Idque paulo laxius est concedendum, si vitium exteriori adspectu, aut nisi à peritissimis deprehendi nequeat. Quod porro vulgo dicitur, errorem circa essentialia pacti id vitiare; (vid. l. 57. D. de oblig. & act.) non eum, qui est circa accidentalia; illud ita interpretandum, ut per essentialia pacti non tantum intelligantur ea, ex quibus essentia physica rei, de qua pactum initur, constat; sed etiam illæ qualitates rei, quas paciscens præcipue ob oculos habuit. Sæpe enim contingit, ut in paciscendo qualitas rei in primis æstimetur: ipsa autem substantia rei physica in loco necessarij accessorij habeatur. Vid. l. 24. princ. D. de contrab. emtione. Cicero pro Q. Roscio, de Panurgo servo: *Quid enim erat Fannij? corpus. Quid Roscii? disciplina. Facies non erat, ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannij, non erat 1000, ex qua parte erat Roscii, amplius erat 100000. Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico æstimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim eris: disciplina, que erat ab hoc tradita, locabat se non minus 100000.* Unde non solum vanus erit contractus, si ab altero Davum emi, & ille mihi Syrum tradiderit; sed etiam ubi professus sum, me servum quærere coquendi peritum, ubi ejus artis imperitus mihi traditus fuerit. Add. l. 9. 10. 11. 14. 41. §. 1. D. de contrab. emtione.

§. 8. Multo magis autem vitiatur promissio aut pactum, si alterius malitiosa fraudulentia, dolusque eum in promittente aut pacifcente errorem produxerit, ex quo is ad promittendum, pacifcendumvè accessit. Circa doli effectum quæ disputantur, perspicue nos arbitramur expediri posse, si distinguatur primo, abs quo fuerit adhibitus dolus; ab eo, quicum negotium nobis est, an ab alio. Deinde an dolus dederit causam promissio pactovè, ita ut citra illum id omiffuri fuerimus; an idem negotio duntaxat incidit, ita ut suscipere illud quidem constituerimus, verum in objecto, ejusquè qualitatibus, & harum æstimatione nobis sit impositum. Ubi dolus à tertio fuerit adhibitus, non colludente eo, quicum pacifcimus, nec aliquod in re ipsa deprehendatur vitium, negotium erit firmum: ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id, quod intererat, nos non esse deceptos. Qui dolo suo malo causam dedit, ut ipsi quid promitterem, cum eoque pacifcerem, ei ex isto actu hautquidquam obligor. Vid. *Diodorus Siculus* l. 2. c. 28. Si dolus fuerit, incidens circa ipsam rem, aut qualitatem rei, ad præfens negotium spectantem, hætenus pactum erit vitiosum, ut in arbitrio decepti sit illud penitus dissolvere, aut læsionis pensationem exigere. Quæ ad essentiam negotii non faciunt, nec expresse fuerint designata, actum non vitiant, licet forte alter de iis, dum pacifcitur, tacite cogitavit. Quid juris sit, si in pretio enormis deceptio contigerit, infra docebitur.

§. 9. Dispicendum jam est de metu, quousque ille actus humanos reddat inceptos ad producendam obligationem. Ejus duæ hæc potissimum species expendendæ veniunt. Quarum una oritur ex vitio aut alia quapiam dispositione, hærente in eo, cui quis sese est obligaturus, vel etiam ex maligna ejusdem voluntate, sat perspicue significata, unde oritur probabilis suspicio imminentis ab ipso deceptionis. Altera notat vehementem animi terrorem, ortum ex intentato majore malo, ni promissum aut pactum inire velimus. Circa priorem metus speciem id quidem certum videtur; si aliquem videam, qui in universum nihil pensi habeat quovis promiscue decipere, ac *videndo fidem fallere*; aut circa præfens negotium animadvertam, eundem insidias mihi tendere: stolide me facere, si data ab ipso fide confisus, ludibrio me ejusdem ac fraudi exponam. Qui enim in castes prævisos ultro ruit, etiam miserationem consumsit. Sic quis fidem adhibeat ejusmodi hominum generi, quale describit *Plautus Curculione*: *Promisi lingua: eadem nunc nego: dicendi, non rem perdendi gratia hæc nata est mihi; & Rudente. Quæ hæc factio est? non debes? non tu juratus es mihi? Leno. Furatus sum, & nunc jurabo, si quid voluptati est mihi: jusjurandum rei servanda, non perdendo conditum est. Meus arbitratus est lingua quid juret mea.* Aut prout delineat *Græcos* suos *Polybius* l. 6. *Qui publicam pecuniam tractant apud Græcos, si vel unum duntaxat talentum eis fuerit creditum, decem rescriptionibus adhibitis, sigillis rotidem, testibus autem duplopluribus, fidem tamen ut servant, impetrare nequeas.* Sed an ejusmodi metus, aut suspicio deceptionis pactum jam initum reddat invalidum, cumque qui decipi timet, abs necessitate præstandi absolvat, patebit, ubi sententiam *Hobbesii de cive* l. 2. §. 11. examinaverimus. Iste igitur tradit, *pacta muræ fidei, neutro quidquam statim præstante, in statu nature frustra esse & invalida, si justus ex utravis parte metus oriatur.* Quæ assertio admitti non potest, nisi post pactum initum ex alterutra parte justus oriatur metus fore, ut ubi unus pactum

impleverit, alter paria hautquidquam fit factururus. Justum autem vocamus metum, qui liquidis indicis & argumentis est subnixus. Nam magnæ instar injuriæ est, probatam antea alicujus fidem mox nulla nova causa damnare. Hinc & ipse *Hobbesius in annotatis* addit; nisi metus causa nova existat, ex facto aut alio signo voluntatis non præstandi à parte altera, metus justus censeri non potest. Causa enim, qua impedire non poterat, quin pacifceretur, impedire non debet, quin pactum præster. Scilicet etiam si ante pactum initum alicui fuerit oborta suspicio, fore, ut ab altero in pacto decipiatur: tamen eo ipso, dum cum illo pacifcitur, huic metui velut renunciat, & non sufficientem eum declarat, quo minus fides alteri queat haberi. Alias enim nihil inter eos fuisset actum. Ab initio tamen hæc videtur fuisse *Hobbesii* sententia, quod etiam citra ejusmodi metum, post pactum obortum, idem sit irritum. Id quod adparet tum ex *Ipsius opere de corpore politico*, Gallice conscripto, ubi restrictio illa de metu recens oborto non extat; tum ex subjuncta ratione: quod ille, qui prior præstat, propter pravum ingenium maxime partis hominum, commodo suo jure & injuria juxta studentium, cupidini se prodat illius, quicum contrahit. Rationis autem non esse, ut aliquis præster prior, si veri simile non sit, alterum esse præstiturum post. Ubi adparet, ipsum causam suspicionis ex communi hominum pravitate petere. Atqui hoc modo maxima pars mortalium inepta declarabitur, quicum pacta iniri possint; quin in universon fides proferibetur inter eos, qui eidem judici non sunt subjecti. Cum enim de constantia alicujus hominis falli nescia certitudo nequeat haberi, magna quoque hominum pars in prava fit insigniter proclivis: & vero in statu naturali quilibet proprio ex judicio de negotiis suis disponat, ac ipse de metus sui probabilitate judicet; jam vana quoque suspicio ad abrumpendum pactum erit sufficiens, adeoque nullus plane pactorum extra civitatem erit usus. Deinde durum nimis fuerit, universon mortalium generi tantam malitiam impingere, ut in eorum animis reverentiam Numinis & fas fidei, & vim sanæ rationis, remota lege civili, tam parum valere judicemus. Cum illud potius indelebilem fidei sensum, omnium animis plane inolitum arguat, quod vix quisquam reperitur, qui perfidum sese aperte fateatur; sed nemo non graves ob causas à pactis discessisse videri velit. Imo & qui fidem cum una gente violat, statim se ad fidem alterius gentis confert, ac foedere, fideque data illam sibi adjungere studet; ac quod ob violatam fidem sibi malum imminebat, opera fidei dispellere nititur. Quare & recte præsumitur, quemlibet quod justum est facturum, donec prava per facta contrarium fuerit ostensum. Quo potest & adplicari illud *Luciani in philsopseude*: γελοῖα ποιεῖς ἀπίστων ἀπάντων, *ridicule facis omnibus diffidens*. Ex quibus concluditur, metum illum violandæ fidei, ortum ex sola generali pravitate ingenii humani, non esse sufficientem ad detrectandam pacti impletionem. Hinc frivolus valde erat prætextus Mitylenæorum, quem abrupto cum Atheniensibus foederi obtendebant, apud *Thucydidem* l. 3. *Ipsi nos belli temporibus veriti in honore habebant: nos ipsis in pace idem præstabamus. Et cum aliis benevolentia stabilem reddat fidem, nobis eam metus tutam exhibebat. Ita non tam benevolentia nos, quam timor in societate continuit, adeoque quibus primo res tutiores metum demerent, ii etiam primi societatem rupturi erant.* Imo licet peculiaria vitia in aliquo deprehendantur, non tamen ideo statim fides data ipsi non est servanda. Nam multa vitia fidem non tangunt. Sic utut quis sit proclivis in libidinem, in ebric-

ebrietatem, in crudelitatem; id tamen per se non obstat, quo minus in servanda fide constantiam amare queat. Quin licet quis labore vitii, ad fidei firmitatem convellendam spectantibus, puta, si in ipso adpareat defultoria animi levitas, vel flagrans auri fames, nil non mortalia cogens pectora, aut regnandi libido, quæ apud multos omni affectu potentior est: tamen ne hæc quidem in se sufficiunt, ut quis fidem ejusmodi homini datam detrectet implere. Nam & sæpe potest contingere, ut ex peculiari affectu quis in alterum sit injurius, qui sancte mecum vivit. Et eo ipso dum paciscor cum altero, cujus animum novi, declaro, ea vitia non sufficere, quo minus fides ipsi à me queat haberi; adeoque renuncio exceptioni, quæ ex ipsius moribus poterat peti circa renuendam pacti impletionem. Alias enim nihil fuisset actum, si quis ab initio sibi voluisset reservare aliquid, per quod pro lubitu negotium possit reddere irritum. Etsi ubi quis cum eo, à quo semel fuit deceptus, denuo paciscatur citra peculiarem cautionem, imprudenter sane faciat. Sic ut apud aliquos in proverbium abierit: qui semel me deceperit, illum dii perdant; si bis me deceperit, dii me perdant. Add. Senec. de benefic. l. 4. c. 27. in fine. Quin & ubi post pactum initum certa adpareant indicia, ipsum id agere, ut me decipiat, summa foret stoliditas alterius scilicet fraudulentæ ultra prægere. Cicero de Invent. l. 1. Summa amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Inde apud Homerum Iliad. 7. Menelaus: Ἀξέτε δὲ πριάμιο βίην, ὃφρ' ὄρκα τάμνη' αὐτός, ἐπεὶ οἱ παῖδες ὑπερφιάλοὶ καὶ ἀπίστοι. Adducite hic Priamum, ut sædera feriat ipse, quoniam ejus filii sædisfragi sunt & infidi. Add. Polybius l. 8. c. 1. 2. l. X. c. 34. Quo spectat etiam illud Ciceronis in Verrem l. 1. Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum: nemo unquam sapiens proditori credendum putavit. Idem pro Rabirio Postumo: Ubi semel quis pejeraverit, ei credi postea, etiamsi per plures deos juret, non oportet. Add. Seneca de beneficiis l. IV. c. 27. in fine. Id tamen fatemur, si qui aperte profiteatur, se religionem fidei floccifacere, aut si talia foveat dogmata, ex quibus necessario idem consequitur; in ejusdem promissis pactivè nullam locandam esse fiduciam, nisi quatenus à nobis per vim cogi possit, si tergiversetur, aut manifesta ipsius utilitas subegerit conventis stare. Ex quo genere sunt athei, qui vel Deum esse vel divinam providentiam abnuunt; à quibus non longe abeunt, qui animas corporibus superstites negant. Hi enim non possunt non omne jus utilitate, ad judicium proprium exacta, metiri. Huc quoque referre possis, quorum vitæ genus apertam flagitii professionem habet; quales sunt piratæ, latrones, ficarii, lenones, meretrices, & id genus alii, queis pejerasse inter ludicra habetur. Tacitus A. XI. Nec degeveres insidia fuere adversus transfugam, & violatorem fidei. Sed & illud negari nequit, etsi ratio Hobbessu supra adducta omnem vim pactorum in statu naturali non elidat; hæc tamen prudentiæ regulas inde colligi: ut ne quis magnam in foedere fiduciam colloquet, nisi ubi videat, alterius utilitatem non minus ac nostram in eo versari, ut istud servetur, & certum isti malum & incommodum imminere, graviusque, quam quod fidem servatam comitatur, nî pacto steterit. Item, ut qui cum superiore est contracturus, ita contrahat, ut non ipse, sed superior conventa prius præstet. Nam inferior si prius præstiterit, aut decipietur, aut abs mera alterius gratia dependebit. Inde ad postulata Artaxerxis ita subjungebat Socrates Achæus: Νίμῃς vecordίτηρ nobiscum Rex agit. Quæ enim à nobis auferre cupit, statim sibi tradi postulat; quæ contra referenda sunt, pre-

cando

cando de hinc obtinere jubet, ap. Diodor. Siculum l. 14. c. 24. Unde etiam *facilior speratur fides ex pari*. Quintilian. declam. 312. Item, quod salutem suam periculo exponat, qui pactum præstando seipsum debilitat, & alterum confirmat, sperans fore, ut hujus viribus ipse postea juxta promissum adjuvetur. Nam rem pro verbis, scripturis, & sigillis permutare stolidum fuerit, ubi nihil aliud est præter religionem fidei, quod avaritiæ ac dominandi libidini opponatur. *Andr. Maurocenus hist. Venet. l. V. In federe certum rebus nostris præsidium collocare non ausim; cum ea sit societatum ratio, ut variis rerum eventibus inturbantur, ac præpediri queant; atque alii sæpius sociorum fines animos & vires in diversa trahant, ac dum quisque suis rebus consulit, commune bonum negligatur; subsidia neque paria, neque eodem tempore, uti constitutum est, submittantur: inde suspiciones, animorum alienationes, ex his dissidia; ex dissidiis denique leges fœderum violatae ac deserta; qui minores reliquis ad obstandum asserre possunt, prædæ loco non hostibus modo, verum etiam sociis fuere.*

§. 10. Sequitur, ut dispiciamus de illo metu, quem cominus intentatum grave malum incutit; de quo paulo altius videtur repetendum. Supponimus igitur heic, voluntatem nostram naturaliter inclinari ad id, quod bonum ipsi adparet. Non minus autem voluntati bonum atque adpetibile adparet malum imminens effugere, quam absens bonum acquirere; & quæ ad utrumque finem faciunt media eliguntur, utut alias ipsa in se non sint adpetibilia. Non minus enim ob consequendum aliquod bonum adhibentur molesta, & per se ingrata media, quam ad effugiendum malum. Etsi spes boni consequendi molestiam mediorem magis abstergat, quam sollicitudo malum declinandi. Et hanc ob rationem *Aristoteles Nicom. 3. c. 1.* illas duntaxat actiones, quæ ob declinandum malum suscipiuntur, mixtas vocavit; quarum exemplum tritissimum est in jactu mercium, naufragio imminente. Etsi non molliora sustinuerint v. g. athletæ, qui coronæ per certamina reportandæ sese præparabant. Vid. *Epieteti enchirid. c. 35.* Enimvero quanquam actiones, metu majoris mali susceptæ, inter spontaneas sint referendæ, & minus malum, quod tunc eligimus, pro præsentis conditione revera à nobis adpetatur: id tamen nondum sufficit, ut ex illis obligatio aliqua adversus alterum apud nos oriatur. Cum enim obligatio semper referatur ad alium, cui quid est præstandum; adeoque illi respondeat in altero jus, cujus vi exigere queat obligationis impletionem; non sufficit ad eandem generandam, ut in uno sint principia obligationem producentia, sed in altero quoque requiruntur principia ad jus quærendum idonea. Citra jus quippe obligationi respondens nulla intelligi potest obligatio. Et nihil debeo, si nemo jure me poscere quid potest. Igitur ille demum metus obligationem producendam elidit, qui in altero ponit vitium, quod ineptum ipsum reddit ad jus acquirendum. Quod vitium est injuria; quæ sane id efficere non potest, ut per eam producat id, cui ipsa quam maxime repugnat. Cum enim lex naturæ jubeat præstare id, ad quod alteri jus est; absurdum utique videtur, per injuriam, id est, facto legi naturali contrario produci aliquid, cui ipsa lex naturalis firmitatem communicet, utque adeo ipsa ad sui destructionem inferviat. Sane quæ furtum prohibet lex, inter justos acquirendi modos utique furtum referre non potest.

§. 11. Est tamen omnino prius considerandum, quisnam metum incusserit, utrum ille, qui cum nobis est negotium, an vero alius. Et deinde an quis potestatem habuerit terrorem ostentandi, an minus. Id enim dubium non habet, quin teneat.

teneat, ubi me obstrinxi propter effugiendum metum à tertio incussum, non instigante, aut colludente eo, cui promissio fuit facta. Nam in illo nullum refidet vitium, quod acquisitionem juris adversus me impediatur, & is merito, quæ mihi præstitit, imputare potest, quod ipsius auxilio ad discutiendum prævens periculum fui usus. Sic si aliquem conduxero, ut iter facienti contra latrones mihi adfistat, sine dubio pactum servandum fuerit. Imo ingrati animi quoque, non solum perfidiæ crimen contrahit, qui in rebus angustiis constitutus largis promissis alios in auxilium sollicitat; post ubi eorum ope periculum evasit, moras necere instituit. Sed & validum est promissum tertio factum, si quis ad illud pro imperio, & metu pœnæ fuerit adactus ab eo, cui tale quid injungendi potestas erat. Nam neque in promissario aliquod vitium hæret; & sibi ipsi imputet, qui metu se urgeri voluit ad illud suscipiendum, quod ultro suscipere debebat. Sic si princeps aliquis milites suos extraneo cuiquam velit præfidii causa adungere, & ad majorem securitatem compellat eos isti quoque fidem dare; non poterunt hi promissâ eludere obtentu metus sibi injecti; utpote ab eo profecti, cui talia quocunque modo exigendi jus erat. Sic si ponamus patrem filiaë etiam invitæ sponsum dare posse, ubi ea metu paterni imperii sponso invito fidem dederit, haut quidquam illam deinceps fallere poterit. Nam in sponso nihil hæret vitii, quare sibi ex eo promissio jus non potuerit quærere; & debebat filia ultro patris jussâ capeffere. Atque hætenus interest, quisnam metum incusserit. De cætero recte pronunciant leges Romanæ, nihil interesse, quis metum incusserit, ubi scilicet nemini jus fuit metum intentandi, & quando metus causam, non nudam occasionem, promissio aut pacto dedit. Vid. l. 14. §. 3. D. quod metus causa. Seneca l. IV. contror. 27. An, si est in re vis & necessitas, ita tamen rescindantur, quæ per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à pacifcente adhibita est? Nihil, inquit, mea, an tu cogaris; si non à me cogaris, meam culpam oportet esse, ut mea pœna sit. Non inquit; neque enim lex adhibenti vim irascitur, sed passo succurrit: & iniquum illi videtur, id ratum esse, quod aliquis non quia voluit, pactus est, sed quia coactus est. Nihil autem refert, per quem illi necesse fuit. Iniquum enim quod rescinditur, facit fortuna ejus, qui passus est, non persona facientis. Idem excerpt. contror. l. IV. c. 8. Non mea, inquit, sed aliena vis fuit. Aque dignus est pœna, qui ipse vim adhibet, & qui ab alio admota ad lucrum suum utitur. Enimvero invalida judicamus illa pacta & promissâ, ad quæ ab illo ipso, cui promittit, aut quicum pacifcitur, injusta ejusdem vi quis compellitur. Cum enim jure naturali, qui per injustum metum alteri quid extorsit, id restituere teneatur, adeoque tantum debeat pensare, quantum isti per tale pactum decedit; per compensationem velut tolli obligatio intelligetur, si non solvitur id, quod statim restitui debebat. Vid. l. 8. D. de doli except. Ac stolidum foret sponte, quod ob vim promissum fuit,olvere, ubi jam quis in loca tuta evaserit, ac deinceps damni sui pensationem velle repetere. (Mart. l. XI. epigr. 59. Quid si me tonsor, cum stricta novacula supra est, Tunc libertatem divitiisque roget? Promittam, nec enim rogat illo tempore tonsor, Latro rogat; res est imperiosa timor. Sed fuerit curva cum tuta novacula ibecæ, Frangam tonsori crura manusque simul.) Præsertim cum eo ipso, quod promissum à me exigit, aut acceptat, fatis profiteatur, se damnum mihi datum ultro nolle sarcire. Inepta præterea est ad quærendum sibi jus hæc velut materia, alteri non inferre id, quod per leges inferre prohibebaris;

& absurde imputas alteri, quod non feceris id, quo facto graviter peccaturus fueras. Inde recte Cicero *Philip. 2.* negat se Antonio debere beneficium, quod ab ipso Brundusii non fuerit interfectus. *Quale beneficium est, inquit, quod te abstineris nefario scelere? quod est aliud beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, eis se dedisse vitam, quibus non ademerint.* Horatius *l. 1. epist. 15.* *Nec furtum feci, nec fugi, si mihi dicat Servus: habes pretium, loris non averis, ajo. Non hominem occidi. Non pasces in cruce corvos. Sun bonus atque frugi, venit, negat atque Sabellus.* Idem de arte: *Vitavi denique culpam Non laudem merui.* Add. *l. 7. §. 3. D. de pactis. Seneca l. 2. controv. 13. Non est beneficium, scelus non facere. Quimilian. declam. 330. Non inter beneficia duco injurie finem.* Neque magis videtur is teneri, qui in ejusmodi casu pro altero fide jubet, etsi hic ex proprio se metu non obliget. Cum enim fide jussio sit velut firmamentum accessorium negotii principalis; absurdum fuerit saltem de jure naturali, accessorio plus inesse efficaciam, quam primario negotio; aut laxius obligari principalem debitorem, quam qui ejusdem obligationem velut in subsidium suscepturum se promissit. Secus tamen videtur dicendum, si tertius obligationem propriam, & quæ non si dependeat ab obligatione capti, aut eidem succenturietur, cum latrone contrahat. Puta, si quis misericordia ductus latroni quid promittat, ut in ipsius gratiam aliquem incolumem dimittat. Huic enim neque metus injustus est illatus, neque exceptiones capto competentes idem mutuari potest; quia non istius, sed proprio nomine se obligavit, nec suam obligationem illius obligationi, quæ nulla fuit, superstruxit. Et digna est res, ob quam aliquid præstetur, innocentis vitam conservasse; & sibi eximiam humanitatis laudem circumposuisse. Quod si vero obsides dederit, aut de sociis quosdam in latronum potestate reliquerit captus, quoad promissa represententur; tenetur non ex pacto cum latronibus, sed ex eo, quod ipsi cum obsidibus intercedit. Huc quoque pertinet, quod Marocci, & aliis quibusdam in partibus Africæ, Christiani captivi universi pro singulis de non capienda fuga fidem interponunt; per quam cautionem compedibus liberati per urbem ambulare possunt. Quod si unus eorum auferit, cæteri ejus pretium persolvere coguntur. An autem per juramentum tale promissum solidetur, infra erit dispiciendum. Atque hæcenus admittimus, quod Cicero *Offic. 3.* tradit, *si prædonibus pactam pro capite pretium non attuleris, nulla fraus est. Nam pirata non est ex perduellum numero definitus, sed communis hostis omnium. Cum hoc non fides esse debet, nec jusjurandum commune.* Scilicet quæ talibus per metum sunt promissa, præstari necessum non est. Sed ratio quam Is subjungit, multis non est ad palatum; præcipue si extendatur ad illa quoque promissa & pacta, quæ nulla vi compulsus cum istis inimus. Etsi enim moribus gentium aliter tractatur justus hostis, aliter latro & pirata, (quo applicari potest illud apud *Heliodorum Æthiop. l. 1. εἰ γὰρ ἐπὶ ῥητοῖς ποτὲ ληστὴς ἔληξε πόλεμος, εἰδὲ ἐν σπονδαῖς ἔχε τὸν τελευτήν. Neque enim unquam pactis bellum inter prædones compositum est, neque sæderibus finitum.) non ideo tamen is statim omnia jura hominis amisit, saltem ubi humano adhuc modo cum quibusdam agit. Nam quando mecum extra metum paciscitur, sane non ut latro, sed ut quisvis alius homo agit. Communis autem hostis latro vocatur, quod non instar aliorum hostium certo alicui bellum indicat, sed omnibus promiscue, qui in manus ejus inciderint, hostilia intendet. Quo nomine etiam ad eundem coercendum non indicto bello, aut singulari militum auratione opus est, sed*

cuili-

cuiuslibet contra hunc licentiam militiæ ipsa natura indulget. Nihilominus dici potest, quemadmodum, fatente *Cicerone*, status hostilis non obstat, quo minus fides hosti data sit servanda; sic nec communem illam latronis hostilitatem prohibere, quo minus pacta cum illo inita sint servanda, præsertim cum actus hostilitatis, dum pacta in it, latro non exerceat. Sed & satisfacit suæ objectioni *Grotius* l. 3. c. 19. §. 3. *Qui atrociter malefici sunt, neque pars sunt ullius civitatis, hi possunt abs quovis homine puniri, si jus natura respicimus*, (quæ hypothesis tamen alio loco à nobis examinabitur.) Ast qui puniri possunt, ut vitam amittant, his & res & jura sua auferri itidem possunt. Inter jura autem illa est quoque hoc jus ex promissione quæsitum; poterit igitur & hoc in pœnam ei auferri. Enimvero qui ultro cum latrone paciscitur, quem talem novit, eo ipso censetur renunciassè exceptioni illi, quam ex persona ipsius petitam validitati promissionis poterat opponere. Quia alias nihil inter illos fuisset actum. Unde si latro me errantem in rectam viam promissa mercede deduxerit, non dubium mihi est, quin eam persolvere debeam. Sicuti & l. 31. D. *depositi* tradit, latroni depositum esse reddendum, si quidem non adpareat is, cui ea res à latrone erepta fuit, si modo depositarius malitiam deponentis ignoraverit. Nam si quis & istum latronem, & hæc spolia alteri detracta noverit, non video, quomodo eorum custodiam recipere possit, ut inde crimen non contrahat.

§. 12. Sunt tamen plurimi, qui promissis pactisque per vim extortis virtutem obligandi inesse contendunt. Aliqui ad auctoritatem juris Romani confugiunt, quod cum per talia pacta læsis beneficio restitutionis in integrum succurrat, utique videtur supponere; stricto jure ejusmodi negotiis vim obligandi inesse, verum e jus juris rigorem æquitate Prætoris temperandum. Sed legibus Romanis facile sua constat ratio. Cum enim non præsumatur, in civitate degenti vim esse illatam, atque ea exceptio dubiam possit habere disceptationem, conveniens utique erat ejusmodi pactum tantisper sustineri, donec à judice super metu illato possit cognosci. Ex quo tamen non consequitur, ejusmodi pacto, ut & aliis negotiis, quæ per exceptionem peremptoriam possunt elidi, intrinsicam vim obligandi inesse; cum istæ exceptionum ambages magis ad usum fori civilis, quam simplicitatem juris naturalis pertineant, saltem ubi agitur inter eos, qui communem judicem non agnoscunt. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 7. tradit: *ideo naturaliter eum, qui metu quid promissit obligari, quia consensus adfuit, & quidem absolutus, posita isthac rerum conditione*, (Est quippe *ἀνθρώποις ψυχὴ πάντων προτιμότερον*, homini anima omnibus rebus pretiosior. *Heliod. Æthiop.* l. V.) etsi malo illo non imminente in tale quid consensurus non fuerat. Enimvero uti omnis obligatio, ex pacto orta, in altero ponit jus ipsi respondens: ita non sufficit, ut in me sint requisita ad obligationem producendam necessaria, sed ab altero quoque abesse vitia debent, quæ juris in ipso adquisitionem intercipient. Adeoque non statim si in me facultas est aliquid transferendi, in altero est facultas acceptandi. Igitur cum obligatio, cui ex adversum jus non respondet, inanis sit, non est credendum, ex solo meo consensu obligationem nasci, ubi alter per jus naturæ prohibetur acceptare. Id quod hoc casu omnino fit. Quæ enim lex metum alteri incutere vetat, eadem quoque ex isto metu jus acquirere, lucrum vè facere prohibet. Incongruum autem est, quod subjungit; *si is, cui promittitur, metum intulit, quamvis levem, atque inde secuta fuerit promissio, eum tenei ad liberandum promissorem, si promissor velit, non quod inefficax fuerit promissio, sed ob damnum injuria datum*. Atqui si

obligatione liberari possum meo arbitrio, citra præstationem alicujus rei, jam actu liber sum. Quid ergo opus hisce ambagibus; tu debes me liberare obligatione, si ipse velim. Quin dicimus, quia ad promittendum vi me adegisti, nihil tibi debeo; & frustra à me illud exigis, quod ubi præstitero, tu statim restituere teneris. Add. *Seneca controver. IV. 26.*

§. 13. *Hobbesius de Cive c. 1. §. 16.* pro hac sententia aliis argumentis pugnat. Ait, *paçta ex metu profecta non eo nomine esse invalida, quod ex metu sint profecta: alias enim sequeretur, paçta ea, quibus in vitam civilem homines congregantur, & leges condunt, esse invalida: (procedit enim à metu mutue cædis, quod alter alterius regimini se submittit:) neque cum ratione eum facere, qui captivo pacifcenti pretium redemptionis suæ fidem adhibet.* Verum in priori argumento ambiguo sensu vocabuli metus luditur. Alterius enim plane generis est metus, ob quem homines in civitates congregantur, quam is, de quo heic agimus. Ille enim est cautio circa declinandum aliquod malum, quod indefinite potest accidere. Hic autem est terror ex cominus intentato gravi malo, cuique repellendo ipse non sufficio, ortus. Igitur longe diversæ indolis sunt paçta, quibus mutuum auxilium pacifcimus, ne singuli à communi hoste opprimamur; & quibus quid promittimus, ut effugiamus malum, ab altero injuste nobis intentatum. Circa posterius argumentum facile concedimus, stulte latronem facere, qui per injuriam promissum extorsit, & post fidem alteri adhibet velut jure cum ipso egisset. Ut enim idem sceleratus sit, & stolidus, nihil repugnat; juxta illud *Menandri apud Stobæum sermone 2. ἀσυλλόγιστόν ἐστιν ἡ πονηρία.* inconsiderata res est malitia. Qui contra ego dixerim, hautquaquam cum ratione facere eum, qui ex periculo injuste conciliato ereptus ultro latroni pretium sui flagitii persolvit. Huc facit illud *Dionysii Halicarn. l. 8. Quicquid necessitas pro tempore vel privatis hominibus, vel civitatibus extorquet, tantisper durat, donec cesset ea necessitas.* Addit; *universaliter verum esse, obligare paçta, quando acceptum est bonum, & quando promittere, & id quod promittitur licitum est. Licitum est autem & ad redimendum vitam promittere, & de meo dare quicquid voluero cuiquam etiam latroni.* Atqui non potest bonum dici id, quod latro viatori præstat; dum ei per injuriam vitam non adimit. Absurdum est alicui tanquam bonum imputare velle intermissionem injuriæ. Tunc quippe dicimur boni quid in alterum contulisse, quando vel bonum, quod antea deerat, dedimus, vel præsens confervavimus, vel malum, quod præter nostram culpam ipsi imminebat, dispulimus. Sicut stulte apud *Herodotum Thalia Polycrates*, dum amicos juxta & inimicos nullo discrimine deprædatur, in excusationem adferebat; *quod magis gratificaretur amico, si ei quæ abstulisset redderet, quam si nihil ab initio abstulisset.* Deinde non sequitur; licitum est mihi promittere & dare latroni; Ergo etiam illi est jus id exigendi, aut ego ad idem interno aliquo vinculo tencor. Multa licite possumus facere, ad quæ nulla nos obligatio stringit. Licite possumus res meas abjicere; sed ut hoc faciam, non statim ab altero possum obligari. Unde & falsa est regula, quam *Idem* proponit *Levitic. c. 14. Quicquid facere licitum est non obligato, idem licite pacifisci possumus propter metum. Quod autem licitum est pacifisci, id illicitum est non præstare.* Addendum quippe fuerat; modo honeste ab altero id exigere possit.

§. 14. Heic denique & illa quæstio subjungenda; cum quæ ex errore aut metu promittuntur, sint invalida, si post errore discussio, aut metu depulso quis utique

utique dictis suis stare velit, qua ratione illa promissa convalescant? Nam quod ab initio invalidum fuit, ex post facto convalescere potest, si accedat causa nova, jus per se parere idonea; quæ hoc casu est consensus liquidus & ultroneus. Alii ergo dicunt, ad confirmandam ejusmodi promissionem sufficere solum animi actum internum, seu consensum liquidum & liberum in eam promissionem, etsi nullo is signo exprimat. Jam enim externum consensus signum antecessisse. Accedente ergo jam intrinseca animi destinatione liquida & libera, nihil deesse, quod ad pariendam obligationem requiratur. Aliis hæc ratio displicet, quod consensum internum, & actum exteriorem eodem tempore existerere oporteat, eoque actum externum antegressum non posse esse signum actus interni subsequenter, de quo fortasse antea cogitatum non fuerat. Igitur ut tale promissum valeat, requirunt novam verbis factam promissionem & acceptationem. *Grotius l. 2. c. 11. §. 20.* mediam sententiam sequitur, quod omnino signis quibusdam opus sit ad declarandum consensum internum supervenientem; quia alias alter de jure suo certum esse nequit. Verum ut verbis hoc fiat, necesse non est, cum etiam alia heic signa sufficere possint. Puta, si promissor, errore cognito, metuque depulso, ultro præstet, aut super jam exhibita recontroversiam non moveat, cum commode possit, aut si post de eadem re cum altero tractet tanquam tali, quam is jure possideat. Cui sententiæ & nos subscribimus.

§. 15. Cæterum & hoc addendum est, ut promissio sit valida, requiri non solum consensum ejus, qui promittit, sed & ejus, cui promittitur; (*l. 19. §. 2. D. de donation.*) & quidem per signa sufficientia expressum; ubi interdum nutus sufficere potest, si vel ultro quid offeratur, vel id antea sit petatum. Quando enim consensus alterius abest, seu oblatum promissum is acceptare recusaverit, res promissa penes promissorem manet, etiam ubi juramentum accesserit: quia & hoc ante acceptationem jus non transfert, sed hoc tantum efficit, ne mihi oblatum retractare liceat, antequam de ipsius recusatatione constiterit. Scilicet qui alteri rem suam offert, neque invito eandem vult obtrudere, neque pro derelicta habere. Ergo si alter non acceptaverit, juri promittentis in rem oblatam nihil decessit. Quod si rogatio antecessit, censetur ea durare, nisi expresse fuerit revocata; eoque casu in antecessum acceptatio facta intelligitur, ita tamen, ut rogationi respondeat oblatio. Nam v. g. si quis de minore summa, quam alter rogat, responderit, expressa requiritur acceptatio, quando alteri minore, quam rogavit, summa non est consultum; alias non nisi in summam concurrentem tenebitur. Quo loco notandum illud *Plutarch. quest. sympos. l. 9. c. 13. potiorum esse, & majoris autoritatis orationem ejus, qui conditionem obtulit: qui vero oblatam accipiunt, jus addendi aliquid non habere.* Scilicet quia promissario non potest jus nasci, nisi quantum promissor consenserit, Quod si promissor alterius rogationi simpliciter annuerit, rogatio illa tacite repetita censetur. Ad *Grotius l. 2. c. 16. §. 32. Ad. l. 3. D. de pollicitat.* ex qua nonnulli concluderunt, ad promissum valide contrahendum sufficere solum promittentis actum. *Grot. l. 2. c. 11. §. 14.* respondet: pollicitationem semel factam non esse revocandam, ut acceptari semper possit, non quod ante acceptationem obligatio contrahatur. Verum curatius insipientibus id docere videtur *Ulpianus*, pactum esse consensum atque conventionem duorum, id est reciprocam promissionem; pollicitationem autem esse solum offerentis promissum.

Quo ipso non negatur, & hanc ab acceptatione demum valescere. Et jam in antecellum civitas acceptationem significavit, si pollicitatio fiat ob petitos aut adeptos honores; recusavit, quæ citra causam promittuntur. Vid. l. 1. §. 1. d. 1. 19. D. de donat. Sine causa autem tradita vindicari prohibentur. l. 3. §. 1. d. 1. quia traditio sine acceptatione fieri non potuit; adeoque quia revera dominium rei jam in municipium fuit translatum. Cæterum, quia in obligationibus quibusvis in eo, quem illæ spectant, seu cui jus ex iis quæritur, consensus requiritur acceptandæ alterius obligationi, & juri per hanc translato, isque vel proprius vel vicarius, expressus per signa animi sensum testantia; patet quoque, quid sentiendum sit de firmitate *votorum*, seu obligationum sponte accessitarum adversus Deum. Scilicet non possunt ea valide suscipi, nisi aut ipse Deus revelaverit, se ea acceptaturum, aut aliquis sit constitutus, qui vice Dei super istorum validitate inter homines cognoscat. Alias enim constare homini non potest, an Deus velit ipsum obligari, an minus, seu placeat Deo votum servari, an displiceat. Præsertim cum vota circa ejusmodi res debeant concipi, quæ Deus per modum præcepti antea à nobis, saltem definite, non exigebat. Nam & implicat, quod necessario alias faciendum erat, tanquam indebite factum alteri velle imputare: & constare nobis non potest, nisi ex revelatione divina, actum aliquem à Deo non præceptum eidem gratum fore. Vota autem suscipere, quæ Deo grata fore, non constat, inutile est. Sed an non licebit consensum & adprobationem Dei præsumere? Id nos putamus posse fieri non nisi in illis rebus, quæ indefinite legi naturali, adeoque voluntati divinæ congruunt, sed in quibus applicatio ad personas, locum, tempus, ac definitio quantitatis in arbitrio & judicio hominum est relicta. Unde recte arbitramur servari vota, quibus quis ad certam summam pecuniæ se obligat in pauperes, aut ad pias causas erogandam, ubi per talem erogationem alia officia necessaria non intercipiuntur; item quibus certorum dierum j. junia quis sibi imperat, aut abstinentiam à certo cibo potuè saltem intra certam quantitatem; item quibus genus ornamentum superflui, puta, margaritas, gemmas, auri que gestationem quis sibi interdicit, & similia, quæ ad virtutem aliquam referri possunt, licet certa ejusmodi determinatio non sit in præcepto. Ast inepta arbitramur vota, quæ non nisi voventi molestiam pariunt, ac nullam aliis hominibus utilitatem generant; multoque magis, si istis alia officia intercipiuntur. Movetur & illud heic, num obligatio incipiat apud promittentem eo momento, quo acceptatio facta fuit, an tunc demum, quando promissori innotuit, eam factam fuisse. Ubi certum est, promissionem posse concipi duplici modo; vel sic, volo ut valeat, si acceptetur; vel ita, volo ut valeat, si acceptatam intellexero. In dubio autem ex negotii natura præsumendum, utrum sensum ob oculos habuerit promissor. Prior sensus magis præsumitur in promissione mere liberali, & pura, quia heic promissor ad seipsum obligandum velut properare videtur: posterior in promissione, cui conditio potestativa aut mixta fuit adjecta. Conf. Grotius l. 2. c. 11. §. 15.

§ 16. Superest, ut quædam subnectamus de signis, per quæ consensus exprimitur; quæ sane ad producendam obligationem necessaria sunt, quippe cum actuum voluntatis, quamdiu signis non manifestantur, nullus inter homines invicem effectus esse queat. Sunt autem signa imperfectiora quidem gestus, quos in commerciis adhiberi oportet inter illos, quorum linguæ invicem non intelliguntur,

guntur, perfectiora autem verba utrinque intellecta. Vid. 1. *Corinth.* XIV. 11. *Utrique intellecta* dico. Unde forte est; quod Turcæ non aliter pactis & fœderibus adstringi se putent, quam quæ ipsorum lingua & charactere sunt conscripta. Vid. *Marselaer Legato* l. 1. c. 30. Hæc porro ut eo liquidius ac firmitus voluntatem exprimerent, institutum est, tum ut pactis majoris momenti testes adhiberentur, ad quorum memoriam & conscientiam provocaretur, si fors pactum ipsum ab alterutro negaretur, aut de verbis pacti dubium fuerit ortum: tum vel maxime, ut scripto comprehenderentur leges pacti, quorum locum quandoque apud Græcos quædam tesserae aut σύμβολα supplebant. Nam etiam complurium hominum memoria labilis, aut fluxa fides; scripta vero oblivioni aut perfidiæ hautquidquam ita obnoxia. Nuda quoque verba frequenter, hac exceptione eluduntur, quod per præcipitantiâ, aut re non recte perspecta fuerint prolata. Quam exceptionem scripta quoque excludunt, quippe quæ dum concipiuntur, clare admodum, & non sine mora aliqua paciscentis animo rem subjiciunt, ut siquidem hæc abprobaverit, plene in rem ipsam consensisse omnino judicandus sit, sic ut postea nequidquam affectus aut animi impetus obtendatur. Nec tam facile argutis interpretationibus detorqueri scripta queunt, quam verba ore prolata, in quibus particula aliqua captiose inserta, quæ per celeritatem pronunciationis non animadvertebatur, totam sententiam invertere potest; cui incommodo scripta hautquaquam ita sunt subjecta. Inde recte plus defertur fidei instrumentis authenticis, & nulla corruptela vitiatis, quam dictis testium; quippe cum validius habeatur, quod quis contra seipsum testatur, quam quod alius: & gravissime accusetur, qui ne suam quidem auctoritatem declinare potest. Ita tamen ut omni exceptione majores testes audiantur, si instrumentum simulatum, suppositum, aut corruptum probabili modo arguerint. Cæterum etsi ab ejusmodi scriptis seu instrumentis pactorum firmitas in se haut pendeat, quippe quæ etiam sine illis recte contrahuntur, (l. 5. D. de fide instrum.) & quantum ad jus naturæ persistant, utut fors illa casu quopiam perierint. (l. 1. 4. 5. 7. 8. 10 C. de fide instrum. l. 20. 21. C. de probat.) à judice tamen civili, cujus cognitio non nisi manifestissima sequitur signa, hæc instrumenta quam maxime attenduntur. Ac nisi illa produci queant, regulariter actor rejicitur, nisi idoneis argumentis probaverit, eadem casu quodam sibi perisse. Hinc diligentis est hominis, syngrapha potius, quam nuda fide agere. Sic apud *Plutarchum* Perseus cum mutuo pecuniam amico daret, solenni formula, & in foro cautum sibi voluit. Quam diligentiam ille admiratus; adeone legaliter Perseu, inquit; Respondit Perseus; scilicet ut amanter recipiam, nec legaliter poscam. *Juvenalis Sat. 13.* Facile & primum, est superos contemnere testes, Si mortalis idem nemo sciat. Apud *Appian. Alexand. Mithridatico*, cum Mithridati bellum inferret, istique legati regis fœdera objicerent, negavit se videre ulla fœdera. ἢ γὰρ συνεγράψατο Σύλλας, ἀλλ' ἔργῳ τὸ λεχθέντα βεβαιώσας ἀπήλλακτο. nulla enim Sylla conscripserat, sed executione pactorum contentus discesserat. Contra ita de moribus Turcarum *Christ. Dicheus*: Tanta est istis hominibus dictorum constantia, tanta etiam de fide suorum securitas, ut in conventis nulla unquam syngrapha, nulla obsignatione, nullo chirographo utantur: sed solo promittentis verbo, vel ipsa nominis ejus qui paciscitur auditione stent omnia. Paria de Peruanis refert *Garcilassus de la Vega Comment. Reg. l. 8. c. 16.* Inde quoque est, quod, si creditor obligationis instrumentum

mentum

mentum sciens restituerit, aut conscio debitore idem sciens aboleverit, debitum ipsi condonasse censeatur. Nequaquam tamen, si quovis modo syngraphas debitor nanciscatur, puta, furto subtractas, aut alia ratione extortas, obligatione solutus erit. Ex quibus & hoc adparet, à Seneca de benef. l. 7. c. 10. *syngraphas minus recte vocari inania habendi simulacra.*

CAPUT VII.

DE MATERIA PROMISSORUM ET PACTORUM.

1. Obligamur tantum ad ea, quæ fieri possunt.	6. In illicita non cadit obligatio.
2. Promissa circa impossibilia sunt vana.	7. Pacta turpia, re integra non obligant.
3. Impossibilitas circa pacta emergens.	8. Quin nec turpi opera jam præstita.
4. An summus conatus semper sufficiat?	9. An turpiter data repeti possint?
5. An quis obligetur ad ferenda mala humanam constantiam superantia?	10. Frustra promittuntur aliena;
	11. Et vestra alteri jam obligata.

Videndum porro est de materia promissorum & pactorum, seu ad quænam ultro nos promittendo & paciscendo queamus obligare. Ad hoc igitur requiritur, ut rei aut actionis præstandæ habeamus facultatem physicam, & moralem, seu ut id præstare non sit supra nostras vires, nevé idem patrare lege aliqua prohibeamur. Ubi enim quid intra vires meas positum est, deque eodem statuendi facultas mihi relinquatur, nihil sane obstat, quo minus ad id exhibendum alteri necessitatem mihi ultro arcessam, ubi usus vitæ humanæ id tulerit. Ex adverso circa ea, quæ vel vires nostras excedunt, vel salva obligatione validiore nequeunt præstari, nequidquam obligatio contrahitur, quippe quæ effectu suo directo & legitimo sit caritura.

§. 2. Ex hisce consequitur: impossibilium nullam dari obligationem. Id quod etsi in ore vulgi versetur, tamen paulo accuratius erit excutiendum. Ac initio quidem discrimen est statuendum inter obligationes, quæ sponte nostra nobis arcessimus, & quæ ab altero pro imperio nobis injunguntur. Qui ultro se ad impossibile, quod tale novit, vult adstringere, sine dubio mentis parum compos est. Vult enim id facere, quod à se fieri non posse prævidet. Non tamen semper ab omni necessitate præstandi liber est, qui impossibilia promissio aut pacto in se recepit, etsi ipsam rem conventam præstare nequeat. Equidem si quid alteri promiserim, quod in viribus meis fore probabiliter credebam, sed idem jam supra vires meas esse, aut intra præstandi tempus fore, invincibiliter ignorem, neque ad rem promissam, neque ad id quod interest alteri teneri videor. Præsertim ubi idem expresse dictum fuit, aut ea conditio tacite utrinque præsupposita fuit. Vid. l. 2. §. 3. seqq. D. si quis cautionibus. Sic v. g. si cui promississem equum commodare, qui jam alio in loco est, is autem in itinere perierit, neque ad equum exhibendum, neque ad id quod interest teneor. Intelligor enim promissionem meam tacite huic conditioni superstruxisse; siquidem equus incolumis domum re-

verius